

THE FREE INDOLOGICAL COLLECTION

WWW.SANSKRITDOCUMENTS.ORG/TFIC

FAIR USE DECLARATION

This book is sourced from another online repository and provided to you at this site under the TFIC collection. It is provided under commonly held Fair Use guidelines for individual educational or research use. We believe that the book is in the public domain and public dissemination was the intent of the original repository. We applaud and support their work wholeheartedly and only provide this version of this book at this site to make it available to even more readers. We believe that cataloging plays a big part in finding valuable books and try to facilitate that, through our TFIC group efforts. In some cases, the original sources are no longer online or are very hard to access, or marked up in or provided in Indian languages, rather than the more widely used English language. TFIC tries to address these needs too. Our intent is to aid all these repositories and digitization projects and is in no way to undercut them. For more information about our mission and our fair use guidelines, please visit our website.

Note that we provide this book and others because, to the best of our knowledge, they are in the public domain, in our jurisdiction. However, before downloading and using it, you must verify that it is legal for you, in your jurisdiction, to access and use this copy of the book. Please do not download this book in error. We may not be held responsible for any copyright or other legal violations. Placing this notice in the front of every book, serves to both alert you, and to relieve us of any responsibility.

If you are the intellectual property owner of this or any other book in our collection, please email us, if you have any objections to how we present or provide this book here, or to our providing this book at all. We shall work with you immediately.

-The TFIC Team.

❀ ❀ વોરા હઠીસંગ ઝવેરચંદ્ર અંથમાળા નંબર બીજો. ❀ ❀

બાળ પ્રજાનાની બાવીશમા જિનેશ્વર—

શ્રી નેમનાથ પ્રજ્ઞાનું ચરિત્ર.

(જેમાં સતી રાજમતી. શ્રીકૃષ્ણનાસુદેવ, નળ-દમ-
યંતી, પાંડવ-કૌરવ, સતી દ્રૌપદી વગેરે ઉત્તમ
મહાપુરુષો અને સતીઓના વૃત્તાંતો આવેલા છે.)

વોરા હઠીસંગભાઈ ઝવેરચંદ્ર ભાવનગર નિબંધક

આર્થિક સહાયક

પ્રસિદ્ધકર્તા,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર

વીં નંબર ૨૪૫૦ વિક્રમ સંવત ૧૯૮૦ આત્મા સંવત ૨૮
૪૦ સં ૧૯૨૭

ભાવનગર—ધી આનંદ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં શાહ શુભાખચંદ
લલુભાઈએ છાપ્યું

ટીપ્પણ રૂ. ૨-૦-૦

❀ ❀ શ્રી આત્માનંદ જૈન અંથમાળા નંબર ૪૬ ❀ ❀

સ્તુતિ.

યદુવંશ સમુદ્રેન્દુઃ કર્મકચ હુતાશનઃ

અરિષ્ટનેર્મિર્મગવાન્, મૃયાદ્વોઽરિષ્ટનાશનઃ

જ્ઞાવાથે—યાદવ વંશ રૂપી સમુદ્રને ઉદ્ધાસ પમાડવાને ચંદ્રમા
સમાન, જ્ઞાનાવરણાદિ આઠ કર્મ રૂપી વનખંડને શુકલધ્યાન રૂપી
અગ્નિએ કરી દહન કરનાર તેવા શ્રી અરિષ્ટનેમિ-શ્રી નેમનાથ
ભગવાન તે તમારા સકળ ઉપદ્રવનો વિનાશ કરનારા થાઓ.

ન્યાયામ્બોનિધિ શ્રીમદ્ વિજયાનન્દસૂરીશ્વરજી
(આત્મારામજી) મહારાજ.

ચત્તારિત્રગુણૈ સદાતિ વિમલૈરાકૃષ્ટસુવીતલે—
મઘ્યં ભારતજૈનમણ્ડલમિદં યસ્ય સ્મરત્યાતુરમ્,
યચ્છિષ્યા હિ વિહત્ય સદગુરુયશ સંતન્વતે તદ્ગુણૈ
તત્સમૈ શ્રી ગુરુવે નમોઽસ્તુ વિજયાનન્દાય સત્સૂરયે ॥

જેમના અતિ નિર્ભળ એવા આગ્નિના શુભેાથી આ પૃથ્વી ઉપર ભરત-
ક્ષેત્રનુ ભવ્ય જૈન મડળ આકર્ષાયુ છે અને તે આતુર થઇને જેમનુ સદા
અરણ્ય કરી રહ્યુ છે અને જેઓના શિષ્યો તે ભરતક્ષેત્રમા વિહાર કરી તેઓના
શુભોનકે શુકના ઉત્પત્તિ યજ્ઞને વિરતારે છે એવા તે શ્રી વિજયાનન્દસૂરિને
નમસ્કાર છે.

વોરા હઠીસંગભાઈ ઝવેરચંદ્ર ગ્રંથમાળા સંબંધી

બે બોલ.

આ શહેરમાં અગ્રગણ્ય સ્વર્ગવાસી બંધુ વોરા હઠીસ ગભાઈ ઝવેરચંદ્રે પોતાની હૈયાતિમા, સંવત ૧૯૬૪ ની સાલમા જૈન ડૉનર-રન્સનું છઠું અધિવેશન આ શહેરમા થયું, તે વખતે શ્રી સંઘની ભક્તિ પોતે કરેલી તેની ખુશાલી નિમિત્તે જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્ય માટે રૂ. એક હજારની રકમ સભાના ધારા મુજબ તેમના નામની ગ્રંથમાળા (સીરીઝ) પ્રકટ કરવા માટે અમોને ભેટ આપેલી છે. જે મુજબ આ ગ્રંથતેમની ગ્રંથમાળા તરીકે બીજું પુષ્પ છે. આવા ઉપયોગી ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરાવી જ્ઞાનોદ્ધારના ઉચ્ચ કાર્યો કરવા તે પ્રશંસનીય હોઈ તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે અને તેનું અનુકરણ કરવાનું શુભ પગલુ ભરવા અન્ય બંધુઓને મુશના કરવામાં આવે છે.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

પ્રસ્તાવના.

સંસ્કૃત અને માગધીમાં પારંપર્ય થયેલા ગ્રામીન મહાત્માઓની પ્રથા આ સંસારમાં શિક્ષા રૂપે સારાનો પ્રસંગ ઉપયોગમાં લેવાનો ઉત્તમ હેતુ રાખી, તે વિદ્વાનોએ અનેક જાતના પ્રવર્તન કરેલા છે; તે પ્રવર્તનોના ઉપકારી કાર્યો તરીકે ગણ અને પદ્યરૂપે અનેક ગ્રંથો આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે કે જેમાં ચાર અનુયોગનો સમાવેશ કરેલો હોય છે. ખીજા અનુયોગ કરતાં ચરિત્રાનુયોગને પ્રાધાન્યપણ આપવાનું કારણ એટલું જ છે કે તેનાથી જનસમૂહ સહેલાઈથી સદાચાર અને સદ્ગોષ્ઠના શિક્ષણો મેળવી શકે છે, એટલું જ નહીં પરંતુ તેમના હૃદય ઉપર કથાનુયોગથી નોટલી અસર જલદી થાય છે તેટલી ખીજાથી કદિ થઈ શકતી નથી.

આ અસાર સંસારમાં ચિરકાળ રહી શકે તેવી વસ્તુઓનો જો દ્રવ્ય અને ભાવરૂપે વિચારીશું તો ભાવ વસ્તુની સ્થિરતા વધારે જોવામાં આવશે. ધણા ચંદ્ર અને તારાઓ આકાશમાં ઉગી અને અસ્ત થઈ ગયા; અને તેમની મહાન્ સમૃદ્ધિ પણ કંઈ કામમાં આવી શકી નહીં; પરંતુ તેમના જે પવિત્ર નામ પ્રાતઃસ્મરણીય રહેલા છે, એ તેમના ભાવ કાર્યને લીધે જ. દ્રવ્ય એ બહારનો ધમ છે ત્યારે ભાવ તે હૃદયનો ધર્મ છે અને દ્રવ્ય તે ભાવનું કારણ છે અને તે ભાવ વગર એકલું દ્રવ્ય ઉપયોગી થઈ શકતું નથી. આવા પવિત્ર ભાવને પ્રગટ કરવા માટે જ ચરિત્રાનુયોગનો પ્રાકુર્ભાવ છે અને તે સર્વ અંશે તેથી જ વિજ્યની નિવડેલ છે.

ખીજા પ્રાણી કરતાં મનુષ્ય વિવેકવૃત્તિના ધારક હોઈ સારાસાર સમજી શકે છે. ખીજા પ્રાણી કરતાં મનુષ્યમાં આટલી શક્તિ વિશેષ હોવાથી તેને પ્રદર્શિત કરવાનું દ્વાર પણ તે શક્તિને અનુરૂપ જોઈએ અને તે દ્વાર તે સુબોધક ગ્રંથોનું વાંચન છે. પોતાના વિકાસ પામેલા અંતઃકરણમાં સારાસાર વિચાર થઈ શું વિવેક થયો છે, એ પ્રદર્શિત કરવા માટે વાંચનમાં આવેલા સુબોધક પ્રસંગો વિચારને અને અનેક સુબુદ્ધિના વિકાસને પોષણ આપે છે. આ રીતે શુદ્ધિને વાંચનથી કેળવવાની જરૂર છે, તે છતાં તે કેળવાયેલી શુદ્ધિનો શી રીતે ઉપયોગ કરવો? એ સમજવું પણ આવશ્યક છે, તેથી આવા સુબોધક પુસ્તકોના વાંચનથી વાચકે તેમાં આવતા સત્યરૂપોના ચરિત્રામાંથી સાર લઈ પોતાના ચરિત્ર ઉપર તેનો પ્રકાશ પાડવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધર્મ, નીતિ, વિનય, વિવેક, આતુર્ય વિગેરે ઉત્તમ ગુણોને ગ્રહણ કરવા અને દુર્ગુણોને દૂર કરવા શીખવું જોઈએ; એવા શુભહેતુની ધારણાથી આવા ઉત્તમ ગ્રંથોનું વાંચન આવશ્યક છે.

હાલના વખતમાં ધણાં મનુષ્યોમાં ગમે તેવા નવલકથાના પુસ્તકો વાંચવાનો એક પ્રકારનો

રસ બહુ જોવામાં આવે છે કાંઈપણ કાંઈ મળતા તેને ક્રિષ્ણ અસંગત કથાઓના આધારમાં ગોંડની અથવા ઇંગ્લીશ નવલકથા ઉપરથી નવીન પાત્રો નૈયાર કરી, ક્રિષ્ણત સકલના જનારી નવલકથાના પુખ્ત પક્ષ પ્રગટ થાય છે અને તેવા કેટલાક નવલકથાના અગ્રેમાં તો પાત્રોને ધર્મ કે નીતિના ઉદ્દેશ વગર જોમનેમ ન્યાયવા અને જનમમૂલને આશ્ચર્યમાં લીન કરવા કે ખેંચાણ કરવા, અનેક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરી ને પ્રસિદ્ધ થતા હોવાથી તેવા વાંચનથી નબળા મગજના જનસમૂહને ખગલ રસ્તે દોઢવા જેવું બને છે. આવા અગ્રેના વાચનમાં લીન થતું તેને જ અમે ગમે તેવું વાચન કહીએ છીએ.

વિશેષ કરીને નવલકથાનો ઉદ્દેશ બહુ ઉચ્ચ હોવા જોઈએ કારણ કે નવલકથા લોકોના વાચનમાં બહુધા પ્રકારે આવે છે આવા નવલકથાના ક્રિષ્ણ ગ્રંથો ભલે તે ઉચ્ચ ઉદ્દેશવાળા જાણેલા હોય છતાં જો પ્રાચીન મદાન પુરુષોના ચરિત્રો જે કે શાઓમા સરકૃત, માગધી, ગદ્ય પદ્યાત્મક રચાયેલા છે, તેને નવલકથાના આધારમાં ગોંડની જનસમૂહની આગળ મૂકવામાં આવે તો તેથી વધારે હાજ થવા સંભવ છે ધર્મ જ્ઞાનના જો અદ્ભૂત અને સમૃદ્ધિદાયક તત્ત્વો, અલ્પ-ચર્ચ, તપસ્યા કે આગધનના ફળકેપ લોકોમાં પ્રસિદ્ધ થવા હોય, તેનું મહાત્મ્ય પ્રગટ કરવાથી જનસમૂહની કે તે સમાજની ધર્મ ભાવના-અદ્ધા વૃદ્ધિ પામે છે, તે સાથે સામાજિક ઉન્નતિના કારણભૂત નીતિના માર્ગનું સારી રીતે અવલોકન થાય છે. એ ઉચ્ચ હેતુથીજ આ શ્રી નેમનાથ પ્રભુના ચરિત્રની ચોજના કરવામાં આવી છે અને તેને નવલકથાના રૂપમાં સંગૃહીત ઉપરથી ભાષાંતર કરાવી પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે.

મનુષ્ય જીવનના સુદૃઢ અવલોકનમાંથી ધાર્મિકવૃત્તિના અતઃકરણો હમેશા સુબોધને શોધે છે અને તેનું નિરૂપણ કરે છે આ અનાદિ અનંત સસારમાં મનુષ્ય એ વિશેષ લક્ષ્ય ખેંચે તેવી વસ્તુ છે અને અનેક પ્રકારની લાગણીઓથી ભરપૂર છે કણે કણે નવા નવા તરંગો અને નવી નવી વૃત્તિઓ તેના હૃદયમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેની અસર તેની ક્રિયાના પ્રવર્તન ઉપર થવા કરે છે, તેથી માનવ હૃદયમાં સારા સારા તરંગો, સારી સારી અભિલાષાઓ અને ઉત્તમ ઉત્તમ વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય તેવા વાચનની જરૂર છે તે જરૂરીઆત આ શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર સર્વ રીતે પૂરી પાડે છે. આ ઉપયોગી કથાના અંશમાંથી જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે તે અપૂર્વ અપરિ-મિત છે, તેની અંદર સંચય થયેલા ઉત્તમ યોધ નિર્મળ અતઃકરણોમાં અદ્ભૂત આનંદનો પ્રવાહ રહે છે અને આ ચરિત્રની અંદર આવતા ઉદાર, પુણ્ય પ્રભાવક, ધર્મવીર રત્નોના ચરિત્રનું સ્મરણ કરાવી વાંચકોના હૃદયમાં ઉન્નત ભાવના જન્મ કરે છે. આ અંશમાં તેવા પુણ્ય પ્રભાવક ન્યા મદાપુરો અને સનારીઓનાં ઉત્તમ ચરિત્રો આવેલા છે કે જેથી દુહ્યોદ્ધાસ પ્રગટ થવા સાથે ઉચ્ચભાવના મનુષ્યોને પ્રગટ થાય છે તે નીચેની હકીકતથી જણાશે આ ઉત્તમ ચરિત્રમાં શું જોશે ?

બાવીશમાં જાતપતિ શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું નવ ભવનું અપૂર્વ વર્ણન, નેમનાથ પ્રભુ અને સતી રાજેમતીનો નવ ભવનો ઉત્તરોત્તર આદર્શ પ્રેમ, પતિ પત્નીનો અલૌકિક સ્નેહ, સતી રાજેમતીનો વૈરાગ્ય અને સતીપણ્યનો વૃત્તાન્ત, પ્રભુની બાળ ક્રીડા, શિક્ષા, કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષમગન વગેરે પ્રસંગોની જણવા ચોખ્ખા હકીકતો; તેમજ શ્રી વસુદેવ ગજાનું ચરિત્ર અને ઉચ્ચ પ્રકારની પુણ્ય પ્રકૃતિ અને તેના મીષ્ટ ક્રોધનું વર્ણન, શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવનું ચરિત્ર, વૈભવ, પરાક્રમ, ગજવર્ણન, પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધનો વધ, શ્રીકૃષ્ણની નેમનાથ પ્રભુ પ્રત્યેની અપૂર્વ ભક્તિ-તદ્ભવ મોક્ષગમી શ્રીકૃષ્ણવાસુદેવના પુત્રો શામ અને પ્રહુમનનું જીવનવૃત્તાન્ત મહાપુરુષ અને

સતી નળ દમયંતીનું જીવન ચરિત્ર અને નળરાજ પોતાના બંધુ કુમેર સાથે જુગાર રમતા હારી જતાં પોતાના વચનનું પાલન કરવા કરેલો રાજ્યત્યાગ, સેવેલો વનવાસ, સતી દમયંતીને પતિથી વિખુટા પડતા પહેલ અનેક કષ્ટો (જે વાચતાં દરેકની મજામાં આસિની ધારાઓ આવે છે) તેમા પણ રાખેલી અખૂટ ધૈર્યતા, શિયલ સાચવી બતાવેલો અપૂર્વ મહિમા, અને સતી દમયંતીની શાંતિ અને પતિ પરાયણતા, જૈનોનું મહાભારત, પાંડવોનું જીવન ચરિત્ર, કુરુક્ષેત્રમા પાંડવ કૌરવોનું (ન્યાય અન્યાયનું) યુદ્ધ, સતી દ્રૌપદીનો સ્વયંવર અને પાછલા ભવનું વર્ણન, પાંડવો સાથે લગ્ન, સતી દ્રૌપદીનો જૈન ધર્મ પ્રત્યે નિકટ પ્રેમ, પતિ સેવા, શિયલ સંરક્ષણ, ચારિત્ર અને મોક્ષ એ વગેરે વર્ણનો આટલા આટલા મુખ્ય ચરિત્રો, તેમજ અતર્ગત બીજા પણ સુદર વૃત્તાંતો, અને શ્રી નેમનાથ લગવાનના પચ કલ્યાણકના વૃત્તાંતો, જન્મ મહોત્સવ, દેશના, પગિવાર અને છેવટે મોક્ષ વગેરેનું વર્ણન આ ગ્રંથમા ગ્રંથકાર મહારાજ શ્રી ગુણવિજયજી વાચકે એટલું બધું વિસ્તારથી, સુદર અને સરલ રીતે આપ્યું છે કે, અત્યાર સુધીના શ્રી નેમનાથ પ્રભુના પ્રકટ થયેલા ચરિત્રો કરતાં આ ગ્રંથમ પકિતએ આવે છે

આ શ્રી નેમનાથ જિનેશ્વર ચરિત્ર નામના સંસ્કૃત ગદ્યાત્મક ગ્રંથના કર્તા શ્રીમાન્ હીર વિજયજી સૂરીશ્વરની પાટ ઉપર થયેલા શ્રી કનકવિજયજી પકિતના શિષ્ય શ્રી વાચકવર્મ વિવેકહર્ષ મહારાજના શિષ્ય શ્રી ગુણવિજયજી ગણિ મહારાજ છે. સૌરાષ્ટ્ર દેશમા સુરપત્રન શહેરની પાસે આવેલ દ્વગળ દરમાં સવત ૧૬૮૬ના અશાઠ પચમીએ આ ગ્રંથ શરૂ કરી આવણની છો પૂર્ણ કરેલો છે. આ ગ્રંથમાં મૂળ શ્લોક ૫૨૮૫ શ્લોક પ્રમાણમાં શ્રી જીવિજયજી ગણિની પ્રાર્થનાથી રચેલો છે, એમ આ ગ્રંથના કર્તા શ્રીમાન્ ગુણવિજયજી ગણિ મહારાજે ગ્રંથ પાછ જાની પ્રશસ્તિમાં જણાવેલ છે આ ગ્રંથમા ગ્રંથકાર મહારાજે તેર પરિચ્છેદ (વિભાગ) માં આપ્યું ચરિત્ર આપેલ છે ક્યા ક્યા પરિચ્છેદમાં શું શું અધિકાર-હકીકત છે અને તે આ ગ્રંથમા ક્યા ક્યા પાનાથી ક્યા ક્યા પાના સુધી તે અધિકાર છે, તે હકીકતમાં નીચે પ્રમાણે બતાવવામા આવે છે જેથી આખા ગ્રંથનું રહસ્ય કહો કે ચરિત્ર કહો તે કથાના સાર રૂપે મહેજે મમજી શકાયે, તે ઉપગત વિશેષમા આ શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર મૂળ સંસ્કૃત જતા ગુજરાતીમાં ભાષાતર કરાવવામા આવેલ છે, અને ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તે નવલકથાના સ્વરૂપમા તૈયાર કરેલ હોવાથી મળ પ્રમાણે જ ભાષાતર જતાં તેમા વીશ પ્રકરણો પાડી નવલકથા (નોવેલ) ના ગ્રંથ રૂપે જ પ્રકટ કરવામા આવેલ છે કે જે પ્રકરણોની અનુક્રમણિકા આ પ્રસ્તાવના પછીના ભાગમા આપવામા આવેલ છે

હવે ક્યા ક્યા પરિચ્છેદમાં શું શું હકીકતો છે તે જણાવીએ છીએ

(કથાસાર.)

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

પ્રથમ મંગળાચરણ અને અભિધેય બતાવી પછી ગ્રંથકારે પોતાની મતિ કદપનાએ કરીને આ ગ્રંથ રચ્યો નથી એવું કહેવા માટે શ્રીહેમચંદ્રાચાર્યે રચેલા ચરિત્રને અનુસારે આ ચરિત્રની રચના કરી છે. પા ૦૧

શ્રીનેમિનાથ અને રાજમતીનો પહેલો તથા બીજો ભવ—અચળપુર નગરના વિક્રમધન રાજની ધારણી નામની રાણીએ સ્વપ્નમાં આશ્રવૃક્ષ જોયો, અને તે સ્વપ્નમાં જ દોઢ પુરૂષે આવી “આ આશ્રવૃક્ષ નવ વાર ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ ફળ આપશે” એમ કહ્યું. સ્વપ્નપાઠકોને પૂછતાં તેમણે “આ સ્વપ્નથી મહા પરાક્રમી પુત્ર થશે” એમ કહ્યું. પરંતુ નવ વાર ઉત્કૃષ્ટ ઉત્કૃષ્ટ ફળ દેવાનું જ કહ્યું તેમાં તેમણે પોતાનું અજ્ઞાનપણ જણાવ્યું. પછી પૂર્ણ સમયે પુત્ર જન્મ થયો. તેનું ધન નામ પાડ્યું.

કુસુમપુરના રાજ સિંહને વિમળા નામની પત્નીથી ઉત્પન્ન થયેલી ધનવતી નામે કન્યા હતી. તે એકદા વનમાં ક્રીડા કરવા ગઈ. ત્યાં તેણીને એક ચિત્રકાર મળ્યો. તેની પાસે ચિત્રપટમાં ધનનું ચિત્ર આળેખેલું હતું, તે જોઈ ધનવતીને તેના પર રાગ થયો. તેણીને કમલવતી નામની સખીએ સાંત્વન કર્યું. ત્યારપછી એકદા તે કુસુમપુરમાં અચળપુરથી એક દૂત આવ્યો. તેણે સિંહ રાજ પાસે ધનના રૂપ, ગુણ અને કળાદિકની પ્રશંસા કરી. તે સાંભળી સિંહ રાજએ પોતાની ધનવતી કન્યા સાથે ધન કુમારનો સંબંધ કરવા માટે વિક્રમ ધન રાજની પાસે તે જ દૂતને મોકલ્યો. ધન અને ધનવતીએ પરસ્પર પ્રીતિનાં પત્રો લખી મોકલ્યા. છેવટે તે બન્નેનાં લગ્ન થયાં.

એકદા અચળપુરના ઉદ્યાનમાં ચતુર્જાની વસુધર નામના મુનિ પધાર્યા તેને વંદના કરવા માટે વિક્રમધન રાજ કુટુંબ સહિત ગયો. ત્યાં રાજએ સ્વપ્નપાઠકોએ નહીં જણેલું ધારણીના શેષ સ્વપ્નનું ફળ પૂછ્યું, ત્યારે ગુરૂએ મનઃપર્યવ અને અવધિજ્ઞાનથી કેવળીને પૂછી નવ ભવવાળું શ્રીનેમિનાથનું ચારત્ર જણી સંપૂર્ણ સ્વપ્નનું ફળ કહ્યું. એકદા ધન કુમાર ધનવતીની સાથે ક્રીડા કરવા સરોવરમાં ગયો. ત્યાં તેણે એક મૂર્છા પામેલા મુનિને જોયા. તેણે ઉપચાર કરી મુનિને સાવધાન કર્યા મુનિએ તેમને ધર્મોપદેશ સંભળાવ્યો. ધન અને ધનવતીએ આવકર્ષમ્ અગીકાર કર્યો. છેવટે પોતાના જ્યંત નામના કુમારને રાજ્ય પર સ્થાપન કરી ધનદત્ત અને ધનદેવ નામના ભાઈએ અને ધનવતી રાણી સહિત ધન રાજએ વસુધર મુનિની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. છેવટે તે સર્વે સૌધર્મ દેવલોકમાં ગયા.

ત્રીજો તથા ચોથો ભવ—વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર સુરતેજ નામના નગરમાં સૂર નામે વિદ્યાધર રાજ હતો. તેને વિદ્યુત્મતી નામની રાણી હતી. તેની

કુક્ષિમાં ધનનો જીવ હતથો. તે ચિત્રગતિ નામે પુત્ર થયો. તથા શિવમંદિર નગરના સ્વામી અનંગસિંહ રાજને શશિપ્રભા નામની રાણી હતી. તેની કુક્ષિમાં ધનવતીનો જીવ પુત્રીપણે અવતર્યો. તેનું રત્નવતી નામ પાડ્યું. એકદા અનંગસિંહ નૈમિત્તિકને પૂછ્યું કે—“આ રત્નવતીનો ભર્તા કોણ થશે?” નિમિત્તિ-આએ જવાબ આપ્યો—“જે તમારું ખર્જરત્ન પુત્રવતી લેશે, તથા સિદ્ધાયતનમાં જેના ઉપર આકાશમાંથી પુષ્પવૃષ્ટિ પડશે તે રત્નવતીનો પતિ થશે.”

આ અવસરે ચક્રપુર નગરના મુગ્ધીવ નામના રાજને યશસ્વતી અને ભદ્રા નામની બે રાણીઓ હતી. તે બન્નેને અનુક્રમે સુમિત્ર અને પદ્મ નામના પુત્રો હતા. એકદા ઓરમાન માતા ભદ્રાએ સુમિત્રને વિષ આપ્યું, અને પછી બપો પામવાથી તે નારી ગઈ. તેવામાં આકાશ માર્ગથી ચિત્રગતિ કુમાર ત્યાં આવ્યો. તેણે સુમિત્રનું વિષ ઉતાર્યું. પછી તે બન્નેને પરસ્પર દૃઢ મૈત્રી થઈ એકદા બન્ને મિત્રો દેવળી પાસે ગયા. ત્યાં ધર્મ સાંભળી ચિત્રગતિએ શ્રાવક ધર્મ અગીકાર કર્યો. પછી તે પોતાના ઘેર ગયો.

એકદા અનંગસિંહના પુત્ર અને રત્નવતીના ભાઈ ક્રમણે સુમિત્રની બહેનનું હરણ કર્યું. તે જાણી મિત્રની બહેનને પાછી લાવવા માટે ચિત્રગતિ કુમાર શિવમંદિર નગરમાં ગયો. ત્યાં તેણે ક્રમણને મારી નાંખ્યો. પછી તેને અનંગસિંહ સાથે યુદ્ધ થયું. તેમાં તેણે તેનું ખર્જ પુત્રવતી લીધું, અને સુમિત્રને તેની બહેન પાછી લાવી આપી. પછી સુમિત્રે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. એકદા તે સુમિત્ર મુનિ ક્રયોત્સર્ગે રહ્યા હતા, તે વખતે તેના ઓરમાન ભાઈ પદ્મે તેની છાતીમાં બાણ માર્યું. તેથી મરણ પામી તે મુનિ બ્રહ્મદેવલોકમાં ગયા. તેજ વખતે પદ્મને સર્પકંથ થયો, અને તે મરીને સાતમી નરકે ગયો.

એકદા ચિત્રગતિ કુમાર સિદ્ધાયતનમાં યાત્રા માટે ગયો. ત્યાં રત્નવતી સહિત અનંગસિંહ આવ્યો હતો. તે વખતે બ્રહ્મલોકથી આવેલા સુમિત્ર દેવે ચિત્રગતિ ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરી. ચિત્રગતિને જોઈ રત્નવતી ક્રમાતુર થઈ, તે જોઈ અનંગસિંહને રત્નવતીના વરનો નિશ્ચય થયો; પછી તેઓ પોતપોતાને ઘેર ગયા.

એકદા રત્નવતીની સાથે ચિત્રગતિનો સંબંધ કરવા માટે અનંગસિંહ રાજાએ સૂર રાજ પાસે પોતાનો પ્રધાન પુરૂષ મોકલ્યો અને તે બન્નેનો વિવાહ થયો. પછી મનોગતિ અને અપળગતિ નામના પોતાના ભાઈઓ તથા રત્ન-

વતી પ્રિયા સહિત ચિત્રગતિએ યાત્રા કરી. પછી ચિત્રગતિ રાજ થયો. અવસરે પુરંદર નામના પોતાના પુત્રને રાજ્ય પર સ્થાપન કરી બન્ને ભાઈઓ અને રત્નવતી સહિત ચિત્રગતિએ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. છેવટ તે આરે માર્હેન્દ્ર દેવ-લોકમાં ગયા.

પાંચમો તથા છઠો ભવ—પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં પદ્મ નામની વિજયને વિષે સિંહપુર નામનું નગર છે. તેમાં હરિનદી નામે રાજ હતો, તેને પ્રિય-દર્શના નામની રાણી હતી તેની કુક્ષિમાં ચિત્રગતિનો જીવ સ્વર્ગથી અવતર્યો. સમય પૂર્ણ થયે પુત્રજન્મ થયો, તેનું અપરાજિત નામ પાડ્યું; તેને પ્રધાનના પુત્ર વિમળબોધની સાથે મૈત્રી થઈ. એકદા તે બન્ને ઠીકાને માટે નગર બહાર ગયા ત્યાં વિપરીત શિક્ષાવાળા અથો તે બન્નેને મોટા અરણ્યમાં હરી ગયા. તેટલામાં “ રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો. ” એમ બોલતો એક પુરુષ તેમની પાસે આવ્યો. કુમારે તેને શરણ આપી શાંતિનું વચન કહ્યું, તેવામાં રાજના આરક્ષક ત્યાં આવ્યા, તેમને કુમારે તે પુરુષ સોંપ્યો નહિ, તેથી તેઓએ કુમારની સાથે યુદ્ધ કર્યું કુમારે તેઓનો પરાજય કર્યો, તે બધી ત્યાંના કોસલ રાજ પ્રોતે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. ત્યાં પોતાના મિત્ર હરિનદીનો જ આ પુત્ર છે એમ બધી સન્માનપૂર્વક તે બન્નેને તે રાજ પોતાને ઘેર લઈ ગયો ત્યાં તે કોસલરાજની કનકમાલા નામની કન્યાને પરણી મિત્રની સાથે રાત્રિને સમયે ગુપ્ત રીતે નીકળી ગયો.

એકદા રાત્રિએ કલિકાદેવીના મંદિરની પાસે કુમારે કોઇ સ્ત્રીનું રૂદ્ધ સાંભળ્યું, તે વખતે કુમાર વિમળબોધ સહિત ત્યાં ગયો, તે ઠેકાણે ઉઘાડા ખર્જવાળા એક વિદ્યાધરને તથા એક કુમારીને જોયા. કુમારે વિદ્યાધર સાથે યુદ્ધ કરી તેને તીક્ષ્ણ પ્રહારવડે મૂર્છિત કર્યો. પછી તેનાજ કહેલા મણિ અને મૂળીયાવડે કુમારે તેને સન્ન કર્યો. વિદ્યાધરે પોતાનો વૃત્તાંત કહી કુમારને મણિ તથા મૂલિકા અર્પણ કર્યા, તેમજ વિમળબોધને વેષનું પરાવર્તન કરનારી ગુટિકા આપી. તેવામાં ત્યાં તે રત્નમાળા નામની કુમારીના માખાપ આવ્યા. તેમણે અપરાજિત કુમાર સાથે રત્નમાળાનો વિવાહ કર્યો, પછી શ્વસુરની રજ લઈ અપરાજિત મિત્ર સહિત આગળ ચાલ્યો. માર્ગે આલતાં એક અરણ્યમાં આવ્યા, ત્યાં કુમાર તૃષાતુર થયો. વિમળબોધ જળ લેવા ગયો, જળ લઇને આવ્યો ત્યારે તેણે કુમારને તે સ્થળે જોયો નહીં, તેથી તે આમતેમ તેની શોધ

કરવા લાગ્યો. તેવામાં તેને બે વિદ્યાધરો મળ્યા. સૈંધણે વિમળબોધને કહ્યું કે-“ ભાનુ નામના વિદ્યાધર રાજની કમલિની અને કુમુદિની નામની બે પુત્રીઓને પરણવા માટે અમે ભાનુ રાજની આજ્ઞાથી અપરાજિત થઈ હરી ગયા છીએ. તે કુમાર તારા વિયોગના દુઃખથી પરણતો નથી. ” એમ કહી તેઓ વિમળબોધને ત્યાં લઇ ગયા; પછી કુમાર તે બંને કન્યાઓને પરણ્યો.

ત્યારપછી કુમારભિત્રસહિત શ્રીમદ્દિર નામના નગરમાં ગયો. ત્યાં છુરિકાના પ્રહારથી પીડા પામેલા સુપ્રભ નામના રાજને કુમારે મણિ અને મૂલિકાવડે સન્ન કર્યો; તેથી પ્રસન્ન થયેલા રાજએ પોતાની રંભા નામની કન્યા સાથે કુમારને પરણાવ્યો. ત્યાંથી નીકળી કુમાર ભિત્ર સહિત કુંડપુર નગરમાં ગયો. ત્યાં તેણે કેવળીની પાસે ધર્મદેશના સાંભળી. પછી હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય ? એમ તેણે કેવળીને પૂછ્યું, ત્યારે કેવળીએ તેને કહ્યું કે-“હે કુમાર ! તું આગામીકાળે બાવીશમે તીર્થંકર થઇશ અને આ વિમળબોધ ગણધર થશે.” તે સાંભળી તે બંને ત્યાંથી અન્યત્ર ગયા.

અહીં જનનાંદ નામના નગરમાં જિતશત્રુ નામે રાજ હતો, તેને ધારિણી નામની રાણી હતી, તેની કુક્ષિમાં રત્નવતીનો જન્મ માહેંદ્રકલ્પથી અચીને હત્યો, યોગ્ય સમયે કન્યાનો જન્મ થયો; તેનું પ્રીતિમતી નામ પાડ્યું. તે કન્યા યુવાવસ્થા પામી ત્યારે જિતશત્રુ રાજએ તેને પૂછ્યું કે-“ તને કયા વર સાથે પરણાવું ? ” તે બોલી કે-“ મને જે કળામાં જીતે તે મારો વર થાય. ” તે સાંભળી રાજએ સ્વયંવર કર્યો. અપરાજિત ભિત્ર સહિત ત્યાં આવ્યો. કુમારે ગુટિકાના પ્રયોગથી પોતાનું સામાન્ય રૂપ ધારણ કર્યું. કળાના વિવાદમાં કુમારે પ્રીતિમતીને જીતી લીધી, એટલે તેણીએ તેના કંઠમાં વર-માળા નાંખી; તે બેઠ ઇર્ષ્યાથી ભૂચર અને ખેચર રાજઓએ કુમાર સાથે યુદ્ધ કર્યું, કુમારે તે સર્વનો પરાજય કર્યો. રાજએ લક્ષણોથી કુમારને ઓળખ્યો. પછી કુમાર અને પ્રીતિમતીનો વિવાહ થયો.

એકદા જનનાંદ નગરમાં હરિનંદી રાજનો દૂત આવ્યો. તેણે કુમારને તેના વિયોગથી માતાપિતાના દુઃખની વાર્તા કહી. તે સાંભળી કુમાર પૂર્વે પરણેલી સર્વ સ્ત્રીઓ સહિત મોટું સૈન્ય લઇ સિંહપુરમાં ગયો અને તે માતા પિતાને મળ્યો.

/અહીં માહેંદ્ર દેવલોકથી અચીને મનોગતિ અને ચપળગતિ અપરા-

જિતના નાના ભાઇ સૂર અને સોમ નામના થયા. એકદા અપરાજિત ઉદ્યાનમાં કીડા કરવા ગયો, ત્યાં એક મોટી સમૃદ્ધિવાળા ઓઘીપુત્રને વિલાસ કરતો જોયો અને બીજા જ દિવસે તેને મરેલો જોયો, તેથી વૈરાગ્ય પામી અપરાજિતે બન્ને ભાઈઓ અને પ્રીતિમતી સહિત દીક્ષા ગ્રહણ કરી. છેવટ તે આરે આરણ નામના દેવલોકમાં ગયા.

સાતમો તથા આઠમો ભવ—હસ્તિનાપુરમાં શ્રીષેણ રાજની રાણી શ્રીમતીની કુશિમાં અપરાજિતનો જીવ ગયો. અવસરે શંખ નામના પુત્રનો જન્મ થયો. તેને મત્રીના પુત્ર મતિપ્રભની સાથે મૈત્રી થઈ. એકદા શંખકુમાર સમરકેતુ નામના પદ્મીપતિની સામે યુદ્ધ કરવા આવ્યો. તેમાં તેણે પદ્મીપતિનો પરાજય કર્યો. પાછા આવતાં માર્ગમાં અર્ધરાત્રે કુમારે કોઈ સ્ત્રીનો કંઈક સ્વર સાંભળ્યો, તે સ્વરને અનુસારે કુમાર ગયો, ત્યાં એક અર્ધવૃદ્ધ સ્ત્રીને જોઈ. તે સ્ત્રીને કુમારે શેવાનું કારણ પૂછ્યું, સારે તે બોલી કે—“ જિતારી રાજની કન્યા યશોમતી શંખકુમાર ઉપર રાગવાળી છે તેની હું ધાવમાતા છું. એકલા મણિશેખર નામના વિદ્યાધરે યશોમતીનું હરણ કર્યું, હું પણ સાથે હતી, તેથી મને તે વિદ્યાધરે અહીં પકડી મૂકી; આ કારણથી હું રૂદન કરું છું. ” તે સાંભળી કુમાર વિશાળશૃંગ નામના પર્વત ઉપર ગયો, ત્યાં મણિશેખર સાથે યુદ્ધ કરી તેનો પરાજય કર્યો, છેવટ અંપા નગરીમાં શંખ અને યશોમતીનો વિવાહ થયો.

પૂર્વભવના ભાઈઓ જે સૂર અને સોમ હતા તે આ ભવમાં પણ શંખના નાના ભાઈઓ થયા પછી શ્રીષેણ રાજ્યે શંખને રાજ્યપર સ્થાપન કરી દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનુક્રમે તેને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એકદા શંખ રાજ કેવળીને વાંદવા ગયો. ત્યાં તેણે યશોમતીની સાથે અધિક રાગ થવાનું કારણ પૂછ્યું કેવળીએ પૂર્વભવનો સંબંધ તથા આગામી કાળનો વૃત્તાંત કહ્યો, પછી યશોધર અને ગુણધર નામના ભાઈઓ અને યશોમતી સહિત શંખ રાજ્યે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અર્હત્ભક્તિ વિગેરે વીશ સ્થાનોકાવડે તેણે તીર્થંકર નામકર્મ ઉપાજન કર્યું. છેવટ તે આરે અપરાજિત દેવલોકમાં ગયા. આટલી કથા પહેલા પરિચ્છેદમાં આવે છે. પાંચ થી પાંચ૨૬ (પ્રકરણ ૧ થી ૪)

બીજો પરિચ્છેદ—હરિવંશની ઉત્પત્તિ, અંધકવૃષ્ણ રાજને દશ પુત્રો ગયા. તેઓ દશાર્હ નામે પ્રસિદ્ધ થયા. એકદા અંધકવૃષ્ણ રાજ સુપ્રતિષ્ઠ

નામના મુનિને વાંદવા ગયા. તેની પાસે પોતાના સર્વ પુત્રોમાં વસુદેવ નામના પુત્રનું આધક રૂપ સૌભાગ્ય થવાનું કારણ પૂછ્યું. સારે મુનિએ વસુદેવને પૂર્વભવ કહ્યો, પછી સમુદ્રવિજય નામના મોટા પુત્રને રાજ્ય પર સ્થાપન કરી અંધકવૃષ્ણિ રાજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી અનુક્રમે મોક્ષપદ પામ્યા.

કંસનો જન્મ. નદીમાં વહેતી મૂંડલી પેટીમાં સ્થાપન કરેલા કંસને મુલદ્ર નામના એક વણિકે ગ્રહણ કર્યો, અને તે વસુદેવને આપ્યો. વસુદેવની સાથે કંસ કળાક્યાસ કરવા લાગ્યો.

જરાસંધ નામના પ્રતિવાસુદેવનો જન્મ, તેનું રાજગૃહ નગરમાં રાજ્ય. એકદા જરાસંધ રાજ્યે સિંહપુરના રાજ સિંહરથને બાંધી લાવવા સમુદ્ર-વિજયને આજ્ઞા આપી અને “ જો પુરૂષ સિંહરથને પકડી લાવશે તેને મારી જીવયશા નામની પુત્રી તથા ઇચ્છિત નગરનું રાજ્ય આપીશ. ” એમ કહ્યું. સિંહરથને બાંધી લાવવા વસુદેવે કંસને સાથે રાખી પ્રયાણ કર્યું, અને કંસની સહાયથી તે સિંહરથને બાંધી પોતાના નગરમાં લાવ્યો. જીવયશા પોતાના પતિ અને પિતાના કુળનો ક્ષય કરે તેવા લક્ષણવાળી છે એમ સમુદ્ર-વિજયે વસુદેવને એકાંતમાં કહ્યું. જરાસંધની પાસે કંસના પરાક્રમની સ્તુતિ કરી, જરાસંધે પ્રસન્ન થઈ કંસને પોતાની પુત્રી જીવયશા પરણાવી. અને તેને મથુરાનું ગભ્ય આપ્યું. કંસે પોતાના પિતા ઉત્તરેનને પાંજરામાં નાંખ્યો.

વસુદેવનું સૌંદર્ય જોઈ શૌર્યપુરની સ્ત્રીઓ તેના પર મોહ પામવા લાગી, અને તેઓ લજ્જાનો ત્યાગ કરી તેની પાછળ ભગવા લાગી. તેથી પુર-જનોએ સમુદ્રવિજયરાજ પાસે વિજ્ઞપ્તિ કરી. ત્યારે રાજ્યે વસુદેવને ઘરમાં જ રહેવાની શિખામણ આપી. એકદા શિવારાણીએ કુખ્ત નામની દાસી સાથે સમુદ્રવિજયને માટે સુગંધિ દ્રવ્ય મોકલ્યું, તે તેણીના હાથમાંથી વસુદેવે ખુંચવી લીધું, ત્યારે દાસીએ ક્રોધથી તેને માર્મિક વચન કહ્યું અને ઘરમાં પૂરાઈ રહેવાનું કારણ કહ્યું. તે સાંભળી વસુદેવ ગુટિકાના પ્રયોગથી રૂપનું પરાવર્તન કરી નગરમાંથી નીકળી ગયો, અને પોતે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો છે એવા ભાવાર્થવાળા બે શ્લોક એક કાગળમાં લખી તે કાગળ થાંભલે લટકાવ્યો. બીજે દીવસે યાદવોએ તે કાગળ વાંચી વસુદેવને આશ્રપ્રવેશ માની તેનું મૃતકાર્ય કર્યું.

વસુદેવ વિજયખેટ નામના નગરમાં ગયો. ત્યાં મુગ્ધીવ રાજની શ્યામા

અને વિજયસેના નામની બે કન્યાઓને તે કળાના જયના પણવડે પરણ્યો. વિજયસેનાએ અકૂર નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી વસુદેવ વિજયએટથી નીકળ્યો. અનુક્રમે એક અટવીમાં જળાવર્ત સરોવરમાં એક હાથીને તેણે ખેદ પમાડ્યો, તેથી પ્રસન્ન થયેલા અશનિવેગ નામના વિદ્યાધરે પોતાની શ્યામા નામની કન્યા તેને પરણાવી.

એકદા સુતેલા વસુદેવને અંગારક નામનો વિદ્યાધર હરી ગયો. તેની સાથે યુદ્ધ થયું. તેમાં તેણે આકાશમાંથી વસુદેવને મુકી દીધો, તે એક સરોવરમાં પડ્યો. તેને તરીને તે બહાર નીકળ્યો. ત્યાં મળેલા એક બ્રાહ્મણની સાથે તે ચપા નગરીમાં ગયો. ત્યાં ગાંધર્વ વિદ્યાના વિજયના પણવડે તે આરદ્ર નામના શ્રેષ્ઠીએ આપેલી ગાંધર્વસેનાને પરણ્યો તથા સુગ્રીવ અને યશોગ્રીવની શ્યામા અને ત્રિજયા નામની કન્યાઓને પણ પરણ્યો. આરદ્રને તેને ગાંધર્વસેનાનો વૃત્તાંત કહ્યો.

પછી સિંહદેવ રાજાની નીલયશા નામની કન્યાને તે પરણ્યો. તેણીની સાથે તે હ્રીમંત પર્વતપર ગયો. ત્યાં કોઈ માયાવી મયૂરે નીલયશાનું હરણ ક્યું વસુદેવ પણ તેની પાછળ એક વ્રજમાં ગયો. અને અનુક્રમે ગિરિ નદીને કાંઠે રહેલા ગામમાં ગયો ત્યાં વેદના જયના પણવડે સોમશ્રી નામની કન્યાને પરણ્યો. વસુદેવ ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યાંથી ઇંદ્રિશમાંએ શિબિકામાં બેસાડી તેનું હરણ ક્યું. પછી તે શિબિકામાંથી ઉતરી તૃણશોષક નામના ગામમાં ગયો. ત્યાં દેવકુળમાં ગામના લોકોને ભક્ષણ કરનાર રાક્ષસને તેણે માર્યો. લોકોએ કહેલું રાક્ષસનું વૃત્તાંત સાંભળ્યું, અને તેઓએ આપેલી પાંચસો કન્યાઓને તે પરણ્યો. પછી વસુદેવ અચળ ગામમાં ગયો. ત્યાં મિત્રશ્રી નામની સાર્થવાહની પુત્રીને પરણ્યો, પછી વેદસામ નામના પુરમાં ગયો. ત્યાં અશ્વત્થુ મર્દન કરવા પૂર્વક કપિલ રાજાની કપિલા નામની કન્યા પરણ્યો. કપિલાએ કપિલ નામનો પુત્ર પ્રસન્ન્યો. પછી વસુદેવ સાલગૃહ પુરમાં ગયો. ત્યાં ભાગ્યસેન અને મેઘસેનની મદમાવતી અને અશ્વસેના નામની પુત્રીઓ પરણ્યો. પછી તે ભદ્રિલપુરમાં ગયો ત્યાં પુંદ્ર રાજાની પુંદ્રા નામની કન્યાને પરણ્યો. તેણે વિષે પુંદ્ર નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

પછી અંગારક વિદ્યાધરે વસુદેવને ગંગા નદીમાં નાંખ્યો. તેને તરીને તે ઇલાવર્ધન પુરમાં ગયો. ત્યાં રત્નવતી નામની સાર્થવાહની કન્યાને પરણ્યો.

પછી સાર્થવાહની સાથે તે મહાપુરમાં ગયો. ત્યાં પોતાની પૂર્ણવની પત્ની સોમશ્રીને તે પરણ્યો એકદા વસુદેવ ઉપવનમાં ગયો. ત્યાં વેગવતીએ તેને પતિપણે સ્વીકાર કર્યો, પછી વસુદેવને માનસવેગ નામનો વિદ્યાધર હરી ગયો, અને તેને ગંગામાં નાંખ્યો. વસુદેવના પ્રભાવથી ચંડવેગ નામના વિદ્યાધરને વિદ્યાની સિદ્ધિ થઈ. તેથી તેણે વસુદેવને આકાશ ગામિની વિદ્યા આપી. પછી વસુદેવ અમૃતધાર નગરમાં ગયો. ત્યાં તે મદનવેગાને પરણ્યો. પોતાના વિદ્યુદ્વેગ નામના શ્વશુરને મૂકાવવા માટે તેણે ત્રિશિખરની સાથે યુદ્ધ કરી તેનો વિનાશ કર્યો. મદનવેગાએ અનાધૃષ્ટિ નામનો પુત્ર પ્રસન્ધ્યો.

પછી ત્રિશિખરની પત્ની સૂર્પણખીએ વસુદેવનું હરણ કર્યું, અને તેને મારી નાંખવા માટે આકાશમાંથી પડતો મૂક્યો, પરંતુ તે રાજગૃહની સમીપે ધાસના ઢગલા ઉપર પડ્યો. ત્યાં જરાસંધ રાજના મનુષ્યોએ તેને પકડી પર્વત ઉપરથી પડતો મુક્યો, ત્યાં વેગવતી નામની ધાત્રીએ તેનું રક્ષણ કર્યું. પછી વેગવતીના મેળાપથી તે બાળચંદ્રા નામની કન્યાને પરણ્યો.

પછી વસુદેવ કુમાર શ્રાવસ્તી નગરીમાં ગયો. ત્યાં કામદત્ત નામના ઐષ્ટીની પુત્રી બંધુમતિને તથા ગાંધર્વ વિવાહે કરીને પ્રિયંગુસુંદરીને તે પરણ્યો. પછી સોમશ્રીની સખી પ્રભાવતી તેને મુવર્ણભપુરમાં સોમશ્રી પાસે લઈ ગઈ. સોમશ્રીને માટે વસુદેવ અને માનસવેગને પરસ્પર વિવાહ થયો, અને યુદ્ધ થતાં માનસવેગનો પરાજય થયો. પછી ખેચરો અને સોમશ્રી સહિત વસુદેવ મહાપુર નગરમાં ગયો. ત્યાંથી સૂર્પંકે વસુદેવને હરી ગંગાના જળમાં નાંખ્યો. ત્યાંથી તે તાપસના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં નંદિષેણા નામની જરાસંધની પુત્રીને કામણુ રહિત કરી. પછી જરાસંધના પુરૂષો તેને પકડીને રાજગૃહમાં વધ્યસ્થાને લઈ ગયા. તે વખતે ગંધારપિંગલ નામના વિદ્યાધરે પોતાની પુત્રી પ્રભાવતીના વિવાહ માટે ભગીરથી નામની ધાત્રીને રાજગૃહમાં મોકલી. તે વસુદેવને ગંધસમૃદ્ધ, નગરમાં લઈ ગઈ. ત્યાં તે પ્રભાવતીને પરણ્યો. પછી વસુદેવ કોશલા નગરીમાં ગયો. ત્યાં કોશલ નામના વિદ્યાધર રાજની કોશલા નામની કન્યાને પરણ્યો. અહીં બીજો પરિચ્છેદ પૂર્ણ થાય છે. પા૦૨૭થી પા૦૫૬ (પ્રકરણ ૫ થી ૬).

ત્રીજો પરિચ્છેદ—યેદાલપુર નગરમાં હરિશ્ચંદ્ર રાજાએ પોતાની પુત્રી કનકવતીનો સ્વયંવર કર્યો. ત્યાં વસુદેવ ગયો. કુબેર પણ ત્યાં ગયો. વસુદેવ

કુબેરના દૂતરૂપે કનકવતીની પાસે ગયો. બન્નેને પરસ્પર વાણીનો વિનોદ થયો. કનકવતીએ કુબેરને પતિપણે સ્વીકાર ન કર્યો. સ્વયંવર મંડપમાં કનકવતીએ વસુદેવના કંઠમાં વરમાળ નાંખી તે બન્નેનો વિવાહોત્સવ થયો.

વસુદેવે કુબેરને કનકવતીના સ્વયંવરમાં આવવાનું કારણ પૂછ્યું. કુબેરે પોતાના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત કહેતાં કનકવતી સાથેનો સંબંધ કહ્યો. તેમાં નળ દમયતીનું ચરિત્ર આવે છે. અહીં ત્રીજો પરિચ્છેદ સંપૂર્ણ થાય છે. પા. ૫૭ થી પા. ૧૦૧ (પ્રકરણ ૭ થી ૮).

ચોથો પરિચ્છેદ—સૂર્યક વિદ્યાધરે પેઢાણપુરમાંથી વસુદેવનું હરણ કરી તેને ગોદાવરી નદીમાં નાંખ્યો. તે ત્યાંથી નીકળી કોલાપુર નામના નગરમાં ગયો. ત્યાં તે પદ્મશ્રી નામની રાજપુત્રીને પરણ્યો. ત્યાંથી નીલકંઠ નામના વિદ્યાધરે તેનું હરણ કરી તેને ચંપા સરોવરમાં નાંખ્યો. ત્યાંથી નીકળી તે ચંપા પુરીમાં જઈ મત્રીની પુત્રીને પરણ્યો. ત્યાંથી સૂર્યકે તેનું હરણ કરી ગંગામાં નાંખ્યો. ત્યાંથી નીકળી તે પલ્લીમાં ગયો. ત્યાં પલ્લીપતિની જરા નામની કુમારીને તે પરણ્યો. તે જરાને વિષે જરાકુમારનો જન્મ થયો. ત્યારપછી તે અવતિસુંદરી, નરદ્વેષિણી, જીવયશા અને સુરસેના વિગેરે હજારો રાજપુત્રીઓને તે પરણ્યો.

પછી અરિષ્ટપુરમાં રૂધિર રાજની રોહિણી નામની કન્યાના સ્વયંવરમાં તે વસુદેવ રૂપનું પરાવર્તન કરીને ગયો. ત્યાં જરાસંધ વિગેરે ઘણા રાજાઓ આવ્યા હતા. રોહિણીએ વસુદેવના કંઠમાં વરમાળ નાંખી. તે જોઈ મૃધ્યાંથી બીજા રાજાઓ તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે સર્વનો વસુદેવે પરાજય કર્યો. પછી જરાસંધની આજ્ઞાથી સમુદ્રવિજય રાજા જુદા રૂપને ધારણ કરનાર વસુદેવની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો. બન્ને ભાઈઓનું યુદ્ધ થયું. પછી વસુદેવે સમુદ્રવિજયની આગળ પોતાના નામના ચિન્હવાળું બાણ નાંખ્યું. તે વાંચી સમુદ્રવિજયને હર્ષ થયો. ત્રિયોગવાળા બન્ને ભાઈઓનો મેળાપ થયો, પછી વસુદેવ તથા રોહિણીનો વિવાહોત્સવ થયો.

પછી વસુદેવ આકાશમાર્ગે ગગનવલ્લભ પુરમાં ગયો. ત્યાં તે કાંચનદંડ નામના વિદ્યાધરની બાળચંદ્રા નામની કન્યાને પરણ્યો. પછી પૂર્વે પરણેલી સર્વ પત્નીઓ સહિત વસુદેવ શૌર્યપુરમાં આવ્યો અને સમુદ્રવિજય વિગેરે સર્વ સ્વજનોને તે મળ્યો. અહીં ચોથો પરિચ્છેદ સંપૂર્ણ થાય છે. પા. ૧૦૨ થી ૧૦૪ (પ્રકરણ ૮).

પાંચમો પરિચ્છેદ—બળદેવના પૂર્વભવનો વૃત્તાંત. વસુદેવની પત્ની રાહિણીને વિષે બળદેવનો જન્મ. કંસના આમંત્રણથી વસુદેવ મથુરામાં ગયો. કંસે પોતાના કાકા દેવક નામના રાજાની દેવકી નામની કન્યા પરણવા માટે વસુદેવને પ્રાર્થના કરી, તેથી વસુદેવ કંસની સાથે મૃતિકાવતી નગરીમાં ગયો. ત્યાં દેવકીની સાથે વસુદેવનાં લગ્ન થયાં. કરમોચેનના ઉત્સવમાં દેવક રાજ્યે વસુદેવને નંદ નામનો દશ ગોકુળનો સ્વામી આપ્યો. પછી નંદ અને દેવકા સહિત વસુદેવ અને કંસ મથુરામાં આવ્યા. કંસે મથુરામાં પોતાના મિત્ર વસુદેવનો વિવાહોત્સવ કર્યો. તે વખતે મદિરાપાનથી ઉન્મત્ત થયેલી કંસની પત્ની જીવયશાએ અતિમુક્ત નામના મુનિની કદરૂપના કરી. તેથી તે મુનિએ તેને શાપ આપ્યો કે—“ જોને નિમિત્તે આ મહોત્સવ છે તેનો સાતમો ગર્ભ તારા પતિ અને પિતાને હણશે. ” તે વૃત્તાંત તેણીએ કંસને કહ્યો. કંસે વસુદેવની પાસે જઈ દેવકીના સાત ગર્ભની યાચના કરી, તેથી વૃત્તાંત નહીં બળુનાર મુઘ્ધ વસુદેવે તેની માગણી સ્વીકારી.

ભદ્રિલપુરમાં વસનારી સુલસાના મરેલી પુત્રી રૂપ છ ગર્ભો સુલસાએ આરાધન કરેલા નૈગમેષી દેવે દેવકીના ઉદરમાં મૂક્યા, અને દેવકીના પુત્ર રૂપ છ ગર્ભો સુલસાના ઉદરમાં મૂક્યા. મરેલી પુત્રીરૂપ છ ગર્ભો દેવકીએ પ્રસવ્યા ત્યારે કંસે તેને શિલાપર અડ્ડાવ્યા. સુલસાને વિષે સચાર કરેલા દેવકીના છ ગર્ભો સુલસાએ પુત્રરૂપે પ્રસવ્યા. તે પુત્રો સુલસાને ઘેર વૃદ્ધિ પામ્યા.

એકદા દેવકીએ ગર્ભ ધારણ કર્યો, તે વખત તેણે સાત મહાસ્વપ્નો જોયાં. અવસરે પુત્રજન્મ થયો. તે વખતે અધિષ્ઠાયક દેવતાઓએ ચોકી કરનારા કસના પુરૂષોને સુવાડી દીધા. તેથી વસુદેવ તે પુત્ર નંદને ઘેર લઈ ગયો. તેનું કૃષ્ણ નામ પાડ્યું. દેવકી ગાયત્રી પૂજ કરવાના મિષથી નંદને ઘેર જવા લાગી. ત્યારથી ગાયત્રી પૂજનું વ્રત પ્રવર્ત્યું. સૂર્યકની બે પુત્રીઓ તથા એક પુત્ર નંદને ઘેર કૃષ્ણને મારવા ગયા. પણ અધિષ્ઠાયક દેવતાઓએ ઉલટા તેમને જ માર્યા. કૃષ્ણના રક્ષણ માટે નંદને ઘેર વસુદેવે બળદેવને રાખ્યો.

એકદા રાત્રિને છેલ્લે પહોરે શિવારાત્રીએ ચૌદ મહાસ્વપ્નો જોયાં. તે વખતે અનુત્તર વિમાનમાંથી શંખનો જીવ ચવી તેણીની કુક્ષિમાં અવતર્યો. સમય પૂર્ણ થયે શ્રાવણ શુકલ પચમીને દિવસે ભગવાન શ્રી નેમિનાથનો જન્મ થયો. ઇંદ્રોએ આવી તેનો સ્નાન મહોત્સવ કર્યો.

એકદા કસે પોતાના શત્રુની ખાત્રી કરવા માટે વૃંદાવનમાં અગિય. કેથી, ખર અને મેપને મોકલ્યા. કૃષ્ણે તે સર્વને મારી નાંખ્યા. પછી કસે મથુરામાં શાંર્જી ધનુષની પૃબનો મહોત્સવ કર્યો તે વખતે અનાદૃષ્ટિની સાથે કૃષ્ણ પણ મથુરામાં ગયો, અને તેણે તે ધનુષ ચડાવ્યું. પછી કસે મલ્લ યુદ્ધનો મહોત્સવ કરી રાજાઓને આમત્રણ કર્યું. તેમાં રામ અને કૃષ્ણ પણ ગયા. મલ્લ યુદ્ધમાં રામ અને કૃષ્ણે મુષ્ટિક અને ચાણુર નામના મલ્લોને મારી નાંખ્યા. પછી કૃષ્ણે કસને પણ મારી નાંખ્યો. અને જરાસંધના સૈનિકોને સમુદ્રવિજયે હાંકી કાઢ્યા.

પતિનો વિનાશ કરવાથી કોપ પામેલી કસની પત્ની જીવથયા પોતાના પિતા જરાસંધને ઘેર ગઈ. યાદવોએ વિધ્યાચળ તરફ પ્રયાણ કર્યું. જરાસંધનો પુત્ર કાળ નામનો કુમાર તેમની સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યો, પરંતુ માયાથી કસાદને તેણે અગ્નિપ્રવેશ કર્યો. પછી યાદવો સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં ગયા. સૌધર્મે દ્રુતી આજ્ઞાથી કુમેરે દ્વારકા નગરી બનાવી. તેમાં કૃષ્ણનો રાજ્યાભિષેક થયો. અહીં પાંચમો પરિચ્છેદ પૂર્ણ થાય છે. પા. ૧૦૫ થી ૧૨૬ (પ્રકરણ ૯ થી ૧૧).

છઠો પરિચ્છેદ—પ્રધુમ્નનો જન્મ. ધૂમકેતુએ પ્રધુમ્નનું હરણ કર્યું, તેને કાલસંવર નામનો વિદ્યાધર રાજા પોતાના નગરમાં લઈ ગયો, અને તેને પુત્ર તરીકે રાખ્યો. પ્રધુમ્નના પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત. પાંચ પાંડવોની ઉત્પત્તિનું વર્ણન. દ્રૌપદીનો સ્વયંવર. પાંડવોની સાથે દ્રૌપદીનો વિવાહ મહોત્સવ દ્રૌપદીના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત. પાંડવો ઘૂતમાં પરાજય પામી દ્વારકામાં આવ્યા. કાલસંવરની રાણી કનકમાલાએ પ્રધુમ્નની પાસે સંભોગની યાચના કરી, અને તેને ગૌરી તથા પ્રજાપિત નામની બે વિદ્યાઓ આપી. પવિત્રતાના નિધાન રૂપ પ્રધુમ્ને તેણીની યાચના સ્વીકારી નહીં. પછી તેદ્વારકામાં આવ્યો, અને તેણે ત્યાં વિવિધ કૌતુક પ્રગટ કર્યાં. અહીં છઠો પરિચ્છેદ પૂર્ણ થાય છે. પા. ૧૨૭ થી ૧૫૧ (પ્રકરણ ૧૨ થી ૧૩).

સાતમો પરિચ્છેદ—પ્રધુમ્ન જેવા પુત્રની પ્રાપ્તિ માટે સત્યભામાનો કદાચક્ર યજ્ઞથી કૃષ્ણે હરિણૈર્ગમેષી દેવનું આરાધન કર્યું. પછી જાંબવતીથી શાંબનો અને સત્યભામાથી બીકણ સ્વભાવવાળા ભાનુકનો જન્મ થયો. શાંબ સાહત પ્રધુમ્ન ભોજકટ પુરમાં ગયો. ત્યાં તે વૈદર્ભાને પરણ્યો. ઉદ્ધત શાંબને કૃષ્ણે દ્વારકામાંથી કાઢી મૂક્યો. પ્રધુમ્ન પણ શાંબ સાથે સ્મશાનમાં જઈ રહ્યો.

સત્યભામાએ ભાનુકને પરણાવવા માટે નવાણું કન્યાઓ એકઠી કરી. તેમની સાથે પ્રદ્યુમ્નની સહાયથી શાંખનો વિવાહ થયો. સાતમો પરિચ્છેદ સંપૂર્ણ.
પા. ૧૫૨ થી ૧૬૦ (પ્રકરણ ૧૪)

આઠમો પરિચ્છેદ—જરાસંધે યાદવો સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રયાણ કર્યું. યાદવોએ યુદ્ધ માટે સજ્જ થઈ સેનપટ્ટી ગામની પાસે સૈન્ય સ્થાપન કર્યું. જરાસંધના પક્ષના વિદ્યાધરોનો નિગ્રહ કરવામાટે પ્રદ્યુમ્ન, શાંખ અને વિદ્યાધરોને સાથે લઈ વસુદેવ વૈતાલ્ય પર્વત પર ગયો. જરાસંધના મંત્રી હે સે યાદવોના બળતું વર્ણન કર્યું. તે સાંભળી જરાસંધે તેનું અપમાન કર્યું. જરાસંધના સૈન્યમાં ચક્રવ્યૂહની રચના કરવામાં આવી, અને યાદવોના સૈન્યમાં ગરુડ વ્યૂહની રચના થઈ. ઈન્ને સૈન્યનું યુદ્ધ થયું. યુદ્ધમાં દુર્યોધન વિગેરે કૌરવોનો અને શિશુપાળ, હિરણ્યનાભ વિગેરેનો વિનાશ થયો.

ક્રોધ પામેલા જરાસંધે યાદવોના સૈન્યમાં જરા વિદ્યા મૂકી. તેને દૂર કરવા માટે કૃષ્ણે ધરણેન્દ્રની આરાધના કરી. તેણે આપેલા શ્રી પાર્શ્વનાથના બિંબનું સ્નાનગળા છાંટનાથી યાદવોનું સૈન્ય જરા રહિત કર્યું. જરાસંધે કૃષ્ણ ઉપર ચક્ર મૂક્યું, તે કૃષ્ણના હાથમાં આવ્યું. પછી કૃષ્ણે જરાસંધ ઉપર ચક્ર મૂક્યું, તેનાથી જરાસંધના મસ્તકનો છેદ થયો. આઠમો પરિચ્છેદ સંપૂર્ણ થયો.
પા. ૧૬૧ થી પા. ૧૭૭ (પ્રકરણ ૧૫)

નવમો પરિચ્છેદ—કૃષ્ણે જરાસંધના પુત્ર સહદેવને રાજગૃહ નગરનું રાજ્ય સોંપ્યું. ત્રણ વિદ્યાધરીઓ કૃષ્ણ પાસે આવી. તેમણે વિદ્યાધરો સહિત વસુદેવના આવવાની વધામણી આપી. વસુદેવનું દ્વારકામાં આવવું થયું. જીવથશાએ અગ્નિ પ્રવેશ કર્યો, સેનપટ્ટી ગામને ઠેકાણે આનંદપુર નગરની સ્થાપના કરી. કૃષ્ણે શાંખપુર નામનું નવું નગર વસાવી તેમાં શ્રીપાર્શ્વનાથના બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. કૃષ્ણે ભરતાર્ધ સાધ્યું. મગધ દેશમાં રહેલી ડાઠિ શિલા તેણે વામ ભુજવડે ઉપાડી. યાદવો સહિત કૃષ્ણ દ્વારકામાં આવ્યા. તેને વાસુદેવ પદનો અભિષેક થયો. અને સોળ હજાર કન્યાઓસાથે તેનું પાણિ-ગ્રહણ થયું.

ઉગ્રસેન રાજની ધારિણી નામની રાણીની કુક્ષિમાં યશોમતીનો જીવ અપરાજિત દેવલોકથી ચવીને અવતર્યો. રાજમતીનો જન્મ થયો. ઉગ્રસેનના પુત્ર નભાસેનને માટે કલ્પેલી કમલામેલા નામની કન્યાને સાગરચ દ્ર પરણ્યો.

વૈતાહ્ય ઉપર પ્રધુમ્નના પુત્ર અનિરુદ્ધનો બાણની પુત્રી ઉમા સાથે ગાંધર્વ વિવાહ થયો. તે બાણી બાણે અનિરુદ્ધને રૂંધ્યો. કૃષ્ણે આવી બાણ સાથે યુદ્ધ કર્યું. અને બાણને મારી નાંખ્યો. નવમો પરિચ્છેદ સંપૂર્ણ. પા. ૧૭૮ થી ૧૮૨ (પ્રકરણ ૧૬)

દશમો પરિચ્છેદ—એકદા શ્રીનેમિકુમારે શસ્ત્રશાળામાં પ્રવેશ કરી પાંચ જન્ય શંખ વગાડ્યો. તે બાણી ચમત્કાર પામેલા કૃષ્ણે તેની સાથે જુજ વાળવાનું યુદ્ધ કર્યું. તેમાં કૃષ્ણનો પરાજય થયો. રૈવતાચળ પર્વત ઉપર વસંત ઋતુને વિષે વનક્રીડા અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં જળક્રીડા કરી, કૃષ્ણ વિગેરેએ શ્રીનેમિકુમારને વિવાહ માટે પ્રાર્થના કરી. છેવટ તેણે સ્વીકાર્યું. કૃષ્ણ ઉગ્રસેનને ઘેર ગયા. રાજ્યમતી સાથે વિવાહનો નિશ્ચય કર્યો. શ્રી નેમિના વિવાહોત્સવની તૈયારી. વધને માટે આણેલા પશુઓના શબ્દ સાંભળી શ્રી નેમિકુમારે પોતાનો રથ પાછો વાળ્યો. સમુદ્રવિજય વિગેરે ખેદ પામ્યા. રાજ્યમતી મૂર્છા પામી. શ્રી નેમિનાથે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. રથનેમિએ રાજ્યમતી પાસે ભોગની યાચના કરી. તેણીએ તેને પ્રતિબોધ કર્યો. શ્રી નેમિનાથ પ્રજુને દેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું. દેવળજ્ઞાનનો મહોત્સવ અને ગણધરની સ્થાપના. દશમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત. પા. ૧૮૩ થી ૧૯૯ (પ્રકરણ ૧૭).

અગ્યારમો પરિચ્છેદ—નારદ દ્રૌપદીને ઘેર ગયા. તે અવિરતિ હોવાથી તેણીએ તેનો સત્કાર કર્યો નહીં. તેથી ક્રોધ પામી નારદે ધાતક્રીષ્ણકમાં અમરકંકા નામની નગરીમાં જઈ પદ્મ રાજની પાસે દ્રૌપદીના સૌંદર્યનું વર્ણન કર્યું. પદ્મ રાજએ દેવ પાસે દ્રૌપદીનું હરણ કરાવ્યું. પાંડવો સહિત કૃષ્ણ ધાતક્રીષ્ણકમાં ગયા, પદ્મનો પરાજય કરી દ્રૌપદીને લઈ પાછા દ્વારકામાં આવ્યા.

દેવકીના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયેલા સુપ્તસાના છ પુત્રોએ બદ્ધિપુરમાં શ્રી નેમિનાથ પાસે દીક્ષા લીધી. પ્રજુની સાથે તેઓ દ્વારકામાં આવ્યા. પ્રજુએ દેવકી પાસે તેમનો વૃતાંત કહ્યો. દેવકીને પુત્ર લાલન કરવાની ઉત્કંઠા થઈ. તેને માટે કૃષ્ણે નૈગમેષીની આરાધના કરી, તેથી દેવકીને વિષે ગજસુકુમાલ પુત્રનો જન્મ થયો, તે દીક્ષા ગ્રહણ કરી મોક્ષે ગયા. શ્રીનેમિનાથે કૃષ્ણની પાસે ગજસુકુમાલનો પૂર્વભવ કહ્યો. નવ દશાહો અને શિવાદેવી વિગેરેએ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. કનકવતી અને સાગરચંદ્ર દીક્ષા લઈ મોક્ષે ગયા. ક્રોધ દેવ કૃષ્ણની પરીક્ષા કરવા આવ્યો. દેવ પ્રસન્ન થયો તેણે રોગને થાંત કરનારી

ભેરી આપી. કૃષ્ણે પ્રભુપાસે વૈતરણિ અને ધ્રુવંતાર વૈધોની ગતિ પૂછી. વૈતરણિ વૈધનો આગામી ભવનો વૃત્તાંત. કૃષ્ણના પુત્ર ઢંઢણકુમારે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. તેના પૂર્વ ભવનો વૃત્તાંત. તેને દેવગજાનની પ્રાપ્તિ.

શ્રીનેમિનાથ ગિરનારગિરિ ઉપર સમવસર્યા. પાલકે દ્રવ્યથી અને શાંભે ભાવથી પ્રભુને પ્રથમ વંદન કર્યું. અગ્યારમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત. પા. ૨૦૦ થી ૨૧૫ (પ્રકરણ ૧૮).

બારમો પરિચ્છેદ—કૃષ્ણે શ્રીનેમિનાથની પાસે દ્વારકાના વિનાશનું કારણ પૂછ્યું. શ્રીનેમિનાથે દ્વૈપાયનથી દ્વારકાનો દાહ તથા જરાકુમારથી કૃષ્ણનું મરણ થશે એમ કહ્યું. કૃષ્ણની રક્ષા માટે જરાકુમાર વનમાં ગયો. સિદ્ધાર્થ દીક્ષા લઈ સ્વર્ગે ગયો. શાંખાદિક કુમારોએ મદિરાપાન કરી પથ્થરોવડે દ્વૈપાયન મુનિને પ્રહાર કર્યા. દ્વૈપાયન કોપ પામ્યો. દ્વારકામાં ધર્મની પ્રવૃત્તિ. દ્વૈપાયન અગ્નિકુમારમાં દેવ થયો. તેણે ક્રોધથી દ્વારકાનો દાહ કર્યો. કૃષ્ણને વિષાદ થયો.

રામ અને કૃષ્ણે પાંડુમથુરા તરફ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં કૃષ્ણ ક્ષુધાતુર થયા. ભોજન લાવવા માટે બળભદ્ર હસ્તિકલ્પપુરમાં ગયા. ત્યાં ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રે તેની સાથે યુદ્ધ કર્યું; તેનો તેણે પરાજય કર્યો. રામ અને કૃષ્ણે દક્ષિણ દિશા તરફ પ્રયાણ કર્યું. માર્ગમાં કૌશાંબ નામના વનમાં કૃષ્ણને તીવ્ર તૃષા લાગી, બળભદ્ર જળ લાવવા ગયા; ભવિતવ્યતાને યોગે તે વનમાં જરાકુમાર આવ્યો. તેણે સુતેલા કૃષ્ણને મૃગ ધારી તેના પાદને તળે શર માર્યું. કૃષ્ણ બગી ગયા, પરસ્પર ઝાળખાણ થઈ, જરાકુમાર ખેદથી મૃછા પામ્યો. કૃષ્ણના કહેવાથી જરાકુમાર પાંડવો પાસે ગયો. કૃષ્ણ રૌદ્રધ્યાનથી મરી ત્રીજી નરકે ગયા. બારમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત. પા. ૨૧૬ થી ૨૨૪ (પ્રકરણ ૧૯).

તેરમો પરિચ્છેદ—જળ લઇ બલભદ્ર આવ્યા. કૃષ્ણને મરેલા બેઘ મૂછા પામ્યા. ભાદના સ્નેહથી મોહ પામેલા બળભદ્ર કૃષ્ણનું કલેવર સ્કંધપર આરોપણ કરી પર્વતાદિકમાં ભ્રમણ કરવા લાગ્યા. સિદ્ધાર્થદેવે આવી વિવિધ દૃષ્ટાંતોવડે બળભદ્રને પ્રતિબોધ કર્યો; પછી તેણે દીક્ષા લીધી.

એકલા-બળભદ્ર મુનિ ભિક્ષા માટે નગરમાં પ્રવેશ કરતા હતા, તે વખતે કુવાને કાંઠે રહેલી કોઈ સ્ત્રીએ મુનિનું રૂપ બેઘ વ્યક્ત થવાથી ધડાને બદલે

પોતાના પુત્રના જ કંઠમાં દોરડું બાંધ્યું. તે જોઈ બળભદ્ર મુનિએ નગરમાં જ પ્રવેશ ન કરવો એવો અભિગ્રહ લીધો. વનમાં કોઈ અતિસ્મરણ પામેલો મૃગ બળભદ્ર મુનિનો સેવક થયો. એકદા મુનિ વનમાં મૃગે દેખાડેલા રથકારની પાસે શિક્ષા માટે ગયા. તે ત્રણે ઉપર વૃક્ષ પડવાથી મરીને તેઓ બ્રહ્મલોકમાં ગયા.

બળભદ્રદેવ બ્રહ્મલોકથી ત્રીજી નરકમાં કૃષ્ણ પાસે ગયો, તેણે કૃષ્ણના કહેવાથી સરતક્ષેત્રમાં કૃષ્ણ અને બળભદ્રના માહાત્મ્યની પ્રસિદ્ધિ કરી. પાંડવોએ દ્વિક્ષા ગ્રહણ કરી. શ્રીનેમિનાથનો પરિવાર. પ્રજુ ગિરિનાર પર્વત ઉપર ગયા, ત્યાં છેલ્લી દેશના આપી. છેવટ શ્રી નેમિનાથ પ્રજુ તથા પ્રદ્યુમ્ન વિગેરે મુનિઓ નિર્વાણ પામ્યા.

શ્રીનેમિનાથ પ્રજુનાં દર્શન કરવા ઉત્કંઠિત થયેલા પાંડવમુનિઓ હસ્તિકલપપુરમાં આવ્યા. ત્યાં શ્રી નેમિનાથ પ્રજુનું નિર્વાણ સાંભળી ખેદ પામી તેઓ શ્રી શત્રુંજય પર્વત ઉપર ગયા. ત્યાં તેમને કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ પ્રાપ્ત થયું. દ્રૌપદી બ્રહ્મલોકમાં ગઈ. પા. ૨૨૫ થી ૨૩૧ (પ્રકરણ ૨૦)

અથ પ્રશસ્તિ પા. ૨૩૨.

ઉપર પ્રમાણે આખા ચરિત્રનો સાર સ હોપમા આપેલ છે છેવટે અત્યંત મગળરૂપ પોતાના ગુરૂની પદ પર પરા અચકાર મહારાજે આપી પોતાની ગુરૂભક્તિ અને લઘુતા બતાવી આ શ્રી નેમનાથ પ્રજુનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ કરેલ છે

આ અથ ખામ પડેલ પાઠન કરવા જોવો, આલ્હાદ-આત્મિક આનંદ ઉત્પન્ન કરનાર, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર પ્રભાવને પ્રગટ કરનાર, બ્રહ્મચર્યના મહિમાને જણાવનાર હોઈ સાધર્મિ બધુ બહેનોના વાચવામા આવે તો તેમનામા સાસારિક ઉન્નતિની, અનુભવ સિદ્ધ ધર્મકાર્યની, નીતિના નિર્ભળ બોધની અને આત્મજ્ઞાનની જાણનાઓ સ્પુરીત થાય, તેમજ પોતાના ઉચ્ચ આશયોનું અને નિર્ભળ સમ્યક્ત્વનું મહાન બળ પ્રગટ થતા દેગ વાચક પોતા માટે મોક્ષ નજીક લાવી શકે તેમ છે તેવા શુભ ધરાધારી આ બાવીસમા શ્રી નેમનાથ જગવાનના ચરિત્રનો આ અથ પ્રકટ કરવામાં આવેલ છે જેને માટે વધારે વર્ણન કરવા કરતા પૂર્ણ વાચી જવાની નમ્ર સુચના કરીયે છીયે.

સદરહુ અર્થની શુદ્ધિને માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામા આવ્યો છે, છતા દૃષ્ટિ કે ગ્રેસ દોષ લઇને તેમજ બીજી રીતે-કોઇ પણ સ્થળે સખલના જણાય તો મિથ્યા દુષ્કૃત પૂર્વક ક્ષમા માગીયે છીયે.

શ્રી આત્માનંદ જીવન
જ્ઞાન પચમી સવત ૧૯૮૦
આત્મ સવત —૨૮
વીર સવત ૨૪૫૦

}

લેખક
ગાંધી વહીભદ્રાસ ત્રિભુવનદાસ.
સેક્રેટરી.

આ સભા તરફથી ખાસ વાંચવા જેવા પ્રગટ થયેલા ઉપયોગી ગુજરાતી ગ્રંથો.

૧ શ્રી જૈન તત્ત્વાદર્શ (શાસ્ત્રી)	૫-૦-૦	૨૯ સમ્યક્ત્વ સ્તવ ભાષાતર સાથે	૦-૪-૦
૨ નવતત્ત્વનો સુદર ખોધ	૦-૧-૦	૩૦ શ્રી શ્રાદ્ધગુણ વિવરણ	૧-૮-૦
૩ દેવસીરાઈ પ્રતિક્રમણ	૦-૩-૦	૩૧ ચ પદમાળા ચરિત્ર	૦-૮-૦
૪ જીવવિચાર વૃત્તિ	૦-૬-૦	૩૨ કુમારપાલ ચરિત્ર (હિંદી)	નથી
૫ અજ્ઞાન તિમિર ભારકર	૨-૮-૦	૩૩ શ્રી સમ્યક્ત્વ કૌમુદી	૧-૦-૦
૬ જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર	૦-૮-૦	૩૪ પ્રકરણ પુષ્પમાલા બીજી રત્ન	૦-૮-૦
૭ જૈનતત્ત્વસાર મૂળ તથા ભાષાતર	૦-૬-૦	૩૫ અનુયોગદ્વાર સૂત્ર	૦-૮-૦
૮ ૬૩ક વિચાર વૃત્તિ મૂળ અવચૂરિ	૦-૮-૦	૩૬ અધ્યાત્મમત પરીક્ષા	૦-૪-૦
૯ નયમાર્ગદર્શક	૦ ૧૨-૦	૩૭ ગુરુગુણ છત્રીશી	૦-૮-૦
૧૦ હસવિનોદ (શાસ્ત્રી)	૦-૧૨-૦	૩૮ શ્રી શત્રુજય તીર્થ સ્તવનાવલી	૦-૫-૦
૧૧ વિવિધ પૂજનસ ગ્રંથ	૦-૮-૦	૩૯ શ્રી આત્મકાન્તિ પ્રકાશ	૦-૪-૦
૧૨ કુમાર વિહાર શતક મૂળ અવચૂરિ અને ભાષાતર સાથે (શાસ્ત્રી)	૧-૮-૦	૪૦ ગાનામૃત કાવ્યકુંજ (જાનસાર અટક ગદ્ય, પદ્ય, અનુવાદ સહિત)	૦-૧૨-૦
૧૩ જૈન તત્ત્વસાર ભાષાતર	૦-૨-૦	૪૧ શ્રી દેવ ભક્તિમાળા પ્રકરણ	૧-૦-૦
૧૪ પ્રકરણ સ ગ્રંથ	૦-૪-૦	૪૨ શ્રી ઉપદેશ સમતિકા	૧-૦-૦
૧૫ નવ્વાણું પ્રકારી પૂજન અર્થ સહિત	૦-૮-૦	૪૩ સ ખોધ સિતરી	૧-૦-૦
૧૬ આત્મવલ્લભ સ્તવનાવલી	૦-૬-૦	૪૪ ગુણમાલા (પચપરમેષિના ૧૦૮ ગુણનું વર્ણન અનેક કથાઓ સહિત)	૧-૮-૦
૧૭ મોક્ષપદ સોપાન	૦-૧૨-૦	૪૫ સુમુખનૃપાદિ કથા	૧-૦-૦
૧૮ ધર્મખિન્દુ ગ્રંથ, મૂળ ટીકા અને ભાષાતર સાથે	૨-૮-૦	૪૬ શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું ચરિત્ર	૧-૮-૦
૧૯ પ્રશ્નોત્તર પુષ્પમાલા (શાસ્ત્રી)	૦-૧૪-૦		
૨૦ ધ્યાનવિચાર (ગુજરાતી)	૦-૩-૦		
૨૧ શ્રાવક કલ્પતરુ	૦-૬-૦		
૨૨ આત્મપ્રબોધ ગ્રંથ (શાસ્ત્રી)	૨-૮-૦		
૨૩ આત્મભોજન	૦-૧૦-૦		
૨૪ પ્રકરણ પુષ્પમાલા પ્રથમ પુષ્પ	૦-૬-૦		
૨૫ જીજ્ઞાસા ચરિત્ર	૦-૮-૦		
૨૬ જૈન ગ્રંથ ગાંધક (ગુજરાતી)	૧-૦-૦		
૨૭ તપોરત્ન મહોદ્ધિ ભાગ ૧-૨ તમામ તપ વિધિ સાથે	૦-૮-૦		
૨૮ વિવિધ પૂજનસ ગ્રંથ (બી. આચરિત્ર)	૧-૪-૦		

છપાયેલા જૈન ઐતિહાસિક ગ્રંથો.

(શ્રીમાન પ્રવર્તકજી શ્રી કાન્તિવિજયજી ગ્રંથમાળા.)

૧ વિરાસિ ત્રિવેણી	૧-૦-૦
૨ કૃપા રસકોષ	૧-૦-૦
૩ શત્રુજય તિર્થોદ્ધાર પ્રબંધ	૧-૦-૦
૪ પ્રાચીન જૈન લેખ સ ગ્રંથ ભા. ૧ લો	૧-૦-૦
૫ દ્રૌપદી સ્વયંવર નાટક	૦-૪-૦
૬ પ્રાચીન લેખ સ ગ્રંથ ભા ૨ જો.	૨-૮-૦

તમામ નકે જ્ઞાનખાતામા વપરાય છે. આ સિવાય જૈન ધર્મના તમામ ગ્રંથો પણ અમારે ત્યાંથી મળશે નજર ૩-૫-૧૧-૧૮-૨૦-૨૩-૨૪-૩૨-૩૪-૩૬ ૪૦ ના

નજર ૨-૩-૪ આટલા ગ્રંથો સીલીકે નથી.

વિષયાનુક્રમણિકા

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	શ્રી નેમનાથ પ્રભુના પૂર્વ ભર વર્ણન-પહેલા બીજા ભવતું વર્ણન	૧-૨
૨	„ ત્રીજા ચોથા ભવતું વર્ણન	૮
૩	„ પાચમા છઠ્ઠા ભવતું વર્ણન .. .	૧૪
૪	„ સાતમા આઠમા ભવતું વર્ણન.	૨૨
૫	શ્રી નેમનાથ પ્રભુના નવમા ભવતું વર્ણન, હરિવંશ કુળની ઊત્પત્તિ અને વસુ- દેવ રાજાનું વૃત્તાંત.	૨૭
૬	કંસ રાજાની ઊત્પત્તિ	૩૦
૭	કનકાવતી સાથે વસુદેવ રાજાનો વિવાહ	૫૭
૮	શ્રી નળ દમયંતીનું ચરિત્ર.	૬૭
૯	શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવ અને બળભદ્રજનો જન્મ અને બાળકીડા. ...	૧૦૫
૧૦	શ્રી નેમનાથ ભગવાનનો જન્મ.	૧૧૩
૧૧	વાસુદેવ તથા રામનું પરાક્રમ. (કસનો વધ) .. .	૧૧૫
૧૨	શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું બાલ્ય જીવન. રૂકિમણીનું કૃષ્ણે કરેલું હરણ અને પ્રભુમ્મનો જન્મ	૧૨૭
૧૩	શ્રી પાંચ પાડવોની ઊત્પત્તિ યૌવનાવસ્થા અને દ્રૌપદીનો સ્વયંવર.	૧૪૦
૧૪	શાંભુકુમારનું જીવન વૃત્તાંત	૧૫૨
૧૫	પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધ અને શિશુપાળનો વધ.... ..	૧૬૧
૧૬	શ્રી કૃષ્ણવાસુદેવનો રાજ્યાભિષેક	૧૭૮
૧૭	શ્રી નેમનાથ પ્રભુની બાળકીડા-બળ પરિક્ષા, ચરિત્ર અને લક્ષ્મીની તેવારી, દીક્ષા મહોત્સવ, ઊત્પત્તિ થયેલું કેવળજ્ઞાન અને કરેલ તીર્થ સ્થાપના ...	૧૮૩
૧૮	સતી દ્રૌપદીનું હરણ, શ્રી નેમનાથ પ્રભુના વિહારનું વર્ણન અને ગજસુકુમાળ કુમારનું તથા ઠઠણ સુનિનું જીવન વૃત્તાંત	૨૦૦
૧૯	દ્વારકાદહન-કૃષ્ણ વાસુદેવનું અવસાન	૨૧૬
૨૦	શ્રી બળભદ્રજનું ચરિત્ર યુદ્ધ, શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું મોક્ષગમન અને દેવોએ કરેલો નિર્વાણ મહોત્સવ અને પ્રભુના પરિવારનું વર્ણન .. .	૨૨૫
૨૧	અથ પ્રસ્તિત-અથકર્તાનું નામ, ક્યા ગામમાં કય સાલમાં રચ્યો તેની હકીકત.	૨૩૨

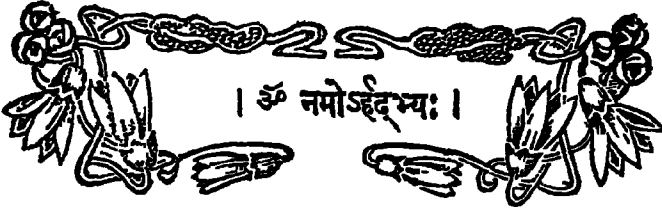

બાળબ્રહ્મચારી બાવીશમા જિનેશ્વર

શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું

ચરિત્ર.

શ્રીમદ્-ગુણવિજયગણિ વિરચિત. શ્રીનેમિનાથ પ્રત્નુનું ચરિત્ર.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

પૂર્વભવ વર્ણન.

દુનિયામા અહ્વારૂપે વંદનીય થયેલા, જેમના ચંરણે પ્વેત વૃષભતુ લાંછન વિરા-
જત છે, તથા જગતમા લબ્ય ધર્મીજનો જેમને નમસ્કાર કરી રહ્યા છે, એવા
શ્રીઋષભદેવંસ્વામી જ્યવંત વર્તે છે.

ત્રણ જીવનમા સર્થ સમાન, ભવિજનરૂપી કમળોને વિકસિત કરવામા
કારણરૂપ, મન્મથતું માન મોડનારા તથા પૃથ્વીમહલમા પ્રસિદ્ધ થયેલા એવા
શ્રી ત્રિશલાનંદન જ્યવ તા વર્તે.

આગમરૂપ કમળને વિકાસ પમાડવામાં રવિ સમાન, એવા મારા સદ્ગુરૂ ચિરકાલ જ્યવંત
રહો, કે જેમની અદ્ભુત પ્રતિભા (શુદ્ધિ), શિષ્યોના અતિ આગ્રહથી ધ્વજા પૂર્વક જણે મતિને
ઉન્નત બનાવતી હોયની ?

દેહીપ્યમાન કેવલ જ્ઞાનરૂપ સર્થને ધારણ કરનારા એવા શ્રી પુંડરીક ગણધર સ્વામીથી
માડીને ગૌતમસ્વામી સુધીના તમામ ગણધરો જન્મતને પાવન કરે છે.

કનકના નિર્મળ કુંડળને ધારણ કરનારી, જગતને પૂજનીય, સુકવિઓના મનોવાહિતને
પૂર્ણ કરનારી, એવી શ્રી સરસ્વતી દેવી સાક્ષાત્ અગણિત સુખને ઉપજાવે છે.

ઊપર રહ્યા તે જિનેશ્વરો, ગણધરોના તથા શ્રી સરસ્વતીની, પરમ ભક્તિથી પ્રીતિને ઉપ-
જાવનાર તથા માનસિક સુખને કરનાર એવા ચરણકમલ-સુગધને પ્રણમ કરીને શ્રી નેમિનાથ,
રામ, કૃષ્ણ, જરાસંધ, એમનું સરલ ચરિત્ર હું (ગુણવિજયગણિ) રચુ છું.

પ્રકરણ ૧ હું.

પહેલો તથા બીજો ભવ.

બ્રહ્મીપના ભરતક્ષેત્રમા પૃથ્વીરૂપ સ્ત્રીના તિલક સમાન એવું અચલ-
પુર નામે નગર હતું. ત્યાં રણસંગ્રામમા ગ્રેમાળ એવો વિક્રમધન
નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજાને ધારિણી નામે રાણી કે
જે તેને બહુ પ્રિય હતી. એક દિવસે તે રાણીએ રાત્રી થોડી બાકી
રહી હતી તે વખતે સ્વપ્નમાં ભમરા અને કોયલગણથી વ્યાસ,
માજરના શુશ્રુષ્ઠાઓમાથી પૂગણ આગ્રવૃક્ષ દીઠો તે સહકાર તરૂને કોઈ
રૂપવાન પુરૂષ હાથમા લઇને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—“ આ ‘સહ-
કાર’ આજે જે તારા આગણે રોપવામા આવે છે, તે કેટલોક સમય જતાં નવ
વાર અન્ય અન્ય રથળે રથોપના કરતા ઉત્કૃષ્ટ ને ઉત્કૃષ્ટ ફલ આપનાર થશે ” આ
પ્રમાણે સ્વપ્ન જોઇને તે રાણી એને પોતાના વડલ (સ્વામી) ને કહ્યું એટલે
રાજાએ તે સ્વપ્નનો સ્વપ્નપાઠકો પાસે નિર્ણય કરવાનો વિચાર ચલાવ્યો. ત્યારે
સ્વપ્નપાઠકોએ તેનું ફલ કહી બતાવ્યું કે—“ તમારે એક મુંદર પુત્ર થશે;
પરંતુ અન્ય અન્ય રથળે રોપવાથી નવ વાર ઉત્કૃષ્ટ ને ઉત્કૃષ્ટ ફલ આપનાર થશે,
તે બાબત અમે જાણતા નથી. એ તો કેવલી જાણે.” આ પ્રમાણે તેમનું વચન
સંકળીને રાણી બહુજ ખુશી થઈ અને ત્યારથી બહુજ સાવચેતીથી પૃથ્વી જેમ
નિધાનને ધારે તેમ તે ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી. ત્યારપછી સમય આવતાં
તેણીએ પવિત્ર રૂપયુક્ત, પૂર્વ દિશા જેમ હુનીયાને આનંદ ઉપજાવનાર એવા
સૂર્યને પેદા કરે, તેમ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે તે રાજાએ મોટા મહોત્સવ પૂર્વક
પુત્રનો જન્મ-મહોત્સવ કરીને ધન એવું નામ રાખ્યું, માતાપિતાના મનોરથની
સાથે તે બાળક વધવા લાગ્યો. ધાવમાતાઓની જેમ રાજાઓના એક
બાળામાંથી બીજા બાળામા જતાં કૃષ્ણવૃક્ષની જેમ વૃદ્ધિ પામતા તે આઠ
વરસનો થયો. તે વખતે અધ્યાપક પાસે તેને બધી કળાઓ શીખવવામા આવી,
અને અનુક્રમે તે મન્મથના કીડાવન સમાન એવા યૌવનને પામ્યો.

૧—“ વગ-વગર્જ સંહસ્તે, ચિત્તાઈ સ્વરોચ રચણર્જે । માહિરે અપરાજિય પીયમર્ડે આરણે
તત્તો । ૧ । સલો જમર્ડે મજ્ઞા, તત્તો અપરાજિણ વિવાચમ્મિ । નેમિ-ગર્દમર્ડે વિત્ર નવમર્મે ઠોવિ
વદામિ ” । ૨ ।

અર્થ—“ પહેલે ભવ ધનને ધનવતી, બીજે સૌધર્મ દેવલોક, ત્રીજે વિદ્યાધર ચિત્ર-
ગતિ ને રત્નવતી, ચોથે માહેદ દેવલોક, પાચમે અપરાજિત ને પ્રીતિમતી, છઠ્ઠે આરણ દેવલોક
સાતમે ચંપ ને યશોમતી, આઠમે અપરાજિત વિમાને, અને નવમે નેમિનાથ ને ગજમતી—એ
જાને અમર આત્માઓને દુઃ વદન કરે ”

એવામાં કુસુમપુર નામના નગરમાં સિંહ નામે રાજા છે, તે રણાગણુમાથી યશ પામેલ અને મહા બલવાન છે, તેને ચંદ્રની લેખા સમાન નિર્મળ વિમલા નામે પટરાણી છે. તેની કુખે ઉત્પન્ન થયેલી ધનવતી નામે કન્યા છે, તે રતિ, પ્રીતિ અને રંભા વિગેરેના રૂપને છતનારી તથા સમસ્ત કળાઓની એક પેટી સમાન છે.

એક દિવસે વસંત ઋતુ આવતા તે પોતાની સખીઓના પરિવાર સહિત ઉપવનમાં ગઈ. તે ઉદ્યાન, અનેક સહકાર, રાયણુ, ચંપક અશોક, પારિજાત વિગેરે સારા વૃક્ષોની શ્રેણિથી સુશોભિત હતું. રાજહંસ, ભમરા તથા સારસ પક્ષીઓના જોડલાથી તે સંસેવિત હતું. ગાયન કરતી વનમાલિની (માલિણી) ઓથી તે મનોહર હતું તથા શેલડીના વાદ જગે જગે ત્યાં એવામાં આવતા હતા. એવા ઉદ્યાનમાં વિવિધ વિનોદને નિહાલતી તે રાજકુમારીએ અશોક વૃક્ષની નીચે પોતાના હાથમાં જેણે એક ચિત્ર ધારણ કરેલ છે એવા એક ચિતારાને જોયો, અને તેની એક કમલિની સખીએ તે ચિતારાના હાથમાંથી તે છળી બહારકારથી છીનવી લીધી. તે છળીમા ધનવતીએ, મનને આનંદ ઉપજાવનાર એવા એક પુરૂષના રૂપને દીઠું. તે રૂપથી અત્યંત આશ્ચર્ય પામતી તે ચિતારાને પૂછવા લાગી કે—“ હે ભદ્ર ! આ કોતું રૂપ છે ? આવું રૂપ તો સુર, અસુર, અને મનુષ્યોમાં સંભવતું નથી. અથવા તો પોતાની ચતુરાઈ બતાવવા તે સ્વખુદ્ધિથી આ ચિત્ર આજેજ્યું હશે ! કારણકે ઘણા માણસોને ઘડવાથી થાકી ગયેલ અને જરાથી જર્જર થયેલ એવા વિદ્યાતાને આવું રૂપ બનાવવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય ? ” આ સાંભળીને ચિતારો જરા હસીને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે મૃગલોચને ! (મૃગ એવા લોચનવાળી) મેં જેવું રૂપ જોયું છે, તેવું આલેખવા જતા તો આ ચિત્રમાં એક લવમાત્ર પણ મારી ચતુરાઈ વાપરી નથી. આ ચિત્રપટમા જે પુરૂષને મેં આજેજ્યો છે, તે અચલપુરનો સ્વામી વિક્રમધનનો ધન નામે પુત્ર છે. મેં મંદ્યુદ્ધિથી આ ચિત્ર બનાવ્યું છે, પણ સાક્ષાત્ તે ધનને જોયા પછી આ ચિત્રને જે જુઓ, તે જરૂર વારંવાર મારી નિહાજ કરે. તે એને જોયો નથી, તેથી આ માફ ચિત્ર જોઈને કુવાના દેડકાની જેમ ખરેખર ! તું વિસ્મય પામે છે, વળી હે ભદ્રે ! તેવું રૂપ જોઈને દેવાગના પણ મોહ પામ્યા વગર ન રહે, તો માનવસ્ત્રીઓની શી વાત ? મેં તો માત્ર પોતાની આંખના વિનોદની ખાતર આ રૂપ ચિતરેલ છે. ” આ બધો વ્યતિકર, ધનવતી ત્યા ઉભી ઉભી સાંભળતી હતી. અને જેટલી વાર તે ચિત્રને જોઈ રહી, તેટલી વારમા તે કામ-દેવના બાણથી ઘાયલ થઈ ગઈ. તે ચિત્રના બહુજ વખાણ કરીને કમલિનીએ લોચનના વિનોદને માટે તે માગી લીધું, અને તે ઘરભણી રવાના થતા તેની સાથે ધનવતી પણ પોતાના ઘરે ગઈ, પરંતુ તરતજ તે શૂન્ય હૃદયવાળી બની

ગર્ભ, ત્યારથી તે, રાજહંસી જેમ મરૂ દેશમાં તેમ કયાંય પણ સંતોષ ન પામી, એટલુંજ નહિ પણ વનમાંથી પકડી આણેલ વિયોગી હાથણીની જેમ તે ક્રુધા તૃપ્તિને પણ જાણતી ન હતી અને રાત્રે નિદ્રા પણ લેતી ન હતી ચિત્રપટમાં ચિત્રેલ અને કાને સાલળેલ ધનના રૂપનું વારંવાર સ્મરણ કરીને તે કાલજીને લીધે ગાલ ઉપરથી પોતાનો હાથ અલગ કરતી ન હતી. ધનકુમારના ધ્યાનને વશ થયેલી તે જે કાંઈ ચેષ્ટા કરતી, તે બીજા જન્મમાં જાણે કરેલ હોય, તેમ તેના સ્મરણમાં રહેતું નહિ. યોગિની જેમ ઇષ્ટદેવતાને અને નિર્ધન માણસ જેમ દ્રવ્યને ચિંતવે, તેમ તે એક ધનનુંજ ધ્યાન ધરવા લાગી ધનવતીની આવી હાલત જોઈને એક દિવસે કમલિનીએ તેને પૂછ્યું કે—“હે કમલ લોચને ! તને એવી તે કઈ પીડા સતાવે છે કે જેથી તું આવી દુર્ગંજ બની ગઈ છે ?” ત્યારે ધનવતી બોલી કે—“હે સખી કમલિની ! એક પરાયા માણસની જેમ તું મને શા માટે પૂછે છે ? શું તને એ બાબતની ખબર નથી ? તું તો મારા બીજા હૃદય સમાન છે, તું મારા જીવિતવ્ય તુલ્ય છે, તો આવો પ્રશ્ન કરીને મને શા માટે શરમાવે છે ?” કમલિની બોલી—“હે સખિ ! તે મને કપકો લીધો તે વાજબી છે. હું તારા મનનું શક્ય સમજી ગઈ છું, કે ધનની પ્રાપ્તિનો, તારા હૃદયમાં મોટામાં મોટો મનોરથ છે. પેલા ચિત્રને જોતાજ તું ધનને મ્હાવે છે—એવી મેં ખાત્રી કરી લીધી. એક અજાણની જેમ મેં તને જે પૂછ્યું, તે તો મેં એક હાંસીમાંત્ર કરી તારો આ અનુરાગ ઉચિત સ્થાને જાણીને મેં એક રાત્રીને પૂછ્યું—‘મારી સખીએ ચિંતવેલ વર શું તેને પ્રાપ્ત થશે ?’ તેમણે કહ્યું—‘તે મળશે’ માટે હે સખિ ! તું ધીરજ ધર. તારો મનોરથ અદ્ય સમયમાં સિદ્ધ થશે.” આ પ્રમાણે તેણે આશ્વાસન આપ્યું એટલે ધનવતીને ધીરજ આવી.

એક વખતે ધનવતી, દીવ્ય વસ્ત્ર ને અલંકાર ધારણ કરીને તે પિતાને પ્રણામ કરવા આવી તેને નિહાળીને રાજા આનંદ પામ્યો, પછી તેને નિદાય કરીને તે વિચારવા લાગ્યો કે—‘મારી આ પુત્રી વરવા લાયક થઈ છે, એને લાયક પતિ કેણુ થશે ?’ આ પ્રમાણે રાજા વિચાર કરે છે, તેવામાં પૂર્વે પોતે મોકલેલ દૂત વિક્રમધન રાજા પાસેથી આવ્યો. તે રાજકાર્ય બધું નિવેદન કરીને બેઠો, એટલે સિંહરાજાએ તે દૂતને પૂછ્યું કે—‘ત્યાં જતા તે કાંઈ આશ્ચર્ય દીઠું ?’ તે બોલ્યો—“મેં વિક્રમધન રાજાના પુત્રનું રૂપ જોયું. તેના જેવું રૂપ દેવ, મનુષ્ય કે વિદ્યાધરોમાં નહિ હોય તે વખતે મેં વિચાર કર્યો કે—‘આ વર ધનવતીને યોગ્ય છે, માટે જો એમનો સંગમ થાય, તો વિધાતાનો પ્રયાસ સફળ થાય.” એમ સાંભળીને રાજા બહુ સંતુષ્ટ થઈને બોલ્યો—“અહો ! તું પોતે મારા કામની કાલજી રાખે છે. સુતાના વરની ચિંતા રૂપ સમુદ્રમાં હું નિમગ્ન

ચઈ ગયો હતો, તેથી તે આજ મારો ઉદ્ધાર કર્યો. હવે પાછો તું ત્યા જ અને મારા કહેવા મુજબ ધનને ધનવતી આપવાની રાજ પાસે માગણી કર, ” આ મસલત થતી હતી તે વખતે ધનવતીની નાની બેન ચંદ્રવતી, પિતાને પ્રણામ કરવાને ત્યાં આવી હતી, તેણે બધા સમાચાર જાણી લીધા. ફત પોતાને ઘેર ગયો. અને ચંદ્રવતી પણ ખુશી થતી થતી ધનવતી પાસે આવીને ફતની વાત બધી તેને કહી સંભળાવી. એટલે ધનવતી કહેવા લાગી કે—“ હે બહેન ! તારા બાલવાથી મને ખાત્રી થતી નથી, તું અજાણ્યપણે બોલે છે, પણ ખરી વાતની તને ખબર નથી. તે ફતને કોઈ બીજા કામ માટે મોકલ્યો હશે, પર તુ હે લોખી ! તું તેમાં મારી બાબત સમજી બેઠી.” એવામા કમલિની બોલી—“ હે સખિ ! તે ફત તો હજી પણ અહિંજ છે, તેને પૂછવાથી બધી ખબર પડશે. હાથના કંકણ બેવાને આરીસાની શી જરૂર છે ? ” એમ કહી તેના ભાવને સમજીને કમલિની તે ફતને તેડી લાવી. એટલે તેના મુખથી બધું યથાર્થ સાંભળીને ધનવતી પોતાના મનમાં અતિશય આનંદ પામી, અને ધનના નામે તેણે એક લેખ લખીને તે ફતને સોંપ્યો. પછી તે ફત અચ્છપુરમા આવ્યો. તેને તરતજ પાછો આવેલો બેઠને વિક્રમધન રાજ વિસ્મય પામ્યો અને ખેદ સહિત કહેવા લાગ્યો—“ સિંહ-રાજ કુશળ તો છેને ? તુ જઈને પાછો તરત કેમ આવ્યો ? માટે વિકલ્પોથી અમારું મન બહુ મુંઝાય છે. ” ફત કહેવા લાગ્યો—“ હે રાજન્ ! સિંહરાજ તો કુશલ છે, પણ તરત પાછા આવવાનું કારણ સાલળો—તે રાજની ધનવતી કન્યા, તમારા પુત્ર ધનને આપવા માટે લેખ સહિત મને અહીં મોકલ્યો છે. ધન-કુમાર જેવો સ્વરૂપવાન છે, તેવીજ તે રૂપવતી છે, માટે એમનો યોગ બહુ ઉચિત હોવાથી તરત થાઓ. ” વળી તમારા બંનેનો પ્રથમથી પણ પરસ્પર સ્નેહ વ્યક્તિય આવે છે, અને આ સંબંધથી જેમ વરસાદથી વૃક્ષો વધારે વિસ્તાર પામે, તેમ તે વધારે ગાઢ અને વિસ્તૃત થશે. ” આ સાલળી રાજાએ તે વાત કબુલ રાખી અને ફતનો સત્કાર કરીને તેને વિસર્જન કર્યો. તે વખતે કુમાર વનમા હતો, તેથી તે દ્વારપાલના નિવેદનથી ત્યા ગયો, અને કુમારને નમન કરી નીચે બેસીને પોતાના આવવાનું કારણ જણાવી તે લેખ કુમારને આપ્યો. કુમારે તે બરાબર વાંચ્યો. તેમાં એક નીચેનો શ્લોક હતો.—

“વિશેષિતશ્રીઃ શરદા, યૌવનેનેવ પત્નિની ।

પરિમ્લાનમુલીવાઙ્મહા-ત્યાદિત્યકરપીઢનમ્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ શરદાનુથી વિશેષ શોભાયુક્ત થયેલ પત્નિની મ્હાનમુખી થતાં જેમ સૂર્યના કિરણનું દબાણ થાય છે, તેમ યૌવનથી ખીલતી યુવતિ ખેં પામતાં પતિના કર્પીકનને ધમ્મજે છે. ”

આ શ્લોકને મનમાં ધારીને તે સમજ્યો કે—“ આ ધનવતી મારી ઉપર

રક્ત છે, પછી પોતે એક લેખ લખીને હારની સાથે તે દૂતને સોપીને વિસર્જન કર્યો. તે પોતાના નગરે આવ્યો, અને ત્યાં બનેલી વાત બધી પોતાના રાજાને કહી સંભળાવી, તેથી રાજા બહુજ સંતુષ્ટ થયો. પછી દૂત ધનવતીની પાસે જઈ, નમન કરીને તે હાર અને લેખ તેને આપ્યા. એટલે તે બીડલ લેખ ફેાડીને તે બેટલામાં વાચે છે, તેવામાં નીચેના એક શ્લોક તેના વાચવામાં આવ્યો.—

“યત્ પ્રમોદયતે સૂર્યઃ, પત્નિર્નીકરપીઠનાત્ ।

સૌર્ગ્યઃસ્વભાવસંસિદ્ધો, નહિ યાચ્છામપેક્ષતે ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“સૂર્ય, પોતાના કર્મપ્રીયથી પત્નિનીને જે આનંદ પમાડે છે, તે બાબત સ્વભાવથી સિદ્ધ છે, તેમાં યાચના કરવાની જરૂર પડતી નથી ”

આ પ્રમાણે વાંચીને ધનવતી બહુ હર્ષ પામી અને વિચારવા લાગી કે—“આ શ્લોકના અર્થથી એમ લાગે છે કે—મારા મનનો ભાવ ધનના જાણવામાં આવી ગયો છે વળી સ્વભાવજતાના આલિંગનમાં કોલરૂપ આ હાર, ગળે ખેંચવાને મને ચોકલેલ છે. ” એમ ચિંતવીને તેણે તે હાર પોતાના ગળામાં નાખ્યો, અને દૂતને બક્ષીય આપીને વિદાય કર્યો.

હવે રાજાએ સારા મુહૂર્તે વૃદ્ધ પ્રધાનો સાથે પરમ સમૃદ્ધિ સહિત ધનવતીને અચલપુર તરફ વિદાય કરી, પરણવાને જતી ધનવતીને તેની વિમલા માતા શિખામણુ આપવા લાગી કે—“હે પુત્રી ! સાસુ, સસરા અને પતિ ઉપર દેવ જેવી ભક્તિ રાખજે. વધારે શું કહેવું ? સપત્નીઓ (શેાક્યો) સાથે સદા અનુકૂલ થઈને રહેજે પતિની મહેરબાનીમાં ઉદ્વેગ રહિત અને અપમાનમાં ખેદ રહિત થજે ” ઇત્યાદિ પોતાની માતાની હિત શિક્ષાને શિરપર ચઢાવીને વિરહ વેદાનાથી આખમાં આસુ લાવી વારંવાર આલિંગન દર્શી શિખામણમાં બેસીને છત્ર, આમર સહિત તે અચલપુર તરફ ચાલી. અનુક્રમે ત્યાં પહોંચતા નગર વાસી જનોએ બહુજ આશ્ચર્ય પૂર્વક જોયું કે—‘ આ તો સાક્ષાત્ લક્ષ્મી પોતે ધનકુમારને વરવા આવી લાગે છે. ’ પછી મોટા મહોત્સવ પૂર્વક તે બંનેનો વિવાહ થયો તે વિવાહની ખૂબી જોવાને દેવેન્દ્રો પણ આવ્યા હતા. તે નવોઢા (નવી પરણેલી સ્ત્રી) થી ધનકુમાર બહુજ શોભવા લાગ્યો, કે જેમ સોપારી નાગલતાથી, જલધર વીજળીથી અને કામદેવ જેમ રતિથી શોભા પામે પછી તે રમણીની સાથે ભોગભોગવતા કેટલોક કાલ તેણે એક મુહૂર્તની માફક વ્યતીત કર્યો.

એક દિવસે સર્વ અલંકારથી વિભૂષિત થઈને કુમાર અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને વનમાં ગયો. ત્યાં ચાર જ્ઞાનને ધારણ કરનારા અને દેશના આપતા એક મુનિને તેણે જોયા, અને ભાવથી વહન કરી ઉચિત સ્થાને બેસીને જ્ઞાનને અમૃતના પારણા સમાન તે દેશના સાલણવા લાગ્યો. તે વખતે વિક્રમધન,

ધારિણી, ધનવતી વિગેરે કુટુંબ પશુ ત્યાં આવી સુનિને વંદન કરીને દેશના સાલ-
ળવા લાગ્યું. દેશનાને અતે વિક્રમધન રાજાએ સાધુને પુછ્યું કે—“હે ક્ષમા
શ્રમણ ! ધન ગર્ભમાં હતો, ત્યારે એની માતાએ સ્વપ્નમાં સહકાર વૃક્ષ જોયો,
અને ‘ઉત્કૃષ્ટ ને ઉત્કૃષ્ટ ફલ આપનાર તેનું અન્ય અન્ય સ્થળે નવ વાર આરોપણ
થશે.’ એમ એક પુરૂષે કહ્યું હતું, તેનો અર્થ સમજાવો. કુમારના જન્મથી બીજી
સ્વપ્ન ફલ તો મારા જણવામાં આવી ગયું.” એમ રાજાનું વચન સાંભળીને સમ્યક્
જ્ઞાનના લાભને માટે તે સાધુએ પોતાના મનને પ્રયત્નને દૂર રહેલા એક કેવલી
ભગવાનને પૂછ્યું. એટલે કેવલી ભગવાને ત્યા રહીનેજ નવ ભવરૂપ શ્રી નેમિનાથ
ચરિત્ર કહી બતાવ્યું. મનઃપર્યવ અને અવધિજ્ઞાનથી સુનિએ તે ચરિત્ર રાજાને કહી
સંભળાવ્યું. કે—“હે રાજન્ ! તારો પુત્ર ધન, આ ભવથી ઉત્કૃષ્ટ ને ઉત્કૃષ્ટ નવ ભવ
પામશે અને આ ભવથી નવમે ભવે આ ભરત ક્ષેત્રમાં યદુવંશને વિષે અરિષ્ટનેમિ
નામે બાવિશમો તીર્થંકર થશે ” એ પ્રમાણે સુનિનું વચન સાંભળતા બધા હર્ષ
પામ્યા અને જિનધર્મ ઉપર સહુનો વધારે ભાવ થયો. પછી વિક્રમધન રાજા તે મ-
હાત્માને નમસ્કાર કરીને ધનાદિકની સાથે પોતાના સ્થાને આવ્યો અને સુનિએ
અન્ય સ્થળે વિહાર કર્યો અહીં ધન વિવિધ વિનોદ અને અનેક પ્રકારની ક્રીડા
કરતાં ધનવતીની સાથે દોશુંદુક દેવની માફક વિષય સુખ ભોગવવા લાગ્યો.

એક દિવસે ધનવતીની સાથે મજ્જન ક્રીડા કરવાને તે ક્રીડા સરોવરપર
ગયો. ત્યાં અશોક વૃક્ષની નીચે તૃષાથી આકાંત, તાપથી મૂર્ચ્છા ખાઈને નીચે
પડતા એવા કોઈ સુનિ, ધનવતીએ પતિને દેખાડ્યા. તે દંપતીએ અનેક ઉપચાર
કરીને તે સુનિને સ્વસ્થ કર્યા. પછી તે સુનિને વંદન કરીને ધન કહેવા લાગ્યો
કે—“અહો ! આજે મારાં ભાગ્ય ફળ્યાં કે મરૂં દેશમાં કદપવૃક્ષની જેમ આપના
મને દર્શન થયા, વળી હે મહાત્મન્ ! આપની આવી અવસ્થા શાથી થઈ ? જો
આપને ખેદ ન ઉપજે તો કહી સંભળાવો. ” સાધુ જોડ્યા—“હે રાજન્ !
પરમાર્થથી તો સંસારનો વાસ તે ખેદરૂપજ છે. પરંતુ આ ખેદ તો વિહારથી
થયેલો છે, તેથી તે શુભ માટે છે. પૂર્વે હું સુનિચ્છ નામે સાધુ, ગુરૂ તથા
બહુ સાધુઓની સાથે વિહાર કરવાને આવ્યો, પણ રસ્તામાં સાર્થથી બ્રહ્મ યજ્ઞને
હું દિગ્મૂઢ બની ગયો. ત્યાંથી હું અહીં આવ્યો અને મૂર્ચ્છા આવતાં પડી ગયો.
એટલે તમે સજ્જ કર્યો. હે રાજન્ ! તને ધર્મલાભ થાઓ. જેમ ક્ષણવારમાં હું
જો ભાન થઈ ગયો, તેમ સર્વની આવીજ ગતિ થવાની છે, માટે પોતાનું ભલું
ઈચ્છનાર પુરૂષે ધર્મ સાધવો જોઈએ. ” ત્યારપછી સુનિએ તે રાજાને ઉચિત
સમ્યક્ત્વમૂલ શુદ્ધસ્થ ધર્મ કહી બતાવ્યો. તે સાંભળીને ધનવતી સાથે ધર્મ
સમ્યક્ત્વ મૂલ શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, અને તે સુનિને પોતાના ઘરે લાવીને
અભ-પાનાદિકથી ધને તેમને પહિલાવ્યા. ધર્મ સાંભળવાની ઇચ્છાથી ધને તે

સાધુને ત્યાં કેટલોક વખત રાખ્યા. પછી ધનની આજ્ઞા લઇને મુનિ પોતાના ગમ્મમાં આવીને મળ્યા. એક ધર્મમાં રક્ત હોવાથી ધન અને ધનવતી વિશે-
પથી પ્રીતિવાળા થયા. હવે પોતાનો અતસમય પાસે આવતા પિતાએ ધનનો
રાજ્યાભિષેક કર્યો અને તે પૃથ્વીનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે ઉદ્યાનપાલકે આવીને વધામણી આપી કે—“હે સ્વામિન્ !
પૂર્વે આવી ગયેલા વસ્તુધર નામના મુનિ વનમાં પધાર્યા છે. ” તે સાંભળતા
રાજા હર્ષ પામી ધનવતીની સાથે આવીને મુનિને તેણે વંદન કર્યું, અને દેશના
સાંભળીને તે સ સારથી વિરક્ત થયો. પછી ધનવતીથી ઉત્પન્ન થયેલ જયંત
કુમારને પોતાના રાજ્યપર સ્થાપન કર્યો. અને પોતે ધનવતી સહિત દીક્ષા અગ્નિ-
કાર કરી. તે વખતે ધનદત્ત અને ધનદેવ નામે ધનના બે ભાઈ હતા, તેમણે
પણ ધનની સાથે આશ્રન લીધું. પછી ધનર્ષિ ગુરૂની પાસે તપ તપતા અને શા-
સ્ત્રનો અંશ્યાસ કરતા તે ગીતાર્થ થયા, એટલે ગુરૂએ તેને આચાર્યપદે સ્થાપન
કર્યો. ધનસૂરિએ ઘણા રાજાઓને પ્રતિજોધ્યા અને ઘણાને દીક્ષા આપી. પછી
છેવટે ધનવતીની સાતે અનશન લઈ એક મહિને મરણ પામીને બને સૌધર્મ દેવ-
લોકે શકના સામાનિક દેવ થયા, તથા ધનના ભાઈ ધનદત્ત અને ધનદેવ પણ સૌધર્મ
દેવલોકે દેવ થયા તેમજ ધનના પ્રતિજોધેલા બીજા રાજા વિગેરે પણ અખંડિત
વ્રત પાળીને સૌધર્મ દેવલોકે દેવતા થયા.

પ્રકરણ ૨ જી.

શ્રી નેમનાથ પ્રભુનો ત્રીજો અને ચોથો ભવ.

વે આજ ભરતક્ષેત્રમાં વૈતાલ્ય પર્વતની ઉત્તરશ્રેણીમાં સૂરતેજ
નામે નગરમાં સૂર નામે ખેચર ચક્રવર્તી હતો. તેને વિદ્યુન્મતી
નામે રાણી હતી તેની કુક્ષિને વિશે ધનનો જીવ પોતાનું આયુ
પૂરણ કરીને ઉત્પન્ન થયો. સમય પૂરે થતા વિદ્યુન્મતી રાણીએ સ પૂર્ણ લક્ષણ
વાળા એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. પછી પવિત્ર દિવસે મોટા આહંબરપૂર્વક પિતાએ
ચિત્રગાત એવું તેનું નામ રાખ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતાં તે સકલ કલાનો
ભણ થયો.

હવે ધનવતીનો સંબંધ કહે છે—તેજ વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણીપર
શિવમંદિર નામે નગરમાં અનંતસિંહ નામે રાજા હતો. તેને શશિપ્રભા નામે
રાણી હતી. તેના ઉદરને વિશે ધનવતીનો જીવ આવીને અવતર્યો. સમય થતાં તે

રાણીએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. બહુ પુત્રોની ઉપર કન્યા અવતરવાથી તે બહુજ વહલ થઈ પડી. સારે દિવસે રત્નવતી એવું તેને નામ રાખવામાં આવ્યું. જળથી સિંચન પામેલ લતાની જેમ તે વૃદ્ધિ પામી અને અદ્ય સમયમાં સ્ત્રીઓને ઉચિત બધી કળાઓ તેણે ગ્રહણ કરી લીધી. ને અનુક્રમે તે ચૌવન અવસ્થા પામી, એવામાં તેના વરની ચિંતામાં રાજાએ એક નિમિત્તિયાને પૂછ્યું. તે જો-લ્યો કે—“હે રાજા ! જે તારૂં બહુજ છીનવી લેશે અને સિદ્ધાચતન (સિદ્ધમંદિર) ને વંદન કરતા જેની ઉપર દેવતાઓ યુગ્મવૃષ્ટિ કરશે, તે તમારી પુત્રીને પરણશે આ સાલણી રાજાને વિચાર થયો—કે “જે મારા હાથમાંથી બહુજ છીનવી લેશે, તે તો બળવાન જ હશે અહો ! મારી પુત્રીનું લાગ્ય સાડ છે.” એમ મનમાં બહુજ આનંદ પામી તેણે તે નિમિત્તિકને સતોષીને વિદાય કર્યો.

હવે આજ ભારતક્ષેત્રને વિષે ચક્રપુર નામે નગરમાં સુગ્રીવ નામે રાજા હતો તેને યશસ્વતી અને ભદ્રા નામે બે સ્ત્રીઓ હતી. તે બંનેને સુમિત્ર અને પદ્મ નામે બે પુત્રો થયા તેમાં સુમિત્ર ગુણવાન હતો અને પદ્મ ગુણરહિત હતો. એક વખતે ભદ્રાએ વિચાર કર્યો કે—‘આ સુમિત્ર જીવતો હશે, તો મારા પુત્રને રાજ્ય મલશે નહિ, એમ ચિંતવીને દુષ્ટબુદ્ધિ ભદ્રાએ સુમિત્રને ઉત્કટ વિષ દીધું, તેથી તે મૂર્છા પામીને જમીન ઉપર પડી ગયો. એવામાં સુગ્રીવ રાજા પ્રધાન સહિત ત્યાં આવ્યો, અને મંત્ર, તત્ત્વદિક અનેક ઉપાયો કરવામાં આવ્યા, છતાં વિષનો વેગ શાંત ન થયો. ભદ્રાએ વિષ દીધું, એવી લોકોમાં જાહેરાત થઈ, એટલે ભદ્રા ભય પામીને ક્યાંક લાગી ગઈ રાજાએ પુત્રના જીવન માટે જિનપૂજા અને શાસ્ત્રાદિ કર્મ કરાવ્યા. પુત્રના ગુણ સંભારી સંભારીને રાજા વિલાપ કરવા લાગ્યો. સામંત અને મંત્રીઓ બધા નિરૂપાય થઈ ગયા. એવામાં કીડાનિમિત્તે આકાશમાં ફરતા ચિત્રગતિ ત્યાં આવ્યો, અને જોયું તો નગર બધું શોકાતુર જણાયું. ત્યાં વિષની વાત જાણી પોતાના વિમાનમાંથી નીચે ઉતરી વિદ્યાથી મંત્રેલા જળવતી કુમારને સિંચન કર્યું. એટલે તરતજ ‘આ શું ? એમ પ્રશ્ન કરતો રાજાકુમાર વિષના વેગથી રહિત થઈને ઉભો થયો. ત્યારે રાજા જોલ્યો—‘હે કુમાર ! તને તારી ઓરમાન માતાએ વિષ દીધું હતું, પરંતુ નિષ્કારણ બંધુ આ મહાપુરૂષે તને વિપરહિત કર્યો. આ પ્રમાણે સાલણતા હાથ ભેડીને સુમિત્ર ચિત્રગતિને કહેવા લાગ્યો “હે મહાપુરૂષ ! આ પરોપકાર કરવાથી તારૂં કુળ મારા જાણવામાં આવી ગયું, તથાપિ પોતાના કુળની ધરાધર ઓળખાણ આપીને મારી ઉત્કંઠા પૂરણ કર. મોટા જનોનું કુળ જાણવાની કોને ઇચ્છા ન થાય ? ” તે વખતે ચિત્રગતિના પ્રધાનનો પુત્ર પાસે બેઠો હતો, તેણે વંશાદિકની બધી ઓળખાણ આપી તે સાલણતાં સુમિત્ર હર્ષ પામીને કહેવા લાગ્યો—“હે નિષ્કારણ બંધો ! આજે ઓરમાન માતાએ

મનેવિષ આપતાં મારી ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો, કારણકે નહિ તો તારૂં દર્શન મને કયાથી થાય ? તે કેવળ મને જીવિતદાન નથી દીધું, પરંતુ પ્રત્યાજ્ઞાન અને નમસ્કાર હીન એવા મને દુર્ગતિમા પડતો બચાવ્યો. જીવિતદાન આપી ઉપકાર કરનાર તારો હું શું પ્રત્યુપકાર કરું ? ” એટલું બોલી શાંત થતા સુમિત્રને ચિત્રગતિએ કહ્યું—“ હે સુમિત્ર ! હવે પોતાના નગર તરફ જવાની મારી ઈચ્છા છે. ’ સુમિત્ર બોલ્યો—“ હે બ્રાત ! સુચશા નામે કેવલી અત્યારે નજીકના પ્રદેશમાં વિચરે છે, તે હવે અહીં આવવાના છે, તેમને વંદન કરીને પછી તારે જવું ઉચિત છે ” ચિત્રગતિએ એ વાત માન્ય રાખી પછી તેની સાથે કોઠા કરતા કેટલાક દિવસ યુગલીયાની માફક વ્યતીત કર્યા. એવામાં કેવલી ભગવાનના આગમનનો સંદેશો સાંભળીને તે બંને તેમને વંદન કરવા ગયા, ત્યાં કેવળીને વાઘા, સુગ્રીવે પણ આવીને વંદન કર્યું, અને બધા ત્યાં બેસીને દેશના સાંભળવા લાગ્યા. દેશના પૂર્ણ થતાં ચિત્રગતિએ સુનીને પૂછ્યું “ કૃપાળુ એવા આપે મને આહ્વિત ધર્મનો ખરાબર જ્ઞાતા બનાવ્યો છે. ભૂમિની અંદર રહેલ નિધાનની જેમ કુળપરંપરાથી આવેલ એવા શ્રાવક ધર્મને પણ હું જાણી શક્યો નહિ. મારા ભાગ્યચોગે મને સુમિત્ર મળી ગયો, એણે મને આપનાં દર્શન કરાવ્યા. ” એમ કહી તે કેવલી ભગવંત પાસે તેણે સમ્યક્ત્વ મૂલ શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કર્યો. પછી રાત્રીએ કેવલીને વંદન કરીને પૂછ્યું—“ મારા પુત્રને વિષ દર્શને તે હુદ્દ ભદ્રા કયા ગઈ ? ” સુનિ બોલ્યા—“ તે અહીંથી લાગીને અટવીમાં ગઈ, તેવામા ભૂષણાદિકે છીનવી લઈને બીલોએ તેણીને પહોંચતીને સોપી, અને પહોંચતીએ એક વાણીયા પાસે તે વેચી. ત્યાંથી પણ લાગીને આગળ ચાલતા મહા દાવાનળથી બળી રૈદ્રધ્યાનથી મરણ પામીને તે પ્રથમ નરકે ગઈ ત્યાંથી ચવીને તે ચંદાલની સ્ત્રી થશે. ત્યાં પણ સગર્ભા થતાં સપત્ની (શોક્ય)ની સાથે કંકાસ થશે. એટલે સપત્ની તેને છુરીથી મારી નાખશે, તે મરીને ત્રીજી નરકે જશે. ત્યાંથી તિર્થંચગતિમાં જશે એમ અનંત ભવ સુધી તે જીવ દુઃખનો અનુભવ કરશે. તેનું કારણ માત્ર સમ્યગ્દષ્ટિ તારા પુત્રને વિષ દીધું તે ” આ પ્રમાણે કેવલી ભગવંતનાં વચન સાંભળીને સુગ્રીવ રાત્ર સંસારથી વિરક્ત થયો અને તેને સંયમ લેવાની ભાવના થઈ. પછી સુમિત્ર રાત્રને પ્રણામ કરીને કહેવા લાગ્યો—“ મને ધિક્કાર થાઓ કે જે હું માતાના આવા હુદ્દ કર્મમાં કારણરૂપ થયો. માટે હે સદ્ગુરો ! કૃપા કરી ભવસાગરથી મારો ઉદ્ધાર કરો. ” એમ બોલતા સુમિત્રને આજ્ઞાથી અટકાવી રાત્રપર બેસારીને રાત્રીએ પોતે સંયમનો સ્વીકાર કર્યો. સુગ્રીવ ઋષિ કેવલી ભગવંતની સાથે વિચરવા લાગ્યા. અને સુમિત્ર જનકને નમીને ચિત્રગતિની સાથે પોતાના નગરમાં આવ્યો. ભદ્રાના પુત્ર પદ્મને સુમિત્રે કેટલાક ગામ આપ્યા. પરંતુ તેટલાથી અસંતુષ્ટ થઈ દુર્વિનીત તે રાજધાનીમાંથી નીકળીને કયાંક ચાલ્યો ગયો. ચિત્રગતિ સુમિત્રની

મહામહેનતે રત્ન એળવીને પોતાના નગર તરફ આહ્વા, અને જઈને પોતાના માત-પિતાને મળ્યો, તેથી સહુને અતિ આનંદ થયો. પછી ચિત્રગતિ દેવપૂજાદિક પુણ્ય-કર્મમાં તત્પર રહેતાં તે પોતાના માબાપને બહુજ પ્રિય થઈ પડ્યો.

હવે અહીં સુમિત્રની ખંડે ને કલિંગદેશના રાજાની રાણીને અનંગસિંહ-રાજાનો પુત્રને રત્નવતીનો લાઈ કમલ હરણ કરી ગયો. પોતાની લાગિનીનું હરણ થવાથી સુમિત્ર શોકાતુર થઈ ગયો. તે વાત કોઈ વિદ્યાધરના મુખથી તેના મિત્ર ચિત્રગતિના સાંભળવામાં આવી. તેથી પોતાના વિદ્યાધરે સુ-મિત્રની પાસે મોકલ્યા. ત્યાં જઈને તેમણે સુમિત્રને કહ્યું કે—‘તમારી બેનને અમારો સ્વામી લાવી આપશે, ’ આથી તેને આશ્વાસન મળ્યું. પછી ચિત્રગતિ સુમિત્રની ખંડેની શોધ કરવાને તરત ઉઠ્યો. એવામાં પરંપરાથી તેના સાંભળવામાં આવ્યું કે—‘તેને કમલ હરણ કરી ગયો છે. ’ આથી તે પોતાના સર્વ લક્ષ્કર સહિત શિવમંદિર નગરમાં આવ્યો. ત્યાં ગળેંદ્ર જેમ કમલખંડને ઉખેડી નાખે, તેમ કમલને તેણે હેરાન કર્યો. એવામાં પોતાના પુત્રનો પરાભવ થતો જાણીને અનંગસિંહરાજા સિંહનાદ કરતો પોતાની સેનાસહિત દોડ્યો. પછી વિદ્યા, સૈન્ય અને ભુજબળથી તે બંનેનું મહાયુદ્ધ થયું. પણ અનંગસિંહે વૈરીને હુન્ય સમજીને દેવતાએ આપેલ અને કુળક્રમથી આવેલ એવા ખડ્ગરતનનું સ્મરણ કર્યું. એટલે તરતજ સેંકડો ગમે જવાળાઓથી વ્યાપ્ત અને શત્રુને હુપ્તેક્ષ્ય એવું ખડ્ગ-રત્ન તેના હાથમાં આવીને પડ્યું. તેથી તે જોરમાં આવીને ચિત્રગતિને કહેવા લાગ્યો—અરે ! ખાલક ! દૂર લાગી જા, નહિ તો તારા મસ્તકને હું કમલના નાલની જેમ છેદી નાંખીશ, ત્યારે ચિત્રગતિ કહેવા લાગ્યો—‘અરે મૂઠ ! એક લોહના કટકાથી ગર્વ શું કરે છે ? તને ધિક્કાર છે કે જે પોતાની ભુજબળ બળથી રહિત છે.’ એમ બોલીને ચિત્રગતિએ વિદ્યાના બળથી અંધકાર વિસ્તાર્યો, એટલે બધા વૈરીઓ ચિત્રમાળાએ આળેખ્યા હોય તેવા થઈ ગયા, અને કંઈ પણ જોઈ શકતા નહતા. એવામાં અનંગસિંહનું ખડ્ગ ચિત્રગતિએ તરત છીનવી લીધું અને સુમિત્રની ખંડેનને લઈને તે આહ્વા ગયો. ક્ષણવાર પછી અંધકાર દૂર થયો, ત્યારે અનંગસિંહે પોતાના હાથમાં ખડ્ગ દીધું નહિ. તેમજ શત્રુ પણ એવામાં ન આવ્યો. તેથી ક્ષણભર તેને ખેદ થયો. પરંતુ પછી તે નૈમિત્તિકનું વચન યાદ કર્યું કે, ‘ખડ્ગને લઈ જનાર મારો જમાઈ થશે ’ એમ ધારીને હર્ષ પામી મનમા આ પ્રમાણે ચિંતવવા લાગ્યો—‘તે હવે મારા જાણવામા શી રીતે આવશે ? એવામાં ફરી તેને યાદ આવ્યું કે—‘સિદ્ધાયતનનું વંદન કરતાં તેના શિરપર પુષ્પવૃષ્ટિ થશે.’ એમ ધારીને અનંગસિંહ પોતાના ઘરે ગયો. અને ચિત્રગતિએ અખંડ શીલયુક્ત સુમિત્રની ખંડેને લાવીને તેને સમર્પણ કરી, એટલે સુમિત્રને બહુ આનંદ થયો. ચિત્રગતિના શુભેના તે વારવાર વખાણ કરવા લાગ્યો. સુમિત્ર તો પ્રથમથીજ

સંસારથી વિરક્ત હતો, અને વળી બહેનના હરણથી કામદેવનું વિષમ સ્વરૂપ સમજીને તેને અતિશય વૈરાગ્ય થયો. પછી પોતાના પુત્રને રાજ્યપર બેસારીને પોતે સુયશ કેવલીની પાસે દીક્ષા લીધી. ચિત્રગતિ સુમિત્રને નમન કરીને પોતાના નગરમાં આવ્યો. પોતાના શુરની પાસે બુદ્ધિશાળી સુમિત્ર કંઈક ન્યૂન નવ પૂર્વ લાગ્યો. પછી શુરની આજ્ઞા લઈ એકાકી વિચારતાં તે મગધ દેશમાં એક ગામની બહાર કાયોત્સર્ગે રહ્યા. ત્યાં ઓરમાન માતા ભદ્રાનો પુત્ર પદ્મ ભમતા ભમતાં આવી ચડ્યો ધ્યાનમાં રહેલા તેને પર્વતની જેમ સ્થિર ભ્રેયો. પછી પાપી પક્ષે કાન સુધી જે ચેલ બાણથી તે સુનિને હૃદયમાં ઘાયલ કર્યા, એટલે માતાને મળવાને માટે કુબુદ્ધિ પક્ષે નરકની સન્સુખ થઈને એ ભાતુ લીધું શું ? તે વખતે સાધુ ચિતવવા લાગ્યો કે—“ આ બિચારો પોતાના આત્માને નરકમાં નાખીને મને સ્વર્ગે મોકલે છે, માટે એના કરતાં વધારે હિત કરનાર બીજો કોણ છે ? એને મેં રાજ્ય ન આપ્યું, તેથી મેં એનો અપકાર કર્યો, તે આ ક્ષમા કરો. ” એ પ્રમાણે ધર્મધ્યાન કરતાં નમસ્કાર મત્રના સ્મરણ પૂર્વક તે વેદનાથી મરણ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમાં સામાનિક દેવ થયો, અને પદ્મ ત્યાંથી ભાગતો હતો, તેવામાં તેને કાળા સર્પે ડખ માર્યો, તેથી મરણ પામીને સાતમી નરકે ગયો.

હવે સુમિત્રના મરણથી ચિત્રગતિને બહુ શોક થયો, તેથી મહામતિ તે સિદ્ધાચતનની યાત્રા કરવા ચાલ્યો. ત્યાં બીજા ઘણા વિદ્યાધરો ભેગા થયા હતા. અનંગસિંહ પણ રત્નવતી સાથે આવ્યો હતો. ચિત્રગતિએ બહુજ લક્ષિતથી શાશ્વત અરિહતની વિવિધ પ્રકારે પૂજા કરી. હવે અવધિજ્ઞાનથી આ બધું જાણીને સુમિત્રદેવ ત્યાં આવ્યો, અને આવતાજ ચિત્રગતિ ઉપર બીજા દેવતાઓ સાથે પુષ્પ વૃષ્ટિ કરી. તે વખતે બધા વિદ્યાધરો આ પ્રમાણે ચિત્રગતિનું ચમત્કારી સ્વરૂપ જોઈને અત્યંત આશ્ચર્ય પામ્યા. આથી પોતાની પુત્રીનો વર અનંગસિંહના જણવામાં આવી ગયો. તે વખતે સુમિત્રદેવ પ્રત્યક્ષ થઈને કહેવા લાગ્યો—‘ હે ચિત્રગતિ ! તું મને ઓળખે છે કે નહિ ? ’ ત્યારે ચિત્રગતિ બોલ્યો—‘ તું મહાન દેવ છે. ’ એમ સાંભળીને દેવે પોતાનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે સુમિત્રનું રૂપ કયું ચિત્રગતિ તેને પ્રીતિપૂર્વક ભેટીને આ પ્રમાણે બોલ્યો—‘ હે મિત્ર ! તારા પ્રસાદથી હું ધર્મ પામ્યો. ’ સુમિત્ર પણ બોલ્યો—‘ હે ચિત્રગતિ ! તારા મહત્ત્વથી આ ઋદ્ધિ હું જીવિતદાનના બદલામાં પામ્યો. નહિ તો પ્રત્યાખ્યાન ને નમસ્કાર રહિત હું મનુષ્ય પણ ન હોત. ’ એ રીતે પરસ્પર પુણ્યની પ્રશંસા કરતા શ્રી સૂર્યકંઠી પ્રમુખ વિદ્યાધર રાજાઓ તેમની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા ત્યાં રૂપ અને શુભોથી અસાધારણ એવા ચિત્રગતિને ભેટાં રત્નવતી કામદેવને આધીન થઈ ગઈ. પોતાની પુત્રીની એવી અવસ્થા જોઈને અનંગસિંહરાજા ચિતવવા લાગ્યો—“ અહો ! નૈમિત્તિકં વચન બરાબર મળતું આવ્યું, કારણ કે એણે મારું બહુજ છીનવી

લીધું, વળી એની ઉપર કુસુમવૃષ્ઠ થઈ, ને એનામાં મારી પુત્રીનો અનુરાગ પણ થયો. માટે જ્ઞાનીએ બતાવેલ મારી પુત્રીનો એજ વર થાઓ. અહીં દેવસ્થાને સંબંધાદિકે કહેવું ઉચિત નથી, ” એમ ચિંતવીને અનંગસિંહ પરિવાર સહિત પોતાના ઘરે ગયો, અને સુમિત્રદેવ તથા બીજા વિદ્યાધરોનો સત્કાર કરીને ચિત્રગતિ પણ પોતાના પિતાની સાથે ઘેર આવ્યો.

હવે અનંગસિંહે સૂરચક્રીને એક પોતાનો પ્રધાન મોકલ્યો. તે જઈ રાજાને નમન કરીને વિનંતિ કરવા લાગ્યો કે—“ હે સ્વામિન્ ! તમારો પુત્ર ચિત્રગતિ અને મારા સ્વામીની પુત્રી રત્નવતી એ બંને રત્ન સદૃશ છે. માટે આપની આજ્ઞાથી પાશ્વિચ્છેદ્યપૂર્વક એમનો યોગ લાલે થાય ” સૂરચક્રીએ પણ હર્ષ પામીને એ સંદેશનો સ્વીકાર કર્યો. પછી મહા મહોત્સવ સહિત તે બંનેનો વિવાહ થયો. અને ચિત્રગતિ રત્નવતીની સાથે વિષયસુખ ભોગવવા લાગ્યો.

હવે ધનદેવ અને ધનદત્તાના જીવ ચવીને મનોગતિ ને ચપલગતિ નામે તેના લઘુ બધુ થયા તે બંનેની સાથે રત્નવતી સહિત ચિત્રગતિ નંદીશ્વરાદિ મહાતીર્થોની યાત્રા કરવા લાગ્યો. એકદા સૂરચક્રીએ ચિત્રગતિને રાજ્યપર બેસારી પોતે દીક્ષા લઈને તે પરમપદને પામ્યો. ચિત્રગતિ પણ બહુ નિધાનો લંકાર હોવાથી અનેક ખેચર રાજાઓને વશ કરતાં પોતાનું રાજ્ય પાળવા લાગ્યો.

એક દિવસે મણિચૂડે નામે તેનો સામંત મરણ પામ્યો. તેના શરીર અને શૂર બે પુત્રો રાજ્યને માટે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તે રાજ્યના વિભાગ કરીને ચિત્રગતિએ તે બંનેને રાજ્ય આપ્યું, અને સારી સારી યુક્તિઓ સહિત ધર્મવચન સંભળાવી સન્માર્ગમાં તેમને સ્થાપન કર્યા, તથાપિ એક વખત તેઓ બંને પરસ્પર યુદ્ધ કરીને મરણ પામ્યા. તે સાંભળીને ચિત્રગતિને વૈરાગ્ય થયો, અને મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘ અહો ! સ સારૂં જંગલ બહુ વિષમ છે, જેમાં પ્રાણીઓ દુ બનો અનુભવ કેવી રીતે કરી રહ્યા છે, ’ એમ ચિંતવી રત્નવતીથી ઉત્પન્ન થયેલ પુરંદર નામે મોટા પુત્રને રાજ્યપર બેસારીને પોતાના બંને લઘુ બધુ સાથે રત્નવતી સહિત ચિત્રગતિએ દમધર નામે આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી, અને ચિરકાલ ચારિત્ર પાળી પાટોપગમન અનશન કરીને ચિત્રગતિ માહેંદ્ર દેવલોકમાં મહાન્ દેવ થયો, તથા તે બંને લઘુ બાધવ અને રત્નવતી પણ તેજ દેવલોકમાં પરસ્પર પ્રીતિવાળા દેવતા થયા.

પાંચમેા અને છઠ્ઠો ભવ.

વે પશ્ચિમ મહાવિદેહમા પદ્મ નામે વિજયમા સિંહપુર નામે નગર છે, ત્યાં હરિનંદી નામે રાજા અને પ્રિયદર્શના નામે તેને રાણી હતી. મહા સ્વપ્નથી સચિત ચિત્રગતિનો જીવ તેના ઉદરે આવીને અવતર્યો. સમય થતાં તેણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો કે જેમ પાંડુકવનની ભૂમિ કંડપવૃક્ષને પેદા કરે. રાજાએ તેનું અપરાજિત એવું નામ રાખ્યું. ધાવમાતાએના લાલન પાલનથી તે ક્રમે ક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. અનુક્રમે તે બધી કળાઓ પણ શીખ્યો અને યૌવન વય પામ્યો તેને વિમલગોધ નામે પ્રધાનનો પુત્ર મિત્ર હતો તે બંને કુમારો એક વખત ક્રીડા કરવાને અશ્વ ઉપર આરૂઢ થઈને બહાર ગયા, પરંતુ તે અશ્વો કુશિક્ષિત હોવાથી તેમને કોઈ મહા અરણ્યમાં ઉપાડી ગયા, ત્યાં અશ્વો થાક્યા ત્યારે તે બંને એક વૃક્ષની નીચે ઉતર્યા એટલે રાજપુત્ર વિમલગોધને કહેવા લાગ્યો—“હે મિત્ર ! આ અશ્વો જો આપણને અહીં ઉપાડી લાવ્યા ન હોત. તો આપણે આ આશ્ચર્યમય ભૂમિ ક્યાંથી જોઈ શકત ? વિનોદને માટે જતાં જો માખાપની રજા લેવા જઈએ, તો આપણો વિરહ સહન ન કરી શકવાથી તેઓ આપણને કદી પણ જવાની રજા ન આપે, માટે સાડું થયું.” આ કુમારનું વચન પ્રધાન પુત્રે પણ માન્ય રાખ્યું.

એવામા ત્યાં કોઈક પુરૂષ ‘મને બચાવો, મને બચાવો’ એમ બોલતો અને ભયથી કંપતો કંપતો કુમાર પાસે આવ્યો એટલે એકદમ તેને શરણે આવેલ બોધને—‘લીતિ ન રાખ’ એમ કુમારે તેને આશ્વાસન આપ્યું. તે વખતે પ્રધાન પુત્ર બોલ્યો—‘હે મિત્ર ! જરા વિચારીને એની રક્ષા કરો, જો એ અન્યાય કરનાર હશે, તો એનું રક્ષણ કરવું સાડું નથી.’ અપરાજિત બોલ્યો—એ અન્યાયી હોય કે ન્યાયી હોય. પણ શરણાગતનું રક્ષણ કરવું. એ ક્ષત્રિયોનો ધર્મ છે, આ પ્રમાણે હજી કુમાર બોલે છે, એવામા ‘મારો મારો’ એમ બોલતા રાજપુરૂષો હાથમા તીક્ષણ તરવાર લઈને ત્યાં આવ્યા, અને કહેવા લાગ્યા કે—‘તમે જે મુસાફરો દૂર ખસી જાઓ, આ ચોરને અમારે મારવો છે, એણે અમારું સમસ્ત નગર લુટ્યું છે,’ આ સાંભળી કુમાર હસીને બોલ્યો—આ મારા શરણે આવેલો છે. તો તેને ધંદપણ મારી ન શકે, તો ઘીબની શી વાત ? આ સાંભળી આરક્ષકો કોંઈ બની તેને હણવાને તૈયાર થયા, તેવામાં તરવાર લઈ સિંહ જેમ મૃગલાઓને મારે તેમ કુમાર તેમને મારવા હોડ્યો. તેથી તેમણે તરત નાશીને પોતાના સ્વામી ક્રોસલરાજને તે બાબત કહી. એટલે રાજાએ પણ ચોરના

રક્ષકનો વધ કરવા બહુસૈન્ય મોકલ્યું. તે સર્વને અપરાજિતે હરાવ્યા. તે સાંભળીને રાજા પોતે સેનાસહિત ત્યાં આવ્યો, તેને આવતો જોઈને તસ્કર પ્રધાનપુત્રને સોંપીને કુમાર યુદ્ધ કરવાને આદ્યો. પછી હાથીના દાંતપર સિંહની જેમ પગ દઈને કુભસ્થલપર આવી સ્કંધપર બેઠેલ મહાવતને તેણે મારી નાંખ્યો, અને તેજ હાથી ઉપર બેસીને અપરાજિત યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તેવામાં એક મંત્રીએ તેને ઓળખીને રાજાને કહ્યું કે—હે સ્વામિન્ ! આ કુમાર તો હરિનંદીરાજાનો પુત્ર છે, બીજો નહિ. એમ જાણી રાજાએ પોતે હુકમ કરીને સૈનિકોને યુદ્ધ કરતા અટકાવીને તે કુમારને કહ્યું કે—હે કુમાર ! તું મારા મિત્ર હરિનંદીનો પુત્ર છે તારા બળથી હું સતુષ્ઠ થયો છું. સિંહના બચ્ચા વિના હાથીની સામે થવાને કોણ સમર્થ છે ? માટે હે મહાબુજ ! તું હવે મારા ઘરે ચાલ. ' એમ કહી તેને ભેટીને પોતાના હાથી ઉપર બેસારી પિતા જેમ પુત્રને લઈ જાય, તેમ રાજા તેને પોતાને ઘેર તેડી ગયો. પ્રધાનપુત્ર પણ ચોરને છોડી દઈને અપરાજિતની સાથે ચાલ્યો. તે બંને કોસલરાજાના મહેલમાં આનંદથી રહ્યા. ત્યાર પછી કોસલરાજાએ બહુજ આનંદ સાથે કનકમાલા નામે પોતાની કન્યા અપરાજિતને પરણાવી. ત્યાં કેટલાક દિવસ રહી ' જતા વિધ્ન ન થાય ' એમ વિચારી રાજાને જણાવ્યા વિના પોતાના મિત્રસહિત કુમાર રાત્રે બહાર નીકળી ગયો. રસ્તે જતાં કુમારે કાલિકાદેવીના મંદિરમાં ' અહા ! આ પૃથ્વી શુ પુરૂષ વિનાની થઈ ગઈ ? ' એ પ્રમાણે નજીકમાં રાત્રે રૂઢન સાંભળ્યું, એટલે મનમાં તે સમજી ગયો કે—' આ કોઈ સ્ત્રી રૂઢન કરે છે. ' એમ ધારી શબ્દાનુસારે તે આગળ ચાલ્યો. ત્યાં બળતી જ્વાલાની પાસે બેઠેલી એક સ્ત્રી અને તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર જેણે ખેંચી લીધું છે એવા એક પુરૂષને જોયો. એવામાં ફરીને પણ ' આ અધમ વિદ્યાધર પાસેથી કોઈ પુરૂષ ડોચ તો મને બચાવે ' એ પ્રમાણે શિકારીના હાથમાં આવેલ પક્ષીની જેમ તે સ્ત્રીનું રૂઢન કુમારના સાંભળવામાં આવ્યું. એટલે કુમારે તે અધમ વિદ્યાધરને આક્ષેપથી કહ્યું કે—' રે પુરૂષાધમ ! લડવાને માટે તૈયાર થા. આ બિચારી અબલા ઉપર તારું બળ કેમ અજમાવે છે ? ' આ સાંભળી પેલો વિદ્યાધર ' આ સ્ત્રીની જેમ તારી ઉપર અજમાવતા પણ મારૂં બળ હું તેમ નથી. ' એમ બોલતો તે કુમારની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે બંને યુદ્ધમાં કુશળ હોવાથી પરસ્પરના ઘાને ચૂકાવતા ઘણો વખત ખડ્ગ યુદ્ધ કર્યું અને પછી બુજા યુદ્ધમાં પ્રવર્ત્યા. તે યુદ્ધમાં કુમારને ન જીતી શકાય તેવા માનીને વિદ્યાધરે અપરાજિતને નાગપાશથી બાંધી લીધો, પણ કુમારે તે નાગપાશને એક જીર્ણ દોરડીની જેમ તોડી નાંખ્યો. એટલે ફરીને પણ વિદ્યાધરે વિદ્યાના પ્રભાવથી અસુરકુમારની માફક વિવિધ શસ્ત્રોથી કુમારને પ્રહાર કર્યા, પરંતુ પૂર્વપુણ્યના પ્રભાવથી અને દેહના સામર્થ્યથી કુમારને તે લેશ પણ પ્રહાર લાગ્યા નહિ. એવામાં સૂર્યોદય થયો, ત્યારે રાજપુત્રે તે ખેચરને ખડ્ગવતી માથામાં

પ્રહાર કર્યો. તે પ્રહારથી તે મૂછાં પામીને તે જોચર જમીન પર પડી ગયો. તે વખતે કુમારની બાજુ સ્પર્ધા કરતો હોય તેમ કામદેવે તે સ્ત્રીને પોતાના બાજુથી ઘાયલ કરી. પછી કુમારે ઉપચાર કરીને તે વિદ્યાધરને સ્વસ્થ બનાવીને કહ્યું— ‘હજી પણ જો તારામાં બળ હોય, તો યુદ્ધ કર ’ ત્યારે વિદ્યાધર બોલ્યો—“ હે કુમાર ! તે મને બરાબર જીતી લીધો એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રીવધના પાપથી નર-કમા પડતા મને બચાવ્યો. હવે સાલળ મારા વચ્ચેના છેકાની ગાંઠમાં મણિ અને જડીબુટ્ટી છે, તે મણિના જળથી મૂળીયાને ઘસીને મારા મથુપર લગાડ ” કુમારે તેમ કહ્યું, એટલે વિદ્યાધર સજ્જ થયો, પછી કુમારે પૂછ્યું ‘ત્યારે તે પોતાનો વૃત્તાત આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યો—‘હું શ્રીષેણવિદ્યાધરનો સૂરકાંત નામે પુત્ર છું. અને આ સ્ત્રી રથનૂપુર નગરના સ્વામી અમૃતસેન રાજાની રત્ન-માલા નામે પુત્રી છે, એક વખત જ્ઞાનીએ કહ્યું હતું કે—‘હરિનદી રાજાનો પુત્ર અપરાજિત એનો વર થશે. ’ તેથી એ તેની ઉપર અનુરક્ત થઈ બીજા કોઈમાં તેનું મન ન થયું. એક વખતે મેં એને જોઈ અને વિવાહને માટે માગણી કરી, ત્યારે એ કહેવા લાગી કે—‘અપરાજિત મારૂં પાણિગ્રહણ કરશે, અથવા તો અગ્નિ મારા દેહને બાળશે, તે શિવાય બીજી ગતી નથી ’ એ પ્રકારના તેના વચ-નથી હું કોપાયમાન થયો અને નગરની બહાર આવીને દુઃસાધ્ય વિદ્યાને સાધવા-લાગ્યો, વળી ફરીને પણ અનેક ઉપાયથી મેં એની માંગણી કરી, પરંતુ એણે બ્યારે કોઈ રીતે માન્યું નહિ, ત્યારે હું હરણ કરીને એને અહીં ઉપાડી આવ્યો. કારણ કે કામાધ પુરૂષો શું નથી કરતા ? આજે હું એને કાપી કાપીને અગ્નિમાં નાંખવાને તૈયાર થયો હતો, પણ તે મારાથકી એને બચાવી, અને મને દુર્ગતિમાં પડતો બચાવ્યો. એમ બંને ઉપર તે ઉપકાર કર્યો, હવે હે મહાબુજ ! કહે, કે તું કોણ છે ? ” આ પ્રમાણે તે વિદ્યાધરે કુમારના કુલાદિક પૂછ્યા, એટલે પ્રધાન પુત્રે બધું કહી બતાવ્યું. તે વખતે રત્નમાલા પણ ઇષ્ટ સમાગમથી હર્ષ પામી. એવામાં પાછળથી રત્નમાલાના માતપિતા કીર્તિમતી અને અમૃતસેન ત્યાં આવ્યા અને વૃત્તાંત પૂછતા મત્રિપુત્રે વીતક વાત બધી કહી બતાવી પોતાની પુત્રીનું રક્ષણ કરનાર તેજ પરણનાર સમજીને તે બંને આનંદ પામ્યા. પછી તેમણે અપરાજિતને પોતાની કન્યા પરણાવી અને તેમના વચનથીજ અપરાજિતે સૂરકાંતને અભય-દાન આપ્યું પછી કુમાર નિઃસ્પૃહ હોવાથી સૂરકાંતે પ્રથમની બે મણિ અને જડી બુટ્ટી તથા વેષ પરાવર્તન કરવાની ગોળીઓ પ્રધાનપુત્રને આપી હવે અપરાજિતે પોતાના સસરાને કહ્યું કે—‘હું મારા સ્વસ્થાને ગયા પછી તમે તમારી પુત્રીને ત્યાં તેડી આવજો ’ એમ કહીને ચાલતો થયો. એટલે પુત્રી સાથે અમૃતસેન અને સૂર-કાંત વિદ્યાધર અપરાજિતને યાદ કરતા પોતપોતાને સ્થાને ગયા.

હવે કુમાર પ્રધાન પુત્રની સાથે આગળ ચાલતાં મહાઅટવીમાં તૃષાતુર થયો.

ત્યા એક સહકાર વૃક્ષની નીચે બેઠો, અને પ્રધાનપુત્ર પાણી લાવવાને ગયો. ત્યાં દૂર જઈ પાણી લાવીને મંત્રિપુત્ર આવ્યો, એવામા સહકાર નીચે કુમારને તેણે જોયો નહિ. એટલે ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘ શુ તે આ સ્થાન ન હશે ? શું બ્રાંતિથી હું અહીં આવી ગયો ? અથવા તૃષાતુર થઈને કુમાર પોતે પાણી લેવાને ગયો હશે ? ’ એમ ધારી કુમારની શોધ કરવાને દરેક વૃક્ષ આગળ તે લમવા લાગ્યો, પરંતુ કુમારને ક્યા પણ ન જોવાથી તે મૂર્છા ખાઈને ધરણી પર ઢળી પડ્યો. પવનથી સાવધાન થતા પાછો ઉઠીને તે કંઈ સ્વરથી રૂદન કરવા લાગ્યો—“ હે કુમાર ! તું તારા સ્વરૂપને દેખાડ વિરહથી મને શા માટે સતાવે છે. તારો અપકાર કે પ્રહાર કરવાને કોઈ પુરૂષ સમર્થ નથી. હે સખે ! તું અદૃશ્ય થતા અમંગલતુ કાઈ કારણ નથી, તું જ્યાં ગયો હઈશ, ત્યાં સુખતું લાજન થઈશ ” આ પ્રમાણે બહુ પ્રકારે વિલાપ કરીને પાછો તેની શોધ કરવાને આમાદિકમાં લમતા તે નદિ-પુર નગરમા આવ્યો ત્યાં જહાર ઉઘાનમા બેસે છે, તેવામા બે વિદ્યાધરો આવીને તેને કહેવા લાગ્યા—“ હે મંત્રિપુત્ર ! ભુવનભાતુ નામે વિદ્યાધર રાજા એક મહેલ વિકુલીને મહાવનમા રહે છે તેને કમલિની અને કુમુદિની નામે બે કન્યાઓ છે તેમનો વર તારો મિત્ર અપરાજિત થશે—એમ જ્ઞાનીએ કહ્યું છે. તેને લાવવાને માટે અમારા સ્વામીએ અમને મોકલ્યા. તે વનની અંદર આવતાં તમે બે અમારા જોવામાં આવ્યા તે વખતે તું પાણી લાવવા ગયેલ હોવાથી કુમારને લઈને અમે અમારા સ્વામી પાસે મૂક્યો. ઉદય પામેલા સૂર્ય સમાન તેને જોઈને ભુવનભાતુ એકદમ ઉભો થયો અને રતનના લદ્દાસનપર તેને બેસાર્યો. પછી તે વિદ્યાધરે દ્રે કુમારની શુભ સ્તુતિ કરી પોતાની બે કન્યાના વિવાહની કુમાર પાસે માગણી કરી, પરંતુ તે તારો વિયોગી હોવાથી કંઈ પણ જવાબ આપી શક્યો નહિ. એક તારી ચિંતામાજ તે મુનિની જેમ મૌન બેસી રહ્યો. એટલે તને લાવવાને માટે અમારા સ્વામીએ અમને હુકમ કર્યો. પછી આમતેમ જોતા અત્યારે અમે અહીં આવ્યા છીએ, અને લાગ્યોયે તું હમણાજ જોવામા આવી ગયો. માટે હે મહા-ભાગ ! ઉઠ અને તરત ચાલ, તારા વિરહને લીધે કુમારનો વિવાહ અટકી પડ્યો છે. ” એમ સાલણીને પ્રધાન પુત્ર બહુ હર્ષ પામ્યો અને તે બંનેની સાથે આવી જાણે સાક્ષાત્ હર્ષ હોય એમ તે કુમારને મળ્યો. પછી કુમારે તે બે કન્યાતુ પાણિગ્રહણ કર્યું ત્યાં અદ્ય સમય રહીને પ્રથમ પ્રમાણે મિત્ર સહિત કુમાર અન્ય સ્થાને જવા નીકળ્યો. જતા જતાં તે બંને શ્રીમદિર નગરમાં આવ્યા અને ત્યાં સૂરકાંતે આપેલ મણિથી મનોવાંછિત પૂર્ણ કરતા રહેવા લાગ્યા.

એક દિવસે તે નગરમાં મોટો હાહારવ થયો. શસ્ત્રથી સજ્જ થયેલા સુભટો જોવામા આવતા હતા. ત્યારે કુમારે પ્રધાનપુત્રને પૂછ્યું કે—“ આ શું છે ? ”

એટલે તે લોકોની પાસેથી જાણીને બોલ્યો—“હે મિત્ર ! અહીં મુખ્ય નામે રાજા છે, તેને એક પુરૂષે છળ કરી છુરીથી મારી નાખ્યો છે તે રાજાના રાજ્યને- ધારણ કરનાર પુત્રાદિક કોઈ નથી તેથી પોતાના રક્ષણને માટે બ્યાકુલ થયેલા લોક બધા નગરમાં ભરી રહ્યા છે, અને તેથી આ તુમુલ હાહારવ થાય છે ” આ સાંભળીને કુમારને બહુ ખેદ થયો. તે વખતે સરોહલોપધિથી પણ રાજાનો પ્રહાર વધતો જોઈ એક કામલતા નામની પ્રધાન ગણિકાએ મુખ્ય મંત્રીને કહ્યું—“હે મંત્રિ ! આ નગરમાં સાક્ષાત્ દેવ સમાન કોઈ પરદેશી પુરૂષ આવેલો છે, તે કંઈ પણ ઉદ્યમ કરતો નથી છતાં સર્વ રીતે સુખી છે, તેથી મોટો પ્રભાવ-શાળી લાગે છે. માટે તેની પાસે કંઈ ઔપધ હશે ” તે સાંભળી મંત્રીએ કુમારને વીનવીને રાજાની પાસે લઈ ગયા દયાળુ કુમારે ઘાત જોઈને મિત્ર પાસેથી મણિ અને મૂળીયું લઈ, મણિજળથી તે મૂળીયું ઘસીને રાજાના ઘા પર લગાડ્યું. એટલે રાજા તરત સજ્જ થયો, અને કુમારને કહેવા લાગ્યો—“ હે અકારણ બાધવ ! તું અહીં ક્યાથી આવેલ છે ? ” આ સાંભળી તેના બધા વૃત્તાત પ્રધાનપુત્રે રાજાને કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને રાજા કહેવા લાગ્યો—“ હે મંત્રીઓ ! આ મારા મિત્ર હરિનદીનો પુત્ર છે. અહો ! પ્રમાદથી હું જાણી ન શક્યો. ” એમ કહી તેના શુભથી રંજિત થયેલ રાજાએ આગ્રહપૂર્વક પોતાની રંભા નામે કન્યા તેને પરણાવી તેની સાથે લોગ લોગવતા થોડો વખત ત્યાં રહીને પ્રથમની જેમ મિત્રસહિત કુમાર દેશાતર ચાલી નીકળ્યો. અને અનુક્રમે તે કુંડપુર નગરમાં આવી પહોંચ્યો ત્યાં ઉદ્યાનમાં કેવલી ભગવંતને જોયા. તેમને વાહીને તેણે દેશના સાંભળી દેશના પછી કુમારે કેવલીને પૂછ્યું કે—‘ હે ભગવન્ ! હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય ? ’ કેવલી બોલ્યા—‘ તું ભવ્ય છે પાત્રમે ભવે તું બાવીશમે તીર્થંકર થઈશ, અને આ તારો મિત્ર ગણધર થશે. ’ એમ સાંભળી તે બંને આનંદ પામ્યા અને તે મુનિની સેવા કરતા કેટલાક દિવસ ત્યાં રહ્યા. પછી મુનિ વિહાર કરી ગયા, ત્યારે તે બંને દરેક સ્થળે ચૈત્યવદન કરતા ફરવા લાગ્યા.

હવે જનાનંદપુરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો, તેની ધારણી નામે રાણીના ઉદરમાં રત્નવતીનો જીવ આવીને અવતર્યો સપ્તર્ષ કાલ થતા તે રાણીએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો. શુભ દિવસે પિતાએ તેનું પ્રીતિમતી એવું નામ રાખ્યું તે અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામી અને બધી કળાઓ શીખી. પછી તેને ચૌવનવતી જોઈને પિતા વિચારવા લાગ્યો—‘ જો એને જેવા તેવા વર સાથે પરણાવીશ, તો એ મરણ પામશે ’ એમ ધારીને રાજાએ તેને એકાતમાં બોલાવીને પૂછ્યું—‘ હે પુત્રી ! તને કયો વર પસંદ છે ? ’ તે બોલી—‘ હે તાત ! જે કળામાં મને જીતે, તે વર મને પસંદ છે ’ આ તેનું વચન રાજાએ કબુલ રાખ્યું. આ તેની પ્રતિજ્ઞા

બધે ઠેકાણે ફેલાઈ ગઈ. ત્યાર પછી ઘણા રાજાઓ અને રાજપુત્રો વધારે વધારે કલાશ્યાસ કરવા લાગ્યા. એકદા જિતશત્રુ રાજાએ જહાર મંડપ બંધાવીને તેમાં માચડા રખાવ્યા, અને પછી રાજાઓ તથા રાજપુત્રોને બોલાવ્યા. તે વખતે મનુષ્ય ગળાઓ અને વિદ્યાધર રાજાઓ પોતપોતાના કુમારો સહિત ત્યાં આવ્યા. માત્ર એક હરિનંદી પુત્રવિયોગાત્ત હોવાથી ન આવ્યો. એવામાં પર્યટન કરતા દૈવયોગે અપરાજિત ત્યાં મિત્ર સહિત આવી પહોંચ્યો. અનુક્રમે ગોઠવેલા માચડા જોઈને તે વિમળબોધ મિત્રને કહેવા લાગ્યો—“હે મિત્ર ! આપણે બરાબર સમયપર આવ્યા છીએ. અહીં કલાવત પુરુષોનું કળાકૌશલ્ય અને તે કન્યાને આપણે જોઈ શકીશું.” પછી પોતે ઓળખાયા નહિ એટલા માટે પેલી ગુટિકાના પ્રભાવથી પોતાનું સામાન્ય રૂપ બનાવીને રાજકુમાર મિત્ર સહિત ત્યાં સ્વયંવર મંડપમાં આવ્યો. અને બધાએ વિકૃત રૂપધારી તેમની તરફ દ્રષ્ટિ કરી.

હવે દીવ્ય વસ્ત્રાલંકારને ધારણ કરી જેને ચામર ઢળી રહ્યા છે એવી પ્રીતિમતી પોતાની સખીઓ અને દાસીઓ સહિત ત્યાં સ્વયંવર મંડપમાં આવી. એટલે માલતી નામની સખી પોતાની આંગળીવતી નામ દર્શાવતી બોલી—“હે સખી ! આ પોતાને શુભી માનનાર એવા નર રાજાઓ અને ખેચર રાજાઓ અહીં આવ્યા છે. આ કદંબ દેશનો રાજા ભુવનચંદ્ર કે જે પૂર્વ દિશાના ભૂષણરૂપ છે. આ દક્ષિણ દિશાનો અલકારરૂપ સમરકેતુ રાજા છે. ઉત્તર દિશામાં કુબેર સમાન આ કુબેરરાજ છે. શત્રુઓની સ્ત્રીઓથી અશ્રાત (થાકરહિત) અને કીર્તિરૂપ લતાવનને વધારનાર આ સોમપ્રભ રાજા છે. બીજા પણ ધવલ, શૂર, લીમ વિગેરે રાજાઓ આવેલા છે. આ વિદ્યાધરોનો સ્વામી મણિચૂડ નામે રાજા છે, આ રત્ન સમાન કાતિવાળો રત્નચૂડ રાજા છે, આ મહાભુજવાળો મણિપ્રભ રાજા છે અને આ સુમન, સૂર, સોમ, વિગેરે ખેચર રાજાઓ છે. હે સખી ! આ બધા કલાવતને જોઈ લે અને પરીક્ષા પણ કરી લે.” આ પ્રમાણે કહીને તેણે સ્વયંવર મંડપમાં બેઠેલા રાજાઓ બતાવ્યા. તે વખતે પ્રીતિમતી જે જે રાજા તરફ નજર કરતી હતી, તે તે રાજાઓ કામદેવના બાણથી ઘાયલ થતા હતા. પછી વસંતઋતુમાં મસ્ત થયેલ કોયલની જેવા સ્વરથી સાક્ષાત્ સરસ્વતીની જેમ પૂર્વપક્ષમાં રહીને વાદ કરનાર એવી તેણીએ પૂર્વપક્ષ કર્યો એટલે સર્વે ભૂચર અને ખેચરો હતપ્રુદ્ધિવાળા થઈ ગયા. જાણે ગળામાં પકડાયા હોય તેમ ઉત્તર આપી ન શક્યા ‘સ્ત્રી સ બ ધથી સરસ્વતીએ એનો પક્ષ કર્યો લાગે છે કે જે આપણે કોઈથી પણ ન જીતાયા, તેમને અત્યારે આ કન્યાએ જીતી લીધા.’ એમ વિલક્ષ અને શ્યામસુબ કરતા વિવિધ કદપનાથી બોલવા લાગ્યા.

હવે જિતશત્રુ રાજા વિચારવા લાગ્યો કે—“શુ વધારે પ્રયાસ કરી આને બનાવતા થાકી જવાથી વિધાતાએ એને યોગ્ય પતિ બતાવ્યો ન હશે ? પૃથ્વી પર રાજાઓ

તો આટલાજ છે એમા તો મારી પુત્રીને લાયક વર દેખાતો નથી. અથવા તો કોઈ હીનવર થશે, તો એની શી ગતિ ? ” તે વખતે લાવને જાણનાર પ્રધાન કહેવા લાગ્યો—“ હે રાજન્ ! ખેદ ન કરો. જગતમા બલવંત કરતાં પણ બલવંત હોય છે. કારણ કે ‘ બહુરત્ના વસુધરા ’ એટલે આ વસુધા ઘણા રત્નોને ધારણ કરે છે. માટે હવે એવી ઘોષણા કરાવો કે—“ રાજપુત્ર અથવા બીજો કોઈ જે આ મારી પુત્રીને જીતે, તે એનો વર થાય. ” આ સાંભળી ‘ બહુ સારી સલાહ આપી ’ એમ કહીને રાજાએ તે પ્રમાણે ઘોષણા કરાવી તે ઘોષણા સાંભળીને અપરાજિત વિચારવા લાગ્યો—‘ સ્ત્રી સાથે વિવાહ કરતા પુરુષનો વિજય થાય, તોપણ કોઈ મોટાઈ મલતી નથી ’ ફરી આ પ્રમાણે તે ચિંતવવા લાગ્યો—‘ ઉત્કર્ષ થાય કે ન થાય, પણ એને મારે જીતવી તો ખરી. ’ એમ ધારીને કુમાર તરત પ્રીતિમતી આગળ આવ્યો તે વખતે જો કે તેણે સાદો વેષ પહેર્યો હતો, છતાં પૂર્વ જન્મના સ્નેહાનુભાવથી પ્રીતિમતીની તેનાપર પ્રીતિ થઈ પછી પ્રીતિમતીએ પૂર્વપક્ષ કર્યો એટલે તેજ વખતે તેને તુરત નિરૂત્તર બનાવીને અપરાજિતે જીતી લીધી તેથી તેણીએ કુમારના કંઠમા હર્ષપૂર્વક વરમાલા નાખી તે જોઈને ભૂચર અને ખેચરોને ક્રોધ ચડ્યો ‘ અમે હાજર છતાં આ એક કાર્પટિક શુ પરણવાનો હતો ? ’ એમ બોલતા ને બડબડતા બધા રાજાઓએ ઘોડા અને હાથીઓના સ્વારો સાથે શસ્ત્રસજ્જ થઈને લડાઈ શરૂ કરી એટલે કુમાર પણ છલગ મારી કોઈક ગજ સવારને હણીને તેના હાથી પર બેસી હાથીના કવચમાં રહેલા તેના શસ્ત્રોથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. ક્ષણવાર પછી એક રથ હાકનારને મારી તે રથમા બેસીને પ્રહાર કરવા લાગ્યો. ક્ષણવારમા જમીનપર અને ક્ષણવારમા પાછો હાથી પર બેસીને સ ગ્રામ કરવા લાગ્યો એવી રીતે પોતે એક છતાં જાણે અનેક હોય તેમ વીજળીની જેમ સ્ફુરાયમાન થઈ તેણે શત્રુસૈન્યને ભાગી નાખ્યું આ વખતે તે રાજાઓ ચિંતવવા લાગ્યા—‘ પ્રથમ તો સ્ત્રીએ આપણને શાસ્ત્રવાદમાં જીતી લીધા અને અત્યારે એણે એકલાએજ શત્રુથી જીતી લીધા ’ એમ લજ્જા પામતા તે ફરી પણ યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયા. એટલે કુમાર સોમપ્રભ રાજાના હાથી ઉપર ચડ્યો, એવામા તે રાજાએ કેટલાક લક્ષણો અને તિલકોથી તેને ઓળખી લીધો, અને અત્યંત સ્નેહપૂર્વક ભેટી પડ્યો. ‘ હે અપરિમિત બલવાળા ! તુ મારો ભાણેજ છે, બરાબર મારા જાણવામા આવ્યું છે ’ એમ મોટે સાદે બોલતાં તે બધા રાજાઓને કહેવા લાગ્યો એટલે તે બધા યુદ્ધ કરતા બંધ થયા પછી તેજ બધા સ્વજનો થઈને વિવાહ મહત્ત્વમા બેઠા, અને શુભ દિવસે જિતશત્રુ રાજાએ અપરાજિત અને પ્રીતિમતીને વિવાહ કર્યો, તે વખતે કુમારે પોતાનું અસલ રૂપ પ્રગટ કર્યું પછી જિતશત્રુ રાજાએ બધા રાજાઓનો સત્કાર કરીને તેમને વિસર્જન કર્યા અને અપરાજિત પ્રીતિમતીની સાથે ભોગવિલાસ કરતો ત્યાં રહ્યો તે વખતે રાજાના મંત્રીએ પો-

તાની પુત્રી વિમલબોધને પરણાવી અને તે પછી તે સ્ત્રી સાથે સ સારસુખ લોગ-વવા લાગ્યો.

એક દિવસે હરિનદી રાજાનો ફૂત આવ્યો, તેને જોઈને કુમાર હર્ષ પામ્યો, અને પોતાના માત-તાતનુ સ્નેહપૂર્વક કુશલ પૂછતાં, તે ફૂત આખમા આસુ લાવીને બોલ્યો—“ હે કુમાર ! શરીરને હજી ધારણ કરે છે, એટલું જ માત્ર તેમને કુશલ છે. તારા વિયોગથી તે ઘણા દુઃખી છે. તારું નવું નવું ચરિત્ર સાલગતાં માત્ર તેઓ પ્રમોદ પામે છે. તારા વિરહથી મૂર્છા તેમનો છેડા મૂકતી નથી. મને અત્યારે તને બોલાવવા મોકલેલ છે માટે હે સ્વામિન ! હવે માળાપને જો-દમા નાખવા તને યોગ્ય નથી. ” આ પ્રમાણે સાલગતા કુમાર ગફગફિત થઈને બોલ્યો—‘ માળાપને દુઃખ દેનાર એવા મારા જેવા પુત્રને ધિક્કાર છે. ’ પછી જિત-શત્રુ રાજાની અનુજ્ઞા લઈને અપરાજિત પોતાના નગરલાણી ચાલ્યો. તે વખતે પોતાની બે પુત્રીઓ સહિત ભુવનલાતુ વિદ્યાધર ત્યા આવ્યો, અને પૂર્વે કુમાર જેમને પરણ્યા હોતો, તે બીજા રાજાઓ પછી પોતપોતાની પુત્રીઓને લઈને ત્યા આવ્યા. વળી અલય આપનાર કુમારની સાથે સૂરકાંત પછી ત્યાં આવ્યો. એ પ્ર-માણે પ્રીતિમતી વિગેરે પત્નીઓ સહિત તથા ભૂચર અને ખેચર રાજાઓથી પરિવરેલો અપરાજિતકુમાર, મોટા સૈન્યથી આકાશને આચ્છાદન કરતો થોડા દિવસમા સિંહપુર નગરમાં આવી પહોંચ્યો, ત્યાં વિનયથી ભૂપીઠપર આગોડતા એવા કુમારની પાસે આવી હરિનદીરાજા તેને પોતાના જોળામા બેસારી તેના મસ્તકપર વાર વાર ચુંબન કરવા લાગ્યો સ્નેહથી જેની આખમા આંસુ આવી ગયા છે, એવી માતાએ પણ પ્રણામ કરતા કુમારની પીઠ ચાપી, અને શિરપર ચુંબન કર્યું. પછી પ્રીતિમતી વિગેરે સ્ત્રીઓ પોતાના સાસુ સસરાને પગે લાગી, અને વિ-મલબોધે દરેક વધૂની નામ લઈને જોળખાણુ આપી પછી કુમારે બધા ભૂચર અને ખેચરને માન આપીને વિદાય કર્યા, અને પોતે માળાપના નેત્રને આનંદ પમાડતો ત્યા સુખપૂર્વક રહેવા લાગ્યો.

હવે મનોગતિ અને અપલગતિ બંને માહેદ્ર દેવલોકથી ચવીને અપરા-જિતના સૂર અને સ્ત્રોમ નામે લઘુ બધુ થયા. એકદા હરિનદી રાજાએ અપરા-જિતને રાજ્યપર સ્થાપીને પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરી, અને તપ તપીને પરમપદ મેળવ્યું. હવે અપરાજિત રાજાને પ્રીતિમતી પટરાણી, વિમલબોધ મત્રી તથા બે બધુ માંડલિક રાજા થયા, ત્યા અપરાજિત રાજા પોતાની પુત્રીની જેમ પ્રજાને પાળવા લાગ્યો. સ સાર સુખ લોગવતા, તે અપરાજિતરાજાએ લાખો ગમે જિનજૈ-ત્યો અને યાત્રાઓ પુરૂષાર્થોથી અવંચિત રહી તેણે બહુ કાલ વ્યતીત કર્યો.

એક દિવસે રાજા ઉદ્યાનમાં ગયો, ત્યાં પોતાના મિત્રોથી પરિવરેલો, પોતાની સ્ત્રીઓ સાથે કીડા કરતો, યાચકજનોને દાન આપતો, બદીજનોથી ગવાતો એવો

એક મહર્ષિએ સાર્થપતિનો પુત્ર તેના જોવામા આવ્યો. તેને જોઈને રાજાએ પોતાના એક સેવકને પૂછ્યું—‘ એ કોણ છે ? ’ તે બોલ્યો—‘ એ સમુદ્રપાલ સાર્થવાહનો અન ગદેવ નામે પુત્ર છે ’ તે સાંભળીને ‘ અહો ! હું ધન્ય છું કે જેના ગળ્યમા આવા ઉદાર અને મહર્ષિએ વેપારીઓ વિદ્યમાન છે ’ એમ પ્રથમ સા કરતો રાજા પોતાના ઘરે ગયો, પછી બીજે દિવસે બહાર જતા રાજાએ, ચાર પુરૂષોએ ઉપાડેલ, પોતાની છાતીને કુટતી, કેશ છુટા કરીને રોતી એવી સ્ત્રીઓ જેની પાછળ ચાલી રહી છે એવા એક મુકદ્દાને જોયું ત્યારે ‘ આ કોણ મરી ગયો છે ? ’ એમ રાજાએ પૂછ્યું, એટલે સેવકે બોલ્યો—‘ હે સ્વામિન્ ! જેને તમે કાલે વનમા જોયો હતો, તેજ આ અન ગદેવ વિસૂચિકાથી મરણ પામ્યો. ’ તે સાંભળીને સ સારથી વિરક્ત થઈ મહા વૈરાગ્યને ધારણ કરતો રાજા એક પામતો પોતાના ઘરે આવ્યો, અને કેટલાક દિવસ તે ઘરસંસારમા રહ્યો હવે જે તેણે કુંડ પુરમા કેવલીને વાઘા હતા, તે ભગવત જ્ઞાનથી તેને યોગ્ય બાણીને ઉપકાર કરવાને ત્યા પધાર્યા તેમની પાસે ધર્મ સાંભળી, પ્રીતિમતીથી ઉત્પન્ન થયેલ પદ્મ નામના પુત્રને પોતાના રાજ્યપર સ્થાપીને રાજાએ દીક્ષા લીધી. તે વખતે પ્રીતિમતી, સૂર અને સોમ બાધવો, અને વિમલબોધ મંત્રીએ પણ તેની સાથે દીક્ષા લીધી અને તપ તપી, મરણ પામીને આરણ દેવલોકે પરસ્પર પ્રીતિવાળા ધંદ્ર સામાનિક દેવતા થયા.

પ્રકરણ ૪ થું.

શ્રી નેમનાથ પ્રભુનો સાતમો અને આઠમો ભવ.

જ બુદ્ધિપના ભરત શ્વેતમા કુરૂ નામના દેશમા હસ્તિનાપુર નગરમા શ્રીવેણ નામે રાજા હતો તેને શ્રીમતી નામે રાણી હતી તેણે એક વખત રાત્રિ થોડી શેષ રહી તે વખતે પોતાના મુખમા પ્રવેશ કરતા પૂર્ણચંદ્રને જોયો, અને પ્રભાતે તે સ્વપ્ન તેણે પોતાના પતિને કહી સંભળાવ્યું એટલે રાજાએ સ્વપ્ન પાઠકો પાસે તેનો નિર્ણય કરાવ્યો કે—‘ એ સ્વપ્નના પ્રભાવથી સમસ્ત શત્રુરૂપ અધિકારને હણનાર એવો રાણીને પુત્ર થશે ’ હવે અપરાજિત દેવલોકથી ચવીને રાણીની કુખે આવીને ઉત્પન્ન થયો, અને સમય થતા રાણીએ સર્વ લક્ષણે પૂર્ણ એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો, પિતાએ તેનું શાંખ એવું નામ રાખ્યું. અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામતા તે સર્વ કળાઓ શીખ્યો અને યૌવનવય પામ્યો.

હવે-વિમલ બોધનો જીવ શ્રીવેણ રાજાના પ્રધાનને મતિપ્રભ નામે પુત્ર

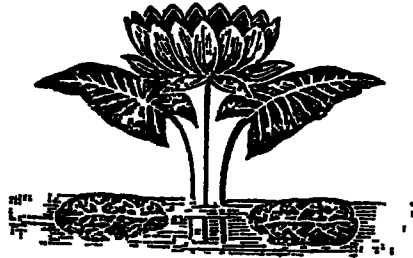
થયો, તે બાક્યાવસ્થાથી શંખકુમારનો પ્રેમપાત્ર મિત્ર થયો. એક દિવસે તે દેશના લોકોએ આવી પોકાર કરીને શ્રીવેણુ રાજાને વિનતી કરી કે—“હે સ્વામિન્ ! તમારા દેશના સીમાડામાં અત્યંત વિષમ એવો વિશાલશૃંગનામે પર્વત છે, તે અદ્રસમાન શિશિરાનદીથી સચુપ્ત છે તે પર્વતના હર્ગમાં સમરકેતુ નામે પદ્મી-પતિ રહે છે. તે નિઃશંકપણે અમને છુટે છે, માટે તેના ત્રાસથી અમોને બચાવો.” આ પ્રમાણે સાલણી તેનો વધ કરવાને રાજાએ પ્રયાણ કરવાની લલા વગડાવી. તે વખતે શંખકુમારે પ્રણામ કરીને રાજાને કહ્યું—“હે તાત ! આવા એક પદ્મીપતિ જેવા સામાન્ય જનપર તમે પોતે આટલો બધો આદર શામાટે કરો છો ? કારણ કે શીયાલપર સિ હનો પરાક્રમ શોભે નહિ. માટે જો આજ્ઞા આપો તો હું તેને બાંધીને અહીં લઈ આવું.” તેના વચન સાલણતા રાજા બહુ હર્ષ પામ્યો અને સેના સહિત શંખકુમારને પદ્મીપતિનો નિગ્રહ કરવાને રાજાએ વિદાય કર્યો. પોતાના નગરથી કુમારને આવતો સાલણીને પદ્મીપતિ હર્ગને શૂન્ય મૂકીને કપટ પ્રધાન એવો તે બીજી કોઈ શુદ્ધામા પેસી ગયો, એટલે કુશાગ્રબુદ્ધિ કુમારે તે હર્ગ નગરમાં મજબુત સેના સહિત સામ તને મોકલ્યો, અને પોતે સેના સહિત એક શુદ્ધામા રહ્યો હવે પદ્મીપતિએ છળ કરીને હર્ગનો રોધ કર્યો અને ‘હે કુમાર ! હવે તું ક્યા જવાનો છે ?’ એમ જેટલામાં ગર્જના કરે છે, તેટલામાં કુમારે અનેક સુભટો સહિત તે પદ્મીપતિને ઘેરી લીધો. એટલે એક બાબુ હર્ગમાં રહેલ રાજ-સુભટો તેને પ્રહાર કરવા લાગ્યા અને બીજી બાબુ કુમારના સુભટોએ મધ્યમાં રહેલ તેને બ્યાકુલ બનાવી લીધો, તેથી તે દીન થઈ ગયો. પછી પોતાના કંઠપર કુ-કાર નાખીને તે કુમારને શરણે આવ્યો, અને બોલ્યો કે—“હે સ્વામિન્ ! મારા માયામંત્રોનું હરણ કરનાર એક તું જ છે, હવે હું તારો દાસ થઈશ. આ બધું અહણુ કર અને મારા પર મહેરબાની કર.” પછી શંખકુમારે જેતું જે તેણે લીધું હતું, તેને તે ચોરાયેલો માલ બધો સુપ્રત કર્યો, અને પોતે તેની પાસેથી દંડ લઈ તે પદ્મીપતિને સાથે તેડીને પાછો ફર્યો. એવામાં સાંજ થતાં રસ્તામાં પડાવ નાખીને તેણે સેનાને સ્થાપન કરી. ત્યાં અર્ધરાત્રે તે શય્યામાં સુતેલો છે, એવામાં કંઈક સ્વર તેના કાને પડ્યો, એટલે ખડ્ગને હાથમાં લઈને શંખકુમાર તે સ્વરના અનુસારે ચાલ્યો. આગળ જતા એક અર્ધ વૃદ્ધ સ્ત્રી તેના જોવામાં આવી. કુમારે તેને પૂછ્યું કે—‘હે ભદ્રે ! તું તારા હ.બત્ત કારણ કહી સંભળાવ.’ આ તેના વચનથી કંઈક આશ્વાસન પામીને તે બોલી—“અંગદેશમાં અ.પા નામની નગરીમાં જિતારિ નામે રાજા છે, તેની પ્રીતિમતી નામે રાણી છે, તેને બહુ પુત્રો ઉપર યશોમતી નામે પુત્રી છે પોતાને લાયક વર ન જોવાથી તેની દષ્ટિ કોઈપણ પુર-ષમાં રમતી નથી. હવે એક દિવસે શુભપાત્ર એવો શ્રીવેણુ રાજાનો પુત્ર તેના સાંભળવામાં આવ્યો ત્યારથી તેણે પ્રતિજ્ઞા કરી કે—‘શંખકુમાર મને પરણશે.’

યોગ્ય પુરૂષપર તેને અનુરક્ત જાણીને તેનો પિતા આનંદ પામ્યો. પછી તે કામને માટે રાજાએ જેટલામા પોતાના માણસો શ્રીપેણ રાજા પાસે મોકલ્યા, તેટલામા મણિશેખર નામના વિદ્યાધરના રાજાએ તે કન્યાની માગણી કરી એટલે જિતારિ રાજાએ કહ્યું કે—‘ આ કન્યા શ અકુમાર વિના બીજા કોઇ પુરૂષને ઇચ્છતી નથી ’ પછી એક દિવસે તે વિદ્યાધર રાજાએ તેનું હરણ કર્યું હતું તેની ધાવમાતા સ્નેહચક્રી તેની સાથે આવી છુ, પરંતુ તે દુષ્ટ વિદ્યાધરે બલાત્કારથી અને અહીં મૂકી દીધી અને સંસારમા સારભૂત એવી તે કન્યાને ઉપાડીને પેલો વિદ્યાધર ક્યાંક ચાલ્યો ગયો તેથી હતું અહીં વિલાપ કરૂ છુ ” આ બધો વ્યતિકર સાબળીને કુમાર બોલ્યો—‘ હે માત ! તુ ધીરજ રાખ હતું તે વિદ્યાધરને જીતીને કુમારીને લઇ આવુ છુ ’ એમ કહી તેની શોધ કરવાને શ અકુમાર મહા અટવીમા ભમવા લાગ્યો એવામા સૂર્યોદય થયો, એટલે કુમાર વિશાલશૃંગ પર્વતપર ગયો તેની એક શુક્લમા યશોમતીને પરણવાની પ્રાર્થના કરતો તે દુષ્ટ વિદ્યાધર તેના જોવામા આવ્યો ત્યાં ખેચરને આ પ્રમાણે બોલતી તે કન્યાના બોલ તેણે સાંભળ્યા—‘ અયોગ્ય માગણી કરનાર હે ખેચર ! તુ મને વૃથા શામાટે ખેદ પમાડે છે મારો પતિ તો શ અ સમાન ઉજવળ ગુણવાળો એવો શ અકુમારજ થશે, બીજો કોઇ થવાનો નથી ’ આ તેના વચનથી કુમાર પ્રસોદ પામ્યો, એવામા કુમાર તે બનેના જોવામા આવ્યો. ત્યારે ખેચર હૃષ્ટ થઇને બોલ્યો—“ હે અજ્ઞ બાળા ! દેવયોગે આકૃષ્ટ થયેલો જો, આ તારો પ્રિય શ અ મને વશ થયો છે હતું હવે તારી આશાની સાથે એને હણીને બલાત્કારથી તને પરણી પોતાના ઘરે લઈ જઇશ ” આ પ્રમાણે બોલતા તે ખેચરને શ અકુમાર કહેવા લાગ્યો—‘ અરે ! પરસ્ત્રીનું હરણ કરનાર નીચ ! હવે તૈયાર થઇ જા. આ અડગથી તારા શિરને હમણાજ જ-મીનદોસ્ત બનાવી દઉં છુ ’ પછી હાથમા તરવાર લઇને બલવત તે બને પોત-પોતાના બળથી જાણે પર્વતને પણ ક પાવતા હોય તેમ પરસ્પર લડવા લાગ્યા. પરંતુ વિદ્યાધર જ્યારે પોતાના ભુજબળથી કુમારને જીતી ન શક્યો, ત્યારે વિદ્યાથી વિદુર્વેલા તપેલા લોહાના ગોળા વિગેરે અસ્ત્રોથી તે લડવા લાગ્યો, પણ કુમારના ભારે પ્રુષ્ઠને લીધે તે ક ઈપણ તેને લાગ્યા નહિ સામા આવતા કેટલાક અસ્ત્રોને તો કુમારે પોતાના અડગથીજ લાગી નાખ્યા પછી અત્યંત ખેદ પામીને ખેસી રહેલ તે વિદ્યાધર પાસેથી તેણે ધનુષ્ય છીનવી લીધુ, અને તેજ આણથી તેણે તેને છાતીમા વીંધી નાખ્યો, એટલે તે મૂર્ચ્છા ખાઈને જમીનપર પડી ગયો તે વખતે શ અકુમારે વાયુના ઉપચારથી તેને સજ્જ કરીને ફરી લડવાને માટે બોલાવ્યો એટલે ખેચર બોલ્યો—“ હે કુમાર ! તુ વીરશિરોમણિ છે, મનુષ્ય છતાં તે મને વિદ્યાધરને જીતી લીધો, તેથી હે બલિષ્ઠ ! તુ સામાન્ય માણસ નથી. હે વીર ! આ યશોમતી જેમ તારા શુભથી રજિત થઈ, તેમ હતું પણ તારા પરાક્રમથી

રંજિત થયો છું. મારો જે કંઈ અપરાધ થયો, તે ક્ષમા કર. ” ત્યારે કુમાર બોલ્યો—‘ હે ખેચર ! તારા ભુજબળ અને વિનયથી હું રંજિત થયો છું. માટે હે મહાભાગ ! બોલ, તારું શું કરું ? ’ આ સાંભળી ખેચર બોલ્યો—‘ જો તું પ્રસન્ન થયો હોય, તો વૈતાલ્ય પર્વત પર આવ. ત્યાં તારી સિદ્ધાયતનની યાત્રા થશે અને મારા પર અનુગ્રહ થશે. ’ શંખકુમારે તેનું વચન માન્ય રાખ્યું, અને યશોમતી પ્રમોદ પામી. એવામાં ત્યાં મહિષેશ્વર ખેચરના પદાતિઓ આવ્યા, વીતેલ વૃત્તાત જાણીને તેમણે પરોપકારી કુમારને નમન કર્યું, પછી કુમારે ત્યાં સૈન્યમાં બે વિદ્યાધર મોકલી પોતાની બધી હકીકત જણાવી, અને તે સૈન્યને તરત હસ્તિનાપુર તરફ રવાના કરી. પછી યશોમતીએ વિદ્યાધરો મોકલીને પેલી ધાવ-આતાને પોતાની પાસે અણાવી, એટલે ધાત્રી ને યશોમતી સહિત શંખકુમાર વૈતાલ્ય પર્વતપર ગયો, ત્યાં યશોમતીની સાથે તેણે સિદ્ધાયતનની યાત્રા અને પ્રવર (શ્રેષ્ઠ) પૂજા કરી. પછી મહિષેશ્વર તેને કનકપુરમાં લઈ ગયો, ત્યાં દેવ સમાન માનીને પોતાના ઘરે તેણે કુમારનું બહુ માન કર્યું. તે વખતે વૈતાલ્યવાસી લોકો આશ્ચર્ય પામીને વારંવાર શંખકુમાર અને યશોમતીને જોવા લાગ્યા. વળી વૈરિજ્યાદિકથી પ્રસન્ન થયેલા બીજા પણ કેટલાક વિદ્યાધરો કુમારના પદાતિ થઈ રહ્યા, અને તેઓ પોતપોતાની પુત્રી કુમારને પરણાવવા લાગ્યા, પણ શંખકુમાર કહેવા લાગ્યો કે—‘ યશોમતીને પરણીને પછી એમને પરણીશ. ’ પછી એક દિવસે મહિષેશ્વર પ્રમુખ વિદ્યાધરો પોતપોતાની કન્યાઓને લઈને યશોમતી સાથે શંખકુમારને ચ પા નગરીમાં લઈ ગયા. એટલે જિતારિ રાજા બધો વૃત્તાંત જાણીને પોતાની પુત્રીની સાથે આવેલ અને વિદ્યાધરોથી પરવરેલ એવા વરની સામે તે પ્રમોદ પામીને આવ્યો, અને મોટા ઝોઝવ સાથે તેને નગરીમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ત્યારપછી શુભ દિવસે મહોત્સવપૂર્વક તેણે શંખકુમારને પોતાની પુત્રી પરણાવી, અને વિદ્યાધરોની પુત્રીઓને પણ તે પરણ્યો. ત્યાં શ્રી વાસુપૂજ્ય ભગવતના ચૈત્યોની તેણે ભક્તિપૂર્વક યાત્રા કરી. પછી કેટલાક દિવસ ત્યાં રહી યશોમતી વિગેરે સ્ત્રીઓ સહિત તે હસ્તિનાપુરમાં આવ્યો. હવે આરણ્ય દેવલોક થકી ચવીને પૂર્વ ભવના બાધવ સૂર અને સોમ, તે શંખકુમારના યશોધર અને ગુણધર નામે બે લઘુ બધુ થયા. એકલા શ્રીષેષ્ઠ રાજાએ શંખકુમારને રાજ્ય આપીને ગુણધર ગણધરની પાસે દીક્ષા લીધી. ત્યારપછી શ્રીષેષ્ઠ મુનિ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી દેવતાના પરિવાર સહિત વિધિએ વિહાર કરતા હસ્તિનાપુર આવ્યા. એટલે વનપાલના મુખથી કેવલીનું આગમન સાંભળીને શંખરાજાએ ભક્તિથી તેમને વાંઘા અને દેશના સાંભળી. પછી દેશનાને અંતે કુમાર બોલ્યો—“ હે ભગવાન ! જિનધર્મના પ્રભાવથી હું સમજી શકું છું કે આ સંસારમાં કોઈ કોઈને

સંબંધી નથી, બધા માત્ર સ્વાર્થના સંબંધી છે, તેમ છતાં આ યશોમતી ઉપર મને અધિક મમત્વ શાથી ? તે મને કહી સંભળાવો, ” કેવલી બોલ્યા કે—“ એ ધનભવમા તારી ધનવતી સ્ત્રી હતી, પછી સૌધર્મે પરસ્પર પ્રીતિવાળા બંને દેવતા હતા. બાદ ચિત્રગતિના ભવમા એ રત્નવતી તારી પ્રિયા હતી, પછી માહેન્દ્ર દેવલોકે બંને મિત્ર દેવતા થયા. ત્યાંથી અપરાજિતના ભવમાં એ પ્રીતિ-મતી તારી સ્ત્રી હતી, ત્યાંથી આરણ્ય દેવલોકે બંને મિત્ર દેવતા થયા. પછી આ સાતમે ભવે એ તારી યશોમતી પત્ની થઈ છે. તે કારણથી પૂર્વભવના રાગને લીધે તારો એની ઉપર અધિક સ્નેહ છે. હવે અહીંથી અપરાજિત નામના અનુ-ત્તર વિમાનમા જઈ, ત્યાંથી ચનીને આ ભરત ક્ષેત્રમાં તું નેમિનાથ નામે બાવી-શમો તીર્થ કર થઈશ અને આ રાજ્યમતી, તું એને ન પરણ્યા છતાં અનુરાગ ધારણ કરી તારી પાસે દીક્ષા લઈ પરમપદને પામશે. ” એ પ્રમાણે સાલણી શંખરાજાએ વૈરાગ્ય ભાવથી પુન્ડરીક નામે પોતાના પુત્રને રાજ્ય આપી, તે કેવલીની પાસે બંને બાધવ, મંત્રી અને યશોમતી સહિત દીક્ષા લીધી, અને અનુ-ક્રમે તે ગીતાર્થ થયો. પછી અરિહંતની લકિત વિગેરે વીશ સ્થાનકના આરા-ધનથી તેણે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું, અને પ્રાતે પાદોપગમ અનશન કરી પ્રતાપી શંખ મુનિ અપરાજિત વિમાનમા ગયા અને વિધિવશાત્ યશોમતી વિગેરે પણ તેની પાછળ તેજ વિમાને ગયા.

એ રીતે શ્રી શુણ્વિજય ગણિ વિરચિત શ્રીમદ્દરિષ્ટ નેમિના ચરિત્રમાં શ્રી નેમિનાથના પૂર્વભવ વર્ણનરૂપ પ્રથમ પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૫ મું.

શ્રી નેમનાથ પ્રભુનો નવમો ભવ. હરિવંશ કુળનું વૃત્તાંત.

વે આ ભરત ક્ષેત્રમાં આવેલા વત્સ નામે દેશમાં કૌશાંબી નગરીમાં સુસુખ નામે રાજા હતો. તેણે વીર વણકરની સ્ત્રીને હરીને પોતાના અંતઃપુરમાં રાખી. તે વનિતાના વિયોગથી વીર ગાંઠા થઈ ગયો, અને તે રાજા અને સ્ત્રીના જોવામાં આવ્યો. તેથી તે બંને સંવેગ પામ્યા. જોવામાં અકસ્માતથી વીજળી પડતાં તે બંને મરણ

પામ્યા અને હરિવંશ ક્ષેત્રમાં યુગલીયા થયા. અહીં વીર પણ અજ્ઞાન કષ્ટ સહન કરીને સૌધર્મ દેવલોકમાં કિલિખીયો દેવ થયો. પૂર્વભવના વૈરથી તે બંને યુગલીયાને હરણ કરી ચ પા નગરીમાં લઈ જઈ, ત્યાં અંબુત્રીયા અંદ્રકીર્તિ રાજાનું રાજ્ય આપી, દેવશક્તિથી આયુષ્ય ટુંકું કરી તથા શરીર પાચસો ધનુષ્ય પ્રમાણ બનાવી તેમના હરિ અને હરિણી એવાં નામ રાખી, તેમજ મદ્ય, માસાદિનું લક્ષણ શીખવીને તે દેવ સ્વસ્થાને ગયો. અચ્છેરાડ્યે હરિવંશની ઉત્પત્તિ થઈ.

હવે સૌવીર દેશમાં યમુના નદીથી શેલતી મથુરા નામે નગરી છે. ત્યાં હરિવંશના કુળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ વસુરાજના પુત્ર ધૃહધ્વજથી ઘણા રાજાઓ વ્યતીત થયા પછી યદુ નામે રાજા થયો. તેને શૂર નામે પુત્ર થયો. શૂરના શૌરિ અને સુવીર નામે બે પુત્રો થયા. પછી શૌરિને રાજ્યપર અને સુવીરને યુવરાજ પદપર સ્થાપી શૂરરાજાએ વૈરાગ્યથી દીક્ષા લીધી, પણ શૌરિએ મથુરાનું રાજ્ય સુવીરને આપી પોતે કુશાર્ત્ત દેશમાં આવી ત્યાં શૌર્યપુર નામે નગર વસાવ્યું. તે શૌરિ રાજાને અધિકૃતૃણિ વિગેરે પુત્રો થયા, અને સુવીરને લોજવૃણિ વિગેરે મહાભાગ્યશાળી અને પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત પુત્રો થયા. પછી સુવીર મથુરાનું રાજ્ય લોજવૃણિને આપી, પોતે સિંધુ દેશમાં સૌવીરપુર વસાવીને રહ્યો, તથા શૌરિરાજા અધિકૃતૃણિને પોતાના રાજ્યપર બેસારી સુપ્રતિષ્ઠ સુનિ પાસે દીક્ષા લઈ મોક્ષ

ગયો. હવે લોજવૃષ્ટિને ઉગ્રસેન નામે પુત્ર થયો, અને અંધકવૃષ્ટિને સુભદ્રા દેવીથી દશ પુત્રો થયા, તે સસુદ્રવિજય, અક્ષૌભ્ય, સ્તમિત, સાગર, હિમવાન, અચલ, ધરણુ, પૂરણુ, આલચંદ્ર અને વસુદેવ, એવા નામથી જ્યાત થયા, એ દશે દશાહ એવા એક નામથી લોકમા પ્રસિદ્ધ થયા. તેમને કુંતી ને માદ્રી નામે બે નાની બહેનો હતી. કુંતી પાંદુ રાજાને પરણી અને માદ્રી, દમઘોષ ને પરણી. એક દિવસે અંધકવૃષ્ટિ રાજાએ સુપ્રતિષ્ઠ નામના અવધિજ્ઞાની મુનિને પૂછ્યું—“ હે સ્વામિન્ ! દશમે વસુદેવ મારો પુત્ર અત્યંત રૂપ, સૌભાગ્ય અને કળાઓનો ભંડાર શાથી છે ? ” એટલે સુપ્રતિષ્ઠ મુનિ કહેવા લાગ્યા—

“ મગધ દેશમાં નદી ગામને વિશે એક દરિદ્ર બ્રાહ્મણ હતો, તેને સૌમિલા નામે સ્ત્રી હતી. તેમને નંદિષેષુ નામે પુત્ર હતો. અત્યંત મંદ ભાગ્યને લીધે બાલ્યાવસ્થામાંજ તેના માબાપ મરણ પામ્યા. કુરૂપ, દતુર (મોટા દાંતવાળો) અને અનિષ્ટ હોવાથી સ્વજનોએ પણ તેનો ત્યાગ કર્યો. પછી તે મનુરીથી જીવતાં એકલા મામાના જોવામા આવ્યો, એટલે તે નંદિષેષુને પોતાના ઘરે તેડી આવ્યો. તેના મામાની સાત કન્યાઓ વિવાહયોગ્ય થઈ હતી. તેથી નંદિષેષુને તેના મામાએ કહ્યું—‘ એક કન્યા હું તને આપીશ. ’ તે કન્યાના લોભથી તે બધું ધરતું કામ કરવા લાગ્યો. હવે પ્રથમ કન્યા તે વાત જાણીને કહેવા લાગી—‘ જો પિતા મને આ (નંદિષેષુ) પરણાવશે, તો હું મરણ પામીશ. ’ નંદિષેષુ આ વાત સાંભળીને બહુ ખેદ પામ્યો, એટલે તેના મામાએ ફરી તેને કહ્યું—‘ હે વત્સ ! તું ખેદ ન કર, હું તને બીજી કન્યા આપીશ. ’ તે સાંભળીને બીજી કન્યાએ પણ તેવોજ અભિગ્રહ કર્યો, એટલુંજ નહિ પણ બાકીની બધી કન્યાઓએ પણ તેજ પ્રમાણે અનુક્રમે તેના પ્રતિષેધ કર્યો. એટલે મામાએ તેને કહ્યું—“ હે ભદ્ર ! તું બચાકુલ ન થા, હું તને બીજા કોઈની કન્યા માગીને પરણાવીશ. ” પછી નંદિષેષુ વિચારવા લાગ્યો કે—‘ મને કુરૂપાને આ મામાની કન્યાઓ નથી વાંછતી, તો બીજી કન્યાઓ શી રીતે ઇચ્છશે ? ’ એમ વિચારી વૈરાગ્ય આવવાથી ત્યાથી નીકળીને રત્નપુરમાં તે આવ્યો, ત્યા કીડા કરતા દ પતીઓને જોઈને તે પોતાને નિંદવા લાગ્યો, અને દુઃખથી મરવાનો તે ઉપવનમાં ગયો. ત્યાં સુસ્થિત નામના સાધુને જોઈને તેણે પ્રણામ કર્યો. એટલે સાધુ પણ જ્ઞાનથી તેનો ભાવ જાણી લઈને કહેવા લાગ્યા— “ હે ભદ્ર ! તું મરણતું સાહસ કરીશ નહિ. દુઃખ થવાનું કારણ તો અધર્મ છે. મોટે મુળના અર્થીએ ધર્મ આરાધવો જોઈએ. આત્મઘાત કરવાથી મુખ થવાનું નથી. ” એ પ્રમાણે મુનિનાં વચન સાંભળીને પ્રતિજ્ઞા પામી તેણે હીક્ષા અંગીકાર કરી અનુક્રમે તે ગીતાર્થ થયો, અને સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરવાનો તેણે અભિગ્રહ લીધો.

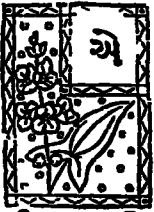
એક દિવસે ખાલ ગ્લાનાદિ સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરતાં પણ પોતાના મનમાં જરાપણ એક ન પામનાર એવા નંદિષેષુની ઇંદ્રે પોતાની સભામાં પ્રશંસા કરી, પણ ઇંદ્રના વચનને ન માનતાં ગ્લાન સાધુના શરીરને ધારણ કરનાર કોઈ એક દેવતા રત્નપુરની નજીક આવ્યો, અને ઘીએ સાધુવેશ ધારણ કરીને નંદિષેષુની વસતિમાં ગયો. તે વખતે પારણ કરવાને પ્રથમ કોળીયો તેણે ઉપાડ્યો હતો, તેવામાં તે દેવ નંદિષેષુને કહેવા લાગ્યો—‘અરે ! વૈયાવચ્ચની પ્રતિજ્ઞા લઈને અત્યારે તું શી રીતે આહાર કરી શકીશ ? કારણ કે જ્યારે હુધા અને તૃષાથી પીડિત ને અતિસાર રોગવાળા એક મુનિ બેઠા છે.’ તે સાંભળતા તરત અન્ન મૂકી, પ્રાસુક જળ લેવાને તે નીકળ્યા. પણ દેવ પોતાની શક્તિથી તે બધું અનેષણીય (સંદોષ) કરવા લાગ્યો, પરંતુ લબ્ધિવંત તે મુનિના પ્રભાવથી તે દેવ વિઘ્ન કરવાને સમર્થ થઈ શક્યો નહિ. એટલે કયાક શુદ્ધ જળ મુનિને પ્રાપ્ત થયું, તે લઈને ગ્લાનઋષિની પાસે તે ગયા. ત્યાં તે માયા મુનિએ નંદિષેષુને કંઠે વચનથી નિબ્રંછ્યા કે—‘હું આવી અવસ્થામાં પડ્યો છું અને તું લોજનમાં લપટ થઈને તરત આવ્યો નહિ. માટે તારા વૈયાવચ્ચના અભિગ્રહને ધિક્કાર છે.’ તે સાંભળી નંદિષેષુ બોલ્યો—‘મારા એ અપરાધને ક્ષમા કરો, તમને હું સબજ (સાજ) કરીશ. આ જળ આપને ઉચિત છે.’ એમ કહી પાણી પીવાનીને ‘ઉઠો’ એમ તે બોલ્યા. એટલે ગ્લાનમુનિ બોલ્યા—‘અરે ! મુંડા ! હું અશક્ત છું. તે શુ તું બેઠું શકતો નથી ?’ પછી તે માયા મુનિને પોતાના સ્કંધપર બેસારીને નંદિષેષુ આગળ ચાલ્યા. તે વખતે તે માયામુનિએ નંદિષેષુની પગલે પગલે નિબ્રંછના કરી કે—‘અરે ! ઉતાવળથી જતા બહુ આંદોલનથી મને શા માટે દુઃખ છે ? જો તારે વૈયાવચ્ચ કરવી હોય, તો હળવે હળવે ચાલ.’ એમ તેને કહ્યું, એટલે નંદિષેષુ અતિ હળવે ચાલવા લાગ્યા. ત્યારે તે માયામુનિએ તેના પર વિષા કરી અને ફરી કહ્યું કે—‘આમ વેગનો ભંગ શા માટે કરે છે ? તેમ છતાં નંદિષેષુ ઋષિએ તેના કટુ વચનપર ધ્યાન આપ્યું નહિ. પરંતુ ‘આ સાજ કેમ થાય ?’ એમ તે ચિંતવવા લાગ્યા. ત્યારપછી જ્ઞાનથી મન, વચન ને કાયાની દૃઢતા બાણીને વિષા દૂર કરી તેની ઉપર સંતુષ્ઠ થઈને તે દેવતાએ પુષ્પ વૃષ્ટિ કરી, અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને નંદિષેષુ ઋષિને તેણે વંદન કર્યું, અને ઇંદ્રે કરેલ પ્રશંસા રૂને કહી સંભળાવી. પછી ખમાવીને દેવતાએ કહ્યું કે—‘હું તને શું આપું ?’ ત્યારે ઋષિએ કહ્યું—‘હું દેવ ! પરમ હર્ષભ એવા ધર્મને હું પામ્યો, તે જ ઉપરાંત કંઈ સાર નથી કે જે હું તારી પાસે માગું.’ એમ બ્યારે મુનિએ કહ્યું, ત્યારે દેવ પોતાના સ્થાને ગયો.

હવે નંદિષેષુઋષિ બાર હજાર વરસ હસ્તપ તપ તપ્યા, અને મુનિ મુનિની કરી તેણે પોતાના દૈર્ઘ્યનું સ્મરણ કર્યું. પછી ‘આ તપના ફળ’

વહ્ન થાઉં ' એવું નિદાન (નિયાણું) કરીને તે મહાશુક દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચવીને આ તારો વસુદેવ નામે પુત્ર થયો છે. વળી નિયાણુના પ્રભાવથી તે સ્ત્રીઓને વહ્ન અને રૂપ તથા સૌભાગ્યશાળી થયો છે. " એ પ્રમાણે મુનિના વચન સાંભળી અ ધકવૃણિય વૈરાગ્ય પામી, સમુદ્રવિજયને રાજ્યપર સ્થાપી, પોતે સુપ્રતિષ્ઠ સાધુ પાસે દીક્ષા લઈને મોક્ષે ગયા અને લોજવૃણિયે પણ દીક્ષા લીધી પછી મથુરાનો રાજા ઉગ્રસેન થયો તેની ધારિણી નામે પટરાણી હતી.

પ્રકરણ ૬ હું.

કંસની ઉત્પત્તિ.

ક દિવસે ઉગ્રસેન ખંડાર જતો હતો, તેવામાં તેણે એકાંત સ્થાને એક માસોપવાસી તાપસને દીઠો. તેનો એવો અભિગ્રહ હતો કે—'એક ઘરથી લીધેલ લિક્ષાએ મારે પારણ કરવું, અન્યથા નહિ.' તે મહિને મહિને એક ઘરની લિક્ષાથી પારણ કરીને એકાંત સ્થાને રહેતો હતો, પણ ખીજા ઘરે તે લિક્ષા લેતો ન હતો, હવે તેને નિમત્રણ કરીને ઉગ્રસેન ઘરે આવ્યો, અને તાપસ પણ તેની પાછળ આવ્યો, પરંતુ રાજાને તે વાત યાદ ન રહી. પછી લોજન કર્યા વિનાજ તે તાપસ તરત પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો, અને તે પ્રમાણે ખીજા મહિનાના ઉપવાસ તેણે ધારી લીધા એવામાં એક વખતે ઉગ્રસેન ત્યાં જઈ ચલ્યો અને પાછા તે તાપસને તેણે જોયો. અને પછી તે નિમત્રણની થયેલ ગફલતની તેણે મીઠા વચનથી ક્ષમા માગી. તેજ વખતે કરીને પણ નિમત્રણ કર્યું અને તેજ રીતે પાછો પણ તે ભૂલી ગયો. એટલે લોજન કર્યા વિના આવીને કરી પાછો તે પોતાના સ્થાને ગયો. એટલામાં રાજાને યાદ આવવાથી પૂર્વની જેમ તેણે તાપસ પાસે ક્ષમા માગી, અને બ્યારે કરી નિમત્રણ કરવા લાગ્યો, ત્યારે તાપસને ક્રોધ ચલ્યો કે—'હું આ તપથી લવાતરમાં એનો વધ કરનાર થાઉં' એ પ્રમાણે નિદાન કરી, અનશન આરાધી, મરણ પામી, ઉગ્રસેનની ધારિણી નામે રાણીના ઉદરમાં પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો પછી ગર્ભના પ્રભાવથી પતિનું માંસ લક્ષણ કરવાનો દોહલો તેને ઉત્પન્ન થયો એટલે લજ્જાને લીધે ન કહી શકવાથી તે દિવસે દિવસે ક્ષીણ થવા લાગી. પછી મહા આગ્રહથી તેણે પતિને પોતાના દોહલાની વાત કહી સંભળાવી. એટલે પ્રધાનોએ રાજાને અ ધારામાં બેસારી, તેના ઉદરે શશલાનુ માસ બાંધી, તે રાણીના દેખતા માસ કાપી કાપીને તેને આપવા લાગ્યા. આ તેનો દોહલ પૂર્ણ થતાં તે પાછી મૂલ સ્વભાવમાં આવી ગઈ, અને બોલી કે—'પતિ વિના જીવતર અને આ ગર્ભથી પણ શું ?' એમ ધારી તે વખતે મરવાને તૈયાર થયેલી રાણીને

પ્રધાનોએ કહ્યું કે—‘સાત દિનમાં તને રાજાને જીવતો અમે બતાવીશું.’ એ રીતે તેને સ્વસ્થ રાખી, સાતમે દિવસે તેમણે તેને રાજા બતાવ્યો. એટલે તેણે મોટો ઓમ્છવ કર્યો. હવે પોષ મહીનાના કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીના દિવસે ચંદ્રમા મૂલ નક્ષત્રમા ગયો, ત્યારે રાણીએ રાત્રે પુત્રને જન્મ આપ્યો. એટલે રાણી તો દોહદને લીધે તે ગર્ભથી લીતિ પામી હતી, તેથી જન્મતાંજ તેને પૂર્વે કરાવી રાખેલ કાંસાની એક પેટીમાં તેણે નખાવ્યો અને પછી રાજાના અને પોતાના નામની બે વીંટી સહિત તથા પત્રિકાચુકત તે રત્નોથી ભરેલી પેટીને દાસી મારકુતે તેણે યમુના નદીના જળમાં નખાવી અને રાજાને કહ્યું કે—‘પુત્ર જન્મતાંજ મરણ પામ્યો.’ હવે નદી તે પેટીને શૌર્યપુરના દ્વાર આગળ લઇ ગઈ. ત્યાં પ્રભાતે શૌર્યકર્મ કરવા આવતા મુલદ્ર નામે એક રસના વેપારીએ તે પેટી દીડી અને જળથડી તેને ખૂદાર ખેંચી કહાડી. તેની અંદર પત્રિકા, રત્ન અને વીંટીસહિત બાળચંદ્રની માફક તે બાળકને તેણે જોયો. પછી તેને ઘેર લઇ જઈને મૃતવત્સા (જેના બાળક મરી જતા હોય તે) એવી પોતાની સ્ત્રીને તે હર્ષપૂર્વક તેણે સુપ્રત કર્યો. તે દંપતીએ કંસ એવું તેનું નામ પાડ્યું. તે વૃદ્ધિ પામતા કલહ કરનાર હોવાથી બાળકોને કુટવા લાગ્યો, તેથી તે વણિકને લોકો ઉપાલંબ દેવા લાગ્યા એટલે તેને દશ વર્ષ થતા તેના પિતાએ વસુદેવકુમારને સેવક તરીકે સોંપ્યો. તે તેને બહુજ પ્રિય થઇ પડ્યો. પછી વસુદેવની સાથે કંસ બધી કળાઓ શીખ્યો. તેની સાથેજ રમતો અને યૌવન પામ્યો. તે વસુદેવ અને કંસ એક રાશિમાં આવેલા સોમ અને મંગલ જેવા શોભતા હતા

હવે શુક્રિમતી નગરીમા વસુરાજનો પુત્ર મુવસુરાજ કે જે કોઈક કારણથી લાગીને નાગપુરમાં ચાલ્યો ગયો. ત્યાં તેને બૃહદ્રથ નામે પુત્ર થયો. તે રાજગૃહમાં ગયો. ત્યાં તેની સંતતિમા જયદ્રથ રાજા હતો તેને પ્રચંડ આજ્ઞાવાળો, અને ત્રણ ખંડનો સ્વામી જરાસંધ નામે પ્રતિવાસુદેવ પુત્ર થયો. એક દિવસે તેણે દૂતના મુખથી સસુદ્રવિજય રાજાને આ પ્રમાણે આદેશ કર્યો કે—“વૈતાલ્ય પર્વતની પાસે સિંહપુર નગરમાં દુઃસહ એવા સિંહરથને બાધીને અહીં લઈ આવો. સિંહરથને લઈ આવનારને મારી જીવયશા નામે પુત્રી અને મનવાંછિત એક નગર આપીશ.” એ પ્રમાણે દૂતનું વચન સાંભળીને સસુદ્રવિજયને નમસ્કાર કરી, જરાસંધની આજ્ઞા હુકમ છતાં તેમ કરવાને વસુદેવે માગણી કરી. ત્યારે સસુદ્રવિજય બોલ્યો—‘હે કુમાર ! હજી તું સુકુમાર છે, માટે યુદ્ધ કરવાનો તારો અવસર નથી. માટે એ માગણીથી સચુ’ એટલે વસુદેવે ફરીવાર આગ્રહપૂર્વક રાજાને વિનંતી કરી. તેથી ન છુટકે તેને ઘણી સેનાની સાથે વિદાય કર્યો એટલે બહુજ હર્ષથી તરતજ પ્રયાણલાંલા વગડાવીને વસુદેવ કંસની સાથે સિંહપુર તરફ ચાલ્યો, અને ચોક્કસ દિવસોમાં તે સિંહપુર આવી પહોંચ્યો. પછી પરરાજ્યનું

સૈન્ય આવેલ જાણીને સિંહરથ પણ સિંહની જેમ સિંહપુરથી બહાર નીકળ્યો, અને બને સેનાઓનું મોટું યુદ્ધ થયું એવામાં સિંહરથે વસુદેવની સેનાને ક્ષણવારમાં પરાસ્ત કરી દીધી. એટલે કંસને સારથિ બનાવીને વસુદેવ પોતે સશસ્ત્ર કરવાને તૈયાર થયો, અને વિજયને ઇચ્છતા તે બંને પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. એવામાં કંસે સારથિપણાને તણીને મોટા એક મુઠ્ઠાગરથી સિંહરથનો રથ તરત ભાગી નાખ્યો, ત્યારે કંસને હુલવાને ક્રોધથી જાળવલ્યમાન સિંહરથે તરવાર ખેંચી કહાડી. એટલે વસુદેવે કુરુપ્ર (ભાલા) વતી તેને મુદ્ધિ પ્રદેશમાં ભાગી નાખી. પછી છલ અને બળથી ઉત્કટ થયેલ કંસે, બકરાને જેમ વડૂ ઉપાડે તેમ સિંહરથને ઉપાડી બાધી લઇને વસુદેવના રથમાં નાખ્યો. હવે સિંહરથનું સૈન્ય ભાગાણુ પામતાં વિજયી વસુદેવ સિંહરથને લઇને કસસહિત પોતાના નગરમાં આવ્યો. પછી સમુદ્રવિજયે વસુદેવને એકાતમાં કહ્યું કે—“ક્રોષ્ટુકિ નામના જ્ઞાનીએ મને આ હિતવચન કહ્યું છે—“આ જીવ્યશા જે જરાસંધની કન્યા છે, તે સારા લક્ષણુ રહિત છે, માટે પતિ અને પિતાના કુળનો ક્ષય કરનારી થશે.” અને વળી જરાસંધ સિંહરથને લાવવામાં તને ઇનામ તરીકે તે કન્યા આપશે, માટે તેને તજવાનો કોઇ ઉપાય શોધી કહાડજે.” તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો—“રણમાં સિંહરથને કંસ બાધી લાવ્યો છે, માટે જીવ્યશા તેને અપાવવી.” એટલે રાજા કહેવા લાગ્યો—“તે વણિકપુત્ર છે, માટે તેને મેળવવાને તે ઇચ્છતો નથી. પરંતુ પરાક્રમ જોતા તો તે ક્ષત્રિય જેવો લાગે છે.” પછી સોગંદ આપીને કંસના સાંભળતા તેણે રસવણિકને પૂછ્યું, એટલે આદિથી માંડીને તેણે તેના વૃત્તાંત બધો કહી બતાવ્યો. અને ઉચ્ચેન તથા ધારિણીના નામની બે વીટી અને પત્રિકા તેણે રાજાને સોંપી. તે પત્રિકા વાચતા બધો વ્યતિકર રાજાના જાણવામાં આવી ગયો. ત્યારપછી ‘આ ઉચ્ચેનનો પુત્ર મહા બુદ્ધવાળો ચાકવ છે, નહિ તો આવું બળ ક્યાથી હોય ?’ એમ બધાની આગળ કહી, કંસની સાથે જઈ, સમુદ્રવિજયે જરાસંધને સિંહરથ સોંપ્યો, અને કંસનો પરાક્રમ કહી સંભળાવ્યો. એટલે સંતુષ્ટ થઇને જરાસંધે પોતાની જીવ્યશા કન્યા અને પિતાના રાખથી તેણે માગેલ મથુરા તેને આપી. પછી જરાસંધ પાસેથી લશ્કર મેળવી, મથુરામાં આવી, અત્યંત ક્રૂર અને દુષ્ટ એવા કંસે પોતાના પિતાને બાધીને પાજરામાં નાખી દીધો. ઉચ્ચેનના અતિમુક્ત વિગેરે પુત્રો થયા, પરંતુ તે વખતે અતિમુક્તે પિતાના હઃખથી વૈરાગ્ય પામીને દીક્ષા લઇ લીધી. પછી કંસે તે રસવણિક સુભદ્રને શૌર્યપુરથી બોલાવી કૃતજ્ઞમાની તેણે સુવર્ણદિકતું દાન આપીને તેનો સત્કાર કર્યો.

એક દિવસે ધારિણી રાણીએ પોતાના પતિને મુક્ત કરવા કંસને કહ્યું, પરંતુ તેના વચનથી પણ કોઈ રીતે કંસે પિતાને છુટો ન કર્યો. એટલે તે ધારિણી

નિરતર ઠંસના માનીતા લોકોના ઘરે જઈને કહેવા લાગી—“ તેને મેં કાંસાની પેટીમા નાખીને નદીમા વહેતો કર્યો તે ઉચ્ચસેન રાજાને ખબર પહોં ન હતી, એતો સર્વરીતે નિરપરાધી છે એ તો મારેજ અપરાધ હતો, માટે આ મારા પતિને સુક્રા કરાવો. તેની ભલામણથી કસને સમજાવતાં પણ તેણે પિતાને સુક્રા ન કર્યો પૂર્વભવનું નિદાન શું અન્યથા થાય ?

હવે સમુદ્રવિજય, જરાસંધથી સત્કાર પામી પોતાના ગંધુઓ સહિત તે પોતાના નગરમા ગયો એવામા વસુદેવને શૌર્યપુરમા ભમતો જોઈને જાણે મત્રથી આકૃષ્ટ થઈ હોય તેમ રૂપ, સૌભાગ્યથી મોહિત થઈને સ્ત્રીઓ તેની પાછળ પાછળ ફરવા લાગી. એ પ્રમાણે કીડાથી આમતેમ ભમતાં વસુદેવે કેટલોક કાલ વ્યતીત કર્યો એક દિવસે મહાજને આવીને રાજાને એકાતમાં કહ્યું—“હે સ્વામિન! વસુદેવના રૂપથી સ્ત્રીઓએ પોતાની મર્યાદા મૂકી દીધી છે જે એકવાર પણ વસુદેવને જુઓ છે, તે તેને વશજ થઈ જાય છે. તો જે સ્ત્રીઓ તેને વાર વાર ફરતો જુઓ છે, તેઓનું તો કહેવુંજ શું ? ” મહાજનનું આ વચન સાંભળી રાજાએ કહ્યું કે—“હે મહાજનો ! તમારી ધારણા પ્રમાણે હું કરીશ.’ એમ કહી તેમને વિસર્જન કર્યા. પછી પરિવારને રાજાએ કહ્યું કે—‘ આ વાત વસુદેવને કોઈએ કહેવી નહિ. ’ હવે એક દિવસે નમસ્કાર કરવા આવેલ વસુદેવને પોતાના ખોળામાં બેસારીને સમુદ્રવિજયે કહ્યું કે—“ હે ભ્રાત ! રમતમાં રખડતા તું કૃશ થઈ ગયો છે, માટે હવે તમારે ખંડાર નીકળવું નહિ. મારા ઘરેજ રહેજે, અને ત્યાં નવી નવી કળાઓ શીખ અને પ્રથમની શીખેલી છે, તેને યાદ કર કલાવંત પુરુષોની ગોષ્ઠીથી તને આનંદ થશે. ” વિનીત વસુદેવે તે કબુલ કર્યું અને ત્યાં ગીત, નૃત્યાદિના વિનોદથી દિવસો ગાળવા લાગ્યા. એક દિવસે ત્યાં આવતી ગંધવાહિની કુખને તેણે પૂછ્યું કે—‘ આ ગંધ કોને માટે છે ? ’ તે બોલી કે—‘ હે કુમાર ! આ ગંધ શિવાદેવીએ સમુદ્રવિજયને માટે મોકલેલ છે. ’ ત્યારે તો મને પણ એ કામ આવશે ’ એમ બોલતા વસુદેવે જરા મસ્કરી કરીને તે ગંધદ્રવ્ય છીનવી લીધું. તેથી તેણે રોષમાં આવીને તેને આ પ્રમાણે કહ્યું—‘ તારામાં આવા કુલક્ષણ છે, તેથીજ તું આ બધનમા પડ્યો છે. ’ તે બોલ્યો—‘ એ શી રીતે ? ’ એટલે ઢાસીએ જરા ભયભીત થઈને નગરવાસીઓનો વૃત્તાંત મૂલથી કહી સંભળાવ્યો, કારણકે છાની વાત સ્ત્રીઓના હૃદયમા વધારે વખત રહી શકતી નથી. તે સર્વ વ્યતિકર સાંભળતા વસુદેવ વિચારવા લાગ્યો—‘ સ્ત્રીઓની પોતાના તરફ રૂચિ વધારવાને આ મારો વસુદેવ ભ્રાતા નગરમા ભમે છે ’ એમ રાજા મારે માટે વિચાર ધરાવે છે, ‘ તો મારે હવે અહીં રહેવાનું શું કામ છે ? ’ એમ ચિંતવી, પેલી ઢાસીને વિસર્જન કરી, સંધ્યા વખતે ગુટિકાથી વેશ બદલાવીને તે નગરની ખંડાર નીકળી ગયો. બહાર જઈને શમશાનની

નજીક રહેલા કાષ્ઠથી તેણે એક ચિતા તૈયાર કરી, અને તેમાં એક અનાથ કોઈ મુકદાને સળગાવી દીધું. પછી વડીલોને ખમાવવા પોતાના હાથે એક પત્રમા બે શ્લોક લખીને તેને એક થાંભલામાં લટકાવી દીધો. તે આ પ્રમાણે—

“દોષત્વેનામ્યધીયન્ત, ગુરુણાં યદગુણા જનૈઃ ।

इति जीवन् मृतमन्यो, वसुदेवोऽनलेऽविशत् ” ॥ ૧ ॥

ततः सन्तमसन्तं वा, दोषं मे स्ववितर्कितम् ।

सर्वे सहध्वं गुरवः, पौरलोकाश्च मूलतः ” ॥ ૨ ॥

અર્થ—‘જેના ગુણોને લોકોએ વડીલો આગળ દોષરૂપે કહી બતાવ્યા, તેથી જીવતાં છતાં પોતાને મૃત સમાન માનનાર વસુદેવે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો. માટે પોતાની કલ્પના પ્રમાણે મારો દોષ હોય કે ન હોય, છતાં હે વડીલો ! તમે તે બધું સહન કરજો અને નગરવાસીઓ પણ મૂલથી સહન કરજો.’

એ પ્રમાણે લખી, પોતે વિપ્રવેશને ધારણ કરી, આડે માર્ગે લમતા સન્માર્ગ પામીને તે આગળ આલ્યો. તેને જોઈને પોતાને પીથર જતી રથમાં બેઠેલી કોઈક સ્ત્રીએ પોતાના માણસોને કહ્યું કે—‘આ થાકી ગયેલા વિપ્ર મુસાફરને રથમાં બેસારો.’ એટલે તે લોકોએ તેમ કર્યું, તેથી વસુદેવ મુખપૂર્વક એક ગામે પહોંચ્યો. ત્યાં સ્નાન અને લોજન કરી સાંજે એક યક્ષના મંદિરમાં ગયો.

હવે શૈલ્યપુરમાં ‘વસુદેવે અગ્નિમાં પ્રવેશ કર્યો’ એમ જાણવામાં આવતાં પરિવાર સહિત બધા યાદવોએ આકંઠ કરીને તેના મૃતકાર્ય કર્યા. આ વાત સાંભળીને વસુદેવ નિશ્ચિત થઈ વિજયખેટ નગરમાં ગયો. ત્યાં મુગ્ધીવ રાજાને શ્યામા અને વિજયસેના નામે કલાપાત્ર બે કન્યા છે. ત્યાં કળાથી જીતવાની શરતથી વસુદેવ તે બંનેને પરણ્યો. તે બંનેની સાથે રમત કરતા વસુદેવ મુખપૂર્વક ત્યાં રહ્યો. પછી વસુદેવની વિજયસેના પત્નીથી બીજા વસુદેવ જેવો અર્કુર નામે પુત્ર થયો. પછી તે નગરથી પણ તેણે આગળ પ્રયાણ કર્યું, અને મહા એટલીમાં આવતા જળાની અપેક્ષાથી તે જલ્લાવર્ત નામે સરોવર પર ગયો, ત્યાં જંગમ વિંધ્ય પર્વત સમાન એક હાથી તેની સાથે દોહ્યો. મૃગેન્દ્રની જેમ તેને ખેદ પમાડીને કુમાર તેની ઉપર ચડી બેઠો. તેને ગળાડૂંઢ જોઈને અશ્વિન્માલિ અને પવનજય નામે વિદ્યાધરોએ કુંજરાવર્ત ઉદ્યાનમાં લઈ જઈને કુમારને છોડી મૂક્યો. ત્યાં અશ્વિન્વેગ વિદ્યાધરપતિએ તેને પોતાની શ્યામા નામની કન્યા આપી. અને તેની સાથે તે મુખ લોગવવા લાગ્યો. ત્યાર પછી તેની વીણા વગાડવાની કળાથી સંતુષ્ટ થયેલ કુમારે તેને વરદાન આપ્યું, એટલે તેણે ‘તમારી સાથે મારે વિયોગ કદી ન થવો જોઈએ.’ એવું વરદાન માગ્યું. આ પ્રમાણે વર માગવાનું તેણે કારણ પૂછ્યું, એટલે તે બોલી કે—

“વૈતાલ્ય પર્વતપર કિન્નરગીત નગરમાં અર્ચિમાલી નામે રાજા હતો, તેના જ્વલનવેગ અને અશનિવેગ નામે બે પુત્ર થયા. જ્વલનવેગને રાજ્યપર બેસારીને અર્ચિમાલીએ દીક્ષા લીધી. હવે જ્વલનવેગની વિમલા રાણીને અંગારક નામે પુત્ર થયો અને હું અશનિવેગની સુપ્રસા રાણીથી જન્મેલી પુત્રી છું. પછી જ્વલનવેગ અશનિવેગને રાજ્ય આપીને સ્વર્ગે ગયો. એટલે પોતાની વિદ્યાના બળથી તેને જહાર કહાડીને અંગારકે રાજ્ય લઈ લીધું. પછી મારો પિતા અષ્ટાપદ પર્વતપર ગયો અને ત્યાં અંગિરસ નામના એક ચારણમુનિને તેણે પૂછ્યું— ‘હે ભગવન્ ! મને રાજ્ય મળશે કે નહિ ?’ ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે—‘તારી શ્યામા પુત્રીના પતિના પ્રભાવથી તને રાજ્ય મળશે અને તે જલાવર્તના હાથીને જીતવાથી બોળાશે.’ પછી મુનિના વચનપર વિશ્વાસ રાખી, મારો પિતા અહીં નગર વસાવીને રહ્યો છે, અને ત્યાં જલાવર્તપર નિરંતર બે વિદ્યાધરને મોકલે છે. ત્યાં હાથીને જીતીને તમે તેનાપર બેઠા, એટલે તે વિદ્યાધરોએ તમને જોયા. એટલા માટે હે સ્વામિન્ ! તમોને અહીં લઈ આવ્યા છે અને અશનિવેગ મારા પિતાએ તમારી સાથે મને પરણાવી. અને વળી પહેલાં ધરણેન્દ્ર અને વિદ્યાધરોએ મળીને એવો નિર્ણય કર્યો છે કે—“આહુત ચૈત્યની નજીક અને સાધુની સમીપે રહેલ શ્રી સહિત એને જે મારશે, તે વિદ્યારહિત થઈ જશે. એ કારણ માટે હે સ્વામિન્ ! મેં તમારો અવિયોગ માગ્યો, કે જેથી અંગારક એકલા તમને ન મારે.” એ સાંભળી કુમાર તેની સાથે કલાબ્યાસના વિનોદમાં વળત વીતાવવા લાગ્યો.

એક દિવસે પોતાની સ્ત્રી સાથે સુતેલ કુમારને રાત્રે અંગારક ઉપાડી ગયો. એવામાં વસુદેવ જાગત થતાં ‘મને કોણ ઉપાડી ચાલ્યો ?’ એમ વિચાર કરે છે, તેવામાં યમ સમાન મુખવાળા અંગારકને ‘ઉલો રહે’ એમ બોલતી ને ખડગને ધારણ કરતી શ્યામાને તેણે દીઠી. એટલે અંગારકે તેણીના બે કટકા કરી નાખ્યા. આથી પીડા પામતા વસુદેવે બે બાજુ અંગારકની સાથે યુદ્ધ કરતી બે શ્યામા જોઈ એટલે આ માથા છે, એમ ધારીને વસુદેવે તે અંગારકને માથામાં મુદિ પ્રહાર કર્યો. એ પ્રહારની પીડાથી તેણે કુમારને આકાશમાંથી પડતો મૂક્યો અને તે ચંપાનગરીની જહાર સરોવરમાં પડ્યો. હંસની જેમ તે સરોવર તરીને તેના તટપર આવેલા ઉપવનમાં રહેલ શ્રી વાસુપૂજ્યભગવંતના ચૈત્યમાં તેણે પ્રવેશ કર્યો, ભગવંતને વંદન કરી, બાકીની રાત્રિ વીતાવીને તે ભોગા થયેલા એક વિપ્રની સાથે ચંપાનગરીમાં ગયો, ત્યાં સ્થાને સ્થાને વીણા વગાડતા યુવાનોને જોઈને તેનું કારણ તેણે પેલા બ્રાહ્મણને પૂછ્યું. એટલે બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે—“અહીં આરૂદત નામે એક શેઠ છે, તેને ગર્ધવજેના નામે કન્યા કે જે અત્યંત રૂપવતી અને કલાવતી છે, તેને એવું પણ છે કે ‘સગીતમાં મને જે જીતશે, તે મારો ભર્તા થશે. તેથી આ બધા લોકો વીણા વગાડવામાં તપર થઈ ગયા છે મહિને મહિને સુગ્રીવ

અને યશોશ્રીવ નામે સંગીતાચાર્યોની પાસે અનુયોગ (પરીક્ષા) થાય છે. ” આ પ્રમાણે વિપ્રવચન સાલળી ત્યાં શ્રેષ્ઠી સુશ્રીવની પાસે તે વિપ્ર વંશે જોઈને કહેવા લાગ્યો— ‘ હું જોતમગોત્રનો રુદ્રદિલ નામે બ્રાહ્મણ ગંધર્વસેનાના પ્રમુખાથી તમારી પાસે સંગીત શીખીશ. દર દેશથી આવેલા મને તમે શિષ્ય બતાવીને રાખો. ‘ આત્મા સૂર્ણ લાગે છે ’ એમ ધારીને સુશ્રીવે મદ છુદ્ધિથી અનાદરપૂર્વક તેને પાસે રાખ્યો. હવે વસુદેવ આમ્ય ભાષાથી લોકોને હસાવતો અને પોતાના સ્વરૂપને ગોપવતો તે સંગીત-અધ્યયનના સિપથી સુશ્રીવ પાસે રહ્યો. પછી વાદનો દિવસ આવ્યો, ત્યારે સુશ્રીવની સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રના જેવા રૂનેહથી વસુદેવને જો વચ્ચે આપ્યાં તેની પહેલાં સ્થામાએ આપેલ વચ્ચ અને તે જો વચ્ચને કુમારે લોકોને કોતુહલ ઉપભવતાં પહેરી લીધાં. તે વખતે લોકોએ તેની મસ્કરી કરી કે— ‘ આજે તું આવ, ગંધર્વસેનાને વિદ્યાથી શુભને, તું સંગીતનો બહુનાર છે. ’ એટલે તે લોકોને હાસ્યલીલાથી પ્રેમ ઉપભવતો તે સલામા ગયો. ત્યાં લોકોએ ઉપહાસ-પૂર્વક તેને ઉચ્ચે આસને બેસાડ્યો, એવામા ગંધર્વસેના ત્યાં આવી અને પોતાના દેશના અને પરદેશના ઘણા સંગીત બહુનારઓને તેણે શુભી લીધા. હવે ત્યારે પોતાના વાદનો વખત આવ્યો, ત્યારે કુમારે પોતાનું રૂપ પ્રગટ કર્યું. તે જોઈને કુમારી તરત શોભ પામી, અને લોકો પણ ‘ આ કોણ ? ’ એમ વિસ્મય પામ્યા. પછી લોકોને જે જે વીણા તેને આપી, તે તે વીણાએ ચતુર કુમારે ક્ષિપ્ત કરી બતાવી. એટલે ગંધર્વસેનાએ તેને પોતાની વીણા આપી તેને સજ્જ કરીને તે બોલ્યો— ‘ હે સુષુ ! આ વીણાથી મારે શુ ગાયન ગાવું ? ’ તે બોલી— ‘ હે સંગીતજ્ઞ ! મહાપદ્મ ચક્રવર્તીના જ્યેષ્ઠ બધુ વિભાણુકુમારના ત્રિવિક્રમ સબંધી સંગીત કર. ’ પછી વસુદેવે એવી રીતે વગાડ્યું કે જેથી સલા સહિત ગંધર્વસેનાને તેણે શુભી લીધી બધા લોકો બહુવા લાગ્યા કે— ‘ આ કોઈક લોકોત્તર પુરૂષ છે ’ પછી તે આરૂદ્ધ શ્રેષ્ઠી બધા વાદી-વગાડનારાઓને વિમર્જન કરી વસુદેવકુમારને જે રૂપ પૂર્વક પોતાને ઘેર તેડી ગયો, અને વિવાહ સમયે શ્રેષ્ઠીએ તેને ‘ પૂછ્યું ’ કે— ‘ હે વત્સ ! કયા ગોત્રને ઉદેશીને તને હું મારી કન્યા આપુ ? ’ ત્યારે વસુદેવ જવા હસીને બોલ્યો— ‘ જે તમને ઠીક લાગે, તે કુળ બોલો ’ શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું— ‘ આ વલ્લિક પુત્રી છે, એટલા માટે તને આ એક હસવાનું કારણ મળ્યું; પરંતુ પુત્રીને શરૂઆતથી વત્તાત તો હું તને વખત આવે કહી બતાવીશ. ’ એમ કહીને તેણે વર કન્યાનો વિવાહ કર્યો. પછી શુણ્ધથી રજિત થયેલા સુશ્રીવ અને યશોશ્રીવે પણ પોતાની સ્થામા અને વલ્લયા નામની બે કન્યા વસુદેવને પરણાવી. એક દિવસે આરૂદ્ધ વસુદેવને કહ્યું કે— ‘ ગંધર્વ સેનાના કુલાદિક સાલળો—

આજ નગરીમા ભાતુ નામે મહા ધનવાન વ્યવહારી હતા, તેને સુભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી પુત્રના અભાવે તે બને એક પામતા હતા એક વખતે તેમણે

ચારણ મુનિને પૂછ્યું—‘ શું અમને પુત્ર પ્રાપ્તિ થશે ? ’ એટલે તે ‘ થશે ’ એમ કહીને આટ્યા ગયા. અનુક્રમે હું તેમને પુત્ર થયો. એક દિવસે મિત્રોની સાથે કીડા કરતા સિંધુ નદીના તટ પર કોઈ આકાશગામી પુરૂષનાં મનોહર પગલાં મારા જોવામાં આવ્યાં. તેમાં સ્ત્રીના પગલા હોવાથી ‘ તે સપ્રિય છે ’ એમ મારા જાણવામાં આવ્યું. આગળ પર વળી કદલીગૃહ, પુષ્પશય્યા, ઢાલ અને તરવાર મારા જોવામાં આવ્યા, ત્યાં નજીકમાં એક વૃક્ષની સાથે લોહના ખીલાઓથી સજ્જડ કરેલ એક વિદ્યાધરને મેં જોયો. અને તેની તરવારના આનમાં ઔષધિના ત્રણ વલય દીઠા. તેમાં એક ઔષધિનો પ્રયોગ કરીને મેં મારી ખુદિથી તેને છુટો કર્યો, ખીજી ઔષધિથી ત્રણરહિત કર્યો અને ત્રીજીથી તે સચેત થઈને મને કહેવા લાગ્યો—“ વૈતાલ્ય પર્વત પર શિવમંદિર નામે નગરમાં મહેન્દ્રવિક્રમ રાજાને હું અમિતગતિ નામે પુત્ર છું. એક દિવસે ધૂમશિખ અને ગૌરમુકુંડ નામે બે મિત્રો સહિત કીડા કરતો હું હિમંત પર્વત પર ગયો. ત્યાં મારા મામા હિરણ્યરોમ તપસ્વીની સુકુમાલિકા નામે એક રમણીય કુમારી મેં જોઈ. ત્યાંથી કામાર્ત્ત થઈને હું મારે સ્થાને ગયો. મિત્રના મુખથી મારી તેવી સ્થિતિ જાણીને મારા પિતાએ તરત તે કન્યાને તેડાવીને તેની સાથે મને પરણાવ્યો; એટલે તેની સાથે લોગ વિલાસ કરતો હું ત્યાં રહ્યો. એક વખત ધૂમશિખ તેણીમાં આસક્ત છે એમ કેટલીક ઇગિત એણાથી મારા જાણવામાં આવ્યું. તો પણ હું તેની સાથે ફરતો ફરતો અહીં આવ્યો. પછી વિશ્વાસઘાતિ તેણે પ્રમત્ત એવા મને ખીલાથી સજ્જડ કર્યો અને સુકુમાલિકાનું હરણ કર્યું. પણ આ વખતે તમે મને મુક્ત કર્યો, તો નિષ્કારણ મિત્ર એવા તારો હું શું પ્રત્યુપકાર કરું ? કે જેથી હું જાણ મુક્ત થાઉં. ” એટલે મેં કહ્યું—‘ હે સુંદર ! હું તારા દર્શનથી કૃતકૃત્ય છું. ’ પછી તે વિદ્યાધર ઉડીને આટ્યો ગયો અને હું ઘરે ગયો. અનુક્રમે હું યૌવન પામ્યો, એટલે મારા પિતાએ સર્વાર્થ નામના મારા મામાની મિત્રવતી નામે પુત્રી, શુભ દિવસે મને પરણાવી. પરંતુ હું કળામાં આસક્ત હોવાથી લેશ પણ તેની સાથે લોગ લોગવવા તત્પર ન થયો, મારા માતાપિતાએ એવું જોઈને ‘ આ મુઘ છે ’ એમ જાણ્યું. પછી હુશીયારી વધારવા માટે માતા પિતાએ મને લલિત (મોહક) ગોઠીમાં જોડ્યો. એટલે હું મારી ઇચ્છા મુજબ ઉપવનાદિકમાં ફરવા લાગ્યો. કલિંગસેના વેશ્યાની વસંતસેના નામે પુત્રીના ઘરે ખાગ વરસ મેં વિલાસ કર્યો, ત્યાં અજ્ઞાનથી સોળ કોટી સુવર્ણનો મેં વ્યય કર્યો. ત્યાર પછી ‘ આ દરિદ્ર થઈ ગયો છે ’ એમ જાણીને કલિંગસેનાએ મને કહાડી મૂક્યો. એટલે મામાપતું મરણ જાણીને દુઃખી થયેલ મેં ધૈય ધરીને વ્યાપાર કરવાને માટે પોતાની પત્નીનાં આભરણો લીધા અને એક દિવસે મામાની સાથે ઉશીરવર્તિ નગર તરફ હું આટ્યો. ત્યાં તે આભરણોના ખદવામાં મેં કપાસ ખરીદી. ત્યાંથી તામલિામ નગરી તરફ જતા

તે મારો કપાસ દાવાનળથી ખળી ગયો. એટલે મને નિર્ભાગી સમજી મામાએ તણ દીધો. પછી અશ્વપર ઝેરીને હું એકલો પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યો. એવામાં તે અશ્વ પથ્થુ મરી ગયો, એટલે હું પાદચારી (પગે ચાલનાર) થયો, લાંબા માર્ગથી હું ક્ષુધા, તૃષ્ણાથી વ્યાકુલ અને કલાંત (થકેલ) થયો, અને વણિકલો-કાથી વ્યાસ એવા પ્રિયગુપ્તરમાં હું ગયો. ત્યાં મારા પિતાના મિત્ર મુરેન્દ્રદત્તે દ્રવ્યને લોભનાદિકથી મારો સત્કાર કર્યો અને હું સુખ પૂર્વક ત્યાં રહ્યો. એક વખતે વેપારથી વધારેલ લક્ષ દ્રવ્ય લઈ તેણે વાર્યા છતાં કરીયાણાં લઈને હું સમુદ્ર પર ચડ્યો. પછી યમુના ક્ષીપમાં આવી ત્યાં આવેલા નગરાદિકમાં ગમનાગમન કરતા મેં આઠ કોટિ સુવર્ણ ઉપાર્જન કર્યું. પછી હું મારા દેશભણી ચાલ્યો, પરંતુ દૈવયોગે સમુદ્રમાં વહાણુ ભાંગી ગયું. પથ્થુ મને એક પાટીયું મળવાથી સાંત દિવસ તરતાં તરતાં ઉદ્દેશરાવતીવેલ નામે ક્ષીનારાપર હું પહોંચ્યો. ત્યાંથી મહાકળે રાજપુર નગરે આવ્યો. ત્યાં ખડાર આશ્રમમા દિનકરપ્રભ નામે ત્રિદંડીને મેં જોયા. તેને પોતાના કુલાદિક મેં કહી સંભળાવ્યા. એટલે પુત્રની માફક તેણે મારી ખરદાસ કરી. પછી એક દિવસે તે ત્રિદંડીએ મને કહ્યું—“ હે વત્સ ! તું ધનાર્થી લાગે છે. માટે ચાલ આપણે પર્વતપર જઈએ. ત્યાં તને રસ આપીશ, કે જેનાથી તને કોટિ ગમે સુવર્ણ પ્રાપ્ત થશે.” એમ સાંભળી ધનનો લોભી હું હર્ષપૂર્વક તેની સાથે ચાલ્યો. અને એક મહા અટવીમા આવી પહોંચ્યો. પછી તે પર્વતના મધ્ય ભાગમાં જતાં હું અને ત્રિદંડી, બહુ ચંત્રશિલાથી વ્યાપ્ત અને યમના સુખ સમાન હર્ષપાતાલ નામના મહાખિલ પાસે ગયા. તેના દ્વારને તે ત્રિદંડીએ મંત્રથી ઉઘાડ્યું અને અમે બંનેએ તેમા પ્રવેશ કર્યો, ત્યાં બહુ લમતાં ચાર હાથ પ્રમાણુ વિસ્તૃત અને નરકના દ્વાર સમાન ખીલત્સ એવા રસના સ્થાનરૂપ કૃપને અમે જોયો. એટલે ત્રિદંડીએ કહ્યું—“ તું કુવામા ઉતર અને આ તુબડામા રસ લઈ લે, ” પછી તેણે દોરડી પકડી અને હું માંચીપર ઝેરીને કુવામાં ઉતર્યો. ત્યાં ચાર માથેલા નીચે ઉતારતા મેખલાથી બંધાયેલ રસ મારા જોવામા આવ્યો. પછી હું રસ લેવાને તૈયાર થયો, તેવામા કાંઈએ મને નિષેધ કર્યો, એટલે હું જોલ્યો—“ ત્રિદંડી લગવ તની પ્રેરણાથી ચારુદત્ત નામે વણિકે મેં અહીં પ્રવેશ કર્યો છે, તો મને શા માટે નિષેધ કરવામાં આવે છે ? ” તે જોલ્યો—“ હું પણ ધનનો લોભી વાણીયો છું. તે ત્રિદંડીએ મને કુવામાં નાખ્યો છે અને પાપી તે પોતે ચાલ્યો ગયો. રસથી મારા શરીરનો નીચેનો ભાગ ખવાઈ ગયો છે, માટે તું અહીં પ્રવેશ ન કર તારા તુંબડામા હું રસ નાખી આપીશ.” પછી મેં તેને તુંબડું આપ્યું, એટલે તેણે રસથી ભરીને મારી માંચીની નીચે ખાંધી દીધું. તે રસ જોઈને મેં દોરડી કપાવી, તેથી તે ત્રિદંડીએ દોરડી ખેંચી અને લગભગ કુવાના કાઠા નજીક આવતા તેણે મારી પાસે રસ માગ્યો,

પણ મને તે બહાર કહાડતો ન હતો. એટલે તેને રસદુબ્ધ અને દ્રોહકારી જાણીને રસને મેં કુવામાં નાખી દીધો, આથી તેણે મને પણ માઝી સહિત કુવામાં નાખી દીધો. હું કુવામાં વેદી (બાધેલ બહાર પડતો એક ભાગ) ઉપર પડ્યો એટલે અકારણ બંધુ એવા તેણે ફરીને મને કહ્યું—“ તું જેવું કરીશ નહિ, તું રસની અંદર પડ્યો નથી. વેદિકા ઉપર રહ્યો છે. માટે અહીં જ્યારે ગોધા (ધા) આવે ત્યારે તેનું પૂછડું પકડીને તારે નીકળી જવું. તેની રાહ હવે જોયા કર.” આ તેના વચનથી કેટલોક કાલ હું તે કુવામાં પડ્યો રહ્યો, અને વાર વાર નમસ્કાર ગણતાં તેનાં આવાસનાથી હું સ્વસ્થ થયો. એવામાં તે પુરૂષ મરણ પામ્યો. એક દિવસે મેં ભયંકર શબ્દ સાંભળ્યો, અને મનમાં ચકિત થયો, પણ તેનું વચન યાદ કરીને ‘ તે ઘો આવતી હશે ’ એમ મારા મનને નિશ્ચય થયો. એવામાં તે ઘો રસપાન કરવાને આવી, અને વળતા તેના પૂછડામાં હું ઝેંટાટી પડ્યો. તે પૂછડાથી હું બહાર નીકળ્યો. પછી તેને મેં મૂકી દીધું. અને મૂંઝવેલ થઈને હું ધરણીપર ઢગી પડ્યો. ક્ષણવાર પછી સાવધાન થઈ જ ગલમાં લમતા મને એક જ ગલી પાડાએ જોયો. એવામાં હું એક શિલા ઉપર ચડી ગયો. તે શિલાને પોતાના ઉંચા શીંગડાથી મારતા તે પાડાને અજગરે પકડ્યો. તે બંનેનું યુદ્ધ ચાલતા હું ઉતરીને ભાગ્યો અને વેગથી જ ગલના છેડે આવેલ એક ગામડામાં પહોંચ્યો. ત્યાં મામાના મિત્ર રૂદ્રદત્તે મને દીઠો અને મારી બરદાસ કરી. પછી ઈર્ષ્ય ન્યૂન એક લક્ષ દ્રવ્યના ભાડ લઈને તે સ્થાનથી રૂદ્રદત્તની સાથે સુવર્ણભૂમિ તરફ હું ચાલ્યો. પછી ઇંધુ-વેગવતી નદી ઉતરીને અમે બંને ગિરિકુટ (પર્વતના શિખર) પર ગયા. ત્યાં વેત્ર-વનમાં ટકણપ્રદેશમાં પહોંચ્યા. ત્યાં બે બકરા લઈ, તેની પર આરૂઢ થઈને તે અજપથ (બકરાથી જવાય તેવો માર્ગ)ને અમે ઓળંગ્યો. એટલે રૂદ્ર બોલ્યો— “ આ સ્થાનથી પગે ચાલનારાઓને માર્ગ મળે તેમ નથી. માટે આપણે આ બે બકરાંને મારીને તેનાં માસનો ભાગ બહાર કરી અને વાળનો ભાગ અંદર રાખી બે ધમણ બનાવીએ અને તેની અંદર આપણે પ્રવેશ કરીએ. પછી અહીં આવતાં ભારંડ પક્ષીઓ માંસના ભ્રમથી આપણને ઉપાડીને સુવર્ણભૂમિમાં લઈ જશે.” ત્યારે મેં કહ્યું કે— ‘ જેમણે આપણને વિષમભૂમિથી પાર બિતાર્યા, તે પોતાના બંધુ સમાન એ બકરાંઓને આપણાથી કેમ હણાય ?’ એ રીતે માંડ વચન સાંભળીને તે બોલ્યો— ‘ આ બકરા કાંઈ તારા નથી ! એમ ક્રોધથી બોલીને તેણે પોતાનું બકરું મારી નાખ્યું. એટલે બીજું બકરું દીન અને કાયર દષ્ટિથી મને જોવા લાગ્યું. તેને મેં કહ્યું કે— ‘ તારું રક્ષણ કરવાને હું સમર્થ નથી. શું કરું ? તો પણ જૈનધર્મ તારું શરણ થાઓ. સંકટ પડતા તે ધર્મજ બંધુ, પિતા અને માતા સમાન છે.’ પછી મેં કહેલ ધર્મનો તેણે શિર ઝુકવીને સ્વીકાર કર્યો. અને નવકાર મંત્રનું શ્રવણ કર્યું. એવામાં રૂદ્રદત્તે તેને માર્યો એટલે તે દેવલોકે ગયો. હવે અમે બંને છુરી લઈને

તે ધમણની અદર પેઠા. પછી ત્યા આવેલા બે ભારંડ પક્ષીઓએ અમને ઉપાડયા. એક માંસની ઇચ્છાથી તે બંને વચ્ચે યુદ્ધ ચાલ્યું, તેવામા હું સરૌવરમાં પડ્યો. એટલે છુરીવતી તે ધમણને ફાડી, સરૌવર તરીને હું પહાર નીકળ્યો. આગળ ચાલતા એક અટવીના મહાપર્વતને મેં દીઠો તેની ઉપર ચડતા મેં કાચોત્સર્ગે રહેલા એક સુનિને જોયા અને વાઘા. એટલે ધર્મલાભ આપીને તે સુનિ બોલ્યા —“ હે ચાઝદત્ત ! આ વિષમ ભૂમિમાત્રુ શી રીતે આવી ચડ્યો કારણ કે અહીં દેવતા અને વિદ્યાધરો શિવાય અન્ય કોઈ આવી શકતા નથી. જેને તમે પૂર્વે મૂકાવ્યો હતો, તે હું અમિતગતિ છુ, તે વખતે આકાશમા ઉડતા મેં તે વૈરીને અષ્ટાપદ પર્વત પાસે પકડ્યો એટલે મારી સ્ત્રીને તણને તે અષ્ટાપદના કોષ વિષમ સ્થાનમા ભાગી ગયો પછી તે પડતી એવી મારી સ્ત્રીને લઈને હું પોતાના સ્થાને ગયો ત્યારબાદ મારા પિતાએ મને રાજ્યપર બેસારીને પાતે હિરણ્યકુબ્જ અને સુવર્ણકુબ્જ સુનિની પાસે દીક્ષા લીધી. હવે મારી મનોરમા સ્ત્રીએ સિંહચશા પુત્રને જન્મ આપ્યો. અને બીજો મારો વરાહગ્રીવ પુત્ર મારા સમાન પરાક્રમ વાળો થયો વળી બીજી વિચયસેના પત્નીથી સર્વ સગીતમા નિપુણ એવી ગંધર્વસેના પુત્રી થઈ. પછી રાજ્ય, યૌવરાજ્ય અને વિદ્યાઓ મારા બંને પુત્રોને આપીને મેં પણ પિતા-શુરની પાસે સયમ સ્વીકાર્યો, આ લવણસમુદ્રમા આવેલ કુંભકંઠ નામે દ્વીપ અને કંકેટક નામે પર્વત છે. હવે તું કહે, કે અહીં શી રીતે આવ્યો. ”

એ પ્રમાણે સુનિએ પૂછતા મેં બધું માઝું સ કટ કહી સ ભાળાવ્યું. એવામાં તેના સમાન બે વિદ્યાધરો ત્યા આવ્યા, અને તેમને નમ્યા. તેની સદૃશ હોવાથી ‘તે બંને તેના પુત્ર હશે’ એમ અનુમાનથી હું સમજી ગયો. પછી સુનિએ તેમને કહ્યું કે—‘ અરે ! તમે ચાઝદત્તને પ્રણામ કરો ’ એટલે ‘ તાત તાત ’ એમ બોલતા તેઓ મને પ્રણામ કરીને બેઠા. એવામા આકાશમાંથી એક વિમાન ઉતર્યું. તેમાંથી એક દેવે ઉતરીને પ્રથમ મને ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને વંદન કર્યું, અને પછી સાધુને તેણે વંદન કર્યું એટલે આ વંદન-વિપર્યય (વિરોધ) જોઈને તે બે વિદ્યાધરોએ તેને પૂછતા તે કહેવા લાગ્યો—“ આ ચાઝદત્ત મારો ધર્મચાર્ય છે. તે આ પ્રમાણે—

કાશી નગરીમા વેદને બાણનારી સુભદ્રા અને સુલસા નામની પરિત્રાન્નિકા બે ભગિની હતી. તેમણે ઘણા વાદીઓને જીતી લીધા હતા. એક દિવસે તેની વાદ વાર્તા સાભળતા મહાવાદી યાજ્ઞવલ્કય નામે મહાન્ તાપસ પરદેશથી આવી ચડ્યો. તેણે તે બંનેને જીતી લીધી પ્રથમ કરેલ પણને લીધે તે તેની દાસી થઈ ગઈ. નવતરણી સુલસા, તે નવતરણી યાજ્ઞવલ્કયની શુશ્રૂષા કરતી હતી, તેવામાં તે કામાભિલાષી થયો. કાશીની નજીકના સ્થાનમા રહેતા તે તેણીની સાથે કામક્રીડામાં

પડ્યો. તેમ કરતા યાજ્ઞવલ્ક્યને તેનાથી પુત્ર થયો. એટલે લોકોપવાદના લયથી તે બંને બાળકને પીપળાની નીચે મૂકી દઈને ક્યાંક લાગી ગયા. તે બાણીને સુલ દ્રાએ તે બાલકને પુત્ર તરીકે સ્વીકાર્યો. પોતાની મેળે મુખમા આવી પડેલ પિપ્પલફલને ખાતો જોઈને તેનું પિપ્પલાદ એવું યથાર્થ નામ તેણીએ પાડ્યું. પછી તેને તે ઉછેરવા લાગી અને વેદાદિક લણાવતી હતી. તે મહા બુદ્ધિશાળી અને વાદીના ગર્વનો ગંજનાર થયો. તેની સાથે વાદ કરવાને સુલસા અને યાજ્ઞવલ્ક્ય ત્યાં આવ્યા. તે બંનેને તેણે વાદમા જીતી લીધા. પછી તે બંનેને પોતાના માળાપ બાણી ‘એમણે મને જન્મતાજ તજ દીધો’ આથી ક્રોધમા આવીને તેણે માતા-પિતૃમેધ પ્રમુખ યજ્ઞોની સ્થાપના કરીને પોતાના માતપિતાનો વધ કર્યો. હું પિપ્પલાદનો શિષ્ય વાગ્બલી નામે આમ તેમ પશુ મેધાદિક યજ્ઞ કરાવતા ઘોર નરકમા ગયો. નરકમાથી નીકળીને હું પાંચ વાર પશુ થયો, અને કૂર ગ્રાહ્યોએ વારંવાર યજ્ઞમા મને માર્યો. પછી ટંકણ દેશમાં હું બકરો થયો. ત્યાં રૂદ્રના મારતાં આ ચાફત્તે મને ધર્મ સંભળાવવાથી હું સૌ ધર્મ દેવલોકે ગયો, તેથી ચાફત્ત મારો ધર્માચાર્ય છે, એટલે મેં તેને પ્રથમ નમસ્કાર કર્યો, અને ક્રમને જાળંગ્યો નહિ.” તે દેવે પેલા વિદ્યાધરોને એ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે તે બંને કહેવા લાગ્યા—‘આ ચાફત્ત જેમ તારો ઉપકારી છે, તેમ અમારા પિતાને તે જીવિતદાન આપનાર છે.’ પછી તે દેવતાએ મને કહ્યું—‘હે ચાફત્ત ! આ લોક-સંબંધી તારો હું શુ પ્રત્યુપકાર કરું ?’ મેં કહ્યું કે—‘સમયપર તારે આવવું’ પછી તે દેવ સ્વસ્થાને ચાલ્યો ગયો. ત્યાંથી બંને વિદ્યાધરો મને શિવમંદિર નગરમાં લઈ ગયા. ત્યાં તે બંને વિદ્યાધરોએ, તેમની માતાએ તેમના બંધુઓએ તથા બીજા વિદ્યાધરોએ મારો સત્કાર કર્યો અને અધિકાધિક માન પામતા હું ત્યાં રહ્યો. આ ગંધર્વસેનાને દેખાડીને મને તે બંને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા—“અમારા પિતા દીક્ષા લેતા અમને આ પ્રમાણે આદેશ કરી ગયા છે—‘અમને જ્ઞાનીએ કહ્યું છે કે—તમારી આ બહેનને કળામા જીતીને વસુદેવકુમાર પરણશે, માટે મારા બંધુ ચાફત્ત ભૂમિચરને આ કન્યા સોંપજો, કે જેથી વસુદેવ ભૂમિચર એને સુખે પરણી શકે’ માટે તારી પુત્રી સમાન એવી આ કન્યાને તું લઈ જા.” એમ તેમના કહેવાથી તે કન્યાને લઈને જેટલામા હું મારા નગર તરફ જવાને તૈયાર થયો તેવામા તે દેવ આવ્યો. પછી તે દેવ, બંને વિદ્યાધરો, તેમના સેવકો અને બીજા વિદ્યાધરો વિમાનથી લીલા કરતા ક્ષણવારમા મને અહીં લઈ આવ્યા, અને સુવર્ણ માણિક્ય અને મુક્તાકળા કાટિ ગમે મને આપીને તે દેવ અને વિદ્યાધરો પોતપોતાના સ્થાને ગયા. પછી પ્રભાતે મેં સ્વર્ગાર્થ મામાને, મિત્રવતી સ્ત્રીને અને બાધેલ વેણીવાળી

વસ તસેના વેશ્યાને જોઈ, હે વસુદેવ ! આ ગંધર્વસેના કન્યાની ઉત્પત્તિ મેં તને કહી બતાવી. માટે એને વહિફુપુત્રી સમજીને કદી પણ તુ તેની અવજ્ઞા કરીશ નહિ.”

એ પ્રમાણે ચાફદત્તના સુખથી વૃત્તાત સાંભળીને વસુદેવ તે ગંધર્વ સેના સાથે અધિક રમવા લાગ્યો.

એક દિવસે એત્ર મહિનો આવતા તેની સાથે રથમા બેસીને ઉદ્યાન તરફ જતા માતંગના વેષવાળી અને માતંગ લોકોથી ઘેરાયેલી એવી એક કન્યાને તેણે જોઈ. તે બંનેને પરસ્પર વિકારસહિત જોઈને ગંધર્વસેના રકત નેત્ર કરી સારથિને કહેવા લાગી—‘હે સારથિ ! રથને જલદી ચલાવ. ’ તેણે રથને ઉતાવળથી ચલાવ્યો, એટલે તરત ઉપવનમા જઈ, તેની સાથે ક્રીડા કરીને પાછો વસુદેવ ચ પાપુરીમા આવ્યો. એવામાં તે માતંગ સમૂહમાથી એક વૃદ્ધ માતંગી આવી, આશીષ દઈ, બેસીને આ પ્રમાણે વસુદેવને કહેવા લાગી—

“ પૂર્વે શ્રીન્દ્રલક્ષ્મણે રાજ્ય, વિભાગ કરીને પોતાના પુત્રોને આપ્યું. તે વખતે દેવયોગે ત્યા નમિ અને વિનમિ ન હતા. એટલે તે બંને રાજ્યને માટે સયમી પ્રભુની સેવા કરવા લાગ્યા. તેમની સેવાથી સતુષ્ઠ થયેલ ધરણે દ્રે વૈતઢય પર્વતપરની બે શ્રેણિતુ જુદું જુદું રાજ્ય તેમને આપ્યું. અવગરે પોતાના પુત્રોને રાજ્ય આપી, તે બંને પ્રભુ પાસે દીક્ષા લઈ, સુકિતમાં ખીરાજમાન એવા સ્વામીને જાણે જોવાનેજ મોક્ષે ગયા નમિસુત માતંગ દીક્ષા લઈને સ્વર્ગે ગયો. તેના વંશમા પ્રહસિત નામે વિદ્યાધરપતિ છે, અને હું તેની હિરણ્યવતી નામે ભાર્યા છું. મારો પુત્ર સિદ્ધહંટ અને તેની પુત્રી નીલયશા કે જેને તું જોઈ છે, હે વસુદેવ કુમાર ! તેને તું પરણ. તે તને જોઈને મદનાતુર બની ગઈ છે. આ સમય શુભ છે, તે વિલંબને સહન કરી શકતી નથી.” આ સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો— ‘તું પ્રભાતે આવજે હું વિચારીને કહીશ.’ તે બોલી—‘તું ત્યા આવીશ કે હું અહીં આવીશ, એ કોણ જાણે છે ? ’ એમ કહીને તે ક્યાંક ચાલી ગઈ.

એક દિવસે ગ્રીષ્મઋતુમા વસુદેવ સરોવરમા ક્રીડા કરીને ગંધર્વસેનાની સાથે સુતો. એવામા તેને હાથમા મજબૂત પકડીને ‘ઉઠ’ એમ વારંવાર બોલતા એવા ભૂતને તેણે સુષ્ટિ માર્યા છતા તે વસુદેવને હરીને એક ચિતા પાસે લઈ ગયો. ત્યાં વસુદેવે જાળવણ્યમાન અગ્નિ અને ભયંકર રૂપવાળી હિરણ્યવતી વિદ્યાધરીને સમક્ષ જોઈ ‘હે ભૂત ! તને સ્વાગત છે ’ એમ તેણીએ ભૂતને કહેતા તે તેણીને વસુદેવ સોળીને ક્ષણવારમાં અદૃશ્ય થઈ ગયો. એટલે તે પણ જરા હસીને વસુદેવને કહેવા લાગી—‘હે કુમાર ! તે શું વિચાર્યું ? હે સુદર ! અમારા ઉપરોધ (આગ્રહ) થી હજી પણ તુ વિચાર કરી લે.’ એવામા ત્યા પૂર્વે જોયેલી, અસરાઓના પરિવારસહિત લક્ષ્મીદેવીની જેમ પોતાની સખીઓ સહિત નીલયશા ત્યા આવી. પછી પિતામહી (પિતાની માતા) હિરણ્યવતી એ કહ્યું કે—‘તુ તારા વરને ગ્રહણ કર ’ એમ સાંભળતા તે વસુદેવને લઈને આકાશમાર્ગે ચાલી ગઈ. પ્રભાતે હિરણ્ય-

વતીએ વસુદેવને કહ્યું—“હે કુમાર ! મેઘપ્રલ વનથી વ્યાપ્ત આ હ્રીમાન પર્વત છે. ચારણ મુનિઓના આશ્રયરૂપ આ પર્વતમાં જ્વલનનો પુત્ર અંગારક, વિદ્યાબ્રહ્મ થવાથી કુરીને અહીં તે વિદ્યાઓને સાધે છે. તેને વિદ્યાઓ લાખા કાળે સિદ્ધ થશે, પરંતુ તારા દર્શનથી તે તરત સિદ્ધ થશે. માટે તેના પર ઉપકાર કરવાને તારે ત્યા જવાનો જરૂર છે.” વસુદેવ બોલ્યો—‘એને જોવાથી સર્ચું’ એટલે હિરણ્યવતી વૈતાલથપર શિવમંદિર નગરમાં તેને લઈ ગઈ. પછી સિંહદંટૂ રાજાએ પોતાના ઘરે તેડી જઈને તેને નીલયશા પોતાની કન્યા પરણાવી.

એવામાં તુમુલ શબ્દ સાલળતાં વસુદેવે તેનું કારણ પૂછ્યું. એટલે દ્વારપાલ બોલ્યો—“અહીં શકેટમુખ નામે નગર છે. ત્યાં નીલવાન નામે રાજા અને તેની નીલવતી નામે રાણી છે. તેમને નીલાંજનાં કન્યા અને નીલ નામે પુત્ર છે. આતા અને ભગિની વચ્ચે પ્રથમ એવો સંકેત થયો કે—‘આપણા પુત્ર પુત્રીનું પરસ્પર પાણીગ્રહણ કરવું.’ નીલાંજનાની પુત્રી આ તારી પ્રિયા નીલયશા થઈ, અને નીલ-કુમારને નીલકંઠ નામે પુત્ર થયો એટલે નીલે પોતાના સંકેત પ્રમાણે પુત્રને માટે તેની માગણી કરી, પરંતુ એ કન્યાના પિતાએ ખૂદરૂપિત નામના મુનિને પૂછતા મુનિએ કહ્યું હતું કે—“અર્ધ ભરતનો સ્વામી વિષ્ણુનો પિતા, ચંદ્રકુળમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને મન્મથ સમાન રૂપવાન એવો વસુદેવ એનો વર થશે.” તેથી વિદ્યાના બળે રાજાએ તને અહીં અણાવ્યો અને તું એ કન્યાને પરણ્યો તેને માટે નીલ આવેલો છે અને તે હારી ગયો તેથી આ તુમુલ શબ્દ થાય છે.” એમ સાલળી તેણીની સાથે કીડા કરતા કુમાર હર્ષ પામ્યો.

એક દિવસે શરદઋતુમાં વિદ્યા અને ઔષધિઓને માટે હ્રીમાન પર્વત તરફ જતાં વિદ્યાધરોને કુમારે જોયા. એટલે તેણે નીલયશાને કહ્યું કે—‘વિદ્યાદાનમાં હું તારો શિષ્ય છું ! આથી તેણી તેને લઈને હ્રીમાન પર્વત પર આવી. ત્યાં કુમારને કીડાભિલાષિ બાણીને કદલીગૃહ વિકુર્ચીને તે કુમારને રમાડવા લાગી. એવામાં તેણીએ એક મયૂરને જોયો અને તે તેને વર્ણવવા લાગી—‘અહો ! મયૂર પૂર્ણ કલાપ (પીંછી) વાળો લાગે છે.’ પછી તે વિસ્મય પામીને પોતેજ તેને લાવવાને માટે દોડી, અને તે મયૂર પાસે ગઈ. એટલે તે બનાવટી મયૂર તેને પોતાના ખભા ઉપર બેસારીને ગરૂડની જેમ આકાશમાર્ગે ઉપાડી આવ્યો, આથી વસુદેવ પણ તેની પાછળ દોડતાં એક વ્રજ (ગાયો પૂરવાનું સ્થાન) માં આવી ચડ્યો. ત્યાં ગોપીઓએ તેનો સત્કાર કર્યો. પછી રાતભર ત્યાં રહીને પ્રભાતે તે દક્ષિણ દિશા તરફ આવ્યો, અને ગિરિતટ ગામે આવ્યો. ત્યાં પ્રૌઢ વેદધ્વનિ સાંભળતા કોઈ બ્રાહ્મણને તેના પાંકનું તેણે કારણ પૂછ્યું. એટલે તે બ્રાહ્મણ બોલ્યો—“હે કુમાર ! પૂર્વે શવણના વખતમાં દિવાકર નામના વિદ્યાધરે પોતાની પુત્રી નારદઋષિને આપી. તેના વંશ-માં મુરદેવ નામે બ્રાહ્મણ ગામનો મુખી છે. તેની ક્ષત્રિયા નામે પત્નીથી વેદને

જાણનાર એવી સોમશ્રી નામે પુત્રી ઉત્પન્ન થઇ છે. તેના વરને માટે પિતાએ કરાલ નામના જ્ઞાનીને પૂછતાં તેણે કહ્યું કે—‘વેદમા જે એને જીતશે, તે એને પરણશે.’ માટે તેને જીતવાને આ લોકો વેદાભ્યાસમા તત્પર થયા છે અહીં બ્રહ્મદત્ત નામે ઉપાધ્યાય વેદ લખાવનાર છે ” હવે કૌતુકી કુમાર પોતે બ્રાહ્મણ થઇને તે વેદાચાર્યને કહેવા લાગ્યો—‘હું ગૌતમ ગોત્રીય સ્કંદિલ નામે બ્રાહ્મણ, તમારી પાસે વેદ લખવા આવ્યો છું.’ એટલે તેની અનુજ્ઞા થતા તે વેદ લખવા લાગ્યો. પછી અનુક્રમે વેદમા સોમશ્રીને જીતીને તે પરણ્યો તેની માથે લોગવિદ્યાસ કરતા વસુદેવ ત્યા રહ્યો

એક દિવસે વસુદેવ ઉદ્યાનમા ગયો, ત્ય ઇંદ્રશર્મા નામના ઇંદ્રજાળીયાને તેણે જોયો. તેની અત્કારિક વિદ્યા જોઇને કુમારે તેની માગણી કરી એટલે તે બોલ્યો કે—“આ મનને મોહ પમાડનારી વિદ્યાને ગ્રહણ કર. સાંજે સાધવાનો આરંભ કરતા એ વિદ્યા રવિનો ઉદય થતા સુધી સિદ્ધ થાય છે. પરંતુ એમા બહુ ઉપસર્ગ થાય છે કૌર્મક સહાયકારી જરૂર જોઇએ.” કુમારે કહ્યું કે—‘હું પરદેશીને સહાયક ક્યાથી હોય ?’ એમ સાંભળીને તે બોલ્યો—‘હે બ્રાત ! હું તારો સહાયક છું. આ તારા ભાઇની સ્ત્રી વનમાલા પણ તેવીજ બાણજે.’ ઇંદ્ર-જાળીએ એમ કહ્યું. એટલે વસુદેવ તે વિદ્યાને સાધવા લાગ્યો. વિધિપૂર્વક બપોર કરતા તે કપટી ઇંદ્રજાળીએ શિખિકાથી તેનું હરણ કર્યું. છતાં કુમાર તે ઉપસર્ગ ને વિચારતાં તે વિદ્યાનો બપોર કરવા લાગ્યો પછી પ્રભાતે તે માથા જાણીને શિખિકાથી નિચે ઉતર્યો, કે તરતજ ઇંદ્રશર્માદિક પાછળ દોડતાં છતાં પણ વસુદેવ આગળ ચાલતા ચાલતાં દિનશેષ રહેતા તે તૃણશેષક સન્નિવેશ (ગામ) માં આવ્યો. ત્યાં દેવકુલમા સુતેલા વસુદેવને એક રાક્ષસે આવીને તરત ઉઠાડ્યો, કુમારે તેને સુષ્ટિ વતી કુટ્યો. પછી લાંબો વખત પરસ્પર બાહુયુદ્ધ કરતા તે રાક્ષસને વસુદેવે બાધી લીધો અને ઘોળી જેમ શિલાપર વસુને પછાડે, તેમ તેને જમીનપર પછાડીને મારી નાખ્યો. પછી પ્રભાતે લોકો પણ તે રાક્ષસને મરેલો જોઈ, સતુષ્ઠ થઈ, વસુદેવને સ્થમા બેસારી વરરાજની જેમ વાજી રતા નાદ સાથે તેને ગામમા લઈ ગયા. ત્યાં તેમણે પાંચસો કન્યા આપતા વસુદેવ તેઓનાં નિવેધ કરીને બોલ્યો—‘અહીં આ રાક્ષસ કોણ ?’ ત્યારે કૌર્મક બોલ્યો કે—

“કલિંગ દેશમા કાંચિનપુર નામે નગરમા જિતશત્રુ નામે રાજા છે, તેનો સોદાસ નામે આ પુત્ર છે. તે સ્વભાવથીજ માસનો લોહપી છે, અને રાજાએ તો જીવેને અભયદાન આપેલું છે. પરંતુ તે પુત્રે પોતાના પિતા પાસે દરરોજ એક મયૂરનું માસ માગ્યું એટલે તે પોતાને અનિષ્ઠ છતાં પુત્રના સ્નેહને લીધે તેણે તે વાત કબૂલ રાખી પછી રસોયા દરરોજ પકાવવાને માટે મંશગિરિમાંથી એક મયૂર લઈ આવતાં હતા. એક દિવસે મારેલ મયૂરને

ગિલાડો લઈ ગયો. તેથી તેના રસોયાઓએ એક મૃત બાળકનું માસ પચાવીને તેને આપ્યું. તે માસ ખાતા કુમાર જોડ્યો કે—‘આજ વધારે સ્વાદિષ્ટ માંસ કેમ છે?’ એમ કુમારે પૂછતાં તે લોકોએ સત્ય વાત કહી દીધી. તે સાલળી કુમારે તેમને હુકમ કર્યો કે—‘હવે પછી મધુરને સ્થાને માણસનું માંસ પચાવવું.’ એમ કહીને કુમાર પોતે દરરોજ બાળકોનું હરણ કરતો હતો, તે રાજના બાણવામાં આવ્યું. એટલે ક્રોધ આવતા તેને દેશમાંથી કહાડી મૂક્યો. પછી પિતાથી ભય પામી અહીં હર્ગમા રહેતા તે દરરોજ પાત્ર છ માણસોને મારતો હતો, તેને મારી નાખતા તેં સાડ ક્યું.” એમ તેના કહેવાથી વસુદેવ કુમાર પ્રમોદ પામીને તે કન્યાઓને પરણ્યો, અને ત્યાં એક રાત રહીને તે અચ્ચલ ગામમાં ગયો. ત્યાં સાર્થવાહની પુત્રી મિત્રશ્રીને પરણ્યો, પૂર્વ જાનીએ તેના વર તરીકે વસુદેવ કહી બતાવ્યો હતો. તે સ્થાનથી વેદસામ નગરે જતાં તે વનમાં લા ‘હે દેવર ! આવ, આવ,’ એમ કહીને પોતાના ઘરે તેડી ગઈ, અને ત્યાં તેણીએ ‘આ વસુદેવ છે’ એમ ઓળખાણ આપતાં તેના પિતાએ તેને સ્વાગત પૂછીને કહ્યું—“અહીં કપિલ નામે રાજ છે, તેને કપિલા નામે કન્યા છે. જ્ઞાનીએ તેના વર તરીકે ગિરિતટ ગામમાં રહેતાં હે મહાત્મન ! પ્રથમથી તને ઓળખાવ્યો છે. વળી ‘સ્કુલિંગ વદન નામના અશ્વને તે દમશે’ એમ તેજ જ્ઞાનીએ તને ઓળખવાનો ઉપાય કહી બતાવ્યો છે. પછી, તને લાવવાને માટે મારા જમાઇ ઇંદ્રજિત ઇંદ્રજિતને રાજાએ મોકલ્યો પરંતુ તું વચમાંથીજ આવ્યો ગયો, એમ તેણે આવીને કહ્યું. હવે તું ભાગ્ય યોગે અહીં આવી ગયો છે, માટે અશ્વને દમ.” એમ તેણે કહ્યું, એટલે વસુદેવ તે અશ્વને દમાવીને કપિલાને પરણ્યો. પછી તે રાજાએ અને અશુભાન શાળાએ આગ્રહ કરીને વસુદેવને કેટલાક દિવસ ત્યાં રાખ્યો, અને કપિલાથી ત્યાં કપિલ નામે પુત્ર ઉત્પન્ન થયો.

એક દિવસે કુમાર ગજશાળામાં ગયો ત્યાં એક હાથીને બાધીને તે તેની ઉપર ચડી બેઠો. એવામાં કપટથી તેને આક્રાશમાં ઉડતો જોઈને કુમારે તેને એક મુઠિ મારી. એટલે સરોવરના તીરે પડતા તે નીલકંઠ નામે વિદ્યધર થઈ ગયો, કે જે નીલયશાના વિવાહ વખતે સંગ્રામ કરવા આવ્યો હતો. પછી તે સ્થાનથી કુમાર સાલગ્રહ નગરમાં ગયો. ત્યાં ભાગ્યસેન રાજાને તેણે ધનુર્વેદ શીખવ્યો. એક દિવસે ભાગ્યસેનની સાથે તેના મોટા ભાઈ મેઘસેન યુદ્ધ કરવાને આવ્યો, તેને કુમારે જીતી લીધો. એટલે ભાગ્યસેને પોતાની પદ્માવતી પુત્રી વસુદેવને પરણાવી, અને મેઘસેને પણ પોતાની અશ્વસેના કન્યા કુમારને પરણાવી. ત્યાં તે બંનેની સાથે લાંગો વખત ભોગવિલાસ કરીને કુમાર ભદિલપુરમાં ગયો. ત્યાં પુત્ર વિના મરણ પામેલ પુંદ્રગજ રાજાની પુંદ્રા નામે કન્યા ઔપધિના પ્રયોગથી નરરૂપ

બનાવીને રાજ્ય કરતી તેણે જોઈ. એટલે પોતાની મતિથી તેને શ્રી જાણીને સાનુરાગ થયેલી તેણીને તે પરણ્યો, તેનાથી પુંદ્ર નામે પુત્ર તે રાજ થયો.

એક દિવસે રાત્રે અંગારક વિદ્યાધરે હંસ કપટથી વસુદેવને હરીને ગંગામાં નાખી દીધો. ત્યાંથી તરીને પ્રભાતે ઈલાવર્ધન નામે નગરમાં ગયો. ત્યાં સાર્થવાહના હાટપર તેની અનુજ્ઞાથી તે જોઈ કુમારના પ્રભાવથી તેને એક લાખ સોના-મહોરનો લાભ થયો. એટલે એ તેનો પ્રભાવ જાણીને સાર્થવાહે તેને ગૌરવથી જોલાવ્યો, અને સુવર્ણ રથમાં બેસારીને તેને ઘરે લઈ ગયો. ત્યાં પોતાની રત્નવતી નામે કન્યા તેને પરણાવી. એક વખતે ઇંદ્રમહોત્સવ થતાં પોતાના સસરાની સાથે દીવ્ય રથપર ચડીને વસુદેવ મહાપુરમાં ગયો, તે નગરની બહાર નવા મકાનો જોઈને તેણે સસરાને પૂછ્યું—‘ આ નગરમાં બધાં નવા મકાનો દેખાય છે, તેનું શું કારણ હશે ? ’ સાર્થવાહે કહ્યું કે—“ અહીં સોમદત્ત નામે રાજા અને તેની સોમશ્રી નામે કન્યા છે. તેના સ્વયંવરને માટે આ મકાનો બનાવવામાં આવ્યા છે, અને ઘણા રાજાઓને જોલાવ્યા, પણ તેઓ વધારે ચાલાક ન હોવાથી તેમને વિસર્જન કરવામાં આવ્યા. ” એમ સાંભળી વસુદેવે આવીને શકસ્તંભને નમસ્કાર કર્યા. ત્યાં પૂર્વે આવેલ રાજાનું અંતઃપુર શકસ્તંભને નમીને ચાલ્યું, એવામાં મહોત્સવ રાજગજ પોતાના આલાનસ્તંભને ઉપેડીને ત્યાં આવ્યો. તેણે અકસ્માત્ રાજકુમારીને રથપરથી પાડી દીધી. એટલે ક્ષીન અને શરણરહિત તે કુમારીને જોઈ, આગળ આવીને કુમાર તે હાથીની તર્જના કરવા લાગ્યો. એવામાં કોપાયમાન થયેલો તે હાથી કુમારીને તણને વસુદેવ તરફ દોડ્યો. તે દુર્ધર અને મહાબલિષ્ઠ હાથીને તેણે જેદ પમાડીને વશ કરી લીધો. પછી તે કુમારીને એક ઘરમાં લઈને પવનાદિકથી તેનું આસ્વાસન કર્યું; એટલે ધાવમાતાઓ તે કુમારીને ઘેર લઈ ગઈ પછી પોતાના સસરાસહિત વસુદેવને કુબેરસાર્થવાહ બહુજ ગૌરવથી પોતાના ઘરે તેડી ગયો ત્યાં સ્નાન અને લોબન કરીને જેટલામાં કુમાર જોઈ, તેવામાં રાજપ્રતિહારી ત્યાં આવી અને જયની આશિષ-પૂર્વક તે જોલી કે—“ હે કુમાર ! સોમદત્ત રાજાની સોમશ્રી નામે કન્યા છે, તેનો સ્વયંવરમાં વર વરવાનો પ્રથમ વિચાર હતો, પરંતુ સર્વાંશુ સાધુના કેવલજ્ઞાનના મહોત્સવમાં આવેલા દેવતાઓને જોવાથી તેને નતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, ત્યારથી તે કુમારી સૈન ધરી જોડી, એક વખત મે તેને એકાત્મમાં પૂછ્યું, એટલે તે જોલી કે—‘ મહાશુક દેવલોકમાં દેવ હતો, તે જન્મમાં તેણે મારી સાથે અત્યંત પ્રેમથી લોગ લોગવ્યા, એક દિવસે મારી સાથે જ અરિહંતનો જન્મમહોત્સવ અને નદિપરાદિકની યાત્રા કરી સ્વસ્થાન તરફ અમે પાછા ફર્યા, અને જેટલામાં બ્રહ્મદેવલોકે આવ્યા, તેવામાં તે દેવ ચવી ગયો, એટલે શોકની મારી હું તેને શોધતી શોધતી ભરતક્ષેત્રના કુરંદેશમાં ગઈ ત્યાં જ કેવલીને મે પૂછ્યું—‘ મારો પતિ

સ્વર્ગથી ચવીને કયા ઉત્તર થયો છે ? ' તે બોલ્યા કે—“ તારો પતિ હરિવંશમા રાજાના ઘરે અવતર્યો છે, તું પણ ચવીને રાજપુત્રી થઈશ. જ્યારે ઇદ્રમહોત્સવમા હાથી થકી તે તને છોડાવશે, ત્યારે ફરીને પણ તેજ તારો પતિ થશે.” એમ સાલળી, પ્રમોદ પામી, તેમને વાલીને હું સ્વસ્થાને ગઈ, ત્યારપછી સ્વર્ગથી ચવીને હું સોમદત્ત રાજાની પુત્રી થઈ, સત્રાણ સાધુના કેવલમહોત્સવમા દેવતાઓને જોવાથી મને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્તર થયું. તેથી કરીને આ બધું મેં જાણી લીધું, અને તે કારણથી મૌનપણે રહી છું.” કુમારીનું આ બધું કથન મેં રાજાને કહી સંભળાવ્યું. તેથી કરીને સ્વયંવરમા આવેલા બધા રાજાઓને વિસર્જન કર્યા. હવે તે હાથી થકી તેને મુકાવી, તેથી તેને વિશ્વાસ થયો છે, એટલા માટે તેને બોલાવવા મને મોકલી છે. માટે હે વીર ! ત્યાં આવીને તેને પરણુ.” પછી તેની સાથે વસુદેવ રાજાના ઘરે આવીને સોમશ્રીને પરણ્યો, અને તેની સાથે ઇચ્છા મુજબ લોગવિલાસ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે નિદ્રામાંથી જાગ્યેલ ત્યારે કુમારે તે મૃગલોચનીને દીઠી નહિ. તેથી કંઈક સ્વરે રૂદન કરતા તે ત્રણ દિવસ શૂન્ય ચિત્તવાળો થઈ ગયો. પછી ઉપવનમાં જતાં વસુદેવ તેને જોઈને બોલ્યો—હે સુદરી ! તું શા અપરાધથી આટલો વખત મને સતાવી રહી છે ? ' તે બોલી કે—‘ હે પ્રાણેશ ! તારા માટે મેં એક વિશિષ્ટ નિયમ કર્યો છે. તેથી ત્રણ દિવસ મૌન ધરીને હું રહી છું. અહીં એવા પ્રકારનો વિધિ છે કે આ દેવીને પૂજીને ફરીને તું મારી સાથે પાણીગ્રહણ કર.’ એટલે વસુદેવે બધું તે પ્રમાણે કર્યું. પછી ‘આ દેવીની શેષા છે’ એમ કહીને તેણે વસુદેવને મદિરા પીવરાવી. એટલે તે તેણીની સાથે કામદેવની જેમ અતિશય રતિમુગ્ધ લોગવવા લાગ્યો. રાતે તેણીની સાથે સુતાં નિદ્રા દૂર થતાં તેને અન્યરૂપવાળી જોઈને વસુદેવ કહેવા લાગ્યો— હે સુષુ ! તું કોણ છે ? તે બોલી કે—“દક્ષિણ શ્રેણિમા સુવર્ણાલ નગરમા ચિત્રાંગ નામે રાજા હતો. તેને અંગારવતી નામે રાણી હતી. તેમને માનસવેગ પુત્ર અને અને વેગવતી હું કન્યા છું. માનસવેગને રાજ્ય પર બેસારીને મારા પિતા ચિત્રાંગ રાજાએ દીક્ષા લીધી. હે સ્વામીન ! તે નિર્લજ્જ મારા ભાઈએ તારી સ્ત્રીનું હરણ કર્યું, અને તેની સાથે રતિમુગ્ધ લોગવવાને મારા મુખથી તેણે વિચિત્ર મીઠા વચન તેને કહેવરાવ્યા, પરંતુ મહાસતી તારી પત્નીએ તેનો સ્વીકાર ન કર્યો, અને મને સખી બનાવીને તને લાવવાને માટે આદેશ કર્યો. એટલે અહીં આવતા તને જોતા કામાર્ત્ત થઈને મેં આવું કર્યું, હવે કુલીન કન્યા એવી મારે તુજ વિવાહિત પતિ છે.” પછી પ્રભાત કાલે વેગવતીને જોઈને બધા લોકો વિસ્મય પામ્યા. પોતાના પતિની આજ્ઞાથી લોકોમા તેણીએ સોમશ્રીનું હરણ પ્રગટ કર્યું.

એક વખતે રાત્રે રતિ વિલાસ કરતા શ્રમિત થઈને કુમાર પોતાની સ્ત્રીની

સાથે સુતો, તેવામા પોતાને માનસવેગ ખેચર હરણુ કરી જાય છે; એમ જાણીને કુમારે તેને એક સુષિવતી પ્રહાર કર્યો, તેથી વ્યાકુલ થઇને તેણે કુમારને ગંગા જળમાં નાખ્યો. પણ ત્યા રહીને વિદ્યાને સાધતા ચ હવેગ વિદ્યાધરના સ્કંધપર પડતા વસુદેવ તેની વિદ્યાસિદ્ધમા કારણરૂપ થયો. એટલે તે વિદ્યાધર બોલ્યો— ‘હે મહાત્મન! તારા પ્રભાવથી મને વિદ્યા સિદ્ધ થઇ, માટે તને શું આપું?’ તે સાલળી કુમારે તેની પાસે આકાશગામિની વિદ્યા માગી, એટલે વિદ્યાધરે તે વિદ્યા તેને આપી. પછી વસુદેવ કનખલપુરના દ્વાર આગળ તે વિદ્યા સાધવા લાગ્યો. એવામા ચ હવેગના ગયા પછી વિદ્યુદ્દેગ રાજાની મદનવેગા નામે પુત્રીએ ત્યા આવતાં વસુદેવને દીઠો. તેને જોતા મદન વશ થઇને તેને વૈતાલ્ય પર લઇ જઈ પુષ્પશયન નામે ઉદાનમા મૂક્યો, અને પોતે અમૃતધારા નામે નગરમા ગઈ. પછી પ્રભાતે તે કુમારીના ત્રણે ભાઈઓએ ત્યા આવીને કુમારને નમસ્કાર કર્યા. તેમનામા પ્રથમ દ્વિધિમુખ, બીજો દ હવેગ અને ત્રીજો ચ હવેગ કે જે કુમારને વિદ્યા આપનાર હતો. તે ત્રણેએ વસુદેવને નગરમા લઈ જઈને તે મદનવેગાની સાથે તેનો વિવાહ કર્યો, અને તે તેની સાથે ભોગવિલાસ કરવા લાગ્યો. ત્યાર પછી એક દિવસે કુમારને પ્રસન્ન કરીને મદનવેગાએ વર માગતા તેણે તે આપ્યો.

એક વખતે દ્વિધિમુખ વસુદેવને નમસ્કાર કરીને નીચે પ્રમાણે બોલ્યો—“દિવસ્તિલક નામના નગરમા ત્રિશિખર નામે રાજા છે તેણે પોતાના પુત્ર સૂર્યકને માટે મારા પિતા પાસે મદનવેગાની યાચના કરી, પણ મારા વિદ્યુદ્દેગ પિતાએ તે આપી નહિ. એકદા મારા પિતાએ ચારણ ઋષિને પુત્રીના વરને માટે પૂછતા, તે બોલ્યા—“હરિવંશમા પેદા થયેલ વસુદેવ તારી પુત્રીનો વર થશે, અને તે ગંગામાં વિદ્યા સાધતા ચ હવેગના સ્કંધ ઉપર રાત્રે પડશે અને તેથી ચ હવેગની વિદ્યાઓ તરત સિદ્ધ થશે.” એમ સાલળીને મારા પિતાએ તેને કન્યા નજ આપી. આથી બલગર્વિષ્ઠ ત્રિશિખર રાજા રોષથી મારા પિતાને બાધીને પોતાના નગરમા લઈ ગયો. માટે હવે સ્વપત્ની મદનવેગાને પોતે આપેલ વરને યાદ કરીને તારા શ્વશુરને ઓડાવ. અને હું સાળા ઉપર મહેરબાની કર. અમારા વંશનું મૂલ તો નષ્ટ છે તેનો પુત્ર પુલસ્ત્ય, અને તેના વશમા મેઘનાદ થયો. તે સુરેશ્વર રાજાને જીતનાર, પોતાના સસરા મેઘનાદને સતુષ્ઠ થયેલ સુભૂમ ચક્રવર્તી જામાતાએ બે શ્રેણિ તથા બ્રાહ્મ, આગ્નેયાદિક અસ્ત્રો આપ્યા, તેના વશમા રાવણ અને ભીષણ થયા, વિદ્યુદ્દેગ મારો પિતા ભીષણના વંશમા થયો. માટે હે મહાભાગ! કુળપર પરાધી આવેલા તે અસ્ત્રોનો તું સ્વીકાર કર, તને તે જરૂર ઉપયોગી થશે, અને નિર્ભાગી અમારે માટે તે વૃથા છે.” એમ કહી તેણે આપેલ અસ્ત્રો લઈને વસુદેવ વિધિપૂર્વક તેને સાધવા લાગ્યો, પુણ્યથી શુ સિદ્ધ ન થાય?

હવે મદનવેગા ભૂચર (મનુષ્ય)ને અપામેલી સાલળીને ક્રોધાગ્નિથી ધમાએલ

ત્રિશિખર પોતે સંશ્રામ કરવાને આવ્યો. ત્યારે હધિમુખાદિકથી પરવરેલ કુમાર, તુંડ વિદ્યાધરે આપેલ, માયામય સુવર્ણના રથપર બેસીને શુદ્ધ કરવા લાગ્યો, અને ધ્વજ સંબંધી અસ્ત્રથી ક્ષણવારમાં તેણે ત્રિશિખરનું શિર છેદી નાખ્યું. પછી દિવસ્તિક નગરમાં આવીને પોતાના સસરાને તેણે છોડાવ્યો, ત્યારબાદ શ્વસુરના નગરમાં આવીને વિલાસ કરતાં વસુદેવની મદનવેગા પત્નીથી અનાધૃષ્ટિ નામે પુત્ર થયો.

એકદા વિદ્યાધરે સંહિત વિદ્યાધરીઓ રાગપૂર્વક વારંવાર બેને બેંધ રહી છે એવાવસુદેવે સિદ્ધાયતનની યાત્રા કરી અને યાત્રા થકી આવતા ‘હે વેગવતી ! આવ’ એમ તેણે મદનવેગાને કહ્યું, એટલે તે ક્રોધાયમાન થઇને શસ્ત્રામાં ચાલી ગઇ. તે વખતે ત્રિશિખરની પત્ની સૂર્યેષુખા મદનવેગાના રૂપે આવી, તે ઘરને બાળીને કુમારનું હરણ કરી ગઇ. તેને મારવાની ઇચ્છાથી તેણે વસુદેવને આકાશમાંથી પહોંચતો સુક્રયો, અને તે રાજગૃહની પાસે ઘાસની ગંજપર પડ્યો. ત્યાં જરાસંધનું નામ સાંભળતાં તેને રાજગૃહ નગર બાણીને તે ભુગારીઓના કીડારથાનમાં ગયો, અને દાવમા કોટિ સુવર્ણ જીતીને તેણે ચાચકોને આપી દીધું. તે બેંધ રાજપુરુષો તેને બાધીને રાજદરબારમાં લઇ ગયા. તે વખતે કુમારે તે સુભટોને પૂછ્યું કે—‘અપરાધ વિના મને કેમ બાંધ્યો છે ?’ એટલે તે કહેવા લાગ્યા કે—‘એક જ્ઞાનીએ જરાસંધને કહ્યું છે કે—‘ પ્રભાતે સુવર્ણકોટિ જીતીને જે ચાચકોને આપી દેશે, તેનો પુત્ર તારો વધ કરનાર થશે ’ તે તું પોતે છે. તેથી વિના અપરાધે રાબની આજ્ઞાથી તને મારવામાં આવશે. ’ એમ કહીને તેમણે વસુદેવને ધમણમા નાખ્યો અને અપવાદના લયથી છાની રીતે તેને મારવાની ઇચ્છાથી તેમણે પર્વત થકી આળોટાવ્યો. ત્યારે વેગવતીની ધાવમાતાએ તેને પહોંચી લીધો. પછી તે લઇ જતી હતી, તેવામાં વસુદેવે મનમાં વિચાર કર્યો કે—‘ મને લાગે છે કે—આરૂઢતની જેમ આકાશમા ભારંડપક્ષીએ મને પકડ્યો છે. ’ એવામાં તેણે પર્વતપર મૂકતા વસુદેવે વેગવતીના બે પગ દીઠા, અને તે ઓળખીને ધમણથકી બહાર નીકળ્યો. તેવામાં ‘ નાથ ! હે નાથ ! ’ એમ રૂદન કરતી ત્રિયાને તેણે આલિંગન દીધું. પછી વસુદેવે પૂછ્યું કે—‘ તને હું કેમ પ્રાપ્ત થયો ? ’ ત્યારે તે આંસુ લુંછી ને બોલી કે—‘ હે સ્વામિન ! તે વખતે શયન થકી ઉઠતાં અભાગ્ય યોગે મેં તમને ત્યાં જોયા નહિ. એટલે સર્વ અંતઃપુરની સ્ત્રીઓ સાથે કંઈ સ્વરથી રૂદન કરતી એવી મને પ્રજ્ઞાસિ વિદ્યાએ તમારું હરણ અને પતન કહી સંભળાવ્યું. પછી નબળાતી એવી મેં વિચાર કર્યો કે—‘ મારો પતિ વખતસર કોઈ ઋષિની પાસે ગયો હશે. તેના પ્રભાવથી વિદ્યા કહેતી નથી. ’ ત્યારપછી તારા વિયોગથી પીડિત થઈ કેટલોક કાલ ત્યાં રહીને રાબની આજ્ઞાથી તારી શોધ કરવાને હું જગતમાં ભ્રમી. ભ્રમતા

ભમતાં સિદ્ધાચતનમાં મદનવેગાની સાથે તને મેં જોયો તે ચૈત્યથી નગરમાં આ-
વતાં હું તરત તારી પાછળ આવી. ત્યાં છાની રહીને મેં તેં જે માડું નામ લીધું,
તે સાંભળી લીધું, અને તે વખતે તારા સ્નેહચક્રી લાંબા વખતનું તારા વિરહનું
હૃદય હું ભૂલી ગઈ તે સમયે ક્રોધાયમાન થયેલી મદનવેગાએ ઘરની અંદર પ્રવેશ
કર્યો. પછી સૂર્યભાગ્યે ઔપધિના બળથી આગ લગાવી અને મદનવેગાના રૂપથી
તેણેજ તારું હરણ કર્યું. તેણીએ ઉપાસતાં તને પકડવાને હું બનાવટી માનસવેગ
નું રૂપ કરીને તેની પાછળ દોડી. પણ નીચે રહેલી મને વિદ્યા ઔપધિમાં સમર્થ
એવી તેણીએ જોઈને તર્જના કરી. ત્યાંથી ભાગતાં અને ચૈત્ય લણી જતાં એક
સાધુને મેં જોઈળ્યા, અને તેથી મારી વિદ્યા બ્રહ્મ થઈ ગઈ. એવામાં મને ધાવ-
માતા મળી, તેને તારી શોધ કરવાને મોકલી. તેણે ભમતાં ભમતા, પર્વતના શિખ-
ર પરથી પડતાં તને પકડી લીધા. પછી હે પ્રભો ! પંચનદ ક્ષીભંત તીર્થને વિશે
તેણે તને મૂક્યો. ” એમ સાંભળીને તેની સાથે વસુદેવ ત્યાં તાપચર્યા આશ્રમમાં
રહ્યો.

એક વખત નદીમાં નાગપાશથી બાંધાયેલી એક કન્યાને તેણે દીડી. એટલે
વેગવતીથી ગ્રેસાયેલ અને પોતે દયાળુ એવા વસુદેવ કન્યાને નાગપાશના બંધનથી
મુક્ત કરી. તે કન્યા મૂર્છા પામેલ હોવાથી જળસિંચન કરીને કુમારે તેને સાવચેત
કરી. પછી ત્રણ પ્રહરિણા દઈને તે કન્યા વસુદેવને કહેવા લાગી—“ હે મહાપુરુષ !
તારા પ્રભાવથી મારી વિદ્યાઓ સિદ્ધ થઈ. હવે મારે સંબંધ સાંભળ—

વૈતાલ્ય પર્વતની ઠક્ષિણ શ્રેણિમાં ગગનવલ્લભપુરને વિશે નમિવંશમાં વિદ્યુદંબ
નામે રાજા હતો. તે એક વખત પશ્ચિમ મહાવિદેહમાં ગયો. ત્યાં પ્રતિમાધારી એક
મુનિને તેણે જોયા, અને કહ્યું કે—“ અરે ! આતો કેાઈ ઉત્પાત (ઉપદ્રવ) રૂપ છે,
માટે એને વરૂણ પર્વતપર લઈ જઈને મારી નાખો. ” એમ કહેતા વિદ્યાધરાએ
તે મુનિને બહુજ માર્યો. પરંતુ શુકલધ્યાનના યોગે તે મુનિને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું. ત્યારે કેવળ મહિમા કરવાને ધરણે દ્ર ત્યાં આગ્યો, અને તે મુનિના વિરોધી-
ઓને તેણે વિદ્યાબ્રહ્મ બનાવી દીધા. એટલે તે દીન થઈને બોલ્યા કે—“ હે સ્વામિન્
આ કેાણું છે ? તે અમે બાલુતા નથી. આ મુનિની જે અમે અવજ્ઞા કરી તે તો
માત્ર વિદ્યુદંબની ગ્રેરણાથીજ. ” તે સાંભળી ધરણે દ્ર બોલ્યો—“ આ મુનિને ઉ-
ત્પન્ન થયેલ કેવલજ્ઞાનનો મહોત્સવ કરવા હું આગ્યો છું. અરે ! પાપીઓ ! તમે
અજ્ઞાનીઓને હું શું કરું ? હવે બહુ ક્વેશથી ફરી તમને વિદ્યા સિદ્ધ થશે. પરંતુ
તે તીર્થકરો, સાધુઓ, અને શ્રાવકો ઉપર દ્રેષ કરશે, તો ક્ષણવારમાં તમે તે વિ-
દ્યાઓથી બ્રહ્મ થશો. વળી એ દુષ્ટ દુર્મતિ વિદ્યુદંબને તો રાહિણી વિગેરે મહા વિ-
દ્યાઓ સિદ્ધ થશે નહિ. એટલુંજ નહિ પણ તેના સંતાનમાં ત્રી કે પુરુષને પણ તે
વિદ્યાઓ સિદ્ધ થશે નહિ. પરંતુ સાધુ કે મહાપુરુષના દર્શનથી તે સિદ્ધ થશે. ”

એમ કહીને ધરણેંદ્ર પોતાના સ્થાને ગયો. તે (વિદ્યુદ્ધત) ના વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલી કેતુમતી નામે કન્યા, પ્રથમ અહીં વિદ્યાઓને સાધતી હતી, તેને પુંડરીક વસુદેવ પરણ્યો હતો. તેના વંશમાં જન્મેલી, તારા પ્રજાવથી વિદ્યાઓને સિદ્ધ કરનારી અને તને વશ થયેલી એવી મને બાલચંદ્રાને તું પરણ અને હે મહાપુરુષ ! વિદ્યા સિદ્ધિને માટે હું તને શું આપું ? ” એટલે કુમાર બોલ્યો કે—‘ વેગવતી વિદ્યા મને આપ ’ પછી તે વેગવતી વિદ્યા તેને આપીને તે ગગનવલ્લભ નગરમાં ગઈ, અને વસુદેવ તાપસાશ્રમમાં આવ્યો. તેવામાં તન્કાલ વ્રત લેનાર અને પોતાના પૌરુષને નિંદતા એવા બે રાજા ત્યાં આવ્યા. તેમને જોઈને કુમારે ઉદ્દેગનું કારણ પૂછ્યું. એટલે તે બોલ્યા—

“ શ્રાવસ્તી નગરીમાં પવિત્રાત્મા એણીપુત્ર રાજા છે. તેણે પોતાની પુત્રી પિયંગુમંજરીના સ્વયંવર માટે ઘણા રાજાઓને બોલાવ્યા, પરંતુ તેની પુત્રી તેમાંના કોઈ રાજાને વરી નહિ, તેથી ક્રોધાચ્છાદિત થયેલા તે રાજાઓએ મળીને સં-ગ્રામ આરંભ્યો, પણ તેના એકજ પિતાએ તે બધાને છતી લીધા. એટલે તેઓમાં કેટલાક ભય પામીને ભાગી ગયા, કેટલાક પર્વતોમાં છુપાયા, કેટલાક જંગલમાં નાહા અને કેટલાક પાણીમાં પેસી ગયા. હે મહાપુરુષ ! અમે બે વૃથાભુજ તાપસ થયા. ” એમ સાંભળીને વસુદેવે તેમને જૈનધર્મને ઉપદેશ આપ્યો, એટલે તેમણે જૈનદીક્ષા અંગીકાર કરી, અને કુમાર શ્રાવસ્તિમાં આવ્યો. ત્યાં ઉદાનમાં તેણે ત્રણ દ્વારવાળું એક દેવકુલ (દેવમંદિર) જોયું. તેમાં મુખ્ય દ્વારે બત્રીશ અર્ગલા દી-પેલા હોવાથી ત્યાંથી પ્રવેશ ન થઈ શકવાથી વસુદેવ પાસેના દરવાજાથી તેમાં પેઠો. ત્યાં દેવગૃહમાં વસુદેવે એક ઋષિની, એક ગૃહસ્થની અને એક ત્રણ પગવાળા પા-ડાની, એમ ત્રણ મૂર્તિ જોઈ. પછી તેણે એક બ્રાહ્મણને પૂછ્યું, એટલે તે કહેવા લાગ્યો કે—“ અહીં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો તેને મૃગધેવ નામે પુત્ર હતો. વળી અહીં કામદેવ નામે એક શેઠ હતો. તે એક વખતે પોતાના ગોષ્ઠ (ઢોર બાં-ધવાના વાડા) માં ગયો. ત્યાં દંડક નામના પોતાના ગોવાળે તેને કહ્યું કે—“ આ ભેંસના પાંચ પુત્રોને મેં પૂર્વે મારી નાખ્યા છે. હવે આ છઠ્ઠો પુત્ર બહુજ મનોહર રૂપવાળો થયો છે, એ જન્મતાંજ ભયથી કંપવા લાગ્યો અને ચલિત નયને મારા પગે પડ્યો. તેથી હયાને લીધે મેં તેને બચાવ્યો. માટે તું પણ એને અભય આપ. આ કોઈ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળો લાગે છે. ” એમ સાંભળીને શેઠ હયાથી તે પાડાને શ્રાવસ્તીમાં લઈ ગયો. ત્યાં શ્રેષ્ઠીએ તેને અભય આપવા રાજાને વિનવ્યો, એટલે રાજા-એ તેને અભય આપ્યું, ત્યારથી તે મહિષ (પાડો) નિર્ભય થઈને ફરવા લાગ્યો. એક વખતે મૃગધેવ કુમારે તેનો એક પગ છેદી નાખ્યો, તે બાણીને રાજાએ તેને નિર્જાણ્યો, તેથી તેણે દીક્ષા લઈ લીધી. પછી તે પાડો અઠારમે દિવસે મરણ પામ્યો, અને મૃગધેવને બાવીશમે દિવસે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે સુર,

અમુર, નર, વિદ્યાધર તથા રાજાઓએ આવીને તેમને વંદન કર્યું. પાંચી દેશનાને પ્રાંતે જિતયત્રુ રાજાએ કહ્યું કે—‘ હે પ્રલો ! મહિષની સાથે તમારે શું વેર હતું ? ’ કેવલી બોલ્યા કે—“ પૂર્વે અશ્વઘીવ અર્ધચક્રી હતો તેને હરિશ્ચંદ્ર નામે પ્રધાન હતો. તે પ્રધાન નાસ્તિક હોવાથી ધર્મને નિંદતો હતો, અને રાજા આસ્તિક હોવાથી ધર્મનું સદા સ્થાપન કરતો હતો એ રીતે રાજા અને પ્રધાનનો વિરોધ વધતો ગયો તેમને ત્રિપૃષ્ઠ અને અગ્રયે માર્યા, એટલે તે સાતમી નરકે ગયા. ત્યાંથી નીકળીને તે બે ઘણા ભવો ભમ્યા. પછી અશ્વઘીવનો જીવ તે હું તારો પુત્ર થયો અને હરિશ્ચંદ્રનો જીવ પાડો થયો. પૂર્વના વૈરથી મેં તેનો પગ છેદ્યો. તે મહિષ મરણ પામીને આ લોહિતાક્ષ અમુર થયો, કે જે અત્યારે મને વંદન કરવાને આવેલો છે. આવો સંભાગનો ખેલ છે. ” પછી ઋષિને નમીને લોહિતાક્ષ મૃગદંત્ર ઋષિની, કામદેવ શ્રેષ્ઠીની અને ત્રણ પગવાળા મહિષની અહીં રત્નમય ત્રણ મૂર્તિ કરાવી છે, તે કામદેવ શેઠના વંશમાં હુમણું કામદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી છે, તેની બંધુમતી નામે પુત્રી છે, એક વખતે શ્રેષ્ઠીએ તેના વર ને માટે જ્ઞાનીને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યા—‘ જે દેવકુલના મુખ્ય કારને ઉઘાડ્યો, તે તારી પુત્રીનો વર થશે. ’ તે સાંભળીને વસુદેવે તે કાર ઉઘાડ્યું. એટલે તરત ત્યાં આવીને શ્રેષ્ઠીએ તેને કન્યા પરણાવી. તે (વર) ને જોવાને રાજપુત્રી પ્રિયગુમંજરી પોતાના પિતા સાથે ત્યાં આવી. અને તેને જોઈને કામવશ થઈ. પછી કારપાલે તે રાજપુત્રીની અવસ્થા અને એણીપુત્ર રાજાનું ચરિત્ર અંજલી જોડીને વસુદેવને કહી સંભળાવ્યું અને કહ્યું કે—‘ પ્રભાતે તારે પ્રિયગુમંજરીના ઘરે અવશ્ય આવવું ’ એમ કહીને કારપાલ ચાલ્યો ગયો. પછી કુમારે ત્યાં નાટક જોતાં સાંભળ્યું કે—“ નમિ-પુત્ર વાસવ વિદ્યાધર હતો. તેના વંશમાં બીજા વામવો થયા અને તેમાં પુરૂષોત્ત થયો. તે એકદા હાથીપર આરૂઢ થઈ, ભ્રમણ કરતાં આશ્રમમાં ગૌતમની સ્ત્રી અહર્યાને જોઈને તેની સાથે ક્રોધ કરવા લાગ્યો. એટલે વિદ્યાહીન થયેલ એવા તેણે પુરૂષચિન્હ ગૌતમે છેદી નાખ્યું ’ તે સાંભળી ભય પામીને વસુદેવ પ્રિયગુમંજરીના ઘરે ન ગયો. પછી રાત્રે બંધુમતીની સાથે સુતાં કંઈક નિંદ્રા દૂર થતાં તેને એક દેવીને જોઈ ‘ આ કોણ ? ’ એવો વિચાર કરતા વસુદેવને ‘ હે વત્સ ! શું વિચાર કરે છે ? ’ એમ કહેતા તેને હાથમાં પકડીને તે અશોક વાડીમાં લઈ ગઈ, અને બોલી કે—

“ આ ભરતમાં ચંદનપુરમાં અમોઘરેતસ નામે રાજા અને તેને ચાક્ર-મતી નામે રાણી હતી તેને ચાક્રચંદ્ર નામે પુત્ર હતો. ત્યાં અનંગસેના વેશ્યા અને તેની કામપતાકા નામે પુત્રી હતી એક વખતે તે રાજાના યજ્ઞમાં લાપસો આવ્યા, તેઓમાં કૌશિક અને તૃણાંગિદુ બે ઉપાધ્યાય હતા. તે બંનેએ રાજાને રૂખો આપ્યા. એટલે રાજાએ પૂછ્યું કે—‘ આવાં રૂખો ક્યાંથી ? ’ ત્યારે તે ઉપા-

આયોગે હરિ વંશની ઉત્પત્તિ અને લઈ આવેલ કદપવૃક્ષથી માંડીને બંધી કથા કહી સંભળાવી. તે વખતે ત્યાં છુરીપર નૃત્ય કરતી કામપતાકાએ ચાડચંદ્ર કુમારનું અને કૌશિક મુનિનું મન હરણ કરી લીધું. પછી યજ્ઞ સમાપ્ત થતાં ચાડચંદ્ર કુમારે તેને પોતાના સ્વાધીન કરી, અને કૌશિકે રાજાની પાસે તેની માગણી કરી. ત્યારે રાજાએ કહ્યું—‘એને કુમારે સ્વીકારી છે, અને એ શ્રાવિકા છે. માટે એક પતિનો સ્વીકાર કર્યા પછી તે બીજો પતિ કવાની નથી.’ એમ રાજાએ નિષેધ કરતા ક્રોધ લાવીને કૌશિકે શ્રાપ દીધો કે—‘હે ચાડચંદ્ર ! જો તું આ રમણીની સાથે રમીશ, તો તેજ વખતે જરૂર મરી જઈશ.’ પછી ચાડચંદ્રને રાજ્ય આપીને રાજા તાપસ થઈને વનમાં રહ્યો. શુભ ગર્ભવાળી રાણી તેની સાથે વનમાં ગઈ. અવનરે પતિની શંકા દૂર કરવાને તેણે ગર્ભની વાત પ્રગટ કરી. પછી સમય થતાં તેણે પુત્રીને જન્મ આપ્યો. તેનું ઋષિદત્તા એવું નામ રાખ્યું. પછી વખત જતાં ચારણશ્રમણની પાસે-તે શ્રાવિકા થઈ, અને યૌવન પામી, તેની માતા અને ધાવ માતાઓ મરણ પામી. એક દિવસે શિલાયુધ રાજા શિકાર કરવાને ત્યાં આવ્યો અને તેનું રૂપ જોવાથી તે કામંવશ થયો. પછી તેનું આતિથ્ય સ્વીકારીને તેને એકાંતમાં લઈ જઈને રાજા તેની સાથે કીડા કરવા લાગ્યો. તે વખતે ઋષિદત્તા બોલી કે—‘હું ઋતુસ્નાતા (ઋતુ પછી સ્નાન કરી શુદ્ધ થયેલ) છું તેથી જો ગર્ભ રહી ભય, તો કુલીન કન્યા એવી મારી શી ગતિ થાય ? ’ રાજાએ કહ્યું—‘હું ઈક્ષ્વાકુ કુળનો શ્રાવસ્તિ નગરીના શતાયુધ રાજાનો પુત્ર શિલાયુધ નામે રાજા છું. જો તને થાય, તો તે મારી પાસે લઈ આવજો. હું તેનેજ રાજા બનાવીશ.’ એમ કહે છે, તેવામાં તેનું લશકર આવી પહોંચ્યું. પછી તેની રજા લઈને રાજા પોતાની નગરીમાં આવ્યો. હવે ઋષિદત્તાએ તેજ પછી વાત પોતાના પિતા ઋષિને કહી સંભળાવી અને સમય થતાં તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો, તે પ્રસૂતિના રોગથી ઋષિદત્તા મરણ પામીને જવલનપ્રલ નાગકુમારની તે પટરાણી થઈ. તેના પિતા અમોઘરેતસ તે બાળકને હાથમાં લઈને એક સામાન્ય માણસની જેમ શોકથી બહુ રેવા લાગ્યો. તે વખતે દેવીપણાને પ્રાપ્ત થયેલ જવલનપ્રલની ભાર્યા હું મોહયકી ત્યાં આવી, મૃગલી થઈને તે બાળકને ઉછેરવા લાગી. અને તેને લીધે એ એણીપુત્ર એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો.

હવે કૌશિક મરણ પામીને મારા પિતાના આશ્રમમાં દષ્ટિ વિષ સર્પ થયો તે એક વખતે મારા પિતાને ડસ્યો, એટલે તેનું વિષ મેં હરી લીધું. પછી પ્રતિજ્ઞા પામેલ તે સર્પ મરણ પામીને બલ નામે દેવ થયો. એક વખતે ઋષિદત્તાનું રૂપ બનાવી, શ્રાવસ્તિમાં આવીને તે બાળક મેં રાજાને સોંપ્યો, પરંતુ તેણે યાદ ન રહેવાથી તેણે બાલકને લીધો નહિ. એટલે તે બાલકને તે રાજાની પાસે મૂકી અને આકાશમાં રહીને હું કહેવા લાગી કે—‘હે રાજા !

જેને તે પૂર્વે લોભવી હતી, તે હું ઋષિદત્તા છું. આ પુત્ર તારાથી થયો છે. એના જન્મતાંજ હું મરણ પામીને દેવી થઈ. પણ મોહયત્રી મૃગલી બનીને મેં એ બાલકને ઉઠેર્યો. માટે આ એણીપુત્ર તારો સુત છે. ”તે સાંભળી શિલાયુધ રાજાએ તે પુત્રને પોતાના રાજ્યપર બેસાર્યો અને પોતે દીક્ષા લઈને સ્વર્ગે ગયો. એક દિવસે સંતાનને માટે અહમતપ કરીને એણીપુત્રે મારી આરાધના કરી, એટલે મેં તેને પુત્રી આપી આ પ્રિયંશુમંજરી એના તે સ્વયંવરમાં એણીપુત્ર રાજાએ ઘણા રાજાઓને બોલાવ્યા; પરંતુ એકને પણ એ વરી નહિ તેથી રાજાઓએ યુદ્ધ આરંભ્યું, પણ મારી સહાયતાથી એકજ એણીપુત્રે તે બધા રાજાઓને જીતી લીધા. તે પ્રિયંશુમંજરી તને જોઈને વરવાને ઇચ્છે છે. તારે માટે અહમ તપ કરીને તેણે મને આરાધી, એટલે મેં આદેશેલ દ્વારપાલે તને કહી સંભળાવ્યું, પણ અજાણ્ય પણે તેં અવજ્ઞા કરી. પરંતુ હવે મારી આરાધી તે બોલાવે એટલે તે કન્યાને તું પરણવે અને કંઈક વર માગી લે. ” આ સાંભળી વસુદેવ બોલ્યો— ‘હું સંભારું, ત્યારે તારે આવડું.’ એ વર તે દેવીએ કણુલ રાખ્યું. પછી વસુદેવને બંધુમતીના ઘરે મૂકી દઈને દેવી પોતાના સ્થાને ગઈ. પ્રભાતે દ્વારપાલ વસુદેવને બોલાવવા આવ્યો, એટલે તેની સાથે કુમાર આયતન (મંદિર) માં ગયો ત્યાં પ્રથમથીજ આવીને બેઠેલી પ્રિયંશુમંજરીને ત ગાંધર્વ વિવાહથી પરણ્યો. પછી અઠારમે દિવસે દ્વારપાલે રાજાને જણાવ્યું કે— ‘એ વર દેવીએ આપેલ છે.’ તે સાંભળીને પરમ પ્રીતિથી રાજા તેને પોતાને ઘરે લઈ ગયો.

:

હવે વૈતાલ્યપર ગંધસમૃદ્ધિ નગરમા ગંધારપિંગલ નામે રાજા અને તેને પ્રભાવતી નામે પુત્રી છે. તે લમતી લમતી સુવર્ણાંબુરમાં ગઈ. ત્યાં સોમશ્રીને જોતા તરત તેની સખી બની ગઈ. તેનું પતિવિરહનું દુઃખ જાણીને પ્રભાવતી બોલી— ‘હે સખી ! તું જેદ ન કર. હું તારા પતિને લઈ આવું છું.’ સોમશ્રી નિસાસો નાખતાં બોલી કે— ‘જેમ વેગવતી લઈ આવી, તેમ તું પણ અદ્ભુત સૌભાગ્યશાળી મારા પતિને લઈ આવીશ ’ પછી ‘હું વેગવતી નથી’ એમ બોલી, શ્રાવસ્તીમા આવી વસુદેવને લઈને તે ક્ષણવારમાં ત્યા આવી ગઈ. કુમાર પોતાનું રૂપ પલટાવીને સોમશ્રીની સાથે રહ્યો. એક દિવસે માનસ વેગના જાણવામા આવતાં તેણે આવીને તેને બાંધી લીધો. પછી ઝોલાહલ થતાં વૃદ્ધ વિદ્યાધરાએ વસુદેવને છોડાવ્યો એટલે હુષ્માનસ વેગે વિવાહ માંગ્યો, અને તેથી તે વિવાહનું નિરાકરણ કરવા તે બંને વૈજયંતી નગરીમાં બહાસિંહ રાજા પાસે ગયા. તે વખતે કુમારના વૈરી સૂર્યકાંઠિક પણ ત્યા આવ્યા. પછી માનસવેગ બોલ્યો કે— ‘સોમશ્રી પ્રથમ મારી કંઈપેલી હતી, પણ આ છળથી પરણી ગયો, મેં આપેલી મારી બગિનીને એ પરણ્યો છે ’ કુમાર બોલ્યો— ‘પિતાએ આપેલ સોમશ્રી-

ને હું પરણ્યો છું, તેને એણે હરણ કરી. અને વેગવતીનું તો બધું લોકો પણ જાણે છે' એ રીતે વસુદેવે સલા સમક્ષ માનસવેગને અસત્યવાદી ઠરાવ્યો એટલે નીલકંઠ, સૂર્યકાંઠિક જેવરો સહિત માનસવેગ ગુરુસો લાવીને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. ત્યારે વેગવતીની માતા અંગારવતીએ વસુદેવને દિવ્ય ધનુષ્ય અને બે ભાથા આપ્યાં, તથા પ્રભાવતીએ તેને પ્રજ્ઞિત વિદ્યા આપી. એ રીતે વિદ્યા અને દિવ્ય અસ્ત્રોથી બલવાન થયેલ વસુદેવે તે બધા વિદ્યાધરોને લીલા માત્રમાં છુટી લીધા. અને માનસવેગને બાધીને સોમશ્રીની આગળ મૂક્યો. પરંતુ અંગારવતી સાસુના વચનથી તે સુક્રત થયો. પછી ક્રિકર સમાન થયેલા માનસવેગ વિગેરે જેવરોની સાથે સોમશ્રીસહિત વિમાનમાં બેસીને કુમાર મહાપુર નગરમાં આવ્યો. અને ત્યાં તે સોમશ્રીની સાથે ભોગ વિલાસ કરવા લાગ્યો.

એક દિવસે કપટી સૂર્યકંઠ અથ્થ બનીને તે કુમારને હરી ગયો. તેને જાણખીને કુમારે સુદિનો પ્રહાર કર્યો. એટલે તેણે મૂકી દેતા કુમાર ગંગાનદીના જળમાં પડ્યો, અને ગંગા ઉતરીને તે તાપસના આશ્રમમાં ગયો. ત્યાં કંઠમાં જેણે હાડકાની માળા નાખી છે એવી એક કન્યાને તેણે જોઈ, એટલે કુમારે તેનું કારણ પૂછતા તાપસો કહેવા લાગ્યા—“ આ જિતશત્રુ રાજાની પ્રથા અને જરાસંઘની નંદિષેણા નામે પુત્રી છે. એને એક પરિત્રાજકે વશ કરી. તેથી રાજાએ તેને મારી નાખ્યો. છતાં પણ તેના દૃઢ કર્મણને લીધે આ હજી પણ તેના હાડકા પોતાના કંઠમાં ધારણ કરે છે.” પછી મત્રના બળથી વસુદેવે તેને કર્મભૂરહિત કરી, એટલે ઉપકાર કરનાર કુમારને જિતશત્રુ રાજાએ પોતાની કૈતુભતી નામે બહેન પરણાવી. એવામાં ડિંભ નામના જરાસંઘના દ્વારપાલે આવીને જિતશત્રુ રાજાને કહ્યું— ‘ નંદિષેણાના કર્મણને દૂર કરનાર એ ઉપકારીને મોકલો. ’ એટલે ‘ બહુ સાડું ’ એમ રાજાના કહેવાથી વસુદેવ તેજ દ્વારપાલની સાથે રથમાં બેસીને રાજગૃહ નગરમાં આવ્યો. ત્યાં રાજપુરુષોએ તેને બાંધી લીધો, એટલે કુમારે બાધવાનું કારણ પૂછ્યું. તે બોલ્યા કે—“ અમારા સ્વામી જરાસંઘને જ્ઞાનાંજ્ઞે એમ કહ્યું છે કે—તારી નંદિષેણા પુત્રીને જે કર્મભૂરહિત કરશે, તેનો પુત્ર તને અવશ્ય મારશે જ ’ તે તુજ છે, એમ અમારા જાણવામાં આવતા તને વધસ્થાને લઈ જઈએ છીએ. ” એમ કહીને એક પશુના જેમ બાધી તેઓ કુમારને તરત વધસ્થાને લઈ ગયા, અને ત્યાં કુમારને મારવાને ઘાતક લોકો સજ્જ થયા. એવામાં વૈતાલ્યપર ગધસમૃદ્ધપુરનો સ્વામી ગધારપિંગલ નામે રાજા હતો, તેણે પોતાની પ્રભાવતીને માટે વર મેળવવા વિદ્યા પાસે પ્રશ્ન કર્યો. એટલે તેણે વસુદેવનું નામ બતાવ્યું, તે સાંભળી તેને લાવવાને માટે તેણે ભગીરથી નામે ધાત્રી (ધાવમાતા) ને મોકલી, તે રાજગૃહમાં આવી, કુમારને તેમની પાસેથી

છીનવીને ગંધસમૃદ્ધપુરમાં લઈ ગઈ. પછી વસુદેવ-તે પ્રજાવતીને પરણ્યો અને તેની સાથે લોગવિલાસ કરતા તે સુખપૂર્વક રહ્યો.

એ પ્રમાણે વિદ્યાધર રાજાઓની કન્યાઓ, સુકેશલા તથા બીજા માનુષી કન્યાઓને પરણીને સુકેશલાના ઘરે રહેતા વસુદેવ પોતાની ઈચ્છા સુજળ નિરંતર લોગવિલાસ કરવા લાગ્યો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજય ગણિ વિરચિત ગદ્યબંધ શ્રી નેમનાથના ચરિત્રમા બીજો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

તૃતીય પરિચ્છેદ.

—*□□*—

પ્રકરણ ૭ મું.

કનકવતીની સાથે વસુદેવનો વિવાહ.

વે આજ ભરતદેવને વિશે વિદ્યાધરના નગર સમાન પેઢાલપુર નામે નગર છે. ત્યા હરિચંદ્ર નામે રાજા, મહાકદ્ધિથી ઇંદ્ર સમાન શોભે છે. કૃષ્ણને જેમ લક્ષ્મી, તેમ તેને લક્ષ્મીવતી નામે પટરાણી છે. તે શીલ, લજ્જા, પ્રેમ, દાક્ષિણ્ય, વિનય વિગેરે શુભોથી પતિના મન રૂપ કુમુદને આનંદ પમાડવામા ચંદ્રિકા સમાન છે. વળી તે સર્વ કળાઓથી પદ્મવિત, લજ્જા, વિવેકાદિ શુભોથી પુષ્પિત (પુષ્પ-યુક્ત), અને પતિભક્તિથી ફલિત જંગમ લતા સમાન શોભે છે. ત્યાર પછી તે રાણીએ કેટલાક કાળે પુત્રીને જન્મ આપ્યો. સર્વ લક્ષણોએ પૂર્ણ એવી તેના જન્મતાંજ ઘરે બાલુ સાક્ષાત્ લક્ષ્મી આવી હોય, તેમ તેના માળાપ બહુ હર્ષ પામ્યા. તેના પૂર્વ જન્મના પતિ કુખરે મોહથી તે વખતે કનકની વૃદ્ધિ કરી. તે મુનર્થ વૃદ્ધિથી અત્યંત હર્ષિત થયેલ રાજાએ તેનું કનકવતી એવું નામ રાખ્યું. ધાત્રીઓના એક ખોળામાથી બીજા ખોળામાં જતાં રાજહંસીની જેમ તે પગે ચાલતા શીખી, અને હળવે હળવે બાળભુદ્ધિને તજતાં તે કળાઓ શીખવા યોગ્ય થઈ, એટલે રાજાએ શુભ દિવસે તેને કળાચાર્યની પાસે મોકલી, ત્યા કંમે કંમે અદાર લિપિ, નામમાલા, વ્યાકરણ, ન્યાય, છંદશાસ્ત્ર, અલંકારશાસ્ત્ર, અને કાવ્યાદિક શીખીને તે પારગત થઈ, વચનની ચતુરાઈના વખતે માતુષી વેગે તે સાક્ષાત્ સરસ્વતી જેવી લાગતી હતી. ગીત, વાજિંત્ર વિગેરેમાં તે એક આચાર્ય સમાન ભાસતી હતી. વધારે શુ કહીએ ? એવી કોઈપણ કળા ન હતી કે જે તેને આવડતી ન હોય. લાવણ્યરૂપ જળાની નદી સમાન તે અનુકંમે કળા સમૂહને સફલ કરનાર એવા યૌવનને પામી. તેને યૌવનવતી બોધને તેના માળાપ, તેના શુભ, રૂપ અને વયમા સમાન એવા વરની તપાસ કરવામા તત્પર થયા, પણ તેને યોગ્ય વર નજરમા ન આવતા તેમણે સ્વયંવર મંડપની રચના કરી.

હવે એક દિવસે તે કનકવતી પોતાના ઘરે સુખે બેઠેલી છે, એવામા અકસ્માત્ આવેલ, અત્યંત પ્રેમ ઉપજાવનાર, અશોકવૃક્ષના પદ્મવ સમાન રક્તચંદ્ર, ચરણ અને લોચનયુક્ત, કપૂર સમાન ધવલવર્ણથી મુશોભિત, સાર સાર શુકલ પરમાણુઓને લઈને, વિધાતાએ બાણે બનાવેલ હોય એવા એક રાજહંસને તે કન્યાએ ત્યાં દીઠો. જેના કંઠે-સુવર્ણની ઘુઘરીઓ બાધેલ છે, જેનો સ્વર મીઠો છે અને ગમન કરતા બાણે આમતેમ નાચતો હોય એવા તે હંસને જોઈને તે મનમા વિચારવા લાગી—“ આ કોઈ અતુલ પુણ્યવંતનું વિનોદ સ્થાન હશે કારણ કોઈ સ્વામીના હાથમા ગયા શિવાય પક્ષીઓને ભૂષણ ક્યાંથી હોય ? એ ભલે ગમે તેનો હોય, પણ મને તો વિનોદ કરવાને બસ થશે. વળી એને જોતા માફ મન અત્યંત ઉત્ક્રાંતિ થાય છે. ” પછી તે હંસગામિની કન્યાએ ગવાક્ષમા બેઠેલ તે હંસને પોતે પકડી લીધો, અને સુખ સ્પર્શી પોતાના કમળ જેવા કોમળ હાથવતી તે કીડા કમલ સમાન તેને હળવે હળવે રમાડવા લાગી, તથા શિરીષપુષ્પ સમાન સુકુમાળ પોતાના હાથવતી બાલકના કેશપાશ તુલ્ય તે રાજહંસના પીંછાઓને તે સાફ કરવા લાગી. પછી તેણે સખીને કહ્યું કે—‘ સુવર્ણનું પાજડું લાવ કે જેથી આ પક્ષીને તેમા પુરૂં. કારણકે પક્ષીઓ એક ઠેકાણે સ્થિર રહી શકતા નથી. ’ હવે તે સખી કનકપજારને લાવવાને માટે બેટલામાં ઉઠી, તેવામા રાજહંસ મનુષ્યભાષામાં બોલ્યો—“ હે રાજપુત્રી ! તું વિવેકવાળી છે, માટે મને પાજરામા નાખીશ નહિ મારે કંઈક તને પ્રિય કહેવું છે. મને છુટો કર. ’ એમ મનુષ્ય વાચ્યાથી બોલતા તે રાજહંસને જોઈને વિસ્મય પામતી રાજકુમારી, આવેલ પરાણીની જેમ તેને ગૌરવથી આ પ્રમાણે કહેવા લાગી—“ હે હંસ ! તું તો ખરેખર ! પ્રસાદને લાયક છે, માટે પ્રિય કહે, કારણકે અધુરી વાત સાકર કરતા પણ વધારે મીઠી હોય છે ’ હંસ બોલ્યો કે—

“ વૈતાલ્ય પર્વતપર કૌશલ્યા નામે નગરીમા કૌશલ્ય નામે વિદ્યાધર રાજાની દેવી સમાન સુકૌશલ્યા નામની પુત્રી છે. તેનો યુવાન પતિ રૂપનો એક ભડાર છે. તેને જોતા બધા રૂપવંત પુરૂષોની રેખા લાગી જાય છે તે યુવક રૂપસંપદાથી જેમ પુરૂષોમા સુગટ સમાન છે, તેમ હે સુંદર ! તું સ્ત્રીઓમા સુગટ સમાન છે. તમે બંનેનું રૂપ આદર્શમા છે, અન્ય સ્થાને નથી. માટે તમે બંનેનું રૂપ જોઈને તમારા સગમની અભિલાષાથી તારૂં સ્વરૂપ તે કુમારને કહીને તેનું સ્વરૂપ મેં તારી આગળ કહી બતાવ્યું. મેં તેની આગળ તારૂં એવું વર્ણન કર્યું છે કે તારો સ્વયંવર સાંભળીને સ્વયંવરના દિવસે તે જરૂર અહીં આવશે નક્કીત્રેમા ચંદ્રની જેમ સ્વયંવર મંડપમાં ઘણા રાત્રીઓ, રાજકુમારોની અહર અતિથય તેજથી તું તેને ઝાળખી લેજે, માટે મને મૂંઝી દે, તારૂં કલ્યાણ થાઓ. ” આ પ્રમાણે સાંભળીને કનકવતી વિચારવા લાગી કે—‘ કોતુકને માટે હંસના રૂપને ધારણ કરનાર

આ કોઈ સામાન્ય પુરૂષ લાગતો નથી. 'એમ ધારીને તેણે પોતાના હાથમાંથી તેને છોડી મૂક્યો. એટલે તરત આકાશમાં ઉડતાં તેણે કનકવતીના ખોળામાં એક ચિત્રપટ નાખ્યો, અને કહ્યું કે—'હે ભદ્રે ! તે યુવાનને જોવો મેં જોયો, તેવો અહીં આજેજ્યો છે. આ ચિત્રને જોઈ, અહીં આવેલ તેને તું ઝાળખી લેજે.' આથી કનકવતી હર્ષ પામી, અંજલી જોડીને કહેવા લાગી કે— 'હે ભદ્ર ! તું કોણ છે ? તારું સ્વરૂપ કહેવાની મારી ઉપર મહેરબાની કર.' એટલે હંસરૂપે આવેલ વિદ્યાધર દ્વિત્ય રૂપે પ્રગટ થઈને બોલ્યો—“હું ચંદ્રાતપ નામે વિદ્યાધર છું. હે ચંદ્રાનને ! તારા ભાવી પતિની સેવા કરવામાં હું તત્પર છું. વળી બીજું વિદ્યાના પ્રભાવથી તને કહું છું કે—'તારા સ્વયંવરના દિવસે તે બીજાનો દૂત થઈને આવશે.' એમ કહેનાર તે વિદ્યાધરને આશિષ આપીને કનકવતીએ વિદાય કર્યો, અને પોતે વિચાર કર્યો કે—'મારા ભાગ્યચોગે દેવતાનું વચન સત્ય થવાનું !' પછી તે પટમાં આલેખેલ પતિના દર્શનથી અતુલ અને વિરહના તાપથી પીડિત એવી તે કનકવતી પટને વારંવાર ક્ષણે કંઠમાં, ક્ષણે શિરપર અને ક્ષણવાર હૃદયપર ધારણ કરવા લાગી. હવે તે બંનેના સંગમનો કૌતુહી ચંદ્રાતપ વિદ્યાધર તરત કોશલા નગરીમાં ગયો, અને વિદ્યાશક્તિથી પવનની જેમ ક્યાં પણ સ્ખલના ન પામતાં રાત્રે તે વસુદેવના વાસભવનમાં પેઠો, ત્યાં સ્ત્રી સહિત વસુદેવને તેણે મુલેલો જોયો: એટલે અરણ્યસેવાથી તેને સાવધાન કર્યો અને કુમાર પણ ક્ષણવારમાં જાગી ઉઠ્યો; કારણ કે ઉત્તમ પુરૂષને અદ્ય નિદ્રા હોય છે. રાત્રે અકસ્માત આવેલ તે પુરૂષને જોતાં કુમાર ભય કે ક્રોધ ન પામ્યો, પણ વિચારવા લાગ્યો કે—“આ પુરૂષ મારી ઉપાસના કરવાથી વિરૂદ્ધ તો નહિ, પણ શરણાર્થી હોવો જોઈએ, અથવા કોઈ મારા કાર્યની ચિંતા કરનાર હશે હવે જો એને બોલાવું, તો પ્રિયાની નિદ્રાનો ભંગ થશે અને સેવા કરનાર આ પુરૂષની ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી. માટે સાવચેતીથી ઉઠી, પ્રિયાને જગાડ્યા શિવાય પલંગથી નીચે ઉતરીને એને બોલાવું.” એમ ધારી હળવે હળવે પલંગનો ત્યાગ કરીને વસુદેવ અન્ય સ્થળે બેઠો એટલે ચંદ્રાતપ પણ તેને સેવકની રીતે નમ્યો. એવામાં 'જેણે કનકવતીને ઝાળખાવી તે આ ચંદ્રાતપ વિદ્યાધર છે' એમ કુમારે તેને બરાબર ઝાળખી લીધો. પછી સ્વાગત પૂર્વક વસુદેવે તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે ચંદ્રાતપ ચંદ્ર જેવી શીતલ વાણીથી કહેવા લાગ્યો—“હે વસુદેવ કુમાર ! તેવી રૂપવતી કનકવતીની તને ઝાળખાણ આપીને તેને પણ તારી ઝાળખાણ આપી છે. વળી વિદ્યાના બળથી મેં તને પટપર આજેજ્યો, અને કનકવતીના મુખકમળને વિકસિત કરવામાં સૂર્ય સમાન એવો તે પટ મેં તેને સોંપ્યો. હે સ્વામિન્ પટમાં રહેલ તને જોઈને હર્ષથી તેના લોચન ચંદ્રકાંતની જેમ પાણી ઝરવા લાગ્યા. તારા રૂપથી વિરાજિત પટને પોતાના વિરહસંતાપનો ભાગ આપવા ઇચ્છતી હોય તેમ તેણે ને પટને પોતાના હૃદયપર ધારણ કર્યો,

અને પછી અંજલી ભેટી, ગૌરવથી વસ્ત્રાંચલને ઉઘો કરીને તેણે પ્રાર્થના પૂર્વક મને કહ્યું કે—‘ હે ભદ્ર ! મારા સ્વયંવરમાં તું એ મહાપુરૂષને જરૂર લાવશે. હું ગરીબની ઉપેક્ષા કરીશ નહિ, માટે હે પ્રભો ! આને કૃષ્ણ દશગીનો દિવસ છે. ત્યાર પછી શુકલપંચમીએ દિવસના પૂર્વ ભાગમાં એનો સ્વયંવર થવાનો છે તો હે સ્વામિન્ ! ત્યાં તમારે જવું જોઈએ કારણ કે તારો સંગમ એજ તેના જીવિત-વ્યતું જોષધ છે. માટે તમારે તેના પર અનુગ્રહ કરવાની જરૂર છે. ’ તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો—‘ હે ચંદ્રાતપ ! પ્રભાતે સ્વજનોની રજા મેળવીને હું તે પ્રમાણે કરીશ. તું આનંદમાં રહે; મારી સાથે આવવાને તું પ્રમદવનમાં બેસશે. તારા પ્રયત્નનું ફળ તો તું તેના સ્વયંવરમાં જોઈશ. ’ એમ સાંભળતાં તે વિદ્યાધર અદશ્ય થઈ ગયો, અને વસુદેવ અતિ હર્ષ પામીને પલંગમાં સુઈ ગયો. હવે પ્રભાતે સ્વજનોની અનુમતિ લઈ અને સ્ત્રીજનને જણાવીને તે પેઠાલપુર નગરમાં ગયો ત્યાં હર્ષિચંદ્ર રાજાએ આવીને કુમારને લક્ષ્મીરમણ ઉદ્યાનમાં ઉતારી આપ્યો. બધી ભતના વૃક્ષોથી ભરપૂર તે ઉદ્યાનને જોઈને દૃષ્ટિને વિનોદ પમાડતો કુમાર ત્યાં રહ્યો. પછી કનકવતીના પિતા હર્ષિચંદ્ર રાજાએ વસુદેવનો બહુજ આદર સત્કાર કર્યો હવે તે ઉદ્યાનમાં પૂર્વ તૈયાર કરાવેલા મોટા મહેલ અને મકાનોમાં રહેતા આ પુરાતની વાર્તા વસુદેવના સાંભળવામાં આવી—‘ પૂર્વે શ્રી નેમનાથનું સમવસરણુ આ ઉદ્યાનમાં થયું હતું. તે વખતે દેવાંગનાઓ સહિત લક્ષ્મી ભગવંતની આગળ અહીં રાસ રચી હતી, ત્યારથી આ લક્ષ્મીરમણુ નામે ઉદ્યાન કહેવાયું. ’ પછી ત્યાં ચૈત્યમાં જિનપ્રતિમાઓની કુમારે દિવ્ય ઉપહારથી પૂજા કરી, અને વંદન કર્યું; એવામાં લાગોગમે જ્વલતોથી સંયુક્ત, બાણે જંગમ મેરૂપર્વત હોય, મંગલ વાજિત્રના નાદથી ગાજતું, બંદિજનોના કોલાહલ સહિત એવું આકાશથી ઉતરતું એક વિમાન વસુદેવના જોવામાં આવ્યું. એટલે આકુલ થયા વિના ધૈર્ય ધરીને કુમારે આગળ રહેલા એક દેવને પૂછ્યું—‘ ઇંદ્ર સમાન આ વિમાન કયા દેવનું છે ? ’ તે બોલ્યો કે—‘ હે મહાપુરૂષ ! આ ધનદ (કુબેર) નું વિમાન છે. એની ઉપર આરૂઢ થઈને તે અત્યારે કોઈ મોટા કારણને લીધે પૃથ્વી પર ઉતરે છે. હવે આ ચૈત્યમાં જિનપ્રતિમાઓને પૂજીને તે તરત કનકવતીનો સ્વયંવર જોવાને જશે. ’ તે સાંભળીને વસુદેવ વિચારવા લાગ્યા કે—‘ અહો ! કનકવતી ધન્ય છે, કે જેના સ્વયંવરના મહત્ત્વમાં દેવો પણ આવે છે ’ પછી કુબેરે વિમાનથી ઉતરીને જિનપ્રતિમાઓની પૂજા કરી, વંદન અને સંગીત કર્યું. તે જોઈને કુમારને વિચાર થયો કે—‘ અહો ! આ દેવ મહાત્મા અને પરમ શ્રાવક છે, વળી પુણ્યના કામમાં તત્પર છે અહો ! શ્રી જિનશાસન પ્રભાવનાનું પાત્ર છે. વળી હું પણ ધન્ય છું કે આ આસ્થિયર્ષ જેને દૃષ્ટિગોચર થયું. ’ એ રીતે કુમાર વારંવાર વિચારવા લાગ્યો. પછી ત્યાં ચૈત્યમાં પૂજા કરી, આનંદ પામીને ધનદ આગળ આલ્યો, તેવામાં દિવ્ય રૂપધારી વસુદેવ કુમારને તેણે જોયો, અને ચિંત-

વ્યું કે—‘ અહો ! આ પુરૂષનું અદ્ભુત રૂપ છે, કે જે રૂપ સુર અસુર અને વિદ્યા-ધરોમાં પણ નથી. ’ પછી લોકોત્તર રૂપને ધારણ કરનાર કુમારને જોઈને વિમાનમાં બેઠેલા કુબેરે અંશુલીની નિશાનીથી સ્નેહ પૂર્વક તેને બોલાવ્યો એટલે કોતુહી અને નિર્ભય વસુદેવ તેની પાસે ગયો, ત્યારે ધનદે પોતાના સ્વાર્થને લીધે મિત્રની માફક પ્રિય આલાપ અને સત્કારપૂર્વક તેની સાથે વાર્તાલાપ કર્યો. એટલે સ્વભાવે વિનયવાન અને સત્કાર પામેલ કુમાર અંજલિ બેઠીને બોલ્યો—“ હુંકમ ફરમાવો, હું શું કરું ? ” આ સાંભળી કાનને સુખ ઉપજાવે તેવી વાણીથી ધનદે તેને કહ્યું—“ હે સત્પુરૂષ ! તારાથી સધાય તેવું માફ એક દૂતનું કામ કર. આ નગરમાં હરિશ્ચંદ્ર રાજાની કનકવતી નામે કુમારી છે, તેને મારા વચનથી આ પ્રમાણે કહે કે—‘ ઇંદ્રનો ઉત્તર દિકપાલ કુબેર તને પરણવાને ઇચ્છે છે. તું માનુષી છતાં દેવી બની જા. ’ મારી અમોઘ (નિષ્કળ ન બન્ય તેવી) વાણીથી વાયુની જેમ ક્યાં પણ રખલના પામ્યા શિવાય તું કનકવતીના સ્થાનને પામીશ. ” પછી વસુદેવ પોતાના આવાસમાં આવી, દિવ્યાલંકારાદિકને મૂકીને ચાકરને ઉચિત મલિન વેષને ધારણ કર્યો. એ મલિન વેષથી જતાં ધનદે તેને કહ્યું કે—‘ હે કુમાર ! ઉદાર વેષ કેમ તણ દીધો ? કારણ કે આડંબર સર્વત્ર પૂજ્ય છે. ’ ત્યારે કુમાર બોલ્યો કે—‘ મલિન કે ઉજ્જવલ વેષથી શું કામ છે ? કારણ કે વાણી એજ દૂતપણાનું ભૂષણ છે, અને તે મારી પાસે છે જ. ’ તે સાંભળી ધનદે બોલ્યો—‘ જા, તારું કલ્યાણ થાઓ. ’ એ રીતે ધનદથી યુનઃ પ્રેરાયલો કુમાર નિઃશંક હરિશ્ચંદ્ર રાજાના ગૃહાંગણો આવ્યો. ત્યાં હાથી, ઘોડા, રથ અને સુલટાદિકથી સંકીર્ણ છતાં તે રાજદ્વારમાં કુમાર પેસી ગયો, એટલે અંજન સિદ્ધ યોગીની જેમ સર્વને અદૃશ્ય અને ગતિની રખલના રહિત તે આગળ ચાલ્યો, અને અનુક્રમે કટિબદ્ધ થયેલા છડીદારોથી વ્યાપ્ત રાજમંદિરના પહેલા ભાગમાં કુમારે પ્રવેશ કર્યો. તે ઇંદ્રનીલમણિથી ખાધેલ ભૂમિવાળું, ફરતી કાંતિના તરંગથી વિરાજિત અને જળસહિત વાપી (વાવ) ની જ્ઞાંતિ કરનાર એવું સ્થાન કુમારના જોવામાં આવ્યું, અને વળી ત્યાં દિવ્ય આભૂષણોથી વિભૂષિત અપ્સરાઓ સમાન સુંદર રૂપવાળી અને સમાન વયવાળી એવી સ્ત્રીઓના સમૂહને તેણે જોયો. ત્યાંથી બીજા ભાગની અદર રત્નમય પૂતળીઓ તથા સ્ફુરાયમાન ધ્વજદંડયુક્ત એવો સુવર્ણનો સ્તંભ તેણે જોયો. ત્યારબાદ ચાલની સમાન ક્ષીરતરંગવાળા સાગરમાં જેમ સુરગજ (ઐરાવત) તેમ કુમારે ત્રીજા ભાગમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં દિવ્ય આભરણોથી વિભૂષિત અને સુરનગરમાં ન સમાવાથી જાણે અપ્સરાઓ આવી હોય તેવી સ્ત્રીઓને તેણે જોઈ, ત્યાંથી થોથે વિભાગે જતા ત્યાં તરંગોથી અંચળ અને રાજહંસ, સારસાદિકથી સેવિત જળકુટુંબ (જળ સમાન બાસતી ભૂમિ) અને તેમાં આદર્શ વિના પોતાના શરીરને ભેટી તથા શણગાર સજતી એવી અંગનાઓને વસુદેવે જોઈ, તથા શુક, મેનાઓથી બોલાતું મંગલ અને

ગીત, નૃત્યમા તત્પર એવી દાસીઓ તેના જોવામાં આવી. પછી પાંચમાં ભાગમાં જતાં મરકતમણિમય ભૂમિ કે જ્યાં સુક્રતાકલ અને પરવાળાની માળા સહિત ચામરો તથા સારા વેષ અને રૂપવાળી, રત્નાલંકારના ભાજનને ધારણ કરતી એવી દાસીઓને તેણે જોઈ, ત્યાથી છઠ્ઠા ભાગમાં પ્રવેશ કરતા ત્યાં દિવ્ય સરોવરની જેમ ચારે બાજુ પક્ષોથી વિભૂષિત એવી પદ્મભૂમિ તેણે જોઈ, અને ત્યાં કૃમિરંગના વસ્ત્રોને ધારણ કરનારી બહુ સાક્ષાત્ સધ્યાઓ હોય તેવી રમણીઓને તેણે નિહાળી. પછી સાતમા ભાગમાં જતા ત્યાં લોહીતાક્ષ રત્નમય સ્તંભસહિત અને કર્કેતન મણિમય એવી ભૂમિકા તેણે જોઈ, કે જ્યાં કંઠપવૃક્ષો, કુસુમાભરણો, ગંગાજળથી ભરેલા કળશો, કળાકુશળ, બધા દેશની ભાષા બોલનારી, તથા જેમના ગાલપર કુંડલ લટકી રહ્યા છે એવી રમણીઓ અને છઠ્ઠીદારણો કુમારના જોવામાં આવી. તે બધું જોતાં કુમારને વિચાર થયો કે— ‘છઠ્ઠીદારણોથી વ્યાપ્ત આ ભવનમાં કેાઈપણ પુરૂષને પગ સંચાર ન થઈ શકે.’ એ રીતે કુમાર ચિંતવે છે, તેવામાં લીલાના સુવર્ણકમળોને ધારણ કરનારી એક દાસી બાજુના દ્વારમાર્ગે આવી. એટલે તે છઠ્ઠીદારણો ઉતાવળી થઈને તેને પૂછવા લાગી— ‘સ્વામીની કનકવતી ક્યાં છે ? અને શું કરે છે ?’ તે બોલી કે— ‘પ્રમદવનને વિશે દિવ્ય વેષને સજીવે, દેવતાએ જેને સહાય કરેલ છે એવી સ્વામિની મહેલમાં એકલી બેઠી છે તે સાંભળતાં કનકવતી ત્યાં બેઠેલી બાજુને વસુદેવ, દાસીએ કહેલ બાજુના માર્ગે નીકળી ગયો. તે પ્રમદવનમાં પહોંચ્યો અને ત્યાં સાત મજલાવાળા મહેલપર તે ચઢ્યો. ત્યાં દિવ્ય વસ્ત્રલંકારને ધારણ કરનારી, સર્વ ઋતુના પુષ્પાભરણવાળી બહુ સાક્ષાત્ વનલક્ષ્મી હોય, રૂપની શોભાથી તો બહુ વિદ્યાતાની જન્મભરના અતુલવથી થયેલ એકજ બનાવટ હોય, ભદ્રામ્બનપર બેઠેલી, પટમાં આળેખેલ પુરૂષના રૂપને જોતી, એવી કનકવતી કુમારના જોવામાં આવી. એવામાં બહુ પટનું બીજું રૂપ હોય તેમ તે કુમારને જોઈને ઈષ્ટના આગમનના જ્ઞાનથી પ્રભાતની કમલિનીની જેમ તે વિકસિત થઈ પછી ભદ્રાસનથી એકદમ ઉઠી, અંજલિ બેઠીને તે કુમારને કહેવા લાગી— ‘હે સુભાગ ! હે રૂપમન્મથ ! (રૂપમાં કામ સમાન) ! મારા પુણ્યથીજ તું અહીં આવી ચઢ્યો છે. હે સુંદર ! હું તારી દાસી છું.’ એમ કહીને તે કુમારને નમવા લાગી. એટલે નમન કરતી તેને અટકાવીને કુમાર બોલ્યો કે— ‘હું તો દાસ છું. હે મહાશયે ! મને પ્રણામ ન કર જે તને યોગ્ય હોય, તે પુરૂષને તારે નમસ્કાર કરવો યોગ્ય છે. મારા કુળની ઝોળખાણુ વિના સુજ દાસ તરફ અનુચિત ના કર.’ એટલે તે બોલી કે— ‘તારું બધું સારી રીતે બહુવામાં આવી ગયું છે. મારો પતિ તુજ, કે જે દેવતાએ મને ઝોળખાવ્યો હતો, અને ચિત્રમાં આળેખેલ જેને મેં હર્ષ પૂર્વક ચિંતવ્યો, તે તુંજ છે.’ ત્યારે વસુદેવ બોલ્યો— ‘હે ભદ્રે હું તારો પતિ નથી. દેવતાએ જે તને કહ્યો, તેનો હું દાસ છું. તારો પતિ તો ધનંદ છે. હું

તેનો દૂત છું. તેની આજ્ઞાથી હું તારી પાસે યાચના કરું છું કે દેવીઓથી સેવાતી તું તેની પટરાણી થા. ' એટલે તે ધનદનુ નામ લઈ નમસ્કાર કરીને બોલી કે— ' હે સુદર ! કયા એ ઈંદ્રનો દિક્પાલ, અને કયાં હું માનુષી કીટિકા ? તેણે મને સ દેશો મોકલાવ્યો છે, તે કીડામાત્ર અને અનુચિત છે, કારણ કે માનુષી સ્ત્રીઓનો સમાગમ દેવતાઓની સાથે પૂર્વે કદી પણ થયો નથી. ' તે સાંભળીને વસુદેવ બોલ્યો— ' હે સુદર ! દેવતાના હુકમનો અનાદર કરવાથી તું દંવદ્ભતીની જેમ અનર્થ પામીશ. ' કનકવતી બોલી— ' ધનદ એવા અક્ષરો સાંભળતા કોઈ પૂર્વ જન્મના સંબંધથી મારૂં મન બહુ ઉત્કંઠા પામે છે, પરંતુ હર્ગધયુક્ત ઔદારિક શરીરની ગંધ સહન કરવાને સુધાહારી (દેવ) સમર્થ નથી, એવું જિનનુ વચન છે. તેથી દૂતપણના બહાનાથી શ્રમ રહેલો તુજ મારો પતિ છે. માટે ત્યાં જઈને ઉત્તર દિગ્પતિને મારાં વચન સંભળાવ કે— ' હું તારૂં દર્શન કરવાને પણ લાયક નથી. કારણ કે હું માનુષી માત્ર છું, સાત ધાતુના શરીર યુક્ત એવી મને તું પ્રતિમા બનાવીને પૂજવા યોગ્ય છે. ' એમ સાંભળી હર્ષિત થયેલ કુમાર કોઈ ન દેખે તેમ અદૃશ્ય થઈને ધનદની પાસે ગયો. ત્યાં વૃત્તાંત કહેવાની શરૂઆત કરે છે, તેવામા ધનદ બોલ્યો— ' બધું મારા જાણવામા આવી ગયું છે ' પછી સામાનિક દેવતાઓની આગળ કુબેરે વસુદેવની પ્રશંસા કરી— ' આ મહા પુરૂષનું આચરણ નિર્વિકાર છે. ' એમ પ્રશંસા કરતા પ્રસન્ન થઈ તેના શુભમા લીન બનેલા ધનદે વસુદેવ કુમારને દિવ્યગંધથી વાસિત અને ઈંદ્રને પ્રિય એવા બે દેવદ્વંધ વસ્ત્ર, સુરપ્રભ નામે મુગટ. દકગર્ભ નામના બે કુંડલ, શશિમયૂળ નામે હાર, લલિતપ્રભ નામના બે બાણુબંધ, અર્ધશારદા નામે નક્ષત્રમાળા, વિચિત્ર મણિથી શોભિત સુદર્શન નામના બે કંકણ, સ્મરદાડણુ નામે કટિસૂત્ર (કણ્ઠોરો,) દિવ્ય પુષ્પો અને દિવ્ય વિલેપન આખ્યાં, તે બધા પહેરીને કુમાર ધનદ જેવો બની ગયો. એ રીતે કુબેરથી સત્કાર પામેલ વસુદેવને જોઈને સાથે આવેલા તેના સાંળા વિગેરે અધિક પ્રમોદ પામ્યા. પછી હરિચંદ્રે કૌતુક સાથે ત્યાં આવી, અંજલિ જોડીને ધનદને વિનંતી કરી કે— ' આજ તમે ભરતક્ષેત્રને પાવન કર્યું. મારો સ્વયંવર મંડપ આજે દેવવિમાન સમાન લાગે છે. ' એમ કહીને તેણે સ્વયંવર મંડપને અધિક તૈયાર કર્યો અને મનોહર માચડા કરાવ્યા, પછી દેવાગનાના પદ્મવ સમાન કોમળ હસ્તે ચાલતા ચામરોથી વીંજતો, વિદ્યમાન શુભકીર્તન કરતા બંદિતોથી ગવાતો એવો ધનદ સ્વયંવર મંડપ જોવાને આવ્યો, અને રતનમય અષ્ટમંગલથી જેની દ્વારભૂમિ શોભિત છે, રતનના લાખો આદર્શોથી અકિત, અને અનેક તોરણોએ મહિત એવા સ્વયંવર મંડપમાં ઉત્તર દિગ્પાલે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં મનોહર અને ગગન સ્પર્શી ઉંચા એક સિંહાસન ઉપર દેવાગનાઓથી પરંવરેલ અને હંસ વાહનવાળો એવો કુબેર બેઠો, અને વસુદેવ પણ યુવરાજની જેમ તેની નજીકમા પ્રસન્ન મુખ કરીને બેઠો, તથા બીજા રાજાઓ અને વિદ્યાધરો પણ અનુક્રમે બેઠા.

પછી ધનદે પોતાના નામથી અંકિત, અર્જુનસુવર્ણની બનાવેલી કુબેરકાંતા નામે મુદ્રિકા કુમારને આપી, તેને તેણે કનિષ્ઠ અશુભિમા પહેરી લીધી તે વીંટીના પ્રભાવથી ત્યાં રહેલા બધા લોકો વસુદેવને ધનદ જેવાં જોવા લાગ્યા. અહો ! ધનદ એ રૂપ ધારીને અહીં આવેલો છે ' એવી રીતે સ્વયં વર મંડપમા મોટો ગડબડાટ થઈ પડ્યો. પછી સર્વ અલંકાર અને દેવદ્રવ્ય વસ્ત્રને તથા મદનથી ઢોલા (હીચકા) સમાન પુષ્પમાળાને ધાગણ કરતી, સખીઓથી પરવરેલી કનકવતી રાજહુસીની જેમ મંદગતિથી તે સ્વયં વર મંડપમા આવી, પણ ત્યાં ચિત્રમા જોયેલ, અને દૂત-પણામાં લાળેલ વસુદેવને ન જોવાથી સાચ કાળની મ્હાનમુખી કંમલિનીની જેમ તે વિષાદમય બની ગઈ. જાણે સ્થાલપર લાગેલ પુતળી હોય તેમ તે કંઈ પણ જોલી નહિ જાણે સર્વસ્વ હરાઈ ગયું હોય તેમ બીજા કોઈ પણ રાજ તરફ તેણે જોયું નહિ. એટલે તે કોઈ પણ રાજને ન વરવાથી તે સ્વયં વર મંડપમા ' શુ' અમારામા રૂપ કે વેષાદિકનો દોષ જોવામા આવ્યો ? ' એવી શંકાથી રાજાઓ વારંવાર પોતાને જોવા લાગ્યા. ત્યારે સખીએ કનકવતીને કહ્યું—' હે સુદરી ! હજી પણ કેમ વિદાંબ કરી રહી છે ? કોઈને પણ વરમાલા પહેરાવ ' કનકવતી જોલી કે—' વર તો પસંદ પડે તે વરાય. જે મને રૂચે છે, અલાગણી હું તેને જોઈ શકતી નથી. ' પછી તે મનમા ચિંતવવા લાગી કે—' મારી શી ગતિ થશે ? કે ઈષ્ટ વરને હું જોતી નથી. હે હૃદય ! પ્રિયના વિરહથી તું દ્વિધા (બે લાગ) થઈ જા ' એ પ્રમાણે ચિંતાતુર તેણે ધનદને જોઈ, પ્રણામ કરી, દીન થઈ રૂદન કરતા અંજલિ જોડીને વિનંતિ કરી કે—' હે દેવ ! પૂર્વ જન્મની પત્નિ સમજીને મારી આવી મસ્કરી ન કર હું જે વરને વરી ચુકી છું તેને તો છુપાવી દીધો છે ' એમ સાલ-ળતાં ધનદે હસીને વસુદેવને કહ્યું—' હે મહાલાગ ! મેં આપેલ કુબેરકાંતા વીંટીને હાથ થકી અલગ કરી દે ' એટલે ધનદની આજ્ઞાથી તે વીંટી હાથમાથી ઉતારતા તે પોતાના સ્વાભાવિક રૂપમા આવી ગયો. તેવામા પ્રમોદ પામીને કુમારીએ જાણે પોતાની ભુજલતા હોય તેમ સ્વયંવરમાળા તેના કંઠમાં નાખી. તે વખતે કુબેરની આજ્ઞાથી આકાશમા હુંહુલિનાદ થયા, અસરાઓએ સરસ મંગલગાન કર્યું અને અહો ! હરિચંદ્ર રાજા ધન્ય છે કે જેની પુત્રી જગત્પ્રધાન વરને વરી ' એવી ત્યારે બાબુ ઉચેથી વાણી થઈ સંધવા સ્ત્રીઓ જેમ ચોખાને ઉછાળે તેમ ધનદના ફરમાનથી દેવતાઓએ સારી રીતે વસુધારાની વૃષ્ટિ કરી પછી અત્યંત હર્ષ પૂર્વક વસુદેવના કનકવતી સાથે લગ્ન થયા. હવે કુમારે ધનદને નમીને વિનંતિ કરી કે—' તમે અહીં શા કારણથી આવ્યા ? તે જાણવાનું મને કૌતુક છે. ' એટલે ધનદે, જેણે હજી કંઠણ બાંધેલ છે એવા નવ પરિણીત વસુદેવને કહ્યું કે—' હે કુમાર ! મારે અહીં આવવાનું કારણ સાંભળી લે—

આજ ભરતશ્વેત્રમા અષ્ટાપદની પાસે સંગર નામે નગર છે ત્યાં મન્મથ

નામે રાજા અને તેની વીરમતી નામે રાણી છે. એક દિવસે તે પોતાની સ્ત્રી સહિત શિકાર કરવાને ચાલ્યો. તેવામાં તુચ્છ આશયવાળા તે રાજાએ સાર્થની સાથે આવતા અને મેલથી મલિન એવા એક સાધુને જોયા. એટલે આ મારા મુગયા ઉત્સવમા વિઘ્ન કરનાર અપશુકન છે ' એમ માનીને ટોળા થકી હાથીની જેમ તે સાર્થથકી તેને અલગ રાખ્યો. અને વળી સ્ત્રીસહિત પોતાને ઘેર આવી ખાર ઘડી સુધી રાજા તે સાધુને સતાવતો રહ્યો. ત્યારપછી અનુકંપા ઉત્પન્ન થતા તે દંપતીએ મુનિને પૂછ્યું કે—' તું કયાથી આવ્યો અને ક્યાં જાય છે ? તે કહે. ' મુનિ જોડ્યા—' હું રોહિતકપુરથી સાર્થની સાથે ચાલ્યો અને અષ્ટાપદપર જિન પ્રતિમાઓને વદન કરવા જતો હતો. હે મહામાનવાળા ! તમે સાર્થ થકી મને છુટો કર્યો, તેથી ધર્મકર્મના બાંધેલ અંતરાયને લીધે હું અષ્ટાપદપર જઈ શક્યો નહિ ' એટલે તે દંપતી લઘુકર્મી હોવાથી તે મુનિની સાથે વાતચીત કરતાં હુન્વનની જેમ કોધને ભૂલી ગયા. તેથી પરોપકારી મુનિએ પણ તેમને કેામળ હૃદયવાળા જાણીને જીવંત પ્રધાન જિનધર્મ કહી સંભળાવ્યો. ત્યારથી તે બંને કંઈક ધર્મની સન્મુખ થયા, અને શુદ્ધ ભક્ત, પાનાદિકથી ભક્તિપૂર્વક તે મુનિને પંડિલાવ્યા. પછી કર્મરોગથી પીડાતા તે બંનેને ધર્મજ્ઞાનરૂપ મહા-ઓપધ આપીને તે સાધુ તેમની રજા લઈ અષ્ટાપદપર ગયા. હવે તે બંને સાધુના સંસર્ગથી શ્રાવકવ્રત સ્વિકારી કૃપણ માણસો જેમ ધનની રક્ષા કરે, તેમ યત્નથી મત પાળવા લાગ્યા.

એક દિવસે ધર્મ સ્થિર કરવાને શાસન દેવી વીરમતીને અષ્ટાપદપર લઈ ગઈ. કારણ કે ધર્મીઓને શું પ્રાપ્ત થતું નથી ? ત્યાં સુરાસુરથી પૂજાતી જિન પ્રતિમાઓને જોઈને બહુજ આનંદ પામી. ચોવીશ જિન પ્રતિમાઓને ત્યાં ભક્તિભાવથી વાદીને પાછી દેવી શક્તિથી તે પોતાના નગરમા આવી. પછી તે તીર્થના અવલોકનથી ધર્મમા સ્થિર બુદ્ધિને ધારણ કરતી તે વીરમતીએ એક એક જિનને ઉદ્દેશીને વીશ વીશ આબિલ કર્યા, અને ચોવીશ જિનના ભક્તિપૂર્વક રત્નચુક્ર સુવર્ણના તિલક કરાવ્યા. એકઠા પરિવાર સહિત અષ્ટાપદપર જઈને સ્નાત્રપૂર્વક તેણે ચોવીશે જિનોની પૂજા કરી, અને જિન પ્રતિમાઓના લલાટપર તેણે તે તિલકોને સ્થાપન કર્યા. વળી તે તીર્થપર આવેલા ચારણ-શ્રમણાદિક મહાપાત્રોને યથાયોગ્ય દાન આપીને તેણે તપને ઉજવ્યું, અને તેથી જાણે પોતે કૃતાર્થ થઈ હોય; મનથી જાણે નૃત્ય કરતી હોય તેમ પુણ્યાત્મા વીરમતી પોતાના નગરમાં પાછી આવી. પછી શરીર લિજ્જ છતાં એક મનવાળા તથા ધર્મકાર્યમાં સદા ઉદ્યમ વંત એવા તે દંપતીએ કેટલોક કાલ વ્યતીત કર્યો, અને આયુ પૂરણ થતાં સમાધિથી મરણ પામીને તે બંને વિવેકી દેવલોકમા દેવ ને દેવીરૂપે દંપતી થયા. ત્યાંથી ચવીને મન્મથનો જીવ, બહલી દેશમાં પોતાનપુરને વિષે ધર્મિભલ નામના ભરવા-

હની રેણુકા સીની કુખથી ધન્ય નામે પુત્ર થયો. અને વીરમતીનો જીવ દેવલોકથી અવીને તેજ ધન્યની દુમસરી નામે ભાર્યા થઈ. ધન્ય જંગલમાં લેંસો ચારતો હતો. કારણ કે ભરવાડ લોકોનું એ પ્રથમ કુળકાર્ય છે. એક વખતે પ્રવાસીઓને મહાન વૈરી સમાન વર્ષાકાલ આવ્યો, વરસાદ વરસતાં છતાં ધન્ય લેંસો ચારવાને ગયો. શિરપર જળને વારનાર એક મોટા છત્રને ધારણ કરી લેંસોની પાછળ અરણ્યમાં પર્યટન કરતાં ધન્યે, પ્રતિમાધારી, એક પગે ઉભા રહેલા, નિશ્ચલ મનવાળા, શીત પરીપહથી જેનું શરીર કપમાન છે, તથા તપથી અત્યંત કૃશ એવા એક સાધુને જોયા. તેવા આકરા પરીપહને સહન કરતા તે મુનિને જોઈને જેને અનુકંપા ઉત્પન્ન થઈ છે એવા ધન્યે પોતે તેમના મસ્તક ઉપર પોતાનું છત્ર ધારણ કર્યું. એટલે ધન્યે છત્ર ધારણ કરવાથી તે મુનિ કદરહિત થયા. હવે દારૂડિયો જેમ મદ્યપાનથી ન અટકે, તેમ વરસાદ વરસતો બંધ ન પડ્યો, તથાપિ છત્ર ધારણ કરતાં ધન્યને કંટાળો ન થયો. કેટલાક વખત પછી વરસાદ બંધ પડ્યો, એટલે વરસાદ સુધી ધ્યાનનો અભિગ્રહ કરનાર મુનિ પણ ધ્યાનથી નિવૃત્ત થયા. પછી તરત ધન્યે મુનિને નમન કરી પગ દબાવવા પૂર્વક અંજલિ જોડીને કહ્યું કે—‘હે મહારાજ ! આ કાલ વિષમ છે. કાઠવથી પૃથ્વી દુઃખદાયક થઈ પડી છે. આવા સમયમાં તમે કયાથી આવ્યા. ’ મુનિએ ધન્યને કહ્યું કે—‘હું પાડુદેશથી અહીં આવ્યો છું. અને ગુરૂના ચરણથી પાવન થયેલ એવી લંકા નગરી તરફ જવાનો છું. પણ જતા જતા આ વર્ષાકાલે મને અંતરાય કર્યો. કારણ કે વરસાદ વરસતાં સાધુઓને જવું યોગ્ય નથી. તેથી વૃદ્ધિનો અભિગ્રહ લઈને હું અહીંજ રહ્યો. હવે આજ સાતમે દિવસે વૃદ્ધિ બંધ પડતાં અભિગ્રહ સંપૂર્ણ થવાથી અત્યારે હું કયાં વસતિમા જઈશ. ’ ધન્ય જોલ્યો—‘હે પ્રભુ ! મારા મહિષ (પાડા) ઉપર ખેસો. કારણ કે કાઠવથી જમીન બહુ વસમી છે. ’ મુનિ જોલ્યા—‘હે ગોવાળ ! સાધુઓ જીવે ઉપર બેસતા નથી, જે કામથી પરને પીડા થાય, તેવું કામ કહી પણ કરતા નથી, સાધુઓ સદા પગે ચાલનારાજ હોય છે. ’ એમ કહેતા મુનિ તેની સાથે નગર સમીપ ગયા, એટલે મુનિને વદન કરીને ધન્ય જોલ્યો—‘જેટલો વખત હું લેંસો દોહું, ત્યાં સુધી તમારે અહીં રહેવું, એમ કહી પોતાના ઘરે જઈ, લેંસોને તરત દોહી અને હાથનો એક ઘડો ભરીને તે મુનિ પાસે આવ્યો. પછી પોતાના આત્માને ધન્ય માનતા એવા ધન્યે તે મુનિને પારણ કરાવ્યું. બાદ સાધુએ પોતાનપુરમાં એક રાત્રિ ગાળી ત્યાંથી ધર્માશુદ્ધિથી ઉચિત માર્ગે જતા તે ઈષ્ટ સ્થાને ચાલ્યા ગયા. સાધુના સંસર્ગથી ધન્યે પોતાની સ્ત્રી સહિત સ્થિર સમ્યક્ત્વને ધારણ કરતા ઘણા કાલ શ્રાવક ધર્મનું પાલન કર્યું, અને અવસરે દીક્ષા લઈ, સાત વરસ તે આરાધીને બંને સમાધિથી મરણ પામ્યા, સાધુ દાનથી ઉપાર્જન કરેલ પુણ્યથી તે બંને હેમવત ક્ષેત્રમાં યુગલીયા થયા, અને ત્યાંથી મરણ પામી ક્ષીર કંડીરી નામે દેવ, દેવીરૂપે દ પતી થયા.

પ્રકરણ ૮ મું.

નળ, દમયંતીનું ચરિત્ર.

હી ત્યાંથી દેવ ચવીને આ ભરતને વિશે કોશલ દેશમાં અગ્રેધ્યા નામે નગરીમાં ધક્ષવાકુ વંશના નિષધરાજની મુંદરા રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ નલ નામે પુત્ર થયો. હવે અહીં વિદર્ભ દેશમાં કુંડિનપુર નગરને વિશે ભીમરથ નામેરાજ અને તેની પુષ્પદંતી નામે રાણી છે. તેના ઉદરમાં ક્ષીરકિંકરી દેવી દેવલોકથી ચવીને આવતરી, તે વખતે શયનમાં મુખે મુતેલી રાણીએ લગલગ રાત્રિ : સમાપ્ત થતાં એક સુસ્વપ્ન જોઈને તેણે રાજાને નિવેદન કર્યું—‘હે સ્વામિન ! આજે મને સ્વપ્ન આવ્યું કે દાવાગ્નિથી ભય પામીને સ્વેત હાથી તારા મહેલમાં પેઠા. તે તો જાણે સાક્ષાત્ તારા યશપુંજ હતો શું ?’ તે સાંભળીને શાસ્ત્ર સમુદ્રનો પારગામી રાજા બોલ્યો કે—‘હે મુંદરી ! કોઈ પુણ્યવાન જીવ આજે તારા ઉદરમાં આવ્યો છે.’ એ પ્રમાણે તે રાજા રાણી વાત કરતા બેઠા છે, તેવામાં જાણે અંશવલ્લુનો ભાઈ હોય એવો તે હાથી સાક્ષાત્ ત્યાં આવ્યો, અને તેમના પુણ્યથી જાણે પ્રેરાયો હોય તેમ તરતજ રાણી સહિત રાજાને પોતાના સ્કંધપર તેણે બેસાર્યા. પછી પુષ્પમાળાના શેષ પૂર્વક લોકેથી પૂજાતો તે હાથી નગરમાં ભરી, પાછો રાજભવનમાં આવીને તેણે તે બંનેને નીચે ઉતાર્યા, અને પોતે આલાનસ્તંભ પાસે ઉભો રહ્યો. પછી દેવતાઓ સ્થાને સ્થાને પુષ્પો વરસાવવા લાગ્યા. હવે રાજાએ સુગંધિ લેપનથી તે હાથીને વિલેપન કરી, સારા કુસુમોથી પૂજાને પછી તેની આરતી ઉતારી. હવે સમય થતા ઉત્પાતાદિ દોષ સહિત દિવસે રાણીએ કન્યાને જન્મ આપ્યો. તેના લલાટપર સૂર્ય સમાન સ્વાભાવિક એક તિલક હતું, અને તેથી તે બહુજ શોભતી હતી. તેના જન્મના પ્રભાવથી ભીમરથ રાજા અતુલ પરાક્રમવાળો અને બીજા સર્વ રાજાઓ પાસે પોતાની ઉચ્ચ આજ્ઞા મનાવનાર થયો. તે ઉદરમાં આવી તે વખતે રાણીએ સ્વપ્નમાં અગ્નિથી ભય પામેલ અને પોતાના ઘર તરફ આવતા હાથીને જોયો હતો, તેથી તે સ્વપ્નાનુસારે એક માસ પૂર્ણ થતાં રાજાએ તેનું દવદંતી એવું નામ રાખ્યું. પછી જેના સુગંધિ મુખકમળના શ્વાસમાં ભમરાઓની શ્રેણી લુપ્ત બની રહી છે એવી તે દવદંતી દિવસે દિવસે વૃદ્ધિ પામતા પગે ચાલતાં શીખી, અને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમાન તે ઘરના, આંગણે રમવા લાગી. તેના પ્રભાવથી રાજાને નિધાનો પ્રાપ્ત થયાં. પછી આઠમે વરસે કળાઓ શીખવવા માટે રાજાએ પોતાની પુત્રી કલાચાર્યને સોંપી. પણ તે સુખુદ્ધિ-

વાળી હોવાથી ઉપાધ્યાય તેને સાક્ષી માત્ર થયો. આદર્શમાં પ્રતિબંબ પડે, તેમ કળાઓ તેમાં દાખલ થઈ ગઈ. તે ધીમતીએ કર્મ પ્રકૃતિ વિગેરેનો અભ્યાસ કર્યો. તેની આગળ કોઈ પણ સ્થાદ્વાદ મતનું ખંડન કરવા સમર્થ ન થયો. એક વખતે કળાસચુદ્રનો પાર પામેલી તે દવદતી કન્યાને ઉપાધ્યાય તેના પિતાની પાસે લઈ આવ્યો. ત્યાં રાજાની આજ્ઞાથી ગુણરૂપ વનખંડમાં એક નીક સમાન એવી દવદતીએ પોતાનું સર્વ કળાકૌશલ સારી રીતે દેખાડી આપ્યું. તે વખતે તેણે શાસ્ત્રાર્થની ચતુરાઈ એવી રીતે પ્રગટ કરી કે જેથી સમ્યક્ત્વધારી જનોમા પોતાનો પિતા પ્રથમ દષ્ટાંતરૂપ થયો. પછી એક લાખને એક હબાર સોનામહોરો આપીને રાજાએ કળાચાર્યને વિદાય કર્યો. હવે દવદતીના પુણ્યાતિશયથી શાસનદેવીએ સાક્ષાત્ થઈને તેને સુવર્ણની જિન પ્રતિમા આપી અને કહ્યું કે—‘હે વસે ! ભાવી શ્રી શાંતિનાથ જિનની આ પ્રતિમાની તારે દરરોજ પૂજા કરવી.’ પછી સખીઓની સાથે રમતી તે કામી જનોરૂપ હરણોને બાંધી લેવામાં પાશ સમાન એવા ચૌવનને પામી. તેને ચૌવનવતી જોઈને રાજા અને રાણી તેના વિવાહ-ઉત્સવને જોવાને ઉત્સુક થયા, પરંતુ તેના તે તે ગુણ સમૂહને લાયક એવા વરની ચિંતાથી રાજા, રાણી જાણે અંતરમાં શલ્યથી આતુર થયા હોય તેમ સંકટમાં આવી પડ્યા. એવામાં દવદતી અઠાર વરસની થઈ, પણ તેને લાયક વર રાજાને ક્યાં પ્રાપ્ત ન થયો. પછી ‘બહુ મોટી કન્યાઓને સ્વયંવર યુક્ત છે’ એમ ચિતવીને તેણે રાજાઓને બોલાવવા પોતાના દૂતોને હુકમ કર્યો. તેના આમંત્રણ થકી લક્ષ્મી અને શોભામાં પરસ્પર સ્પર્ધા કરતા ઘણા રાજાઓ અને રાજકુમારો ઉતાવળથી કુંડિનપુરમા આવી પહોંચ્યા. તે વખતે રાજાઓના દેખાતા મોટા હાથીઓથી કુંડિનપુરની સમીપની ભૂમિ, વિધ્યાચલની પાસેની ભૂમિ સમાન શોભતી હતી. તે સમયે પોતાના નલ્લ અને કૂંભેર બંને પુત્રોસહિત નિષદ્ય રાજા પણ ત્યાં આવ્યો. ત્યાં ભીમરથ રાજાએ તે રાજાઓની સન્મુખ જવા-પૂર્વક બધાનું સ્વાગત કર્યું, પછી ભીમરથ રાજાએ શુભ દિવસે જાણે પાલક વિમાનનો નાનો ભાઈ હોય તેવા સ્વયંવર મંડપને તૈયાર કરાવ્યો, તેની અંદર વિમાન સમાન માચઠા કરાવ્યા અને તે ઉપર તેણે સુવર્ણના સિંહાસનો રચાવ્યા, એટલે પોતપોતાના કુમારો સહિત દિવ્ય અલકારો અને વસ્ત્રોને ધારણ કરતા રાજાઓ ત્યાં આવ્યા, તે શકસામાનિક દેવો જેવા શોભતા હતા. તે બધા નાના પ્રકારની ચેષ્ટાઓથી સ્પષ્ટ પોતાની કુશળતાથી ખુબી દેખાડતા યથાયોગ્ય માંચઠાઓ પર બેઠા. તેમનામા કોઈક હસ્તલીલાથી કનકકમલને ફેરવતો હતો, કોઈક સુગંધિ ગજરાના પુષ્પોને ભ્રમરની જેમ સુંઘતો હતો, અને કોઈક તો આકાશમાં જાણે બીજે ચંદ્ર બનાવવો હોય તેમ હાથવતી પુષ્પના દડાને ઉલાળતો હતો. એમ ત્યાં નાના પ્રકારની ચેષ્ટા કરતા બધા રાજાઓ શોભી રહ્યા હતા. હવે દેવી જેમ

દેવમંદિર જાય, તેમ પિતાની આજ્ઞા થતાં સખીઓથી પરવરેલી જાણે બીજી રંભા હોય એવી દવદંતી તે મંડપને શોભાવતી ત્યાં આવી. તે નવયુવતિને જોઈને રાજાએ વિશેષથી પોતાનું ચાતુર્ય પ્રગટ કરવા લાગ્યા, અને તેમણે પોતાના નેત્રાને તેમાંજ લગાડી દીધા. કેટલાક તેના પાણિયહણને માટે પોતાની ઇષ્ટ કુળદેવીને સંભારવા લાગ્યા. પછી રાજાની આજ્ઞાથી અંતઃપુરનો પ્રતિહારી દવદંતી આગળ રાજાઓનાં નામ લઈને કહેવા લાગ્યો કે—“ હે સ્વામિની ! શિશુમાર-પુરનો સ્વામી તથા જિતશત્રુ રાજાનો પુત્ર. આ મ્હંતુપણું રાજાને નજરથી નિહાલ. ઇક્ષ્વાકુ વંશમાં તિલક સમાન શ્રી ચંદ્ર રાજાનો પુત્ર આ ચંદ્રરાજ છે, એને વરવાની તારી ઇચ્છા છે ? આ ચંપાનગરીનો સ્વામી, લોગવંશમાં જન્મેલો ધરણેન્દ્ર રાજાનો પુત્ર સુભાહુ રાજા છે, એને તું વર, કે જેથી ગંગાના સુગંધિ જળાભિંદુચુકત પવન તારી સેવા કરશે આ રોહીતકપુરનો ધણી, પવનનો પુત્ર ચંદ્રશેખર રાજા છે, એ ખત્રીશ લાખ ગામનો સ્વામી તને રૂચે છે ? આ જય-કેસરી રાજાનો પુત્ર, મન્મથ (કામ) રૂપ શશલક્ષ્મી તારા મનને ખેંચે છે ? આ સૂર્યવંશમાં સુગટ સમાન, ભૃગુકન્ધનો સ્વામી જન્હુ રાજાનો પુત્ર યજ્ઞદેવ છે, હે સુંદરી ! એને તું મહાય છે ? આ ભરતચક્રીના કુળમાં તિલક સમાન માનવર્ધન રાજા છે, વિંવવિંખ્યાત એ વરને તું વર. આ કુન્તુમાયુધનો પુત્ર સુકુટેશ્વર છે, માટે ચંદ્રને જેમ રોહિણી, તેમ તું એની પત્ની થવાને લાયક છે. આ કોશલાધિપતિ નિષધ નામે રાજા, કે જે ઋષભસ્વામીના વંશમાં ઉત્પન્ન થયો છે અને ત્રણે ભુવનમાં પ્રખ્યાત છે. વળી એના નળ અને કૂબેર નામે બે મહા બલવંત પુત્રો છે, તેમાં તને જે પસંદ હોય, તેના ગળામાં વરમાળા નાંખ. ” ત્યારે જન્માંતરના સ્નેહથી અને રૂપથી મોહિત થયેલ દવદંતીએ પણ તરતજ નલકુમારના ગળામાં કૃષ્ણને લક્ષ્મીની જેમ વરમાળા નાખી. તે નળને વરી, એટલે ‘ આ ઠીક વરી, ઠીક વરી ’ એમ આકાશમાં વિદ્યાધરોની વાણી થઈ. એવામાં કૃષ્ણરાજકુમારે હુમકેતુ સમાન ખડગને ઉપાડી, સત્વર ઉઠીને નલને કહ્યું કે— “ અરે ! નલ ! દવદંતીએ તારા ગળામાં સ્વયંવરમાળા વૃથાજ નાખી, હું હાજર છતાં એને બીજો કોઈ પરણવાને સમર્થ નથી. માટે ભીમપુત્રીને મૂકી દે, અથવા તો શસ્ત્ર લઈને યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થા. હું કૃષ્ણરાજને જીત્યા વિના તું શી રીતે કૃતાર્થ થઈશ ? ” આ સાંભળતા નલકુમાર હસતા હસતા બોલ્યો કે— ‘ અરે સુત્રિયાધમ ! દવદંતી તને ન વરી, તેથી વૃથા ખેદ શા માટે કરે છે ? દવદંતી મને વરી છે, તો મહાપાપનો વિચાર ન કરતા તું આ પરસ્ત્રીને કેમ ઇચ્છે છે ? તથાપિ તને એ મળવાની નથી. ’ એમ કહીને અગ્નિ સમાન અસહ્ય તેજવાળો ક્રોધથી અધરને ફરકાવનાર એવો નલકુમાર ચમની જીભ જેવા લયંકર ખડગને હાથવતી નચાવવા લાગ્યો. તે વખતે નલ અને કૃષ્ણરાજ બંનેનું સૈન્ય તરત સજ્જ

થઈ ગયું, એટલે દવદંતી વિચારવા લાગી કે—‘ અરે ! આ મારા નિમિત્તે પ્રલય પાસે આવ્યો. અહા ! હું શું પુણ્યહીન છું ? ’ હે શાસન દેવતા ! જો હું શ્રાવિકા હોઈ, તો હે માત ! નહનો વિજય થાઓ, અને બંને સૈન્યને કુશળ હો. ’ એમ કહી, ‘ જળકળશ લઈને દવદંતીએ શાંતિને માટે તેના જળથી ત્રણવાર છંટકાવ કર્યો. એટલે તે જળ છંટકાવથી જેતું મસ્તક દબાઈ ગયું છે, એવો કૃષ્ણરાજ સણવારમાં યુગાઈ ગયેલ અંગારાની જેમ નિસ્તેજ થઈ ગયો, અને શાસન દેવતાના પ્રભાવથી કૃષ્ણરાજના કરચક્રી વૃક્ષથી પડતા પાકા પાંદડાની જેમ ખડ્ગ પડી ગયું. એટલે હત પ્રભાવવાળો થઈને કૃષ્ણરાજ ચિંતવવા લાગ્યો—‘ નલ સામાન્ય જન નથી, એના તરફ મેં વિચાર વિના કંઈ અને પ્રયત્ન કર્યો, પણ એ પ્રણામ કરવા યોગ્ય છે. ’ એમ વિચારીને કૃષ્ણરાજ એક કિંકરની જેમ નલને પગે પડ્યો, અને બોલ્યો કે—‘ હે સ્વામિન ! મેં વિચાર્યા વિના જે કંઈ, તે મારો અપરાધ અને અવિનય દોષ ક્ષમા કરો. ’ એટલે પ્રણામ સુધી કોપ કરનાર મહા પુરૂષ નળ કુમારે પ્રણામ કરનાર કૃષ્ણરાજને રાજ કરીને વિદાય કર્યો. જમાઈના શુભો જોતાં ભીમરથ રાજ પોતાની પુત્રીને પુષ્પવતી માની અને ઊભા સર્વ રાજાઓને સત્કાર પૂર્વક વિસર્જન કરીને તેણે નળ-દવદંતીના વિવાહ મહોત્સવ કર્યો, વળી કર મોચનમાં રાજાએ પોતાના વૈભવને ઉચિત હાથી, ઘોડા અને રથાદિકે જમાઈને આપ્યા, ત્યારપછી જેમણે કંકણ ખાંધેલ છે તથા પોતાના ગોત્રની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ જેમના મંગલગીત ગાઈ રહી છે એવા તે નવ પરિણીત દંપતીએ ગૃહ્યેત્યને વિધિપૂર્વક વંદન કર્યું. પછી ભીમરથ તથા નિષધ રાજાએ મહા મહોત્સવ પૂર્વક તે બંનેનું કંકણમોચન કરાવ્યું. હવે ભીમરથ રાજાએ પુત્ર સહિત નિષધ રાજાને બહુજ્ઞ માન આપીને વિસર્જન કર્યા, અને થોડી ભૂમી સુધી તે પાછળ ગયો. એવામાં પોતાના પતિને અનુસરતી દવદંતીને તેની માતા પુષ્પદંતી શિખામણ આપવા લાગી કે—‘ હે પુત્રી ! સંકટ પડતાં પણ દેહ છાયાની જેમ પતિનો તું કદી ત્યાગ કરીશ નહિ. ’ પછી પોતાના માતૃપિતાની રજા લઈને આવતી દવદંતીને નળકુમારે રથમાં બેસારી અને પોતે પણ બેઠો. ત્યાર પછી ભીમરથ રાજા પોતાના પુત્ર સહિત નગરભણી ચાલ્યો. રસ્તામાં હાથીઓના મદદલથી તેણે ભૂમિને ભીની કરી સુકી, અશ્વોના ખુરોથી દબાયેલી ભૂમિ કાસાના તાલની જેમ અવાજ કરવા લાગી, ગાડાઓની રેખા (ચીલા) થી રસ્તા ચિતરાઈ ગયા, ઉંટો અને ખચ્ચરો માર્ગના વૃક્ષોને પત્ર રહિત કરવા લાગ્યા, સૈન્યોએ જેતું પાણી પી લીધું છે એવા કુવા, તળાવ, વાવો, નદીઓ અને કુંડ વિગેરે જળાશયો પંકશેષ (જેમાં માત્ર કાંદવ બાકી છે) થઈ ગયા, ઉંડેલ સૈન્ય રજથી ગગનમાં પણ જણે ઊભી ભૂમિ બની ગઈ. તે વખતે પોતાની નગરીને જોવાની ઇચ્છાથી આગળ ચાલતા નિષધરાજા કોઈ રીતે વચમાં અટક્યો નહિ, આગળ

જતાં અંધકાર પ્રસરી, અને તેથી જળ, સ્થળ, ખાડો કે વૃક્ષ-
દિક કંઈ જોવામા આવતા ન હતા. તે વખતે અંધકારને લીધે
લોચનખળ અટકી જવાથી ચઢિરિદ્રિયપણાને પ્રાપ્ત થયેલ સૈન્યને જોઈને
નળકુમારે પોતાના જોળામા સુતેલ દવદંતીને કહ્યું કે—‘હે સુંદરી ! આપણું
સૈન્ય અત્યાદે અંધકારથી પીડિત છે, માટે તારા તિલકરૂપ ભાસ્કર (સૂર્ય) ને
પ્રકાશિત કર. ’ તે સાંભળી દવદંતીએ ઉઠીને પોતાના ભાલનું માર્જન કર્યું,
એટલે તે તિલક અંધકારમાં સૂર્ય સમાન દીપી નીકળ્યું, તેથી સૈન્ય નિર્વિઘ્ને
ચાલવા લાગ્યું. એવામાં આગળ ચાલતાં પદ્મખંડની જેમ ભમરાઓ જેને વળગી
રહ્યા છે એવા પ્રતિમાધારી એક સાધુ નળના જોવામાં આવ્યા, એટલે તેણે પોતાના
પિતાને કહ્યું કે—“ હે તાત ! આ મહર્ષિને જુઓ અને તેને વંદન કરો, તથા
માર્ગનું પ્રાસંગિક ક્ષણ લ્યો. કાચોત્સર્ગે રહેલા આ મુનિને કોઈ મદોન્મત્ત હા-
થીએ ગંડસ્થળને ખંજવાળવાની ઇચ્છાથી વૃક્ષની માફક ઘર્ષિત કર્યા છે,
ખડું ખંજવાળતાં તેના ગંડસ્થલથી લાગેલ મદજળના સુવાસથી ખેંચાઈ
આવેલ ભમરાઓ એને વારંવાર દસ્યા છતાં એ પરિપ્રહને સહન કરે છે.
મદોન્મત્ત હાથીએ પણ પર્વતની જેમ નિશ્ચલ પગે ઉભા રહેલ, ધ્યાનથી ન ચ-
લેલ એવા આ મુનિ માર્ગમાં પુણ્યયોગેજ આપણા જોવામા આવ્યા. ” પછી શ્રદ્ધા
જેને ઉત્પન્ન થયેલ છે એવા નિષધ રાજાએ પોતાના પુત્ર અને ‘પરિવાર સહિત
પ્રાપ્ત થયેલ તીર્થની જેમ ક્ષણભર તે મુનિની સેવા કરી, તથા વારંવાર તેને સ્તવી
અને નિરૂપદ્રવ ધનાવીને ‘પરિવાર સહિત રાજા આગલ ચાલ્યો. પછી અનુક્રમે
કેશલા નગરીની સમીપ આવતાં નલકુમારે પોતાની પ્રિયાને કહ્યું કે—“હે દેવી !
જિન ચૈત્યોથી વિભૂષિત આ આપણી નગરીને નિહાલ. ’ એટલે દવદંતી પણ તેના
ઉંચા ચૈત્ય જોવાથી ખડુંજ ઉત્કંઠિત થતી મેઘના દર્શનથી મચૂરીની જેમ તે ઉ-
ત્સાહચુકત બની ગઈ, અને વારંવાર તે પોતાના આત્માની અત્યંત પ્રશંસા કરવા
લાગી—‘ હું ધન્ય છું કે જેને નળ જેવો પતિ મળ્યો, દરરોજ હું આ ચૈત્યોને
વંદન કરીશ. ’ હવે ચારે બાજુ તોરણો અને ક્વલ્લદિકથી નાના પ્રકારનો
મંગલાચાર જેમાં ચાલુ થઈ રહ્યો છે એવી પોતાની નગરીમા પુત્ર સહિત
નિષધ રાજાએ શુભ દિવસે પ્રવેશ કર્યો. પછી ત્યાં નલ અને દવ
દંતી દંપતીએ નખમાંસની જેમ પ્રીતિભાજન થઈને મહાસુખથી કેટલોક
કાલ વ્યતીત કર્યો. ત્યારપછી એક વખતે નિષધ રાજાએ નલને પોતાના રાજ્યપર
અને કુખેરને ચોવરાજ્યપર બેસાર્યો અને પોતે દીક્ષા લઈ લીધી. હવે નલરાજા
પોતાની પ્રજાને સંતતિની જેમ પાળવા લાગ્યો. તેના સુખે સુખી અને તેના દુઃખે
દુઃખી રહેવાથી તે સર્વદા પ્રજાપાલકજ બની ગયો. બુદ્ધિ, પરાક્રમ અને જુજબ-
ળસંપન્ન તે નલ રાજાને શતવાને બીજો કોઈ રાજા સમર્થ ન થયો.

હવે એક દિવસે નલરાજાએ કુલકમથી આવેલા સામ ત અને પ્રધાન પુર-
 થોને પૂછ્યું કે—‘ શું હું પિતાએ સાધેલ ભૂમિને જ પાળુ છું કે અધિકને
 પાળુ છું.’ તેં બોલ્યા કે—“ નિવેધરાજાએ ત્રણ અંશ ન્યૂન ભરતોને અર્ધ ભાગ
 ભોગવ્યો અને તમે તો સમસ્ત ભરતાર્ધ ભોગવો છો, પિતાથી પુત્ર અધિક થાય-
 એ યુક્તજ છે. પરંતુ અહીંથી બસે ચોજન દૂર તક્ષશિલા નગરીમા કદંબ નામે
 રાજા છે, તે તારી આજ્ઞાને સ્વીકારતો નથી. તારા ભરતાર્ધ સાધવાના જયથી
 ઉપજત થયેલ અદ્ભુત યશસ્વ ચક્રને વિશે તે એકજ કલંક સમાન ભાસે છે. લેશ
 વ્યાધની જેમ તમે તેની ઉપેક્ષા કરી, તેથી આજે તે અત્યંત વૃદ્ધિ પામીને અસા-
 ધ્ય થઈ પડ્યો છે, પરંતુ તું જો તેની ઉપર રોષથી કંઈ મન કરે, તો પર્વતથી
 પડતા ઘટની જેમ તે ભાગીજ નય. માટે પ્રથમ દૂત મોકલીને તે ઉન્મત્ત કદંબરા-
 જાને સમજાવો.” એ રીતે પૂર્વથી આવતા સામ તાદિકનું હિતકારી વચન સાંભ-
 લીને નલરાજાએ મહાવાચાલ દૂતને શિખામણ આપીને મોટા સૈન્ય સહિત ત્યા
 જવાનો હુકમ કર્યો. ગરૂડની જેમ હુર્ધર એવો તે દૂત પશુ તરત ત્યા જઈને પો-
 તાના સ્વામીને ન લખવતા કદંબરાજાને કહેવા લાગ્યો—“ અરે કદંબ ! મહાવૈ-
 રરૂપ વનને દાવાનલ સમાન મારા સ્વામી નલરાજાની તું સેવા કર, અને તારું
 અભિમાન તણ દે. હું તારી કુળદેવીથી અધિષ્ઠિત હોઉં, તેમ તને હિત કરું છું
 જો નલની આજ્ઞા માનીશ નહિ, તો તને ભવિષ્યમા સંતાપ થશે.” એ પ્રભાણે
 દૂતનાં વચન સાંભળીને ક્રોધથી ઘેરાયેલો કદંબ, દાતના અચ્છ ભાગથી હોઠને કર
 ડતો અને મૂખની જેમ પોતાને ન જાણતો તે કહેવા લાગ્યો—“ હે દૂત ! તારો
 સ્વામી શું ગાડો થયો છે ? અથવા વાયુના સ્થાને સુતો છે કે જે વૈરરૂપ મુસ્તા
 (નાગરમોથ) ને ઉગેડી નાખવામા વરાહ સમાન મને જાણતો નથી ?
 શું તેને સામત, પ્રધાન કે પુરોહિતાદિક નથી કે સુતેલા સિંહ સમાન મને
 જગાડતા નલને અટકાવતા નથી ? માટે હે દૂત ! તું જા, અને જો તારો સ્વામી
 રાજ્યથી ઉદ્દેગ પામ્યો હોય, તો સંગ્રામ કરવાને ભલે તૈયાર થાય. આ હું પશુ
 તેના સંગ્રામનો અતિથિ થઈ ગેઠા છું. ” આ સાંભળી દૂત પશુ તરત આવીને
 અહંકારથી ઠાડણુ તે કદંબના વચનો તેણે નલને કહી સંભળાવ્યા. એટલે સર્વ
 સેનાસહિત નલરાજાએ તક્ષશિલા નગરી ઉપર ચડાઈ કરી, અને ઉતાવળથી ત્યાં
 જઈને બધી તક્ષશિલા નગરીને તેણે ઘેરી લીધી. હાથીઓને લીધે બાણે બીજો
 કિલ્લો બનાવ્યો હોય, તેવી તે દેખાતી હતી તે વખતે કદંબ પશુ સૈન્ય સહિત
 સજ્જ થઈને બહાર આવ્યો. કારણ કે સિંહ શુકાના દ્વાર પાસે આવેલ બીજા
 સિંહને સહન કરતો નથી પછી બને સૈન્યના સુલોટો લડયા અને ચિરકાલ બાણ-
 યુદ્ધ કરતાં આકાશમા બાણોના મંડપ બની ગયા. પછી નલે કદંબને કહ્યું કે—
 ‘ હાથીઓ વિગેરેને શા માટે મારવા જોઈએ ? આપણે બને શત્રુ દંદ્યુદ્ધથી

લડીએ. ' એટલે નલ અને કદંબ આયુષ્યાદિકવતી દ્વંદ્વયુંદથી લડયા. અને ગર્વિષ્ઠ કદંબે નલ પાસે 'જે જે યુદ્ધની માગણી કરી, તે તે યુદ્ધમાં વિજયી નલથી તે હારી ગયો ત્યારે કદંબ વિચારવા લાગ્યો કે—“ મહા બલિષ્ઠ નલની સાથે મેં મારૂં ક્ષત્રિયપણું તોલી લીધું. એટલે હવે તો તેણે મને મરણની હદમુખી પહોંડ્યો છે તો પતંગની જેમ હું ન મરું. માટે નલથી પલાયન કરીને હું દીક્ષા લઈ લઉં. જેનું કૃણ સુંદર હોય, તેણે પલાયન પણ સાડું છે.” એમ મનમાં ચિંતવી, પલાયન કરી, ભવવિરક્ત થઈ વ્રત લઈને કદંબ ત્યાં પ્રતિભાએ રહ્યા. તેને વ્રતધારી જોઈને નલ બોલ્યો—“ હે કદંબ ! તેં મને જીતી લીધો, પણ મનથી સમાને તણશ નહિ, તું વિજયવાન છે. ' ત્યારે મહાવ્રતધારી ધીર કદંબે નલને કંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. કારણ કે નિઃસ્પૃહન રાજાની શી પરવા ? પછી કદંબની સ્તુતિ કરી, તેના સત્વથી મસ્તકને ધ્રુણાવતાં નલરાજાએ તેના પુત્ર જયશક્તિનાં તેના રાજ્યપર બેસાર્યો. ત્યારપછી વાસુદેવની જેમ વિજયી નલરાજાને બધા રાજાઓએ મળીને ભરતાર્ધના સ્વામીપણાનો અભિષેક કર્યો. પછી પોતાની કોંશલા નગરી તરફ જતા નલરાજાને બીજા રાજાઓએ ભેટણું આપ્યાં. વિદ્યાધરીએ જેના બલને ગાઇ રહી છે એવો નલરાજા દવદંતીની સાથે લોગવિલાસ કરતાં ચિરકાલ પૃથ્વીનું પાલન કરવા લાગ્યો.

હવે પોતાના કુળમાં અંગાર સમાન રાજ્યલુપ્ત કૂબેર શાકિનીની જેમ સત્પાત્ર નલનું છળ જોવા લાગ્યો. ન્યાયવંત છતાં નલને જુગારનું વ્યસન હતું. ચંદ્રમાને પણ કલંક છે અને રત્ન ક્યાં ઉપદ્રવ રહિત છે ? 'હું' પૃથ્વીને જીતી લઉં ' એવા કૂર આશયથી કૂબેર નલને સોગઠાવતી સદા રમાડવા લાગ્યો. તે બંને લાંબો વખત જુગાર રમ્યા, પણ ડમરૂની ગાંઠની જેમ બંનેનો જય થતો હતો. એક વખતે સોગઠાને બાંધી લેવામાં અને છુટા કરવામાં સમર્થ છતાં દેવયોગે નલ કૂબેરને જીતી શક્યો નહિ. ઈચ્છતાં છતાં નલના અનુકૂલ પાશા ન પડ્યા. એટલે તેના સોગઠાને કૂબેર વારંવાર મારવા લાગ્યો. તેથી ગામ, નગર, કર્જેટ, ખેટ, અને દ્રાણુદિક હારી જતાં નલ લક્ષ્મીથી હીન થતો ગયો, કે જેમ ઉનાળામાં સરોવર જળરહિત થઈ જાય. નલ જુગારનું વ્યસન ન મૂકવાથી બધા લોકો ખેદ પામ્યા, પરંતુ કૂબેરના વાંછિત સિદ્ધ થતા તે બહુ પ્રમોદ પામ્યો, તે વખતે નલના અનુરાગી લોકો ત્યાં હાહાકાર કરવા લાગ્યા, તે સાંભળીને દવદંતી ત્યાં આવી, અને કહેવા લાગી કે—“ હે નાથ ! હું તમોને પ્રાર્થના કરું છું કે મારી ઉપર મહેરબાની કરીને જુગાર તણ દો. તારા જે પાશા શત્રુની જેમ દ્રોહ કરનારા છે. હે નાથ ! ગણિકા ગમનની જેમ સુસ જનો જુગારને એક કીડામાત્ર સમજીને સેવે છે, પણ આમ દરરોજ સેવતા નથી, એ આત્માને અંધ બનાવનાર અને સર્વ સંપદાને

નાથ કરનાર છે. લઘુ બધુ કૂબેરને તુ રાજ્ય થઇને ભલે રાજ્ય આપી દે, પણ ‘બ-
હોતકારથી એની લક્ષ્મી ગઇ’ એવો પોતાનો અપવાદ બહારી ન લે. તે સેંકડો
યુદ્ધથી ઉપાર્જન કરેલી આ વસ્તુધા જીગારમા ગઇ. હે દેવ ! તે કારણથી એ બા-
બત પ્રવાહ વિના ઘસડાઈ ગયેલ સિક્કયુ (વેળુ) ની જેમ મને સતાવે છે. ‘આ
પ્રમાણે તે દેવદંતીનાં વચનો નંજે સાંભળ્યા નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેણે તેની
સાથે પણ ન જોયું, દશમી મહાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ હાથી જેમ કાંઈ પણ બળી
શકતો નથી, એ રીતે પતિથી અત્યંત અવજ્ઞા પામેલ દેવદંતીએ કુલીન અમા-
ત્યોને કહ્યું કે—‘ નલને ઘત રમતાં અટકાવો. ’ સન્નિપાતવાળાને જેમ ઔષધ
શુષ્ક ન કરે, તેમ તેમનું વચન પણ નલને અસર કરી શક્યું નહિ. જીગાર-
મા ભૂમિને હારી ગયા છતાં નલ પાછો ન હસ્યો, અને તેથી દેવદંતીની સાથે
અતઃપુરને પણ તે હારી ગયેલ. પછી સર્વસ્વ હારી જતા પોતાના શરીર થકી
બધા આશરણાદિક, બધું દીક્ષા લેવા ઇચ્છતો હોય તેમ દાવમા માડી દીધા.
એટલે કૂબેર નળને કહ્યું કે—‘ અરે નલ ! હવે અહીં ન રહે, મારી ભૂમિનો ત્યાગ
કરી જા, તને પિતાએ રાજ્ય આપ્યું અને મને તો આ પાશાએ રાજ્ય આપ્યું. ’
પછી ‘ બલવંત પુરૂષોને લક્ષ્મી દૂર નથી, તું મદ ન કર. ’ એમ બોલતા નલ માત્ર
ઉત્તરીય વસ્ત્ર પહેરીને ત્યાંથી ચાલતો ચયો, એટલે નલની પાછળ જતી દેવદંતીને
કૂબેરે અઘટિત વચન કહ્યું કે—‘ અરે સુંદરી ! તું જીગારમાં છતાં ઈર્ષ્ય છે, માટે
જા નહિ અને મારા અતઃપુરને પવિત્ર કર. ’ ત્યારે અમાત્યાદિક દુષ્ટમતિ કૂબેરને
કહેવા લાગ્યા—“ આ મહાસતી દેવદંતી પરપુરૂષની છાયાને પણ સ્પર્શ કરતી
નથી, માટે એને તું અતઃપુરમાં રાખીશ નહિ. ‘ મોટાભાઈની મત્ની માતા જેવી
અને મોટાભાઈ પિતા સમાન ગણાય ’ એમ બાલકો પણ કહે છે. હે કૂબેર ! તો
પણ જો તું બહાતકારથી એમ કરીશ, તો આ મહાસતી દેવદંતી તને ભરતીભૂત
કરી નાખશે, કારણ કે બાળવા વિગેરેની ક્રિયા સતીઓને હુકર નથી. હે રાજા !
એ સતીને સતાવીને તું અનર્થને ઉપાર્જન ન કર, પરંતુ પતિને અનુસરતાં એને
ઉત્સાહિત બનાવ. નલને ગામ, નગર, કે પત્તનાદિક તો ભલે નહિ આપ, પરંતુ
ભાતું અને સારથિ સહિત એક રથ તો એને આપ. ” આ સાંભળતા કૂબેરે દેવ-
દંતીને નલની સાથે વિસર્જન કરી અને ચંબલ તથા સારથિ સાથે એક રથ
આપ્યો. ત્યારે નલ બોલ્યો કે—‘ જે મેં ભરતાઈના જયથી લક્ષ્મી મેળવી, તેનો
કીડાથી ત્યાગ કર્યો, તો મને રથની શી જરૂર છે ? એમ સાંભળીને લાંબા વખતથી
સેવા કરનાર પ્રધાનો બોલ્યા કે—“ હે સ્વામિન ! અમે પણ તારી પાછળ આ-
વીએ, પણ કૂબેર અટકાવે છે. તેં જેને રાજ્ય આપેલ છે એવો આ તારો લઘુ
બાપા અમારે તજવા યોગ્ય નથી. કારણ કે આ વંશમાં જે રાજા હોય, તેની સેવા
કરવી—એવો અમારો ક્રમ છે. માટે હે મહાભુજ ! અમે તારી સાથે આવવાને લા-

થક નથી. અત્યારે તોરી દવદંતી સ્ત્રીજ તારા મંત્રી, મિત્ર અને પદ્ધતિ છે, પરંતુ હે સ્વામિન ! સતીની મર્યાદાને ધારણ કરનાર અને શિરીષ પુષ્પ સમાન સુકુમાર અંગવાળી એ દવદંતીને તું રસ્તામાં પગે ચલાવતાં શી રીતે લઈ જઈશ ! સૂર્યથી તમ થયેલ રેતીવાળા માર્ગને કમળના ગર્ભ સમાન કેમળ પગ તળીયાથી એ શી રીતે સ્પર્શ કરશે ? માટે હે નાથ ! પ્રસન્ન થઈને અમારા પર મહેરબાની કરો અને રાણીની સાથે આ રથમાં બેસો. માર્ગ દોમ બને અને તમારું કલ્યાણ થાઓ.” એ રીતે વારંવાર પ્રધાનોએ પ્રાર્થના કરવાથી નલરાજ દવદંતીની સાથે રથમાં બેસીને ચાલી નીકળ્યો. તે વખતે બહુ સ્નાન કરવાને તેયાર થઈ હોય તેમ માત્ર એકજ વસ્ત્રવાળી દવદંતીને બેઠીને અશ્રુજળથી જેમની કાંચળી ભીંભઈ ગઈ છે એવી નગરની સ્ત્રીઓ અત્યંત રોવા લાગી. હવે નગરમાંથી જતાં નલરાજએ પાંચ-સો હાથ ઉંચા અને દિગ્દેહસ્તીના આલાન સમાન એવા એક સ્તંભને બેઠો, એટલે શબ્દ્યજ્ઞાના દુઃખને બહુ ભણતોજ ન હોય તેમ કોતુકથી લીલામાત્રમાં હાથી જેમ કઢલી (કેળ) ને ઉખેડી નાખે, તેમ નલરાજએ તે સ્તંભને ઉખેડી નાખ્યો, અને પાછો ત્યાંજ ખોડી દીધો. તેનું આ બલ બેઠીને નગરજનો કહેવા લાગ્યા—

“ અહો ! નલનું બલ. આવા બલવાનને પણ સંકટ નડે, તે તો દેવનાજ ચાળા છે. વળી પૂર્વે પર્વતના ઉદાનમાં કુબેરની સાથે નલ ખેંદતો હતો તેવામાં એક મહર્ષિ જ્ઞાની આવ્યા, અને તેમણે કહ્યું કે— ‘ પૂર્વ જન્મમાં સાધુને આપેલ ક્ષીરદાનના પ્રભાવથી આ નલ ભરતાર્ધનો સ્વામી થશે, અને જે નગરના મધ્યમાં રહેલ પાંચસો હાથ ઉંચા સ્તંભને ચલાવશે, તે અવશ્ય ભરતાર્ધનો સ્વામી બહુવો. ’ આ બંને વાત સત્ય થઈ. ભરતાર્ધનો પતિ નલ અને એણે સ્તંભ ચલાવ્યો પણ નલના જીવતાં ક્રોધલાનગરીમાં બીજો રાજા થવાનો નથી ’ એમ જે તે મહર્ષિએ કહ્યું, તે તો અસત્ય જેવું લાગે છે. અથવા તો વિશ્વાસપૂર્ણ તેની વાણી અન્યથા થાય નહિ. કારણ કે જે કુબેર પડી ભાંગે, તો શું થાય, તે કોને ખબર છે ? પછી કદાચિત્ત અહીં નલજ ફરી રાજા થાય. પવિત્ર કીર્તિવાળા નલનું પુણ્ય વધતું રહે ” એ પ્રમાણે નગરજનોનાં વચન સાંભળતો, અને અત્યંત રૂદ્ધ કરતી દવદંતીના અશ્રુપ્રવાહથી જેનો રથ ભીંભઈ ગયો છે એવો નલ જગરીને ત્રણને દવદંતીને કહેવા લાગ્યો— ‘ હે દેવી ! આપણે હવે ક્યાં જઈશું ? કારણકે સ્થાનના નિર્ણય વિના દક્ષ જોને ચાલવાની ક્રિયા ન શોભે. ’ એમ પૂછતાં તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળી દવદંતીએ કહ્યું કે— ‘ હે દેવ ! કુંડિનપુરમાં ચાલો અને ત્યાં અતિથિ થઈને તમે મારા પિતાપર અનુગ્રહ કરો. ’ તે સાંભળીને નલ રાજના આદેશથી ભક્તિના આધારરૂપ સારથિએ કુંડિનપુરની દિશા તરફ અંધોને ચલાવ્યા. એવામાં આગળ ચાલતાં વાઘોના અંશરૂપી ભયંકર, કેસરિસિંહે મારેલાં હાથીઓનાં દાંતથી ભૂતલ જેમાં દંતુર (દંતયુક્ત) થયેલ છે તથા ચંમતું બહુ કીડાસ્થાન હોય એવી મહા

દોર અટવીમાં નલરાજના આવી ચડયો. ત્યાં આગળ જતાં જેમણે ધનુષ્યને કાનસુધી
 જોઈ લીધેલ છે અને સામે આવતા યમહત સમાન જોવા પ્રચંડ લીલોને નલરા-
 જાએ જોયા. તેમાં કેટલાક લીલો બાજે મુશપાનમાં તત્પર હોય તેમ નાચવા
 લાગ્યા, એકદાંતવાળા હાથી સમાન કેટલાક રીંગડું વગાડવા લાગ્યા, નાટકમાં
 નર્તકીની જેમ કેટલાક કલકલ શબ્દ કરવા લાગ્યા, કેટલાક મેઘધારાની જેમ
 માણા વરસાવવા લાગ્યા, કેટલાક કસરતખાજ મહોનો જેમ હાથથી થાપ દેવા
 લાગ્યા. એ રીતે તે બધા લીલોએ લેગા થઈને હાથીને જેમ કૂતરા રોકે તેમ
 નલને ઘેરી લીધો, એટલે રથપરથી તરત ઉતરી, મ્યાનમાંથી તરવાર કઢાડીને
 રંગભૂમિમાં નર્તકની જેમ પોતાની મુઠિમાં તે તેને નચાવવા લાગ્યો, તે વખતે
 દવદંતી રથને તજી, નલની ભુજમાં લાગીને કહેવા લાગી—હે સ્વામિન ! આ
 લોકોપર તમે આશ્રેષ્ઠ કેવો કરો છો ? ગ્રાસલા કે શીયાળવા વિગેરેપર શું સિંહ
 પોતાનો પરાક્રમ ચલાવે છે ? હે નાથ ! ભરતાર્ધની જય લક્ષ્મીના વાસરૂપ આ
 તરવાર આ બીલોપર ચાલતાં લજ્જા પામશે. ’ એમ કહીને દવદંતીએ પોતાની
 ઈષ્ટસિદ્ધિને માટે વારંવાર હુંકારા મૂક્યા, સતીના પ્રભાવથી છોડવામાં આવેલા
 તે હુંકારો લીલલોકોના કાનમાં લોહાની સોય સમાન થઈ પડ્યા, એટલે તે દરેક
 દિશામાં ભાગી ગયા, અને તે દંપતી તેમની પાછળ દોડતાં રથથી દૂર નીકળી ગયા,
 એવામાં બીજા લીલોએ તેમનો રથ લઈ લીધો. દેવ વાંકું થાય, ત્યાં ઉદયમ શું
 કામ આવે ? પછી નલ દવદંતીના હાથ પકડીને બાજે તેને પાશ્વિગ્રહણના જોશ-
 વની ચાઢી આપતો હોય તેમ લામવા લાગ્યો. તે સમયે દવદંતીએ દર્શના કાંટાથી
 વીંધાયેલા મગમાંથી ઝરતા લોહીના ટીપાંથી જંગલની જમીનને બાજે ઉંઠ ગોપ
 (મેઘના મામા) શુવોશી વ્યાપ્ત બનાવી દીધી. પૂર્વે પટ્ટબંધ (પટરાણીની
 નિશાની) તેણીના મસ્તકપર હતો, અને તે વખતે પોતાનું વસ્ત્ર ફાડીને નલે તેના
 બંને પાંખેપર પટ્ટબંધ (પાટાનો બંધ) કર્યો. ત્યારે દવદંતી થાકીને વૃક્ષ નીચે
 ઊસડી, ત્યારે નલ પોતાના વસ્ત્રના છેદાનો પંખો બનાવીને તેને પવન નાખતો,
 હતો, અને પલાશના પત્ર (પદાંડા) માં પાણી લાવીને પાંજરામાં પૂરાયેલી
 મેનાની જેમ તેને તે પીવરાવતો હતો. પછી દવદંતીએ પૂછ્યું કે—’ આ અટવી
 હજી કેટલી છે ? અહીં રહેતાં મારું હૃદય બાજે બેભાગ થઈ જવાનું હોય તેમ
 કે પે છે. ’ એટલે નલ જાણ્યો—’ હે ત્રિયા ! આ અટવી સો ચોળનની છે. આપણે
 તો હજી પાંચ ચોળનજ ચાલ્યા છીએ, માટે મનમાં ધીરજ લાવ. ’ એ રીતે તે
 મહા-અરણ્યમાં વાતો કરતાં જતા તે દંપતીને સંપત્તિની અનિત્યતા બાજે જણા-
 વનો હોય તેમ સૂર્ય અસ્ત થયો ત્યારે દવદંતી થાકી ગઈ હશે ’ એમ ધારી,
 અગ્રેાક વૃક્ષના પડલવ છેદીને નલરાજાએ તેને માટે પથારી તૈયાર કરીને કહ્યું—
 ’ હે દેવી ! અહીં થયન કરીને આ પથારીને પાવન કરો, દુઃખને વિસારવાને માટે

નિકાનો સમય એક મિત્રરૂપ છે.' એવામાં દવદંતી બાલી કે—'હે દેવ! આયમણી બાબુ નજીકમાં કોઇકનો વાસ મને લાગે છે. કારણ કે તેની ખાત્રી કરવા ગાયોનો હંભારવ (ખરાડા) કાન દબને સાંભળેા. માટે થોડી ભૂમિને ઓળંગીને આપણે આગળ જઇએ, ત્યાં રાત્રિ સુખે નીકળી જશે. 'એટલે નંદ બોલ્યો—'હે ભીરૂ ! (બીકણ) ત્યાં તાપસોના આશ્રમે છે, તેઓ મિથ્યાદષ્ટિ છે, તેમની સંગતથી સમ્યક્ત્વ રત્ન નાશ પામે છે, જેમ કાંછથી દૂધ સ્વાભાવિક રસ ને ગંધાદિ રહિત થઈ જાય છે, માટે અહીંજ સુખે સુધ જા. તેમની તરફ મરણ ન કર, અંગરક્ષકની જેમ હું તારો પહેરો ભરીશ. 'પછી તે પદ્મવ શર્યાપર નલે પોતાનું અર્ધવસ્ત્ર પાથર્યું, એટલે અરિહંત દેવને વાંદી અને પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્મરણ કરીને દવદંતી ત્યાં સુલી. હવે તેને નિકા આવી જતાં નલ ચિંતવવા લાગ્યો—'જેઓ 'સસરાને શરણે જાય છે, તેઓ જગતમાં અધમ પુરૂષો છે, તો હું દવદંતીના પિતાના ઘરે શી રીતે જાઉં ? માટે હૃદયને વજ્રમય બનાવી, દવદંતીને અહીં તણને રંકની માફક પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ક્યાંક ચાલ્યો જાઉં. વળી શીલના પ્રભાવરૂપ શાશ્વત મંત્રથી આ ભારી પ્રિયાને કોઈ ઉપદ્રવ થનાર નથી. "એમ વિચારી, છુરીને ખેંચીને તેણે પોતાનું અર્ધવસ્ત્ર કાપી લીધું અને દવદંતીના વસ્ત્રપર પોતાના ઇંધિરથી તેણે નીચેના આ બે સ્લોક લખ્યા—

“વિદર્ભેષ્વેષ યાત્યંઘ્રાં, વદાઙ્ગલંકૃતયા દિશા ।

કોષલેષુ ચ તદ્વામ—સ્તયોરેકેન કેનચિત્ ॥ ૧ ॥

ગચ્છેઃ સ્વચ્છાશયે ! વૈશ્વમ, પિતુર્વાંશસુરસ્ય વા ।

અહં તુ કાપિ ન સ્યાતુ—શુત્સહે હૈ વિવેકિનિ ! ” ॥ ૨ ॥

અર્થ—“વડવૃક્ષ જે દિશામાં છે ત્યાંથી (વદર્ભ) દેશમાં જવાનો આ માર્ગ છે અને તેની ડાબી બાજુએ કોશલદેશનો રસ્તો જાય છે. હે પવિત્ર આશયવાળી ! એ બેમાંથી ગમે તે એક રસ્તો લઇને તું પિતાના અગર સાસરાના ઘરે જજે, પણ હે વિવેકિની ! ક્યાં પણ રહેવાને માફ મન થતું નથી. ”

એ પ્રમાણે અક્ષરો લખીને અવાજ ક્યાં શિવાય રૂદન કરતો નલ ચોરની માફક હળવે હળવે આગળ જવા લાગ્યો. સુતેલી સ્વપ્રિયાને તેણે સિંહાવલોકનથી જોઈ, તે આગળ એટલે સુધી ગયો કે જેટલે સુધી તે અદૃશ્ય થઈ. પછી તે મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—“મહા—અરણ્યમાં અનાથની જેમ સુતેલી તે બાળાને જો વાદ કે સિંહાદિક ખાઈ જશે તો શી ગતિ થશે ? માટે રાતભર તેનાપર નજર રાખીને તેની રક્ષા કરૂં પછી પ્રભાતે મેં બતાવેલ ગમે તે રસ્તે એ ચાલી જાય. ” એમ ધારીને તેજ પગલે પડી ગયેલ વસ્તુને લેવાને જેમ કોઈ ચિંતાતુર માણસ વળે તેમ તે પાછો વળ્યો, અને ત્યાં જમીન પર આબોરેલી પોતાની પ્રિયાને જોઇને

પાછો તેને વિચાર થયો —“ અહો ! નલનું અંતઃપુર સૂર્યને પણ ન જોઈ શકે તેવું ગુપ્ત છતાં અહીં એક વસ્ત્રે અને એકાકીજ રસ્તામાં પંડેલ છે. અહો ! મારા કર્મના દોષથી આ કુલીન સતી આવી દશા લોગવે છે. અરે ! હતાશ હું શું કરું? હું પાસે છતાં ઉન્મત્ત કે અનાથની જેમ આ ગુણપાત્ર જમીનપર સુતી છે. તેથી મને વારંવાર ધિક્કાર છે. વળી એને એકલી સુકતાં જાગી તો જાણે સ્વર્ધા આવી હોય તેમ મારી સાથે જીવિત છોડવાને પણ તૈયાર થશે. માટે આ ભક્તને છેતરીને ખીજે ક્યાં જવાની મરજી થતી નથી. તેથી માફ જીવિત કે મરણ ભલે એની સાથે થાય. અથવા તો નરક સમાન આ અરણ્યમાં નારક જીવ સમાન હું એકજ અનેક હુઃખોનું પાત્ર થાઉં, અને આ પ્રિયા, મેં વસ્ત્રમાં લખેલ આજ્ઞા સમજીને પોતે સ્વજનોના ઘરે જઈ સુખી થઈને રહેશે. ” જોમ નિશ્ચય કરી, ત્યાં રાત્રિ વીતાવીને પોતાની પત્ની જાગે તે પહેલાં નલ ઉતાવળથી આગળ ચાલીને અદ્રશ્ય થઈ ગયો. એવામાં રાત્રિ ખલાસ થતાં દવદંતીએ સ્વપ્ન દીકું કે—‘ હું કળ, પુષ્પ તથા પત્રસુકત આગ્રવૃક્ષપર બેસી, બ્રમરના શબ્દ સાંભળતી તેના ક્ષેપો ખાતી હતી, તેવામાં અકસ્માત્ વન હાથીએ આવીને તે વૃક્ષને ઉખેડી નાખ્યો. એટલે હું પક્ષીના ઈંડાની જેમ જમીનપર પડી ગઈ. ’ આ સ્વપ્ન જોઈને દવદંતી તરત જાગત થઈ, અને નલને ત્યાં ન જોવાથી સાથ (ટોળા) થી છુટી પડેલ મૃગલીની જેમ તે આરે બાજુ જોવા લાગી. તેને વિચાર આવ્યો કે—“ અહો ! મને શરણ રહિતને પતીએ પણ તણ દીધી. અથવા તો મારો પ્રાણેશ પ્રભાતે સુખધાવન કરવાને ક્યાંક જળના સ્થાને પાણી લેવાને ગયો હશે, કે કોઈ-વિદ્યાધરી તેના રૂપમાં મોહિત થઈને જળરજસ્તીથી તેને રમાડવા લઈ ગઈ, અને તેણીએ કોઈ કળામાં મારા વહેણને લોભ પમાડ્યો છે. કે હજી પણ જે આવ્યો નહિ. આ વૃક્ષો તેજ, પર્વતો પણ તેજ, અરણ્ય પણ તેજ અને પૃથ્વી પણ તેજ છે, પરંતુ કમલ સમાન લોચનવાળા એક નલનેજ હું જોતી નથી. ” એ રીતે ચિંતામાં પડેલી તેણે બધી દિશાઓને વારંવાર જોતાં પ્રાણેશને ન જોવાથી પોતાના સ્વપ્નને વિચારી ભેયો— “ સહકારને મેં જોયો તે નલરાજ, પુષ્પ ફલાદિક તે રાજ્ય, કળનો આસ્વાદ તે રાજ્યસુખ અને ભમરાઓ તે મારો પરિજન, અને વળી વનગજે સહકારને ઉખેડી નાખ્યો તે દુષ્ટ દંવે, મારા સ્વામીને રાજ્યથી બ્રષ્ટ કરીને પ્રવાસ કરાવ્યો. હું વૃક્ષથી જે પડી, તે નલથી બ્રષ્ટ થઈ. આ સ્વપ્નથી હવે નળના દર્શન મને હુર્લભ થશે. ” એ રીતે સ્વપ્નના અર્થનો નિર્ણય કરીને બુદ્ધિમતી તે દવદંતીએ વિચાર કર્યો કે—‘ રાજ્ય ને સ્વામી કેમ ન રહ્યા. મારા કર્મના દોષથી આ બંને આકૃત સાથે આવી પડી. ’ જોમ ધારી તે સુકત કંઠે વિલાપ કરવા લાગી, કારણ કે—હર્દ-શામાં આવી પડેલ સ્ત્રીઓને ધીરજ ક્યાંથી હોય ? “ હે સ્વામિન્ ! હે મારા મનરૂપ કમળના મધુકર ! તેં મને કેમ તણ દીધી ? શું તને હું ભારરૂપ થઈ

પડી ? પોતાની કાંચળી સર્પનેકદી ભારરૂપ થતી નથી. અથવા તો હાંસી કરીને કોઈ લતાવનમાં તું છાનો છુપાઈ ગયો છે, માટે પ્રગટ થા, બહુ હાંસી કાંઈ સુખકારી નથી. હે વનદેવતાઓ ! હું તમને વીનવું છું કે તમે મારા પર મહેરબાની કરીને મને મારો પ્રાણેશ નલ દેખાડો, અથવા તે જે માર્ગે ગયો હોય, તે રસ્તો બતાવો. હે પૃથ્વી ! પાકેલા ચીજડાની જેમ તું દ્વિધા (બે લાગ) થઈ જા, તેં આપેલ વિવર (પોલાણ) માં પ્રવેશ કરીને હું નિર્વૃત (શાંતિ) મેળવીશ. ” એ રીતે વિવિધ વિલાપ કરતી અને રોતી દવદંતી નેત્રના અશ્રુજળથી નીકળી જળની જેમ જંગલના વૃક્ષોને સિંચવા લાગી. જળ, સ્થળ, વૃક્ષછાયા, અરણ્ય કે પર્વત બધે ઠેકાણે નલ વિના જવર પીડિતની જેમ તેને લેશ પણ એન ન પડ્યું. એવામાં અરણ્યમાં લમતાં લમતાં પોતાના વચ્ચના છેડે અક્ષરોને જોઈને નયન-કમલને વિકસાવતી તે હુર્પથી વાંચવા લાગી-અને તેણે ચિંતવ્યું કે-“ હું નિશ્ચય તેના મન રૂપ સંપૂર્ણ સરોવરની રાજહાંસી સમાન છું. જો એવી ન હોઈ, તો પતિ મને આદેશરૂપ પ્રસાદ પણ થાનો. આપે ? આ સ્વામીના આદેશને હું શુરૂના વચન કરતાં અધિક માનું છું. તેનો હુકમ બળવતાં મને સુખ થયેજ, માટે પિતાને ઘરે જઈ, ધરંતુ પતિ વિના પીયર પણ સ્ત્રીઓને પરાલવ રૂપજ છે, છતાં પતિની સાથે પણ પીયર જવા માટે મે ઇચ્છા કરી હતી, તો આજે વિશેષથી પતિના આદેશને આધીન થઈને મારે પિતાના ઘરે જવું. ” એમ ધારીને તે વટમાર્ગે જવા લાગી, ત્યાં માર્ગમાં સુખ ક્ષાડીને બેઠેલા વાઘો લક્ષણ કરવા ઉઠ્યા. પણ અગ્નિની જેમ તે સતીની પાસે આવી ન શક્યા, વળી ઉતાવળથી જતાં રાક્ષસને ધક્કો લાગવાથી પ્રગટ થએલા મોટા સર્પો જાણે સાક્ષાત્ જાંશુલી મંત્ર હોય તેમ તેની સામે ન આપ્યા, અન્ય હાથીની શ કાથી જેઓ પોતાની છાયાને લેદવા બાથ તેવા મદોન્મત્ત હાથીઓ પણ સિંહણની જેમ દવદંતીથી દૂર લાગી ગયા. અને માર્ગમાં જતાં બીજા પણ ઉપદ્રવો તેને હરકત કરી શક્યા નહિ. કારણ કે જે સ્ત્રીઓ પતિવ્રતા હોય, તેમને સર્વત્ર કુશલજ હોય છે. લીલડીની જેમ અતિ મલિન અને છુટા કેશવાળી, તત્કાલ જાણે સ્નાન કરેલ હોય તેમ જળથી આર્દ્ર અને દાંવાનલથી ભય પામેલ હાથણીની જેમ વેગથી જતી એવી દવદંતીને રસ્તામાં પડાવ નાખી પડેલ એક મહર્દિક સાર્થ મળી ગયો, તેને જોતાં તેણે વિચાર કર્યો કે-‘ જો પુણ્યયોગે કોઈ સાર્થ મળી જાય, તો અરણ્ય રૂપ સસુદ્રમાં તે વહાણ સમાન થઈ પડે છે, ’ એમ વિચારતા તે સ્વસ્થ થઈને બેઠી. તેવામાં દેવસેનાને જેમ અસુરો ઘેરી લે, તેમ ચોરોએ આવીને ચારે બાજુથી સાર્થને ઘેરી લીધો. એટલે તે ચોરસેનાને તેની કુળદેવીની જેમ તે કહેવા લાગી-‘ હે લોકો ’ તમે ભય ન પામો. પછી દવદંતી તે ચોરોને કહેવા લાગી-‘ અરે હુદ જનો ! તમે આલ્યા જાઓ. આ સાર્થની હું રક્ષણ કરનાર થઈ છું, માટે તમે હેરાન થશો, ’

એમ કહ્યા છતાં દવદંતીને ભૂતચસ્ત અને વાતુલના જેવી સમજીને તે ચોરોએ કંઈ દરકાર ન કરી. ત્યારે સાર્થના હિતને ઇચ્છનાર દવદંતીએ ચોરોના મઠને મોડનાર એવા હુંકારા મૂક્યા, એટલે તરતજ જગલને બધિર બનાવનાર તેના હુંકારાથી ચોરો, ધનુષ્યના નાદથી જેમ કાગડા નાસે, તેમ પલાયન કરી ગયા. ત્યારે સાર્થ-લોકો બોલ્યા કે—‘ આપણા સુકૃતથી આકર્ષાયેલ આં કેાઈ દેવી છે, કે જેણે આપણને ચોરોથી બચાવ્યા. ’ પછી સાર્થવાહે માતાની જેમ ભક્તિથી તેને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે—‘ હે મહાનુભાવા ! આ મહા અરણ્યમાં તું શા માટે ભરે છે ? અને તું છે કેાણ ? ’ એટલે લોચનમાં આંસુ લાવીને બંધુની જેમ તે સાર્થપતિને નલના ધૂતથી માડીને તેણે પોતાનો બધો વૃત્તાત કહી સંભળાવ્યો, તે સાંભળતા સાર્થવાહે કહ્યું કે—‘ હે મહાસતી ! તું નલ મહારાજની પત્ની હોવાથી મને પૂજનીય છે. આજ હું ભાગ્યશાળી થયો. તેં ચોરોથી મને બચાવ્યા, તેથી તારા ઉપકાર તમે અમે દબાયેલા છીએ, માટે મારા આવાસને પાવન કર. તારો જે સત્કાર કરીએ, તે સ્વપ્નજ છે. ’ એ રીતે કહીને સાર્થવાહે તેને પોતાના તંબુ-મા લાવી દેવીની જેમ ભક્તિ કરીને તેનો થાક ઉતાર્યો. એવામા મેઘ અખંડ ધારાએ વરસવા લાગ્યો. પગલે પગલે વહેતા જળ પ્રવાહથી તે અરણ્ય એક જળમય થઈ ગયું, અને સર્વ અરણ્યમા જીવંતોની મનોવાછા પૂરનાર એવો કાદવ વધી પડ્યો. તે વખતે ત્રણ દિવસ નિરંતર ઉત્કટ (જેસ બંધ) વૃષ્ટિ ચાલુ રહી, પણ દવદંતી જાણે પિતાના ઘરે ગઈ હોય તેમ ત્યા સુખપૂર્વક રહી. હવે મેઘ વરસતાં બંધ પડ્યો, ત્યારે દવદંતી તે સાર્થને તણીને ફરી પણ પ્રથમની જેમ એકલી તે સ્થાનથી ચાલી નીકળી. નલના પ્રવાસના દિવસથી માંડીને ઉપવાસાદિક તપ કરતી દવદંતી ધીમે ધીમે માર્ગ જોળંગવા લાગી. આગળ ચાલતાં દવદંતીએ, જેતું જીભરૂપ જવાલાથી વિકરાલ સુખ છે, જીવંતની જેમ ભયંકર, તાલવૃક્ષ જેટલા ઉંચા ચરણ (પગ)ને ધારણ કરનાર, અમાવાસ્યાના અંધકાર સમાન જાણે કાજળથી બનાવેલ હોય તેવા સ્થામ શરીરને ધારણ કરનાર. શાર્દૂલના ચર્મરૂપ વસ્ત્રને પહેરનાર, ભીષણ પ્રાણીઓ કરતાં પણ વધારે ભયંકર એવા યમયુત્ર સમાન એક રાક્ષસને જોયો. એટલે તે રાક્ષસે તેને કહ્યું કે—“ અરે માનુષી ! ભૂખથી જેની કુખ-ઉંડી ઉતરી ગઈ છે એવા મને લાંબા વખતથી આજ ખોરાક મળ્યો. માટે હવે તરત તારું હું ભક્ષણ કરીશ. ” એમ સાંભળતા દવદંતી ભય પામી, છતાં ધીરજ ધરીને કહેવા લાગી—“ અરે રાક્ષસ ! મારું વચન સાંભળીને પછી તને રૂએ તેમ કરજે. પરમ આહુત ધર્મથી મારું મન વાસિત છે, તેથી મને મરણની ધીક નથી, પરંતુ તું પરમીનો સ્પર્શ કરીશ નહિ, જો સ્પર્શ કરીશ, તો તું સુખને ખોઈ બેસીશ. મનમાં જરા વિચાર કર. ” એમ તેણે ધીરજ ભરેલું વચન સાંભળી રાક્ષસ હર્ષિત થઈને બોલ્યો—‘ હે ભદ્રે ! હું સંતુષ્ટ થયો છું, કહે તારો

શું ઉપકાર કરે ? ' એટલે તે બોલી કે—' હે ભદ્ર ! જો તું સંતુષ્ટ થયો છે, તો હું તને પૂછું છું કે મારે પતિ સાથે સમાગમ ક્યારે થશે ? ' તે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને બોલ્યો કે—' હે યશસ્વિની ! પ્રવાસના દિવસથી માંડીને બાર વરસ પછી પતિની સાથે તારો સંયોગ થશે. પિતાના ઘરે રહેતાં તને તે મળશે, જો માફ વચન ખાત્રી પૂર્વક તું તારા મનમાં ધારી રાખજે. અત્યારે મનની અકળામણ તણ દે. જો તું કહેતી હોય તો તને એક આંખના પલકારામા પિતાના ઘરે લઈ જાઉં, રસ્તામાં શા માટે ખેદ પામે છે ? ' ત્યારે તે બોલી કે—' નલના આગમનની વાતથી હું કૃતકૃત્ય થઈ છું. પણ પર પુરૂષ સાથે હું જતી નથી. તારૂં કલ્યાણ થાય, તું સુખેથી જા. ' પછી તે પોતાનું જ્યોતિમય રૂપ બતાવીને વિજળીના પુંજની જેમ તરતજ આકાશમા ઉડી ગયો.

હવે પતિનો બાર વરસનો પ્રવાસ જાણીને દવદંતીએ પોતાના સતીત્વરૂપ વૃક્ષના પર્ણવ સમાન આવા અભિગ્રહ કર્યા—' જ્યાંસુધી નલ નહિ મલે, ત્યાંસુધી રંગેલ વસ્ત્ર, તાંબુલ, આભરણ વિલેપન અને છ વિગયને હું લઇશ નહિ. ' પછી વર્ષાકાલને વીતાવવા દવદંતીએ એક પર્વતની શુક્રમાં નિવાસ કર્યો. ત્યાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુનું માટીનું બિંબ પોતે બનાવીને શુક્રના એક ખુણામાં સ્થાપવ કરી, તે બિંબની ભક્તિ પૂર્વક પોતે પુષ્પો લાવીને ત્રિકાલ પૂજા કરતી હતી. ઉપવાસાદિક તપના પ્રાંતે તે પરમ શ્રાવિકા, બીજરહિત પ્રાસુક ફળથી પારણ કરતી હતી. હવે સાર્થવાહ નલપ્રિયાને ન જોવાથી ' તેનું કલ્યાણ થાઓ ' એમ ચિંતવતો તેની પાછળ આવ્યો, અને તે શુક્રમાં આવતાં દવદંતીને જિન બિંબની પૂજા કરતી જોઈ, તેને શ્લેષકુશળ નિહાળી, સાર્થવાહ વિસ્મયથી વિકસિત નયને તેને નમીને પૃથ્વી ઉપર બેઠો. એટલે જિન-પૂજા સંપૂર્ણ કરીને દવદંતીએ સ્વાગત પ્રશ્નપૂર્વક મધુર વાણીથી તેને બોલાવ્યો તે અવસરે તેમનો શબ્દ સાંભળીને નજીકમાં રહેલા કેટલાક તાપસો ઉતાવળા ત્યાં આવ્યા અને સાવધાન થઈ મૃગલાની જેમ બેસી ગયા. એવામાં મેઘ મુશળધારાએ વરસવા લાગ્યો, એટલે જાણ સમાન જળધારાથી આઘાત પામતા તાપસો બોલ્યા કે—' અત્યારે અમે ક્યાં જઈએ અને આ જળથી કેમ બચીએ ?, ત્યારે જળના લયથી તેમને ગભરાયેલા જોઈને તે સતી ' બીક ન રાખો ' એમ ઉત્કૃષ્ટ વચન બોલી, અને તેમની આરે બાજુ કુડાળું બનાવીને ' સંતીશિરોમણિ તે ફરીને ' મનહર વાણીથી બોલી—' જો હું સતી, પરમ શ્રાવિકા ' અને સરલ ચિત્ત-વાળી હોઉં, તો આ કુડાલાની બહાર મેઘ વરસે. ' એટલે તેના સતીત્વના માહાત્મ્યથી ઉપર જાણે છત્રધારણ કરેલ હોય તેમ તે કુડાળામાં લેશમાત્ર પણ પાણી ન પડ્યું. તે અમત્કાર જોઈને બધા તાપસો ચિંતવવા લાગ્યા કે—' શું આ કેમ

દેવી હશે ? માનવીમાં તો આવું રૂપ અને આવી શક્તિ ન હોય . ’ પછી વસંત સાર્થવાહે તેને પૂછ્યું કે— ‘ હે ભદ્રે ! કહે કે તું આ કયા દેવને પૂજે છે ? ’ તેણે સાર્થવાહને કહ્યું— ‘ આ અરિહંત દેવ ત્રણ લોકના નાથ, પરમેશ્વર અને વાંછિ- તાર્થને આપનાર છે. આ દેવની આરાધના કરતા હું અહીં નિર્ભય થઇને રહું છું. એના પ્રભાવથી વ્યાઘ્રાદિક મને હરકત કરતા નથી ’ ઇત્યાદિક અરિહંતનું સ્વરૂપ બતાવીને તેણે અહિંસામૂલ જૈનધર્મ સાર્થવાહને કહી સંભળાવ્યો, વસંત સાર્થવાહે તે ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, અને કહ્યું કે— ‘ ધર્મની કામધેનુ સમાન તને મેં ભાગ્ય યોગે ભેઠ છે. ’ તે વખતે તાપસોએ પણ તેના વચનથી સંદેહ રહિત જિનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો, અને પોતાના તાપસધર્મની નિંદા કરી, પછી વસંત સાર્થવાહે ત્યાંજ એક નગર વસાવ્યું. અહીં પાંચસો તાપસો પ્રતિ- યોધ પામ્યા, તે કારણથી તે નગર તાપસપુર એવા નામથી સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ થયું, વળી તે નગરમા સ્વાર્થને બાળનાર સાર્થવાહે પોતાના ધનને કૃતાર્થ કરવા શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનનું એક ચૈત્ય કરાવ્યું. ત્યાર પછી તે સાર્થવાહ, બધા તાપસો, તથા તે નગરના બધા લોકોએ આહંત ધર્મ સાધવાને તત્પર થઇને કેટલોક કાળ નિર્ગમન કર્યો.

એક વખતે રાત્રે દ્વવદંતીએ પર્વતના શિખરપર ઉઘોત ભેગો, અને આકા- શથી આવતા અને જતા સુર, અસુર અને વિદ્યાધરોને તેણે જોયા. તેમના જય જય શબ્દથી બગત થયેલા સાર્થજનો અને તાપસો વિસ્મયથી જોવાની ઇચ્છાથી તે સતીને આગળ કરીને પર્વતપર ચડ્યા. ત્યાં સિંહકેસરી સાધુને કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, તે કેવલનો મહિમા દેવતાઓ કરતા હતા. પછી દ્વવદંતી વાંદ- જાથી તે મુનિને વંદન કરીને તેના ચરણ સમીપે સતી સહિત તે બધા બેઠા. તે વખતે તે સાધુના શુરૂ યશોભદ્રસૂરિ ત્યાં આવ્યા અને પોતાના શિષ્યને ઉત્પન્ન થયેલ કેવલજ્ઞાન બાળીને તેમને વાંદી અને આગળ બેઠા, એટલે કર્ણાસાગર સિંહકેસરીએ ધર્મ-દેશના આપી કે— “ હે ભવ્ય જનો ! સંસારમાં ભમતાં જી- વોને મનુષ્યભવ વધારે દુર્લભ છે, તે પામીને તેને સફળ કરવો. મનુષ્ય જન્મના ક્લેશરૂપ જીવદયારૂપ જિનધર્મને અંગીકાર કરો. ” કાનને અમૃતસમાન એ રીતે ધર્મ- સમજાવીને તે મહર્ષિ તાપસકુલપતિના સંશયને દૂર કરવાને બોલ્યા કે— “ હે તાપસકુલપતે ! આ દ્વવદંતીએ જે તને ધર્મ કહી બતાવ્યો, તે બરાબર છે, એ મહાસતી જિનધર્મમાં રક્ત હોવાથી અન્યથા કહેતી નથી, એણે પોતાના સતીત્વના માહાત્મ્યથી કુ ડાણું કર્યું, તેથી તમને વરસાદના જળનો પરાભવ ન થયો. તે કારણથી એ પરચો દેખાડનારી મહા પ્રભાવવાળી છે. એના સતીપણા અને શ્રાવિકાપણાને લીધે જંગલમાં પણ દેવતાઓ સહા એને સહાય કરે છે. તેથી ઉચ્ચરવો એનો પરાભવ કરી શકતા નથી. પૂર્વે આ સાર્થવાહના સાથને

એ મહા સતીએ હુંકાર માત્ર કરતાં ચોરો થકી બચાવ્યો હતો, એ કરતાં બીજો મોટો પ્રભાવ કેવો ? ” એ પ્રમાણે કેવલી તેનું વર્ણન કરતા હતા, તેવામાં ત્યાં કોઈક મહર્ષિ કે દેવ આવ્યો, તે કેવલીને વાંદીને દવદંતીને કહેવા લાગ્યો—“ હે ભદ્રે ! આ તપોવનમાં કુલપતિનો કર્પૂર નામે શિષ્ય હું તપના તેજથી હુપ્રેક્ષણીય હતો. પંચાગ્નિનો સાધક છતાં તપોવનના તાપસો મને પૂજતા ન હતા, અને વચનમાત્રથી પણ મને તેઓ રાજી કરતા ન હતા, તેથી હું અભિમાની તે તપોવનને તજીને ક્રોધરૂપ રાક્ષસને આધીન થઇને એકદમ બીજે સ્થાને ચાલ્યો ગયો. રાત્રે નિખિડ અંધકાર હોવાથી જતાં જતાં હું પર્વતની શુક્રામાં પડી ગયો. અને મારા મુખને પર્વતના પથ્થર લાગવાથી બધાએ દાંતના જીર્ણ છીંપની જેમ ભુકેભુકા થઇ ગયા. દાંત પડવાની પીડામાં આતુર એવો હું ત્યાં તેવી સ્થિતિમાં સાત દિવસ પડ્યો રહ્યો, પરંતુ તે તાપસોએ દુઃસ્વપ્નની જેમ મને બોલાવ્યો પણ નહિ, ઉલટો ઘરમાંથી જેમ સર્પ ચાલ્યો બાજ, તેમ તે સ્થાનથી હું ચાલ્યો ગયો, તેથી તેમને બહુ મુખ થઇ પડ્યું, અને તેમની ઉપર લાયના અગ્નિ સમાન મને દુઃખાનુબંધી ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. તે ક્રોધથી બળતાં મરણ પામીને હું આજ તાપસોના અરણ્યમાં મહા સર્પ થયો. એક વખતે પતિ-વિયોગથી દુઃખિત થયેલ એવી તને રસ્તે જતાં હું દંશવાને દોડ્યો, એટલે તું મારી ગતિને અટકાવનાર નમસ્કારમંત્ર બોલી. મારા કાનમાં પડેલ નમસ્કારમંત્રના અક્ષરોને લીધે તત્કાલ બાજે કોઈએ મને સાંડસાથી પકડ્યો હોય તેમ હું તારી સન્મુખ આવવાને સમર્થ ન થયો. પછી હતશક્તિ એવો હું ફરી કોઈ રીતે પણ એક શુક્રામાં પેઠો અને ત્યાં દેડકા વિગેરે જીવોનું લક્ષણ કરતાં હું જીવતો હતો. હે પરમ શ્રાવિકા ! એક દિવસે વરસાદ વરસતાં તાપસોની આગળ તું આવો ધર્મ કહેતી હતી, તે મારા સાંભળવામાં આવ્યો—‘ જે જીવોને મારે છે, તે સંસારમાં સર્વ સ્થાને મારવાડમાં જેમ મુસાફર સંકટ પામે, તેમ તે દુઃખો પામે છે. ’ તે સાંભળીને મેં વિચાર કર્યો કે—‘ હું સદાએ જીવહિંસામાં તત્પર એવો સર્પ છું તેથી મારી શી ગતિ થશે ? ’ એમ તર્ક વિતર્ક કરતાં મારા બાજીવામાં આવ્યું કે—‘ આ તાપસોને મેં ક્યાક જોયા છે ? ’ એ રીતે વારંવાર વિચાર કરતાં મને નિર્મળ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે ગઈ કાલે કરેલ કાર્યની જેમ મને પૂર્વભવનું સ્મરણ અને મહા વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો, તે વૈરાગ્યને લીધે મેં અનશન કર્યું, ત્યાંથી મરણ પામીને હું સૌધર્મ દેવલોકમાં દેવ થયો, તે હું કુસુમસમૃદ્ધ વિમાનમાં કુસુમપ્રભ નામે દેવ છું. તારા પ્રસાદથી સ્વર્ગના મુખો લોગવતાં હું વખત વીતાવું છું. જો તારું ધર્મવચન મારા કાને ન પડ્યું હોત, તો પાપરૂપ પંકમાં મહાવરાહ (મહાભૂંડ) સમાન એવી મારી શી ગતિ થાત ? અત્યારે અવધિજ્ઞાનથી તને ઉપકાર કરનારી બાણીને હું તારા દર્શન કરવાને આવ્યો

‘હું. હવેથી હું તારો ધર્મપુત્ર છું” એ રીતે દવદંતીને પોતાનું સ્વરૂપ જણાવીને તે દેવ ગામથી આવેલા જાણે બાંધવો હોય તેમ તે તાપસોને મીઠી વાણીથી કહેવા લાગ્યો—‘હે તાપસો ! મારા પૂર્વભવ સંબંધી તે કોપના આચરણ રૂપ અપરાધને ક્ષમા કરે અને નિધાનની જેમ પ્રાપ્ત થયેલ શ્રાવકધર્મને ગરાગર પાળો.’ એમ કહી પર્વતની શુક્રામાંથી તે સર્પના શરીરને લાવી અને નંદિવૃક્ષપર તે લટકાવીને તે દેવ ફરીને તાપસોને કહેવા લાગ્યો—‘જે કોઈ માણસ કોપ કરે, તે કોપના રૂળથી આવો ભુજંગ થાય, જેમ પૂર્વે હું કર્પર નામે શિષ્ય હતો.’ એમ સાંભળીને કુલપતિ જોકે પ્રથમથીજ સમ્યક્ત્વ ધારી હતો, છતાં તે અવસરે ભાગ્ય-યોગે વિશેષથી અતિશય વૈરાગ્ય પામ્યો. પછી કેવલીને વાંદીને તે તાપસકુલપતિએ વ્રતની યાચના કરી, એટલે કેવલી બોલ્યા—‘આ મારા શુદ્ધ યશોભદ્રસૂરિ તને વ્રત આપશે.’ તેથી વિસ્મય પામેલ કુલપતિએ તે કેવલિસુનીને પૂછ્યું—‘હે ભગવાન ! તમે દીક્ષા કેવી રીતે લીધી ?’ કેવલી બોલ્યા કે—

“કેશલા નગરીમાં નલરાજને લઘુ બંધુ કુબેર રાજનો હું પુત્ર છું. સંગા-નગરીના સ્વામી કેસરી રાજાએ બંધુમતી નામે પોતાની પુત્રી મને આપી. પિતાની આજ્ઞાથી હું તેને પરણ્યો અને તે નવોદાને લઈને હું મારી નગરી તરફ પાછો ફર્યો. રસ્તે જતાં મેં અનેક શિષ્યોથી પરવરેલ આ શુદ્ધને જોયા, એટલે ભક્તિથી વાંધા અને કાનને સુધાસમાન દેશના સાંભળી દેશનાને અતે મેં પૂછ્યું કે—‘હે સ્વામિન્ ! મારું આયુષ્ય કેટલું છે ?’ ત્યારે તેણે ઉપયોગ દઈને પાંચ દિવસનું આયુષ્ય કહ્યું, મરણને નજીક જાણીને હું અત્યંત ભય પામ્યો. એટલે મને શુદ્ધને કહ્યું કે—‘હે વત્સ ! ભય ન પામ, દીક્ષાને ગ્રહણ કરી લે. એક દિવસ આરાધેલ દીક્ષા પણ સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખને આપે છે.’ પછી આ શુદ્ધની પાસે મેં દીક્ષા લીધી, અને એની આજ્ઞાથી હું અહીં આવ્યો છું. શુકલ ધ્યાનમાં રહેતાં ઘાતિકર્મને ક્ષય થવાથી મોક્ષ સુખને આપનાર એવા કેવલજ્ઞાનને હું પામ્યો.’ એમ કહી યોગનિરોધ કરતા તે સિંહકેસરી કેવલી ભવોપગ્રાહી ચાર કુચોને ખપાવીને પરમ પદને પામ્યા. તે કેવલીના શરીરને દેવતાઓએ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં લઈ જઈને અગ્નિસંસ્કાર કર્યો. હવે યથાર્થ નામધારી તે વિમલમતિ કુલ-પતિએ શ્રીયશોભદ્રસૂરિની પાસે દીક્ષા લીધી, એટલે દવદંતીએ પણ તત્કાલ તે મહર્ષિને કહ્યું કે—‘હે ભગવાન ! મને પણ સુક્તિની માતા સમાન દીક્ષા આપો.’ ત્યારે યશોભદ્રસૂરિએ તેને કહ્યું કે—‘હે દવદંતી ! હજી તારે નલની સાથે ભોગ ભોગ-વવાના બાકી છે, તેથી તું અત્યારે વ્રતને યોગ્ય નથી.’ પછી પ્રભાત થતાં શુદ્ધને પર્વત ઉપરથી ઉતરીને પોતાના ચરણ—કમલથી તે તાપસપુરને પાવન કર્યું, ત્યાં શ્રી શાંતિનાથના ચૈત્યને સ્થાપીને નગરજનોના હૃદયમાં તેમણે સમ્યક્ત્વરૂપ બીજ વાંચ્યું.

હવે દવદંતી અગે મલિન વશ ધારી, ધર્મધ્યાનમાં લીન થઈને સાધ્વીની

જેમ તે શુક્રામાં સાત વરસ રહી. એક દિવસે કોઈ મુસાફરે તેને કહ્યું કે—‘હે દવદંતી ! મેં અમુક સ્થાને આજે તારા પતિને જોયો. ’ એમ સાંભળીને તે તરત રોમાંચિત થઈ ગઈ. ‘ આ કોણ મને વધામણી આપે છે ? ’ એ જાણવાને દવદંતી શબ્દવેધી બાણીને જેમ તે શબ્દની પાછળ દોડી, પરંતુ શુક્રામાંથી જાણે આકર્ષણ કરવામાં સાક્ષીરૂપ હોય, તેમ શુક્રાચક્ષી આકર્ષીને તે ક્યાંક અંતર્ધાન થઈ ગયો. તેણે તે મુસાફરને ન જોયો અને તે શુક્રને પણ તણ દીધી, એમ બંને બાણીથી બ્રહ્મ થયેલી દવદંતી દેવયોગે મહા અરણ્યમાં પડીને ક્યાંક ઉભી રહેતી, ક્યાંક બેસી જતી, અને ક્યાંક હુઃખથી ભૂમિપર આઘોટતી હતી, તથા વારંવાર તે વિલાપ અને રૂદન કરવા લાગી. ‘ હું શું કરું ? અને ક્યાં જાઉં ? ’ એમ વિચાર કરતી દવદંતી આદરપૂર્વક પાછી તેજ શુક્ર તરફ ચાલી, તેવામાં એક રાક્ષસીએ તેને જોઈ, પોતાનું મુખ પસારીને રાક્ષસીએ તેને કહ્યું કે—‘ હું તને ખાઈ જઈશ. ’ ત્યારે સતી દવદંતી બોલી કે—‘ હે રાક્ષસી ! જો મારા મનમાં નલ શિવાય બીજા પુરૂષને મેં ધાર્યો ન હોય, તો મારા સતીત્વના પ્રભાવથી તું હતાશ બની જા’ એ વચન સાંભળતાં તે રાક્ષસીએ શીલના પ્રભાવથી તેને ખાવાની ઇચ્છા તણ દીધી; અને તેને નમન કરીને જાણે સ્વપ્નમાં આવી હોય તેમ તે રાક્ષસી ક્ષણવારમાં અદૃશ્ય થઈ ગઈ. ત્યાર પછી આગળ જતાં તે સતી નલ-વલ્લભાએ, પાણીના આકારે જેમાં તરંગરૂપ વેળું થઈ ગઈ છે, એવી જળરહિત એક ગિરિનદી (પર્વતથી નીકળતી નદી) ને જોઈ એટલે તૃષ્ણાકાંત થયેલી તે બોલી કે—‘ જો સમ્યગ્દર્શનથી મારું મન વ્રાસિત હોય, તો અહીં ગંગાના જેવું નિર્મળ પાણી થઈ જાય. ’ એમ કહીને તેણે પોતાની પાનીવતી ભૂખીકને પ્રહાર કર્યો, ત્યારે તત્કાળ ઇદ્રજળની નદી સમાન તે પાણીથી પૂર્ણ થઈ ગઈ એટલે હાથણીની જેમ દવદંતીએ પોતાની ઇચ્છા મુજબ તે પાણી પીધું. ત્યાંથી આગળ ચાલતા અધિક પરિશ્રમ પામવાથી એક વડની નીચે વટવાસી દેવીની જેમ તે બેઠી. એવામાં સાર્થ થકી આવેલા મુસાફરે તેને તેની સ્થિતિમાં જોઈ અને કહ્યું કે—‘ હે ભદ્રે ! તું કોણ છે ? અમને તો તું દેવી સમાન લાગે છે ’ એટલે તે બોલી—‘હું માનુષી છું, સાથથી બ્રહ્મ થઈને જંગલમાં રહું છું. મને તાપસપુરમાં જવું છે, માટે મને રસ્તે ચડાવો. ’ તે બોલ્યા—‘ જ્યાં સૂર્ય અસ્ત થાય છે, તે દિશાએ તું ચાલજે, અમે જવાને ઉતાવળા છીએ, તેથી તને રસ્તો બતાવવા આવી શકતા નથી. પાણી લઈને અમારે પોતાના સાથમાં જવું છે, તે અહીંથી બહુજ નજીકમાં છે. જો તું ત્યાં આવતી હોય, તો તને અમે કોઈક નગરમાં લઈ જઈએ. ’ એમ સાંભળીને હર્ષ પામતી દવદંતી તે લોકોની સાથે તે સાથમાં ગઈ. ત્યાં કડ્ડણ તત્પર ધનદેવ સાર્થ-વાહે દવદંતીને પૂછ્યું કે—‘ તું કોણ છે ? અને અહીં ક્યાંથી આવી છે ? ’ ત્યારે તે બોલી કે—‘હું વણિકની પુત્રી છું, ભર્તારની સાથે પિતાના ઘરે જતી હતી, પણ

રાત્રે નિદ્રા આવી જતાં મારો પતિ રસ્તામાં મને તણને આદ્યો ગયો. અત્યારે સહોદર સમાન તારા પુરૂષો મને અહીં લઇ આવ્યા, માટે હે મહાભાગ ! મને કોઈ વસ્તીના સ્થાને લઇજા. 'સાર્થેશ મોદ્યો—'હું અચલપુરમાં જવાનો છું, માટે તું પણ ત્યાં આવ. હું તને પુષ્પની જેમ લઇ જઈશ.' એમ કહીને તે ધર્મી સાર્થ-વાહે પોતાની પુત્રીની જેમ તે દવદંતીને સુંદર વાહનપર બેસારીને તરત જવાને પ્રયાણ કર્યું. આગળ જતા નિઝરણાના જળયુક્ત એક ગિરિની કુંજમાં સાર્થવાહે પોતાના સાથને થોભાવ્યો. ત્યાં રાત્રે સુખે સુતેલી દવદંતીએ સાથમાં રહેલ કોઈ પુરૂષ નમસ્કાર મહામંત્રનો પાઠ કરતો હતો, તે દવદંતીએ સાંભળ્યું, એટલે તે સાર્થવાહને કહ્યું કે—' નવકાર મંત્રનો પાઠ કરનાર એ મારો સાધર્મિક છે, માટે તારી અનુજાથી હું તેને જોવા ધૃત્યુ' છું ' ત્યારે સાર્થેશ પણ પિતાની જેમ તેની વાછા પૂરવાને તેને લઇને તે સાધર્મિકની પાસે ગયો, અને બાંધવ સમાન ચૈત્યવંદન કરતા; અને તંબુમાં રહેલ બહુ શરીરધારી શમ હોય તેમ દવદંતીએ તેને જોયો, ત્યાં તેવા મોટા શ્રાવકની અનુમોદનાથી જેના લોચન અશ્રુથી પૂર્ણ છે એવી દવદંતી ચૈત્યવંદન સુધી તે સ્થાને બેઠી રહી. વળી તે શ્રાવક જેને વંદન કરી રહ્યો છે, કૃષ્ણ રત્નના સમાન વર્ણ સહિત, અને પટમાં આળેખેલ એવા આહત બિંબને તેણે જોયું, અને પોતે પણ તે બિંબને વંદન કર્યું. ચૈત્યવંદન સમાપ્ત થતાં દવદંતીએ તેને બહુમાનપૂર્વક પૂછ્યું કે—' બ્રાત ! કયા જીનેશ્વરનું આ બિંબ છે ? ' એટલે તે શ્રાવક મોદ્યો—“ હે ધર્મશીલા આ બિંબ, ભવિષ્યમાં થનાર ઓગણીશમા તીર્થ કર શ્રી મલ્લિનાથનું છે હું ભાવી તીર્થ કરના બિંબને શા માટે પૂછું છું ? હે કંથાણી ! તે આજ મારા કંથાણના કારણેને સાભળ—

“ કાચીનગરીનો હું વણિક છું. એક વખતે ત્યાં જ્ઞાનવાન ધર્મગુપ્ત નામે સુનિ આવ્યા, તે રતિવલ્લભ વનના એક ભાગમાં સમોસર્યા. તેમને વંદન કરીને મેં પૂછ્યું કે—' હે ભગવાન ! કયા તીર્થ કરના તીર્થમાં મારી મુક્તિ થશે ? ' ત્યારે તે મોદ્યા કે—' મલ્લિનાથના તીર્થને વિશે દેવલોકથી ચવીને મિથિલાનગરીમા તું પ્રસન્નચંદ્ર નામે રાજા થઈશ ઓગણીશમા તીર્થ કર શ્રી મલ્લિનાથના દર્શન પામીને કેવળ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં તું મોક્ષે જઈશ ' હે ધર્મજ્ઞ ! ત્યારથી શ્રીમલ્લિનાથ ભગવંત પર બહુ ભક્તિ લાવી, તેના બિંબને પટપર આળેખીને હું પૂછું છું ” એ પ્રભાણે પોતાનો વૃત્તાંત કહીને તે શ્રાવકે તે દવદંતીને પૂછ્યું કે—' હે પુરુષવતી ! ધર્મ બંધુ એવા મને કહે; કે તું કોણ છે ? ' એટલે ધનદેવ સાર્થવાહે તેણે કહેલ પતિ વિયોગાદિક સર્વ વૃત્તાંત આખમાં આસુ લાવીને કહી બતાવ્યો તે સાભળીને જેના લોચનમા અશ્રુ આવી ગયા છે એવા તે શ્રાવકે કહ્યું કે—' હે મહાનુભાવે ! શે.ચ ન કર. આ હઃખ તારા કર્મોદયથીજ થયું છે; પરંતુ આ સાર્થવાહ તારો પિતા અને હું તારો બ્રાતા

હું. માટે હવે તુરત સુખજ થશે. ' પછી પ્રભાતે સાર્થવાહ અચલપુર નગરમાં આવ્યો, ત્યાં તે સતીને મૂકીને તે પોતે બીજે સ્થળે ચાલ્યો ગયો. હવે તે તૃપ્ત થઈને નગરના દ્વાર પાસે રહેલ વાવમાં પેઠી, ત્યાં પનીહારીઓએ તેને સાક્ષાત જલ દેવતા સમાન જોઈ, જેવામાં તે વાવમાં પેઠી, તેવામાં ગોધા (ઘો) એ તેના ડાબો પગ જળમાં પકડી દીધો. કારણ કે હુ.ખીઓને હુ.ખ જાણે તેના મિત્રભાવથીજ તરત આવી પડે છે. એ વખતે તેણે ત્રણ નવકારનો પાઠ કર્યો, તેના પ્રભાવથી દવદંતીના પગને ગોધાએ મૂકી દીધો. પછી સુખ, ચરણ, હસ્તાદિકને ધોઈને, તે જળપાન કરી હળવે હળવે રાજહંસીની જેમ તે વાવથી બહાર નીકળી ત્યાં થાકી જવાથી તે વાવના તટપર એક વૃક્ષની નીચે અને શીલરૂપ રત્નના કરંડીયા સમાન એવી તેણીએ દૃષ્ટિથી અચલપુરનું અવલોકન કર્યું. ત્યાં ઋતુપર્ણુ રાજા અને તેનો ચંદ્રયશા નામે રાણી છે, તેની દાસીઓ પરસ્પર હાસ્ય કરતી મસ્તક પર સુવર્ણના ઘડા લઈને તેજ વાવપર પાણી ભરવા આવી. તેઓએ હર્દશ પામેલ છતાં તે દવદંતીને દેવી સમાન જોઈ, કારણ કે કાદવમાં મગ્ન છતાં કમલિની તે તો કમલિનીજ. તેણીનું રૂપ જોતા તેઓએ વિસ્મય સહિત વાવમાં હળવે હળવે પ્રવેશ કર્યો, અને હળવે હળવે તે બહાર નીકળી, તથા ઘરે જઈને તેમણે દવદંતીના અદ્ભુત રૂપનું પોતાના સ્વામી પાસે વર્ણન કર્યું, એટલે ચંદ્રયશાએ તેમને કહ્યું કે—' તેને અહીં લઈ આવો. મારી ચંદ્રવતી પુત્રીની તેને બહેન બનાવીશું ' પછી તે દાસીઓ તરત તે વાવના તટપર આવી, અને દવદંતીને નગરની સન્સુખ લક્ષ્મીની જેમ જોઈને બોલી કે—' હે સુભાગે ! આ નગરમાં ઋતુપર્ણુરાજાની ચંદ્રયશા રાણી તને બહુમાનથી બોલાવે છે, અને કહે છે કે—' તું ચંદ્રવતી સમાન મારી પુત્રી છે. ' માટે હે ભદ્રે ! ત્યાં આવ અને હુ.ખોને જલાંજલી આપ. અહીં શૂન્ય ચિત્તથી રહેતા હુષ્ટ વ્યંતરે છળ મેળવી તારા અંગમાં પ્રવેશ કરીને તને અનર્થ ઉપબવશે. " એ રીતે ચંદ્રયશાના વચનથી પુત્રીપણાના સ્નેહને જાણે તાણે થઈ હોય તેમ આર્દ્ર મનવાળી તે ત્યાંથી આગળ ચાલી. ' સ્વામિનીની તું ધર્મસુતા છે, તેથી અમારી પણ તું સ્વામિની છે ' એમ વિનયથી બોલતી તે દાસીઓ તેને રાજાના ભુવનમાં લઈ ગઈ. ' ચંદ્રયશા મારી માસી થાય ' એમ દવદંતીને ખબર ન હતી, અને ચંદ્રયશાતો ' દવદંતી મારી ભાણેજ થાય ' એમ જાણતી હતી, પરંતુ નાનપણમાં જોયેલ હોવાથી ચંદ્રયશા તેને ઝાળખી શકી નહિ, તથાપિ રાણીએ, દૂરથીજ તેને પુત્રીના જેવા સ્નેહથી જોઈ, કારણકે ઇષ્ટ કે અનિષ્ટનો નિર્ણય કરવામાં અંતઃકરણજ પ્રમાણ છે. પછી ચંદ્રયશાએ દવદંતીને ગાઢ આલિંગન કર્યું, એટલે આસુને વરસાવતી અને પ્રીતિતળે દબાયેલી દવદંતી રાણીના પગે પડી, ત્યારે ચંદ્રયશાએ પૂછ્યું કે—' તું કોણ છે ? ' એટલે તેની આગળ પણ પૂર્વે જેમ

સાર્થવાહને કહ્યું હતું, તેમ તેણે બધું કહી બતાવ્યું. પછી ચંદ્રચંદ્રાએ દવહં-
તીને કહ્યું કે—‘હે કથ્યાણી ! ચંદ્રવતીની જેમ તું મુખે મારા ઘરે રહે.’

હવે એક દિવસે ચંદ્રચંદ્રા રાણીએ ચંદ્રવતીને કહ્યું કે—‘મારી ભાણેજ દવહંતી જેવી આ તારી જ્ઞેન છે, પણ તે આ પ્રમાણે અહીં આવે, એ કેમ રીતે સંભવતું નથી, તે આપણા સ્વામી નલ રાજાની રાણી છે અને તે નલ અહીંથી એક સો ચુન્નામલીશ યોજન દૂર કોશલા નગરીમા રાજ્ય કરે છે. માટે તેણીનું અહીં આગમન શી રીતે સંભવે ? અને તેની આવી દશા કયાથી ?’ હવે તે ચંદ્રચંદ્રા નગરની ખડાર દીન અને અનાથજનોને દાન દેતી હતી. તેને એક વખતે દવહંતીએ કહ્યું કે—‘હે માત ! હું અહીં દાન આપું, વખતસર મારો પતિ અહીં ચાચકવેષે આવી જાય.’ ત્યારે ચંદ્રચંદ્રાએ રજા આપી એટલે ત્યારથી દવહંતી પતિની આશાથી દાન દેવા લાગી. દરરોજ તે દરેક ચાચકને પૂછતી હતી કે—‘આવા સ્વરૂપવાળો કેમ પુરૂષ તમારા જોવામાં આવ્યો છે ?’ એક વખત તે દાનશાળામાં બેઠી હતી, તેવામાં જેની આગળ કુવાઘ વાગી રહ્યા છે, અને રાજપુરૂષો જેને બાધીને વધભૂમિ તરફ લઈ જાય છે એવા એક ચોરને તેણે જોયો. ત્યારે તે રાજપુરૂષોને તેણે પૂછ્યું કે—‘એણે શો અપરાધ કર્યો છે કે જેથી તમે એને વધસ્થાને લઈ જાઓ છો ?’ તે બોલ્યા કે—‘આ ચોરે ચંદ્રવતી દેવીનો રત્નકરંડીયો ચોર્યો છે, તે કર્મથી આ વધ કરવા યોગ્ય છે.’ તે વખતે ચોરે દવહંતીને નમીને કહ્યું કે—‘હે દેવી ! મારાપર તારી નજર પડ્યા છતાં મને મરણાત દંડ શામાટે મળે ? તું મારા શરણરૂપ થા.’ ત્યારે તે રાજપુરૂષોને પાછા બોલાવીને દવહંતી ચોરને કહેવા લાગી—‘અરે ! તું જાય ન પામ. તારા જીવતરને હરકત નહિ થાય.’ એમ કહીને દવહંતી બોલવા લાગી કે—‘જે હું સતી હોઈ, તો એના બંધનો ચારે બાજુથી તૂટી પડે.’ એમ બોલી ઠગશાના જળાશી તેણે ચોરને ત્રણ વાર છંટકાવ કર્યો, એટલે તરત બંધનો ચોતરફથી તૂટી પડ્યાં. એવામાં ત્યાં કોલાહલ જાગ્યો, ત્યારે ‘આ ડું’ એમ વિચાર કરતો ઋતુપર્ણરાજા પરિવાર સહિત ત્યાં આવી ચડ્યો, અને વિસ્મયથી જેના લોચન વિકસ્વર છે એવા તેણે દવહંતીને કહ્યું કે—‘હે પુત્રી ! સર્વત્ર એવો રાજાનો ધર્મ છે કે—દુષ્ટનો નિઘ્રહ કરવો અને શિષ્ટનું રક્ષણ કરવું, પૃથ્વીનો કર લેનાર રાજાએ ચૌરાદિકના ઉપદ્રવથી તેનું રક્ષણ કરવું, નહિ તો તે ચૌરાદિકના પાપથી પોતે લેપાય. માટે જો આ રત્નના તસ્કરનો હું નિઘ્રહ ન કરું, તો પરધનાદિકનું હરણ કરવાને બધા લોકો નિર્ભય થઈને યત્ન કરશે.’ ત્યારે દવહંતી બોલી કે—‘હે તાત ! મારા જેવતાં જો આ પ્રાણી મરાય, તો મુજ શ્રાવિકાની ક્યા કેવી ? તેટલા માટે એનો અપરાધ ક્ષમા કરો. આ મારા શરણે આવેલ છે, એની અરણી દુષ્ટ રોગની જેમ મારામાં પણ દાખલ

થઈ છે. 'એ રીતે તે મહાસતીના અત્યાગ્રહથી ઋતુપર્ણરાત્રીએ તે ચોરને મૂકી દીધો. મુક્ત થતાંજ તે ચોર 'તું મારી માતા છે' એમ કહેતા ભૂતલની રજથી પોતાના લલાટને તિલકચુકત કરતા દવંદતીને તાળે થયો અને પ્રાણુદાનથી ઉપકાર કરનારી તે દવંદતીને નિરંતર ન વિસરતા તે દિવસે દિવસે તેને પ્રણામ કરતો હતો. એક વખતે દવંદતીએ તેને પૂછ્યું કે—'તું કોણ છે ? અને ક્યાંથી આવ્યો છે ?' તે બધો પોતાનો વૃત્તાંત તું નિઃશંક થઈને મને કહે.' ત્યારે તે બોલ્યો કે—

“તાપસપુરમા મહર્દિક વસંત સાર્થવાહનો હું પિંગલ નામે દાસ હતો. વ્યસનથી પરાલભ પામતાં મેં તેનાજ ઘરે ખાતર દઈને ભંડારમાંથી કીંમતી માલ ઉપાડ્યો. ચોરીનો માલ હાથમાં હોવાથી પોતાની રક્ષા કરવામાં તત્પર એવો હું ભાગ્યો અને રસ્તામા હુ ટારાઓએ મને હુટી લીધો. કારણકે હુએતું કંટ્યાણુ ક્યાંથી હોય ? પછી અહીં આવીને ઋતુપર્ણ રાત્રીની મેં સેવા સ્વીકારી, કારણકે મનસ્વી (પંડિત) કોણુ સેવા કરે ? અને કરે તો તે રાત્રીની સેવા કરે. ત્યારથી રાજમંદિરમાં સંચરતા મેં હુદ્ધ બુદ્ધિએ ચંદ્રવતી દેવીનો રત્ન કરંડીયો જોયો. તે રત્નકરંડને જોતા માઝં ચિત્ત ચલાયમાન થયું, એટલે ઉત્તરીય વસ્ત્રને પગેસુધી લંબાવીને તેનું હરણ કરીને હું ત્યાંથી નીકળી ગયો, એવામાં 'ઋતુપર્ણ રાત્રીએ કેટલીક ચોરનો ચેપ્રાથી મને ચોર સમજીને મારો વધ કરવાને તેણે સીપાઇઓને સોંપ્યો. તે લોકો મને વધભૂમિ તરફ લઇ જતા હતા, એવામાં હેં મહાસતી ! તને મેં જોઈ. દૂરથી તારૂ શરણુ લેતાં પણ વધપણુને પ્રાપ્ત થયેલ બકરાની જેમ તે મને છોડાવ્યો. વળી હેં સ્વામિનો ! તાપસપુર થકી તારા જવાં પછી વિંધ્યાચલના વિયોગી હાથીની જેમ વસંત સાર્થવાહે લોજન તણં દીધું અને સાત દિવસ ઉપવાસ કર્યા, અને યશોભદ્રસૂરિથી પ્રતિજ્ઞાધ પામેલ તેણે આઠમે દિવસે લોજન કર્યું. એક વખતે મહા કીંમતી લેટણું લઈને વસંત કૂબેર રાત્રીને જોવા ગયો. તે લેટણાથી સંતુષ્ટ થયેલ કૂબેર રાત્રીએ છત્ર, ચામર સહિત તેને તાપસપુરનું રાજ્ય આપ્યું, અને તે સાર્થપતિને સામંત બનાવીને રાત્રીએ તેનું વસંત શ્રી શેખર એવું બીજું નામ પાડ્યું. પછી રાત્રીએ વિસર્જન કરેલ વસંત શ્રી શેખર ભંભાને વગાડતાં તાપસપુરમાં આવ્યો, અને—રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો. ”

એ પ્રમાણે તેના મુખ થકી સાલળીને હર્ષ પામેલ દવંદતીએ ચોરને કહ્યું કે—‘ હ વત્સ ! તે પૂર્વે હુકર્મ કરેલ છે, હવે દીક્ષા લઈને તે હુકર્મને ખપાવ.’ એટલે તેણે કહ્યું કે—‘ માતાનું વચન પ્રમાણુ છે. ’ એવામાં ત્યાં બે સાધુ આવ્યા, દવંદતીએ તેમને દોષ રહિત આહારથી પડિલાભ્યા, પછી તે સતી સાધુઓને કહેવા લાગી કે—‘ ભગવંત ! આ પુરૂષ બે યોગ્ય હોય, તો એને ત્રત આપવાની મહેરબાની

કરો. 'તેમણે કહ્યું કે—' એ યોગ્ય છે. ' એટલે પિ ગલે દીક્ષાની યાચના કરી, ત્યારે સાધુઓએ દેવલવનમાં જઈને તેને તરત દીક્ષા આપી.

હવે એક દિવસે લીમરથ રાજના સાંભળવામા આવ્યું કે—' લઘુ બધુ કૃષ્ણ-રની સાથે જુગાર રમતા નલ રાજ્ય લક્ષ્મીને હારી ગયો, અને તેથી કૃષ્ણે તેને કહાડી મૂક્યો. દવહ તોને લઈને તે એક મોટી અટવીમાં પેઠો. હવે કોણ જાણે તે કયા ગયો ? જીવતો છે કે મરી ગયો ? ' રાજના સુખથી તે સમાચાર સાંભળીને પુષ્પ-હંતી રાણી પણ અત્યંત રૂદન કરવા લાગી. કારણકે હુઃખ આવતા સ્ત્રીઓને લોચ-નજળ (આંસુ) દ્રવ નથી, પણ તે પાસેજ છે. ' પછી લીમરથ રાજએ સ્વામીને હુકમ બજાવવામા આલાક એવા હરિમિત્ર નામના રાજબટુને નળ અને દવહ-તીની તપાસ કરવાને મોકલ્યો, એટલે તે નલ અને પોતાના સ્વામીની પુત્રી દવહંતીની સર્વત્ર શોધ કરતો અચલપુરમા આવ્યો, અને રાજસભામા પેઠો. રાજની આગળ બેઠેલ તે હરિમિત્રને ચંદ્રયશાએ પૂછ્યું—' હે ભદ્ર ! પુષ્પહંતી અને તેના પરિવારને કુશળ છે ? ' તે બોલ્યો—' હે દેવા ! પુષ્પહંતી રાણીને તો સદા કુશળજ છે, પરંતુ નલ અને દવહંતીનું કુશળ ચિ તવવા યોગ્ય છે.

ત્યારે ચંદ્રયશાએ પૂછ્યું કે—' હે રાજબટો ! શું બોલે છે ? ' એટલે તેણે જુગારથી માંડીને નળ, દવહ તાંની અત્યંત હુઃખદાયક બધી કથા કહી સંભળાવી. તેથી ચંદ્રયશા રૂદન કરતા હુઃખવાર્તાથી હુઃખી થયેલ બધા લોકો રોવા લાગ્યા. ત્યાં રાણી સહિત સકલ જનને હુઃખાતુર બેઠેને ભૂખથી જેની કુખ ઉડી ઉતરી ગઈ છે એવો રાજબટુ દાનશાલામા ગયો. ત્યાં લોજન કરવા બેઠો, તેવામાં દાન-શાળાનો અધિકાર ચલાવનાર, પોતાના સ્વામીની સુતા દવહંતીને તેણે ઓળખી લીધી, એટલે રોમાચને ધારણ કરતા તેણે દવહંતીને વદન કયું, અને ભૂખને વિસારીને વિકસિત નયને તે દવહંતીને કહેવા લાગ્યો—' હે દેવી ! આ તારી શી અવસ્થા ? આજે ભાગ્ય યોગે જીવતી તને બેઠી, હવે બધાને શાંતિ થઈ, ' એમ કહીને તેણે તરતજ ચંદ્રયશા રાણીને વધામણી આપી કે—' તારી દાનશાળામા દવહંતી છે. ' તે સાંભળી ચંદ્રયશા અતિવેગથી દાનશાળામા આવીને રોમાંચિત થતી એવી તે દવહંતીને લેટી પડી. જેમ 'રાજહંસી કમલિનીને આલિંગન કરે તેમ. અને તે બોલી કે—' હે વત્સે ! મને વાર વાર ધિક્કાર છે કે આવા અસાધારણ સામુદ્રિક લક્ષણોથી યુક્ત છતાં તને હું ઓળખી ન શકી. તે શુભ રહીને મને કેમ છેતરી ? હે અનથ (નિર્દોષ) ! દેવયોગે કદાચ હર્દશા આવી પડે, તો પણ માતાના કુળમાં લાજ શી ? હે પુત્રી ! શું નલને તેં મૂકી દીધો કે તેણે તને મૂકી દીધી ? ખરેખર ! તેણેજ તને મૂકી હશે, તું તો સતી છે, તેથી તેને કંઈ મૂકે નહિ. જો તું પણ હર્દશામા આવી પડેલ નલને તજ દે, તો નિશ્ચય સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉગે. હે નલ ! તે આ સતીને કેમ તણ દીધી ? મારી પાસે

મૂકી કેમ ન ગયો ? શું આમ કરવું તે તારા કુળને ઉચિત હતું કે મહાસતી લાયકાને તે એકલી તણ દીધી ? હે વત્સે ! હું તારૂં હૃદય લઈ લઉં, મારો અપરાધ ક્ષમા કરજે કે તને મેં ઓળખી નહિ. હે સતી ! અંધકારરૂપ સર્પને ગરૂડ સમાન તારા લાલ ઉપર જે સ્વાભાવિક તિલક હતું તે ક્યાં છે ? ” એમ કહીને પોતાની શુક્ર વતી તેના લાલનું માર્જન કર્યું, એટલે તત્કાલ અગ્નિથી ઉતરેલ સુવર્ણ પિંડની જેમ અને મેઘથી યુક્ત સૂર્યની જેમ તેનું તિલક અત્યંત ચળકવા લાગ્યું. પછી અંદ્રયશા રાણીએ દવદંતીને પોતાના હાથે સ્નાન કરાવ્યું. અને તે માસીએ આપેલ મનોહર સ્વેત વસ્ત્રો દવદંતીએ પહેર્યા, એટલે પ્રસન્ન થયેલ અને હર્ષરૂપ જળની વાવડી સમાન એવી અંદ્રયશા દેવી તેના હાથ પકડીને રાજ પાસે લઈ આવી, તે વખતે સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો, અને સોાયથી ન લેદાય તેવા અંધકારથી સર્વ આકાશ વ્યાપ્ત થઈ ગયું, પરંતુ રાજસભામાં તે અંધકાર, જાણે છડીદારોએ અટકાવ્યો હોય તેમ દવદંતીના તિલકના તેજથી તે પ્રવેશ કરી શક્યો નહિ, ત્યારે રાજાએ અંદ્રયશા દેવીને કહ્યું કે—‘સૂર્ય અસ્ત થયો અને અહીં દીવો કે અગ્નિ પણ નથી, છતાં પણ દિવસના જેવો આ પ્રકાશ કેવો ? ’ તે બોલી કે— ‘ આ દવદંતીને જન્મની સાથે ઉત્પન્ન થયેલ, તેજના પુંજ સમાન તિલક છે, તે તિલકના માહાત્મ્યથી આ ઉદ્યોત સૂર્ય, દીપક, અને રત્ન વિના પણ. દેખાય છે. ’ ત્યારે કૌતુકને લીધે રાજાએ પોતાના હાથવતી તે તિલક ઢાંકી દીધું, તેવામાં સભા તરતજ પર્વતની શુક્લ સમાન બની ગઈ, પછી હાથ દૂર કરીને દવદંતીને રાજબંશાદિકની વાત તેણે પૂછી, એટલે અધોમુખ કરીને રૂદન કરતી દવદંતીએ નલ-કૂખ-રના દ્યુતથી માંડીને સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે રાજાએ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રથી તેના લોચન દુઃખીને બોલ્યો કે—‘ હે પુત્રી ! તું રૂદન ન કર, વિધાતા કરતાં કોઈપણ બલવાન નથી. ’ એવામાં આકાશમાંથી કોઈ દેવ ઉતરીને તે સભામાં આવ્યો, અને અંજલિ બેઠીને દવદંતીને કહેવા લાગ્યો—‘ હે માત ! હું પિંગલક નામે ચોર છું. તારી આજ્ઞાથી તે વખતે દીક્ષા લઈને વિહાર કરતાં હું કોઈવાર તાપસપુરમાં આવ્યો, અને સ્મશાનમાં પ્રતિભાએ રહ્યો. એવામાં ચિતાથી ઉછળેલ દાવાનલ દૂર પ્રસર્યો, તે દાવાનળથી બળ્યા છતાં હું ધર્મધ્યાનમાં તત્પર રહી, મરણ પામીને પિંગલ નામે દેવ થયો. એટલે અવધિ-જ્ઞાનથી મારા જાણુવામાં આવ્યું કે—‘ તે વધથી અચાવ્યો અને પ્રવ્રજ્યા અપાવી, તેના પ્રભાવથી હું સુરસુખનો લોકતા થયો. હે સ્વામિની ! મહાપાપી એવા મારી તે વખતે જો ઉપેક્ષા કરી હોત તો ધર્મ પામ્યા વિના મરણ પામીને હું નર-કમાં જાત. હે દવદંતી ! તારા પ્રસાદથી હું દેવસંપત્તિને પામ્યો, તે કારણથી હું તને બેવાને આવ્યો છું. તું ચિરકાલ વિજય પામ. ’ એમ કહી સાત કોટિ સુવર્ણ વરસાવીને તે દેવ અંતર્ધાન થયો. એ પ્રમાણે સાક્ષાત્ જિનધર્મનું રૂળ બેઠને ઋતુપર્ણરાજાએ પણ આહુત ધર્મનો સ્વીકાર કર્યો

હવે અવસર ગેળવીને હરિમિત્રે રાજાને કહ્યું કે—‘હે દેવ ! દવદંતીને પિતાના ઘરે જવાની રજા આપો. કોનો વિરહ લાંબા વખતથી તેને સાલે છે ’ અંદ્રયથાએ પણ તે વાતને ટેકો આપ્યો, એટલે ‘ભલે-પુશીથી ભય’ એમ કહીને રાજાએ દવદંતીને કુંડિનપુર જવાને સેના સાથે આદેશ કર્યો. તેને આવતી સાંભળીને ભીમરથરાજા અત્યંત સ્નેહથી સામે આવ્યો. પિતાને જોતાંજ પગે ચાલતી દવદંતી વિકસિત નયને હર્ષ પૂર્વક સત્વર દોડીને પિતાના પગે પડી. લાંબા વખતે મળેલા તે પિતા પુત્રીના લોચનથી પડતા અશ્રુજળથી જમીન કાઢવવાળી બની ગઈ. એવામાં પોતાની પુત્રીને આવેલ જાણીને સ્નેહથી રોમાંચિત થયેલી પુષ્પવતી રાણી ગંગા જેમ યસુનાને મળે તેમ એકદમ તેને ભેટી પડી. તેને ગળે વળગીને દવદંતી સુક્રાકંઠે રોવા લાગી કારણકે ઈષ્ટ જન જોવામાં આવતાં પ્રાણીઓને દુઃખ જાણે તાબુ થાય છે. પછી તરતજ જળથી પોતાના સુખ કમળ ધોઈને તે ખંને પરસ્પર દુઃખને પ્રગટાવવા પૂર્વક વાતો કરવા લાગી. દવદંતીને પોતાના જોળામાં એસારીને પુષ્પવતી કહેવા લાગી કે—‘હે આયુષ્મતી ! તું ભાગ્યચોગે અમારા જોવામાં આવી છે, તેથી હજી અમારું ભાગ્ય ભગતું છે. તું સુખે આપણા ઘરે કાલ નિર્ગમન કરતાં લાંબા વખતે પણ પતિને જોઈશ, કારણ કે જીવતો નર ભક્ષા પામે ’ પછી સંતુષ્ટ થયેલ ભીમરથ રાજાએ હરિમિત્ર રાજબહેને પાંચસો ગામ બક્ષીશમાં આપ્યા, અને કહ્યું કે—‘નલના આવતાં તને હું અર્ધ રાજ્ય આપીશ.’ પછી નગરમાં આવીને રાજાએ દવદંતીના આગમનનો મોટો આશ્ચય કર્યો. સાત દિવસ દેવપૂજા અને શુરપૂજા વિશેષથી કરી. આઠમે દિવસે રાજાએ પુત્રીને કહ્યું કે—‘હે વત્સે ! હું એવો ઉપાય કરીશ, કે જેથી નળ પોતાની મેળે અહીં આવશે, માટે ચિંતા કરીશ નહિ, સુખેથી રહે, હજવે હજવે બધું સાડં થશે.’ એટલે દવદંતી ત્યાં પિતાના ઘરે બહુજ આનંદથી રહેવા લાગી.

હવે નલનો સંબંધ કહે છે—તે વખતે દવદંતીને મૂકીને જંગલમાં ભમતાં નલે વનના એક ભાગમાં ઉછળતા ક્ષમને જોયો. અંજન સમાન. સ્થામ તે કૂમ, ગુણ તલને પૂરવાને અથવા તો ચંદ્ર, સૂર્ય અને નક્ષત્રાદિકને જાણે સ્થામ બનાવવાને ઉચિ ચડતો હતો, અથવા તો જેની પાંખ છેદાયેલી નથી એવો કોઈ પર્વત આકાશમાં ભય છે. એવો બ્રમ ઉપજાવતો હતો. એવામાં ક્ષણવારમા જવાળાની શ્રેણિ સમાન વિકરાલ તે ધૂમ ચારે બાજુ પ્રસરી ગયો. ભારે બળતા વાક્રને તડતકાટ શબ્દ અને જંગલી પ્રાણીઓનો આકંઠ નલના સાંભળવામા આવ્યો. એવામાં બળતા કાવનલમાં તેણે મનુષ્યનો શબ્દ સાંભળ્યો. કે—‘હે ઈશ્વરકુળના તિલક સમાન નલરાજા ! હે ક્ષત્રિયોત્તમ ! મને બચાવ. જો કે પુરુષવ્રતથી તું નિષ્કારણ ઉપકારી છે, તોપણ હે રાજા ! તારા પર હું ઉપકાર કરીશ.’ ત્યારે શબ્દના અનુસારે આગળ જતાં લેતાઓના શુભાનો મધ્ય ભાગમાં આવી થયેલ

અને ' બચાવ બચાવ ' એમ બોલતા એક મોટા સર્પને તેણે જોયો, અને 'તેને પૂછ્યું કે—' હે ભુજંગ તું મારા નામ અને વંશને ક્યાંથી જાણે છે? ' અને મનુષ્યની ભાષા તું કેમ બોલે છે? ' ત્યારે તે બોલ્યો કે—' હું પૂર્વ જન્મમાં મનુષ્ય હતો, કર્મને લીધે સર્પ થયો છું. ' તે જન્મના અભ્યાસથી મને માનુષી ભાષા આવડે છે. હે યજ્ઞોનિધાન ! મહા-ઉલ્લસ એવું મને અવધિજ્ઞાન છે, તેથી તારું નામ, તારો વંશ અને તને હું જાણું છું. ' તેથી અનુકંપા ઉત્પન્ન થતાં નલે કંપતા ભુજંગને એવી કહાડવાને લતાના વન ઉપર પોતાનું વસ્ત્ર 'નાખ્યું' એટલે રાજના ઉત્તરીય વસ્ત્રના છેડાને મેળવીને તારના તંતુથી જેમ વીંટી વીંટાય તેમ સર્પ પોતાના શરીરથી તેને વીંટી લીધો. ત્યારે સર્પથી વીંટાઈ ગયેલ પોતાના ઉત્તરીય વસ્ત્રને નલે કુવામાંથી દોરડીની જેમ એવી કહાડ્યું. પછી અગ્નિરહિત ખાલી જગામાં જઈને મૂકવાને ઇચ્છતા તે રાજાને 'ભુજંગે હાથમાં દસ્યો. એટલે પરસેવાના બિંદુની જેમ તે ભુજંગને જમીનપર ફેંકીને નલ કહેવા લાગ્યો—' અરે! ઉપકાર કરનાર મારી ઉપર તે, કીક ઉપકાર કર્યો! ને દુધ પાચ, તેને પણ તમારી જાત દશે છે. ' એમ વિવાદ કરતા નલના અંગે પેસરતા વિષથી તેનું શરીર કુખડું થઈ ગયું. આશીર્વાદ સર્પના- એરથી અસ્ત થયેલ નલ પ્રેતની જેમ પીળા કેશવાળો થઈ ગયો, ઉંટની જેમ તેના હોઠ લાંબા, રંકની જેમ તેના હાથ, પગ સૂક્ષ્મ, અને ઉદર મોટું—એમ સર્વોંગે તે ખીલત્સ અને વિકૃત આકારને ધારણ કરનાર નટડાની જેમ ક્ષણવારમાં વિરૂપ થઈ ગયો, એટલે તેણે વિચાર કર્યો કે—' આવા રૂપથી હવે મારે જીવવું વૃથા છે. માટે પરલોકને સાધવાવાળી દીક્ષાને હું અંગીકાર કરું. ' એમ ચિંતાતુર થઈ નલ વિચાર કરે છે, તેવામાં તે સર્પ પોતાનું રૂપ ફેરવીને દિવ્ય આભરણ અને વસ્ત્ર-ધારી તથા મહાન તેજના પુંજરૂપ દેવ બની ગયો, અને કહેવા લાગ્યો કે—' હે નલ ! તું જેદ ન પામ, હું તારો પિતા નિષધ છું. તે વખતે તને રાજ્ય આપીને મેં દીક્ષા લીધી, તેના પ્રભાવથી હું બ્રહ્મલોકમાં દેવ થયો, અને અવધિજ્ઞાનથી હર્દશાને પ્રાપ્ત થયેલ તને મેં જોયો. મેં માયા સર્પ થઈને તારા શરીરને વિરૂપ બનાવ્યું, તે કેવલ કહવા ઔપધના પાનની માફક તું હિતકારી સમજી લેજે. કારણકે જે રાજાઓને તે પોતાના સેવક બનાવ્યા હતા, તે તારા શત્રુઓ વિરૂપ-તાથી ન ઝોળખાય એવા તને હવે હરકત કરી શકશે નહિ. અત્યારે દીક્ષાનો મનોરથ કરીશ નહિ, કારણ કે તને ચિરકાલ હજી લોગ લોગવવાના બાકી છે. દીક્ષાનો અવસર હું તને જણાવીશ. માટે અત્યારે સ્વસ્થ થા ! પુત્ર આ બિલ્વકુળ અને રત્નકરંડકને તું ગ્રહણ કર, અને ચત્રનથી એની રક્ષા કરજે. જ્યારે તને પોતાનું અસલ મુદર રૂપ બનાવવું હોય, ત્યારે આ કુળને તું ફેાડી નાખજે, તેની અંદર દેવદંધ્ય વસ્ત્રો તારા જોવામાં આવશે, અને તેજ વખતે રત્નકરંડકને ઉઘાડજે; તો

તેમાંથી હારાદિક ભૂષણો નીકળશે. તે વસ્ત્રો અને ભૂષણોને ધારણ કરતાં તું તરતજ તેજ દેવના જેવા આકાર સમાન પોતાના રૂપને પામીશ. ” એમ સાંભળીને હર્ષ પામતાં નહે તેને પૂછ્યું કે— ‘ હે તાત ! તારી પુત્રવધૂ જ્યાં મૂકી હતી, ત્યાંજ છે કે બીજે ક્યાય ચાલી ગઈ છે ? ’ ત્યારે દેવે પણ તે સ્થાનના ગમનથી માંડીને કુંડિનપુરમાં આવવા સુધીનો દવદ્વીનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, અને નલને કહ્યું કે— ‘ હે વત્સ ! જંગલમાં શા માટે ભરે છે ? જ્યાં તારે જવાની ઇચ્છા હોય, ત્યાં હું તને લઈ જઈશ. ’ એટલે નલ બોલ્યો કે— ‘ હે તાત ! મને સુસુમાર પુરમાં લઈને મૂક. ’ ત્યારે એક આંખના પલકારા માત્રમાં નલને ત્યાં મૂકીને દેવ પોતાના સ્થાને ચાલ્યો ગયો. પછી કુબ્જ નલે તે નગરની પાસેના નંદનવનમાં સિદ્ધાયતન સમાન એક પ્રાસાદ (ચેત્ય) બેસ્યો. તેની અંદર પ્રવેશ કરતા ત્યાં શ્રી નમિનાથની તેણે પ્રતિમા જોઈ, એટલે રોમાંચિત થઈ તેને વંદન કરીને તે નગરના દ્વારમાં ગયો. તે વખતે ત્યાં આલાનસ્તંભને ઉભેડીને એક મહોન્મત્ત હાથી છુટો થઈને ભમતો હતો, તે મહાવાયુની જેમ વૃદ્ધાને ભાંગતો હતો, વળી મહાવતોને પણ તે ગણ-કારતો ન હતો. તે હાથીને વશ કરવાને અસમર્થ થતાં દ્વિપર્ણુ રાજા કિલ્લા-પર ચડીને ઉભેથી કહેવા લાગ્યો— ‘ જે કોઈ મારા હાથીને વશ કરે, તેને વાંછિત અવસ્થા આપું, અરે ! શું હાથી પર ચડવાને કોઈ સમર્થ છે ? ’ તે સાંભળીને પેલો કુબ્જ બોલ્યો— ‘ ક્યાં છે તે હાથી ? તમારા દેખતાં હું તેને વશ કરી લઉં. ’ એમ તે કહેતો હતો, તેવામાં હાથી ગર્જના કરતો તેની પાછળ દોડ્યો, એટલે કુબ્જ પણ પગે બાજુ પૃથ્વીનો સ્પર્શ ન કરતો હોય તેમ ગર્જની સામે દોડતા તે લય ન પામ્યો. તે વખતે ‘ અરે ! માર્યો જઈશ, દૂર ખસી જા ’ એમ કયા લાવીને લોકો કહેવા લાગ્યા, પરંતુ તે કેસરીની જેમ દોડતો ગયો. પછી કુબ્જ દહાની જેમ લાબો થઈ ગયો પાછો દૂર સરી ગયો, પૃથ્વી પર પડ્યો અને આળોટ્યો—એ રીતે હાથીને છેતરતો વારંવાર પૂરછને જોરથી દબાવતો માત્રિક જેમ સર્પને સતાવે તેમ તે હાથીને તેણે ખેદ પમાડ્યો, એટલે હાથીને થાકી ગયેલ બાજીને સિંહની જેમ તરત કુદકો મારી, કંઠમાં રહેલ સાંકળપર પગ રાખીને તેના સ્કંધપર ચડી ગયો, અને ચપેટા (લપડાક) થી કુંભસ્થલને મારતાં તેણે તેની ગાંઠ મજબુત કરી દીધી. પછી અંકુશને નચાવતો, કુબ્જ ચીત્કાર કરનાર તે હાથીને હાકવા લાગ્યો, એટલે બધા લોકોએ તેનો જયજય નાદ બહાર કર્યો. ત્યારે રાજાએ પોતે તે કુબ્જના ગળામાં સુવર્ણની સાકળી નાખી, અને કુબ્જ તે કુંજરને મદરહિત કરીને આલાનસ્તંભપર લઈ ગયો. પછી નિર્ભળ થશવાળો કુબ્જ નલ પ્રણામ કરતા દ્વિપર્ણુરાજાની પાસે બેઠો, એટલે રાજાએ તેને કહ્યું કે— ‘ હે કુબ્જ ! શું બીજું પણ કંઈ બાજુ છે ? વખતસર બાજુતો હશે. ’ તે બોલ્યો— ‘ હે રાજા ! બીજું તને શું બતાવું ?

હું સૂર્યપાક રસવતી (રસોઈ) બાણું છું, તે જોવાની શું તારી ઇચ્છા છે ? ' એટલે રાજાએ 'હા' કહી, કૌતુકથી પોતાના ઘરે આવી ચોખા વિગેરેની બધી સામગ્રી તેને અર્પણ કરી, ત્યારે તેણે પણ તેને સૂર્યના આતપમા મૂકીને સૂર્ય-વિદ્યાને સંભારતાં તરત દિવ્ય રસવતી તૈયાર કરી આપી. બાણે કદપવૃક્ષે આપેલ હોય તેવી તે રસવતીથી આશ્ચર્ય પામતા દધિપર્ણરાજાએ પરિવાર સહિત લોજન કર્યું. શ્રમને દૂર કરનાર તથા પરમ હર્ષને આપનાર એવી તે રસવતીનો આસ્વાદ લઈને રાજા બોલ્યો—“ આવી રસવતી તો નલ બાણે છે, બીજા કોઈને ખબર નથી. નલની સેવા કરતાં એ રસવતીનો મને લાગ્યો પારંચય છે. હે કુબ્જ ! શું તું નલ છે ? પણ તે આવો વિકૃત રૂપધારી નથી. બસે' ચોજન દૂર રહેલા તેનું અહીં આગમન ક્યાથી ? અને ભરતાર્ધનો સ્વામી તે એકલો ક્યાથી હોય ? દેવતા અને વિદ્યાધરો કરતા તેનું અધિક રૂપ મેં જોયું છે, માટે તું તો નલ નથી. ” પછી તે કુબ્જ પર તુષ્ઠ થયેલ રાજાએ તેને વસ્ત્રાભરણાદિક, એક લાખટકા અને પાત્રસો ગામ આપ્યા, એટલે પાત્રસો ગામ શિવાય બીજું બધું તેણે લઈ લીધું. ત્યારે રાજાએ કહ્યું—‘ હે કુબ્જ ! શું બીજું કંઈ તને આપું ? ’ તે બોલ્યો—‘ ત્યારે માફ આટલું વાછિત પૂરો, ’ કે તારા રાજ્યમાથી શિકાર અને મધપાન દૂર કરો. ’ એટલે તેના વચનને માન્ય રાખી રાજાએ પણ પોતાના રાજ્યમાં શિકાર અને મધપાનની વાતને પણ બંધ કરી દીધી.

હવે એક વખતે દધિપર્ણરાજાએ કુબ્જને એકાંતમાં પૂછ્યું કે—‘તું કોણ છે ? ક્યા સ્થાનથી આવ્યો છે ? ક્યાનો વસનાર છે ? તારો પોતાનો બધો વૃત્તાંત મને કહી દે. ’ તે બોલ્યો—‘ હું કૌશલેશ્વર નલરાજાનો હુડિક નામે રસોયો છું, તેની પાસે હું કળાઓ શીખ્યો છું. નલના નાના ભાઈ કુબરે જુગારમા તેને જીતી લીધો, એટલે બધી પૃથ્વીને તે હારી ગયો ત્યારે દવદતીને લઈને તે જંગલમાં આવ્યો ગયો અને ત્યાં તે મરણ પામ્યો. તેથી હું તારા નગરમાં આવ્યો છું, પણ કપટી અને કુપાત્રને યોષનાર એવા કુનૃપ કુબરનો મેં આશ્રય ન લીધો. ’ એટલે નલની મરણવાર્તાથી દધિપર્ણરાજા પણ બાણે વજથી હણાયો હોય તેમ પરિવાર સહિત અત્યંત આકેદ કરવા લાગ્યો, અને અશ્રુપૂર્ણ લોચને તેણે નલનું પ્રેતકાર્ય કર્યું. તે વખતે કુબ્જ મનમાં બહુજ હસવા લાગ્યો.

એક દિવસે દધિપર્ણરાજાએ દવદતીના પિતા પાસે કોઈક કારણસર દૂત મોકલ્યો. ભીમરથરાજાએ તેનો સત્કાર કર્યો. પછી તેની પાસે કેટલાક દિવસ મુખે વસતાં અતુર શિરોમણિ તે દૂતે એક વખતે પ્રસંગ નીકળતાં કહ્યું કે—‘ હે સ્વામિન્ ! મારા સ્વામી પાસે નલરાજાનો રસોયો છે. તેને નલે શીખવેલ છે, તેથી તે સૂર્યપાક રસવતી કરી બાણે છે. ’ તે સાંભળી ચક્રિત થયેલી દવદતીએ પિતાને કહ્યું કે—‘ હે તાત ! અરપુરૂષ મોકલીને તપાસ કરો કે તે રસોયો કેવો છે ? ’

કારણ કે સૂર્યપાક રસવતી નલ વિના બીજે કોઇ જાણતો નથી, માટે સ્વરૂપ ગોપ-
વીને તે નલ જ રહ્યો હશે.’ પછી સ્વામીના કામમા કુશલ એવા કુશલ નામના
વિપ્રને બોલાવીને સત્કાર પૂર્વક ભીમરથરાજાએ આદેશ કર્યો કે—‘ તું સુસુમાર
નગરમા જઈને રાજાના રસોયાને જોજે કે તે કેવી કેવી કળાને જાણે છે અને તેનું
સ્વરૂપ કેવું છે ? ’ ‘ આપની આજ્ઞા પ્રમાણુ છે ’ એમ કહીને તે આવ્યો અને સારા
શકુનોથી પ્રેરાયેલો તે સુસુમારપુરમા ગયો, ત્યાં લોકોને પૂછતો પૂછતો તે કુળજની
પાસે જઈને બેઠો, વળી તેને સર્વાંગે વિરૂપ જોઈને તે બેઠ પામ્યો, અને મનમા
ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘ કયા નલ અને કયા આ ? કયાં મેરૂ અને કયાં સરસવ ?
દ્વદ્વંતીને વૃથા નલનો પ્રમ ઉત્પન્ન થયો છે, તો પણ બરાબર નિશ્ચય કરીશ ’
એમ ધારીને નલના અવગુણ ગર્ભિત તે નીચેના બે શ્લોક બોલ્યો—

“ નિર્ઘૃણાનાં નિસ્યાણાં, નિઃસત્વાનાં દુરાત્મનામ્ ।

ધૂર્વહો નલ પર્વકઃ પર્ત્વી તત્યાજ યઃ સર્તામ્ ॥ ૧ ॥

સુપ્તમેકાકિર્ની મુઘ્ધાં, વિશ્વસ્તાં ત્યજતઃ પ્રિયામ્ ।

ઉત્સેઠાતે કથં પાદૌ, નૈપધેરલ્પમેઘસઃ ” ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ નિર્ઘૃણ જનો, નિર્લજ જનો, નિર્ઘૃણ જનો અને હર્જનોમા
એક નલજ અગ્રેસર છે, કે જેણે પોતાની સતી સ્ત્રીને તણ દીધી. સુતેલી, એ-
કલી, મુઘ્ધા અને વિશ્વાસુ એવી પ્રિયાનો ત્યાગ કરતા અદ્યપ્યુદ્ધિ નલના પ્રગ
કેમ આવ્યા ? ” તે વિપ્ર વારંવાર એ પ્રમાણે બોલતો હતો, તે સાંભળીને પોતાની
પ્રિયા યાદ આપતા જેના લોચનથી અનહદ આસુ ગળી રહ્યા છે એવો નલ રોવા
લાગ્યો. ત્યારે બ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે—‘ તું શા માટે રૂદન કરે છે ? ’ એટલે તે હું-
ડિક બોલ્યો કે—‘ કરુણારસમય તારૂ ગીત સાંભળતા મને રડવું આવે છે.
પછી કુળજે શ્લોકનો અર્થ પૂછ્યો, ત્યારે બ્રાહ્મણે ભુગારથી માંડીને કુંડિનપુરમા
દ્વદ્વંતી આવી ત્યા સુધીનો બધો વૃત્તાત કહી સંભળાવ્યો, અને ફરીને તે બોલ્યો
કે—“ અહો કુળજ ! તું સૂર્યપાક રસવતીને બનાવી જાણે છે, એમ દધિપર્ણરાજાના
હાતે ભીમરથ રાજાને કહ્યું. તેથી ‘ એવી કળાતો નલ શિવાય બીજામા નહોય, એમ
કહીને દ્વદ્વંતીએ પોતાના પિતાને વીનવીને તને જોવા માટે મને મોકલ્યો છે, પણ
તને જોતાં મને વિચાર થયો કે—વિરૂપ આકારને ધારણ કરનાર તું કુળજ કયા ? અને
દિવ્ય રૂપને ધારણ કરનાર તે નલ કયા ? બબ્બે કયા અને સૂર્ય કયા ? ’ અહો
આવતાં મને જે શુભ શકુનો થયા, તે બધા ખોટા પડ્યા, કારણકે તું નલ નથી. ”
પછી કુળજ દ્વદ્વંતીને હૃદયમા સંભારતો અને અધિકાધિક રોતો તે વિપ્રને
આગ્રહથી પોતાના ઘરે તેડી ગયો અને બોલ્યો કે—‘ હે ભદ્ર ! મહાસતી દ્વદ્વંતીની
અને મહાપુરૂષ નલ રાજાની કથા કહેનાર તારૂ હું શું સ્વાગત કરૂં ? ’ એમ

કહીને સ્નાન, લોજનાદિકથી તેનો સત્કાર કર્યો, અને દધિપર્ણ રાજાએ જે આભરણાદિક આપ્યાં હતા, તે તેણે વિપ્રને આપી દીધાં પછી કુશલ વિપ્ર કુશલે કુંડિનપુર પહોંચ્યો અને ત્યાં ભીમરથ રાજાને જોવામાં આવેલ કુળજનુ સ્વરૂપ કહી બતાવ્યું. કુળજે જેમ હાથીને વશ કર્યો હતો, અને નજરે જોયેલ સૂર્યપાક રસ વતી તેણે કહી સંભળાવી, તથા સુવર્ણની માળા, લાખ ટકા અને વસ્ત્ર, આભરણાદિક જે કુળજે આપ્યા હતા તે દેખાડ્યાં, તથા પોતાના 'લોકતું' ગાન પણ કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને સતી દવદતી બોલી કે—'તે નલજ આવું વૈરૂપ કોઈ આહારના અગર કર્મના દોષથી પામ્યો હશે. કારણકે—હાથીની શિક્ષાનું આવું કૌશલ, આવું અદ્ભુત દાન અને સૂર્યપાક રસવતી—એ નલ વિના કોઈને હોય જ નહિ. માટે હું તાત ! તે કુળજને ગમે તે રીતે અહીં લાવો કે જેથી ધનિતાદિ ચેષ્ટાથી હું પોતે જોઈને પરીક્ષા કરું.' એટલે ભીમરથ રાજા બોલ્યો—“હે પુત્રી ! તારો મિત્ર સ્વયં વર માડીને દધિપર્ણ રાજાને બોલાવવાને દ્વંત્ર મોકલીએ, તારો સ્વયં વર સાંભળીને દધિપર્ણ આવશે, કારણકે તે પ્રથમ પણ તારામા લુપ્ત હતો, પણ તું તો નલને વરી. દધિપર્ણની સાથે તે કુળજ પણ આવશે. કારણકે જો તે નલ હશે, તો પોતાની પ્રિયા બીજાને અપાતી તે સહન કરી શકશે નહિ. નલ અશ્વની કળા (પરીક્ષા) ને જાણનાર છે, માટે જો તે કુળજ નલ હશે, તો પોતે રથને ચલાવતા રથના અશ્વોથીજ તે જાણવામાં આવી જશે. કારણકે નલથી પ્રેરાયેલા અશ્વો વાચુના વેગે જાય છે, જાણે તે અશ્વરૂપે વાચુ હોય તેવા દેખાય છે. હે પુત્રી ! આપણે નજીકનો દિવસ જણાવીશું ત્યારે જે આવશે તે નલજ હશે. કારણકે સ્ત્રીનો પરાભવ કોઈ સહન કરતો નથી, તો નલરાજાનું શું કહેવું ? ” એવો નિર્ણય કરીને ભીમરથ રાજાએ દ્વંત્ર મોકલી દધિપર્ણને પંચમીના દિવસે બોલાવ્યો. ત્યારે ત્યાં જવાને ઉત્સુક એવો તે રાજા મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો—‘દવદતીને મેળવવાની બહુ ધ્રુષ્ટા છે, પણ તે બહુ દૂર હોવાથી આવતી કાલે ત્યાં કેમ પહોંચાય ? હવે શું કરવું ? ’ એમ ચિંતવતા અદ્ય જલમાં મત્સ્યની જેમ તે ખેદ પામ્યો. ત્યારે કુળજે વિચાર્યું કે—‘સતી દવદતી બીજા પુરૂષને વાંછે નહિ, અથવા ધ્રુષ્ટે તો હું હયાત છતાં બીજા કોણ તેને લઈ શકે ? હું દધિપર્ણને છ પહોરમાં કુંડનપુરમાં પહોંચાડી દઉં કે જેથી એની સાથે મારે પણ પ્રાસ ગિક જવાનું થઈ જશે ’ એમ ધારીને તેણે રાજાને કહ્યું—‘રાજા ! તું ખેદ ન કર, કારણ કહી દે. કારણ કે રોગ જાણ્યા વિના રોગીની પણ ચિકિત્સા ન થાય ’ રાજા બોલ્યો—“હે કુળજ ! નલરાજા મરણ પામ્યો, એટલે દૂરીને પણ કાલે ચૈત્રી શુદ્ધ પાંચમના દિવસે તે દવદતીનો સ્વયં વર થશે, પણ તે વખતને હવે છ પહોરજ બાકી છે. આ બહુજ ટુંકા વખતમાં હું ત્યાં શી રીતે જઈ શકીશ, દ્વંત્ર પણ જે રસ્તેથી ઘણા દિવસે પહોંચ્યો, તે રસ્તે હું હોઠ દિવસમાં કેમ પહોંચું ? તેથી તેનાપર હું વૃથા લુપ્ત

હું' કુબ્જ બોલ્યો—'હે રાજન્ ! તું ખેદ ન કર તને અદ્ય વખતમા પણ હું કુંડિનપુરમાં લઈ જઈશ. અશ્વસહિત રથ મને સોપી દે ' એટલે રાજાએ ખુશી થઈને કહ્યું કે—' તારી ઈચ્છા સુજબ લઈ લે ' પછી કુબ્જે સુંદર રથ અને નાનીઆ બે ઘોડા લીધા તેને સર્વ રીતે દક્ષ બેઠીને રાજા વિચારમા પડ્યો કે—' આ કોઈ સામાન્ય પુરુષ નથી, દેવ કે વિદ્યાધર હશે. ' હવે રથને તૈયાર કરીને કુબ્જે રાજાને કહ્યું કે—' હે રાજન્ ! રથપર બેસો. પ્રભાતે હું તમને કુંડિનપુર પહોંચાડી દઈશ. ' ત્યારે રાજા, સ્વયંધર (પાન ખીડું આપનાર) છત્રધર, બે આમર ધરનારા, અને કુબ્જ—એમ છ માણસ તે રથપર બેઠા. પછી દેવતાએ આપેલ બિલ્વ અને રત્નકર ડંકને વસ્ત્રવતી કેડમા બાંધી, પચ નમસ્કારને સંભારીને તે રથ ખેડવા લાગ્યો. નલ જેના અશ્વો ચલાવી રહ્યો છે એવો તે રથ આકાશમા દેવ વિમાનની જેમ ચાલ્યો, એવામાં રથના વેગને લીધે પવનથી ઉડેલ રાજાનું ઉત્તરીય વસ્ત્ર પડી ગયું અને પડતા જાણે નલના આવરણા લેતું હોય તેમ બેવામા આવ્યું, ત્યારે રાજાએ કુબ્જને કહ્યું—' એક ક્ષણવાર રથને થોભો, કે જેથી પક્ષીની જેમ ઉડી ગયેલ વસ્ત્રને હું લઈ લઉં ' એમ તેણે કુબ્જને જોટલામા કહ્યું, તેટલામા રથ પચીસ યોજન આગળ નીકળી ગયો. એટલે કુબ્જે હસતા હસતા કહ્યું કે—' રાજન્ ! તારું વસ્ત્ર કયા છે ? વસ્ત્ર પડ્યા પછી આપણે પચીસ યોજન આગળ નીકળી આવ્યા. આ અશ્વો મધ્યમ છે, પણ બે ઉત્તમ હોય, તો એટલીવારમાં પચાસ યોજન કાપી જાય. ' હવે દ્વિપર્ણ રાજાએ દ્રુથી અનેક ફલથી વ્યાસ એવું બિભીતક નામનું વૃક્ષ બોલ્યું. તેને જોતા રાજાએ સાર થિને કહ્યું કે—' આ વૃક્ષમા જેટલાં ફળો છે, તે ગણ્યા વિના પણ હું જાણું છું, પાછા વળતા હું તને એ કૌતુક દેખાડીશ. ' કુબ્જ બોલ્યો—' હે રાજન્ ! કાલશે-પથી કેમ ડરે છે ? અશ્વકળાને જાણનાર હું સારથિ છતા તારે કંઈ ચિંતા ન કરવી. એક સુષ્ટિ પ્રહારથી તારી આગળ હું બધા ફળ પાડી નાખીશ. ' રાજા બોલ્યો—' હે કુબ્જ ! તો તું ફલોને પાડ અને કૌતુક બેઠલે, તે અઠાર હજાર છે. ' પછી કુબ્જે તે ફળો પાડ્યા અને ગણતાં તે તેટલાંજ થયા એક ઓછું કે અધિક ન થયું, ત્યારબાદ દ્વિપર્ણ માગણી કરતા કુબ્જે અશ્વપરીક્ષાની વિદ્યા આપી અને રાજા પાસેથી તેણે યથાવિધિ સંખ્યા વિદ્યા લીધી પ્રભાતે જેનો કુબ્જ સારથિ છે એવો તે રથ કુંડિનપુરની પાસે આવ્યો, એટલે દ્વિપર્ણ રાજાનું સુખ વિકસિત થયું, તેજ વખતે પ્રભાતે દ્વદ્વંતીએ સ્વપ્ન બોલ્યું અને હર્ષ સાથે બોલ્યું તેવું તેણે પિતાની આગળ કહી બતાવ્યું કે—“ હે તાત ! સુખે સુતેલી મેં આજ પ્રભાતે નિવૃત્તિદેવી બેઠી, અને તેણે અહીં લાવેલ કોશલાનગરીનું ઉચ્ચાન મેં આ-કાશમા બોલ્યું, તેમા પુષ્પ અને ફલયુક્ત સહકાર (આમ્ર) વૃક્ષ બોલ્યું, તેની આ-સાથી હું તે વૃક્ષપર ચડી અને તેણે મને હાથમાં વિકસ્વર કમલ આપ્યું. હું ત્યાં ચડતાંજ એક કોઈ પક્ષી પૂવે ચડી બેઠું હતું તે તરતજ જમીનપર પડી ગયું. ”

એમ સ્વપ્ન સાંભળીને ભીમરથ રાજાએ પશું કહ્યું કે—“ હે પુત્રી ! એ સ્વપ્ન શુભ છે, તે આ પ્રમાણે—‘ જે નિર્વૃત્તિદેવી તે તારો પુણ્યરાશિ જાગી, વળી આ-કાશમા કોશલાનું ઉદાન જોયું તે તને કોશલાનું ઐશ્વર્ય આપનાર છે, સહકારપર ચડવાથી હવે તરત પતિસાથે તારે સમાગમ થશે, વિકસ્વર કમલ આપવાથી તારું સતીત્વના યશસ્વ કમલ તે નલ સગમરૂપ સૂર્યથી વિકસ્વર થશે, ત્યા અગાઉથી ચડી બેઠેલ જે કોઈ પક્ષી પડયું, તે તો કૂખર રાજ્ય થકી જરૂર પતિત થશે. ’ પ્રભાતકાલે સ્વપ્ન જોવાથી તને આજે નલ નિશ્ચય મલશે. કારણ કે આ સમયે જોવામા આવેલ સ્વપ્નાસત્વર ફળને આપનાર થાય છે, એમ સ્વપ્નપાઠકોના શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે. ” એવામાં તેજ વખતે દ્વિપર્ણરાજા નગરના દરવાજા પાસે આવ્યો, અને મંગળ નામના કોઈ પુરૂષે તેનું આગમન ભીમરાજાને કહી સંભળાવ્યું એટલે ભીમરાજા પણ તેની સન્મુખ આવ્યો, અને મિત્રની જેમ મળ્યો, પછી સ્થાન આપવા વિગેરેનું આતિથ્ય કરીને ભીમ રાજાએ તેને કહ્યું કે—‘ તારો રસોયો કુખ્ય સૂર્યપાક રસવતીને જાણે છે, તે જોવાની મારી ઈચ્છા છે, માટે ખતાવો. હમણા ખીજા વાતનું પ્રયોજન નથી. ’ એટલે દ્વિપર્ણે તે રસવતીને માટે કુખ્યને હુકમ કર્યો, ત્યારે કલ્પવૃક્ષની જેમ તેણે પણ તે ક્ષણવારમા તૈયાર કરી ખતાવી. પછી દ્વિપર્ણના આગ્રહથી તેનો સ્વાદ ચાખવાને પરિવાર સહિત ભીમરથ રાજા તે રસવતી જમ્યો, અને તે વખતે તેના ભાતથી ભરેલો થાળ મગાવીને દવદંતી પણ જમી, તેના રસાસ્વાદથી તે કુખ્યને તેણે નલ જાણી લીધો, અને કહ્યું કે—‘ મારા જાની આવ્યાર્યે પૂર્વે કહ્યું છે કે—‘ સૂર્યપાક રસવતી આ ભરત્રણેત્રમાં નલ શિવાય ખીજો કોઈ ખનાવી શકશે નહિ ’ આ કુખ્ય કે કુંદ (વામન) ગમે તેવો હોય, પણ તેમાં કંઈક કારણ લાગે છે, પરંતુ આ નલજ છે, તેમા મને સંશય નથી. વળી નલની એક પરીક્ષા સૂર્યપાક રસવતી છે, અને ખીજા પણ પરીક્ષા છે—નલની અશુભિનો સ્પર્શ થતાં હું અવશ્ય રોમાચિત થાઉં છું. માટે આ કુખ્ય જાણે મને તિલક કરતો હોય તેમ સ્પર્શ કરે. આમાં કોઈ પણ નિશાનીથી જો આ સત્ય થશે, તો નલજ છે. ” ત્યાર પછી ભીમરથ રાજાએ નલને પૂછ્યું કે—‘ તું નલ છે ? , તે બોલ્યો—‘ તમે ભૂલ કરો છો, અહો ! દેવતા સ્વરૂપ તે નલ ક્યા ? અને ખીલત્સરૂપ હું ક્યાં ? ’ ત્યારે અતિ આગ્રહ કરતા કુખ્યે પોતાની અશુભિવતી તેની છાતીમાં સ્પર્શ કર્યો, એટલે તરતજ કલ્પવૃક્ષના પુષ્પની જેમ રોમાચિત થઈ ગઈ. અત્યાનદથી તેનું શરીર કર્કેટક નાગની જેમ ઉત્કટક થઈ ગયું, તેથી તે બોલી કે—‘ હે પ્રિયતમ ! તે વખતે સુતેલી વિશ્વાસુ મને તમે ગહન વનમા તણ ગયા, પણ હવે ક્યાં જશો ? લાંબા વખતે જોવામાં આવ્યા છો. ’ એમ વાર વાર કહી, તેને ઘરમાં લઈ જઈને દવદંતીએ વીનવ્યું કે—‘ હે સ્વામિન્ ! સ્વરૂપને પ્રકટ કરો. ’ એટલે કુખ્ય પણ તેના સ્નેહથી ખિલવ અને કરંડક થકી વસ્ત્રાલંકાર ખહાર કહાડી, તરત પહેરીને તે પોતાના

અસલરૂપમાં આવી ગયો. ત્યારે યથાર્થ રૂપવાળા પોતાના પતિને જોઈને દવદં-
 તીએ અતિ પ્રેમથી આલિંગન કર્યું, જેમ લતા વૃક્ષને આલિંગન કરે. પછી દ્વાર
 આગળ આવેલ નલ રાજાને ભીમરથ રાજાએ આલિંગન દઈને પોતાના સિંહાસન
 પર બેમાર્થો અને કહ્યું કે—‘તું મારો સ્વામી છે, આ બંધુ તારૂં છે, તારા
 આદેશ પ્રમાણે હું કરવા તૈયાર છું.’ એમ છડીદારની જેમ બોલી ભીમરથ
 નલની આગળ અંજલિ જોડીને બેઠો. એવામાં દ્વાધપર્ણ પ્રણામ કરીને નલને
 કહેવા લાગ્યો—‘હે નલભૂપાલ ! તું સદા મારો નાથ છે. અજ્ઞાનથી તારા તરફ
 મેં અયુક્ત આચર્યું અને અવિનય કર્યો, તે બધો મારો અપરાધ ક્ષમા કરજો.’
 તેવામાં તે ધનદેવ સાર્થપતિ મોટું ભેટણું લઈને ભીમરથ રાજાને જોવાને આવ્યો.
 ત્યારે દવદંતીએ ભીમરથ રાજાને કહીને પૂર્વોપકારી એવા તેનું પોતાના બંધુની
 જેમ ગૌરવ કરાવ્યું, પછી પૂર્વના ઉપકારને ભણનારી તથા અત્યંત ઉત્કંઠિત
 એવી દવદંતીએ ઋતુપર્ણ ગળ, તેની પ્રિયા ચંદ્રચંદ્રા, તેની પુત્રી ચંદ્રવતી,
 તાપસપુરનો સ્વામી વસંતશ્રીશેખર, સાર્થપતિ—એ બધાને ત્યાં પિતાના
 માણસો મોકલીને બોલાવ્યા, અને નવા નવા આતિથ્ય પામતા તથા ભીમના
 સત્કારથી મનમાં આનંદ ધરતા તે એક માસ રહ્યા. એક વખતે તે બધા ભીમની
 સલામાં બેઠા હતા, તેવામાં પ્રભાતે તેજના સમૂહરૂપ કોઈ દેવ આકાશથી ઉતરી
 આવીને તે સતીને કહેવા લાગ્યો—‘હે મહાનુભાવા ! હું પૂર્વે વિમલમતિ
 નામે તાપસપતિ હતો, કે જેને તે પ્રતિબોધ પમાડ્યો હતો. તે મરણ પામીને
 સૌધર્મ દેવલોકમાં કેસર નામના વિમાનમાં કેસર નામે દેવ થયો છું; હું
 મિથ્યાદષ્ટિ હતો, છતાં તેં આહુત ધર્મમાં મને સ્થાપ્યો, તે ધર્મનું આ માહા-
 ત્મ્ય છે, તારા પ્રસાદથી હું આ સુરસંપત્તિનો લોકતા થયો છું.’ એમ કહી તે
 દેવ સાત કોટિ સુવર્ણ વરસાવી, પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રકાશીને કયાંક અંતર્ધાન થઈ
 ગયો. પછી ભીમરથ, દ્વાધપર્ણ, ઋતુપર્ણ, વસંતશ્રીશેખર તથા બીજા પણ મહા
 બલવંત રાજાઓએ નલનો રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને નલના આદેશથી તે રાજાઓએ
 વસુધાને સાકડી બનાવતા એવા પોતપોતાના ઘણા સૈન્યોને એકઠાં કર્યા, એટલે
 શુભ દિવસે તે રાજાઓની સાથે પોતાની રાજ્યલક્ષ્મી લેવા ઇચ્છતો એવો અતુલ
 બલિષ્ઠ નલ રાજા અયોધ્યા સન્મુખ આવ્યો અને સૈન્યોની રજથી સૂર્યને અદ્દશ્ય
 કરતો નલ કેટલાક દિવસે અયોધ્યાના રતિવલ્લભ નામે ઉપવનમાં આવ્યો, નલને
 આવેલ ભણીને કૃમર ભણે કે કે પ્રાણ આવ્યા હોય તેમ અત્યંત વ્યાકુલ બની
 ગયો. પછી નલે દ્રૂત મોકલીને તેને કહેવડાવ્યું કે—‘ફરી પાશા લઈને રમત કર,
 તારી લક્ષ્મી મને આવે અથવા મારી લક્ષ્મી તને મળી જાય.’ તે સાંભળી
 કૃમર સંશ્રામની શંકા દૂર કરીને પૂર્વે વિજયી હોવાથી નલની સાથે ફરીને બુગાર
 રમવા લાગ્યો, પણ ભાગ્યવાન નલ બધી પૃથ્વીને જીતી ગયો, અને કૃમર હારી
 ગયો. કારણ કે ભાગ્ય સીધું હોય તો વિજય માણસના કરકમલમાં રાજહસ સમાન

આવી જાય છે. નલે રાજ્ય લક્ષ્મી જીતી લીધી; છતાં અત્યંત ક્રૂર પણ ક્રૂરપર
'આ તારો નાનો ભાઈ છે' એમ જાણીને તેણે કદાચ મરજી ન કરી. નલે પોતાનું
રાજ્ય બરાબર મેળવ્યું અને કળારને પ્રથમની જેમ તેણે સુવરાજ બનાવ્યો. પોતાનું
રાજ્ય પામીને દવદંતી સહિત નલે અતિ ઉત્કંઠાથી કોશલાપુરીના બધા ચૈત્યોને
વાઘા. હવે રાજ્યાભિષેક થતાં ભરતાર્ધના વાત્રી સોળ હજાર રાજાઓ ભક્તિથી
માંગદ્ય ભેટણાં લઈ આવ્યા. પછી સર્વ રાજાઓ જેની અખંડ આજ્ઞા પાળી રહ્યા
છે એવા નલ રાજાએ હજારો વરસ ભરતાર્ધનું રાજ્ય કર્યું.

એક વખતે સ્વર્ગ થકી દિવ્ય રૂપધારી નિષધ દેવ ત્યાં આવ્યો, અને વિષય
સમુદ્રમાં મગ્ન થયેલ નલને પ્રતિજ્ઞા આપવા લાગ્યો—'હે વત્સ ! ભવારણ્યમાં
આત્માનું વિવેકરૂપ ધન વિષયરૂપ ચોરો છુંડી રહ્યા છે, તેની રક્ષા ન કરવાથી તું
શું પુરૂષ છે ? મેં પૂર્વે તારી દીક્ષાનો સમય જણાવાનું માથે લીધું, માટે હવે તું
આયુરૂપ વૃક્ષના ફલરૂપ દીક્ષાને અંગીકાર કર' એમ કહીને તે દેવ અંતર્ધાન થઈ
ગયો. એવામાં ત્યાં જિનસેન નામે અવધિજ્ઞાની આચાર્ય આવ્યા, એટલે નલ અને
દવદંતીએ આદરભાવથી તેમને વાંઘા અને તેમણે પોતાનો પૂર્વભવ આચાર્યને
પૂછ્યો, તે જોઈએ કે —'હે રાજન્ ! સાધુને ક્ષીરદાન આપવાથી તું રાજ્ય પામ્યો
અને પૂર્વભવમાં ક્રોધથી મુનિને બાર ઘડી સુધી સાથથી છુટો કર્યો, તેકર્મથી તમ-
ને બાર વરસનો વિરહ પડ્યો.' એમ સાંભળી વૈરાગ્ય આવતાં પોતાના પુષ્કલ
નામના પુત્રને રાજ્ય આપી, તે દંપતીએ તે આચાર્યની પાસે દીક્ષા લીધી અને
લાંબો વખત પાળી, એક વખતે ભોગને માટે દવદંતીમાં નલનું મન ગયું, ત્યારે
આચાર્યે તેનો ત્યાગ કર્યો એટલે પિતાએ આવીને તેને પ્રતિજ્ઞા આપ્યો. પછી વ્રત
પાળવાને અસમર્થ હોવાથી નલે અનશન કર્યું, અને તેમાં અનુશન હોવાથી દવ
દંતીએ પણ તેજ રીતે અનશન કર્યું, પછી નલ મરણ પામીને હું કુબેર થયો
અને દવદંતી મારી સ્ત્રી થઈ. હે વસુદેવ ! તે સ્ત્રીને કનકવતી થઈ છે. પૂર્વભવ-
ના પત્ની તારકેના રૂનેહથી હું અતિથય મોહિત થઈને અહીં આવ્યો છું, કારણ
કે રૂનેહ સો જન્મ સુધી પણ પાછળ જાય છે. હે ચક્રકુળ રૂપ વનમાં જલધર સમા-
ન ! આ તારી પત્ની કનકવતી આજ ભવમાં કર્મ બપાવીને મોક્ષે જશે. પૂર્વ મહા
વિદેહમા ધંદ્રની સાથે વંદન કરવા જતા મને વિમલદેવામ્ની તીર્થ કરે કહ્યું હતું "

એ પ્રમાણે કનકવતીના પૂર્વભવ સંબંધી કથા વસુદેવને કહીને ધનદ ક્ષણ-
વારમા અદૃશ્ય થઈ ગયો.

એ રીતે ચિરકાલના રાગને વશ થઈ વસુદેવ કનકવતીને પરણ્યો અને વિદ્યા
ધરીઓ સાથે ગમ્મત કરતો તે દેવસમાન શોભાવા લાગ્યો.

આ પ્રમાણે શ્રી શુણ્વિજયગણિ વિરચિત શ્રી નેમનાથના ચરિત્રમા ત્રીજો
પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

દિવસે સુતેલ વસુદેવને મૂર્ધક વિદ્યાધર હરી ગયો. વસુદેવે જાણત થતા તેને સુષ્ટિવતી માર્યો. ત્યારે તેણે વસુદેવને મૂકી દીધો, એટલે તે ગોદાવરી નદીમાં પડ્યો. નદી તરીને તે કોદાપુર નગરમાં ગયો. ત્યાં પદ્મશ્રી રાજપુત્રીને પરણ્યો. તે સ્થાનથી પણ વસુદેવને નીલકંઠ વિદ્યાધર હરી ગયો, અને તાડન કરવાથી મૂકતાં તે ચંપાનગરીના સરૌવરમાં પડ્યો, તેનાથી પાર ઉતરીને તે ચંપાપુરીમાં પ્રધાનની પુત્રીને પરણ્યો. ત્યાંથી પાછો સૂર્યક હરી ગયો અને મૂકતાં તે ગંગાજળમાં પડ્યો. ત્યાંથી પાર ઉતરીને મુસાફરોની સાથે પહીંચી ગયો, ત્યાં પહીંચતીની જરા નામની પુત્રીને પરણ્યો અને તેનાથી જરાકુમાર પુત્ર થયો. ત્યાર પછી વસુદેવ, અવંતિમુંદરી, નરદ્રેષિણી, સૂરસેના, જીવયશા અને બીજા પણ હજારો રાજપુત્રીઓને પરણ્યો.

એક વખતે અન્ય સ્થલે જતા વસુદેવને દેવતાએ કહ્યું કે—‘ મેં રૂધિર નૃપની રૌહિણી નામે કન્યા સ્વયંવરમાં તને આપી તારે ત્યાં પટલ વગાડવો ’ એમ દેવતાએ કહ્યું, એટલે વસુદેવ તરત અરિષ્ટપુરમાં સ્વયંવરમાં ગયો. ત્યાં જરા-સંધ પ્રમુખ રાજાઓની સમક્ષ પૃથ્વીરપર ઉતરેલી સાક્ષાત્ રૌહિણી (ચંદ્રની સ્ત્રી) સમાન રૌહિણી કન્યા આવી. ત્યારે પોતપોતાના રૂપને રૂચ્યાવવાને તે રાજાઓ વિવિધ ચેષ્ટા કરવા લાગ્યા, પણ પોતાને લાયક ન જોવાથી તેને કોઈ પસંદ ન પડ્યો. એવામાં વેષ બદલીને વસુદેવ વાજાંત્ર વગાડનારાઓની અંદર રહીને ઝોરીતે સ્ફુટાક્ષર પટલ વગાડવા લાગ્યો—‘ હે મૃગાક્ષી ! મૃગલીની જેમ શું બુએ છે ? આવ, આવ, તને લાયક હું ભર્તાર તારા સંગમનો ઉત્સુક છું ’ તે સાંભળી અને તેને જોઈને રોમાચિત થતી રૌહિણીએ વસુદેવના ગળામાં તરત સ્વયંવરમાલા નાખી. ત્યારે ‘ એને મારો મારો ’ એમ બોલતા રાજાઓમાં કોલાહલ જાગ્યો. ‘ આ કન્યા વાઘ વગાડનારને વરી ’ એમ તે બહુ હાસીપાત્ર થઈ એવામાં કોશલા નગરીનો દંતવક્ર નામે રાજા અત્યંત ક્રૂર વચન બોલનાર હોવાથી રૂધિર રાજાને નટની જેમ હાસ્યપૂર્વક ઉચેથી બોલ્યો—‘ આ કન્યા જો તારે પટલ વગાડનારને આપવી હતી, તો આ કુલીન રાજાઓને શામાટે તે બોલાવ્યા ? ગુણને ન જાણનારી આ કન્યા કદાચ વાઘવાદકને વરે, પરંતુ તેના પિતાએ ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ, કારણકે બાલ્યાવસ્થામાં સંતાનેને શિક્ષણ આપનાર પિતા છે ’ ત્યારે રૂધિરરાજ બોલ્યો—‘ હે કોશલેશ્વર ! તું આ વિચારને માડી વાળ સ્વયંવરમાં તો કન્યાઓ જે વરને

વરે, તે પ્રમાણ થાય. ' તે વખતે ન્યાયને બાણનાર વિદુર રાજા બોલ્યો—' હે રાજાન ! એ કીક છે, પરંતુ એ વરને તેના કુલાદિક તો પૂછવા ભેઈએ. ' ત્યારે વસુદેવે કહ્યું કે—' કુળ કહેવાનો શું આ પ્રસંગ છે ? કારણકે ગમે તેવા મને એ વરી. સહન ન કરનાર જે આ મારી સ્ત્રીનું હરણ કરશે, તેને ભુલનું બળ બતાવીને હું મારું કુળ કહીશ ' આ તેનું ઉદ્વેગ વચન સાંભળીને ક્રોધમા આવેલ જરાસંધે સમુદ્રવિજયાદિક રાજાઓને હુકમ કર્યો કે—“ પ્રથમ તો રાજાઓની સાથે વિરોધ કરનાર અધમ એવો આ રૂધિર રાજા છે, અને બીજા આ વાદક પટલુ વગાડવાથી ઉન્નત થયો છે, કારણકે એ રાજકન્યાને પામ્યો, છતાં હે રાજાઓ ! ભુલ્યો તો ખરા, એટલેથી પણ એ તૃપ્ત થતો નથી. વાચુના યોગે નીચે પડી ગયેલ ઉચ્ચ વૃક્ષના ફલની પ્રાપ્તિથી વામન (ઈંગણા) ની જેમ એ મદાંધ બની ગયો છે. માટે આ રૂધિર અને વાદકને તરત મારી નાખો. એમ જરાસંધના કહેવાથી તે સમુદ્રવિજયાદિક રાજાઓ સંશ્રામ કરવા સજ્જ થઈ ગયા એટલે દ્વિધ્રુવ વિદ્યાધર પતિએ પોતે સારથિ થઈને સંશ્રામને માટે તૈયાર થયેલ વસુદેવને રથમા બેસાર્યો, અને ત્યારે વેગવતીની માતા અગારવતીએ આપેલ ધનુષ્ય અને બે લાથાને મહા બલવાન વસુદેવે લઈ લીધા. હવે જરાસંધ વિગેરે રાજાઓએ રૂધિર રાજાનું સૈન્ય ભાગી નાખ્યું, એટલે વસુદેવે દ્વિધ્રુવ સારથિના હાથે અશ્વો ચલાવ્યા અને પ્રથમ સામે આવેલ શત્રુજય વૈરીને તેણે છતી લીધી, દંતવક્ર રાજાને ભાગી નાખ્યો અને શત્રુરાજાને પણ ભાગી નાખ્યો, ત્યારે જરાસંધે સમુદ્રવિજયને શંકાપૂર્વક કહ્યું—' આ વાદકમાત્ર નથી, પરંતુ અન્ય રાજાઓને એ મારવો મુશ્કેલ છે. માટે તું પોતે ઉઠીને એને માર, એને મારતા રોહિણી તારીજ થશે, અને બધા રાજાઓને લંગાણથી થયેલ વૈલક્ષ્યનું નિવાળણ કર ' ત્યારે સમુદ્રવિજય બોલ્યો કે—' પરસ્ત્રીથી મારે પ્રયોજન નથી, પણ તારી આસાને લીધે આ બલવતની સાથે હું યુદ્ધ કરીશ. ' એમ કહીને સમુદ્રવિજય પોતાના બધુની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. તે બંનેનું જગતને આશ્ચર્ય પમાડનાર ચિરકાલ શસ્ત્રયુદ્ધ થયું. આ કોઈ મારા કરતાં પણ સમર્થ છે. ' એમ સમુદ્રવિજય વિચારતો હતો, તેવામા વસુદેવે તેની આગળ સાક્ષર બાણ છોડ્યું, ત્યારે સમુદ્રવિજય તેને લઈને તે અક્ષરો વાંચવા લાગ્યો કે—' તે વખતે કપટથી જહાર નીકળી ગયેલ વસુદેવ તને નમન કરે છે. ' એટલે હર્ષ પામેલ સમુદ્રવિજય 'હે વત્સ ! હે વત્સ ! ' એમ બોલતો, સંધ્યાકાલે વાછરડાને મળવાને ઉત્કટિત થયેલ ગાયની જેમ રથનો ત્યાગ કરતો તે ઉતાવળથી દોડ્યો. તેવામા તરતજ રથ થકી ઉતરીને વસુદેવ પણ તેના પગે પડ્યો, અને સમુદ્રવિજય રાજાએ તેને ઉપાડીને પોતાની બંને ભુલથી તરત આલિંગન આપ્યું. ' હે વત્સ ! સો વરસ તું કયા હતો ? ' એમ સમુદ્રવિજયે પૂછતાં વસુદેવે બધો વૃત્તાંત આદિથી કહી સંભળાવ્યો. તેવા પ્રકારના પરાક્રમ-

શાળી બધુથી જેમ સમુદ્રવિજય રાજા હર્ષ પામ્યો, તેમ તેવા જમાઇથી રૂધિર રાજા પણ અનહદ હર્ષ પામ્યો, અને જરાસંધ પણ પોતાના સામંતનો ભાઈ બાણીને કોપરહિત થઈ ગયો. કારણકે અધિક ગુણવાન પોતાનો સબધી કેને હર્ષ ન ઉપજાવે ? પછી પ્રસંગે મળેલા તે રાજાઓ અને સ્વજનોની સમક્ષ પવિત્ર દિવસે રોહિણી અને વસુદેવનો મોટા ઓચ્છવથી વિવાહ થયો, એટલે રૂધિરના બાળી સત્કાર પામેલા જરાસંધાદિક રાજાઓ સ્વસ્થાને ગયા અને યાદવો કંસ સહિત ત્યાં એક વરસ રહ્યા.

એક વખતે વસુદેવે રોહિણીને એકાતમા પૂછ્યું કે—‘હે મુદરી ! રાજા-ઓને મૂકીને પટવાદક છતાં મને તું કેમ વરી ?’ એટલે તે બોલી કે—“હું પ્રજાસિ વિદ્યાની સદા પૂજા કરતી હતી, તેણે મને કહ્યું કે—‘તારો વર દગમો દશાહુ થશે, અને સ્વયં વરમા તેને તું પટહવાઇથી ઓળખજે.’ એવા તેના પ્રત્યય (પરચા) થીજ તે વખતે હું તમને વગી.”

એક દિવસે સમુદ્રવિજયાદિક બધા સલામા બેઠા છે, એવામા કોઈ અર્ધ ઘરડી સ્ત્રી આશિષ આપતી આકાશ થકી ઉતરી, અને વસુદેવને કહેવા લાગી—‘હું ધનવતી નામે બાલ્ય દ્રાની માતા છું, પુત્રીને માટે તને બોલાવવા આવી છું બાલ્યદ્રા અને વેગવતી નામની મારી બે પુત્રી છે. તે રાત દિવસ તારા વિરહથી બ્યાકુલ થઈને રહે છે.’ ત્યારે વસુદેવે સમુદ્રવિજયના મુખ તરફ જોયું. એટલે રાજા બોલ્યો—‘હે બ્રાત ! શુભ કાર્ય કરવાને ખુશીથી જા; પણ પ્રથમની જેમ લાગે વખત રહીશ નહિ.’ પછી સમુદ્રવિજય રાજાને ખમાવીને તે ધનવતીની સાથે વસુદેવ આકાશગામી વાહનથી ગગનવહ્નિ નગરમા ગયો, અને કંસ સહિત સમુદ્રવિજય પણ પોતાના નગરમા આવ્યો, ત્યાં વસુદેવનો આવવાનો માર્ગ દર-રોજ ઉન્મુખ થઈને જોતો રહ્યો. હવે વિદ્યાધરોના સ્વામી કાંચનદ પટ્ટ પિતાએ આપેલ બાલ્યદ્રા કન્યાને વસુદેવ પરણ્યો. પછી પૂર્વે પાણીચહુણ કરેલ બધી સ્ત્રીઓને પોતપોતાના સ્થાનથી લઈને વિદ્યાધરોથી પરવરેલ ઈદ્ર સમાન એવો તે અનુક્રમે લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ શૌર્યપુરમા આવ્યો, અને વિમલમણિ વિમાન થકી ઉતરીને જેટલામા બધુને તે લેટે છે, તેવામા નગર સમસ્ત અત્યંત હર્ષિત થઈ ગયું, અને સુભટો જેના ચરણ-કમલને નમ્યા છે, એવો શ્રી સમુદ્ર પોતાના અનુજ બ્રાતાને અત્યંત ગાદ આલિંગન દેતા લેટી પડ્યો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણ વિજયગણિ વિરચિત શ્રી નેમિનાથના ચરિત્રમા આથો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

પંચમ પરિચ્છેદ.

—❧—

પ્રકરણ ૯ મું.

• — — •

કૃષ્ણવાસુદેવ અને બલભદ્રજીનો જન્મ અને બાળક્રિડા.

૬ વે હસ્તિનાપુર નગરમાં કોઇ શ્રેષ્ઠી હતો. તેને લલિત નામે પુત્ર જે માતાને અત્યંત વહ્નલ હતો. એક વખતે શેઠાણીને અત્યંત સંતાપ-દાયક એવો ગર્ભ રહ્યો, એટલે તેણે વિવિધ પ્રકારના અનેક દ્રવ્યોના બળે પાડતા પણ તે ગર્ભ પડ્યો નહિ. શેઠાણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. તેણે ક્યાંક તણ દેવાને તે દાસીને સોંપ્યો, તે શેઠના ભેવામા આવ્યો, એટલે તેણે દાસીને પૂછતાં તે બાલી કે—‘ આ અનિષ્ઠ બાળક હોવાથી શેઠાણીએ તેને તબવ્યો છે. ’ એમ તેણે કહ્યું, એટલે શ્રેષ્ઠીએ તેને લઇને ખીજે ઠેકાણે છાની રીતે ઉછેર્યો પિતાએ તે બાલકનું ગંગદત્ત એવું નામ પાડ્યું માતાથી છાની રીતે તેને લલિત પણ હમેશાં રમાડતો હતો. એક વખતે વસ તોત્સવમાં લલિતે પિતાને કહ્યું કે—‘ હે તાત ! આજે ગંગદત્ત જો સાથે જમે, તો સાડું. ’ શેઠ બોલ્યો—‘ જો તારી માતા તેને જુએ, તો સાડું નહિ. ’ લલિતે કહ્યું—‘ હે તાત ! માતા ન જોઈ શકે, તેમ હું પ્રયત્ન કરીશ. ’ ત્યારે શ્રેષ્ઠીએ રજા આપી. એટલે લલિતે ગંગદત્તને લોજનને માટે હુર્ધથી પડદાની અંદર બેસાર્યો, અને તે શ્રેષ્ઠી તથા લલિત પોતે બંને આગળ બેસી લોજન કરતા ગંગદત્તને છાની રીતે લોજન આપતા હતા. એવામા અચાનક વાયરાથી પડદો ઉપડ્યો, એટલે શેઠાણીએ ગંગદત્તને જોઈ લીધો. પછી તરતજ કેશ પકડી, કૂટીને તેણીએ ગંગદત્તને ઘરની બાળમા નાખી દીધો. ત્યારે એક પામેલા મહામતિ શેઠ અને લલિતે શેઠાણી ન જુએ તેમ ગંગદત્તને નહવરોંધીને શિખામણ આપી. એવામાં ત્ય સાધુઓ ભિક્ષાને માટે આવ્યા, એટલે તે બંનેએ શેઠાણીનું તેના પુત્રપર વૈર થવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે એક સાધુ બોલ્યા કે—

એક સંનિવેશમાં બે ભાઈ હતા. તે કાષ્ઠ લેવાને બહાર ગયા. લાકડાંની ગાડી ભરીને મોટો ભાઈ આગળ ચાલ્યો, ત્યાં રસ્તામાં આળોટતી ચઢ્ઢાંડા બતની એક નાગણુ જોઈ, તેને જોતા તેણે ગાડી હાંકનાર નાના ભાઈને કહ્યું—‘હિ જાત ! આ બિચારી ચઢ્ઢાંડાને ગાડીથી બચાવજે.’ તે સાંભળીને તે નાગણુ હર્ષ પામીને વિશ્વાસુ થઈ. પછી ત્યાં કનિષ્ઠ બંધુએ આવી તેને જોઈને કહ્યું કે—‘મોટા ભાઈએ જોને બચાવી છે, છતાં હું જોના હાડકા લાગવાથી થતો સ્વર હર્ષથી સાંભળવાને જોની ઉપરથી ગાડી ચલાવીશ.’ તે કૂરે તેજ પ્રમાણે કર્યું. તે સાંભળીને ‘આ કોઈ મારો વૈરી છે’ એમ ચિંતવતી તે ચઢ્ઢાંડા મરણ પામીને હે શ્રેષ્ઠિન ! આ તારી સ્ત્રી થઈ છે તે મોટોભાઈ, જોનો પુત્ર લલિત થયો, પૂર્વે રક્ષણ કરેલ હોવાથી તે અત્યંત વહ્નિ થયો’ છે અને કનિષ્ઠ પણ જોનોજ પુત્ર ગગદત્ત પૂર્વના વૈરથી અનિષ્ઠ થઈ પડ્યો. પ્રિય-અપ્રિયપણુ પૂર્વકર્મથી થયું, તે અન્યથા થતું નથી.” તે સાંભળીને પિતા અને બંને પુત્રોએ વિરક્ત થઈ દીક્ષા લઈ લીધી. શ્રેષ્ઠી અને લલિત એ બંને મહાશુક દેવલોકમાં ગયા અને ગગદત્ત પણ માતાની અનિષ્ટતાને સંભારતો તથા વિશ્વ વહ્નિપણુનું નિદાન કરી મરણ પામીને મહાશુક દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચવીને લલિતને જીવ વસુદેવની રોહિણીભાર્યાના ઉદરમાં અવતર્યો. એટલે રાત્રિના પ્રાતે રોહિણીએ ગજ, સિંહ, ચંદ્ર અને સમુદ્ર-બલદેવના જન્મને સૂચવનારા એ ચારને પોતાના સુખમાં પ્રવેશ કરતા સ્વપ્નમાં દીકા. પછી સમય થતા રોહિણીએ ચંદ્ર સમાન પુત્રને ‘જન્મ આપ્યો.’ માગધ વિગેરેએ તેનો જન્મોત્સવ કર્યો. તે બધાને રમણીય લાગવાથી પિતાએ તેણે રામ એવું નામ પાડ્યું. બધાના મનને રમાડતો તે અનુકંપે વધવા લાગ્યો. ગુરૂજનની પાસે રામ બધી કળાઓ શીખી ગયો. વધારે શું કહેવું ? આદર્શમાં જેમ પ્રતિબિંબ પડે, તેમ તેનામાં બધી કળાઓ દાખલ થઈ ગઈ.

હવે એક દિવસે વસુદેવ તથા કસાદિ પરિવારથી પરવરેલ સમુદ્રવિજયરાજ સભામાં બેઠો હતો, તેવામાં સ્વચ્છંદ નારદમુનિ આવ્યા. રાજા વિગેરે સર્વેએ સન્મુખ આવીને તેના સત્કાર કર્યો, તેમની પૂજાથી હર્ષિત થયેલ નારદ બીજે સ્થળે જવાને માટે આકાશમાં ઊડી ગયા. કારણ કે તે હમેશા સ્વેચ્છાચારી હતા. ત્યારે કસે પૂછ્યું કે—‘એ કોણ હતા ?’ સમુદ્રવિજયરાજાએ કહ્યું—‘પૂર્વે આ નગરની બહાર એક યજ્ઞશા નામે તાપસ હતા, તેની યજ્ઞદત્તા નામે ભાર્યા હતી અને સુમિત્ર નામે પુત્ર હતો. સુમિત્રની સોમયશા નામે પત્ની હતી, જૃંભક દેવતા-ઓમાંથી કોઈ દેવ ચવીને સોમયશાની કુળે અવતર્યો, તે આ નારદ છે. તે તાપસો એક દિવસ ઉપવાસ કરીને બીજે દિવસે વનમાં આવી કાંઈ ધાન મેળવીને હમેશા પારણ કરે છે. એક વખતે નારદને અશોકવૃક્ષ નીચે બેસારીને તેઓ ધાન વીણવા ગયા, એવામાં જૃંભક દેવોએ તે બાલકને મહાકાંતિવાળો જોયો, એટલે અવધિજ્ઞાનથી તેને

પૂર્વનો મિત્ર સમજીને તેના પર રહેલી અશોકની છાયાને સ્તંભી દીધી, અને પોતે પોતાના કામને માટે ગયા. પછી કામ સિદ્ધ કરીને પાછા વળતાં તેમણે તે બાલકને લઈ લીધો, અને સ્નેહથી તેને વૈતાલ્ય પર્વતપર લઈ ગયા. તે દેવોએ જેની છાયા સ્તંભિત કરી એવો તે અશોક ત્યારથી પૃથ્વીપર છાયાવૃક્ષ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયો. તે બાલકને દેવોએ વૈતાલ્યની શુક્રામાં ઉછેર્યો અને આઠ વર્ષ થતાં તેને પ્રજ્ઞાન્તિ પ્રમુખ વિદ્યાઓ શીખવી. તે વિદ્યાઓને લીધે એ આકાશગામી છે. એ આ અવસર્પિણીમા નવમો નારદ અને ચરમ શરીરી છે. નારદની આ ઉત્પત્તિ ત્રિકાલજ્ઞાની એવા સુપ્રતિષ્ઠ મુનિએ મને કહી છે. એ સ્વભાવે કલહપ્રિય અને અવજ્ઞા પામતાં કોધાયમાન થાય છે. એક સ્થાને સ્થિર ન રહેતાં તે સર્વત્ર પૂળ-સત્કારને પામે છે

એક વખતે મથુરા નગરીમાં આવેલ કંસે સ્નેહથી વસુદેવને બોલાવ્યો, ત્યારે વસુદેવ સસુદ્રવિજય રાજાની રજા લઈને મથુરા નગરીએ ગયો. ત્યાં એકવાર જીવયશા સહિત કંસે વસુદેવને કહ્યું —“ હે મિત્ર ! મૃત્તિકાવતી નામે મોટી નગરી છે, ત્યાં મારો કાકો દેવક નામે રાજા છે, તેને દેવકન્યા સમાન દેવકી નામે પુત્રી છે, તેને તું પરણ હું તારો આ અનુચર છું. માટે આ મારી સ્નેહ પ્રાર્થનાનું ખંડન ન કર.” એમ કહેતાં દાક્ષિણ્ય નિધાન વસુદેવ કંસની સાથે મૃત્તિકાવતી નગરી તરફ આદ્યો, એવામાં રસ્તામાં નારદને તેમણે જોયો, એટલે વસુદેવ અને કંસે તેની પૂજા કરી અને તેથી પ્રસન્ન થયેલ નારદે પૂછ્યું કે—‘ તમે જ ને શા કારણે ક્યાં જાઓ છો ? ’ વસુદેવ બોલ્યો—‘ હે દેવક રાજાની પુત્રી દેવકીને કંસ મિત્રની સાથે પરણવવા જાઉં છું. ’ એટલે નારદે કહ્યું—‘ કંસે આ કામ ઠીક આરંભ્યું. આવું કરીને પણ લાયકનો લાયકની સાથે યોગ કરવામા વિધાતા પણ મૂર્ખ છે. હે વસુદેવ ! પુરૂષોમા જેમ રૂપથી તું ઉત્કૃષ્ટ છે, તેમ સ્ત્રીઓમાં તે દેવકી રૂપની એક રેખા છે. કારણ કે દેવકીને જોતાં તું પરણીશ તો વિદ્યાધરીઓને પણ વધારે હીન માનીશ. આ યોગમા કંઈ વિઘ્ન ન થાય. માટે ત્યાં જઈને દેવકીને હું તારા ગુણો કહું છું. ’ એમ કહી ગગનમાં ઉછળીને તે નારદ દેવકીના ઘેર ગયો. તેણે પૂજા કરતાં નારદે આશીર્વાદ આપ્યો કે—‘ હે કુમારી ! તને વસુદેવ વર મળે. ’ ત્યારે તેણીએ કહ્યું—‘ વસુદેવ કેાણ ? ’ નારદ બોલ્યો—‘ મન્મથના રૂપને મથન નરનાર, યુવાન, તથા વિદ્યાધરીઓને પ્રિય એવો દશમો દશાર્દ વસુદેવ તારા સાંભળવામાં નથી આવ્યો શું ? તે તો આબાલગોપાલ સિદ્ધ છે. બીજું તો શું ? જેના રૂપ અને સોભાવ્યની દેવતાઓ પણ ખરોખરી કરી શકતા નથી તે વસુદેવ. ’ એમ કહીને નારદ અદૃશ્ય થઈ ગયા. તેના વચનથી વસુદેવે દેવકીના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો. હવે વસુદેવ અને કંસ તરત મૃત્તિકાવતી નગરીમાં આવ્યા, દેવક રાજાએ તેમનો સત્કાર કર્યો અને યોગ્યાસને બેસારીને તેમને

આવવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે કંસ બોલ્યો—‘ યોગ્ય દેવકી વસુદેવને અપાવવા માટે હું અહીં આવ્યો છું, એ આવવાનું કારણ. ’ ત્યારે દેવક બોલ્યો—‘ કન્યાને માટે વર પોતે આવે, એવો વિધિ નથી. માટે એને હું દેવકી આપીશ નહિ. ’ એમ સાંભળીને તે બંને વિલક્ષ થઈ પોતાના સૈન્યના પકાવમાં ચાલ્યા ગયા, અને દેવક અંતઃપુરમાં આવ્યો, એટલે દેવકીએ હર્ષથી તેને નમસ્કાર કર્યા, ત્યારે તેણે આશિષ આપી કે—‘ હે પુત્રી ! તું લાયક વરને પામ ’ પછી દેવકે પોતાની રાણીને કહ્યું કે—‘ આજે કંસે વસુદેવને દેવકી અપાવવા માટે મારી પાસે માગણી કરી, પણ તેનો વિરહ સહન કરવાને અસમર્થ એવા મેં તેને દેવકી આપી નહિ. ’ તે સાંભળતાં રાણી ખેદ પામી, અને દેવકી પણ હઃખાતુર થઈ રોવા લાગી, ત્યારે તેનો ભાવ જાણીને દેવક બોલ્યો—‘ ખેદ કરવાની જરૂર નથી, તમને પૂછવાને હું અહીં આવ્યો છું. ’ એટલે રાણી બોલી—‘ દેવકીને વસુદેવ વર લાયક છે, એને વરવાને માટે લાભ્યયોગે એ પોતેજ અહીં આવી ચડ્યો. ’ એમ સાંભળી દેવકે મંત્રીને મોકલીને પૂર્વે અપમાન પહોંચાડેલ કંસ અને વસુદેવને તરતજ બોલાવ્યા પછી પવિત્ર દિવસે ગવાતા ધવલમગલ અને મોટા ઓઝણ પૂર્વક તે વસુદેવ અને દેવકીનો વિવાહ થયો. કરમોચનમા દેવકે વસુદેવને બહુ સુવર્ણાદિક અને કોટિ ગાયો સહિત દશ ગોકુલનો સ્વામી નંદ આપ્યો પછી નંદ સહિત વસુદેવ અને કંસ મથુરા નગરીમા આવ્યા, અને ત્યાં કંસે મિત્રના વિવાહનો ઓઝણ માણ્યો.

હવે પૂર્વે જેણે દીક્ષા લીધી છે એવો કંસનો નાનો ભાઈ અતિસુકૃતસુનિ તપથી હર્ષણ શરીરવાળા તે પારણાને માટે કંસના ઘરે આવ્યા. ત્યારે કંસની જીવયશા પત્ની મદ્યપાનથી ઉન્મત્ત થયેલી તે સાધુને જોઈને બોલી—‘ હે દેવર ! આ મહોત્સવમા તું ઠીક આવી પહોંચ્યો. મારી સાથે તું નાચ અને ગાયન કર. ’ એ રીતે તેના કંઠે વળગીને તેણીએ ગૃહસ્થની જેમ તે સાધુની અનેક પ્રકારે કદર્થના કરી, એટલે તે જ્ઞાની ખેદ પામતા બોલ્યા કે—‘ જેના નિમિત્તે આ ઓઝણ થાય છે, તેનો સાતમો ગર્ભ તારા પતિ અને પિતાને મારશે. ’ તેવું આ ભયંકર વચન સાંભળીને તત્કાળ ભયથી કંપતી અને મદ્યપાનના મદરહિત થયેલ જીવયશાએ તે સુનિને મૂકી દીધો, અને તરત જઈને તેણે કંસને તે વાત કહી. ત્યારે કંસ વિચાર કરવા લાગ્યો કે—‘ વજ્ર કદાચ નિષ્ફળ ભય, ’ પણ સુનિએ કહેલ વચન અન્યથા તો નજ થાય. અથવા જ્યાં સુધી કોઈને ખબર નથી, ત્યાં સુધી દેવકીના સાતે ગર્ભોની વસુદેવ પાસે માગણી કરી લઉં. પછી માગ્યાં છતાં જો વસુદેવ મિત્ર ગર્ભો મને આપશે નહિ, તો બીજો ઉપાય લઈશ કે જેથી પોતાને હરકત ન થાય. ’ એમ ધારીને પોતે મદરહિત છતાં મદ્યવસ્થાને બતાવતો તે કંસ વસુદેવ પાસે ગયો અને દ્રશ્ય તેણે અજલિ બેઠી, એટલે વસુદેવ પણ એકદમ

ઉડી, તેને યોગ્યાસને જોસારી, પોતાનો હાથ ફેરવતાં તે જોડ્યો—‘ હે મિત્ર ! તું મારા પ્રાણ કરતાં પણ મને વધારે બહાલો છે, તેથી કંઈક બંધે કહેવાની તારી મરજી હોય એમ દેખાય છે. માટે કહે, જે તું જોલે, તે હું કહું.’ ત્યારે કંસ અં જલિ જોડીને જોડ્યો—‘ હે મિત્ર ! આગળ પણ જરાસંધ રાજા પાસેથી જીવયશા અપાવતાં તેં મને કૃતાર્થ કર્યો, અને હવે દેવકીના તરત જન્મેલા સાત ગર્ભ તું મને સોંપી દેજે, અત્યારે તારી પાસે હું એટલુંજ માગું છું.’ તે સાંભળીને સરલ ચિત્તવાળા વસુદેવે કબુલ કરી લીધું, પરમાર્થને બાણુતી દેવકીએ પણ કહ્યું કે— ‘ હે કંસ ! ભલે એમ થાય. વસુદેવના અને તારા પુત્રોમાં જુદાઈ નથી. વિધાતાની જેમ તેજ અમારો યોગ કરી આપ્યો છે. તેથી આજ શું તું અનધિકારી થઈ ગયો, કે આમ જોલે છે ? ’ વસુદેવ જોડ્યો—‘ હે સુબ્રુ ! બહુ જોલવાની જરૂર નથી. તારા તરંતના જન્મેલા સાત ગર્ભો કંસને સોંપી દેજે.’ તે વખતે મહિરાપાનનો ડોળ રાખીને કંસે વસુદેવને કહ્યું કે—‘ તમે મારી ઉપર આ એક મેહિરખાની કરી.’ પછી તે ઉન્મત્ત, વસુદેવની સાથે મહિરાપાન કરીને પોતાના ઘરે ગયો. પાછળથી અતિમુક્ત મુનિનો વૃત્તાંત વસુદેવના સાંભળવામાં આવ્યો, ત્યારે ‘ અહા ! કંસ મને છેતરી ગયો.’ એમ સત્યવાદી તે વસુદેવને પશ્ચાત્તાપ થઈ પડ્યો.

હવે ભદ્રિલપુર નગરમાં નાગ નામે એક મોટો શેઠ હતો. તેની સુલસા નામે સ્ત્રી હતી. તે બંને પરમ શ્રાવક હતા. સુલસાને બાલ્યાવસ્થામાં અતિમુક્ત ચારણ્યર્ષિએ કહ્યું હતું કે—‘ આ બાલા મૃતવત્સા (મૃત બાલ જેને અવતરે એવી) જ થશે.’ ત્યારે તપથી તેણે હરિભૈરવેષી દેવને આરાધ્યો, તે સંતુષ્ઠ થયો, એટલે તેની પાસે પુત્રોની માગણી કરી, ત્યારે અવધિજ્ઞાનથી બાણીને તે સુલસાને કહેવા લાગ્યો કે—‘ હે સુલસે ! કંસે મારવાને માગેલા દેવકીના ગર્ભો ગર્ભસંચારથી હું તને આપીશ ’ એમ કહીને તે દેવે પોતાની શક્તિથી દેવકી અને સુલસાને સાથે રજસ્વલા કરી, એટલે તે સાથે સગર્ભા થઈ અને સાથે પ્રસવ વાળી થઈ. તે દેવે સુલસાનો મૃત ગર્ભ દેવકીમા સંચાર્યો અને દેવકીનો ગર્ભ સુલસાને આપ્યો. એ રીતે તે દેવકી અને સુલસાના છ ગર્ભોનું તેણે પરાવર્તન કર્યું. કંસ પણ તે મૃત ગર્ભોને શિલાપર ગાઢ રીતે પછાડતો હતો. દેવકીના તે છએ પુત્રો તે સુલસાના ઘરે પોતાના પુત્ર પ્રમાણે ધાવણ ધાઈને ઉછર્યા. તેમનાં નામ નીચે પ્રમાણે—અનીકયશા, અનંતસેન, અજિતસેન, નિહતારિ, દેવયશા, અને શત્રુસેન.

હવે એક વખતે ઋતુસ્નાતા દેવકીએ પ્રભાતે ગજ, સિંહ, સૂર્ય, ધ્વજ, વિમાન, પદ્મસરોવર અને અગ્નિ—આ વાસુદેવના જન્મને સૂચવનારાં સાત સ્વપ્નો જોયાં, અને મહાશુક દેવલોકથી ગગદત્તનો જીવ ચવીને તેની કુખે અવતર્યો. નિધાનભૂમિ જેમ રતનને ધરે, તેમ દેવકીએ ગર્ભને ધારણ કર્યો, અને શ્રાવણ

મહિનાની અંધારી અષ્ટમીની રાત્રે શુભ વેળાએ દેવકી રાણીએ દેવેની સહાય સહિત અને વૈરીઓના કુળરૂપ વનને કુંદાર (કુંદાડા) સમાન એવા પુત્ર રત્ન કૃષ્ણને જન્મ આપ્યો એટલે તેના અધિષ્ઠાયક દેવતાઓએ પોતાની શક્તિથી કંસે રાખેલા પહેરા ભરનારા પુરૂષોને જાણે એર ખાઈ સુધ્ધ ગયા હોય તેમ મુવાડી દીધા ત્યારે દેવકીએ પોતાના પતિને જોલાવીને કહ્યું કે—‘ હે પ્રિયતમ ! મિત્ર છતાં શત્રુ સમાન એવા પાપી કંસે તમને વચનથી બાધી દીધા દરેક મારા પુત્રને જન્મતા જ એ મારી નાખે છે. માટે માયા રચીને પણ આ મહાપ્રભાવી પુત્રરત્નને બચાવેા બાળરક્ષણ કરવા જતા માયા પણ પાપને પોપતી નથી. માટે આ બાલકને લઈને નંદના ગોકુલમાં મૂકી આવેા. ત્યાં મોસાળમાં હોય તેમ એ વૃદ્ધિ પામશે ’ એમ સાલળી ‘સાડુ સાડુ’ એ પ્રમાણે જોલતો સ્નેહી વસુદેવ તે બાલકને લઈને જ્યાં પહેરાવાળા સુતેલા છે એવા ઘરમાંથી બહાર નીકળી ગયો. તે બાળકની ઉપર દેવતાઓએ છત્ર ધારણ કર્યું. પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરી અને આઠ દીવાથી રસ્તામાં પ્રકાશ કર્યો. વળી તે દેવતાઓએ બાળકની આગળ ચર્મને ધવલ વૃષભના રૂપે બીજાઓ ન જાણી શકે તેમ નગરના દરવાજા ઉઘાડ્યા. વસુદેવ સુખ્ય દ્વાર પાસે આવ્યો, ત્યાં લોકડાના પાંજરામાં પૂરાયેલ ઉગ્રસેન રાજાએ વિસ્મયથી પૂછ્યું કે— ‘આ શું ?’ ત્યારે ‘આ કંસનો નાશ કરનાર’ એમ કહી વસુદેવે તે બાળક ઉગ્રસેન રાજાને બતાવતાં હર્ષપૂર્વક કહ્યું કે—‘ હે રાજન્ ! આનાથી તારા વૈરીનો નિઝહ થશે અને એનાથી તારો ઉદય પણ થશે, પરંતુ તારે કોઈને કહેવું નહિ ’ ‘ બહુ સાડુ ’ એમ તેણે કહ્યું, એટલે વસુદેવ નંદના ઘરે ગયો. તેની ભાર્યા યશોદાએ પણ તેજ વખતે પુત્રીને જન્મ આપ્યો, પછી વસુદેવે પોતાનો પુત્ર યશોદાને આપી, તેની પુત્રી લઈને તરતજ દેવકીની પાસે પુત્રના સ્થાને મૂકી દીધી, અને વસુદેવ ત્યાંથી બહાર નીકળી ગયો. હવે તે કંસના પુરૂષો જાગ્યા અને ‘ શું જન્મ્યું ? ’ એમ જોલતા ત્યાં તે પુત્રીને તેમણે જોઈ, એટલે તેમણે તે બાળા કંસને સોંપી દીધી. ત્યારે તે પણ વિચારમાં પડ્યો—‘ મને મારવાને જે સાતમો ગર્ભ થવાનો હતો, તે તો સ્ત્રી માત્ર છે ! તેથી સુનિના વચનને હું મિથ્યા માનુ છું. એને હણવાથી શું ? ’ એમ ધારીને તેની નાસકા કાપી તે બાળા દેવકીને પાછી સોંપી.

હવે શરીરે શ્યામ હોવાથી તે બાળકનું કૃષ્ણ એવું નામ રાખ્યું, અને દેવીઓથી રક્ષા કરાતો તે નંદના ઘરે વધવા લાગ્યો. એક માસ વીતતાં દેવકીએ વસુદેવને કહ્યું—‘ પુત્રને જોવાની મને બહુ ઉત્કંઠા છે. માટે ત્યાં ગોકુલમાં હું જઈશ ’ ત્યારે વસુદેવ જાણ્યો—‘ અકસ્માત જતાં તું કંસના ખ્યાલમાં આવી જઈશ, માટે કંઈ કારણ કહાડીને હે સુભગે ! ત્યાં જવું ઉચિત છે માટે બહુ સહિત ચોતરફ ગાયોના રસ્તે ગાયોને પૂજતી તું ગોકુલમાં જા. ’ દેવકીએ પણ તેમજ કહ્યું. ત્યાં દેવકીએ શ્રીવત્સથી જેવું હૃદય શોભિત છે, મરકટ રત્ન

જેવી જેના શરીરની ક્રાંતિ છે, જેના હાથ, પગમા ચક્રાદિના લક્ષણ છે, વિકસ્વર પુંડરીક સમાન જેના લોચન છે, જે યશોદાના ખોળામાં બેઠેલ છે અને હૃદયને આનંદ આપનાર એવા પોતાના પુત્રને જોયો. પછી પુત્રના વિરહને સહન ન કરી શકવાથી તે ગૌ-પૂજનના બાનાથી દરરોજ ત્યા જતી હતી ત્યારથી લોકોમાં ગૌ-પૂજનનું મત પ્રવૃત્ત થયું.

હવે સૂર્યકની શકુનિ અને પુતના નામે બે પુત્રીઓ પોતાના પિતાના વૈરથી વસુદેવનો અપકાર કરવાને અસમર્થ બની શાકિનીની જેમ છળ જોઈને યશોદા અને નંદ સહિત એકલા કૃષ્ણને મારવાને ત્યાં ગોકુલમાં આવી. પછી શકુનિ ગાડાપર ચડી અને કૃષ્ણ તે ગાડાની નીચે આવી જતાં તે કટુ લાગે તેમ રોઈ અને પૂતનાએ કૃષ્ણના સુખમાં વિષલિપ્ત સ્તન નાખ્યું ત્યારે તરતજ કૃષ્ણને સહાય આપનાર દેવતાઓએ તેજ ગાડાવતી પ્રહાર કરીને તે બંનેને મારી નાખી. પાછળથી ત્યાં આવેલ નંદે એકાકી કૃષ્ણ, છુટું થયેલ તે ગાડુ, અને મારી નાખવામા આવેલ તે બે વિદ્યાધરીઓને જોઈ. એટલે ‘હું છુટાયો’ એમ બોલતો નંદ, કૃષ્ણને ખોળામાં લઈને ગોવાળોને દબાવીને કહેવા લાગ્યો—‘અરે ! આ ગાડું કેમ છુટી ગયું ? આ બંને રાક્ષસીના જેવી રક્ત લોચનવાળી કોણ ? આ મારો એકલો બાળક આજે લાગ્યેજ છુટતો રહ્યો છે. ’ ત્યારે ગોવાળો કહેવા લાગ્યા કે—‘હે સ્વામિન ! આ બળવાન તારા બાળકે ગાડું વિખેરી નાખ્યું અને એણે એક લાએજ આ બંનેને મારી ’ તે સાલળીને નંદે કૃષ્ણનું આખું શરીર તપાસી જોયું, અને તેને અક્ષતાળ જોઈને યશોદાને તે કહેવા લાગ્યો કે—‘બાળકને એકલો મૂકીને તું બીજા કામમા કેમ લાગે છે ? હવે પછી તારે કયા પણ ન જવું. આજે સહેજ એને છુટો મૂકતા વખતસર એ સંકટમા આવી પડત. માટે ઘીના ઘસ વચમાં લોટાતા હોય છતાં કૃષ્ણને એકલો મૂકીને હવે પછી તારે કયા પણ જવું નહિ. તારાં બીજાં કામો જોતા નથી. ’ એમ સાલળીને તે યશોદા પણ ‘અહા ! હું મરાણી ’ એમ બોલતી હાથથી હૃદયને કૂટતી તરતજ આવીને તેણે કૃષ્ણને ઉપાડી લીધો. પછી બધાં જોઈને જોઈને ‘હે પુત્ર ! તને કયાંય વાગ્યું તો નથીને ? ’ એમ તેને પૂછતી યશોદાએ તેને શિરમા ચુંબન કર્યું અને આલિંગન કર્યું, પછી તે બાલકની આદરપૂર્વક તે પોતે દરરોજ સલાળ રાખતી હતી, પણ કૃષ્ણ ઉત્સાહશીલ હોવાથી છળ જોઈને આમતેમ ચાલ્યો જતો હતો.

એક દિવસે કૃષ્ણને પેટે દોરડીવતી બાધી અને તે દોરડીનો છેડો ઉબળે બાંધીને તેના જવા માટે લય પામતી યશોદા પાડોસણના ઘરે ગઈ તે વખતે સૂર્યકનો પુત્ર દાદાના વૈરને સંભારતો ત્યાં આવીને કૃષ્ણની બંને બાજુ નજીકમા તેણે બે અર્જુન વૃક્ષો વિકુવ્યાં, એટલે ઉબળ સહિત કૃષ્ણને પીસી નાખવાને તે વિદ્યાધર બંને વૃક્ષોની વચમાં તેને લઈ ગયો, ત્યારે કૃષ્ણને સહાય કરનાર દેવતાએ

તે બંને વૃદ્ધોને લાગીને વિદ્યાધરને માર્યો. એવામાં ‘હાથીનાં બચ્ચાંની જેમ કૃષ્ણે
 બે અર્જુનવૃક્ષને ઉભેલી નાખ્યા. એમ ગોવાળના મુખથી ચાલણીને યશોદાની
 સાથે નંદ ત્યાં તરત આવ્યો, અને તે બંનેએ ધુળથી ખરડાયેલા કૃષ્ણને મોહથી
 મસ્તમાં ચુંબન કર્યું. તે બાલકને ઉદરમાં દામણ (દોરડી) બાંધવાથી ગોવાળો
 તેને દામોદર એવા નામથી બોલાવવા લાગ્યા. ગોવાળો અને ગોવાલણીને તે
 અતિવહ્નિ હોવાથી તેઓ રાત દિવસ તેને હૃદય, ખેળા અને મસ્તકપર રાખતા
 હતા. તેના કૌતુકને જોતી અને સ્નેહાર્દ્ર એવી ગોપીઓના અટકાવ વિના ચપલ
 સ્વભાવથી તે તેમની દોહણીઓમાંથી માખણ લઈ લેતો હતો. કૃષ્ણ બોલતા,
 ચાલતા, મારતા અને ખાતાં પણ યશોદા, નંદ અને બીજા ગોવાળોને મહા
 આનંદદાયક થઈ પડ્યો. વિંધથી ભય પામેલા તેઓ તે બાલકને જતા પકડી
 શકતા ન હતા. પણ કેવલ સ્નેહપાશથી બંધાયેલા તે તેની પાછળ પાછળ જતા
 હતા એવામાં તેણે શકુનિ ને પૂતના મારી, ગાડું લાગ્યું અને બે અર્જુનવૃક્ષ
 લાંબાં એમ વસુદેવના સાંભળવામાં આવ્યું, એટલે તે ચિત્તમાં ચિંતવવા
 લાગ્યો કે— ‘અહો ! મેં પુત્રને ગોપય્યો, છતાં પોતાના બળથી તે પ્રસિદ્ધ થતો
 ભય છે. તે આ હુષ કંસના બાણવામાં ન આવે તો સાડું. કંઈ બાણવામાં આવતા
 તે એનું અમંગલ કરશે. માટે કૃષ્ણને મદદ કરવા પુત્રોમાંથી કોને મોકલવો ? જે
 અકૂશલિક પુત્રો છે, તે તો કૂંચમતિ કંસના બાણવામાં છે. માટે રામને જવાનો
 આદેશ કરું. એમ નિશ્ચય કરીને વસુદેવે કોશલા નગરીથી રામસહિત રોહિણીને
 તેડાવી લજ્ઞામણ આપીને તેને ગૌર્યપુરમાં મોકલી. પછી એક વખતે રામને બોલા-
 વી. યથાર્થ ગત કરી. શિખામણ આપીને તેણે નંદ અને યશોદાને પુત્ર તરીકે
 સોંપ્યો. તે બંને જાતા દશ ધનુષ્ય ઊભા, મુંદર રૂપધારી, અને અન્ય કામને જેમણે
 તણ દીધેલ છે એવી ગોપીઓથી જોવાતા તે સ્વેચ્છાએ રમવા લાગ્યા. ગોવાળોએ
 જેને ઊપકરણ આણી આપેલ છે એવો કૃષ્ણ હંમેશાં રામની પાસે ધનુર્વેદ તથા
 બીજા પણ કળાઓ શીખતો હતો. કોઈવાર તે બંને જાતા થતા, કોઈવાર મિત્ર
 થતા કોઈવાર શિષ્ય ને આચાર્ય બની ક્ષણવાર પણ વિયોગ પામ્યા વિના તે
 વિવિધ ચેષ્ટા અને ક્રીડા કરતા હતા. મદોન્મત્ત બંધ જતા વૃષભોને કૃષ્ણ પૂછથી
 પકડી લેતો હતો. જાતાનું બગ બાણતો રામ ઊદાત્તીન જેવો થઈને ભેંચા કરતો
 હતો, અને મનમાં ચમત્કાર પામતો. જેમ જેમ કૃષ્ણ ત્યાં વૃદ્ધિ પામ્યો, તેમ તેમ
 તેને જોવાથી ગોપીઓને મદનવિકાર ભળ્યો, તે કૃષ્ણને વચમાં બેસારીને ગોપીઓ
 રાસ રમતી અને વસંતક્રીડા કરતી હતી જેમ ભમરીઓ કમલને ક્ષણવાર પણ
 ચૂંકતી ન હતી, તેમ ગોપીઓ એક ક્ષણ પણ તેને ચૂંકતી નહોતી
 તેને જોતા ગોપીઓ જેમ પોતાના લોચન મીચતી ન હતી, તેમ
 ‘કૃષ્ણ કૃષ્ણ’ એમ બોલતી તેઓ પોતાના ઝોઘપુટને પણ બંધ કરતી ન

હતી કૃષ્ણમાં તેમનું મન ગયેલ હોવાથી આગળ પડેલા વાસણોને પણ ન જાણતી તે ગોપાંગનાઓ કોઈવાર જમીનપર ગાયો દોતી હતી. કોઈવાર વિમુખ જતા કૃષ્ણને સન્મુખ રવાને તેઓ અસ્થાને પણ ત્રાસ પામવા જેવો દેખાવ કરતી હતી. કારણ કે તે કૃષ્ણ સદા સર્વત્ર લયલીતનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર હતો. નિર્જીડી વિગેરે પુષ્પોની માળા ગુંથીને ગોપીઓ પોતે સ્વયંવરમાલાની જેમ કૃષ્ણના કંઠમાં નાખતી હતી કૃષ્ણના મુખ થકી શિખામણના બાને પ્રસાદ વચ્ચનના આલાપ મેળવવાને ઈચ્છતી તે ગોપીઓ ગીત, નૃત્યાદિકમાં બુદ્ધિપૂર્વક સ્ખલન કરતી હતી ગમે તે પ્રકારે પોતાનો મન્મથવિકાર ગોપવી ન શકવાથી તે ગોપીઓ કૃષ્ણને ગોપેદ્ર કહેતી અને સ્પર્શતી હતી. મયૂરના પીંછાને વિભૂષિત બનાવનાર કૃષ્ણ, ગોપીઓએ નિરંતર જેની શ્રુતિને પૂરી દીધી છે એવો તે સુંદર સ્વરનું વાણંત્ર વગાડીને ગાયન કરતો હતો. કોઈવાર પ્રાર્થના કરાયેલ કૃષ્ણ અગાધ જળમાં રહેલા કમળોને હ સન્ની જેમ લીલાથી તરતો લઈ આવીને તે ગોપીઓને આપતો હતો. 'જેતા આ કૃષ્ણ અમારા મનને હરે છે અને ન જેતા જીવિતને હરે છે. હે રામ ! તારો ભાઈ આવો છે' એમ કોઈવાર તે ગોપીઓ રામને ઓલંભા દેતી હતી. કોઈવાર પર્વતના શિખરપર રહી મધુર સ્વરે વેણુ વગાડતા અને નાચતાં તે રામને હસાવતો હતો. કૃષ્ણગોપેદ્ર નૃત્ય કરતો અને ગોપીઓ ગાતી, ત્યારે રંગાચાર્યની જેમ રામ હસ્તતાલ દેતો હતો. એ પ્રમાણે વિવિધ ક્રીડા કરતા રામ અને કૃષ્ણના અગીયાર વરસ સુખમાકાલની જેમ સુખે ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

શ્રી નેમિનાથ ભગવંતનો જન્મ.

વે અહીં શૌર્યપુર નગરમાં સમુદ્રવિજય રાજાની શિવાદેવી રાણીએ પ્રભાતે આ પ્રમાણે ચૌદ મહા સ્વપ્નો જોયાં—ગજ, વૃષભ, સિંહ, લક્ષ્મી, પુષ્પમાલા, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધ્વજ, કુલ, પક્ષસરોવર, સાગર, દેવવિમાન, રત્નપુજ અને નિર્ધૂમ અગ્નિ. તે વખતે કાર્તિક માસના કૃષ્ણપક્ષની બારસના દિવસે ચિત્રાનક્ષત્ર સાથે ચંદ્રમાને યોગ થતા અપરજિત અનુત્તર વિમાનથી શંખનો જીવ ચવીને શિવાદેવીની કુખે અવતર્યો. ત્યારે અંતર્બુદ્ધિ નારક જીવોને પણ સુખ થયું, અને ત્રણે

લોકમા ઉભોત થયો- તીર્થંકરોના કલ્યાણમા એટલું અવશ્ય થાયજ. પછી શિવાદેવીએ તરત જાગીને તે સ્વપ્નો પતિને કહી સંભળાવ્યાં રાજાએ સ્વપ્નાર્થ પૂછવાને કોબૂકિ સ્વપ્ન પાઠકને ત્યા બોલાવતા તે આવ્યો એવામાં ત્યા એક આરણ્યર્ષિ આવ્યા, રાજાએ ઉભા થઈને તેમને વદન કર્યું અને મુનિ મોટા આસનપર બેઠા. પછી તે સ્વપ્ન પાઠક સહિત મુનિને રાજાએ સ્વપ્નનું ક્ષણ પૂછ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું કે—‘હે રાજન્ ! તારો પુત્ર ત્રણ લોકનો સ્વામી તીર્થંકર થશે’ એમ કહીને તે સાધુ ચાલ્યા ગયા. તે રાજા રાણી બંને સુધારસથી નહાયા હોય તેમ અતિ આનંદ પામ્યા. શિવાદેવી સુખકારી ગૂઢ ગર્ભને ધારણ કરવા લાગી. ઉદરમા રહેલ ગર્ભ માતાના દરેક અંગને લાવણ્ય અને સૌભાગ્યનો ઉત્કર્ષ આપનાર થઈ પડ્યો. પછી શ્રાવણ મહિનાની શુકલ પંચમીએ રાતે ચિત્રાનક્ષત્ર સાથે ચંદ્રમાનો યોગ થતાં શિવાદેવીએ મરકત રત્ન સમાન જેના શરીરની કાતિ છે અને શૃંગ લાછનથી જે મુશોભિત છે એવા પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો. ત્યારે છપ્પત્ત દ્વિશિકુમરીઓએ પોતપોતાના સ્થાનથી આવીને શિવાદેવી અને જિનેશ્વરનું સૂતિકર્મ કર્યું. અને સૌધર્મે દ્ર આવી માતા પાસે પ્રભુનું પ્રતિબિંબ મૂકી, પંચરૂપે બની, એક રૂપથી પ્રભુને લીધા, બે રૂપથી બે આમર, એક રૂપથી ઉજવળ છત્ર, અને એક રૂપથી ભગવંતની આગળ વળ ઉલાળતો નર્તકની જેમ નાચતો પરમ ભક્તિથી મેડૂ પર્વતના શિખરપર અતિ પાંદુકંબલા નામે શિલાપર ગયો. પોતાના બોળામાં પ્રભુને સ્થાપીને શક તે સિ હાસન ઉપર બેઠો. એટલે અમ્યુત વિગેરે ત્રેસઠ છદ્દોએ ભક્તિથી ભગવતને નહવરાવ્યા. પછી શકેરે પણ ભગવતને ઈશાને દ્રના બોળામા બેસારીને વિધિપૂર્વક સ્નાન કરાવ્યું, દિવ્ય પુષ્પાદિકથી પ્રભુની પૂજા કરી, અને આરતી રચી, નમન કરી, હાથ જોડીને બહુ ભક્તિથી આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો—“હે મોક્ષગામિન્ ! હે શિવાદેવીની કુખરૂપ છીપમા મુક્તાક્ષણ સમાન ! હે પ્રભો ! શિવાદેવીના રક્ત ! અમારા કલ્યાણ લાણી થાઓ. હે બાવીશમા તીર્થનાથ ! મોક્ષસુખ જેના કરતલમાં છે, સર્વ પદાર્થોને જેણે જાણ્યા છે, વિવિધ લક્ષ્મીના નિધાનરૂપ એવા તમને નમસ્કાર હો. હે જગદ્ગુરુ ! આ હરિવંશ આજે પવિત્ર થયો, તથા આ ભરતભૂમિ પણ આજે પાવન થઈ, જ્યા ચરમશરીરી તીર્થાધિરાજ તમે અવતર્યા. હે ત્રિભુવનવટ્સલ ! લતા સમૂહને મેઘની જેમ કૃપાના તમે એકજ આધાર છો. બ્રહ્મચર્યના એક સ્થાન છો, ઐશ્વર્યના આશ્રય એક તમેજ છો. હે જગત્પતે ! આપના દર્શનથી પણ પ્રાણીઓનો મોહ નાશ પામતા દેશનાકર્મ અવશ્ય સિદ્ધ થાય છે, હે હરિવંશરૂપ વનમાં જલધર સમાન ! તમે નિષ્કારણ ત્રાતા છો, નિષ્કારણ વત્સલ છો, અને કારણ વિના સર્વ છવોના ભરણ-પોષણ કરનાર છો, હે પ્રભો ! આજે અપરાધિત અનુત્તર વિમાન કરતાં પણ ભરતક્ષેત્ર ઉત્તમ બન્યું કે જ્યા લોકોને સમ્યક્ત્વ

આપનારા તમે અવતર્યા, હે નાથ ! તમારાં ચરણો મારા મનરૂપ માનસરોવરમાં રાજહંસપણાને પાસો, અને આપના ગુણગાન કરતાં મારી વાણી સફલ થાઓ.” એ પ્રમાણે શ્રી જગત્પ્રભુને સ્તવી, ગ્રહણ કરી અને શિવાદેવી માતા પાસે લઈ જઈને યથાસ્થિતિએ મૂક્યા, અને ભગવંતને માટે પાંચ અન્નસરાઓને ધાત્રી તરીકે આદેશ કરી પછી પોતે નંદીશ્વરની યાત્રા કરીને ઈદ્ર પોતાના સ્થાને ગયો. પ્રભાત કાલે ઉગતા સૂર્યની જેમ મહા તેજસ્વી પુત્રને જોઈ, અત્યંત હર્ષ પામીને સમુદ્ર-વિજય રાજાએ તેનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો. આ બાલક ગર્ભમાં આવ્યો, ત્યારે એની માતાએ ચૌદ સ્વપ્ન જોયાં પછી અરિષ્ટરત્નની ચક્રધારા જોઈ, તે સ્વપ્નના અનુસારે રાજાએ તે બાલકનું અરિષ્ટનેમિ એવું નામ પાડ્યું. અરિષ્ટનેમિનો જન્મ સાંભળતાં વસુદેવ વિગેરે રાજાઓએ અતિશય હર્ષથી મથુરા નગરીમા તેનો જન્મ મહોત્સવ કર્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

શ્રી કૃષ્ણ તથા રામનું પરાક્રમ અને કંસનો વધ.

એક દિવસે દેવકીને જોવાને કંસ વસુદેવના ઘરે આવ્યો, ત્યારે ત્યાં જેની નાસિકા છેદાયેલી છે એવી તે કન્યાને જોઈ. એટલે ભય પામી ઘરે આવીને એક સારા નિમિત્તિયાને પૂછ્યું—‘ મુનિએ કહ્યું હતું કે—‘ દેવકીનો સાતમો ગર્ભ તારો ભાણેજ તને હણનાર છે.’ એ વાત જોટી કે નહિ ? ’ તે બોલ્યો—“ ઋષિનો બોલ જોટો ન થાય. દેવકીનો સાતમો ગર્ભ, તારો અત આણનાર કયા વિદ્યમાન છે, તેની ખાત્રી કરવાના હેતુ સાંભળ—અરિષ્ટ નામે જે તારો વૃષભ, કેશી નામે અશ્વ, હુદાંત (હુઃએ દમન થઈ શકે તેવો) ગંધેડો અને ઘેટો—એ બધાને વૃંદાવનમાં મોકળા મૂક, ત્યાં ઇચ્છાનુસાર રમતા પર્વત સમાન બલવંત એવા એમને જે હણશે, તે દેવકીનો સાતમો પુત્ર તને હણશે. અને વળી તારા ઘરે પૂર્વથી આવેલ શારંગ ધનુષ્ય કે જેને તારી માતા પૂજે છે, તેને જે ચડાવશે, તેજ તને હણનાર છે અને જ્ઞાનીએ કહેલ છે કે અન્ય પુરૂષોને હુઃસ્પર્શ એવું એ ધનુષ્ય, ભાવી થનાર વાસુદેવનું અવશ્ય થવાનું છે. વળી તે કાલીયનાગને દમશે. આણરમણનો ઘાત કરશે અને તારા પશોત્તર અને અંપક નામના હાથીઓનો તે નાશ કરશે.” એમ સાંભળી ભયભ્રાંત થયેલ કંસે પોતાના

શત્રુને જાણવાને અરિષ્ટાદિકને વૃદ્ધાવનમા છોડી દીધા, અને ચાણૂર તથા સુષ્ટિક મહાને કુસ્તી કરવાનો હુકમ આપ્યો. હવે શરદઋતુમા સાક્ષાત્ અશુભ સમાન તે અરિષ્ટ વૃદ્ધાવનમા જતા ગોપ જનોને ઉપદ્રવ કરવા લાગ્યો તે વૃષભ શીંગડાના અગ્ર ભાગથી નદીના પંક (કાદવ)ની જેમ ગાયોને ઉચે ઉપાડતો અને ખુરના અગ્ર ભાગથી અનેક વૃત્તભાજનોને ઉધા વાળી દેતો હતો ‘ ત્યારે હે કૃષ્ણ ! હે રામ ! અયોને બચાવ, બચાવ ’ એ રીતે અતિદીન ગોપ, ગોપીઓનો કોલાહલ થઈ પડ્યો. એટલે રામની સાથે કૃષ્ણ ‘ આ શું ? ’ એમ ચિંતવતો જામ સહિત તત્કાલ દોડી આવ્યો, અને આગળ પહેલો મહાખળવાન વૃષભ તેના જોવામા આવ્યો. તે વખતે વૃદ્ધ મનુષ્યોએ કૃષ્ણને અટકાવતાં કહ્યું કે— ‘ અમારે ગાયોનું કંઈ કામ નથી, અને ઘીની પણ કંઈ પરવા નથી, માટે અહીંજ બેસી રહે. ’ આ શિખામણને ન ગણકારતા તેણે વૃષભને ભેરથી હાક મારી, એટલે પોતાના શીંગડાને ઉચા કરી રોષથી મુખને સ કોચી અને પૂછડાને ઉચે વાળતાં તે અરિષ્ટ વૃષભ કૃષ્ણની સામે દોડ્યો, ત્યારે કૃષ્ણે તેને શીંગડામા પકડી તેના ગળાડપ નાલને વાળી, ત્યાસ રહિત બનાવીને તેને મારી નાખ્યો. અરિષ્ટને મારતા ગોપીઓ સહિત બધા ગોવાળો આનંદ પામીને કૃષ્ણને પૂજવા લાગ્યા, અને બહુજ ઉત્કંઠથી નિમેષ રહિત લોચને તેને જોવા લાગ્યા.

એક દિવસે નંદકુમાર કોડા કરતો હતો, તેવામાં યમની જેમ ન ભેઈ શકાય તેવો, તથા જેણે મુખને પસારેલ છે એવો કંસનો કેશી અશ્વ આવ્યો. પોતાના દાંતવતી વાછરડાઓને પકડતા, ગર્ભવતી ગાયોને ખુરોથી મારતા અને હેપારવ કરતા એવા તે અશ્વની હરિએ બહુજ તર્જના કરી. ત્યારે હણવાને આવતા તે અશ્વના દાંતડપ કરવતોથી ભયંકર અને પ્રસરેલા એવા મુખમાં કૃષ્ણે વજ્ર સમાન પોતાની બુઝને વાળીને નાખી દીધી અને તેથી ડોક મુઘી તેનું મુખ એવી રીતે ફાટી ગયું કે જેથી તે મરણ પામ્યો. કવિ કહે છે કે—અરિષ્ટના વિરહને સહન ન કરી શકવાથી તેને મળવાને ઉત્સુક બનીને તે અશ્વ યમપુરીમાં ગયો શું ? એક વખતે કસના મહાખલિષ્ઠ તે ખર અને મેષને ભટકતા ભેઈ મહાબુજ કૃષ્ણે તે બનેને લીલા માત્રમા મારી નાખ્યા.

હવે તે બધાને હણાયા સાલળીને પોતાના શત્રુની ધરાખર પરીક્ષા કરવાને કસે પૂબ-ઉત્સવના બાને શારંગ ધનુષ્યને પોતાની સભામા સ્થાપન કર્યું, તેની ઉપાસના કરનારી પોતાની ખેન સત્યભામા કુમારીને સદા તે ધનુષ્યની પાસે રાખી અને અનેક પ્રકારે ઓચ્છવ કર્યો પછી તેણે પટહની ઉદ્ધેષણા કરાવી કે— ‘ જે શારંગ ધનુષ્યને ઉપાડશે, તેને હું દેવાગના સમાન સત્યભામા પરણાવીશ, તે સાલળીને દૂર દેશમાથી અનેક રાજાઓ ત્યાં આવ્યા, પણ તે ધનુષ્ય ઉપાડવાને

કોઈ સમર્થ ન થયો તે સાંભળતાં પોતાને વીર માનનાર વસુદેવનોપુત્ર, મદનવે-
ગાથી ઉત્પન્ન થયેલ અનાધૃષ્ટિ વેગશાળી પ્રધાન રથપર બેઠો અને ગોકુળમાં
આવતા સુંદર અને યુવાન એવા પોતાના બે બંધુ રામ અને કૃષ્ણને જોઈને
તેમને રમાડતા તે એક રાત ત્યાં રહ્યો, અને સ્નેહગોષ્ઠી કરી. પછી પ્રભાતે રથપર
ચડી, લઘુ બંધુ રામને વિસર્જન કરી તથા મથુરાનો માર્ગ બતાવનાર કૃષ્ણને
લઈને તે ચાલ્યો. મોટા વૃક્ષોથી સંકીર્ણ એવા રસ્તામાં એક વટ વૃક્ષમાં તેનો રથ
અટકી પડ્યો, તેને છોડાવવાને અનાધૃષ્ટિ સમર્થ ન થયો. ત્યારે પદાતિ થઈ
ચાલતા નંદપુત્રે તે વૃક્ષને લીલામાત્રમાં ઉખેડીને દૂર ફેંકી દીધું. ત્યારથી તે રથ-
માર્ગને સુગમ કરી દીધો. અનાધૃષ્ટિ તેનું આ બળ જોઈને ખુશી થયો, અને
રથથી ઉતરીને તેને લેટી પડ્યો વળી રથપર પોતે તેને બેસાર્યો, અનુક્રમે યમુના
ઉતરી, મથુરામાં આવીને લેગા થયેલા અનેક રાજાઓથી સંકીર્ણ એવી તે ધનુઃસલા-
માં તે બંને ગયા, અને તે ધનુષ્યની પાસે બાણે અધિષ્ઠાયક દેવી હોય એવી કમલાક્ષી
સત્યભામાને તેમણે જોઈ, અને સત્યભામા પણ ઈચ્છા પૂર્વક કૃષ્ણને જોતા મદન
બાણથી ખીડિત થઈને મનથી તે વરને વરી. એવામાં અનાધૃષ્ટિ તે ધનુષ્યને ઉપા-
ડવા જતાં પણ કાદવમાં લપસી જતા પગે જેમ ઉંટ પડે, તેમ તે જમીનપર પડી
ગયો. એટલે જેનો હાર તુટી ગયો છે, મુગટ લાગી ગયો છે અને કુડલ જેના
નીકળી ગયા છે એવા તે અનાધૃષ્ટિને જોઈને સત્યભામા જરા લજ્જા પામી અને
ખીજ રાજાઓ વિકસિત લોચને હુસ્ત્યા તેમના હાસ્ત્યને સહન ન કરનાર કેશવે
તરત તે ધનુષ્યને પુષ્પમાલાની જેમ ઉપાડ્યું અને લીલામાત્રમાં તેને દોરીપર
ચડાવી દીધું. તે વખતે ઇંદ્ર ધનુષ્યના દંડથી જેમ વરસાદ કાલનો મેઘ શોભે, તેમ
કુંડલની જેમ વળેલ અને પ્રબળ તેજ યુક્ત એવા તે ધનુષ્યથી કૃષ્ણ બહુજ શોભવા
લાગ્યો. પછી કૃષ્ણ સહિત અનાધૃષ્ટિ પિતાને ઘરે આવી, રથમાં રહેલ કેશવને દ્વારપર
બેસારીને પોતે અંદર ગયો, અને પિતાને કહ્યું કે—‘હે તાત ! ખીજ રાજાઓ
જેનો સ્પર્શ કરવાને અશક્ત થયા, તે શારંગ ધનુષ્યને મેં એકલાએ ચડાવ્યું ’ તે
સાંભળતાં વસુદેવ તેને જરા દબાવીને બોલ્યો—‘હિ અનાધૃષ્ટિ ! તું એકદમ ઉતાવળ-
થી ચાલ્યો બા, જો તે ધનુષ્ય ચડાવ્યું—એમ કંસના બાણવામાં આવશે, તો તે
તને મારી નાખશે ’ તે સાંભળતા ભય પામેલ અનાધૃષ્ટિ પિતાના ઘરથી નીકળીને
કૃષ્ણની સાથે તે એકદમ નંદના ગોકુલમાં આવ્યો. ત્યાં રામ-કૃષ્ણની રજા લઈને તે
શૌર્યપુરમાં ગયો. એવામાં ‘ નંદપુત્રે ધનુષ્ય ચડાવ્યું ’ એમ ચારે બાજુ વાતો
થવા લાગી.

હવે ધનુષ્ય ચડાવવાથી દૂલાયેલ કંસ ક્રોધથી ધમેલ અગ્નિ જેવો બની ગયો.
તેણે ધનુષ્ય—ઉત્સવને અટકાવીને યુદ્ધને માટે સર્વ લીલોને આદેશ કર્યો. ત્યાં
તૈયાર કરેલા માંચડાઓ પર બેઠેલા અને જોવાની ઈચ્છાવાળા એવા રાજાઓએ

મોટા માચડા પર બેઠેલ કંસ ઉપર પોતાની દૃષ્ટિને ગાઢ રીતે સ્થાપી લીધી. ત્યારે કંસના હુલાવને બાળુનાર વસુદેવે પોતાના બધા જ્યેષ્ઠ બધુઓને અને અકૂરાદિક પોતાના બધા પુત્રોને બોલાવ્યા. એટલે કંસે સન્માન આપીને તેમને ઉચ્ચામાં ઉચ્ચા માચડાઓ પર બેસાર્યા, તે વખતે તે બધા તેજશી સુર્યના જેવા શોભતા હતા એવામા મહાયુદ્ધનો ઉત્સવ સાલળતા કૃષ્ણે રામને કહ્યું—‘ હે બ્રાત ! આપણે ત્યાં જન્મ્યો અને મહાયુદ્ધનું કુતૂહલ બેઠ્યો, એટલે રામે તે કબુલ રાખીને યશોદાને કહ્યું કે—‘ અમારે મથુરાનગરીએ જવાનું છે, માટે સ્નાનની સગ વડ કરો, ત્યારે તેને કંઈક આલસુ બેઠને કૃષ્ણને બધુવધનો પ્રસંગ બતાવવાને રામે આશ્લેષથી કહ્યું—‘ હે યશોદા ! પૂર્વનો દાસીભાવ શુ તું ભૂલી ગઈ છે ? કે અમારો હુકમ તું અત્યારે તરત બજાવતી નથી, આ વચનથી ઝાખા સુખવાળા કૃષ્ણને લઈને વશ થયેલ બલભદ્ર સ્નાનને માટે તેનેયમુનામાં લઈ ગયો, અને બોલ્યો કે—‘ હે વત્સ ! આજે શોકાતુર કેમ દેખાય છે ? ત્યારે ગોવિંદે બલભદ્રને ગદ્ગદ સ્વરે કહ્યું કે—‘ બ્રાત ! મારી માતાને દાસીના આશ્લેષથી કેમ બોલાવી ? ’ એટલે રામે કોમળ વચનથી કૃષ્ણને કહ્યું—‘ હે બ્રાત ! યશોદા તારી માતા નથી અને નદ તારો પિતા નથી દેવકરાજની પુત્રી દેવકી તારી માતા છે, અને જગતમાં એક વીર શિરોમણિ અને સુંદરરૂપને ધરનાર એવો વસુદેવ તારો પિતા છે. તે દેવકી તને જોવાની ઈચ્છાથી ગોપૂજનના બાને સ્તનના દૂધથી ભૂતલને જેણે સિંચન કરેલ છે અને જેના લોચન આસુઓથી પૂર્ણ છે એવી તે મહિને મહિને અહીં આવે છે આપણા પિતા વસુદેવ કંસના આશ્લેષથી મથુરામા રહ્યો છે, કારણકે તે દાક્ષિણ્યનો ભંડાર છે. હું તારો મોટો આરમાન ભાઈ છું, તારી ઉપર સ કટ આવવાની શકા રાખીને પિતાએ તારો સભાલ રાખવાને માટે મને અહીં મોકલેલ છે, ” એ પ્રમાણે રામનું વચન સાલળીને કેશવ બોલ્યો—‘ પિતાએ મને અહીં શા માટે મોકલ્યો છે ? ’ ત્યારે રામે કંસના કરેલ બધા બ્રાતૃવધાદિક કહી સંભળાવ્યા તે સાંભળીને કોપાયમાન થયેલ અને ક્રોધથી ભુજંગ સમાન ભય કર સુખવાળા કૃષ્ણે કંસને મારવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી પછી તેણે યમુના નદીમાં સ્નાન કરવાને પ્રવેશ કર્યો. ત્યારે કંસના પ્રિય મિત્રને બાણે જોવાને ઈચ્છતો હોય અને નદીના જળમા મગ્ન થયેલ, સાક્ષાત્ બાણે કાલ હોય એવો કાલિયનાગ કૃષ્ણની સામે દોડ્યો. તેની ક્ષણમા રહેલ મણિના ઉદ્યોતથી ‘ આ શું ! ’ એમ રામ બોલતો હતો, તેવામા કૃષ્ણે તરતજ ઊડીને કમળની જેમ તેને પકડી લીધો. પછી કમલના નાલથી બળદની જેમ તેને નાકમા નથ્યો (નથ નાંખી) અને ઉપર ચડીને લાંબો વખત તેને જળમા ચલાવ્યો પછી નીર્ભવની જેમ અત્યંત એક પામેલ એવા તે ભુજંગને છોડી દઈને હરિ નદીની ખૂંદાર નીકળ્યો, એટલે સ્નાન કરવા આવેલા બ્રાહ્મણોએ આવીને કૌતુકથી તેને ઘેરી લીધો ત્યારબાદ ગોવાળોથી

પરવરેલા મહા બલવંત તે બંને રામ કૃષ્ણ મથુરા તરફ ગાલ્યા, અને સુખ્ય દ્વાર પાસે આવ્યા ત્યાં કંસના હુકમથી મહાવનોએ છુટા મુઠેલા પક્ષોત્તર અને ચંપક નામના બે મંદોન્મત હાથી તેમની સામે દોડયા, એટલે દાત ઉખેડતા અને સુષ્ટિ-પ્રહાર કરતા સિંહની જેમ હરિએ પક્ષોત્તર હાથીને મારી નાખ્યો, અને ચંપકને બલદેવે ખલાસ કર્યો, આ નંદના બંને પુત્રો અષ્ટિદિકના મારનાર છે ' એમ અન્યોન્ય બોલતા નાગરો અતિ વિસ્મયથી જેમને જોઈ રહ્યા છે, નીલ અને પીત વસ્ત્રને ધારણ કરનારા વનમાલા અને આસરણાદિકથી અલકૃત તથા ગોવાળોથી પરવરેલ એવા રામ-કૃષ્ણ તે મહોના અખાડામાં ગયા ત્યાં એક મનોહર માચડા ઉપર બેઠેલા લોકને દૂર હડસેલીને નિશક અને પરિવાર સહિત તે બંને બેઠા એટલે રામે તેને વૈરી કસ દેખાડ્યો. વડીલોની પાછળ પોતાનો પિતા અને સમુદ્ર-વિજયાદિ ઠાકાઓ બતાવ્યા પછી 'આ દેવ સમાન બંને કોણ !' એમ પરસ્પર વિચાર કરતા દરેક માચડાપર રહેલ રાજાઓ અને નગરજનો તેમને જોઈ રહ્યા હવે ત્યાં કસના હુકમથી ઘણા મલ્લો કુસ્તી કરતા હતા. પછી રાજાની પ્રેરણાથી ચાણૂર મલ્લ ઉઠ્યો અને અશાઠ માસના મેઘની જેમ ગાજતો હાથ વળી અગપર અવાજ કરાવતો અને બધા રાજાઓપર આશ્રેય કરતો તે ઉચેથી બોલ્યો—'જે કોઈ વીરથી જન્મ્યો હોય, અને જે કોઈ પોતાને વીર માનતો હોય, તે આવીને મારી સાથે યુદ્ધ કરે, અને મારી યુદ્ધ શ્રદ્ધાને પૂર્ણ કરે, ત્યારે મહાભુજ કેશવે ચાણૂરનું અતિમદનું વચન તથા ગર્વને સહન ન કરતા માંચડાપરથી ઉતરીને ભુજનો અવાજ કરાવ્યો એટલે કેસરીસિંહના પુત્રના અવાજની જેમ જળરજસ્ત ધ્વનિયુક્ત તેની ભુજનો આરંદ્રેષ્ટ જાણે આકાશ-પૃથ્વી ફેડતો હોય તેવો લાગ્યો. એવામા ત્યાં બેઠેલા લોકો ચિંતવવા લાગ્યા કે—'આ ચાણૂર વધ અને શરીરે મોટો છે. કસરતથી જેનું શરીર કર્કશ છે, મલ્લકુસ્તીપર આજીવિકા ચલાવનાર તથા સદાકૂર છે, અને આ નંદપુત્ર હજી દુધ પીનાર, કમળના ગર્ભ કરતાં પણ કોમળ, સુગંધ તથા વનમા વસવાથી અભ્યાસરહિત છે, માટે એ બંનેનું યુદ્ધ ઉચિત નથી. અરે ! એ કામને ધિક્કાર છે, એ અઘટિત છે, અહો ! એ વિશ્વ નિહિત છે એમ મોટેથી બોલતા લોકોનો મોટો કોલાહલ થઈ પડ્યો. પછી કસ કોધાયમાન થઈને બોલ્યો—'ગાયના દુધપાનથી ઉન્મત્ત થયેલા આ બે ગોવાળોને અહીં કોણે બોલાવ્યા છે ? કદાચ પોતાની મેળેજ આવ્યા હાગે છે પોતે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયા છે, તો એમને કોણ અટકાવે ? આ બંનેની પીડા હોય તે અલગ આવીને બોલે, એ રીતે કસનું કૂર વચન સાંભળીને બધા લોકો ચુપ થઈ રહ્યા. એટલે જેના લોચનરૂપ કમળ વિકસિત છે એવો ગોવિંદ બોલ્યો કે—આ ચાણૂર રાજપિંડથી પુષ્ટ થયો છે, નિરતર કરેલ અભ્યાસથી શરીરે સમર્થ છે, અને સર્વ મલ્લોમા વૃદ્ધ છે, પરંતુ ગાયના દુધપાન પર જીવનાર, ગોપાલનો ખાલાક એવો હું, મંદોન્મત હાથીને સિંહ બચ્ચાની

જેમ આજે કેમ મારૂં છું. તે જુઓ, તેના આ ઉત્કટ વચનથી ભય પામેલ કંસે એકી સાથે યુદ્ધ કરવાને બીજા સુષ્ટિક નામના મહામલ્લને એકદમ હુકમ કર્યો, એટલે તેને ઉઠેલ જોઈને રણકર્મમાં કુશલ એવા રામે માચડાથી ઉતરીને તેને યુદ્ધ કરવાને બોલાવ્યો. પછી કેશવ અને ચાણૂર તથા રામ અને સુષ્ટિક એમ ચારે જણા નાગ-પાશ સમાન પોતાની ભુજાઓથી યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. તેમના અત્યંત દૃઢ ચરણના ન્યાસ (સ્થાપન) થી પૃથ્વી જાતે કંપતી હોય, અને હાથના આસ્ફોટ (થાપ) ના શબ્દોથી બ્રહ્માઠ મંડપ જાણે કૂટતો હોય—એમ લાસતું હતું તે ચાણૂર અને સુષ્ટિકને રામ—કૃષ્ણે ઉંચે ઉપાડીને ઘાસના પુળાની માફક આકાશમાં ઉછાળેલા એવા તેમને જોતા લોકો હર્ષ પામ્યા, અને ચાણૂર—સુષ્ટિકે લેશ પણ ઉંચે ઉછાળેલા તે બંને સુલટોને જોઈને રાતના કમળની જેમ લોકોના સુખ મ્હાન થઈ જતા હતા. હાથી જેમ વેગથી પોતાના દંતરૂપ મુશલવડે પર્વતને મારે, તેમ કેશવે ચાણૂરને સુષ્ટિક મારી. એટલે માનવડે હર્ષર અને જયમાની એવા ચાણૂરે વજ્રના ગોળા સમાન સખ્ત સુષ્ટિક હરિની છાતીમાં મારી અને તેના પ્રહારથી પીડાયેલ કૃષ્ણ, મધથી જેમ ડોળા ફરી જાય અને આખા મીંચાઈ જાય તેવી સ્થિતિમાં આવતા તે જમીનપર પડી ગયો ત્યારે છળને જાણનાર કંસથી પ્રેરાયેલ પાપી ચાણૂર બેલાન ગોવિંદ તરફ પાછો દોડ્યો, એટલે મારવાને તત્પર એવા તેને જાણીને તરતજ સુષ્ટિકને એક બાજુ મૂકી બલભદ્રે ચાણૂરને વજ્ર સમાન મજબુત સુષ્ટિક મારી, તેના ઘાતથી તે સાત ધનુષ્ય દૂર હઠી ગયો. પછી ક્ષણવાર આઘાસન લઈને કૃષ્ણે પણ પાછો તેને યુદ્ધમાં બોલાવ્યો, અને મહાન્ પરાક્રમી ગોવિંદે હીચલુથી તેને મધ્યભાગે દબાવી અને બાહુથી મસ્તક નમાવીને ચાણૂરને સખ્ત સુષ્ટિક મારી, તેથી રૂઢિધરની ધારાને વમતા અને વિધુર (નિસ્તેજ) લોચનવાળા એવા તેને કૃષ્ણે છોડી મૂક્યો, ત્યારે તરતજ જાણે ભય પામ્યા હોય એવા પ્રાણોએ તેને તણ દીધો. એવામાં ભય અને કોપથી કંપતા કંસે કહ્યું કે—‘અરે ! આ બે ગોવાળના બાલકોને સત્વર મારી નાખો અને અને આ બે સર્પોને જેણે ઉછેરી મોટા કર્યા, તે દુષ્ટ નંદને પણ મારી નાખો, તે દુર્મતિનું સર્વસ્વ લુપ્તી લઈને તેને અહીં લઈ આવો. બીજો કોઈ તેને બચાવવાનો પક્ષ કરે અને વચમાં પડે, તો મારી આજ્ઞાથી તેને પણ સમાન શુન્દેગાર સમજીને મારી નાખો.’ એટલે કોપાક્રાંત અને રક્ત લોચનવાળો ગોવિંદ બોલ્યો કે—‘અરે પાપિષ્ઠ ! ચાણૂર મરાવા છતાં તું હજી પોતાને મૃત તુલ્ય માનતો નથી શું ? અરે ! પ્રથમ મારા ઘાતથી પોતાનું તો રક્ષણ કર, પછી પોતાની ફરતાના વિચારને ન દાદિંક તરફ દોરવજો.’ એમ કરી કુદકો મારી, માચડાપર ચઢીને કેશવે તત્કાલ કંસના કેશ પકડીને તેને જમીનપર પાડી નાખ્યો. અને જેના સુગટના બૂકા થઈ ગયા છે, ઉત્તરીય વસ્ત્ર જેનું નીચે પડી ગયું છે, તથા

જેના લોચન ચપલ થઈ ગયા છે એવા વધરથાને બાંધેલા પશુ સમાન તે કંસને ગોવિંદે કહ્યું—‘ અરે ! દુષ્ટ ! તેં પોતાના રક્ષણની ખાતર બાલહત્યા ફાગટજ કરી, અત્યારે હવે તુજ નથી, અરે ! દુષ્ટ ! ધૃષ્ટ ! નૃપાધમ ! હવે તું તારા કર્મનું ફળ લોગવ ! ’ ત્યારે કસને જેણે પકડેલ છે, તથા જેણે બ્યાલ (વિકરાલ) તું રૂપ ધારણ કરેલ છે એવા કેશવને જોતાં બધા લોકો આશ્ચર્ય પામ્યા. પછી જોતરના જેવા બધથી મુષ્ટિકમહીને શ્વાસ રહિત કરીને યજ્ઞમાં લાવેલ બકરાની જેમ મહાવીર રામે તેને મારી નાખ્યો. એવામા કંસની રક્ષા કરનારા મુલોટો હાથમા વિવિધ પ્રકારના શસ્ત્રો લઈને કૃષ્ણને મારવાને દોડયા, ત્યારે માચકાના સ્તલ ઉપાડીને બલભદ્રે તેમને સખત માર્યા એટલે મધપર રહેલ મક્ષિકાઓની જેમ તેઓ તરત વીખરાઈ ગયા. તે વખતે કૃષ્ણે મસ્તકપર પગ દઈને કંસને પાડી નાખ્યો, અને કેશ પકડીને તેને મઠપમાથી બહાર કહાડ્યો. જેમ સમુદ્ર જલચ્ચ જીવના કલેવરને બહાર ફેંકી દે છે. એવામા કંસ પ્રથમ લાવેલ જરાસંધના સૈનીકો રામ-કૃષ્ણને મારવાને સજ્જ થયા. એટલે સમુદ્રવિજય રાજ સમુદ્રની જેમ આગળ આવ્યો અને તેમને સજ્જ થયેલા જોઈને તે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો. કારણ કે તે એટલા માટેજ ત્યા આવ્યો હતો. તેને સજ્જ થયેલ બાણીને જરાસંધના મુલોટો એકદમ લાગીને ચોતરફ ચાલ્યા ગયા. પછી સમુદ્રવિજયના આદેશથી અનાધૃષ્ટિ રામ-કૃષ્ણને પોતાના રથમાં બેસારીને વસુદેવના બવનમાં લઈ ગયો ત્યાં સમુદ્રવિજયાદિક બધા ગ્રાહવો સભા ભરીને બેઠા, અને પોતાના અર્ધ આસનપર જેણે બલભદ્રને બેસાડેલ છે એવા વસુદેવે અડધૂપૂર્ણ નયને કેશવને ખોળામાં બેસારીને વારંવાર શિરપર ઝુંગળ આપ્યું. પછી ‘ આ શું ? ’ એમ લાઈઓએ વસુદેવને પુછ્યું, ત્યારે અતિમુક્તક મુનિના વૃત્તાંતથી માડીને તેણે કૃષ્ણનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એટલે સમુદ્રવિજય રાજાએ કૃષ્ણને પોતાના ખોળામા લીધો અને તેની સંભાલ રાખવામાં તત્પર એવા બલભદ્રની તેણે વારંવાર પ્રશંસા કરી. એવામાં નાસિકા જેની છેદાચોલ છે એવી તે પુત્રીની સાથે આવીને દેવકીએ એક ઉત્સંગથી બીજા ઉત્સંગમા સંચરતા એવા કૃષ્ણને લઈને આલિંગન કર્યું.

હવે મુલોટ ગ્રાહવોએ આખમાં આસુ આણીને વસુદેવને કહ્યું કે— ‘ હે મહાબુજ ! તું એકલો સમસ્ત જગતને જીતવાને પણ સમર્થ છે, છતાં હે વીર ! અત્યંત નિર્દય કસ પોતાના પુત્રને જન્મતાંજ મારતો હતો, તે કેમ સહન કરી શક્યો ? ત્યારે વસુદેવ બોલ્યો—“ જન્મથી પાળેલ સત્યમતની રક્ષા કરવાને એ દુષ્ટકર્મને મે સહન કરી લીધું. દેવકીના આગ્રહથી આ કેશવને ગોકુલમાં રાખી અતે આ નદમુતા લાવીને તેને મે બચાવ્યો છે,

એટલે ‘દેવકીનો સાતમો ગર્ભ સ્ત્રી માત્ર છે’ એમ અવગ્રાહી તે પાપ બુદ્ધિએ એક નાસાપુટ છેદીને એને મૂકી દીધી ” પછી લાઈ અને લાયાતોની સંમતિથી સમુદ્રવિજય રાજાએ ઉગ્રસેનને કેદખાનામાંથી છોડાવ્યો, તેની સાથે સમુદ્રવિજયાદિક રાજાઓએ યસુના નદીના તટપર કસતું પ્રેત કાર્ય કર્યું. કંસનો માતા અને પત્નીઓએ તે નદીમાં જલાજલિ આપી, પણ એક જીવયશાએ ન આપી, અને કહ્યું કે—‘આ રામ-કૃષ્ણ જે ગોવાળ અને સંતતિ સહિત દશે દશાહેને મરાવીને મારા પતિનું હું પ્રેત કાર્ય કરીશ, નહિ તો જીવતી અગ્નિમાં ખળી મરીશ ?’, એમ ઉચ્ચેથી પ્રતિજ્ઞા લઈ ત્યાંથી નીકળીને તરતજ પોતાના પિતાના ઘરે રાજગૃહનગરમાં ગઈ. પછી રામ-કૃષ્ણની અનુસાથી સમુદ્રવિજય રાજાએ ઉગ્રસેનને મથુરાનો રાજા બનાવ્યો. તેણે આપેલ પોતાની પુત્રી સત્યભામાને નિમિત્તિયાએ ખતાવેલ શુભ દિવસે કૃષ્ણ યથા વિધિએ પરણ્યો.

હવે અહીં પોતાના કેશને જેણે છુટા મૂકેલ છે, અત્યંત રૂદ્ધન કરતી અને બાણે સાક્ષાત્ દરિદ્રતા હોય એવી તે જીવયશાએ જરાસંધની સલામત પ્રવેશ કર્યો, ત્યારે જરાસંધે પૂછતા તે મહાકબે અતિમુક્તક મુનિનો ત્રતાત અને કંસના મરણની કથા તેણે કહી સંભળાવી. તે સાંભળીને જરાસંધ બોલ્યો—‘હે પુત્રી ! કંસે સાડું ન કર્યું, કે દેવકીનેજ ન મારી. કારણ કે ક્ષેત્રના અભાવે કૃષિ કયાંથી થાય ? હે વત્સે હવે તું રૂદ્ધન ન કર. કંસનો ઘાત કરનારા તેમને મૂલથી સારી રીતે હણીને તેમની સ્ત્રીઓને રોવરાવીશ !, એમતેને કહી જરાસંધે સોમ નામના એક રાજાને સમજાવીને સમુદ્રવિજય રાજાની પાસે મોકલ્યો. તે મથુરાનગરીમાં આવીને સમુદ્રવિજયને કહેવા લાગ્યો કે—” હે રાજન ! તમારો તે જરાસંધ સ્વામી આદેશ કરે છે કે—જીવયશા પુત્રી અમને જીવતર કરતા પણ બહાલી છે, તેના સ્નેહથી તેનો પતિ પણ તેટલોજ વલ્લભ હતો. તે કોણ નથી બાણતું ? તમે અમારા સેવકો તુએ રહો પણ કંસને મારનારા આ ક્ષુદ્ર રામ અને કૃષ્ણ અમને સોંપી દો. અને વળી આ દેવકીનો સાતમો ગર્ભ પૂર્વે પણ માગેલોજ છે, તે હજી પણ આપી દો’ અને તેની રક્ષા કરતાં રામ પણ અપરાધી હોવાથી તે પણ સોંપી દો.” આ સાંભળીને સમુદ્રવિજય બોલ્યો—‘મારા અબાણતાં સરલ ચિત્તવાળા વસુદેવે કહાચ્યું છું ગર્ભ સોંપ્યા, તે ખરેખર ! સાડું તો નજી કર્યું. હવે પોતાના લાઈઓના વધના વેરથી રામ-કૃષ્ણે કંસને માર્યો તેથી તે અપરાધી શી રીતે ગણાય ? અહીં અમારો એક દોષ કે વસુદેવ બોલ્યાવ સ્વામી સ્વેચ્છારી હતો, તેની બુદ્ધિથી કંસે મારા છ પુત્રોને મારી નાખ્યા. હવે અત્યારે મારા પ્રાણ સંમોન આ રામ-કૃષ્ણને મારવાની મરજીથી માગતા તારા સ્વામીમાં વિચારનો લેશ પણ નથી.’ ત્યારે સોમ ક્રોધ સહિત બોલ્યો—‘સ્વામીનો હુકમ બળવવામાં સેવકોને યુક્તાયુક્તનો વિચાર કરવો તે કદાચિ યોગ્યજ

ન કહેવાય. હે રાજન્ ! જ્યાં તારા છ પુત્રો ગયા, ત્યાં આ બે હર્મિતિ પણ ભલે જાય. હે નૃપ ! તક્ષક સર્પના મુળને ખંજવાળ નહિ. કારણ કે બલવાનની સાથે કરેલ વિરોધ તે નાશ કરનાર નીવડે છે. તું એક થેટા સમાન, મગધેશ્વર રૂપ મહા મહોન્મત્ત હાથીની આગળ શું માત્ર છે ? ' એટલે કેશવ ક્રોધથી બોલ્યો—' અરે સોમ ! મારા પિતાએ સરલતાથી સ્નેહ સંબંધ પાળ્યો, તેથી શું તારો સ્વામી અમારો ધણી થઈ પડ્યો ? જરાસંધ અમારો ક્રોધ રીતે સ્વામી નથી, પરંતુ આવી રીતે બોલતાં તારો સ્વામી બીજો કંઈ થવાને ઈચ્છે છે. માટે ત્યાં તરત જ અને ઇચ્છા મુજબ તારા ધણીને કહી સંભળાવ ' એ રીતે સંભળતાં ક્રોધથી ધમધમીને સોમ, સમુદ્રવિજય રાજાને કહેવા લાગ્યો—' હે દશાર્હ ! તારો આ પુત્ર કુલાગાર સમાન છે, એની શામાટે ઉપેક્ષા કરે છે ? આ તેના વચનથી ક્રોધે ધગધગતો અનાધૃષ્ટિ કુમાર બોલ્યો—' અરે સોમ ! પિતા પાસેથી વારંવાર ખંને પુત્રોની માગણી કરતાં તું શરમાતો નથી ? તે જરાસંધ જમાઇના વધથી દુઃખાયો છે, તો અમે છ લાઈઓના વધથી શું નથી દુઃખાયા ? મહાભુજ રામ, કૃષ્ણ અને બીજા અકરાદિક અમે આવું બોલનાર તને કદિ સહન કરનાર નથી. ' એ રીતે અનાધૃષ્ટિએ ક્રોધથી તેને નિર્મંછ્યો, એટલે સમુદ્રવિજય રાજાથી ઉપેક્ષા કરાયેલ સોમરાજા ક્રોધથી ધમધમતો રાજગૃહમાં ગયો. પછી બીજે દિવસે સમુદ્રવિજય રાજાએ પોતાના ખાંધવોને લેગા કરીને નૈમિત્તિકોમાં ઉત્તમ અને હિતકારી એવા કોબૂકિ નામના નિમિત્તિયાને પૂછ્યું—' હે ભદ્ર ત્રણ ખંડના સ્વામી એવા જરાસંધ રાજાની સાથે અમારો વિગ્રહ ઉપસ્થિત થયો છે. તો હવે શું થશે, તે કહે. ' તે બોલ્યો કે —' અહ્ય સમયમાંજ આ મહાબલવંત રામ-કેશવ, તે જરાસંધને મારીને ત્રણ ખંડના સ્વામી થશે, પરંતુ તમે અત્યારે સમુદ્ર કિનારે થઈને પશ્ચિમ દિશાતરફ જાઓ. તમારે ત્યાં જતાંજ શત્રુના ક્ષયની શરૂઆત થશે. વળી આ સત્યભામા જ્યાં બે પુત્રને જન્મ આપે, ત્યાંજ નગરીની સ્થાપના કરીને તમારે નિ.શંક થઈને રહેવું. ' એમ સાંભળીને રાજા હર્ષ પામ્યો. પછી પૃથ્વીની ઉદ્ધોષણથી પોતાનું પ્રયાણ તેણે પોતાના સંબંધીઓને જણાવ્યું. અગ્યાર કુલકોટિસહિત સમુદ્રવિજય રાજાએ મથુરાનગરીનો ત્યાગ કર્યો. ત્યાંથી શ્રીયંપુરમાં જઈ સાત કુલકોટિલઈને પોતાની સાતિસહિત ગાલ્યો, ઉગ્રસેન રાજા પણ તેની પાછળ ગયો, અને બધા વિંધ્યાચલના મધ્ય રસ્તામાં મુજો જવા લાગ્યા.

હવે સોમરાજાએ આવીને તે બધું જરાસંધને કહી સંભળાવ્યું એટલે તે ક્રોધાયમાન થઈ ગયો. તેને ક્રોધીષ્ઠ બોધને તેના પુત્ર કાલકુમારે કહ્યું કે—'હે તાત ! તમારી આગળ એ બીજણ ચાલવો શું માત્ર છે ? માટે મને હુકમ કરો કે તેમને સમુદ્ર કે અગ્નિના મધ્યમાંથી અને દિશાઓના અંતથી ખેંચીને મારીશ, નહિ તો હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ, પણ કોઈરીતે પાછો હકીશ નહિ. ' ત્યાર પછી પાંચસે

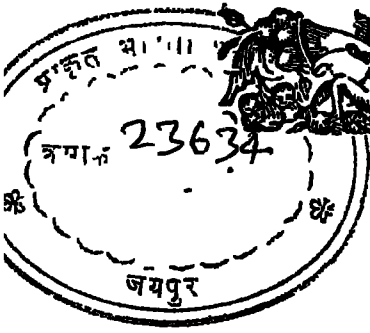
રાત્રીએ સહિત તથા મહાસૅન્યથી પરવરેલ એવા કાલકુમારને તેણે યાદવોને હ-
ણવાને માટે આદેશ કર્યો. એટલે કાલ પોતાના ભાઈ યવન સહદેવ સહિત
અપશુકન તથા દુષ્ટ નિમિત્તોએ વાર્યા છતાં તે પાછો ન હક્યો, અને યાદવોની
પાછળ પાછળ જતા અદ્ય સમયમાજ નણકમા જ્યા યાદવો વાસ કરી રહ્યા છે
એવી વિધ્યાયલની અધોભૂમિમાં તે આવી પહોચ્યો. એવામાં કાલકુમારને નણક
આવેલો જોઈને રામ-કૃષ્ણની અધિષ્ઠાયક દેવતાએ એક દ્વારવાળો, વિસ્તીર્ણ અને
ઉન્નત એવો એક પર્વત વિકુર્ચ્યો, અને ‘અહી રહેલ યાદવોનું સૅન્ય અગ્નિથી
ભસ્મ થઈ ગયું.’ એમ રોતી એક સ્ત્રી ને ચિતા સ્ત્રીપે વિકુર્વી. તેને જોઈને
કાલકુમાર બોલ્યો—‘હે ભદ્રે ! તું કેાણ છે ? અને આમ રૂદન શા માટે કરે છે ?’
ત્યારે તે બોલી કે—‘જરાસંધથી ભય પામીને બધાએ યાદવો નાશી ગયા અને
તેમની પાછળ કાલની સંભાન વીર કાલકુમાર દોડ્યો તે પાસે આવેલ
સંભળતાંબધા યાદવો અક્ષિત થઈને અગ્નિમા પેઠા, દર્શાહો, તથા રામ-
કૃષ્ણ અહીં ચિતામાં પેઠા. તે બંધુઓના વિયોગથી હું પણ અગ્નિમાં પ્રવેશ
કરું છું.’ એમ કહીને તે અગ્નિમા પેઠી ત્યારે દેવતાથી મોહિત થઈ કાલે
યવન સહદેવ તથા ધીજ્જ રાજાઓને કહ્યું કે—‘મેં પિતા અને જૅન પાસે આવી
પ્રતિજ્ઞા કરી છે કે—‘અગ્નિ વિગેરેમાંથી જેથી કહાડીને પણ યાદવોને હું અવશ્ય
મોરીશ.’ મારા ભયથી અગ્નિમાં પેઠેલા તેમને હણવાને સન્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો હું
પણ આ બળતા અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ.’ એમ કહી તે કાલ ઢાલ, તલવાર લઈને
પતંગની જેમ અગ્નિમાં પેઠો, અને દેવતાઓથી મોહિત થયેલા પોતાના સંખ-
ધિઓના દેખતાં તે મરણ પામ્યો. એવામાં સૂર્ય અસ્ત થયો. તેથી તે યવન સહ-
દેવાદિક ત્યાંજ રાત રહ્યા. પ્રભાત થતાં તે પર્વત અને ચિતા તેમના જોવામા ન
આવી. તે વખતે દ્રુતોએ આવીને તેમને કહ્યું કે—‘ યાદવો દૂર નીકળી ગયા.’
પછી વૃદ્ધોના વિચારથી તે દેવતાએ કરેલ સંમોહ જાણીને યવનાદિક પાછા ફરી તે
બધું જરાસંધને કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળતા જરાસંધ અત્યંત મુર્છા પામીને
પૃથ્વી ઉપર પડી ગયો, અને સાવધાન થતા સમકાલે—‘હા કાલ ! હા કાલ ! હા કંસ !
હા કંસ ! એમ બોલતો તે કરૂણ સ્વરે રોવા લાગ્યો હવે યાદવોએ જતા જતાં કાલનું
મરણ જાણીને જેમને વિવાસ આવેલ છે એવા તેમણે પરમ આનંદથી કોપ્તકિયું
પૂજન કર્યું. રસ્તામા એક વનમાં રહેતા તેમની પાસે અતિમુક્તક તે ચારણર્ષિ
આગ્યા, સમુદ્રવિજયે તેની પૂજા કરી. પછી તે મહાસુનિને નમીને તેણે પૂછ્યું કે—
‘હે સ્વામીન ! આ સંકટમાં અમારું શું થશે ?’ એટલે તે સુનિ બોલ્યા કે—‘ હે
ગજન ! ભય ન પામ. આ તારો અરિષ્ટનેમિકુમાર બાવીશમે તીર્થ કર અને અ-
દિતીય બલવાન થશે, અને આ રામ-કૃષ્ણ બલદેવ અને વાસુદેવ દ્વારકામા રહેતાં
જરાસંધનો વધ કરીને અર્ધ ભરતના સ્વામી થશે.’ તે સાંભળી હર્ષિત થયેલ

સમુદ્રવિજય રાજાએ તે સુનિને પૂજાને વિસર્જન કર્યા. પછી સુએ પ્રયાણ કરતા યાદવો સૌરાષ્ટ્રદેશમાં ગયા, અને ત્યાં ગિરનારની ઉત્તરને પશ્ચિમે અઢાર કુલકોટિ સહિત તેમણે પહાવ નાખ્યો. ત્યાં કૃષ્ણની પત્ની સત્યભામાએ જાત્ય સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળા લાતુ અને લામર નામના બે પુત્રોને જન્મ આપ્યો. પછી કોટ્ટ કીએ બતાવેલ દિવસે સ્નાન અને બલિકર્મ કરી હરિએ અષ્ટમ તપ કરીને સમુદ્રની પૂજા કરી એટલે ત્રીજી રાત્રે લવણસમુદ્રનો અધિષ્ઠાયક સુસ્થિત નામે દેવ આકાશમાં રહી અંજલિ જોડીને આવ્યો. તેણે કૃષ્ણને પાંચજન્ય શંખ તથા રામને સુધૌષ શંખ તેમજ દિવ્ય રત્ન, માળા અને વસ્ત્રો આપ્યાં અને કહ્યું કે—‘ હે કેશવ ! હું સુસ્થિત નામે દેવ છું. તે’ મને શા માટે યાદ કર્યો છે ? બોલ, તારું શું કામ કરે ? ’ ત્યારે કૃષ્ણે તે દેવને કહ્યું—‘ પૂર્વે વાસુદેવોની જે અહીં દ્વારકા નગરી હતી, તેને જળથી ઢાંકી દીધી છે, મારે વસવાને માટે તેનું સ્થાન પ્રગટ કર. ’ એટલે તે દેવતાએ કબુલ રાખી તે પ્રમાણે કરીને ઈંદ્રને વિનંતિ કરી, ત્યારે સૌધ-મેંદ્રની આજ્ઞાથી ધનદે બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન વિસ્તૃત એવી રત્નમય દ્વારકા નગરી બનાવી તેની ચારે બાજુ અઢાર હાથ ઉંચે, નવ હાથ પૃથ્વીમાં ગયેલ, બાર હાથ પહોળો તથા ખાઈ સહિત કિલ્લો બનાવ્યો. વળી ત્યાં વૃત્ત, ચતુરસ્ર, વ્યાયત, ગિરિકૃટ, સ્વસ્તિક, સર્વતોભદ્ર, મંદર, અવતંસ, અને વર્ધમાન એવા નામે લાખો ગમે એક લોંચના, બે લોંચના, ત્રણ લોંચના, એમ સાત લોંચ સુધીના મહેલો બનાવ્યા, વળી વિચિત્ર રત્ન, માણિક્ય, સુવર્ણ અને રૂપાના ચત્વરો (જ્યાં ચાર રસ્તા સાથે મળે તેવા સ્થાનો) માં, ત્રિકો (ત્રણ રસ્તા ભેગા થાય તેવા સ્થાનો) માં હજારો દિવ્ય જિનચૈત્ય કરાવ્યાં. તેમાં પ્રથમ અગ્નિ ખુણે કિલ્લા સહિત સુવર્ણનો સ્વસ્તિક નામે મહેલ સમુદ્રવિજય રાજાને માટે તૈયાર થયો. તેના સમીપે અશ્વોભ્ય અને સ્તિમિતના અનુક્રમે હર્ગ (કોટ) સહિત નંદાવર્ત તથા ગિરિકૃટ નામે પ્રાસાદ થયા. નૈર્ઋત ખુણે સાગરને માટે ઉચો અષ્ટાંશ નામે પ્રાસાદ થયો. પછી હિમવાન અને અચલને માટે વર્ધમાન નામના બે પ્રાસાદ થયા. વાયવ્ય ખુણામાં ધરણુને માટે પુષ્પપત્ર નામે પ્રાસાદ, પૂરણુને માટે આલોકદર્શન નામે પ્રાસાદ, અને તેની પાસે અભિચંદ્રને માટે વિસુક્ત નામે પ્રાસાદ થયો. પછી ઈશાન ખુણે વસુદેવને માટે કુબેરચંદ નામે પ્રાસાદ થયો, ઉચ્ચેનનો રાજમાર્ગની પાસે ત્રિવિહારક્ષમ નામે પ્રૌઢ પ્રાસાદ થયો, બધા પ્રાસાદો કલ્પવૃક્ષો સહિત, ગજશાળા અને અશ્વશાળાથી મહિત, ગદ્યુક્ત મોટાદાર અને ધ્વજ સમૂહને ધારણ કરનારા હતા તે બધાની મધ્યભાગમાં વસુદેવનો ચોરસ અને મોટા દ્વારવાળો પૃથ્વીજય નામે મહાન પ્રાસાદ કરવામાં આવ્યો. તે પછી અઢાર ભૂમિ (લોચ) વાળો, નાના પ્રકારના અનેક ઘરો સુક્ત એવો સર્વતોભદ્ર નામે પ્રાસાદ વાસુદેવનો થયો. રામ કૃષ્ણના પ્રાસાદની સમક્ષ

વિશદ રત્ન અને માણિક્ય મય તથા મુખમાં સમાન એવી સર્વપ્રભાસા નામે સભા હતી. ત્યારપછી વિશ્વકર્માએ એકસો આઠ હાથ ઉંચો, જિન પ્રતિમાથી વિભૂષિત, મેડુ શિખર સમાન ઉંચો. મણિ. રત્ન, માણિક્ય અને કનકમય, અનેક લોચ તથા ગવાક્ષ વિગેરેથી વિરુજિત, વિચિત્ર કનકની વેદિકા સહિત. અને મનોહર એવો જિન પ્રાસાદ બનાવ્યો. વળી સરોવરો. દીર્ઘિકા, વાવો, ચૈત્યો, ઉદ્યાનમાર્ગ અને બીજી બધું ત્યાં ધનદે એક અહોરાત્રમાં બનાવી દીધું. એ પ્રમાણે ઇંદ્રપુરી સમાન વાસુદેવની મનોહર દ્વારકાનગરી ધનદે તૈયાર કરી ને નગરીનો પૂર્વ દિશાએ ગિરનાર પર્વત, દક્ષિણ દિશાએ માત્યવાન પર્વત. પશ્ચિમ દિશાએ સોમનસ, અને ઉત્તર દિશાએ ગંધ માદન—એમ ચાર મોટા પર્વતો હતા. હવે પ્રભાત થતાં પૂર્વના વણા પુણ્યને લીધે કુળેરે કૃષ્ણને બે પીળા વસ્ત્ર, નક્ષત્ર માલા, મુગટ, ટોત્તુલ નામે મહારત્ન. શાંગ ધનુષ્ય, અક્ષય બાણવાળા બે ભાથા નંદક નામે બરડા. કોમોદકી ગદા, અને ગરુડધ્વજ નામે રથ એ બધા આપ્યાં. અને રામને વનમાલા નામે આભરણુ વિશેષ, હલ, મુશલ. બે આયુધ, બે વસ્ત્ર. તાલધ્વજ રથ, અક્ષય બાણવાળા બે ભાથા અને ધનુષ્ય—એ બધાં ધનદે આપ્યાં. પછી ધનદે દશે દશાર્દેને રત્નો અને ભૂષણો આપ્યાં. કારણ કે તેઓ રામ—કૃષ્ણને પૂજનીય હતા. હવે બધા યાદવોએ કેથવને શત્રુઓનો સ્થ કરનાર જાણીને હર્ષ પૂર્વક પશ્ચિમ અસુદ્રના કિનારા પર તેનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. પછી સિદ્ધાર્થ સારથિ સહિત બલદેવ અને દાહક સારથિ સહિત કેશવ એ બંને વીરો દ્વારકામાં પ્રવેશ કરવાને રથ પર બેઠા. નક્ષત્રો વડે ચંદ્ર—સૂર્યની જેમ રથમાં બેઠેલા યાદવોથી પર વરેલા તે બંને વીરોએ જ્ય જ્ય નાદની સાથે દ્વારકામાં પ્રવેશ કર્યો. તે વખતે તે નગરીમાં ધનદે સાહાત્રણ દિવસ રત્ન. મણિ. માણિક્ય, કાંચન, રજત, ધન, ધાન્ય અને વિચિત્ર વસ્ત્રોને વૃષ્ટિ કરી પછી કુળેરે બતાવેલ વરમા સર્વ લોકોએ મુખે વાસ કર્યો, હવે વિષ્ણુ વિગેરે બધા યાદવોએ તે નગરીમાં નિવાસ કર્યો કુળેર તેમની અતુલ વાંછાને પૂરતો હતો. વળી શ્રેષ્ઠ ઘરોવાળી દ્વારકાને સુવર્ણ, ધાન્ય અને વિવિધ વસ્ત્રોથી સ્પર્ણ રીતે પૂરિત થતાં તેમાં અપહારો નિરંતર ચોતરફથી તરત આવવા લાગી

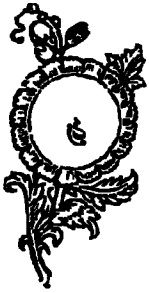
એ પ્રમાણે શ્રી ગુણુ વિજય ગણિ વિરચિત શ્રીમાન્ અરિષ્ટ નેમિના ચરિત્રમાં પાંચમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

ષષ્ઠ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

શ્રી નેમનાથ પ્રભુનું આલય જીવન, શ્રીકૃષ્ણે કરેલુ

રૂકિમણીનું હરણ અને પ્રદુમ્ન જન્મ.

વે રામ સહિત કૈશવ દશે દશાહોને અનુસરતો, યાદવોના પરિવારથી પરવરેલ કીડા કરતો તે દ્વારકામા સુખે રહેવા લાગ્યો. વળી ત્યાં દશાહોને પ્રમોદ પમાડતા તથા રામ-કૃષ્ણના મનને આનંદ પમાડતા શ્રીનેમિનાથ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. પોતે વૃદ્ધ છતાં લઘુ બનીને સર્વ બ્રાતાઓ સ્વામીની સાથે કીડા પર્વતપર અને ઉદ્યાનાદિકમાં કીડા કરવા લાગ્યા. દશ ધનુષ્ય ઉંચા પ્રભુ અનુક્રમે યૌવનવય પામ્યા, પરંતુ જન્મથી કામને જીતનાર હોવાથી તે વિકાર રહિત છે. માત પિતા, તથા રામ-કૃષ્ણાદિક આધવો દિવસે દિવસે પરણવાની આર્થના કરે છે, તથા પિ ભગવંત કૌંઠ કન્યાનું પાણિયહણ કબુલ કરતા નથી. હવે બાજુ શક અને ઇશાન સાથે મળ્યા હોય તેવા રામ અને કૃષ્ણ બંને પોતાના બળથી ઘણા માંડલિક રાજાઓને તાબે કરીને રાજ્ય કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે નારદ ઋષિ ફરતો ફરતો કૃષ્ણના ઘરે આવી અડ્યો. રામ સહિત કૃષ્ણે પોતે તેને વિધિ પૂર્વક પૂજ્યો, પછી તે કૃષ્ણના અંતઃપુરમાં ગયો, ત્યાં દર્પણમા પોતાનું સ્વરૂપ જોતિ સત્યભામાએ વ્યગ્ર હોવાથી આસનાદિકવડે તેનો આદર સત્કાર ન કર્યો. એટલે તે કોધાયમાન થઈને ત્યાંથી નીકળી ગયો અને વિદ્રુહ ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘વાસુદેવમાં અંતઃપુરમાં નારદો બધા નિરતર આદર પામ્યા છે, અને આ પતિને વલ્લભ હોવાથી ગર્વિષ્ઠ થયેલી સત્યભામાએ મારી સામે અભ્યુત્થાન કરવાનું તો ફર રહ્યું, પરંતુ મારી સામે પણ ન જોધું. માટે એને અત્યંત રૂપવતી એવી સપત્નીની પ્રાપ્તિના મહા સંકટમાં નાખું.’ એમ વિચારતો નારદ કુંડિન પુરમાં ગયો. ત્યાં લીલમક નામે રાજા હતો. તેની યશોમતી નામે સ્ત્રી હતી તેમનો રૂકિમ નામે પુત્ર અને દિવ્ય રૂપને ધારણ કરનાર રૂકિમણી નામે પુત્રી હતી. ત્યાં નારદ ગયો, એટલે રૂકિમણીએ ઉઠીને નમસ્કાર કર્યા, ત્યારે નારદે આશિષ આપી કે—‘અર્ધ ભરતનો ધણી કૃષ્ણ તને વર મળે.’ ત્યારે તેણીએ પૂછ્યું કે—‘એ કૃષ્ણ કોણ ?’ એટલે નારદે તેના અદ્ભૂત અને અસાધારણ

એવા શૈયાદિક ગુણો કહી બતાવ્યા. તે સાલણીને રૂકિમણી તત્કાલ કેશવ ઉપર અનુરક્ત થઈ, અને કૃષ્ણનેજ મહાત્મી તે મહનાતુર બની ગઈ. પછી નારદે તેનું રૂપ પટપર આલેખી, દ્વારકામાં આવીને કૃષ્ણને બતાવ્યું. લોચનને અમૃત સમાન તે રૂપ જોઈને કૃષ્ણે નારદને પૂછ્યું કે—‘હે ભગવન! આ કઈ દેવીને તમે પટપર આલેખી છે? તે કહો.’ ત્યારે નારદ હસીને બોલ્યો કે—‘હે કેશવ! આ દેવી નથી, પણ કુંડિનપુરના સ્વામી રૂકિમ રાજની યેન એ કુમારી છે’ તે સાલણીને તેના રૂપથી વિસ્મય પામેલ અને ચોહિત થયેલ ગોવિંદે તરત રૂકિમરાજ પાસે માણસ મોકલીને મીઠી વાણીથી રૂકિમણીની માગણી કરી. ત્યારે રૂકિમરાજ હસીને બોલ્યો કે—‘અહો! આ ગોવાળ હીન કુળવાળો છતાં મૂઠ મારી યેનની માગણી કરે છે. આ તેનો મનોરથ કેવો છે? એના રૂપને લાયક શિશુપાલ રાજને હું મારી યેન આપીશ. એમનો યોગ સોહિણી અને ચંદ્રમા જેવો ઉચિત થશે.’ એમ તેના કઠોર બોલ સાલણી ફરે આવીને કૃષ્ણને કહી સંભળાવ્યા, હવે તે વૃત્તાત જાણી પિતાની યેન એવી ધાત્રીએ રૂકિમણીને સ્નેહથી એકાનમાં બોલાવીને કહ્યું કે—‘હે પુત્રી! બાલ્યાવસ્થામાં તને મારા ખોળામાં બેઠેલી જોઈને અતિમુક્તક મુનિએ કહ્યું હતું કે—‘આ કૃષ્ણની પટરાણી થશે’ ત્યારે મેં પૂછ્યું કે—‘કૃષ્ણ શી રીતે ઝોળખાશે?’ તે બોલ્યા કે—‘પશ્ચિમ સમુદ્રપર દ્વારકા નગરીને સ્થાપવાથી કૃષ્ણ જણાશે.’ તેણે માગ્યા છતાં રૂકિમએ તને કૃષ્ણ સાથે ન વસાવી, પરંતુ દમ્ભલોપના પુત્ર શિશુપાલને તે આપવા ઇચ્છે છે.” તે સાલણીને રૂકિમણી બોલી કે—‘માત! ઋષિઓનું વચન શું અન્યથા થાય? પ્રાતઃકાલનો ગર્જરવ શું નિષ્ફલ જાય?’ એ રીતે કૃષ્ણ ઉપર રૂકિમણીનો ભાવ જાણીને તે ધાત્રીએ ગુમ ફરતથી કૃષ્ણને જણાવ્યું કે—‘માઘ માસની અજવાળી અષ્ટમીએ નાગપૂજના બાને રૂકિમણીની સાથે ખૂદાર નીકળીને હું ઉદ્યાનના માર્ગે જઈશ. જો તમારે રૂકિમણીને પરણવી, હોય, તો ત્યાં તમે આવજો, નહિ તો તેને શિશુપાલ પરણી જશે.’

હવે અહીં રૂકિમ રાજએ બોલાવેલ શિશુપાલ રૂકિમણીને પરણવાને સૈન્ય સહિત કુંડિનપુરમાં આવ્યો. ત્યાં રૂકિમણીના પાણિગ્રહણને માટે તૈયાર થઈ આવેલ શિશુપાલના સમાચાર રૂકલિકુતૂહલી નારદે કૃષ્ણને જણાવ્યા ત્યારે કૃષ્ણ પણ પોતાના સખ ધી જનો ન જાણી શકે તેમ રામની સાથે રેવિભિન્ન રથમાં બેસીને કુંડિનપુરમાં ગયો, એટલે તે ધાત્રી તથા અન્ય સખીઓ સહિત રૂકિમણી નાગપૂજના બાને ઉદ્યાનમાં આવી. ત્યારે કૃષ્ણે પણ રથથી ઉતરી, પોતાનું મૂલથી સ્વરૂપ જણાવી, તે ધાત્રીને નમીને રૂકિમણીને કહ્યું કે—‘હે સુંદરી! માલતી તરફ મધુકર-ભ્રમરની જેમ તારા ગુણોથી ખેંચાયેલો હું કેશવ બહુ દૂરથી તારી પાસે આવ્યો છું. માટે મારા રથમાં બેસી જા.’ એટલે તેના ભાવને જાણનારી ધાત્રીની

ઐરણ્યથી રોમાંચિત થયેલ રૂઢિમણી તરતજ કૃષ્ણના હૃદયની જેમ રનેહ પૂર્વક રથપર ચડી. પછી ગોવિંદ કંઈક દૂર ગયા, ત્યારે પોતાનો દોષ ટાળવાની ખાતર તે ધાત્રી તથા બીજી દાસીઓએ ઉચ્ચથી પોકાર કર્યો કે—‘ હે રૂઢિમન ! હે રૂઢિમન ! આ તારી રૂઢિમણી ખેંચને ચોરની જેમ રામ સહિત કૃષ્ણ બલાત્કારથી હરી જાય છે. એવામાં રામ-કૃષ્ણ પોતાના પાંચ જન્ય અને સુઘોષ શખ વગાડ્યા, ત્યારે સમુદ્રની જેમ રૂઢિમનું સમસ્ત નગર અત્યંત ક્ષોભ પામ્યું. પછી મહાભુજ-વાળા, મહાબલવાળા અને મહા સૈન્યવાળા એવા રૂઢિમ અને શિશુપાલ બંને રામ-કૃષ્ણની પાછળ દોડ્યા. તે બેઘને બોળામા બેઠેલ રૂઢિમણીએ ચકિત થઈને હરિને કહ્યું કે—‘ હે નાથ ! મારો ભાઈ દૂર અને મહા બલવાન છે, તથા શિશુ-પાલ પણ તેના જેવોજ છે. વળી બીજા પણ તેમના ઘણા સુભટો અહિં આવતા દેખાય છે. અને અહીં તમે બે એકલા છો. તેથી હું ભય પામું છું કે શી ગતિ થશે ? ’ ત્યારે હરિ હસીને બોલ્યા—‘ હે સુંદરી ! તું ભય ન પામ, તું ક્ષત્રિય સુતા છે. મારી આગળ આ રૂઢિમ વિગેરે બિચારા શુ માત્ર છે ? આ માફ બળ બે. ’ એમ કહીને તેને વિશ્વાસ પમાડવા કૃષ્ણે અર્ધચંદ્ર બાણના એક ઘાથી કમલનાલની એક પંક્તિની જેમ તાલ વૃક્ષોની શ્રેણિને છેદી (વીધી) નાખી, અને વળી વીંટીની હીરાકણીને અંગુષ્ઠ અને અશુભિથી દબાવતાં રંધાયેલ મસુર ધાન્યના કણની જેમ લીલાથી તેને ફળી નાખી. ત્યારે પોતાના પતિના તે બલથી રૂઢિમણીને બહુ આનંદ થયો. પછી ગોવિંદ રામને કહ્યું કે—‘ તમે આ રૂઢિમણીને લઈને જાઓ, હું પાછળ આવતા રૂઢિમ વિગેરેને મારતો આવીશ. ’ ત્યારે રામ બોલ્યા કે—‘ હે બ્રાત ! તું જા, હું એ બધાએને મારીશ. ’ તે સાંભળીને રૂઢિમણી ભયભીત થતી બોલી કે—‘ મારા ભાઈને બચાવજો. ’ ત્યારે ગોવિંદની અનુમતિ-થી રામે તેનું વચન કબુલ રાખ્યું, અને ચુદ્ધ કરવાને ત્યાંજ બિલો રહ્યો, તથા જનાર્દન (કૃષ્ણ) રૂઢિમણીને લઈને ચાલ્યા ગયા.

હવે સંગ્રામમાં સાવધાન અને મુશલાયુધને જેણે ફેંકેલ છે એવા બલભદ્રે, મંથનાચલ જેમ સમુદ્રને મંથે તેમ આવેલ સૈન્યને વલોવી નાખ્યું. તેના મુશલ વડે વજ્રથી જેમ પર્વતો પડે તેમ હાથીઓ પૃથ્વી ઉપર પડવા લાગ્યા, અને રથો ઘડાના હીકરાની જેમ ભાગીને ભુકેલુકા થઈ ગયા. તે રામે શિશુપાલની સાથે રૂઢિમની સેનાનો પરાલવ કર્યો, ત્યારે વીરમાની રૂઢિમ બલભદ્રને કહેવા લાગ્યો કે—‘ અરે ગોવાળ ! મેં તને બોલ્યો. મારી આગળ આવી જા આ હું તારા ગો-હંધના પીવાથી ચડેલ મહને ઉતારીશ. ’ ત્યારે રામે લીધેલ વચનને યાદ કરતાં મુશલ મૂકીને બાણોથી તેના રથને ભાંગી નાંખ્યો, તથા બખતરને લેહી નાખ્યું, અને વેગથી અશ્વોને મારી નાખ્યા. પછી લગલગ મરવાની અણી મુખી પહોંચેલ રૂઢિમના

હુરખ-ખાણથી માથાના વાળ મુંડીને હસતા હસતા રામ તેને કહેવા લાગ્યો—
તું મારા ખાતાની વધૂનો લાઈ છે, માટે મારવા લાયક નથી. અરે ! હવે ચાલ્યો
જા. તું લલે મુંડ મુંડાવેલ છતાં અમારા પ્રસાદથી તારી સ્ત્રીઓ સાથે લોગ
વિલાસ કર ' એમ કહીને ખલદેવે તેને છોડી મૂક્યો. તે શરમનો માર્યો કુંડિનપુ-
રમા ન ગયો, પરંતુ ત્યાજ લોજકેટ નામે નગર વસાવીને રહ્યો.

હવે કૃષ્ણે દ્વારકામાં પ્રવેશ કરતાં રૂક્મિણીને કહ્યું કે—‘ હે દેવી ! દેવતાએ
રચેલી આ મારી રત્નમય નગરી નિહાલ હે સુષ્ટુ ! અહીં કલ્પવૃક્ષથી વિરાજીત
ખગીચામા મારી સાથે તું સુર સુહરીની જેમ નિરતર ઇચ્છા સુખજ સુખે કીડા
કરજે. ’ ત્યારે રૂક્મિણીએ કેશવને કહ્યું કે—‘ હે પ્રિયતમ ! તમારી સ્ત્રીઓ મોટી
ઋદ્ધિ સહિત અને મોટા પરિવાર યુક્ત તેમના પિતા વિગેરે વડીલોએ તમોને આપી
છે, અને મને તો એક દેહીની જેમ તમે એકલા લઈ આવ્યા છો, માટે તેઓ મારી
મક્કરી ન કરે, તેમ કરજો. ’ તે સાંભળીને કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘ તને તેમના કરતા
અધિક કરીશ ’ એમ રૂક્મિણીને કહીને તેને સત્યભામાના ઘર પાસે પ્રાસાદમાં
રાખી, અને ગધર્વ વિવાહથી તેને પરણીને વિષ્ણુએ પોતાની ઇચ્છા સુખજ રાત
ભર તેની સાથે કીડા કરી. તે વખતે કૃષ્ણે રૂક્મિણીના ઘરમા અન્ય જનને
આવવાનો પ્રતિબંધ કર્યો. એવામા સત્યભામાએ બહુજ આગ્રહથી કૃષ્ણને કહ્યું
કે—‘ હે પ્રિય ! નવી પરણી લાવેલ પત્ની મને દેખાડો. ’ ત્યારે ગોવિંદે
લીલા-ઉદાનમા લક્ષ્મી પ્રાસાદમા લક્ષ્મીની પ્રતિમાને સજ્જ કરવાના બહાને
મહાનિપુણ ચિત્રકારોના હાથે દૂર કરાવી, અને તેને ઠેકાણે રૂક્મિણીને સ્થાપન
કરી. વળી તેને લલામણુ કરી કે—‘ રાણીઓ આવે, ત્યારે તું દેવીની જેમ
નિશ્ચલ બેસજે. ’ એમ કહીને કૃષ્ણ પોતાના સ્થાને ગયો. એટલે સત્યભામાએ
તેને ફરીને પૂછ્યું કે—‘ નવીન પ્રિયતમાને તમે કયે ઠેકાણે રાખી છે ? ’
ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘ તેને શ્રી (લક્ષ્મી) પ્રાસાદમાં રાખી છે. ’ તે સાંભ-
ળીને સપત્નીઓ સહિત સત્યભામા શ્રી પ્રાસાદમા ગઈ. ત્યાં શ્રીના સ્થાને બેઠેલી
અને નિશ્ચલ એવી રૂક્મિણીને તેણે કહ્યું કે—‘ અહો ! લક્ષ્મીદેવીનું રૂપ ! અહો !
કારીગરોની કુશળતા ! ’ એમ કહી પ્રણામ કરીને સત્યભામાએ વિનંતિ કરી કે
—‘ હે દેવી ! હું હરિની નવીન પત્નીને રૂપમા જીતી-જાઉં, તેમ કર. આ મારો
મનોરથ જો સફળ થશે, તો તારી પૂજા કરીશ. ’ એમ કહીને તે કૃષ્ણ પાસે ગઈ,
અને બોલી કે—‘ તમારી પ્રિયતમા ક્યાં છે ? ’ એટલે હરિ સત્યભામા તથા બીજી
સ્ત્રીઓ સાથે શ્રી પ્રાસાદમાં આવ્યા ત્યારે ત્યાં રૂક્મિણીએ ઉઠીને કહ્યું કે—‘ હું
કોને નમું ? ત્યારે કૃષ્ણે તેને સત્યભામા દેખાડી. એટલે સત્યભામા બોલી કે—‘
એ મને શી રીતે નમશે ? ’ કારણ કે અજ્ઞાનથી હુંજ તેને નમી પડી. ’ ત્યારે
હરિએ હસીને કહ્યું કે—‘ ભગિનીને નમતા શો દોષ ? ’ એટલે સત્યભામા વલખી

થઈને પોતાના સ્થાને ચાલી ગઈ. પછી કૃષ્ણે રૂકિમણીને મોટી સપતિ આપી અને તેની સાથે તે સ્નેહ સુધારસમા નિમગ્ન થઈને વિલાસ કરવા લાગ્યા.

એક દિવસે નારદ ત્યાં આવ્યા, ત્યારે કેશવે તેને પૂછીને કહ્યું કે—‘હે ભગવન ! કંઈ આશ્ચર્ય નીહું ? કારણ કે તમે તેની ખાતર સર્વત્ર ભ્રમ્યા કરો છો.’ નારદ બોલ્યા—‘સાંભળ—વૈતાલ્ય પર્વતપર જાંબવાનું નામે વિદ્યાધર રાજા છે, તેની શિવચંદ્રા પત્ની છે, તેમનો વિષ્ણુક્ષેન નામે પુત્ર અને જાંબવતી નામે કુમારી પુત્રી છે. રૂપમાં તો તેની સમાન ત્રણે જગતમાં કોઈ જોઈ પણ નથી અને સાંભળી પણ નથી. તે રાજહંસીની જેમ ક્રીડા કરવાને સદા ગંગામા જાય છે. આશ્ચર્યરૂપ તેને જોઈને હું તને કહેવાને આવ્યો છું.’ તે સાંભળીને વિષ્ણુ લશ્કર તથા વાહનો સહિત સ્તવર ત્યાં ગયો, અને સખીઓથી પરવરીને રમતી તે જાંબવતીને તેણે જોઈ. ‘નારદે જેવી એને વર્ણવી, તેવીજ છે’ એમ બોલતાં હરિ જાંબવતીનું હરણ કરી ગયો ત્યારે મહાન્ ક્રોધાહલ થઈ પડ્યો. તરતજ ઢાલ—તરવારને ધારણ કરીને ક્રોધી બનતો જાંબવાનું તેની પાછળ આવ્યો, તેને અનાધૃષ્ટિ જીતીને કૃષ્ણની પાસે લઈ ગયો. એ રીતે વશ થયેલ જાંબવાને જાંબવતી વિષ્ણુને આપી, અને પોતે અપમાનને લીધે વિરક્ત થઈને દીક્ષા લીધી. તેના વિષ્ણુક્ષેન પુત્ર સહિત હરિ જાંબવતીને લઈને દ્વારકામાં ગયા. ત્યાં ગોવિંદે તેને રૂકિમણીના મકાન પાસે ધર આપ્યું, અને બીજું જે કાંઈ તેને જોતું હતું તે બધું આપ્યું. તેણે રૂકિમણીની સાથે મિત્રાઈ (સંગત) કરી.

એક વખતે સિંહલદ્વીપના સ્વામી શ્લક્ષ્ણરોમ રાજાની પાસે ગયેલ દૂતે પાછા આવીને ગોવિંદને કહ્યું કે—‘હે સ્વામિન્ ! શ્લક્ષ્ણરોમ તમારી આજ્ઞા માનતો નથી. વળી તેની લક્ષ્મણા નામે કન્યા છે, તે લક્ષ્ણાથી તમોનેજ લાયક છે. તે અત્યારે દ્રુમક્ષેન સેનાપતિના રક્ષણ નીચે સ્નાન કરવાને સાગરપર આવેલી છે અને ત્યાં સાત રાત્રિદિવસ સ્નાન કરશે.’ એમ સાંભળીને રામ સહિત કૃષ્ણ ત્યાં ગયો, અને તે સેનાપતિને મારીને તથા લક્ષ્મણને લઈને તે ચાલતો થયો, પછી તેને પરણીને તેણે જાંબવતીના ઘર પાસે રત્નગૃહમાં રાખી, અને પરિવાર આપ્યો.

હવે સુરાષ્ટ્ર દેશમાં આયુસ્મરી નામે નગરીમાં રાષ્ટ્રવર્ધન નામે રાજા હતો, તેની વિજયા નામે રાણી હતી. તેમને નમુચિ નામે મહાબલવાન યુવરાજ પુત્ર, અને રૂપ—સંપદાથી અસાધારણ એવી સુસીમા નામે પુત્રી હતી. દિવ્ય આયુધને જેણે સાધેલ છે એવો નમુચિ કૃષ્ણની આજ્ઞાને માનતો ન હતો. એક વખતે તે સુસીમાની સાથે પ્રભાસ તીર્થપર સ્નાન કરવાને ગયો. ત્યાં છાત્રણી નાખીને પડેલ તેને જાણી, સૈન્ય સહિત આવીને કૃષ્ણે તેને મારી નાખ્યો, અને સુસીમાને લઈ લીધી. તેને પરણીને લક્ષ્મણના ઘર પાસે હવેલીમાં રાખી. કેશવે તેને

પણ મોટી ઋદ્ધિ આપી. તે વખતે રાષ્ટ્રવર્ધન રાજાએ પણ સુસીમાને પરિવાર તથા હરિના વિવાહને યોગ્ય હાથી, ઘોડા વિગેરે મોકલ્યા. પછી મરૂદેશમા વીતભય નગરમા મેરૂ નામે રાજાની ગૌરી નામે કન્યાને કૃષ્ણ પરણ્યો અને તેને સુસીમાના ઘર પાસેના મકાનમા રાખી. હવે અરિષ્ટપુર નગરમાં રામ સહિત હરિ, હિરણ્યનાભ રાજાની પદ્માવતી પુત્રીના સ્વયંવર-મંડપમા ગયા. ત્યાં રોહિણીના ભાઈ હિરણ્યનાભ રાજાએ તે બંને વીરને પોતાના ભાણેજ સમજીને હર્ષપૂર્વક વિધિથી તેમનો સત્કાર કર્યો. હિરણ્યનાભ રાજાના રૈવત નામે જ્યેષ્ઠ બ્રાતાએ પિતાની સાથે નમિનાથના તીર્થમાં દીક્ષા લીધી, તેની રૈવતી, રામા, સીતા અને બંધુમતી એવા નામની ચારે પુત્રીઓ પૂર્વે રોહિણી પુત્ર રામને આપેલ હતી, તેથી બધા રાજાઓના દેખતાં હરિએ પદ્માવતીનું હરણ કર્યું, અને સ્વયંવરમાં આવેલ તથા યુદ્ધ કરતા બધા રાજાઓને તે જીતી ગયો, પછી પોત પોતાની પત્ની સહિત રામ-કૃષ્ણ દ્વારકામાં આવ્યા. ગોવિંદ ગૌરીના ઘરની પાસેના મહેલમા પદ્માવતીને રાખી

હવે ગાંધાર નામના દેશમા આવેલી પુષ્કલાવતી નગરીમા નગ્નજીત રાજાનો પુત્ર ચાક્રદત્ત નામે રાજા હતો. તેની મનને મોહ પમાડે તેવા રૂપને ધરનારી ગાંધારી નામે જન્મેન હતી. પિતા મરણ પામતાં ચાક્રદત્તને તેના ભાયાતો-એ જીતી લીધો. ત્યારે દૂત મારફતે તેણે કૃષ્ણ પાસે શરણ માગ્યું. એટલે હરિએ તરતજ ગાંધારમાં જઈને તેના ભાયાતોને સંગ્રામમા મારી નાખ્યા, અને ચાક્રદત્તે આવેલ ગાંધારીને તે પરણ્યો. તેને પદ્માવતીના ઘરની પાસેના મકાનમા રાખી, એ પ્રમાણે ક્રમે કરીને ઘરે આવેલી કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ થઈ

એક દિવસે રૂકિમણીના ઘરે અતિયુક્ત ઋષિ આવ્યા. તેને જોઈને સત્યભામા પણ તરત ત્યાં આવી. રૂકિમણીએ નમન કરીને તે સુનિને પૂછ્યું કે—‘હે ભગવાન! મને પુત્ર થશે કે નહિ? ત્યારે તને કૃષ્ણ સમાન પુત્ર થશે’ એમ કહીને સુનિ આજ્ઞા ગયા. હવે સત્યભામા તે સુનિ વચનને પોતાને લાગુ પડેલ માનતી, રૂકિમણીને કહેવા લાગી—‘મને કૃષ્ણ સમાન પુત્ર થશે’ રૂકિમણી બોલી—‘છલ કરવાથી ઋષિનું વચન ફલતું નથી.’ એ પ્રમાણે વાદ કરતી તે સત્યભામા અને રૂકિમણી બંને કૃષ્ણ પાસે ગઈ, ને વખતે ત્યાં આવેલ પોતાના ભાઈ દુર્યોધનને સત્યભામા એ કહ્યું—‘મારો પુત્ર તારો જમાઈ થશે.’ વળી રૂકિમણીએ પણ તેને તેજ રીતે કહ્યું ત્યારે દુર્યોધન બોલ્યો—‘તમારા બંનેમા એકજો પુત્રને જન્મ આપશે, તેને હું મારી પુત્રી આપીશ.’ એટલે સત્યભામા બોલી કે—‘જેણીનો પુત્ર પ્રથમ પરણશે, તેના વિવાહમા બીજાએ પોતાના કેશ આપવા આ બાબતમાં સાક્ષી અને જામીન બલદેવ, વિષ્ણુ અને દુર્યોધન’ એમ કહીને તે બંને પોત પોતાના ઘરે ગઈ,

હવે એક વખતે પ્રભાતે રૂક્મિણીએ સ્વપ્નમાં ધવલ વૃષભપર રહેલ વિમાનમાં પોતાને બેઠેલી જોઈ અને તે જાગત થઈ તેજ વખતે મહાશુક વિમાનથી ચલેલ મહર્ષિદેવ રૂક્મિણી રાણીના ઉદરમાં અવતર્યો. તેણીએ તે સ્વપ્ન હરિને કહી સંભળાવ્યું ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘તને જગતમાં એક વીર એવો પુત્ર થશે. એવામાં સત્યભામાની દાસીએ, વિષ્ણુએ કહેલ સ્વપ્નનો તેવા પ્રકારનો અર્થ સાલળી સત્યભામા પાસે આવીને કર્ણને દુઃખ ઉપજનાર તે અર્થ કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે તેણીએ ખોટા સ્વપ્ન કદપના કરીને કૃષ્ણની પાસે આવીને સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યું—‘આજે મેં ઐરાવણ એવો હાથી સ્વપ્નમાં જોયો. ’તેની બાદ્ય એટાથી કૃષ્ણે તે સ્વપ્નને બનાવટી જાણ્યા છતાં આ ‘શુભે ન થાય’ એમ ધારીને કહ્યું કે—‘તને સારો પુત્ર થશે’ તે વખતે દેવયાગે તેને પણ ગર્ભ રહ્યો, અને ઉદરવધવા લાગ્યું, પણ રૂક્મિણીનો ઉત્તમ ગર્ભ હોવાથી તેનું ઉદરજેવું હતું તેવુંજ રહ્યું. એક વખતે સત્યભામાએ કેશવને કહ્યું—‘આ તારી રૂક્મિણી ત્રિયતમાએ તને કપટથી ગર્ભ કહ્યો છે. ખંનેનું ઉદર જુઓ.’ એવામાં તેજ વખતે કૃષ્ણને વધાવટી એક દાસી દોડી આવીને બોલી—‘અત્યારે રૂક્મિણી રાણીએ સુવર્ણ જેવી કાતિવાળા મહાત્મા પુત્રને જન્મ આપ્યો તે સાંભળતા વલ્લભી થયેલ અને ક્રોધમાં આવી ગયેલ સત્યભામાએ પોતાના ઘરે જતાંજ ભાનુકે નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. હવે કૃષ્ણ હર્ષ પામતો રૂક્મિણીના ઘરે ગયો, અને ત્યાં પ્રથમ સિંહાસનપર બેસી પુત્રને મંગાવીને તેણે જોયો. પોતાના શરીરની કાતિથી એ સર્વ દિશાઓને પ્રદોષિત કરવાથી કૃષ્ણે તેને પ્રદ્યુમ્ન એવા નામથી બોલાવ્યો અને કેશવ ક્ષણવાર ત્યાં રહ્યો. તે વખતે પૂર્વલવના વૈરથી ધૂમકેતુ નામે દેવ રૂક્મિણીના વેરે આવી, બાલકને લઈને વૈતાલ્ય પર્વતપર આવ્યો અને ભૂતરમણ ઉદ્યાનમાં ટંકશિલા ઉપર જઈને વિચારવા લાગ્યો—‘શુ આને પછાડીને મારી નાખું? પરંતુ એમ કરવાથી આ દુઃખી નહિ થાય. માટે શિલા પરજ મૂકી દઉં કે જેથી આહારરહિત એ ક્ષુધાથી આકંઠ કરતો મરી જાય’ એમ નિશ્ચય કરી તે બાલકને ત્યાં મૂકીને તે પોતાના સ્થાને ગયો. હવે તે બાલક ચરમ શરીરી હોવાથી તથા નિરૂપકમ આયુષ્યવાળો હોવાથી બહુ પાંદડાંથી વ્યાપ્ત પ્રદેશમાં તે કંઈ પણ બાધા પામ્યા વિના શિલાપરથી નીચે પડ્યો. એવામાં પ્રભાતે અગ્નિજવાલ નગરથી પોતાના નગર તરફ જતાં કાલસંવર વિદ્યાધરનું વિમાન ત્યાં સ્ખલના પામ્યું. તે સ્ખલના કારણે વિચારતો નીચે ઉતર્યો, અને મહા તેજસ્વી તે બાલકને તેણે દીઠો. ‘મારા વિમાનના સ્ખલનમાં આ કોઈ મહાત્માજ કારણ ભૂત લાગે છે,’ એમ જાણી તેને લઈને પોતાની કનકમાલા પત્નીને પુત્ર તરીકે આપ્યો. અને તે વિદ્યાધર પોતાના મેઘકૃતનામના નગરમાં જઈને કહેવા લાગ્યો કે—‘મારી સ્ત્રીને શુદ્ધ ગર્ભ રહ્યો હતો, અત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો.’ પછી તે કાલસંવર

પણ મોટી ઋદ્ધિ આપી. તે વખતે રાષ્ટ્રવર્ધન રાજાએ પણ સુસીમાને પરિવાર તથા હરિના વિવાહને યોગ્ય હાથી, ઘોડા વિગેરે મોકલ્યા. પછી મરૂદેશમા વીત-ભય નગરમાં મેરૂ નામે રાજાની ગૌરી નામે કન્યાને કૃષ્ણ પરણ્યો અને તેને સુસી-માના ઘર પાસેના મકાનમાં રાખી. હવે અરિષ્ટપુર નગરમા રામ સહિત હરિ, હિરણ્યનાભ રાજાની પદ્માવતી પુત્રીના સ્વયંવર-મંડપમા ગયા. ત્યાં રાહિણીના ભાઈ હિરણ્યનાભ રાજાએ તે બંને વીરને પોતાના ભાણેજ સમજીને હર્ષપૂર્વક વિધિથી તેમનો સત્કાર કર્યો. હિરણ્યનાભ રાજાના દૈવત નામે જ્યેષ્ઠ બ્રાતાએ પિતાની સાથે નમિનાથના તીર્થમા દીક્ષા લીધી, તેની દેવતી, રામા, સીતા અને બંધુમતી એવા નામની ચારે પુત્રીઓ પૂર્વે રાહિણી પુત્ર રામને આપેલ હતી, તેથી બધા રાજાઓના દેખતાં હરિએ પદ્માવતીનું હરણ કર્યું, અને સ્વયં-વરમાં આવેલ તથા યુદ્ધ કરતા બધા રાજાઓને તે જીતી ગયો, પછી પોત પોતાની પત્ની સહિત રામ-કૃષ્ણ દ્વારકામાં આવ્યા. ગોવિંદે ગૌરીના ઘરની પાસેના મહે-લમા પદ્માવતીને રાખી

હવે ગાંધાર નામના દેશમાં આવેલી પુષ્કલાવતી નગરીમા નગ્નજીત રાજાનો પુત્ર આરુદત્ત નામે રાજા હતો. તેની મનને મોહ પમાડે તેવા રૂપને ધરનારી ગાંધારી નામે બહેન હતી. પિતા મરણ પામતાં આરુદત્તને તેના ભાયાતો-એ જીતી લીધો. ત્યારે દૂત મારફતે તેણે કૃષ્ણ પાસે શરણ માગ્યું. એટલે હરિએ તરતજ ગાંધારમાં જઇને તેના ભાયાતોને સંશ્રામમાં મારી નાખ્યા, અને આરુદત્તે આપેલ ગાંધારીને તે પરણ્યો. તેને પદ્માવતીના ઘરની પાસેના મકાનમા રાખી, એ પ્રમાણે કમે કરીને ઘરે આવેલી કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ થઈ

એક દિવસે રૂકિમણીના ઘરે અતિમુક્ત ઋષિ આવ્યા. તેને જોઇને સત્યભામા પણ તરત ત્યા આવી. રૂકિમણીએ નમન કરીને તે મુનિને પૂછ્યું કે—‘હે ભગવાન! મને પુત્ર થશે કે નહિ? ત્યારે તને કૃષ્ણ સમાન પુત્ર થશે’ એમ કહીને મુનિ આજ્ઞા ગયા. હવે સત્યભામા તે મુનિ વચનને પોતાને લાગુ પડેલ માનતી, રૂકિમ-ણીને કહેવા લાગી—‘મને કૃષ્ણ સમાન પુત્ર થશે’ રૂકિમણી બોલી—‘છલ કરવાથી ઋષિનું વચન ફલતુ નથી.’ એ પ્રમાણે વાદ કરતી તે સત્યભામા અને રૂકિમણી બંને કૃષ્ણ પાસે ગઈ, ને વખતે ત્યાં આવેલ પોતાના ભાઈ દુર્યોધનને સત્યભામા એ કહ્યું—‘મારો પુત્ર તારો જમાઈ થશે.’ વળી રૂકિમણીએ પણ તેને તેજ રીતે કહ્યું ત્યારે દુર્યોધન બોલ્યો—‘તમારા બંનેમા એકજે પુત્રને જન્મ આપશે, તેને હું મારી પુત્રી આપીશ.’ એટલે સત્યભામા બોલી કે—‘જેણીનો પુત્ર પ્રથમ પરણશે, તેના વિવાહમા બીજીએ પોતાના કેશ આપવા. આ બાબતમાં સાક્ષી અને જાનીન બલદેવ, વિષ્ણુ અને દુર્યોધન’ એમ કહીને તે બંને પોત પોતાના ઘરે ગઈ,

હવે એક વખતે પ્રભાતે રૂક્મિણીએ સ્વપ્નમાં ધવલ વૃષભપર રહેલ વિમાનમાં પોતાને બેઠેલી જોઈ અને તે જાગૃત થઈ તેજ વખતે મહાશુક વિમાનથી ચલેલ મહાદ્વિકા દેવ રૂક્મિણી રાણીના ઉદરમાં અવતર્યો. તેણીએ તે સ્વપ્ન હરિને કહી સંભળાવ્યું ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘તને જગતમાં એક વીર એવો પુત્ર થશે. એવામા સત્યભામાની દાસીએ, વિષ્ણુએ કહેલ સ્વપ્નનો તેવા પ્રકારનો અર્થ સાંભળી સત્યભામા પાસે આવીને કહ્યુંને દુઃખ ઉપજાનાર તે અર્થ કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે તેણીએ ખોટા સ્વપ્ન કદંપના કરીને કૃષ્ણની પાસે આવીને સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યું—‘આજે મેં ઐરાવણ જેવો હાથી સ્વપ્નમાં જોયો. ’તેની બાહ્ય ચેષ્ટાથી કૃષ્ણે તે સ્વપ્નને બનાવટી જાણ્યા છતાં આ ‘શુસ્ત્રે ન થાય’ એમ ધારીને કહ્યું કે—‘તને સારો પુત્ર થશે’ તે વખતે દૈવયાગે તેને પણ ગર્ભ રહ્યો, અને ઉદર વધવા લાગ્યું, પણ રૂક્મિણીનો ઉત્તમ ગર્ભ હોવાથી તેણે ઉદર જેવું હતું તેવુંજ રહ્યું. એક વખતે સત્યભામાએ કેશવને કહ્યું—‘આ તારી રૂક્મિણી ગ્રિયતમાએ તને કપટથી ગર્ભ કહ્યો છે. અંનેનું ઉદર જુઓ’ એવામાં તેજ વખતે કૃષ્ણને વધાવટી એક દાસી દોડી આવીને બોલી—‘અત્યારે રૂક્મિણી રાણીએ સુવર્ણ જેવી કાતિવાળા મહાત્મા પુત્રને જન્મ આપ્યો તે સાંભળતા વલખી થયેલ અને ક્રોધમા આવી ગયેલ સત્યભામાએ પોતાના ઘરે જતાંજ ભાનુકે નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. હવે કૃષ્ણ હર્ષ પામતો રૂક્મિણીના ઘરે ગયો, અને ત્યાં પ્રથમ સિંહાસનપર બેસી પુત્રને મંગાવીને તેણે જોયો. પોતાના શરીરની કાતિથી એ સર્વ દિશાઓને પ્રવેશિત કરવાથી કૃષ્ણે તેને પ્રદ્યુમ્ન એવા નામથી બોલાવ્યો અને કેશવ ક્ષણવાર ત્યાં રહ્યો. તે વખતે પૂર્વભવના વૈરથી ધૂમકેતુ નામે દેવ રૂક્મિણીના વેપે આવી, બાલકને લઈને વૈતાલ્ય પર્વતપર આવ્યો અને ભૂતરમણ ઉદ્યાનમાં ટંકશિલા ઉપર જઈને વિચારવા લાગ્યો—‘શુ આને પછાડીને મારી નાખું? પરંતુ એમ કરવાથી આ દુઃખી નહિ થાય. માટે શિલા પરજ મૂકી દઉં કે જેથી આહારરહિત એ ક્ષુધાથી આકંઠ કરતો મરી જાય’ એમ નિશ્ચય કરી તે બાલકને ત્યાં મૂકીને તે પોતાના સ્થાને ગયો. હવે તે બાલક ચરમ શરીરી હોવાથી તથા નિરૂપકમ આશુપ્થવાળો હોવાથી બહુ પાંદડાંથી વ્યાપ્ત પ્રદેશમાં તે કંઈ પણ બાધા પામ્યા વિના શિલાપરથી નીચે પડ્યો. એવામા પ્રભાતે અગ્નિજવાલ નગરથી પોતાના નગર તરફ જતાં કાલસંવર વિદ્યાધરનું વિમાન ત્યાં સ્થળના પામ્યું. તે સ્થળના કારણને વિચારતો નીચે ઉતર્યો, અને મહા તેજસ્વી તે બાલકને તેણે દીઠો. ‘મારા વિમાનના સ્થળનમાં આ કોઈ મહાત્માજ કારણ ભૂત લાગે છે,’ એમ જાણી તેને લઈને પોતાની કનકમાલા પત્નીને પુત્ર તરીકે આપ્યો. અને તે વિદ્યાધર પોતાના મેઘકૃટ નામના નગરમાં જઈને કહેવા લાગ્યો કે—‘મારી સ્ત્રીને શુદ્ધ ગર્ભ રહ્યો હતો, અત્યારે તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો.’ પછી તે કાલસંવર

વિદ્યાધરે પુત્રનો જન્મ મહોત્સવ કરીને શુભ દિવસે દિશાઓને પ્રલોલિત કરવાથી તેનું પ્રદ્યુમ્ન એવું નામ રાખ્યું.

હવે રૂક્મિણીએ આવીને કૃષ્ણને પૂછ્યું કે—‘હે નાથ ! તમારો પુત્ર કયાં ?’ ત્યારે—‘હમણાંજ તે’ લઈ લીધો ’ એમ વિષ્ણુએ તેને કહ્યું. એટલે—‘ હે નાથ ! મને શા માટે છેતરો છો ? ’ એમ તેણીએ ફરીને કૃષ્ણને કહ્યું. ત્યારે—‘ મને કોઈ છળ કરીને છેતરી ગયો છે ’ એમ જાણી તેણે પુત્રની ખડું રીતે તપાસ કરાવી, પણ પુત્રના સમાચાર કયાંથી પણ ન મળવાથી રૂક્મિણી મૂર્છા ખાઈને ધરણીપર ઢળી પડી, અને સાવધાન થતાં પરિજનોની સાથે અત્યંત કંટાળે સ્વરે તે રૂદ્ધ કરવા લાગી. તેને જોઈને યાદવો, યાદવોની સ્ત્રીઓ તથા બધા લોકો સંતાપ પામ્યા, પરંતુ એક સત્યભામા પોતાના પરિવાર સહિત હર્ષ પામી, ‘ આવા સમર્થ કૃષ્ણને હજી પણ પુત્રના સમાચાર કેમ ન આવ્યા ? ’ એમ બોલતી રૂક્મિણીએ કૃષ્ણને અત્યંત હાજી બનાવી દીધો. એવામા એક વખતે સર્વ યાદવોની સાથે ઉદ્દેગ પામેલ વિષ્ણુની સલામાં નારદ આવી ચડ્યા, અને ‘ આ શું ? ’ એમ બોલ્યો ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું—‘ તરતનો જન્મેલો રૂક્મિણીનો પુત્ર મારા હાથમાથી કોઈક હરી ગયો. હે ભગવન ! તમે કંઈ તેના સમાચાર જાણો છો ? ’ નારદ બોલ્યો—‘ અહીં મહાશાની અતિમુક્ત ઋષિ હતા, તે તો મોક્ષે ગયા. અત્યારે ભરતશ્વેત્રમાં તેના જેવા કોઈ જ્ઞાની નથી. માટે હે કૃષ્ણ ! પૂર્વ મહાવિદેહમા જઈને હું સિમંધર સ્વામિને પૂછું ’ એમ સાંભળતાં હર્ષ પામેલ કૃષ્ણે અને અન્ય યાદવોએ પૂછીને નારદને વીનવ્યા, એટલે તે તરત સિમંધર સ્વામી પાસે ગયા. સમવસરણમા બિરાજમાન જિર્ણ દ્રને નમસ્કાર કરીને તેણે પૂછ્યું કે—‘ હે ભગવન ! કૃષ્ણ અને રૂક્મિણીનો પુત્ર અત્યારે કયાં છે ? ’ ભગવંતે બોલ્યા—‘ પૂર્વ ભવનો વૈરી ધૂમકેતુ દેવછલથી કૃષ્ણના પ્રદ્યુમ્ન નામના પુત્રને હરી ગયો તેણે વૈતાલ્ય પર્વતમાં શિલાપર મૂક્યો, પરંતુ તે મરણ પામ્યો નથી, કારણકે અરમ શરીરી હોવાથી ઈદ્ર પણ તેને મારી ન શકે. પછી પ્રભાતે જતા કાલસવર વિદ્યાધર રાજાના તે જોવામા આવ્યો. તેણે પોતાની પત્નીને તે પુત્ર તરીકે આપ્યો. અત્યારે ત્યાં સુખ પૂર્વક વૃદ્ધિ પામે છે. ’ એમ. સાંભળીને ફરી નારદે પૂછ્યું કે—‘ પૂર્વ જન્મમા તેની સાથે ધૂમકેતુનું વૈર શી રીતે થયું ? ’ એટલે ભગવંતે બોલ્યા કે—

“ આજ ભરતશ્વેત્રને વિશે મગધ દેશમા આવેલા શાલિધામમાં મનોરમ નામે ઉદ્યાન છે. તેનો સુમન નામે યક્ષ અધિષ્ઠાયક હતો. તે ગામમા સોમદેવ નામે બ્રાહ્મણ હતો તેની અગ્નિલા નામની ભાર્યાને અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ નામે વેદાર્થને જાણનારા બે પુત્રો થયા તે બંને ત્યાં વિદ્યાથી વિખ્યાત થયા અને યોવન પામતા વિવિધ ભોગ ભોગવતાં તે મહોદ્ધત થયા. એક વખતે તે મનોરમ ઉપવનમાં નંદિવર્ધન નામે આચાર્ય પધાર્યા, લોકોએ આવીને તેમને વાંધા. પરંતુ

અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ બંને ગર્વિષ્ઠ થઈને બોલ્યા કે—‘ હે જૈન મતથી વાસિત મતિવાળા ! હે સ્વેતાખર ! જો કંઈ શાસ્ત્રાર્થ જાણતો હોય, તો કહે. ’ ત્યારે નંદિવર્ધનના અવધિજ્ઞાની સત્ય નામના શિષ્યે તે બંનેને પૂછ્યું કે—‘ તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? ’ એટલે તેમણે—‘ શાલિગ્રામથી આવ્યા છીએ ’ એમ તેને કહ્યું. ત્યારે સત્ય સુનિએ ફરી પૂછ્યું કે—‘ અરે ! હું એમ નથી પૂછતો, પરંતુ કયા ભવથી તમે માનવપણું પામ્યા—એમ તમારી અતીત વાત પૂછું છું જો કંઈ જાણતા હો તો સત્વર બોલો. ’ ત્યારે જ્ઞાનવર્જિત તેમણે લલ્લજને લીધે નીચે સુખ કરી દીધું. એટલે સત્ય તેમનો પૂર્વભવ કહેવા લાગ્યો કે—‘ અહો ! બ્રાહ્મણ ! પૂર્વ ભવમા તમે આ ગામના વનમા માંસના લોહપી બે શીયાળ હતા. એક વખતે કોઈ કૌટુંબીએ ક્ષેત્રમા રાત્રે ચર્મની દોરડી મૂકી, તે વરસાદથી ભીંજાઈ ગઈ, તે તમામ તે બંને શીયાળવા ખાઈ ગયા, અત્યાહારથી મરણ પામીને પોતાના કર્મે તમે બંને આ ભવે સોમદેવ વિપ્રના પુત્ર થયા છો, પછી પ્રભાતે તે ખેડુત બધું ખવાઈ ગયેલું જોઈને પોતાના ઘરે ગયો. કેટલોક વખત ગયા પછી તે ખેડુત મરણ પામીને પોતાની પુત્રવધુનો પુત્ર થયો, અને જાતિસ્મરણ જ્ઞાનને પામતાં તે—‘ પુત્રવધુને માતા અને પુત્રને પિતા શી રીતે હું કહું ? ’ એમ ધારીને કપટથી જન્મનો સુગો થયો છે; જો તમને વિશ્વાસ ન આવતો હોય, તો તેને પૂછો, કે જેથી પોતાનું સુગાપણું તજીને તે આ વૃત્તાત તમને કહી બતાવશે. ત્યારે વિસ્મય પામેલ લોકો તરતજ તે મૌની ખેડુતના પુત્રને ત્યાં લઈ આવ્યા. એટલે સત્ય-સુનિ બોલ્યા કે—‘ હે ખેડુત ! તું શરૂઆતથી પોતાનો પૂર્વ ભવ કહે. પિતા પુત્ર થાય અને પુત્ર પિતા થાય, એવીજ પ્રાયઃ આ સંસારની સ્થિતિ છે. માટે પૂર્વજન્મ સંબંધી લલ્લજ અને મૌનનો ત્યાગ કર. ’ ત્યારે પોતાની વાત સાંભળી હર્ષ પામેલ તે ખેડુત સુનિને પ્રણામ કરીને સર્વ લોકોના સાંભળતા તેજ પ્રમાણે પોતાનો પૂર્વભવ કહી સંભળાવ્યો. તેથી ઘણા જનોએ ત્યાં દીક્ષા લીધી, તે કૌટુંબિક પ્રતિબોધ પામ્યો, અને તે બંને બ્રાહ્મણ, લોકોના હાંસીપાત્ર તથા વલખા થઈને પોતાને ઘરે ગયા. પછી વૈર કરતા તે બંને રાત્રે હાથમાં તરવાર લઈને તે સુનિને મારવાને આવ્યા, ત્યારે સુમનયક્ષે તરતજ તેમને સ્તંભી દીધા, અને પ્રભાતે તેમના માતપિતા અને લોકોએ તેમને આક્રંદ કરતા દીઠા. તે વખતે સુમનયક્ષ પ્રત્યક્ષ થઈને બોલ્યો—‘ સુનિને મારવાને તૈયાર થયેલા આ હુષ્ટ દુર્મતિઓને મે સ્તંભી દીધા છે, જો એ બંને દીક્ષા ગ્રહણ કરે, તો એમને મુક્ત કરું, અન્યથા નહિ. ’ ત્યારે તે બંને બોલ્યા કે—‘ સાધુધર્મ દુઃકર છે, માટે અમે શ્રાવકધર્મનો સ્વીકાર કરીશું ’ એમ તેમણે કહ્યું, એટલે યક્ષે તેમને મુક્ત કર્યા ત્યારથી તે બંને યથાવિધિ જૈન ધર્મ પાળતા હતા, પરંતુ તેમના માતપિતા તો લેશ પણ આર્હત ધર્મ પાળ્યા નહિ. પછી અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિ મરણ પામીને સૌધર્મ

દેવલોકે છ પદ્યોપમના આયુધવાળા દેવતા થયા, ત્યાંથી ચવીને ગજપુરમા અર્હટ્વાસના પૂર્ણેશ્વર અને માણિભદ્ર નામે બે પુત્રો પૂર્વલવના કમથી શ્રાવક થયા છે. એક વખતે તે નગરમા મહેન્દ્ર મુનિ આવ્યા, તેમની પાસે ધર્મ સાંભળીને અર્હટ્વાસ શ્રેષ્ઠીએ દીક્ષા લીધી. તે પૂર્ણેશ્વર અને માણિભદ્ર પણ તે મુનિને વંદન કરવા જતાં રસ્તામાં ચંડાલ અને કુતરી ભેઠ, એટલે તરત તેમના પર સ્નેહાળ થયા. તેથી મુનિ પાસે આવી, નમીને તેમણે પૂછ્યું કે—‘હે ભગવન્ ! એ ચંડાલ કોણ ? અને કુતરી કોણ ? કે જેમને જોતા અમને સ્નેહ થયો.’ ત્યારે સાધુ બોલ્યા—“અગ્નિભૂતિ અને વાયુભૂતિના સ્વભાવમાં તમારો સોમદેવ વિપ્ર પિતા અને અગ્નિલા નામે માતા હતાં. તે પિતા મરણ પામીને આજ ભરતશ્રેત્રમાં શંખપુરનો જિતશત્રુ નામે રાજ થયો, તે પરત્વીમાં અત્યંત આસક્ત હતો. અગ્નિલા પણ મરણ પામીને તેજ નગરમા સોમભૂતિ બ્રાહ્મણની રૂકમણી નામે સ્ત્રી થઈ, એક વખતે પોતાના ઘરના આંગણ પાસેથી જતી તે રૂકમણીને જિતશત્રુ રાજાએ ભેઠ, અને તરત તે કામવશ થઈ ગયો પછી સોમભૂતિપર એક આદોષ ચડાવીને રાજાએ તેને પોતાના અંતપુરમાં રાખી તેથી તે બ્રાહ્મણ, તેના વિરહથી આતુર થતો બાણે અગ્નિમાં મગ્ન થયો હોય તેવો થઈ ગયો. જિતશત્રુ રાજા તેણીની સાથે એક હજારવરસ લોગ લોગવી, મરણ પામીને નરકમા ત્રણ પદ્યોપમના આઠિખાવાળો નારક થયો ત્યાંથી ચવીને મૃગ થયો, તેને શિકારીઓએ મારી નાખ્યો. ત્યાંથી માયામંદિર (કપટના ઘર) રૂપ શ્રેષ્ઠીનો પુત્ર થયો. તે પણ મરણ પામીને હાથી થયો. દૈવયોગે જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી તે હાથી અનશન કરીને મહારમે દિવસે મરણ પામી ત્રણ પદ્યોપમના આયુધવાળો વૈમાનિક દેવ થયો. ત્યાંથી ચવીને આ ચંડાલ થયો છે, અને તે રૂકમણી ઘણા સમયે ભમીને આ કુતરી થઈ છે. તેથી તમારો એમના પર સ્નેહ થાય છે.”

તે સાંભળી પ્રાપ્ત થયેલ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી પૂર્ણેશ્વર અને માણિભદ્રે તે ચંડાલ તંથા કુતરીને પ્રતિજોધ આપ્યો તેથી વિરક્ત થયેલ ચંડાલ એક મહિનાનું અનશન કરીને મરણ પામી તે નદીશ્વર ક્ષીપમાં દેવ થયો તે કુતરી પણ પ્રતિજોધ પામી, અનશન કરી, મરણ પામીને તેજ શંખપુરમાં સુદર્શના નામે રાજપુત્રી થઈ. ફરીને પણ તે મહેન્દ્ર સાધુ ત્યા આવ્યા, ત્યારે તે અર્હટ્વાસના પુત્રોએ ચંડાલ અને કુતરીની ગતિ પૂછતા મુનિએ બધું કહી બતાવ્યું. એટલે તેમણેજ પ્રતિજોધેલી રાજકુમારી દીક્ષા લઈને દેવલોકે ગઈ. તથા તે પૂર્ણેશ્વર અને માણિભદ્ર શ્રાવકધર્મ પાળી, મરણ પામીને સૌધર્મ દેવલોકમાં સામાનિક દેવ થયા. ત્યાંથી ચવીને તે બંને હસ્તિનાપુરમા વિષ્ણુકુસેન રાજાના મધુ અને કૈટભ નામે પુત્રો થયા. હવે તે નદીશ્વરક્ષીપનો દેવ ચવીને ચિરકાલ સવ ભમી વટપુરમાં દેવકેશ નામે રાજ થયો, અને તે સુદર્શના સ્વર્ગથી ચવીને ઘણા સંસાર ભમી

કનકપ્રભ રાજાની અંદ્રાલા નામની પટરાણી થઈ. હવે વિશ્વક્ષેન રાજા મધુને રાજ્યપર અને કૈટલને ચૌવરાજ્યપર બેસારી, પોતે દીક્ષા લઈને બ્રહ્મદેવલોકે ગયો. એવામાં જેમણે સર્વ વસુધાને વશ કરેલ છે એવા મધુ અને કૈટલના દેશને છળ કરનાર લીમ નામે પહ્લીપતિ પરાલવ પમાડતો હતો. મધુ તેને હણવાને આદ્યો. એવામાં રસ્તે વટપુરમાં કનકપ્રભ રાજાએ લોજનાદિકથી તેનો સત્કાર કર્યો, અને લોજના અંતે તે ચેવક કનકપ્રભ રાજા સ્વામિભક્તિથી અંદ્રાલા પોતાની રાણી સાથે લેટણ લાવીને મધુ રાજાની આગળ બેઠો. મધુને પ્રણામ કરીને તે અંદ્રાલા પાછી અંત:પુરમાં આવી ગઈ. તેજ વખતે મધુ કામાર્ત્ત થઈને બલાત્કાર કરીને પણ તેને લેવાને ઇચ્છતો હતો, પણ પ્રધાને વાર્યો, તેથી આગળ આદ્યો. પછી લીમ પહ્લીપતિને જીતીને પાછો ફરીને તે ત્યાં આવ્યો. એટલે કનકપ્રભ રાજાએ ફરી તેનો સત્કાર કર્યો, ત્યારે બોલ્યો—‘ અમારે તારા લેટણાં જોતા નથી, મને આ અંદ્રાલાજ સોપી દે. ’ એમ માગણી કરતા પણ કનકપ્રભે જ્યારે તે ન આપી, ત્યારે મધુ તે અંદ્રાલાને જળર-જસ્તીથી છીનવીને પોતાના નગરમાં લઈ ગયો. તે વખતે દુઃખિત થઈ મૂર્છા ખાઈને કનકપ્રભ પૃથ્વીપર પડી ગયો, ઉઠીને ઉઘેથી તે વિલાપ કરવા લાગ્યો અને ગાંડાની જેમ લમવા લાગ્યો. એક વખતે મધુરાજા પ્રધાનો સાથે કોઈક ન્યાય કરવા બેઠો, પણ તેનો નિર્ણય કયા વિના તે અંદ્રાલાના ઘરે આદ્યો ગયો. ત્યારે તેણીએ તેને પૂછ્યું કે—‘ આજે કેમ વિલાપ થયો ? ’ તે બોલ્યો—‘ હું આજે પારદારિક વાદમાં હતો. ’ ત્યારે તે હસીને બોલી કે—‘ તે પારદારિક તો તને પૂજ્ય છે ’ મધુ બોલ્યો—‘ તે પૂજ્ય શી રીતે ? બધાએ પારદારિકને સજા કરવી જોઈએ. ’ અંદ્રાલા ફરીને બોલી—‘ જો એવો ન્યાય કરનાર તું છે, તો પ્રથમ પોતાને પારદારિક કેમ બણતો નથી ? ’ તે સાંભળતાં મધુ પ્રતિબોધ પામીને લલ્લિત થઈ ગયો. એવામાં ગાતો, નાચતો અને ગાંડાની ચેષ્ટા કરતો તથા ખાળકોએ જેને ચોતરફ ઘેરી લીધો છે એવો તે કનકપ્રભ ત્યાં આવ્યો. તેને જોઈને અંદ્રાલાને વિચાર થયો કે—‘ મારા વિચોગને લીધે આ મારો પતિ આવી હર્દશાને પામેલ છે, તેથી પરવશ એવી મને ધિક્કાર છે ! ’ એમ વિચારીને તે આવતો કનકપ્રભ મધુને દેખાડ્યો, એટલે મધુ પણ તે પોતાના દુષ્કર્મથી પશ્ચાત્તાપ પામ્યો અને વારંવાર પોતાના આત્માને નિંદવા લાગ્યો. પછી ધુંધુ નામના પોતાના પુત્રને રાજ્યપર બેસારીને કૈટલ સહિત મધુ રાજાએ વિમલવાહન ચુર પાસે દીક્ષા લીધી. હજારો વરસો ઉત્તર તપ તપતા દ્વાદશાંગીને ધારણ કરતા તથા સદા સાધુ-ઓની વૈયાવચ્ચને સાધતા તે બંને પ્રાંતે અનશન લઈ, આલોચનાપૂર્વક મરણ પામીને મહાશુક દેવલોકમાં સામાનિક દેવતા થયા. તે કનકપ્રભ રાજા પણ ક્રુધા,

તૃષાથી પીડિત થઈ ત્રણ હજાર વરસો વીતાવીને મરણ પામ્યો, અને જ્યોતિષી દેવોમા ધૂમકેતુ નામે દેવ થયો. તેણે અવધિજ્ઞાનથી મધુને પૂર્વ લવનો વૈરી જાણીને અવલોકન કર્યું, પણ તે મહર્દિક હોવાથી તેને જોઈ ન શક્યો, ત્યાથી ચવી, મનુષ્યપણ પામીને તે તાપસ થયો. ત્યા ખાલ તપ કરી મરણ પામીને તે વૈમાનિક દેવ થયો ત્યા પણ, મહર્દિક મધુને જોવાને તે લેશ પણ સમર્થ ન થઈ શક્યો. તે સ્થાનથી પણ ચવી, ઘણો સંસાર લામીને કર્મવશાત્ ફરીને પણ જ્યોતિષી દેવોમા ધમકેતુ નામે દેવ થયો, એવામા મધુનો જીવ મહાશુક દેવલોક થકી ચવીને કૃષ્ણની પટયાણી રૂક્મિણીના ઉદરમા અવતર્યો ત્યારે પૂર્વના વૈરથી જન્મતાજ તે ખાલકને ધૂમકેતુ હરી ગયો. તે દુષ્ટે મારી નાખવાને તેને ટંકશિલા ઉપર મૂક્યો, પરંતુ પોતાના પ્રભાવથી લેશ પણ શરીરે ઇજા થયા વિના તેને કાલસ વર લઈ ગયો. સોળ વરસના અંતે તે રૂક્મિણીને મળ્યો. ”એમ સાંભળીને ફરી નારદે પ્રભુને પૂછ્યું કે—‘હે ભગવન્ ! એ રીતે રૂક્મણીને પુત્રની સાથે વિયોગ કયા કર્મથી થયો ? ’ એટલે ભગવંતે બોલ્યા કે—

“જન્મદ્રીપના ભરતક્ષેત્રે મગધ દેશમા લક્ષ્મીઆમ નામે ગામમાં સોમદેવ નામે બ્રાહ્મણ હતો, તેની લક્ષ્મીવતી નામે સ્ત્રી હતી તે કોઈવાર ઉદ્યાનમાં ગઈ. ત્યા મયૂરના ઇંડાને જોઈને કૌતુકને લીધે કુકુમથી રંગેલા હાથવતી તેનો સ્પર્શ કર્યો. તેના સ્પર્શથી અન્ય વર્ણ અને અન્ય ગંધને પ્રાપ્ત થયેલ તે ઇંડાને ‘આ માફ છે’ એમ ન જાણતી તે માતાએ સોળ ઘડી સુધી તેને તણ દીધું. પછી અકસ્માત્ વરસાદ થતા મૂલ રૂપમા આવી ગયેલ તે ઇંડાને જોઈને માતાએ તેનું સેવન કર્યું, પછી વખત જતાં તે મયૂર થયો. એવામા તે લક્ષ્મીવતી બકરી ત્યાં આવી, અને તે મયૂરને અતિ રમણીય જોઈને તેની માતાના રોતા છતાં તેણીએ તેને લઈ લીધો. પછી પોતાના ઘરે સુંદર પાજરામા રાખીને અન્ન-પાનથી સંતુષ્ટ કરતી તેણીએ તેને નૃત્ય એવું શીખવ્યું, કે તે અત્યંત મનોહર નૃત્ય કરતો હતો, પરંતુ તેની માતામયૂરી પુત્ર સ્નેહથી બંધાયેલી અને કંઈક સ્વરે બોલતી તેણે તે સ્થાન ન મૂક્યું, તેથી લોકો તે લક્ષ્મીવતીને કહેવા લાગ્યા કે—‘ તારું કૌતુક તો કદી પણ પૂરાશે નહીં, પણ આ બિચારી મયૂરી મરે છે, માટે જોના પુત્રને છોડી મૂક.’ તેમના વચનથી તેને પણ કયા આવી ગઈ. એટલે જે સ્થાનથી તેને લીધો હતો, તે સ્થાને સોળ માસના ચૌવન પામેલ તે મયૂર બાળકને તેણીએ મૂકી દીધો. તે પ્રમાદથી તેણીએ સોળ વરસ સુધી પોતાના પુત્ર વિયોગથી વેદવા લાયક એવું મોટું કર્મ આંક્યું.

પછી એક દિવસે તે દર્પણમા પોતાનું સ્વરૂપ અને શૃંગાર જોતી હતી, તેવામાં તેના ઘરે સમાધિગુપ્ત નામના સાધુ સિક્ષા લેવાને આવ્યા ત્યારે તેના પતિએ તેને કહ્યું કે—‘ આ સાધુને સિક્ષા આપ.’ એમ કહેતા તેને કોઈ કારણથી

કોઈ માણસે બોલાવ્યો, એટલે તે બહાર ચાલ્યો ગયો. ત્યારે ‘શુ શુ’ એમ કરતી તેણીએ કઠિનાક્ષર બોલીને તે મહર્ષિને ઘરથી બહાર કહાડ્યો, અને તરત દ્વાર બંધ કરી દીધું. તે નિંદાના કર્મથી સાતમે દિવસ તેને સર્વાંગે ગળતો કોઠ થયો. તે હુ.ખથી વિરક્ત થતાં તે અગ્નિમા પેઠી, અને મરણ પામીને તેજ ગામમા ઘોળીના ઘરે ગધેડી થઈ. ફરી મરણ પામી તેજ ગામમા ખાખોચીયાની બુંડણ થઈ, અને તે મરીને ફૂતરી થઈ, તે દાવાગ્નિથી બળી અને તેનું મસ્તક કુટી પડ્યું, તે વેદનાથી મરીને ભૃગુકચ્છ નગરમાં નર્મદાના તટપર દુર્ગધા અને દુર્લંગા એવી કાણા નામની ધીવર (મચ્છીમાર) ની પુત્રી થઈ, તેની દુર્ગધને સહન ન કરી શકવાથી માત પિતાએ તેને નર્મદાના તટપર મૂકી દીધી, તે અતુકમે ચૌવનવતી થતાં નિરંતર લોકોને નાવથી પેલે પાર ઉતારતી હતી. એવામા દૈવયોગે શીયાળામાં તે સમાધિગુપ્ત નામના ઋષિ ત્યા આવ્યા, અને રાત્રે પર્વતની જેમ નિષ્કંપ તે કાયોત્સર્ગમાં રહ્યા. ‘આ મહાત્મા આખી રાત હંસહ ટાઢ શી રીતે સહન કરી શકશે ?’ એ રીતે આર્દ્ર મન થતાં વિચાર કરીને તેણીએ તે સુનિને તૃણોથી ઢાંક્યા. રાત્રિ ખલાસ થતા તે સુનિના પગે પડી. એટલે સુનિએ પણ તેને ભદ્રક જાણીને ધર્મ સંભળાવ્યો. પછી ‘પૂર્વે આ મહર્ષિને મે ક્યાંક જોયા છે’ એમ લાગે વખત વિચાર કરી તેણે સુનિને પૂછ્યું, એટલે સુનિએ તેને પૂર્વના ભવો કહી બતાવ્યા, અને ફરી તે મહર્ષિ બોલ્યા કે-‘સાધુની નિંદા કરવાથી તું અહીં દુર્ગધા થઈ છે. કારણ કે બધું ‘કર્માનુસારે થાય છે. માટે તેનો ક્ષય કરવા યતન કરવો.’ આ પ્રમાણે સાંભળીને તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું અને પૂર્વભવે કરેલ સાધુજીવનસા (નિંદા) ને તે જાણવા લાગી પછી તે સુનિને તેણે વારંવાર ખમાવ્યા, અને પોતાની અત્યંત નિંદા કરી, ત્યારથી તે શ્રાવિકા થઈ તેથી તે કૃપાળુ સુનિએ ધર્મશ્રી નામની આર્યાને તે સુપ્રત કરી. તેની સાથે વિચરતા તે બહુજ સુખી થઈ. પછી કોઈ ગામમાં ગયેલ ધર્મશ્રીએ નાયક નામના શ્રાવકને તે સોપી ત્યાં એકાંતરે ઉપવાસ કરતાં, સદા જિનપૂજમાં આસક્ત રહેતાં તેણીએ નાયલના ઘરમાં ખાર વરસ સુખે ગાળ્યા. આંતે અનશન કરી, મરણ પામીને અચ્યુતેન્દ્રની પંચાવન પદ્યોપમના આયુષ્યવાળી સુખ્ય ઇંદ્રાણી થઈ. ત્યાંથી ચવીને તે કૃષ્ણની રૂક્મિણી નામની પટરાણી થઈ છે. મયૂરીને બાલકની સાથે વિયોગ કરાવવાથી તે રૂક્મિણી સોળ વરસ સુધી પુત્રવિરહનું હુ.ખ ભોગવશે ”

એમ સાંભળી તે ભગવંતને નમીને નારદ આકાશમાર્ગે થઈ વૈતાલ્ય પર્વ-તપર મેઘકૂટ નામના નગરમાં ગયા ત્યા ‘મહાભાગ્યે તેને પુત્ર થયો’ એમ બોલતા નારદનો કાલસંવરે આદરસત્કાર કર્યો, અને તેને પ્રહુન્નકુમાર દેખાડ્યો. એટલે નારદ પણ તેને રૂક્મિણીની આકૃતિને મળતો જોઈને વિશ્વાસ આવતા તે વિદ્યાધર રાજાની રજા લઈને દ્વારકા નગરીમાં ગયો, અને કૃષ્ણાદિકને પુત્રના બધા સમાચાર

કહી સંભળાવ્યા, તથા રૂકિમણીને પણ લક્ષ્મીવતીના લવથી માંડીને બધા લવ કહી બતાવ્યા. એટલે તે રૂકિમણી રાણીએ લકિત થકી અંજલિ ભેડી ત્યાં રહ્યા છતાં સીમંધર સ્વામીને પ્રણામ કર્યા. 'સોળ વરસના અ તે સુતની સાથે સમાગમ થશે' એમ આહ્વાન વચનથી તે સ્વસ્થ થઇને રહી

—❀❀❀❀❀—

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પાંચ પાંડવોની ઉત્પત્તિ અને દ્રૌપદીનો સ્વયંવર.

વે પૂર્વે શ્રી ઋષભસ્વામીનો કુરૂ નામે પુત્ર હતો. જેના નામથી અહીં કુરૂક્ષેત્ર કહેવાય છે. તે કુરૂરાજને હસ્તી નામે પુત્ર હતો. જેના નામથી હસ્તિનાપુર થયું. તેના સંતાનમાં અનંતવીર્ય રાજા થયો, તેનાથી કૃતવીર્ય અને અને કૃતવીર્યથી સુભૂમ ચક્રવર્તી થયો. ત્યારબાદ અસંખ્ય રાજાઓ થયા પછી શાંતનુ રાજા થયો. તેની ગંગા અને સત્યવતી બે રાણીઓ હતી. ગંગાને ગાંગેય નામે પુત્ર થયો, અને સત્યવતીને ચિત્રાંગદ અને ચિત્રવીર્ય નામે બે પુત્રો થયાં. ચિત્રવીર્યની અંબિકા, અંબાલિકા અને અંબા નામે સ્ત્રીઓ હતી. તે ત્રણેને ત્રણ પુત્રો થયા, કે જે ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંડુ, અને વિદુર એવા નામથી ખ્યાત થયા. ધૃતરાષ્ટ્ર રાજ્યપર બેઠો, અને પાંડુને શિકારનો શોખ લાગ્યો ધૃતરાષ્ટ્ર સખલ રાજાના પુત્ર, ગંધારદેશના સ્વામી એવા શકુની રાજાની ગાંધારી પ્રમુખ આઠ બહેનોને પરણ્યો. તેમને દુર્યોધનાદિક સો પુત્રો થયા અને પાંડુની કુતીને યુધિષ્ઠિર, ભીમ અને અર્જુન એ ત્રણ પુત્રો થયા, તથા બીજી શક્ય રાજાની બહેન મદ્રી નામની સ્ત્રીને નકુલ તથા સહદેવ—એ બે પુત્રો થયા. એ રીતે આ પાંચે સિંહ જેવા શૂરવીર, વિદ્યાધરો પણ જેમને છતી ન શકે એવા તથા વિદ્યા અને પોતાના બાહુબલથી જબરજસ્ત થયા. તેઓ પોતાના વડીલ બધું તરફ વિનીત, અન્યાયને દૂર કરવામાં તત્પર થઇ પોતાના લોકોત્તર શુભોથી પ્રભાવનોને પ્રમોદ પમાડતા હતા.

એક દિવસે કાંપિલ્ય નગરથી દ્રુપદ રાજાના દૂતે આવી, નમન કરીને પાંડુ રાજાને કહ્યું કે—‘દ્રુપદ રાજાની પુત્રી, દૃષ્ટદ્યુમ્નની બહેન અને સુલની રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ દ્રૌપદી નામે કન્યા છે, તેના સ્વયંવરમાં દશ દશાહ, રામ-કેશવ હમદંત, શિશુપાલ. રૂકિમ, કર્ણ, દુર્યોધન તથા બીજા પણ મહાબલવંત ઘણા

રાજાઓને અને કુમારોને મારા સ્વામીએ બોલાવ્યા છે અને તેઓ આવતા જાય છે. માટે તમે પણ આ દેવકુમારસમાન પાત્ર પુત્રો સહિત ત્યાં આવીને તે સ્વયંવર મંડપને શોભાવો.’ એમ સાંભળતા પ્રસુદિત થયેલ પાદુરાજ, પત્ર બાણોથી જેમ કંદર્પ, તેમ તે પાંચ પુત્રો સહિત તરત કાપિલ્યપુરમાં ગયો. બીજા પણ રાજાઓ ત્યાં આવ્યા. દ્રુપદ રાજાએ તે સર્વ રાજાઓનો સત્કાર કર્યો. પછી આકાશમાં ઘેરોની જેમ તે સ્વયંવર મંડપમાં બધા શોભવા લાગ્યા. હવે સ્નાન કરી કીર્તિતિ વેપ, માળા અને અદ્ભુત અલંકારોને ધારણ કરતી, રૂપમાં દેવકન્યા સમાન એવી દ્રૌપદી અરિહંતને પૂછીને સખીઓ સહિત, સામાનિક દેવતા સમાન રામ-કૃષ્ણાદિથી અલંકૃત એવા તે સ્વયંવર મંડપમાં આવી, ત્યાં સખીઓ સર્વ રાજાઓને દર્શાવ્યા છતાં તે દ્રૌપદી ન્યા પાત્ર પાડવો બેઠેલા છે, ત્યાં આવી, ત્યારે તેણીએ અનુરાગ સહિત તે પાંચેના કંઠમાં સમકાલે વરમાલા નાખી. એટલે ‘આ શું ?’ એમ રાજાઓ ત્યાં આશ્ચર્ય પામ્યા, તેટલામાં કોઈ આરણ્યક્રમિ ત્યાં આવ્યા. ત્યારે કૃષ્ણાદિ રાજાઓએ પૂછ્યું કે—‘આ દ્રૌપદીના પાત્ર પતિ શું થઈ શકે ?’ મુનિ બોલ્યા—“આ પૂર્વભવના ઉપાર્જિત કર્મને લીધે નિશ્ચય પાત્ર પતિવાળી થશે. અહીં આશ્ચર્ય શું છે ? કારણ કે કર્મની ગતિ વિષય છે. તે આ પ્રમાણે:—

“આજ ભરતક્ષેત્રમાં ચંપાપુરીને વિશે સોમદેવ, સોમભૂતિ અને સોમદત્ત એવા ત્રણ લાઈ વિપ્ર હતા. ધન, ધાન્યથી ભરપુર એવા તેમને અનુક્રમે નાગશ્રી, ભૂતશ્રી અને યક્ષશ્રી નામે સ્ત્રીઓ હતી. તેઓ પરસ્પર પ્રેમાળ હતા, તેથી એક વખતે એવી વ્યવસ્થા કરા કે—‘બધાએ એક એકના ઘરે વારા પ્રમાણે જમવું.’ એટલે તેજ પ્રમાણે તેઓ બધા કરતા હતા. એક દિવસે સોમદેવના ઘરે જમવાનો વારો આવ્યો, ત્યારે નાગશ્રીએ બધું લોજન તૈયાર કર્યું. વિવિધ લોજન પકાવતા અબલુતા તેણે કહ્યું તુંબડું પકાવીને શાક કર્યું, એટલે ‘આ કેવું થયું હશે ?’ તે બલુવાને તેણે જરા આજ્યું. ત્યારે ‘આ ખાવા લાયક નથી’ એમ બાણીને તરતજ તેણે શુક્રી નાખ્યું. ‘આ વિવિધ દ્રવ્યોથી મેં વધારીને તૈયાર કર્યું, પણ કહ્યું નીવડ્યું’ એવો વિચાર કરતી અને મનમાં ખેદ પામતી તેણે તે શાક ગોપવી રાખ્યું, અને તે શિવાય બીજા લોજનથી કુટુંબ સહિત ઘરે આવેલા પતિ અને દેવરોને જમાવ્યા. એવામાં તે અવસરે મુલૂંભિલાગ નામના ઉદાનમાં જ્ઞાનવાન ધર્મધોપ સૂરિ પધાર્યા તેનો ધર્મરૂચિ નામે શિષ્ય માસખમણના પારણે સોમ દેવાદિના ગયા પછી સોમશ્રીના ઘરે આવ્યા. એટલે ‘આનેજ આ શાકથી સતુષ્ઠ કર’ એમ ધારીને તે કહી તુંબડીનું શાક તેણે તે મુનિને આપી દીધું, ત્યારે તે શિષ્યે પણ ‘મને અપૂર્વ દ્રવ્ય મળ્યું’ એમ ચિંતવતા સ્થાને આવી, પાત્ર દેખાડવાને તેણે શરૂના હાથમાં મૂક્યું, શરૂએ

તેના ગંધથી બાણીને કહ્યું કે—‘ હે વચ્ચ ! જો તું આતું બસાવું કરીશ, નો મગ્ન પામીશ, માટે એને તરત પરદા દે, અને બીજો આદાઃ જગજર સમજાવેલ લાવીને પાણું કર ’ એ રીતે ગુરૂના કથા પ્રમાણે તે મુનિ જ્ઞાન નીકળીને ગુરૂ સ્થાને ગયો. ત્યા પાત્રમાથી એક તુલસીનો ગિંદુ પોતે જમીન ઉપર પડ્યો. ત્યા લાગેલ કીટીઓને તેણે મરતી જોઈ, ત્યારે તે મુનિએ વિચાર કર્યો કે— ‘ આના એક ગિંદુથી પણ અનેક જીવો મરે છે, તો એને પરડનાં કેટલા જીવોનો નાશ થયો ? માટે હું એક મરો બાદ નો ભરે, પણ ઘણા જીવો ન મરે. ’ એમ નિશ્ચય કરીને સ્વસ્થ એવા તે મુનિએ પોતા ને શાકનું બદલુ કર્યું, અને સમ્યક પ્રકારે આગધના કરી, સમાધિપૂર્વક મગ્ન પામીને સ્વાર્થ-સિદ્ધતા અનુસાર વિમાનમાં અદમિત દેવ થયા એવામા ધર્મયોગ્યરિએ— ‘ ધર્મરૂચિને વિદગ્ન કેમ થયો ? ’ તે બાલુવાને બીજા સાધુઓને આદેશ કર્યો જહાર જતા તેમણે તેને મગ્ન પામેલ દીક્ષા, એટલે તેના સ્નેહરત્નાદિક લઈ જઈને બાલુજ એકપૂર્વક તેમણે ગુરૂને કહ્યું ત્યારે અતિશય જ્ઞાનના ઉપયોગથી તેણે નાગશ્રીનું ગધું હૃદયગિત પોતાના સાધુઓને કરી સભગામ્યું તેથી કોધાયમાન થયેલા સાધુ અને સાધ્વીઓએ તે એમદેવ પ્રમુખ લોકોને કહ્યું. અને વાટેઘાટે તથા અત્પર કે રાજમાર્ગે નાગશ્રીનું તે હૃદયમ પ્રગટ કર્યું. ત્યારે આમ દેવ વગેરેએ તેને ઘરથી જહાર કરાવી મૂકી, એટલે લોકોથી અનિ નિંદા અને નિર-સ્કાર પામતી તે પાપી નાગશ્રી સર્વ સ્થાને હુમ્મી થઈને ભટકવા લાગી ખાંસી, શ્વાસ, તાવ અને કોઠ વિગેરે લયકર એજ રોગોથી પીડાતી તે આ લગભગ નગકપાળને પામી ક્રુધિત અને તૃપ્તાતુર થતી જીવું તથા ખંડવમ્રચુકત અને આ-ધાર રહિત ભટકતી, તે મરણ પામીને છઠ્ઠી નરકે ગઈ. ત્યાથી નીકળીને મ્હેરછામાં અવતરી ત્યાંથી મરણ પામીને સ્વાતમી નરકે ગઈ, ત્યાંથી નીકળીને મ્હેરછામાં અવ-તરી. ત્યાંથી મરણ પામીને સાતમી નરકે ગઈ. ત્યાંથી નીકળીને મત્સ્યોમાં ઉપતી, પાછી સાતમી નરકે ગઈ અને કરી મત્સ્યોમાં ઉત્પત્ત થઈ એમ તે પાપણી બધી બધી નરકમાં બે બે વાર ગઈ, અને ત્યાંથી પૃથ્વીકાયાદિમાં અનેકવાર ઉત્પત્ત થઈ અકામનિર્જનાયોગે બહુ હૃદયોને તેણે ખપાવ્યા. અને ત્યારપછી તે આજ અંપાનગરીમાં સાગરદત્ત શ્રેષ્ઠીની સુભદ્રા નામની સ્ત્રીથી ઉત્પત્ત પચેલ સુકુમા-રિકા નામની પુત્રી થઈ, ત્યાંજ મહાધનવાન એવા જિનદત્ત નામે સાર્થવાહુ હતો તેની ભદ્રા નામે સ્ત્રી હતી, તેમનો સાગર નામે પુત્ર થયો એક દિવસે સાગર-દત્તના ઘર પાસેથી જતા જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ યૌવન પામેલી, અને ઘરની ઉપજના ભાગમાં દસથી રમત કરતી તે સુકુમારિકા કન્યાને જોઈ, ત્યારે ‘ આ કન્યા મારા પુત્રને યોગ્ય છે ’ એમ ચિંતવતો તે પોતાના ઘરે ગયો પછી બંધુસહિત જિન-દત્તે આવીને પોતાના પુત્રને માટે સાગરદત્ત પામે સુકુમારિકાની માગણી કરી.

એટલે સાગરદત્ત બોલ્યો—‘ આ પુત્રી મને પ્રાણ કરતા પણ વધારી છે. એના વિના હું રહેવાને સમર્થ નથી. જો તારો પુત્ર સાગર મારો ઘર જમાઈ થઈને રહે, તો ધનાદિસહિત હું તેને મારી પુત્રી આપું.’ ત્યારે ‘ વિચાર કરીશ ’ એમ કહીને જિનદત્ત પોતાના ઘરે ગયો. અને તે વાત તેણે સાગરને કહી સંભળાવી, પણ તે તો મૌનમાજ રહ્યો. પછી—‘ નિષેધ ન કર્યો, તેથી કષુભ કર્યું. એવા ન્યાયથી તેના પિતાએ સાગરદત્તને માટે પોતાના પુત્રને ઘરજમાઈ તરીકે રાખવા કષુભ કર્યું. એટલે તે કુમારિકાની સાથે બંને શ્રેષ્ઠીએ સાગર કુમારને પરણાવી દીધો, અને તેણીની સાથે વાસગૃહમાં જઈને તે પથારીપર બેઠો. એવામા પૂર્વ કર્મના વશથી તેણીનો સ્પર્શ કરતા અગારની માફક સખત બળતો સાગર મહા કષ્ટે ક્ષણવાર ત્યા રહ્યો, પછી નિદ્રા કરતી તેને મૂકી, એકદમ લાગીને પોતાના ઘરે ગયો, અને તે કુમારી નિદ્રા લઇ બચત થતા પતિને ન જોવાથી અત્યંત દોવા લાગી. હવે પ્રભાતે વહુ વરના દાતણપાણીને માટે સુલદ્રાએ દાસી મોકલી, ત્યાં પતિરહિત અને રૂદ્ધન કરતી સુકુમારિકાને તેણે જોઈ, એટલે તરત આવીને તેણે સુલદ્રાને કહ્યું, સુલદ્રાએ શેઠને કહ્યું અને શ્રેષ્ઠીએ પોતે જિનદત્તને ઠપકો દીધો. ત્યારે જિનદત્તે પોતાના પુત્રને એકાતમાં બોલાવીને કહ્યું કે—હે પુત્ર ! સુજન સાગરદત્તની પુત્રીને મૂકતા તોં સારું ન કર્યું. હે વત્સ ! હજી પણ તું સુકુમારિકા પાસે જા, કારણ કે તે વખતે મેં સજ્જનોની આગળ આવી પ્રતિજ્ઞા લીધી છે. ’ ત્યારે સાગર બોલ્યો—‘ હું અગ્નિમા પેસવાતું કષુભ કરીશ, પણ સુકુમારીકા પાસે હવે જનાર નથી. ’ આ વખતે હાંતને આંતરે રહીને સાગરદત્તે તેનું વચન સાંભળી લીધું, એટલે નિરાશ થઈને તે ઘરે ગયો, ત્યાં સુકુમારિકાને તેણે કહ્યું—‘ તારાપર સાગર વિરક્ત છે. માટે અન્ય પતિ શોધીને તને કરી આપીશ હે પુત્રી ! ખેદ ન કર. ’

હવે એક દિવસે તે સાગરદત્ત શેઠ પોતાની પુત્રીના દુઃખથી દુઃખિત થઈને ગવાક્ષપર બેઠો છે, એવામાં કર્પર (કીંકરા) ને ધારણ કરનાર, જીર્ણ અને ખંડિત વસ્ત્રને પહેરનાર, મક્ષિકાઓના પરિવારથી પરવરેલ તથા ભિક્ષા માગતા એવા એક ભિક્ષુકને તેણે જોયો. તેને બોલાવીને શ્રેષ્ઠીએ તેના કર્પરાદિ તબલ્યા; અને સ્નાન લોજન કરાવી, ચંદનથી ચર્ચીને તેણે તેને સુખી કર્યો. પછી શ્રેષ્ઠીએ તેને કહ્યું કે —‘ હે વત્સ ! તને આ કુમારિકા મેં આપી. એની સાથે લોગ લોગવતાં લોજનાદિમા નિશ્ચિંત થઈ સુખે મારા ઘરે રહે. ’ આ શ્રેષ્ઠીના કથનથી તે ભિક્ષુક હર્ષ પામીને તેણીની સાથે તે વાસગૃહમાં ગયો, અને સુતા. તેણીના અગ્ના સ્પર્શ થકી જાણે અગ્નિએ દાગ્યો હોય તેવો બની ગયો, એટલે તરતજ ઉઠી એકદમ પોતાનો વેપ લઈને તે લાગીજ ગયો, અને તે કુમારીકા પ્રથમ પ્રમાણે વલખી થઇ ગઇ. ત્યારે પિતાએ તેને તેવી હાલમા જોઈને કહ્યું કે—‘ હે વત્સ ! આ તારાં પૂર્વ કર્મોના ઉદ્વેગ છે, બીજી કંઈ કારણ નથી. માટે મનને સ્થિર રાખીને

સતોષથી દાન આપતી મારા ઘરે રહે. ' ત્યારે તેજ પ્રમાણે તે ધર્મસંક્રાન્ત થઇને દાન આપવા લાગી હવે એક વખતે તેના ઘરે ગોપાલિકા વિગેરે સાધ્વીઓ આવી, તેમને તેણીએ શુદ્ધ અન્ન-પાનાદિકથી પહિલાલી, અને તેમની પાસે ધર્મ સાંભળી પ્રતિબોધ પામીને તેણે દીક્ષા લીધી, તથા ચતુર્થ, પદ્મ, અષ્ટમાદિ તપ કરતી તે ગોપાલિકા સાથે વિચરવા લાગી. કોઈવાર મુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમાં રવિમંડલને જોતા તેણે સાધ્વીઓને કહ્યું—' હું અહીં આતાપના લઉં. ' ત્યારે તેમણે કહ્યું કે—' હે વત્સે ! સાધ્વીઓને પોતાની વસતિ બહાર આતાપના ન કરવે, એમ આગમમાં કહ્યું છે. ' છતાં જાણે સાભળ્યું ન હોય તેમ તેણે મુભૂમિ-ભાગ ઉદ્યાનમાં આવી, સૂર્યમાં દૃષ્ટિ સ્થાપીને આતાપના આરંભી. એવામાં એક વખતે એક કામુકે (ક્ષત્રીએ) પોતાના ખોળામાં બેસાડેલી, ખીભાએ જેણીને છત્ર ધરેલ છે, ત્રીજે જેને વસ્ત્રના છેડાવતી પવન નાખી રહ્યો છે, ચોથો જેના કેશ-પાશ બાધી રહ્યો છે, અને પાંચમો જેના ચરણને પોતાના ખોળામાં ધરી રહ્યો છે એવી દેવદત્તા વેશ્યાને તે મુકુમારિકાએ જોઈ. ત્યારે લોગની ઈચ્છા જેની સંપૂર્ણ થઈ નથી એવી તેણે એણે નિયાણું કર્યું કે—' આ તપના પ્રભાવથી આની જેમ હું પાંચ પતિવાળી થાઉં. ' ત્યાર પછી તે પોતાના અગ્નૌચમાં બહુ તરપર થઈ. એટલે આર્યાઓએ વાર્યા છતાં પગલે પગલે સામે જોલતી તેણે મનમાં ચિંતવ્યું કે—' પૂર્વે હું ગૃહસ્થ હતી, ત્યારે આ આર્યાઓ મને બહુમાન આપતી અને અત્યારે પોતાને વશ થયેલ લિક્ષાચારી એવી મને એઓ વારંવાર ગમે તેમ તર્જના કરે છે, માટે એમની મારે શી જરૂર છે ? ' એમ ધારીને તે અલગ સ્થાને રહી, એકલી અને સ્વેચ્છાચારિણી બનીને તેણે ચિરકાલ દીક્ષા પાળી. પ્રાતે આઠ મહિનાની સલેખના કરી, પાપોને આલોચ્યા વિના મરણ પામીને સૌધર્મ દેવ-લોકે નવ પદ્યોપમના આઉએ દેવી થઈ. ત્યાંથી ચંચીને આ દ્રૌપદી થઈ છે. પૂર્વજવના નિયાણાથી એના આ પાંચ પતિ થયા. એમાં આશ્ચર્ય શું છે ? " એમ મુનિના જોલતા ગગનમાં ' સાડું સાડું ' એવી વાણી થઈ, એટલે કૃષ્ણાદિક પણ ' આ પાંચ પતિ થયા તે ઠીકજ થયું ' એમ જોલ્યા પછી પાંડવો સ્વયંવરમાં આવેલા તેજ સંખધી રાજાઓની સમક્ષ મહોત્સવપૂર્વક દ્રૌપદીને પરણ્યા. ત્યાંથી પાંડુરાજા જાણે વિવાહને માટે જોલાવ્યા હોય તેમ દશાર્હ, રામ-કૃષ્ણ, તથા બીજા રાજાઓએ બહુમાનથી પોતાના નગરમાં લઈ ગયા. ત્યાં લાગે વખત તેમનો આદર-સત્કાર કરી, દશાર્હ, રામ-કૃષ્ણ, તથા બીજા રાજાએ રજા માગતાં તેમને સતોષીને પાંડુરાજાએ વિસર્જન કર્યા. પછી પાંડુરાજા સુધિષ્ઠિરને રાજ્ય આપીને પરલોકે ગયો, તેની પાછળ મદ્રી પણ પોતાના બે પુત્ર કુંતીને સોંપીને પરલોકે ગઈ. હવે પાંડુરાજા મરણ પામતા મત્સરી, દેશલુપ્થ તથા દુષ્ટ અભિપ્રાય-વાળા એવા ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ તે પાંડવોને માન ન આપ્યું, હર્ષોદયને પાંડવોના

વૃદ્ધ પ્રધાન, પુરોહિતાદિકને વિનયાદિથી સંતુષ્ટ કર્યા, તેણે લોકથી પાડવોને ભુગારમાં જીતી લીધા. શરતમાં (દાવમાં) મૂકેલ તેમનું રાજ્ય તથા દ્રૌપદીને જીતીને દુર્યોધને ધીનવી લીધા, પરંતુ ક્રોધથી જેના લોચન લાલ થઈ ગયા છે એવા બીમસેનથી લય પામતા તેણે દ્રૌપદી પાછી આપી. પછી કૌરવોથી અવજા પામી દેશથી દૂર કરાયેલા તે પાંચે પાંડવોએ વનવાસ સ્વિકાર્યો. ચિરકાલ એક વનથી ઊભા વનમાં લક્ષ્મીને દશાહર્ની નાની બહેન કુંતી તે પાંચે પાંડવોને દ્વારકા નગરીમાં લઈ આવી. દિવ્ય આયુષ્યથી લઠનાર તથા વિદ્યા તથા બાહુબલથી જબરજસ્ત એવા તે બધા પ્રથમ સમુદ્રવિજયના ઘરે ગયા. ત્યાં સમુદ્રવિજય તથા અશ્વોત્થાદિક દશાહર્ણોએ પોતાની બહેન અને ભાણજોને સ્નેહથી બહુજ પૂજ્યા, અને સત્કાર ને સન્માન આપ્યું, તથા કહ્યું કે—‘ હે બહેન ! તે ભાયાતોથી પુત્રો સહિત જીવતી તું આવીને અમને મળી—એજ ભાગ્યની વાત છે. ’ ત્યારે કુંતી બોલી કે—‘ હે બંધુઓ ! સપુત્રા પણ હું ત્યારેજ જીવતી રહી, કે ન્યારે સપુત્ર એવા તમને મેં જીવતા સાંભળ્યા. વત્સ રામ—કૃષ્ણનું લોકોત્તર ચરિત્ર સાંભળતા હર્ષ પામી તેમના દર્શનની ઉન્કંઠાથી અહીં આવી છું. ’ એટલે તેમણે અનુરૂપ આપતા પુત્રો સહિત કુંતી હરિની સભામાં ગઈ. ત્યાં રામ—કૃષ્ણ ઉડીને તેની સામે આવ્યા અને લકિતથી નમ્યા. પછી રામ—ગોવિંદ અને પાંડવો યથાપૂર્વ અન્યે-ન્ય આલિંગન અને નમસ્કાર કરીને યથાયોગ્ય સ્થાને બેઠા એટલે કૃષ્ણ બોલ્યા. ‘ તમે એ સાડું કર્યું કે અહીં પોતાના ઘરે આવ્યા. તમારી અને યાદવોની લક્ષ્મીમાં નિશ્ચય લેદલાવ નથી. ’ ત્યારે યુધિષ્ઠિર બોલ્યા—‘ હે કૃષ્ણ ! જેમને તું માન્ય છે, તેમની લક્ષ્મી તો દાસી છે, તો તને જે અભિમત (માન્ય) હોય, તેમનું તો કહેવુંજ શું ? હે હરે ! આ અમારા માતૃકુલ (મોસાળ) ને પવિત્ર કરતા એવા તારે લીધે અમે વિશ્વ (બધા) કરતાં પણ વિશેષથી મહા બલવ ત છીએ. ’ એ પ્રમાણે વિવિધ વાર્તાલાપથી કુંતી તથા તેમના પુત્રોને માન આપીને કૃષ્ણે તેમને અલગ અલગ પ્રાસાદમાં ઉતારે આપ્યો. દશાહર્ણોએ લક્ષ્મીવતી, વેગવતી, મુલદ્રા, વિજયા, અને રતિ—એવી પોતાની પાંચ કન્યાઓ પાંડવોને આપી. યાદવો, કૃષ્ણ અને બલલદ્રથી સત્કાર પામતા તે પાંચે પાંડવો ત્યાં મુજે રહ્યા.

હવે અહીં જેણે બધી કળાઓ મેળવી છે અને યોવનને પામેલ એવા પ્રહુ-અન્-કુમારને જોતા સંવરની સ્ત્રી કનકમાલા કામાતુર થઈ, અને વિચારવા લાગી કે—‘ આવો રૂપવાન તો કોઈ વિદ્યાધરોમાં પણ નહિ હોય. હું ધારૂ છું કે આવો દેવ પણ કોઈ નહિ હશે, તો મનુષ્યોની શી વાત ? માટે પોતે વધારેલ વૃક્ષના ફલની જેમ આના યોવનનું હું ફળ લઉં, એની સાથે લોગ લોગવું, નહિ તો

મારો જન્મ પણ વૃથા છે ' એમ ચિંતવીને તે મનોહર વાણીથી પ્રદુમ્નને કહેવા લાગી—' અહીંજ ઉત્તરશ્રેણિમા નલપુર નામે નગર છે. ત્યાં ગૌરીવશનો નિષધ નામે રાજા છે, તેની હું પુત્રી અને નૈષધિ મારો લાભ છે. પિતાએ ગૌરી નામની વિદ્યા મને પોતે આપી, અને પ્રજ્ઞાન્વિત વિદ્યા આપીને મને કાલસંવર પરણ્યો. મારામા તે અત્યંત રક્ત હોવાથી અન્ય ક્રીને તે ઇચ્છતો નથી. બે વિદ્યા જેને સિદ્ધ છે એવી મારા બલથી તેને આ જગત તૃણવત્ લાગે છે. એવી હું અતુરકંત થતાં તેને વડે છું માટે હે સુલગ ! તું મારો સ્વીકાર કર. અજ્ઞાનથી પણ તું મારા પ્રેમનો ભાગ કરીશ નહિ. ' ત્યારે પ્રદુમ્ને તેને કહ્યું ' અહા ! નખોદ જાય, આ તું શું બોલે છે ? હું તારો પુત્ર અને તું મારી માતા છે. આ કામ આપણે બંનેને પાપકારીજ છે. ' તે બોલી—' હે સુદર ! તું મારો પુત્ર નથી, પરંતુ કાલસંવરને અગ્નિજવાલપુરથી આવતા રસ્તામા કોઈએ તણ દીધેલ તું મળી આવ્યો. તેણે મને ઉછેરવાને આપ્યો. તું બીજા કોઈના પુત્ર છે. માટે હવે નિઃશંક થઈને યથેચ્છાએ મારી સાથે લોગ લોગવ. ' ત્યારે—' હું સ્ત્રી સંકટમાં આવી પડ્યો ' એમ વિચાર કરતો તે બોલ્યો—' હે ભદ્રે ! કાલસંવર તથા તારા પુત્રો મને જીવતો કેમ મૂકશે ? ' તે બોલી—' હે સુલગ ! તું હરીશ નહિ. મારી પાસેથી ગૌરી અને પ્રજ્ઞાન્વિત એ બંને મહાવિદ્યાને ગ્રહણ કર, અને જગતમાં અજબ થા. ' પછી અકાર્ય તો નહિજ કરીશ ' એમ મનમા નિશ્ચય કરીને પ્રદુમ્ન બોલ્યો—' મને તે બંને વિદ્યા આપ. પછી તારૂં વચન માનીશ. ' ત્યારે કામા તુર તેણીએ હર્ષ પામીને તેને તે બે મહાવિદ્યા આપી એટલે અતિથય પુણ્યના થોગે પ્રદુમ્ને પણ તે બંને વિદ્યા તરત સાધી લીધી. પછી લોગને માટે તેણીએ ફરીને તેની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તે બોલ્યો—' હે અનંબે ! તું પૂર્વે તો મને ઉછેરવાથી કેવલ મારી માતાજી હતી, પરંતુ હવે તો વિદ્યાદાન આપવાથી તું આચાર્ય થઈ. માટે આ પાપ કાર્યમા તારે લેશ પણ મને કહેવું નહિ. ' એમ તેને કહીને પ્રદુમ્ન નગરની બહાર જઈ, કાલાયુક વાવના તટપર હુમણું થઈને બેઠો, અને કનકમાલાએ તો નખથી પોતાનું શરીર ત્રણ સહિત કરીને મોટો કોલાહલ કરી નાખ્યો. ત્યારે ' આ શું ? ' એમ ઉતાવળથી પૂછતાં તેના પુત્રો ત્યાં આવ્યા. એટલે તેણીએ તેમને કહ્યું—' દુરાત્મા, મદોન્મત એવા તમારા પિતાના પુત્રે સ્વેચ્છાએ પોષણ આપનારી એવી મને બીલાડાની જેમ નખથી વીંળી નાખી છે. ' એમ સાંભળતા તે બધા કાલાયુક વાવના તટપર જઈને ' અરે યાપી ! ' એ રીતે બોલતા તે પ્રદુમ્ન ઉપર પ્રહાર કરવા લાગ્યા. ' વિદ્યાથી બલવાન એવા પ્રદુમ્ને કાલસંવરના પુત્રોને, કેસરી જેમ મૃગલાને મારે તેમ લીલામાત્રમા મારી નાખ્યા. ત્યારે પુત્રોના વધથી ક્રોધાયમાન થયેલ કાલસંવર તેને મારવાને આવ્યો.

એટલે વિદ્યાથી ઉત્પન્ન કરેલ માયાવડે તે પ્રદ્યુમ્ને તેને પણ જીતી લીધો. તેથી ખેલ પામેલ પ્રદ્યુમ્ને કનકમાલાનો ચતુર્થ વૃત્તાંત મૂલથી માંડીને કાલસંવરને કહી સંભળાવ્યો ત્યારે પશ્ચાતાપ પામેલ વિદ્યાધરે પ્રદ્યુમ્નનો સત્કાર કર્યો અને કનકમાલાનો અવશુભ જાણીને તે મનમાં ગહુજ સંતાપ પામ્યો. એવામાં નારદ ઋષિ પ્રદ્યુમ્ન પાસે આવ્યા. પ્રજ્ઞિત વિદ્યાથી જાણવામાં આવેલ નારદને કુમારે પૂજ્યો, અને તેને પણ કનકમાલાનો જયો વૃત્તાંત કહી બતાવ્યો. પછી નારદ સીમંધરસ્વામીએ કહેલ પ્રદ્યુમ્ન અને કનકમાલાનો સર્વ વૃત્તાંત પ્રદ્યુમ્નને કહીને બોલ્યા કે—‘ પૂર્વે તારી માતાએ સપત્ની સત્યભામાની સાથે પ્રથમ પુત્રના પાણિયહણમાં કેશ આપવાનો પણ કર્યો છે, અને હવે સત્યભામાનો ભાનુક પુત્ર પાણિ ગ્રહણ કરવાનો છે, ત્યારે તારી માતાને ત્યાં પણથી હારેલ પોતાના કેશ આપવા પડશે. કેશ આપવાના, હું જો તથા તારા વિયોગની વેદનાથી તું પુત્ર હયાત છતાં તે રૂકમણી અવશ્ય મરણ પામશે. માટે ત્યાં આવવાને તું એકદમ તૈયાર થા, અને બધાને આનંદદાયક તારૂં દર્શન આપ. કૃત્ત્વાદિક બધા મધુકરોનો જેમ તારા મુખ રૂપ પદ્મને જોવાને વાળે છે, ’ એમ સાંભળતા માતાના ગોહથી મોહિત થયેલ પ્રદ્યુમ્ન, નારદની સાથે પ્રજ્ઞિત વિદ્યાથી બનાવેલ વિમાનપર એટ્ટીને તરત દ્વારકા નગરીમાં આવ્યો. એટલે નારદે કહ્યું—‘ હે કુમાર ! આ તારા પિતાની દ્વારકા નગરી, જેને પોતે ધનદે બનાવીને રત્નાદિકથી ભરી, ’ ત્યારે પ્રદ્યુમ્ન બોલ્યો—‘ હે મુનીવર ! તમે અહીંજ વિમાનમાં રહો, કે જ્યાં સુધી દ્વારકામાં હું કંઈક અમત્કાર કરું ’ ત્યારે નારદે હા કહી, પછી આગળ જતાં પ્રદ્યુમ્ને ત્યાં સત્યભામાના પુત્રના વિવાહનો થતી ધામધુમ જોઈ, એટલે તરતજ તેને પરણવાની કન્યાને વિદ્યાથી હડીને નેણે નાગદ પામે મૃદ્ધી, ત્યારે નારદે તે કન્યાને કહ્યું કે—‘ હે વત્સ ! તું ટરીશ નહિ આ પણ કેશવનો પુત્ર છે ’ પછી તે પ્રદ્યુમ્ને વાદરને ધારણ કરનાર પુરૂષ બનીને વનપાલકોને કહ્યું—‘ મારા ભૂખ્યા વાનરને ક્ષણદિક આપો. ’ ત્યારે તે વનપાલકો બોલ્યા—‘ આ બગીચાને અમે ભાનુકના વિવાહને માટે રાખ્યો છે, માટે તારે કંઈ બોલવું નહીં, ’ એટલે ઘણા ધનથી તેમને લલચાવીને પ્રદ્યુમ્ને અંદર પેટીને વાનર મારફતે તે ઉદ્યાન ક્ષણદિરહિત કરાવ્યું. પછી તે નામીયા ઘોડાનો વેપારી થઈને ઘાસના બજારમાં ગયો. ત્યાં દુકાનોથી પોતાના અશ્વોને માટે વધારે ઘાસ માગ્યું, પણ પ્રથમની જેમ ન આપતા એવા તેમને ધનથી લલચાવીને પોતાની વિદ્યાથી બધું તૃણરહિત કરી દીધું. પછી તેજ પ્રમાણે વિદ્યાથી જળપાન કરીને મીઠા પાણીનાં સ્થાનોને જળરહિત કર્યા ત્યાંથી અશ્વ બેલાવવાના સ્થાને આવીને તે પોતે અશ્વ ચલાવવા લાગ્યો. ત્યારે ભાનુકે તેનો અશ્વ જોઈને પુછ્યું —‘ આ અશ્વ કોનો છે ? ’ એટલે કૌતુકી પ્રદ્યુમ્ને કહ્યું—‘ આ અશ્વ મારો છે, ’ ત્યારે ભાનુક આદર સહિત બોલ્યો—‘ તું આ ઘોડો મને

આપ. જે તું એની ક્ષીમત માગીશ, તે વધારે છતાં તને આપીશ, ' પ્રભુન્ન
 બોલ્યો—' તું પારખીને અશ્વ લે, નહિ તો વિના અપરાધે મને રાજકંડ થાય '
 પછી પરિક્ષા કરવાને ભાનુકે તે ઘોડાપર બેઠો. એટલે વેળથી દોડતા તે અશ્વે
 તેને જમીન પર પાછો, પછી ઘેટા ઉપર સવાર થઈને પ્રભુન્ન ઘણા નગર જનોને
 હસાવતો વસુદેવની સભામાં આવ્યો, ત્યાં રહેલા સર્વ રાજા, પ્રધાન વિગેરેને
 ખૂબ હસાવ્યા. પછી તે બ્રાહ્મણ થયો અને સુંદર સ્વરથી વેદ બોલતો તે દ્વારકામાં
 પેઠો, ત્યાં ત્રિવાટે ને ચોવાટે સર્વત્ર ભમતાં તેણે સત્યભામાની કુખ્જ દાસીને
 જોઈ. તેને વિદ્યાથી તરતજ નેતરની સોટીની જેમ સીધી (સાજી) કરી. ત્યારે તે
 પગે પડીને બોલી કે—' તમે ક્યાં ચાલ્યા ? ' પ્રભુન્ન બોલ્યો—' જ્યાં ઇચ્છાતુ-
 સાર ભોજન મળશે, ત્યાં જવાનો છું. ' એટલે ફરી દાસી બોલી—' તો મારી
 સ્વામિની સત્યભામાને ઘરે ચાલ, ત્યાં પુત્ર વિવાહને માટે તૈયાર કરેલા મોદકાદિ
 તને ઇચ્છા મુજબ આપીશ. ' ત્યારે પ્રભુન્ન તે દાસીની સાથે સત્યભામાના ભવને
 ગયો. તેને તોરણ દ્વારપર મૂકીને તે દાસી સત્યભામા પાસે ગઈ. ત્યાં સત્યભામાએ
 પુછ્યું કે—' તું કેણુ છે ? ' તે બોલી—હું કુખ્જ છું ' સત્યભામાએ ફરી
 કહ્યું—' તને સીધી કેણુ કરી ? ' ત્યારે દાસીએ બ્રાહ્મણને વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો.
 એટલે સત્યભામા બોલી—' તે બ્રાહ્મણ ક્યાં છે ? ' દાસી બોલી—' અત્યારેજ
 મેં તેને તોરણદ્વાર પર બેસાર્યો છે. ' ત્યારે સત્યભામાએ હુકમ કર્યો કે—' તે
 મહાત્માને તું અહીં લઈ આવ. ' એટલે દાસી તરત દોડીને તે કપટી વિપ્રને ત્યાં
 લઈ આવી. તે આશિષ આપીને બેઠો, ત્યાં સત્યભામાએ કહ્યું—' હે બ્રહ્મણ !
 સપત્ની રૂકમણી કરતાં મને અધિક રૂપવંતી બનાવ. ' માયાવિપ્ર બોલ્યો—' તું
 બરાબર રૂપવંતી રેખાય છે. બીજી સ્ત્રીઓમાં ક્યાય મેં આવું રૂપ જોયું નથી, '
 ત્યારે સત્યભામા બોલી—' હે-બદ્ ! એ તું ઠીક કહે છે. તથાપિ મને રૂપમા વિશે-
 પથી અનુપમ બનાવ. ' એટલે તે બોલ્યો—' જો એવી ઇચ્છા હોય, તો પ્રથમ
 સર્વાંગે વિરૂપ (કદરૂપી) બની જા. કારણ કે મૂલથી વિરૂપ થતાં રૂપ વિશેષ થઈ
 શકે. ' ત્યારે સત્યભામાએ પુછ્યું—' શું કરું ? ' તેણે આદેશ કર્યો કે—' પ્રથમ
 મસ્તક મુંડાવ, પછી આખા શરીરે મથ ચોપડ, તથા જીર્ણ, ખંડ, મલિન અને
 સાધેલ વસ્ત્રને પહેરીને મારી આગળ આવ કે જેથી તને હું રૂપ, લાવણ્ય અને
 ચૈભાગ્યની શૈભાસહિત તરત બનાવી દઉં. ' એટલે સ્વાર્થ સાધવા તેણે તેમ પશુ
 કર્યું. ત્યારે તે બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—' હું અત્યારે કુધાથી પીડિત છું, સ્વસ્થ નથી.
 માટે શું કરું ' ત્યારે સત્યભામાએ તેને જમાડવાને માટે રસોયાને હુકમ કર્યો.
 પછી ભોજનને માટે જતા બ્રાહ્મણે સત્યભામાના કાને સંભળાવ્યું કે—'
 હે અનધે ! હું ભોજન કરું, ત્યાં સુધી કુળદેવીઓની આગળ તારે
 ' રુડુ રુડુ રુડુ રુડુ સ્વાહા ' આ મંત્રનો જાપ કર્યા કરવો " ત્યારે સત્યભામા

તેજ પ્રમાણે કરતી રહી. હવે જમતાં તે બ્રાહ્મણે બધી સારી રસોઈ વિધાના બલ-
થી ખલાસ કરી એટલે સત્યભામા થકી ભય પામતી જેમના હાથમા જળ પાત્ર
છે એવી રસોયાણીઓએ તેને મહાકંટે ઉઠ ઉઠ 'એમ કહ્યું. ત્યારે તેણે કહ્યું—'હજી
મારી ભૂખ લાંગી નથી, જ્યાં તૃપ્તિ થશે, ત્યાં જઈશ, એમ બોલતો તે માયાવી
વિપ્ર આવ્યો ગયો. પછી એક બાલ સાધુનો વેષ લઈને તે રૂકમણીના ઘરે ગયો,
તેણીએ નેત્રને આનંદ પમાડવામાં અંદ્ર સમાન એવા તેને જોયો. તેને આસન
આપવાને રૂકિમણી ઘરની અંદર ગઈ, એવામાં તે પૂર્વે સ્થાપેલ કૃષ્ણના સિંહાસન
ઉપર બેસી ગયો. આસન લઈ જહાર નીકળતાં તેને તેવી રીતે બેઠેલ જોઈને
વિસ્મયથી જેના લોચન વિકસિત છે એવી રૂકિમણી બોલી—'કૃષ્ણ કે તેના પુત્ર
વિના અહીં અન્ય કોઈ બેસે, તો દેવતા સહન કરે નહિ, ત્યારે તે માયા સાધુ
બોલ્યો—'મારા તપના પ્રભાવથી દેવતાઓ કંઈ કરવાને સમર્થ નથી.' પછી
તેણીએ પૂછ્યું કે—અહીં તું શા માટે આવ્યો છે? તેણે કહ્યું—'મેં નિરાહાર સોળ
વરસ તપ કર્યું. જન્મથી મેં માતાનું દુધ પણ પીધું નથી માટે પારણું કરવાને
અહીં આવેલ છું, કંઈ યથોચિત આપ, ત્યારે રૂકિમણી બોલી—'હે મુને ! સોળ
વરસનું તપ મેં ક્યાં પણ સાલવ્યું નથી. પરંતુ ઉપવાસથી માંડીને એક વરસ
પર્યંતનું તપ મેં સાલવ્યું છે ' તે બોલ્યો—' તારે આવો વિચાર કરવાથી શું ?
જો ઘરમાં કંઈ હોય અને તે દેવાની જો મરણ હોય, તો આપ. જો ન બને તો
સત્યભામાના ભવને જઈશ, ' તે બોલી—' ઉદ્દેગથી આવે મેં કંઈ રાંધ્યું નથી.
તેણે પૂછ્યું—'તારે ખેદનું કારણ શું ?' એટલે રૂકિમણી બોલી—'પુત્રના વિયોગે
તેના સંગમની આશાએ આટલો વખત મેં કુલદેવીની આરાધના કરી. અત્યારે
કુળદેવતાઓને મારા શિરનું બલિદાન આપવાને તૈયાર થતાં ડોકપર મેં જેવો
પ્રહાર કર્યો, તેવામાં દેવી બોલી કે—'હે પુત્રી ! આટલી બધી ઉતાવળ ન કર;
જ્યારે આ તારો સહકાર (આત્મવૃક્ષ) અકાલે પણ પુષ્પસુકત થશે ત્યારે તારો
પુત્ર આવશે ' આ સહકારને તો આવે માંજર આવી, પણ મારો પુત્ર ન આવ્યો.
માટે હે મહાત્મન ! લગ્ન રાશિ તપાસ કે પુત્રનો સંગમ મને ક્યારે થશે. " તે
બોલ્યો—' જે બાલી હાથે હોય તેમને હોરા (લગ્નદિરાશિ) કુળદાયક ન થાય. '
ત્યારે રૂકિમણી બોલી—'હે મુને ! બોલ, તને શું આપું ? ' તે બોલ્યો—' તપથી
મારી કુખ ક્ષીણ થઈ છે, માટે કાલ આપ ' એટલે કાંઈને માટે તે દ્રવ્ય તપાસવા
તૈયાર થઈ, એવામાં ફરી સાધુ બોલ્યો—'હું બહુ ભૂખ્યો છું. માટે ગમે તે દ્રવ્યથી
કાંઈ બનાવીને મને આપ. ' ત્યારે તે પૂર્વે તૈયાર કરેલા મોઢક લઈને કાંઈ
કરવા લાગી, પરંતુ તેની વિધાના પ્રભાવથી અગ્નિજ ન સળગ્યો. એટલે તેને
ચિંતાતુર જોઈને તે બોલ્યો—'જો કાંઈ તૈયાર ન થઈ શકે, તો અતિ ક્ષુધાતુર
મને આ મોઢકજ ખાવાને આપ. ' ત્યારે તે બોલી—'આ મોઢક કેશવ વિના

બીબ્બોને પચે નહિ માટે હે મુને । આ મોઢક આપીને હું અધિહત્યા કરવાની નથી, તે બોલ્યો—‘તપના પ્રભાવથી મને અણર્ણુ કંઈ થતુજ નથી.’ ત્યારે શકા સહિત રૂઢિમણી તેને એક એક મોઢક આપવા લાગી, અને આપેલા બધા મોઢકોને તરત ખાઈજતા તેને બોધ વિસ્મય પામતા તે હસીને બોલી—‘હે મહર્ષે ! તુ તો મહાબલવાન લાગે છે.’

હવે અહીં પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે મંત્રજાપ કરતી સત્યભામાને માણસોએ આવીને કહ્યું કે—‘હે સ્વામિની ! કોઈક પુરૂષે બગીચાને ફેલરહિત, ઘાસની ઢુકાનોને ઘાસરહિત, અને જળાશયોને જળ વિનાના કરી દીધા. વળી તમારા ભાતુક પુત્રને કોઈએ અશ્વ આપીને પરાભવ કર્યો, એમ સાંભળીને સત્યભામાએ દાસીઓને પૂછ્યું—‘તે બ્રાહ્મણ કયા ગયો ? ત્યારે દાસીઓએ તેની બોયેલ ચેન્ટા બધી તેને કહી સંભળાવી. એટલે એદાતુર થઈને ધર્મ્યાથી તેણીએ રૂઢિમણીના કેશ લાવવાને હાથમાં ટોપલી આપીને દાસીઓને મોકલી તે જઈને રૂઢિમણીને કહેવા લાગી—‘માનિની ! સ્વામિની સત્યભામાએ ફરમાવ્યું છે કે—તારા કેશ અમને તરત આપીદે.’ ત્યારે તે માયાસુનિએ તે સાંભળતા તેમનાજ કેશોથી ટોપલી ભરીને તેમને સત્યભામા પાસે પાછી મોકલી. ‘આ શુ ? એમ સત્યભામાએ પૂછતાં તે દાસીઓ બોલી—‘હે સ્વામીની ! તને શુ ખબર નથી ? જેવો સ્વામી તેવો પરિવાર તેમા આશ્ચર્ય શુ ! આથી તો ભ્રમિત અને ક્રોધાયમાન થઈને સત્યભામાએ રૂઢિમણીના ભવનપર હજમ મોકલ્યા એટલે તે માયા સુનિએ શિર અને આમડીના છેદનપૂર્વક તેમનેજ સુંડી નાખ્યા સુંડાઈને આવેલ તે હજમોને જોતાં વધારે ક્રોધાયમાન થતી સત્યભામાએ જઈને કૃષ્ણને કહ્યું—‘હે નાથ ! તમે પોતે રૂઢિમણીના કેશ સુડાવવાના જાગીન થયા છો. હે કેશવ ! તે કેશ આપવાનું પણ આજે મને અપાવો તમે પોતે ઉડી રૂઢિમણીને તરત બોલાવીને સુંડી કરાવો.’ ત્યારે ગોવિંદ હસીને બોલ્યો—‘અત્યારે તો તું પોતેજ સુંડી થઈ છે.’ તે બોલી—‘આજે મફકરીને માંડી વાળો, પણ તેના કેશ એકદમ મને અપાવો.’ પછી કૃષ્ણે મોકલેલ રામ સત્યભામાની સાથે રૂઢિમણીના ભવને ગયો ત્યા પ્રદુમ્ને વિદ્યાથી કૃષ્ણનું રૂપ વિકુચ્યું. ત્યારે રામ લજ્જાથી પાછો ફરીને પૂર્વના સ્થાને આવ્યો ત્યાં પણ કૃષ્ણને જોઈને તે બોલ્યો કે—‘આ તે મફકરી માંડી છે શુ ? ત્યા કેશને માટે મને મોકલી અને પોતે જઈને પાછો તુ અહીં આવ્યો. વધુ અને અમને સમકાલે તે લજ્જ્યા.’ એટલે—‘ત્યા હું ગયો નથી’ એમ સોગદ પૂર્વક કૃષ્ણે કહ્યું. ત્યારે ‘આ તારીજ માયા છે’ એમ બોલતી સત્યભામા પોતાના ઘરે ગઈ, અને વિષ્ણુ તેને ઘેર જઈને વિશ્વાસુ પમાડવા લાગ્યો. એવામા નારદે આવીને રૂઢિમણીને કહ્યું કે—‘આ તારો પુત્ર પ્રદુમ્ન.’ ત્યારે પ્રદુમ્ન પણ દેવ સમાન પોતાનું રૂપ

પ્રગટ દ્રશીને ચિરકાલના દુઃખરૂપ અંધકારમાં સૂર્યપ્રમાણ એવો તે માતાના પગે પડ્યો, એટલે જેના હૃદયની ધારા વહી રહી છે એવી રૂક્મિણીએ અત્યંત સ્નેહ પૂર્વક બંને ભુજાઓ તેને ભેટી પડી તથા હૃષીકૃષ્ણે જેના હૃદયન ભીંન્ન થઈ ગયા છે એથી તેણીએ તેને વારંવાર શિરપર ચુંબન કર્યું. પછી પ્રદ્યુમ્ને તેને કહ્યું કે—‘હે માત ! જ્યાં સુધી પિતાને હું કંઈક આશ્ચર્ય બતાવું, ત્યાં સુધી તારે કોઈને પણ માદી યોગબાણ ન આપવી.’ એટલે હૃષીકૃષ્ણ રૂક્મિણીએ તેને કંઈપણ જવાબ ન આપ્યો. પછી તે રૂક્મિણીને માયારથમા એસારીને આવડતો થયો, શંખને પૂરતો અને લોકોને દોભ પમાડતો તે બોલ્યો કે—‘આ હું રૂક્મિણીને હરી બાઉ છું, જો કૃષ્ણ બલવાન હોય, તો રક્ષા કરે.’ ત્યારે—‘એ મૂર્ખ ! હર્મતિ કોણ મરવાને તૈયાર થયો છે ?’ એમ બોલતો હરિ, શાર્ગ દ્યુમ્નને ઉછાળતો સૈન્ય સહિત તેની પાછળ દોડ્યો. પ્રદ્યુમ્ને તે સેનાને ભાંગીને દંતરહિત ગજની જેમ હરિને શસ્ત્રરહિત કર્યાં. ત્યારે વિષ્ણુ ખેદ પામ્યા, એવામા તેની જમણી ભુજા ફરકી, એટલે કૃષ્ણે તરત જ બલશક્તિને જણાવ્યું. તેવામાં નારદ આવીને બોલ્યા કે—‘હે કૃષ્ણ ! રૂક્મિણી સહિત આ તારા પુત્રને તું ચંદુક કર. હવે ચુદને માડી વાળ’ ત્યારે પ્રદ્યુમ્ન રામ-કૃષ્ણના ચરણને સ્પર્શ કરતા નમી પડ્યો, તે બંને અત્યંત સ્નેહથી વારંવાર શિર ચુંબન કરતા તેને ભેટી પડ્યા. બાણે સાથેજ યૌવન ઉત્પન્ન થયેલ હોય તેવા દેવની લીલાને બતાવતા તથા લોકોના મનને કૌતુક પમાડતાં એવા પ્રદ્યુમ્નને કેશવે દ્રશીને પણ પરમ પ્રીતિથી આલિંગન કર્યું. પછી રૂક્મિણી સહિત વિષ્ણુએ પોતાના પુત્ર પ્રદ્યુમ્નને યોગામા એસારીને નગરજનો અત્યંત આશ્ચર્યથી જોને એમ રક્ષા છે એવા તેણે સર્વાંકબર પૂર્વક દ્વારકામાં પ્રવેશ કર્યો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજયગણિ વિરચિત શ્રી નેમિનાથના ચરિત્રમાં છઠ્ઠો પરિચ્છેદ સમાપ્ત.

સપ્તમ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

શાંભુ કુમારનું જીવનવૃત્તાંત.

હું દ્વારપર સ્થાપેલ નવીન તોરણરૂપ બ્રહ્મીનો ગંભીર વિગ્રહ કરેલો છે એવી કામિની સમાન તે દ્વારકા નગરીમા પ્રદ્યુમ્નના આગમનનો મહોત્સવ પ્રવર્તમાન થતાં હયાંધનને ઉઠીને કેશવને વિનંતિ કરી કે—‘હે સ્વામિન્ ! તારી પુત્ર વધૂ અને મારો પુત્રીનું અત્યારે કોઈ હરણ કરી ગયું છે માટે ક્યાંક તપાસ કરવો કે જેથી લાનુક કુમાર પરણે ’ ત્યારે કૃષ્ણ બોલ્યો—‘ હું સર્વજ્ઞ નથી. જો સર્વજ્ઞ હોય તો પ્રદ્યુમ્નને કોઈ હરી ગયો, તે હું કેમ જાણી ન શક્યો ? એટલે—‘ પ્રજ્ઞપ્તિ વિદ્યાથી હું તેને જાણીને અહીં લઈ આવ્યો. ’ એમ બોલતો પ્રદ્યુમ્ન તે સ્વયંવર કન્યાને ત્યાં લઈ આવ્યો. પછી વિધ્વજે તે કન્યા આપતાં છતાં ‘ આ તો મારા ભાઈની વધુ છે એમ કહીને પ્રદ્યુમ્નને તેને ગ્રહણ ન કરો અને લાનુક પરણ્યો. હવે પ્રદ્યુમ્નની ઇચ્છા ન હોવા છતાં મહામહોત્સવ પૂર્વક કૃષ્ણે તેને વિદ્યાધર રાજાઓની કન્યાઓ પરણાવી. પછી પ્રદ્યુમ્નને લઈ આવવાથી ઉપકારી એવા નારદને પૃથ્વી ને કેશવ—રૂડિમણીએ તેને વિસર્જન કર્યો.

હવે પ્રદ્યુમ્નની મહા સંપત્તિ તથા શ્વાઘાથી સંતાપ પામતી સત્યભામા કોપગ્રસ્તમાં જઈને એક જીર્ણ માંચકા પર પડી રહી. ત્યાં કૃષ્ણ અચાનકે જઈ ચક્રતાં તેને જોઈને બોલ્યો—‘ હે સુબ્રુ ! તારું કોઈએ અપમાન કર્યું છે, કે જેથી આમ તું સંતાપ પામે છે ? ’ તે બોલી—‘ મારું કોઈએ અપમાન કર્યું નથી, પરંતુ જો પ્રદ્યુમ્ન સમાન મને પુત્ર નહિ થાય, તો નિશ્ચય હું મરણ પામીશ. ’ તેનો આગ્રહ જાણીને કૃષ્ણે હરિણે ગમેથી દેવને ઉદ્દેશીને અહૂમ તપથી પૌષધત્ર લીધું. ત્યારે હરિણે ગમેથી પ્રકટ થઈને બોલ્યો—‘ તમારું શું કામ કરે ? ’ એટલે

કેશવે કહ્યું—‘ સત્યભામાને પ્રદુમ્ન સમાન પુત્ર આપ. હરિણુગમેષી બોલ્યો—
 ‘ જે સ્ત્રીમાં તારે પુત્રની ઈચ્છા હોય, તેને આ હાર પહેરાવીને લોગવજે, તેથી
 વાંછિત પુત્ર થશે. ’ એમ કહી તે હાર આપીને દેવ અદૃશ્ય થયો. ત્યારે કૃષ્ણે પણ
 હર્ષિત થઈને સમાગમને માટે સત્યભામાને વચન આપ્યું. એવામાં પ્રજ્ઞસિ
 વિદ્યાએ તે બધું પ્રદુમ્નને કહ્યું અને પ્રદુમ્ને પોતાની માતાને વિનંતિ પૂર્વક કહ્યું
 કે—‘ હે માત ! મારા સમાન પુત્રની વાંછા હોય તો તે હાર દેયો. ’ રૂકિમણી
 બોલી—‘ હે વત્સ ! તું એક પુત્ર વડેજ હું કૃતાર્થ છું. કારણકે સ્ત્રી રત્ન વારંવાર
 કહી પ્રસૂતિ કરતી નથી. ’ ત્યારે પ્રદુમ્ન બોલ્યો—‘ હે માત ! સપત્નીમાં તને કંઈ
 વલ્લભ છે ? કે જેને હું પુત્ર આપું. ’ એટલે રૂકિમણી બોલી—‘ હે પુત્ર ! તારા
 વિયોગમાં જેવી હું દુઃખી હતી, તેવી પૂર્વે જાંબવતી દુઃખિત હતી. તેને ભલે
 તારા સમાન પુત્ર થાય ’ પછી પ્રદુમ્નની અનુસાથી રૂકિમણીએ જાંબવતીને બોલાવી.
 પ્રદુમ્ને વિદ્યાથી તેને સત્યભામા સદૃશ બનાવી અને રૂકિમણીએ એ વાત સમજા-
 વીને સધ્યા વખતે તેને કૃષ્ણના ઘરે મોકલી. ત્યાં હાર આપીને કૃષ્ણે તેને સ્નેહથી
 લોગવી. તેજ વખતે મહાશુક દેવલોકથી કેટલા ચંવીને સિંહ સ્વપ્નના સૂચન પૂર્વક
 જાંબવતીની કુખે અવતર્યો. પછી જાંબવતી બહુજ હર્ષ પામીને, પોતાના ઘરે
 ગઈ. હવે સમાગમની ઈચ્છાથી સત્યભામા કૃષ્ણના ઘરે આવી. તેને જોતાં કૃષ્ણને
 વિચાર થયો કે—‘ અહો ! સ્ત્રીઓની લોગાસક્તિ કેટલી ? હજી અત્યારેજ આ
 ગર્ભ અને તરતજ વળી પાછી આવી. અથવા તો પૂર્વે સત્યભામાના રૂપથી મને
 કોઈએ છેતર્યો ? તો પણ આ વલખી ન થાય. ’ એમ ધારીને હરિએ તેનો
 સમાગમ કર્યો. એવામાં સત્યભામાનો તે રતિ સમય જાણીને પ્રદુમ્ને
 વિશ્વને વિશ્વાસ કરનારી એવી વિશ્વની ભેરી વગાડી. ત્યારે ‘ આ ભેરી કોણે
 વગાડી ? એમ શ્રુતિ થઈને કૃષ્ણે પૂછ્યું. એટલે પરિવારે કહ્યું—‘ પ્રદુમ્ને વગા-
 ડી ? ’ તે વખતે હરિ જરા હસીને, મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે—‘ નિશ્ચય, જોણેજ
 આજ સત્યભામાને છેતરી છે. કારણ કે સપત્નીનો પુત્ર દશ સપત્ની સમાન થાય
 છે. કંઈક ભયરહિત સંલોગ કરવાથી સત્યભામાને બીકણ પુત્ર થશે. ખરેખર !
 ભવિતવ્યતા કોઈ રીતે ટળતી નથી. ’ પછી પ્રભાતે રૂકિમણીના ભવન પર જતા
 જનાર્દને તે દિવ્ય હારથી વિભૂષિત જાંબવતીને જોઈ, અને નિર્નિમેષ નયને જોતાં
 કૃષ્ણને જાંબવતીએ કહ્યું કે—‘ હે સ્વામિન્ ! મને કેમ આમ જોઈ રહ્યા છો ?
 તેજ હું તમારી પત્ની છું ’ વિશ્વ બોલ્યો—‘ અરે ! આ દિવ્ય હાર તારે ક્યાથી ? ’
 તે બોલી—‘ તમારા પ્રસાદથી, શુ પોતે કરેલ પણ જાણતા નથી ? ’ પછી તેણીએ
 સિંહવુ સ્વપ્ન કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે કેશવે કહ્યું કે—‘ હે દેવી ! તને પ્રદુમ્ન
 સમાન પુત્ર થશે. ’ એમ કહીને તે આદ્યો ગયો. હવે સ પૂર્ણ મહિના થતાં શુભ

અવસરે બાંધવતીએ સિંહણની જેમ અસાધારણ બળને ધારણ કરનાર એવા શાંખ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. તે વખતે સારથિના જયએન અને દાડકે તથા મંત્રીનો મુખ્યુદ્ધિ એ ત્રણે શાખની સાથે જન્મ્યા. સત્યભામાને ભાનુક નામે પુત્ર તો હતો અને તે રીતે ગર્ભાધાનના અનુસારે તેને ભીડ નામે બીજો પુત્ર થયો. કૃષ્ણની બીજી સ્ત્રીએને પણ ભદ્રહસ્તાના બચ્ચા એવા મહાબલવંત પુત્રો થયા. હવે સારથિ, અને મંત્રીના પુત્રો સાથે શાંખકુમાર વધવા લાગ્યો અને અનુક્રમે બધી કળાઓને તેણે-લીલાભાવમાં ગ્રહણ કરી લીધી.

એક દિવસે રૂકિમણીએ રૂકિમરાંભની પુત્રી વૈદહીનો પ્રધુમ્ન સાથે વિવાહ કરવાને લોજકટપુરમાં એક પુરુષને મોકલ્યો. તે રૂકિમને નમીને બોલ્યો—‘તમેને રૂકિમણી દેવી કહેવરાવે છે કે આ તમારી વૈદહી પુત્રી પ્રધુમ્ન કુમારને પરણાવે. પૂર્વે મારો અને વિષ્ણુનો યોગ તો દેવના બલેએ ઉચિત થયો. અને હવે તારા હાથે પ્રધુમ્ન અને વૈદહીનો ભલે યોગ થાય. ત્યારે પૂર્વના વેરને સંભારતો રૂકિમ બોલ્યો—‘મારી પુત્રીને હું ચાંડાલોમાં પરણાવું તે ભલે. પણ વિષ્ણુના કુલમાં તો આપનારજ નથી.’ એટલે દૂતે જઈને વીતક વાત રૂકિમણીને કહી સંભળાવી. ત્યારે પોતાનો ભાઈથી અપમાન પામેલી તે રાત્રે કમલિનીની જેમ સ્વાન મુખી થઈ ગઈ. એવામાં ‘હે માત ! આમ ખેદ કેમ કરો છો ?’ એમ પ્રધુમ્ને પૂછતા પોતાના મનના શય્યરૂપ તે રૂકિમનો વૃત્તાંત તેણીએ કહી સંભળાવ્યો. તે તે સંભળી પ્રવૃત્ત બોલ્યો—‘હે માત ! ખેદ ન કર. તે મામા કોમળ વચનથી માને તેમ નથી. એટલા માટેજ તું બ્યારે પરણી, ત્યારે મારા પિતાએ તેને ઉચિત કર્યું હતું. તેમ હું પણ તેને ઉચિત કરીને તેની પુત્રીને પરણીશજ—એવી હું પ્રતિજ્ઞા કરૂં છું’ એમ કહી, શાખની સાથે ઉડીને તે તરત લોજકટપુરમાં ગયો. ત્યાં તે બંને ચાંડાલરૂપે થઈને કિન્નરના જેવા સ્વરથી ગાતાં તેમણે મૃગલાંની જેમ સર્વ નગરજનોનાં મન હરી લીધા. ત્યારે ‘રૂકિમ રાજાએ પણ મધુર સ્વરે ગાતા તે બંને માયા માતંગને બોલાવી, પોતાના ખેાળામાં પુત્રીને ધારણ કરતાં સંગીત કરાવ્યું, અને તેમના સંગીતથી સંતુષ્ટ થઈ સપરિવાર રૂકિમ રાજાએ તેમને પુષ્કળ દ્રવ્ય આપીને પૂછ્યું—‘તમે અહીં કયા સ્થાનથી આવ્યા છો ?’ તે બોલ્યો—‘અમે સ્વર્ગથી કી દ્વારકા નગરી એવા આવ્યા છીએ. કે જે ગોવિંદ મહારાજને માટે દેવોએ બનાવી’ તે સંભળીને હર્ષ પામતી વૈદહીએ તેમને પૂછ્યું—‘ત્યાં કૃષ્ણ—રૂકિમણીના પુત્ર પ્રધુમ્નને તમે બોલો છો ?’ ત્યારે શાંખ બોલ્યો—‘રૂપમાં કામદેવ સમાન, પૃથ્વીના અલંકાર અને તિલક સમાન તથા મહા બલવંત એવા પ્રધુમ્ન કુમારને કોણ બોલું ન હોય ?’ તે સંભળતાં હર્ષ પામતી વૈદહી રાગ યુક્ત અને ઉત્કંઠિત થઈ. એવામાં કોઈ મદોન્મત હાથી આલાનસ્તભને ઉમેડીને દોડ્યો અને સર્વ નગરજનોને ત્રાસ પમાડવા લાગ્યો. વધારે શું કહેવું ? સમસ્ત

નગરને ઉપદ્રવ કરતો તે ચોતરફ લામલા લાગ્યો, કોઈપણ મહાવત તેને વશ કરી શક્યો નહિ. ત્યારે રૂક્મિ રાજાએ પટક વગડાવ્યો કે—‘જે કોઈ આ હાથીને વશ કરે, તેને હું વાંછિત આપું.’ પરંતુ તે પટકને કોઈએ ધારણ કર્યો નહિ, એટલે શાંખ-પ્રદુમ્ને તેને ધારણ કર્યો, અને ગીત-ગાનથી તેમણે હાથીને સ્તભી દીધો. પછી તે બંને પેલા હાથીપર બેસીને તેને તરત હસ્તિયાળામાં લઈ આલાન સ્તંભમાં બાંધી દીધો. ત્યારે નગરજનોને આશ્ચર્ય પમાડતા તે બંનેને રાજાએ હર્ષથી બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે—‘તમને જે ઈષ્ટ હોય તે માગી લ્યો.’ ત્યારે તેમણે માગ્યું કે—‘અમને આ વૈદલી આપ. અમારી પાસે રાંધનારી કોઈ નથી.’ તે સાંભલી કુપિત થયેલ રૂક્મિએ તેમને નગરની બહાર કહાડ્યા. એટલે પ્રદુમ્ને શાંખને કહ્યું કે—‘રૂક્મિણી! હું ખર્ચા દિવસો ગાળે છે, માટે વૈદલી કુમારીને પરણાવવામાં વિલંબ કરવો ઉચિત નથી.’ એમ પ્રદુમ્ને કહ્યું, તે વખતે નિર્મળ રાત્રિ શરૂ થઈ. પછી લોકો નિદ્રાને આધીન થતા પ્રદુમ્ન વિદ્યાના બલથી બંધા વૈદલીની હતી, ત્યાં પ્રાસાદની સાતમી ભૂમિએ ગયો, અને તેણે વૈદલીના હાથમાં રૂક્મિણીના સ્નેહનો બંનાવટી લેખ આપ્યો, તે વાંચીને વૈદલી પ્રીતિ પૂર્વક બોલી—‘હે ભદ્ર ! બોલ, તને હું શું આપું?’ તે બોલ્યો—‘હે સુલોચને ! મને તું તારો આત્મા સુપ્રત કરી દે, જેને માટે તારી માંગણી થઈ છે તે હું પોતેજ પ્રદુમ્ન છું.’ ત્યારે—‘અહો ! દેવયોગે વિદ્યાતાએ સુઘટીત કર્યું.’ એમ બોલતી વૈદલીએ પ્રીતિપૂર્વક તેનું વચન સ્વીકાર્યું. પછી વિદ્યાના બળથી અગ્નિ બનાવી તેને સાક્ષી કરીને કંકણ તથા શ્વેત વસ્ત્ર જેણે પહેરેલાં છે એવી વૈદલીને પ્રદુમ્ન પરણ્યો, અને ઇચ્છાનુસાર વિવિધ વિદ્યાસથી તેણીને ભોગવી રાત્રિ બલાસ થતાં તે બોલ્યો કે—‘હે સુદરી ! હું શાંખ પાસે જાઉં છું, માળાપ અગર પરીવાર તને પુછે, તો પણ તું કંઈ બોલીશ નહિ.’ કારણકે તારા દેહના ઉપદ્રવની મેં રક્ષા કરી છે.’ એમ કહીને પ્રદુમ્ન ચાલ્યો ગયો, અને વૈદલી બહુ ઉભગરાથી તથા રતિના શ્રમથી સુઈ ગઈ, પ્રભાત થતાં પણ જાગત ન થઈ. એવામાં ત્યાં તેની ધાત્રિ (ધાવ) આવી. તેના કંકણાદિક વિવાહની નિશાની જોઈને શંકા આવતાં ધાત્રિએ તેને ઉઠાડીને પૂછ્યું—‘પરંતુ વૈદલી કંઈ બોલી નહિ, એટલે તે ધાત્રીએ પોતાના અપરાધને ટાળવા ભયાતુર થઈ, રૂક્મિ રાજા તથા રાણીને તે વાત કહી સંભળાવી, ત્યારે રાજા-રાણીએ પણ તરત આવીને તેને પૂછ્યું, પણ તે કંઈ બોલી નહિ, તેમણે પ્રગટ રીતે સંલોગ અને વિવાહનું ચિન્હ જોયું. એટલે રૂક્મિ રાજાએ રૂઢ થઈને વિચાર કર્યો કે—‘અરે ! આ કન્યા દુરાચારિણી અને કુલટા છે. પરંતુ વિના પણ કોઈની સાથે ઇચ્છા મુજબ કીડા કરે છે, માટે જો આ કન્યા તે ચંડાલોને આપી હોત, તો ઠીક થાત.’ એમ ધારીને રાષથી છીદાર ચોકલીને તે બંને ચંડાલોને તેણે બોલાવ્યા, અને કહ્યું કે—‘આ કન્યાને તમે ગ્રહણ કરો અને એવા

સ્થાને જાઓ કે હું તમને જોઈ નહીં' એમ ક્રોધથી બોલતા રૂકિમએ તેમને પોતાની પુત્રી આપી. ત્યારે તેમણે વૈદહીને કહ્યું કે—હે રાજપુત્રી ! અમારા ઘરનું પાણી, ચર્મ, તથા દોરી વિગેરેનું તું વેચાણ કરીશ ? ત્યારે પરમાર્થને જાણનારી તે બોલી કે—‘દૈવ મને કામ કરાવશે તે હું અવશ્ય કરીશ. દૈવની આજ્ઞા હર્લ્ય છે.’ પછી તે બંને સુભટો તેને લઈને અન્ય સ્થાને ગયા.

હવે રૂકિમ રાજા પોતાની સલામા પશ્ચાત્તાપથી રોવા લાગ્યો કે—‘હા વત્સે ! હે વૈદહી ! તું ક્યાં છે ? તારો સંબંધ ઉચિત ન થયો. હે પુત્રી ! એક ગરીબ ગાયની જેમ મેં તને ચંડાલના દ્વારે નાખી. ખરેખર ! ક્રોધને ચંડાલ કહેલ છે. તે સત્ય છે વળી અત્યંત હિત વાંછનાર છતાં સર્વ સ્વજનોએ મારા હાથે પુત્રી ચંડાલોને અપાવી. રૂકિમણીએ પ્રદુર્ગ્ગને માટે પુત્રી માગી, પણ ક્રોધાધ તથા મંદબુદ્ધિ એવા મેં આપી નહિ. વિચાર વિના કરનાર એવા મને ધિક્કાર છે.’ એમ રોતાં તે રૂકિમએ ગભીર વાણંત્રનો અવાજ સાંભળ્યો ‘આ કયાથી ?’ એમ પૂછતા અધિકારીઓએ માહેતી મેળવીને કહ્યું—‘હે સ્વામિન્ ! પ્રદુર્ગ્ગ અને શાંખ બંને વૈદહી સહિત નગરની બહાર વિમાન સમાન પ્રાસાદમાં દેહની જેમ બેઠા છે. ભાટ, ચારણો અને બંદિજનોથી ગવાતા તે શ્રેષ્ઠ વાણંત્રથી મનોહર એવું સંગીત-નાટક કરાવે છે, હે પ્રભો ! ત્યાંથી નીકળતો આ નાદ આપણે સાંભળીએ છીએ.’ એ પ્રમાણે સાંભળતાં હર્ષિત થયેલ રૂકિમ રાજા તે બંનેને પોતાના ઘરે આદર-માનથી લઈ આવ્યો તથા ભાણેજ અને જમાઈના સ્નેહથી તેણે પોને તેની અધિક પૂજા કરી. પછી રૂકિમની ગ્ળ લઈ વૈદહી તથા શાંખ સહિત પ્રદુર્ગ્ગ દ્વારકામાં ગયો. ત્યારે રૂકિમણીને અત્યંત આનંદના અકુર પ્રગળ્યા. નવયૌવના વૈદહીની સાથે નવીન રતિ સાથે કામની જેમ વિલાસ કરતો નૂતન યૌવનયુક્ત પ્રદુર્ગ્ગ ત્યાં મુખે રહેવા લાગ્યો. વળી શાંખ પણ હેમાંગદ રાજાની પુત્રી, વેશ્યાએ પ્રસવેલી તથા અપ્સરા કરતાં અધિક રૂપવતી એવી સુહારિણી સ્ત્રીની સાથે બહુજ આનંદથી ભોગ વિલાસ કરવા લાગ્યો.

હવે કુતુહલી અને નિત્ય ક્રિડા કરાવતો એવો શાંખ ભીરૂને મારતો તથા ભુગારમા ઘણું ધન હરાવીને તેને અપાવતો હતો.

ધૂતપણામા શુક કહે છે—

“ સકુઙ્ગલ્પન્તિ રાજાન, સકુઙ્ગલ્પન્તિ પણિટા.”

સકુત્કન્યા પ્રદીયન્તે, ત્રિણ્યેતાનિ સકુત્સકુત્ ” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“ રાજાઓ એકવાર બોલે છે, પડિતો એકવાર બોલે છે, અને કન્યાઓ એકવાર અપાય છે—એ ત્રણે એક એકવારજ ગાય છે

પછી શાંખે પ્રેરેલી સારિકા બોલી—

“ જતેષુ જાયતે શૂરઃ, સહસ્રેષુ ચ પંડિતઃ ।

વક્તા જત સહસ્રેષુ, દાતા ભવતિ વા ન વા ?” ॥ ૧ ॥

અર્થ—“સેંકડો જનોમા એકાદ શૂરવીર પાડે છે હજારોમા એકાદ પંડિત પાડે છે, દશ હજારમાં એક વક્તા અને દાતા તો થાય કે ન પણ થાય.”

સારિકા ફરી ત્રીજી વાર બોલી—

“ ન, રણે નિર્મિતઃ શૂરો, વિદ્યાયા ન ચ પण्डितः ।

ન વક્તા વાકપટુત્વેન, ન દાતા ધનદાનતઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ—“ સંગ્રામમાં ન જીતાય તેથી તે શૂર ન ગણાય, વિદ્યાથી, પંડિત ન ગણાય, વચન ચાલાકીથી વક્તા ન કહેવાય, અને ધનના દાનથી તે દાતા ન મનાય.”

ફરી તે ત્રીજી વાર બોલી—

“ इन्द्रियाणां जये शूरो, धर्मं चरति पण्डितः ।

સત્યવાદી મવેદ્વક્તા, દાતા મૃતાઽમયપ્રદઃ ॥ ૩ ॥

અર્થ—“ઇન્દ્રિયોનો જય કરે તે શૂરવીર, ધર્મ આચરે તે પંડિત, સત્યવાદી તે વક્તા અને પ્રાણીઓને અભયદાન આપનાર તે દાતા કહેવાય.”

આથી ભીરૂ એક લક્ષ હારી ગયો, એટલે કૃષ્ણ તેને અંકારમાંથી આપ્યું. ખીજે દિવસે જંધના સંવાદમા ભીરૂ કૃષ્ણ-વિદેપના કરીને સભામા આવ્યો, એટલે શાંખે હિંગ અને લસણ વિગેરેની દુર્ગંધથી તેને જીતી લીધો, તેથી તે જ લક્ષ હારી ગયો. ત્રીજે દિવસે અલંકારના સંવાદમા કૃષ્ણના અલંકાર પહેરીને ભીરૂ સભામાં આવ્યો, અને શાંખે ધ્વજે આપેલ શ્રી નેમિનાથના ભૂષણ પહેરીને તેને જીતી લીધો, ત્યારે ત્રણ લક્ષ હારી ગયો, તે કૃષ્ણે આપ્યા. પછી કૃષ્ણ ભીરૂને શિખામણ આપી. બુગારના વ્યસનથી હારી જતાં તેને હરિએ વાર્યો, છતાં શાખની સાથે રમતાં શાંખે તેને કુટ્યો, તેથી રાતાં રાતા જઈને સત્યભામાને તેણે કહ્યું, ત્યારે તેણીએ કૃષ્ણને ફરીયાદ કરી. એટલે, કેશવે શાંખનું બધું ચેષ્ટિત જાળવતીને કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે જાળવતી બોલી કે—“ આટલો વખત શાંખને મેં દુર્વિનીત સાંભળ્યો નહતો. તો અત્યારે શામાટે ઉપાલભ આપો છો ?” ત્યારે વિષ્ણુ બોલ્યા—“ સિંહણ સદા પોતાના પુત્રને ભદ્ર અને સૌમ્ય માને છે, પરંતુ તે જાલકની પણ કીડાને તો હાથીઓજ જાણે છે. માટે આજે તેની કંઈક ચેષ્ટા તને જતાવું.” એમ કહીને પોતે ભરવાડ બન્યો અને જાળવતીને ભરવાડણ બનાવી.

પછી તે બંને ગોરસ વેચતાં દ્વારકામાં પ્રવેશ કરતાં, નિરંતર સ્વેચ્છાચારી એવા શામકુમારના જોવામાં આવ્યા. એટલે તેણે કહ્યું—‘હે ભરવાડણ ! આવ, મારે ગોરસ ખરીદવો છે ’ એમ સાંભળીને તે શાંભળી પાછળ ગયો, અને તે ભરવાડ પણ તેણીની પાછળ ગયો. પછી શાંભળ એક દેવકુલમાં પેઠો, અને તેણીને તેણે અંદર બોલાવી એટલે તે બોલી—‘હું ત્યાં આવનાર નથી, અહીંજ મને મૃત્યુ આપી દે ’ ત્યારે—‘અહીં તારે અવશ્ય આવવું પડશે એમ કહી તેણીને હાથમા પકડીને લતાને જેમ હાથી તાણે તેમ તાણવા લાગ્યો. એવામાં ભરવાડે તરત તેને કહ્યું—‘અરે ! તું મારી સ્ત્રીને કેમ પકડે છે ’ એમ બોલતા ભરવાડે તેને ખુબ માર્યો. પછી તે બંને ભાંગવતી અને કૃષ્ણ પ્રગટ થયા ત્યારે પોતાના માત-પિતાને જોઈને શાંભળ લજ્જાથી મુખ છુપાવીને નાશી ગયો. એટલે હરિએ ભાંગવતીને કહ્યું—‘પુત્રની દુઃસ્થિતા તારા જોવામાં આવી ? ’ હવે બીજો દિવસે કૃષ્ણ જમર-જસ્તીથી તેને લઈ આવતા તે શાંભળ એક ખીલી ઘડતો આવ્યો. અને કૃષ્ણ પૂછતા તેણે કહ્યું કે—‘કાલની વાત આજે જે કહેશે, તેના મુખમાં આ ખીલી નાખવી, એટલા માટે હું એને ઘડું છું. ’ ત્યારે કૃષ્ણે રોષ સહિત—‘અરે ! તું નિર્લજ્જ કામને વશ થઈ સ્વેચ્છા પ્રમાણે ગમે તેમ વિવિધ એકા કર્યા કરે છે ’ એમ કહીને શાંભળને પોતાની નગરીથી બહાર કહાડી મૂક્યો, અને પ્રદ્યુમ્ન તો અંતરથી સ્નેહી છે તેથી પૂર્વ જન્મના પણ બંધુ એવા જતા શાંભળને તેણે પ્રજ્ઞાસિ વિદ્યા આપી. ત્યાર પછી ભીરકને મદતા (મારતા) પ્રદ્યુમ્નને સત્યભામાએ કહ્યું—‘અરે ! શાંભળ જેવા દુર્બુદ્ધિ ! તું પણ નગરીથી કેમ નીકળી જતો નથી ? ’ તે બોલ્યો—‘ક્યા બઈ ? ’ ત્યારે તે બોલી—‘રમશાનમાં બા. ’ એટલે તેણે—‘મારે ક્યારે આવવું ’ એમ પૂછતા તેણી ક્રોધથી બોલી—‘જ્યારે શાંભળે હાથમા પકડીને હું અહીં લઈ આવું, ત્યારે તારે આવવું. ’ તેણે કહ્યું—‘જેવી માતાની આજ્ઞા ’ એમ કહી પ્રદ્યુમ્ન રમશાને ગયો અને શાંભળ પણ ભમતો ભમતો ત્યાં આવી ચલ્યો ત્યાં તે બંને રમશાનમાં બલાતકારથી બહુજ દાહશુલ્ક (બાળવાનું દાણ) લઈને નગરીના મુંડમાં બાળવા દેતા હતા.

હવે સત્યભામાએ પોતાના ભીરુ પુત્રને માટે રૂપવતી નવ્વાણું કન્યા મેળવી, અને પ્રયત્નથી હજી એક કન્યાને તે ઈચ્છતી હતી એવામાં પ્રદ્યુમ્નને તે પ્રજ્ઞાસિ વિદ્યાથી બાણીને સેના વિકુર્વી અને પોતે તરતજ જિતશત્રુ નામે રાજા થયો. તથા શાંભળ દેવકન્યા સમાન તેની કન્યા થઈ. તે સખીઓ સહિત રમતી ભીરુની ધાત્રીના જોવામાં આવી. તે બાણીને તેણીએ તરત સત્યભામાને જણાવ્યું. ત્યારે સત્યભામાએ માણસ મોકલીને જિતશત્રુ પાસે તે કન્યાની માગણી કરી. ત્યારે તે બોલ્યો કે—‘જો સત્યભામા એનો હાથ પકડીને દ્વારકામાં પ્રવેશ કરે, તો હું કન્યા આપું. વળી વિવાહ વખતે એણીનો હાથ જો સત્યભામા ભીરુકના હાથ

ઉપર કરાવે, તો મારી પુત્રી લીરૂકને મળે. 'એમ સાંભળી તે પુરૂષે જમને બધું સત્યલામાને કહી બતાવ્યું. એટલે કન્યાની આશાએ સત્યલામા તેમ કબૂલ કરીને તેના સૈન્યમા ગઈ. ત્યારે શાંબે પ્રજાસિને કહ્યું કે—'સત્યલામા અને તેનો બધો પરિવાર મને કન્યારૂપે જીવે, અને બીજા લોકો મને શાળરૂપે જીવે.' પ્રજાસિ વિદ્યાએ તે પ્રમાણે કર્યું, એટલે સત્યલામાએ જમણા હાથ પકડીને શાંબને દ્વારકામા પ્રવેશ કરાવ્યો, અને લીરૂના વિવાહ મહોત્સવમા તે તેને લઈ આવી તે જોઈને નગરજનો અને સ્ત્રીઓ બોલી કે—'અહો ! આશ્ચર્ય ! અહો ! ચમત્કાર !' પછી શાંબ સત્યલામાના ઘરે ગયો. ત્યાં મનોહર બુદ્ધિવાળો તે લીરૂના જમણા હાથને ઉપર રહેલ પોતાના ડાળા હાથથી પકડીને અને જમણા હાથે નવાણું કન્યાઓના હાથ સમકાલે પકડીને તે વિધિપૂર્વક અગ્નિને ફરવા લાવ્યો. ત્યારે શાંબને જોતાં કન્યાઓ અતરમા વિચારવા લાગી કે—'અમારે સમાન પતિ એવા તમારો પુણ્યના યોગે વિદ્યાતાએ યોગ કરી આપ્યો.' હવે વિવાહ બલાસ થતા શાંબ તે સ્ત્રીઓની સાથે વાસભવનમાં ગયો. ત્યાં આવતા લીરૂને શાંબે બ્રહ્મટીનો ભય બતાવીને ભગાડી મૂક્યો, તેણે સત્યલામાને જમને કહ્યું, પણ વિશ્વાસન આવતાં પોતે ત્યાં આવીને તેણે શાંબને ઢીકો. શાંબે તેને પ્રભુભ કર્યા હવે તે ક્રોધ કરીને બોલી કે—'હે ધૃષ્ટ ! તને અહીં કેણું લાગ્યું છે ?' શાંબ બોલ્યો—'હે માત ! અહીં મને તુંજ લઈ આવી, અને તેજ કન્યાઓની સાથે પાણિગ્રહણ કરાવ્યું, અહીં સાક્ષી તરીકે દ્વારકાના બધા મધ્યસ્થ લોક હાજર છે.' શાંબતું આવું બોલવું સાંભળી સત્યલામાએ ત્યાં આવેલા લોકોને પૂછ્યું, એટલે તે બોલ્યા—'હે દેવી ! તું કેવળ ન કર તેજ શાંબને પ્રવેશ કરાવ્યો અને અમે બધાના દેખતાંજ તે એને કન્યાઓનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું.' ત્યારે—'કપટી, કપટીનો પુત્ર, કપટીઓમાં વસનાર, કપટી માતાથી જન્મેલા એવા તે' મને કન્યારૂપે આવીને છેતર્યો'—એમ ક્રોધથી બોલતી સત્યલામા પોતાના ઘરે ગઈ. પછી બધા લોકોની સમક્ષ કૃષ્ણે પોતે તે કન્યાઓ શાંબને આપી, અને બાળવતીએ મોટો ઓચળવ કર્યો. હવે વસુદેવને નમવા ગયેલ શાંબ બોલ્યો—'હે તાત ! તમે તો પૃથ્વીમાં ભ્રમણ કરીને લાંબા કાળે સ્ત્રીઓને પરણ્યા અને હું તો ભ્રમણ કર્યા વિના એકજ ઠેકાણે એકી સાથે નવાણું કન્યાઓને પરણ્યો. એમ તમારી અને મારી વચ્ચેનું મોટું અંતર પ્રગટજ દેખાઈ આવ્યું.' ત્યારે વસુદેવ બોલ્યા—'અરે ! કુવાના દેડકા સમાન શાંબ ! પિતાએ કહાડી મૂક્યા છતાં તું અહીં આવ્યો આવ્યો, મોટે માન-હીન એવા તને ધિક્કાર છે ! અને હું ભાઈના અપમાને વીરવૃત્તિથી નીકળ્યો તથા સર્વ દેશ અને પર્વતમાં અરુણલિત ભાગ્યે, વળી બહુ કન્યાઓને પરણ્યો. પછી યથા અવસરે મળેલાં આ બાંધવોએ આગ્રહ કર્યો ત્યારે હું અહીં આવ્યો, પરંતુ તારી જેમ આગ્રહ વિના નિર્લજ્જ થઈને પોતાની મેળે હું આવ્યો નથી.' એટલે શાળકુમારે પોતે કરેલ પૂજ્યતું અપમાન જાણીને અંજલિ ભેડી, પ્રભુભ

કરીને ઉઘેથી પિતામહ વસુદેવને કહ્યું—‘હે તાત ! આ બધું મેં અજ્ઞાનથી કહ્યું. આ માફ દુઃસ્થિત તમારે બમવા યોગ્ય છે. આપ તો ગુણોએ કરી લોકોત્તર છે.’ એ રીતે થાગે ફરી પિતાને પગે લાગીને પોતાનો અપરાધ બમાવ્યો, એ રીતે પોતાના બલથી હરિને છતનાર એવા પ્રદ્યુમ્ન સમાન, વિદ્યાધર બાંધવો યુક્ત, મોક્ષમા ગમેન કરનાર ક્ષણવારમા શ્રેષ્ઠ નવાણું કન્યાઓને પ્રગટપણે પરણનાર, લીલાવંત જનોમાં પ્રોહ, અસાધારણ ગુણોના સ્થાનરૂપ, અને સસારસુખોને ભોગવતો એવો શાબકુમાર એક દેવની જેવો લાગતો હતો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજય ગણિ વિરચિત શ્રીનેમીનાથચરિત્રમાં
સપ્તમ પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

અષ્ટમ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

પ્રતિવાસુદેવ જરાસંધ અને શિશુપાલનો વધ.

વે યવનદ્વીપથી જલમાર્ગે મહાલાંઠ (કરીયાણાં) લઈને કેટલાક વેપારી વાણીયા તે દ્વારકા નગરીમા આવ્યા. તેમણે ત્યાં બીજી બધી વસ્તુઓ વેચી, પરંતુ મહાકિંમતી રત્નકંબલોને તેઓ વેચી શક્યા નહિ. એટલે વિશેષ લાભને ઈચ્છતા તે રાજગૃહ નગરમાં ગયા. ત્યાં વસનારા વેપારીઓ આગળ થઈને તેમને જરાસંધ રાજે દ્રવી જીવયશા પુત્રીના ઘરે લઈ ગયા. ત્યાં તેમણે જીવયશાને ઉચ્છ્રાલમાં શીતલ, શીયાળામા ગરમ તથા કેમળ રોમવાળા એવા રત્નકંબલો દેખાડ્યા, એટલે તે રત્નકંબલોની તેણીએ અર્ધ કીંમત કરી, તેથી તે તે પોકારજ કરવા લાગ્યા કે- ‘ અમે દ્વારકાને મૂકી અંહી અધિક લાભની ઈચ્છાથી આવ્યા છીએ. ’ ત્યારે જીવયશાએ તેમને પૂછ્યું- ‘ એ દ્વારકા નગરી કઈ ? અને ત્યાં રાજા કોણ છે ? ’ તે વાણીયા બોલ્યા- ‘ સસુદ્રે આપેલ સ્થાનમાં દેવોએ નવીન એક દ્વારકા નગરી બનાવી છે. ત્યાં દેવકીને વસુદેવનો પુત્ર કૃષ્ણ નામે રાજા છે. ’ તે સાંભળતાં જીવયશા તરત મહાશોકાતુર અને હ્રદયમા શલ્યવાળી બની રૂદ્ધ કરતી બોલી કે- ‘ હા હા ! મારા પતિને મારનાર હજી જીવે છે અને પૃથ્વીને ભોગવે છે, જીવયશાને તેવી હાલતમાં જોઈને જરાસંધ રાજાએ રોવાનું કારણ પૂછ્યું. એટલે તેણીએ કૃષ્ણનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, પછી અજલિ જોડીને તે બોલી કે- ‘ હે તાત ! મને રાજા આપો. આજેજ હું અગ્નિમાં પ્રવેશ કરીશ, અને મારી પ્રતિજ્ઞાને પૂરણ કરીશ હવે હું જીવનાર નથી ’ ત્યારે જરાસંધે કહ્યું- ‘ હે પુત્રી ! તું રૂદ્ધ ન કર. આ હું કસના શત્રુની માતા,

ખંડેન અને સ્ત્રીઓને જરૂર રોવરાવીશ. ' પછી- ' હવે જગત યાદવરહિત થઈ જશે. ' એમ કહી મગધપતિ જરાસંધે પ્રધાનોએ વાર્યા છતાં સત્વર પ્રયાણ કરવાને સર્વ સેનાને હુકમ કર્યો. તે વખતે મહાબલવંત સહદેવાદિક પુત્રો, બલવંતોમાં અગ્રેસર ચૈદિગજ, શિશુપાલ, મહા પરાક્રમશાળી હિરણ્યનાભ રાજા, તથા સો ભાઈઓના બલથી ગર્વિષ્ઠ અને સંગ્રામમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર એવો કુરૂવંશી દુર્યોધન રાજા, વધારે શું કહેવું ? બીજા પણ ઘણા રાજાઓ તથા હજારો સામંતો પ્રવાહ કે નદીઓ જેમ સમુદ્રને મળે, તેમ જરાસંધ મહારાજને આવીને મળ્યા. હવે પ્રયાણ વખતે મસ્તકપરથી મુગટ પડી ગયો, હૃદયપરથી હાર તૂટી ગયો, ડાબી આખ ફરકવા લાગી, વસ્ત્રના છેડાથી તેનો પગ સ્પર્શના પામ્યો, આગળ છીક થઈ, મહાભીષણ કાલ ભુજંગ આડે ઉતર્યો, બિલાડો આગળ થઈને ગયો, તેના મહાન્ હાથીએ વિષ્ટા-પેસાબ કર્યો, વાયુ પ્રતિકૂલ થયો, ગીધ પક્ષીઓ આકાશમાં લમવા લાગ્યા, એ રીતે આત્મ જનોની જેમ અન્ય પણ ઘણા અનિમિત્ત અને અપશુકનોથી અશુભ ઉત્તરકાલ સૂચિત થયા છતાં જરાસંધ પ્રયાણથી જરાપણ પાછો ન હઠ્યો, મનોમાત્રથી પણ તે અટક્યો નહીં. સૈન્યોથી ઉઠેલ રજની જેમ અતિશય કેલાહલથી સર્વ દિશાઓને પૂરતો, અત્યંત બ્રાંત થયેલ દિગ્ગ જની જેમ ભૂમિતલને કપાવતો, કૂર પ્રતિજ્ઞા કરનાર, ગંધહુસ્તીપર આરૂઢ થયેલ, તથા મહાબલવાન એવો જરાસંધ રાજા પશ્ચિમ દિશા તરફ ચાલ્યો. ત્યારે જરાસંધ રાજાના આવવાના સમાચાર કલિકુતુંહલી નારદે અને ચરપુરુષોએ તરત જઈને વિષ્ણુને કહી સંભળાવ્યા એટલે અગ્નિની જેમ સર્વ તેજના એક સ્થાનરૂપ કૃષ્ણ પણ ભંભાના તાડનપૂર્વક પ્રયાણ કરવાને તૈયાર થયો. તેના નાદથી સર્વ યાદવો અને રાજાઓ એકઠા થયા. જેમ યુધોષાધંટાના ઘોષથી સૌધર્મ દેવલોકમાં બધા દેવો લેગા થાય. હવે તેઓમા સમુદ્રની જેમ અત્યંત હુર્ધર એવો સમુદ્રવિજય રાજા સર્વ રીતે સજ્જ થઈને ત્યાં આવ્યો, તેના આ પુત્રો પણ-મહાનેમિ, સત્યનેમિ, દઢનેમિ, સુનેમિ, તીર્થ કર શ્રી અરિષ્ટનેમિ, જયસેન, મહીજય, તેજસન, નય, સેધ, ચિત્રક, ગૌતમ, શ્વેદક, શિવનંદ, અને વિશ્વકુસેન-બધા મોટા રથો સહિત આવ્યા, સમુદ્રવિજયનો નાનો ભાઈ, વૈરીઓ જેના બળને શોભ ન પમાડે એવો અક્ષોબ્ય ત્યાં આવ્યો, યુદ્ધમા બહાદુર તેના ઉદ્ધવ, ધવ, ક્ષુભિત, મહોદધિ, અંબોનિધિ, જલનિધિ, વામદેવ અને દઢવત-આ આઠ પુત્રો ત્યાં આવ્યા. સ્તિમિત પણ ત્યાં આવ્યો અને તેના-ઉર્મિમાન, વસુમાન, વીર, પાતાલ અને સ્થિર-એ પાત્ર પુત્રો ત્યાં આવ્યા. હવે સાગર અને તેના-નિષ્કય, કંપન, લક્ષ્મીવાન, કેસરી, શ્રીમાન, તથા મુગાત-એ છ પુત્રો ત્યાં આવ્યા. હિંમવન્ અને તેના-વિદ્યુત્પલ, ગંધમાદન અને માદ્યવાન્-એ ત્રણ

પુત્રો ત્યાં હાજર થયા. હવે અચલ અને તેના—મહેન્દ્ર, મલય, સદ્ય, ગિરિ, શૈલ, નગ તથા બલ—એ મહાબલવંત સાત પુત્રો ત્યાં આવ્યા. ધરણ અને તેના—કર્કેટક, ધનંત્ય, વિશ્વરૂપ, શ્વેતસુખ, અને વાસુકિ—એ પાંચ પુત્રો આવ્યા. પૂરણ અને તેના—દુષ્પૂર, દુર્મુખ, દુર્દર્શ અને દુર્ધર, એ ચાર પુત્રો ત્યાં દાખલ થયા. અલિચદ્ર નવમો દશાર્દ અને તેના—ચંદ્ર, શશાંક, ચંદ્રાલ, શશી, સોમ અને અમૃતપ્રભ—એ છ પુત્રો ત્યાં હાજર થયા. હવે દેવેન્દ્ર સમાન બલવાન એવો દશમો દશાર્દ વસુદેવ ત્યાં આવ્યા. અને તેના બલવંત ઘણા પુત્રો ત્યાં આવ્યા. તેમના નામ આ પ્રમાણે—વિજયસેનાના અકૂર અને કૂર—એ બે, સ્વામાના બે ભવલન અને અશનિવેગ, ગંધર્વસેનાના ત્રણ—સાક્ષાત અગ્નિ સમાન વાયુવેગ, અમિતગતિ અને મહેન્દ્રગતિ, મંત્રીસુતા પદ્માવતીના—સિદ્ધાર્થ, દાકક અને સુદાક—એ બલવંત ત્રણ પુત્ર, નીલયશાના સિંહ અને મતંગજ—એ બે પુત્ર સોમશ્રીના નારદ અને મરૂદેવ એ બે પુત્ર મિત્રશ્રીનો સુમિત્ર, કપિલાનો કપિલ, પદ્માવતીના પદ્મ અને કુસુદ—એ બે પુત્ર, અશ્વસેનાનો અશ્વસેન, પુંડ્રનો પુંડ્ર, રતનાવતીના રતનગર્ભ અને વજ્રબાહુ—એ બે પુત્ર, સોમરાજની પુત્રી સોમશ્રીના બે ચંદ્રકાંત અને શશિપ્રભ, વેગવતીના બે—વેગમાન અને વાયુવેગ, મદનવેગાના ત્રણે લોકમાં પ્રખ્યાત બલવંત—અનાધૃષ્ટિ, દૃઢસુષ્ટિ અને હિમસુષ્ટિ—એ ત્રણ પુત્રો, બંધુ-મતીના બંધુપેણ, અને સિંહસેન—એ બે પુત્ર, પિથંગુસુંદરીનો સંગ્રામમાં શિરદાર શિલાયુધ, પ્રભાવતીના ગંધાર અને પિંગલ—એ બે પુત્ર, જરારાણીના જરત્કુમાર અને વાહલીક—એ બે પુત્ર, અવંતિદેવીના સુસુખ અને દુર્મુખ—એ બે પુત્ર, રોહિણીના ત્રણ મહાબલવંત રામ, સારણ અને વિહરથ, બાલ્યદ્રાના વજ્રદંટ અને અમિત પ્રભ એ બે પુત્ર—એ બધા રણાંગણમાં હાજર થયા. હવે રામના ઘણા પુત્રો હતા, તેમાં મુખ્ય આ પ્રમાણે—ઉદ્ભૂક, નિષધ, પ્રકૃતિધૃતિ, આરૂદત, મુવં, શત્રુદમન, પીઠ, શ્રીધ્વજ, નંદન, શ્રીમાન, દશરથ, દેવાનંદ, આનંદ, વિપ્રથુ, શાંતનુ, પૃથુ, શતધનુ, નરદેવ, મહાધનુ, દૃઢધન્વા,—આ બધા યુદ્ધને ઇચ્છતા ત્યાં દાખલ થયા. તથા કેશવના પુત્રોનાં નામ આ પ્રમાણે—ભાનુ, ભામર, મહાભાનુ, અનુભાનુ, ગૃહદ્ધ્વજ, અગ્નિશિખ, ધૃષ્ટ, સંજય, અકંપન, મહાસેન, ધીર, ગંભીર, ઉદધિ, ગૌતમ, વસુધર્મા, પ્રસેનજિત, સૂર્ય, ચંદ્રવર્મા, આરૂકૃષ્ણ, સુઆરૂ, દેવદત્ત, ભરત, શંખ, પ્રધુન્ન, અને શાંખ એવા બીજા પણ જ્યના અભિલાષી મહાબલવંત હજારો પુત્રો ત્યાં સંગ્રામમાં સજ્જ થઈ ગયા. હવે ઉગ્રસેન તથા તેના—ધર, શુભધર, શક્તિક, દુર્ધર, ચંદ્ર અને સાગર—એ પુત્રો પણ ત્યાં આવ્યા. જ્યેષ્ઠ રાજનો કાકો શાંખન અને તેના મહાસેન, વિષમિત્ર, અજમિત્ર અને દાનમિત્ર—એ પુત્રો આવ્યા. મહાસેનનો પુત્ર સુપેણ, વિષમિત્રના હૃદિક, સિનિ અને સત્યક, હૃદિકના કૃતવર્મા અને દૃઢવર્મા સત્યકનો યુધધાન અને યુધધાનનો ગંધ

નામે પુત્ર એ બધા ત્યા આવ્યા. દશાહોના બીજા પુત્રો, રામ—કેશવના ઘણા પુત્રો, પિતાની જહેનના તથા જહેનોના મહાબલવંત પુત્રો ત્યાં સંગ્રામમા સજ્જ થઈ ગયા.

પછી કોબ્હુકિ નિમિત્તિયાએ બતાવેલ શુભ દિવસે જેનો દારૂક સારથિ છે એવા ગરુડધ્વજ રથપર આરૂઢ થઈ સર્વે યાદવોના પરિવાર સહિત, શુભ નિમિત્ત અને શુભ શકુનોએ જેનો જયોત્સવ બરાબર સૂચવેલ છે એવો કૃષ્ણ મહાનરેંદ્ર ઇશાન ખુણા તરફ ચાલ્યો. સંગ્રામદક્ષ કેશવ પોતાની નગરીથી પીસ્તાલીશ ચોજન આગળ જઈને સિનપલ્લી ગામમાં અટકી રહ્યો જરાસંધના સૈન્યની આ બાબત ચાર ચોજન કૃષ્ણનું સૈન્ય રહેતાં ત્યાં કેટલાક ખેચરો આવ્યા, તેઓએ સસુદ્રવિજયને નમીને કહ્યું કે—‘હે રાજન્ ! અમે તારા ભાઈ વસુદેવના ગુણને તાળે છીએ જેમના કુળમાં ભગવાન શ્રી અરિષ્ટનેમિ જગતની રક્ષા અને ક્ષય કરવામાં સમર્થ છે, આ રામ—કેશવ અસાધારણ પરાક્રમી છે, પ્રદ્યુમ્ન, શાંબ વિગેરે આ ફરેડો પાત્રો છે, એવા તમોને સંગ્રામમા બીજાઓના સહાયની શી જરૂર છે ? તો પણ અવસર જાણીને અમે તમારી ભક્તિથી આવ્યા છીએ. માટે અમારા લાયક કંઈક કામ કરમાવો. હે પ્રભો ! અમને તમારા સામંતવર્ગમાં ગણી લેજો.’ એટલે—‘ભલે બહુ સારી વાત છે’ એમ રાજાએ કહ્યું, ત્યારે તેઓ ફરીને બોલ્યા કે—‘હે રાજન્ ! આ જરાસંધ રાજા તો માત્ર કૃષ્ણને પણ તૃણમાત્ર છે, પરંતુ વૈતાલ્ય પર્વત પર જરાસંધના તાળેદાર વિદ્યાધરો છે, તેઓ જ્યાસુધી અહીં આવ્યા નથી, ત્યાંસુધી અમોને તેમના તરફ જવાનો હુકમ આપો, અને અમારો સેનાપતિ, પ્રદ્યુમ્ન—શાંબ સહિત તમારો લઘુ બાંધવ વસુદેવ થાઓ એમ થતાં તે છતાંયેજ’ એ પ્રમાણે સાબળી સસુદ્રવિજય રાજાએ કૃષ્ણની આજ્ઞાથી પ્રદ્યુમ્ન—શાંબ સહિત વસુદેવને તે વિદ્યાધરો સાથે મોકલ્યો ત્યારે શ્રી અરિષ્ટનેમિએ જન્મ-મ્નાત્રમાં દેવોએ બાંહે બાંધેલ શસ્ત્રવારણી ઔપધિ વસુદેવને આપી.

હવે બીજા મંત્રીઓની સાથે આવીને હંસ નામે મંત્રીશ્વરે જરાસંધને વિચાર-પૂર્વક આ પ્રમાણે કહ્યું—“હે સ્વામિન ! પૂર્વે તારા જમાઈ કંસે વગર વિચાર્યું કર્યું, તેથી તે તેતું કુળ પામ્યો. કારણ કે મત્ર (વિચાર) શક્તિ વિના ઉત્પાદ-શક્તિ અને પ્રભુશક્તિ પરિણામે હુદ્ નીવડે છે. હે પ્રભો ! શત્રુ હર્ષલ કે સમાન હોય, છતાં તેને પોતા કરતા અધિક ગણવો—એવી નીતિ છે તો પછી આ મહાબલવાન કૃષ્ણ જે પોતાના કરતા અધિક છે—તેની તો વાતજ શી કરવી ? વળી રોહિણીના સ્વયંવરમા દશમા દશાહું વસુદેવે તમારા રાજાઓને અધકારમાં નાખી દીધા તે તમે પોતે જોયું છે, તે વખતે વસુદેવને છતવાને કોઈપણ સમર્થ ન થયો. તેના મોટા ભાઈ સસુદ્રવિજયે તારા સૈનિકોને બચાવ્યા હતા, તે વિસરવું જોઈતું નથી વળી ઘૂતમાં કોટિ દ્રવ્યના જ્યથી તથા તારી પુત્રીને

જીવિતવ્ય આપવાથી જાણવામાં આવેલ વસુદેવને માર્યા છતાં પોતાના પ્રભાવથી તે મુવો નહિ. હવે અત્યારે તો તેને રામ—કૃષ્ણ મહાબલવ તો પુત્રો થયા છે, તે જાને આટલી બધી વૃદ્ધિને પામ્યા કે જેમને માટે ધનદે દ્વારકા નગરી બનાવી, એ મહાશૂરવીર યોદ્ધા છે, મહારથવાળા પાંચ પાંડવોએ પણ સંકટમાં જેમનું શરણ સ્વીકાર્યું. વળી જાણે બીજા રામ—કૃષ્ણ હોય તેવા શાંખ અને પ્રહુન્ન તેમના જે પુત્રો અદ્વિતીય પરાક્રમશાળી છે. તેમજ ભીમ અને અર્જુન પોતાના બાહુબલથી ચમને પણ બીવરાવે તેવા છે. હવે બીજા ઘણા યોદ્ધાઓ કહી બતાવવાથી શું ? તેમાં એક અરિષ્ટનેમિ પોતાના ભુજદંડથી પૃથ્વીને લીલામાત્રમાં સ્વાધીન કરવામાં સમર્થ છે હે પ્રભો ! મગધાધીશ્વર ! તમારા સૈન્યમાં તો શિશુપાલ અને રૂકિમ અગ્રેસર છે, પણ તેમનું બળ તો રૂકમણીના હરણ વખતે બલભદ્રના સંગ્રામમાં દેખાઈ આવ્યું. કુરૂવંશી દુર્યોધન તથા ગદ્યારદેશનો શકુનિ રાજા એ બંને તો કુતરાની જેમ છળથી બળ બતાવે તેવા છે, એમની વીર પુરૂષોમાં ગણના નથી હે પ્રભો ! મને શંકા થાય છે કે—કૃષ્ણના સૈન્યમાં તો મહારથવાળા કંદોડા ગમે સુલટો છે, તેઓમાં આ ગદ્યારદેશનો સ્વામી કર્ણુ પણ સાગરમાં લોટની મુઠી સમાન છે, ચાહવ સૈન્યમાં નેમિ, રામ અને કેશવ—એ ત્રણે મહાયોદ્ધા છે અને તારા પોતાના લક્ષ્મણ તો તું એકજ મહાબલી છે, તેથી બંને સૈન્યમાં મોટું અંતર રહેલું છે. જે સમુદ્રવિજયના પુત્રને અચ્યુતાદિક ઇંદ્રો પણ ભક્તિથી નમસ્કાર કરે છે. તે શ્રી અરિષ્ટનેમિ સાથે લડવાને ઉત્સાહ પણ કોણ કરે ? તથા અસુરોની જેમ કૃષ્ણના અધિષ્ઠાયક દેવોએ છળ કરીને તારા કાલકુમાર પુત્રને પાંખો તેથી તારું દેવ વિમુખ છે—એમ સમજી લેજે. આ ચાહવો બલવ ત છતાં ન્યાયને પ્રમાણ કરતા મથુરાનગરીથી લાગીને દ્વારકા નગરીમાં ગયા, પરંતુ હે વિશ્વો ! તેં તો લાકડીના પ્રહારવતી બિલમાંથી કહાડેલ સર્પની જેમ બોલાવેલ કૃષ્ણ તારી સન્મુખ આવ્યો છે, પણ પોતાની મેળે આવ્યો નથી—એમ બધા જાણે છે. એટલું છતાં હે મગધાધિપતિ ! એની સાથે તારે યુદ્ધ કરવું યોગ્ય નથી. તું જો લડવાનું માંડી વાળીશ, તો કૃષ્ણ પોતે પાછો ફરીને પોતાની નગરી તરફ જશે ” આ તેનાં વચનોથી કોધાયમાન થયેલ અર્ધચક્રી જરાસંધ બોલ્યો કે—‘ અરે હરાશય ! કપટી ચાહવોએ ખરેખર તને લેહી નાખ્યો છે શત્રુબલને બતાવતા તું મને બીવરાવે છે—તે વૃથાજ છે અરે કાચર ! શીયાળવાના અવાજથી સિંહ કદિ બીજો ખરો ? રે હુમતે ! મૈન ધરીને તું તારા મુખને અદ્વૈત્ય કરી લે. આ એકલોજ હું પોતાના બલથી ગોવાળોના બલને ભસ્મીભૂત કરી નાંખીશ, સંગ્રામથી નિવર્તન કરનાર આ તારા મનોરથને ધિક્કાર છે । ’ એવામાં ડિલક મંત્રીએ તેના લાવને અનુસરતું વચન કહ્યું—‘ અત્યારે પ્રાપ્ત થયેલ સંગ્રામનો અવસર તમારે જવા ન દેવો, સંગ્રામમાં સામેલ માણસોનું મરણ થાય તે પણ સાડ, કારણકે તે યશ આપનાર છે પરંતુ સંગ્રામ વિમુખ થતા પુરૂષોનું

હવિત પણ વૃથાજ છે, હે પ્રભો ! આવો ન્યાય છે, આપણા સૈન્યમા ચક્રરત્નની જેમ અછેદ્ય ચક્રવ્યૂહ રચીને સમીપે આવેલ શત્રુ સૈન્યને આપણે હણીશું.’ આથી જગસંધે સતોષ પામીને તેને ‘સારૂં સારૂં’ એમ કહ્યું અને ચક્રવ્યૂહ (મંડલાકાર સૈન્ય)ને માટે મહાબલવ ત સેનાપતિઓને તેણે હુકમ કર્યો, એટલે પોતાના સ્વામીના હુકમથી હંસક અને ડિલક પ્રધાન તથા ખીજા સેનાપતિઓએ સેનાને મંડલાકારે ગોઠવી ત્યા હજાર આરાવાળા ચક્રમાં પ્રત્યેક આરે એક એક રાજા બેઠો. તે રાજાઓમા દરેકને સો હાથી, બે હજાર રથ, પાંચ હજાર અર્ધેા અને મહા બલવ ત સોળ હજાર પદ્ધતિઓ હતા, તથા ચક્રનાભિના ઘેરાવવામા સવા છ હજાર (૬૨૫૦) રાજા હતા, તથા ચક્રના મધ્યમાં અધિક પાંચ હજાર રાજાઓ સહિત મગધાધિપ જરાસંધ બેઠો. જરાસંધની પાછળ ગાંધાર રાજા, અને સૌધવ ગાન્ધર્વ સૈન્ય હતું, જમણી બાજુ સો કૌરવો હતા, ડાબી બાજુ મધ્ય દેશના રાજાઓ બેઠા, આગળ સેનાપતિઓ હતા, અને મોખરે શકટવ્યૂહ સહિત પચાશ રાજાઓ ચક્રનાભિની સ ધિ સધિપર હતા. ચતુર્વિધ સેના ભુદી ક્વાચતથી વચ્ચવચ્ચમા ઉભી રહી સેનાપતિઓ અને મહાબલવ ત રાજાઓ ચક્રવ્યૂહથી બહાર પણ ચિત્ર વ્યૂહ રચીને ઉભા રહ્યા. હવે જરાસંધ રાજાએ સત્યપ્રતિજ્ઞાવાળા, મહાબલવંત, મહાભુજ, વિવિધ સંઘામની કુશલતાથી વિખ્યાત, તથા ક્રોશલાનગરીના નાયક એવા હિરણ્યનાભ રાજાને તે ચક્રવ્યૂહના સેનાપતિપદ પર નીમ્યો, ત્યારે મૂર્ચ્ અસ્ત થયો.

હવે યાદવોએ રાત્રે ચક્રવ્યૂહની બરોબર તથા શત્રુઓને દુર્લ્લેધ એવા ગરૂહ વ્યૂહની ગોઠવણ કરી એ વ્યૂહના સુખ પર મહા તેજસ્વી અર્ધકોટિ કુમારો હતા, અને મોખરે રામ અને કૃષ્ણ હતા, અર્કુર, કુસુદ, પદ્મ, સારણ, વિજયી, જય, જરતકુમાર, સુસુખ, દંડસુષ્ટિ, વિદ્યરથ, અનાદૃષ્ટિ, હર્સુખ, અને સુસુખ—એ વસુદેવના પુત્રો લક્ષ્મરથ—સહિત કૃષ્ણના પૃષ્ઠરક્ષક હતા અને તેમની પાછળ કોટિરથ સહિત ઉચ્ચસેન રાજા હતા તેના પણ પૃષ્ઠ રક્ષક તરીકે તેના ચાર પુત્રો હતા પુત્ર-સહિત ઉચ્ચસેનનું રક્ષણ કરવાને તેની પાંછળ—ધર, સારણ, ચક્ર, હર્ષર, અને સત્યક—એ રાજાઓ હતા હવે જમણી બાજુ મહાભુજ સમુદ્રવિજયરાજા પોતાના બ્રાતાઓ તથા તેમના પુત્રો સાથે હતા મહાનેમિ, સત્યનેમિ, દંઢનેમિ, સુનેમિ, અશ્વિનેમિપ્રભુ, વિજયસેન, મેઘ, મહીજય, તેજસેન, જયસેન, જય તથા મહાદ્યુતિ—એ કુમારો સમુદ્રવિજયની પાસમા હતા, તેમજ પચીશ લક્ષ્મરથ સહિત રાજાઓ પુત્રોની જેમ સમુદ્રવિજય ગાન્ધાર પાર્શ્વવર્તી હતા. અને ડાબી બાજુએ રામના પુત્રો, તથા મહાયોદ્ધા યુધિષ્ઠિર પ્રમુખ પાડવો હતા, ઉત્તમૂક, નિષધ, શત્રુ-દમન, પ્રકૃતિદ્યુતિ, સાત્યકિ, શ્રીધ્વજ, દેવાનંદ, આનંદ, શાતનુ, શતધન્વા, દશ-રથ, ધ્રુવ, પૃથુ, વિપ્રથુ, મહાધનુ, દંઢધન્વા, અતિવીર્ય અને દેવનંદન—એ પચીશ

લક્ષ રથોથી પરવરેલા તથા કૌરવોનો વધ કરવાને ઉદ્યત (તૈયાર થયેલા) તે પાંડવોની પાછળ રહ્યા, અને તેમની પાછળ ચ દ્રવ્યશા, સિંહલ, બર્બર, કાંબોજ, કેરલ અને દ્રવિડ-એ છ રાજ્યો સાઠ હજાર રથ સહિત હતા, અને તેમની પાછળ ધીર જનોમાં પર્વત સમાન એવો શાબન મહારાજ હતો. તેના પાર્શ્વેલા ગમા ભાનુ, ભામર, ભીરૂક, અસિત, સંજય, ભાનુક, ધૃષ્ટ, કપિત, ગૌતમ, શત્રુ-જય, મહાસેન, ગંભીર, બૃહદ્દેવજ, વસુવર્મા, કૃતવર્મા, ઉદય, પ્રસેનજિત, દંઢવર્મા, વિક્રાંત અને અંદ્રવર્મા-એ હતા એ પ્રમાણે કૃષ્ણે ગરૂડવ્યૂહની રચના કરી.

હવે બ્રાતાના સ્નેહથી લડવાને ઇચ્છતા શ્રીનેમિને જાણીને સૌધર્મે દ્રે પોતાના માતલિ નામના સારથિની સાથે જયશીલ શસ્ત્રોથી ભરેલ પોતાનો રથ મોકલ્યો, એટલે જાણે સૂર્યોદયને વિસ્તારતો હોય એવા, રત્નોથી દેદીપ્યમાન અને અત્યંત તેજસ્વી તે રથને માતલિ લઇ આગ્યો, અને શ્રી અરિષ્ટનેમિ તેનાપર બિરાજમાન થયા પછી સમુદ્રવિજય રાજાએ પોતે કૃષ્ણના જ્યેષ્ઠ પુત્ર અનાધૃષ્ટિને પટ્ટપંથ પૂર્વક સેનાપતિના પદે સ્થાપ્યો, એટલે સમસ્ત હરિ સૈન્યમાં જય જયારવ થયો, અને જરાસધના સૈન્યમા તો ચારે બાજુ સજત ફોલ થયો હવે બને વ્યૂહના સુભટોએ જાણે અંબલિષદ્દ હોય તેમ પકતિમાંથી અલગ થયા વિના પ્રસરતા તેમણે ઉદ્યત એવા મહાયુદ્ધનો પ્રારંભ કર્યો. યુગાંતે ઉછરી રહેલા પૂર્વ-પાશ્ચિમ સમુદ્રના કલોલોની જેમ બંને વ્યૂહનો સંગમ થતા વિચિત્ર શસ્ત્રો ઉછળવા લાગ્યા. બંને સેનાપતિના તે બંને વ્યૂહ પરસ્પર પ્રહેલિકાની જેમ નિરંતર ફરેલ થઈ પડ્યા. લાંબો વખત યુદ્ધ કરીને જરાસધના સૈનિકોએ સ્વામીભક્તિમા અતિદૃઢ છતા કૃષ્ણના અગ્રસૈનિકોને ભાગી નાખ્યા, એટલે ગરૂડવ્યૂહનો જાણે આત્મા હોય તેમ વિષ્ણુએ પોતે પતાકા અને હાથને ઉંચે કરતા તે સૈનિકોને સ્થિર કર્યા. તે વખતે વ્યૂહની પાખની જેમ બંને પડખે રહેલા મહાનેમિ અને અર્જુન તથા ચંચુની જેમ વ્યૂહની આગળ રહેલ અનાધૃષ્ટિ-એ ત્રણે કોપાયમાન થયા ત્યારે મહા તેજસ્વી મહાનેમિએ સિંહનાદના નામે શ બ ધર્યો. અનાધૃષ્ટિએ બલાહક નામે શંખ અને અર્જુને દેવદત્ત નામે શ બ ધર્યો, એટલે તેના નાદમાં યાદવોએ કોટિગમે રણવાદ્ય વગાડ્યા. અને શંખરાજની જેમ શ ખોએ શ ખનાદત્ત અનુકરણ કર્યું. તે ત્રણ શંખના નાદથી અને રણવાદ્યના નાદથી પરસૈન્યમાં રહેલા સુભટો મહા સમુદ્રમા રહેલા પાટીન (મત્સ્યવિશેષ), મગર, માછલા તથા કાચબા વિગેરે જેમ ફોલ પામે તેમ ફોલ પામ્યા. વિક્રમમા તત્પર અને જાણીને વરસતા એવા મહા નેમિ, અનાધૃષ્ટિ અને અર્જુન - એ ત્રણે સેનાપતિઓએ કદપાત કાળના સમુદ્રોની જેમ શત્રુસેનાને ઘેરી લીધી. તેમના બુજબળને નહિ સહન કરનારા શત્રુઓ અત્યંત ભય પામ્યા, અને તે ચક્રવ્યૂહને ત્રણે સ્થાનોમા તે ત્રણેએ ભાગી નાખ્યો. જેમ મહોન્મત વનગળે ગિરિનદીના તટને શતપંડ કરી નાખે,

અને નદીઓના પ્રવાહોની જેમ જેમણે પોતે માર્ગ કરેલ છે એવા તે ત્રણે ચક્રબ્યૂહમાં પેઠા તેમની પાછળ બીજા સૈનિકો પણ ચક્રબ્યૂહમાં પેઠા. હવે દુર્યોધન, ઇંધિરરાજનો પુત્ર, અને ઇક્ષિમ - યુદ્ધ કરવાને ઇચ્છતા એ ત્રણે તે સૈનિકોને ધીરજ આપતા ઉઠ્યા મહારથવાળા રાજાઓથી પરવરેલ દુર્યોધને અર્જુનને, ઇંધિરપુત્રે અનાધૃષ્ટિને અને ઇક્ષિમએ મહાનેમિને રોક્યા. તે છએ વચ્ચે અન્યોન્ય દ્વંદ્વયુદ્ધ ચાલુ થયું તથા તેમના તાળેદાર બીજા હજારો મહારથવાળા રાજાઓ અને મુલકો વચ્ચે તેજ પ્રમાણે યુદ્ધ ચાલુ થયું ત્યાં પોતાને વીર માનનાર અને હર્મદ બોલનાર એવા ઇક્ષિમ રાજાને ક્રોધાયમાન થયેલ મહાનેમિએ શસ્ત્ર અને રથ રહિત બનાવી દીધો ત્યારે મરવાની અણી પર આવેલ ઇક્ષિમની રક્ષા કરવાને શકંતપ વિગેરે સાત રાજાઓ વચ્ચે પડ્યા, એટલે તે સાતેના સમકાલે વરસતા બાણો અને ધનુષ્યોને મહાનેમિએ પોતાના બાણોવતી એક કમલનાલની જેમ છેદી નાખ્યા. ત્યારે શક તપરાજાએ લાખો વખત યુદ્ધ કરીને શત્રુ ઉપર શક્તિ નાખી, તેને બાલવદ્યમાન જોઈને બધા ચાકવો કોણ પામ્યા. તે શક્તિના મુખથી ઉત્પન્ન થયેલા, વિવિધ શક્તિને ધારણ કરનારા તથા અત્યંત ક્રૂરકર્મી એવા હજારો કિકરો વચ્ચે આવીને પડ્યા. તે વખતે માતલિ સારથિએ ભગવત અરિષ્ટનેમિને કહ્યું—‘હે ભગવન્ ! આ રાજા તપશ્વી એ શક્તિ બહોંદ્ર પાસેથી પામ્યો છે, જેમ પૂર્વે રાવણ ધરણેદ્ર પાસેથી અમોઘવિભ્યા શક્તિ પામ્યો હતો. માટે એ શક્તિ વજ્રથી લેદાય તેવી છે’ એમ કહીને ભગવતના હુકમથી તેણે તરતજ મહાનેમિના બાણમા વજ્ર સફ્રમાળ્યું, એટલે મહાનેમિએ તે વજ્રબાણ છોડીને તે શક્તિને તરતજ જમીનપર પાડી દીધી, અને તે રાજાને શસ્ત્ર તથા રથ રહિત કરી દીધો, તથા બીજા છ રાજાઓના ધનુષ્યોને છેદી નાખ્યા. ત્યારે બીજા રથપર ચડેલ ઇક્ષિમ ફરીને પણ લડવાને તૈયાર થયો તે ઇક્ષિમ તથા શકંતપાદિક પોતાને વીર માનનારા બીજા આઠ રાજાઓએ ભેગા થઈને મહાનેમિની સાથે યુદ્ધ આરંભ્યું. ઇક્ષિમ જે જે ધનુષ્યને લેતો, તેને મહાનેમિ છેદી નાખતો એમ તે ઇક્ષિમના એક પછી એકવીશ ધનુષ્યો તેણે છેદ્યાં. એટલે તેણે મહાનેમિ ઉપર એકદમ ક્રોધેરી નામે ગદા ફેંકી. તે ગદાને મહાનેમિકુમારે આગ્નેય બાણથી ભસ્મ કરી દીધી. ત્યારે અન્યના આક્ષેપને સહન ન કરનાર ઇક્ષિમએ મેઘની જેમ લાખો બાણોને વરસાવનાર એવું વૈરોચન-બાણ મહાનેમિ ઉપર ફેંક્યું. મહાનેમિએ માહેંદ્ર બાણથી તેને પણ તરતજ અટકાવી દીધું, અને ઇક્ષિમને તેણે બીજા બાણથી લલાટમાં માર્યો, તેના ઘાતથી હઃખીત થયેલ તેને વેણુદારી લઈ ગયો. પછી તે સાતે રાજાઓ મહાનેમિથી તરત ઉપદ્રવ પામ્યા સમુદ્રવિજયે દુમરાજાને, સ્તિમિતે ભદ્ર-રાજાને, અને અક્ષોભયે વસુસેનને જીતી લીધો. સાગરે પુરિમિત્રને મારી નાખ્યો, હિમવાન્ સમાન સ્થિર એવા હિમવાને સ આમમાં ધૂષ્ણુનને ભાગી નાખ્યો,

ધરણે અષ્ટકનૃપને, અને અભિચદ્રે ઉત્કટ શતધન્વાને પાડી નાખ્યો. પૂરણે દુપદને, સુનેમિએ કૃતિલોજને, સત્યનેમિએ મહાપદ્મને તથા દ્રઢનેમિએ શ્રીદેવને ભાંગી નાખ્યો. એ પ્રમાણે તે યાદવ યોદ્ધાઓથી ભંગાણુ પામેલા રિપુસૈન્યના રાજાઓ સેનાપતિના પદે રહેલ હિરણ્યનાભરાજના શરણે ગયા.

હવે સૂર્યના ભયથી જેમ અંધકાર બધી દિશામાં ભાંગી જાય, તેમ સુભટ ભીમ-અર્જુન, તથા મહાબલવંત બલસદ્રના પુત્રોએ અધા દ્રોરવોને હેરાન કર્યા. પડતા અર્જુનના બાણોથી દિશાઓમાં અંધકાર વ્યાપી ગયો, ગાંડીવ ધનુષ્યના નિર્દોષથી વિશ્વ પણ વિધુર બની ગયું. બાણોને વેગથી ખેંચતા, સાધતા અને છોડતા તેના અંતરને આકાશમાં રહેલા નિરોપરહિત દેવો પણ ભેઈ ન શક્યા. પછી દુર્યોધન, કાસિ, ત્રિગર્ત, સબલ, કપોત, રામરાજ, ચિત્રસેન, જયદ્રથ, સૌવીર, જયસેન, શૂરસેન, અને સોમક-એ બધા ક્ષત્રિયધર્મને દૂર મૂકી એકઠા થઈને અર્જુન સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. સહદેવ શકુનિની સાથે, ભીમ દુઃશાસનની સાથે, નકુલ ઉલૂકની સાથે, અને યુધિષ્ઠિર શત્યની સાથે યુદ્ધમાં જોડાયો. પ્રોપદીથી જ ન્હેલા સૈન્યસહિત પાડવપુત્રો દુર્મર્ષણાદિક છ યોદ્ધા સાથે, અને રામપુત્રો બીજા રાજાઓ સાથે અત્યંત યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. સમકાલે વરસતા દુર્યોધનાદિ રાજાઓના બાણોને અર્જુને પોતાના બાણોવતી ઠમલનાભની જેમ લીલામાત્રમાં છેદી નાખ્યા, વળી તે અર્જુને દુર્યોધનના સારથિને મારી નાખ્યો, તથા રથ અને અશ્વોને ભાંગી નાખ્યા, તેનું બખતર જમીન પર પાડી નાખ્યું. ત્યારે માત્ર અગશેવ રહેલ દુર્યોધન વલગો થઈ એક પદ્ધતિની જેમ વેગથી પક્ષીની જેમ શકુનિ રાજાના રથપર કુદકો મારીને ચડી ગયો. પછી અર્જુને કાસિપ્રમુખ દશે રાજાઓને બાણ-વૃષ્ટિથી હેરાન કર્યા. જેમ જલધર કરાના વરસાદથી હાથીઓને પરાલવ પમાડે છે. હવે શત્યરાજાએ બાણથી યુધિષ્ઠિરના રથની ધ્વજાને છેદી નાખી. ત્યારે યુધિષ્ઠિર-તેનું શરસહિત ધનુષ્ય છેદી નાખ્યું. પછી તે શત્યે અન્ય ધનુષ્યને ચડાવીને મહાબાણોથી યુધિષ્ઠિરને ઠાંકી દીધો. જેમ મેઘઋતુ વાદળાંથી સૂર્યને આચ્છાદન કરે છે. ત્યારે યુધિષ્ઠિરે શત્ય ઉપર અકાળે ઉત્પન્ન થયેલ વિજળીના માફક દુઃસહ તથા વિશ્વને ક્રોધ પમાડનારી એવી શક્તિ છોડી. પરબાણોથી અસ્ખલિત વેગથી પડીને ગોધા (ઘો) ને જેમ અશ્વનિ (અગ્નિ) તેમ તે શક્તિએ શત્યને મારી નાખ્યો, તે વખતે ઘણા રાજા પલાયન કરી ગયા. ભીમે પણ દુર્યોધનના ભાઈ દુઃશાસનને ઘૂત કપટના જયની યાદી આપતાં લીલામાત્રમાં તેને મારી નાખ્યો. માયાયુદ્ધ તથા શત્રુયુદ્ધોથી શકુનિએ બહુ લડાવેલ સહદેવે પણ છવિ-તના અંતને લાવનાર એવું બાણ છોડયું, શકુનિ સુધી ન પહોંચતાં ક્ષત્રવતને તથા દુર્યોધને તીક્ષણ બાણથી તેને છેદી નાખ્યો. ત્યારે સહદેવ તેને ઉચેથી કહેવા

લાગ્યો—‘અરે દુર્યોધન ! દૂતની જેમ રણમાં પહોંતું પ્રગટ છળ કરે છે. પરંતુ કાયર જનોનું તો એ પહોંતું એક બળજ છે. શીયાળની જેમ મહા કપટી તમે બને મને ઠીક સાંપડ્યા છો, હું તમો બનેને સાથેજ મારીશ તમો બને વચ્ચે વિયોગ માં થાઓ.’ એમ કહીને સહદેવે તીક્ષણ બાણોથી દુર્યોધનને ઢાંકી દીધો, જેમ શરદઋતુ શુક પક્ષીઓવડે વનને આનંદાદન કરે. દુર્યોધને પહોંતું બાણોવડી સહદેવને પરાલવ પમાડ્યો. તેના સંગ્રામરૂપ મહા વૃક્ષના મૂલરૂપ ધનુષ્યદંડને છેદી નાખ્યો. પછી દુર્યોધને સહદેવનો વિનાશ કરવા મંત્રપૂર્વક યમના સુખ સમાન એક બાણ છોડ્યું. ત્યારે અર્જુને તે બાણને અધવચેજ પોતાના ગરૂડબાણથી દુર્યોધનની જ્યઆશા સાથેજ તરત અટકાવી દીધું, શકુનિએ પહોંતું મેઘ જેમ પર્વતને ઘેરી લે તેમ અત્યંત ધનુષ્ય ચલાવીને સહદેવને ચોતરફથી ઘેરી દીધો, ત્યારે સહદેવે શકુનિના સારથિસહિત અર્જુનો તથા રથને લાગી નાખ્યા અને વૃક્ષના કુળની જેમ તેનું મસ્તક કાપી નાખ્યું. નકુલે પહોંતું કિરણોવડે દિવાકરની જેમ બાણોવડે લીલા માત્રમાં ઉલ્લસને રથરહિત કરીને તરત તેને પરાલવ પમાડ્યો. ત્યારે તે દુર્મર્પણના રથપર ગયો તે દુર્મર્પણ પ્રમુખ છત્રે રાજાઓએ સૈનિકસહિત દ્રૌપદીના પુત્રોથી એકદમ પરાલવ પામતાં દુર્યોધનનો આશ્રય લીધો. પછી દુર્યોધન ક્રાંતિ પ્રમુખ રાજાઓની સાથે મળીને અર્જુનની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો. દેવોથી પરવરેલ ઇંદ્રની. જેમ રામના પુત્રોથી પરવરેલ અર્જુને વિવિધ બાણોથી શત્રુસેનાને વિહારી પછી બધા શત્રુઓને અંધ બનાવતા અર્જુને દુર્યોધનના બાણે અલગ રહેલા પ્રાણ હોય તેવા જ્યદ્રથને બાણોથી હણી નાંખ્યો. એટલે કાન સુધી જેણે ધનુષ્ય ખેંચેલ છે તથા વીરજનોમા અગ્રેસર એવો કર્ણ અધરોષને દશતો (કરકતો) તે અર્જુનને મારવા દોડ્યો. કુતહલથી દેવો પહોંતું જેમને જોઈ રહ્યા છે એવા કર્ણ અને અર્જુન બને વીર પાશાની જેમ બાણોથી ખેલવા લાગ્યા અનેકવાર રથ લાગ્યા છતાં અને બીજાં અસ્ત્રો ખલાસ થયા છતાં માત્ર તરવારને ધારણ કરનાર વીરકુજર કર્ણને અર્જુને બાણોવડી મહા કપટે પાડ્યો ત્યારે ભીમે સિંહનાદ કર્યો, અર્જુને શબ વગાડ્યો, અને અર્જુનના બધા સૈનિકો વિજયી બની ગાજવા લાગ્યા. હવે દુર્યોધન કોધાકાત થઇ ભીમસેનને હણવાને એકાગ્ર મનથી મહા-ગજસેના સાથે દોડ્યો, ત્યારે ભીમે રથની સાથે રથ, અશ્વની સાથે અશ્વ અને હાથીની સાથે હાથી પછાડી પછાડીને દુર્યોધનના સૈન્યને ખતમ કરી દીધું. એ પ્રમાણે તેમની સાથે યુદ્ધ કરતાં પહોંતું ભીમસેનની યુદ્ધશ્રદ્ધા પૂરી ન થઇ. હવે પોતાને વીર માનનાર દુર્યોધન પોતે પોતાના સુહૃદોને આશ્વાસન આપતા હાથી તરફ જેમ હાથી દોડે, તેમ તે ભીમસેન તરફ દોડ્યો. મેઘની જેમ ગાજતા અને કેસરીના જેમ કોધાયમાન તે બંને વીરોએ વિવિધ શસ્ત્રોથી લાંબો વખત યુદ્ધ કર્યું, પછી દૂતના વેગને સંભારતા ભીમસેને મોટી બદા ઉપાડીને રથ, અશ્વ તથા સારથિસહિત દુર્યો-

ધનને ચમના મદિરે પહોચાડી દીધો. તે હુણ્ણતાં તેના નિર્નાયક સૈનિકો હિરણ્યનાભ સેનાપતિના શરણે ગયા. તથા ડાળી—જમણી બાબુ રહેલા પાંડવો અને બધા ચાહવો અનાધૃષ્ટિ સેનાપતિ પાસે આવ્યા.

હવે વહાણ ચલાવનાર જેમ વહાણના અગ્રભાગે આવે તેમ સેનાના અગ્રભાગે આવેલ કોધી હિરણ્યનાભ ચાહવોને તિરસ્કારતો દોડ્યો. ત્યારે અભિચંદ્ર રાજાએ તેને કહ્યું—‘ અરે નૃપાધમ ! એક દુર્જનની જેમ બકવાદ શું કરે છે ? ક્ષત્રિયો વચનશૂર નહિ પણ પરાક્રમશૂર હોય છે. ’ ત્યારે હિરણ્યનાભે અભિચંદ્ર તરફ તીક્ષણ બાણો ફેંક્યાં, તે બધાને પવન જેમ મેઘધારાને છેદે તેમ અર્જુને અધવચજ છેદી નાખ્યા. એટલે તેણે અર્જુન તરફ પણ દુઃખે વારી શકાય તેવી બાણપ્રક્ષિત છોડી, ત્યારે વચમાં આવીને ભીમે ગદાથી કોઠની જેમ તેને રથમાંથી નીચે પાડી દીધો. એટલે લજ્જિત થતાં કરીને રથપર ચડી કોપથી કોઠને કરડતાં સમસ્ત ચાહવો ઉપર તેણે અખડ ધારાએ બાણો વરસાવ્યાં. તે વખતે એવો કોઈ ઘોડેસ્વાર ન રહ્યો, એવો કોઈ મહાવત (હાથીપર બેસનાર) ન રહ્યો, એવો કોઈ રથપર બેસનાર ન રહ્યો અને એવો કોઈ પદાતિ ન રહ્યો કે તે મહા જબરજસ્ત ચાહવોની સેનામા તે હિરણ્યનાભના બાણથી જે ઘાયલ ન થયો હોય. એટલે ક્રોધાયમાન થયેલ સમુદ્રવિજયનો પુત્ર જયસેન ધનુષ્યકંઠને ખેંચીને હિરણ્યનાભની સાથે યુદ્ધ કરવાને તૈયાર થયો—‘ અરે ! જામેય (ભાણેજ) ! વૃથા ચમના મુખમાં શા માટે જવા તૈયાર થયો છે ? ’ એમ બોલતા હિરણ્યનાભે જયસેનના સારથિને મારી નાખ્યો. એટલે જયસેને તરત તેના કવચ, ધનુષ્ય અને ધ્વજને છેદી નાખ્યા, અને સારથિને ચમના ધરે પહોચાડી દીધો. ત્યારે ક્રોધાયમાન થયેલ હિરણ્યનાભે મર્મવેધી દશ કઠિન બાણોથી જયસેનને પ્રહાર કરીને માર્યો. એવામાં ઢાલ તરવારને ધરનાર જયસેનનો ભાષ મહીજય રથથી ઉતરીને હિરણ્યનાભ તરફ દોડ્યો. ત્યારે દૂરથીજ હિરણ્યનાભે ક્ષુરપ્રબાણથી તેના મસ્તકને લેદી નાખ્યું. એટલે બે બ્રાતાના વધથી ક્રોધિષ્ઠ થયેલ અનાધૃષ્ટિ યુદ્ધમાં ઉતર્યો તથા બીજા જરાસંધ વિગેરે રાજાઓ પણ ભીમ, અર્જુનાદિ ચાહવો સાથે દ્વંદ્વયુદ્ધથી અલગ અલગ લડવા લાગ્યા. જ્યોતિષીઓના પતિની જેમ પ્રાગજ્યોતિષ્ક (દેશ વિશેષનો) ભગદત્ત રાજા હાથીપર રહેતાં મહાનેમિ તરફ દોડ્યો, અને બોલ્યો—‘ હું કંઈ તારા ભાઈનો શાળો રૂકિમ કે અશ્વક જેવો નથી, પરંતુ હું નારકીઓનો વૈરો ચમ (કૃતાંત) છું. માટે અરે ! તું દૂર ચાલ્યો જા. ’ એમ કહીને તેણે વેગથી હાથીને ચલાવ્યો, ત્યાં સારથિએ મહાનેમિના રથને મંડલાકારે ભસાવ્યો. પછી મહાનેમિએ તે હાથીને બાણોવતી પગના તળીયે વીધ્યો, એટલે જર્જરિત પગ થતાં ભગદત્તસહિત તે હાથી જમીનપર પડ્યો. ‘ તું રૂકિમ નથી ! ’ એમ હસીને મહા બલવાન છતાં કંરૂણા લાવનાર, મહાનેમિએ ધનુષ્યના અગ્રભાગથી તે ભગદત્તને

સ્પર્શીને છોડી મૂક્યો. હવે ભૂરિશ્રવ અને સાત્યકિ બંને જરાસંધને વાસુદેવના જયને ઇચ્છતા સુદ્ધ કરવા લાગ્યા દેવહસ્તીઓ જેમ દાંતોથી તેમ દિવ્ય તથા લોખંડના અઓથી સુદ્ધ કરતા તે બંને ત્રણે જગતને ભયંકર થઇ પડ્યા ક્ષીણ જળવાળા, મેઘની જેમ લાખા વખત સુધી શસ્ત્ર ખલાસ થતા સુદા સુદિ કરતા તે બંને પોતાના ભુજદંડથી સુદ્ધ કરવા લાગ્યા તે વીરોએ ગાઢ પત્તને પતનથી ભૂમિને કપાવી દીધી. તે બંને ભુજના આસ્ફોટ-શબ્દોથી દશે દિશાઓને જાણે ગળવતા હોય તેમ સુદ્ધ કરવા લાગ્યા. હવે સાત્યકિએ ભૂરિશ્રવને જોતરના બંધે બાધી, ગળાને પાછળ વાળી, ઠીચણથી હૃદય દખાવીને તેને મારી નાખ્યો. એક તરફ વીર અનાધૃષ્ટિએ હિરણ્યનાભ રાજાના ધનુષ્યને છેદી નાખ્યું, એટલે તેણે પણ અનાધૃષ્ટિ પર શત્રુનો ઘાત કરનાર સુદ્ધગર છોડ્યો, ઉછળતા સ્ફુલિગની જવાળાના સમૂહથી સમસ્ત દિશાઓના અંતરને પ્રકાશિત કરનાર એવા આવતા તે સુદ્ધગરને અનાધૃષ્ટિએ વીક્ષણ બાણોથી તરતજ ભાગી નાખ્યો. ત્યારે તે અનાધૃષ્ટિના હૃદયની સ્પૃહાવાળા હિરણ્યનાભ રથથી ઉતરીને ઢાલ-તરવાર હાથમા લઇ પગે દોડ્યો, એટલે અનાધૃષ્ટિએ પણ સત્વર રથથી ઉતરી હસ્તક્રમણમા ઢાલ-તરવાર લઇને વિચિત્ર ધુમરીથી ફરતાં હિરણ્યનાભને બહુ વખત ખેદ પમાડ્યો. પછી લઘુ હસ્તવાળા અનાધૃષ્ટિએ છળ જોઈ કરવતીથી કાંઈની જેમ તરવાર વતી હિરણ્યનાભનું શરીર છેદી નાખ્યું. તેથી જરાસંધના રાજાઓ જરાસંધના શરણે ગયા તે વખતે સૂર્ય અસ્ત થયો તે અનાધૃષ્ટિ પણ ચાલવ અને પાંડવોથી સત્કાર પ્રાપ્તિને કૃષ્ણ પાસે ગયો, એટલે કૃષ્ણની આજ્ઞાથી ચાલવાદિક બધા પોતપોતાના પડાવમા ગયા.

હવે જરાસંધ રાજાએ તેજ વખતે વિચાર કરીને મહા બલવાન શિશુપાલ રાજાને સેનાપતિના પદે નીમ્યો. ચાલવો પણ કૃષ્ણના હુકમથી ગરૂઠ બૃહદ કરી તેજ રીતે પ્રભાતે સંગ્રામભૂમિમા હાજર થયા અને શિશુપાલે પ્રથમ પ્રમાણે ચક્રબૃહદ રમ્યો, એટલે જરાસંધ સંગ્રામભૂમિમા આવ્યો, ત્યાં જરાસંધે પૂછતા હંસક મત્રી અંશુલિથી પર સૈનિકોને દેખાડતાં તે નામ લઇને બોલ્યો—“આ સ્વામ અશ્વવાળા રથથી જેની ધ્વજમાં ગજનું લાંછન છે એવો અનાધૃષ્ટિ છે, નીલ અશ્વવાળા રથમા આ સુધિષ્ઠિર છે, શ્વેત અશ્વના રથે જેની ધ્વજમા કપિનું ચિન્હ છે એવો આ અર્જુન છે, આ નીલ ક્રમળના પત્રની કાંતિ સમાન અશ્વ ચુકત રથમાં ભીમ છે, સુવર્ણના વર્ણ જેવા અશ્વવાળા રથથી જેની ધ્વજમા સિંહનું લાંછન છે એવો આ સમુદ્રવિજય રાજા છે, શુકવર્ણ જેવા અશ્વચુકત રથે જેની ધ્વજમા વૃષભ (બળદ) નું ચિન્હ છે એવો આ અરિષ્ટ નેમિ છે, કાળર ચિત્ર અશ્વવાળા રથમાં કદલી જેની ધ્વજમા ચિન્હ છે એવો આ અકૂર છે, તીતરને અડદ જેવા વર્ણના અશ્વચુકત રથમા આ સાત્યકિ છે, કુસુદ જેવી ક્રાંતિવાળા

અશ્વસહિત રથથી આ મહાનેમિ કુમાર છે, આ શુકચંચુ જેવા અશ્વવાળા રથમાં ઉચ્ચેન રાજા છે, આ પૃથ ભાગ જેનો કનક સમાન છે એવા અશ્વ સહિત મૃગ-
ધ્વજ જરકુમાર છે, આ કંબોજ દેશના અશ્વોથી સ્લક્ષ્ણ રામનો સિંહલ નામે પુત્ર છે, આ માંજરા અને રક્ત વર્ણવાળા અશ્વચુખ્ત, જલકષિધ્વજ, સિંધુ દેશના મંડનરૂપ તથા શ્રી વીતલય પત્તન (નગર) નો સ્વામી મેરુરાજા છે. આ પદ્મરથ નગરનો રાજા પદ્મ સમાન કાંતિવાળા અશ્વોથી પદ્મરથ છે, આ પારેવા જેવા વર્ણના અશ્વવાળો કમલધ્વજ સારણુરાજા છે, પાત્ર તિલકવાળા અશ્વોચુક્ત આ કુલધ્વજ રામનો બ્રાતા વિદૂરથ છે, અત્યંત ધવલ અશ્વોથી સૈન્યની અદર ગહેલ, ગરુડધ્વજ, ગગનમાં રહેલ બલાકાવટે વર્ષાદ્રક્ષતુના જલધરની જેમ આ તારે શનુ કૃષ્ણ છે, એ કૃષ્ણની જમણી બાજુએ રહેલ, રિપ્ત રત્નના વર્ણ જેવા અશ્વો સહિત, તાલધ્વજ, આ જંગમ કૈલાસ સમાન બલભદ્ર છે, અને બીજા પણ વિવિધ અશ્વ, રથ અને ધ્વજવાળા બહાદુર પરાક્રમવંત યાદવો છે, તે બધા અત્યારે કહી શકાય તેમ નથી. ”

આ સાંભળીને ક્રોધથી ધનુષ્યને ઉછાળતા એવા જરામ ધ રાજાએ રામ-કૃષ્ણ તરફ તરતજ પોતાનો રથ વાળી દીધો. ત્યારે જરાસ ધનો પુત્ર યુવરાજ યવનકુમાર દોષથી વસુદેવના પુત્ર અકુશદિને મારવાને દોડ્યો. જેમ અષ્ટાપદનું સિંહોની સાથે તેમ મહાભુજ યવનનો તેમની સાથે સંહાર સમાન ભીપણ મહાસંગ્રામ થયો. પછી અસાધારણ બલવાન રામના લઘુ બ્રાતા સારણે વર્ષાકાલના મેઘની જેમ વિવિધ શસ્ત્રોને વરસાવતાં તે યવનને રોકી દીધો. ત્યારે તેણે મલયાગ્રલ જેવા ઉચ્ચા મલય નામના હાથી વતી અશ્વો સહિત સાગ્ણનો રથ ભાંગી નાખ્યો. એટલે તે હાથીના નમતાં સારણે વાયુથી હાલતા વૃક્ષના ફલની જેમ તરતજ તરવાર વતી યવનનું મસ્તક છેદી નાંખ્યું, અને તે ઉઠતા હાથીના શુંઠાદંડ તથા દાંત દ્રાપી નાખ્યા, ત્યારે વર્ષાકાલમાં મયૂરકુલની જેમ કૃષ્ણનું સૈન્ય હર્ષથી નાચવા લાગ્યું, હવે પોતાના પુત્રનો વધ જોઈને ધનુર્ધર જરા સંધ રાજા ક્રોધાયમાન થઈ ત્રિહ જેમ મૃગલાઓને તેમ યાદવોને મારવા દોડ્યો, અને-આનંદ, શત્રુદમન, નંદન, શ્રીધ્વજ, ક્રુવ, દેવાનંદ, પીઠ, હરિપેણ, નરદેવ અને આરુદત-રણુમા આવેલાં એ બલભદ્રના પુત્રોને યજમાં બકશ-
ઓની જેમ કોઈ જરાસ ધે મારી નાખ્યા. કુમારોનો વધ જોવાથી દેશવતી સેના પલાયન કરી ગઈ, અને ગાયોના સમૂહ પાછળ વાઘની જેમ પ્રહાર કરતો જરા-
સંધ તે સેનાની પાછળ ગયો. આ વખતે શિશુપાલ સેનાપતિએ હસતાં હસતા દેગવને કહ્યું—‘ હે કૃષ્ણ ! આ કાઈ ગોકુલ નથી આ તો ક્ષત્રિયોનો સંગ્રામ છે. ’ ત્યારે કૃષ્ણ પણ બોલ્યો—‘ હે રાજન ! આદ્યો જા કારણકે પાછળથી પણ તારે જવું જ પડશે. હે શિશુપાલ ! રૂકિમરાજના સંગ્રામમાં તું કેટલો વખત

ટકયો હતો ? તે યાદ કર. ' બાણુની માફક તે મર્મવેધી હરિની વાણીથી વીંધાયેલ મહામાનીને કોપી તે શિશુપાલે ધનુષ્ય ઉછાળીને કેશવને મારવાને તીક્ષ્ણ બાણો છોડ્યા. ત્યારે કેશવે બાણોથી તેના ધનુષ્ય, કવચ અને રથ છેદી નાખ્યા. એટલે તે તરવાર ખેંચીને ઉધ્ધ્રમ અગ્નિની જેમ દોડ્યો. તેની સન્મુખ બકતા દુર્ભતિ શિશુપાલના અતુકમે ખડગ, સુગટ અને મસ્તક વિપ્લવે છેદી નાખ્યા તે એદિરાજના વધથી ક્રોધાયમાન થયેલ જરાસંધ યમ સમાન ભીષણ બનીને પુત્રો અને રાજાઓ સાથે દોડ્યો અને યાદવોને કહેવા લાગ્યો કે— અરે ! તમે વૃથા શામાટે મરે છો ? તે દુર્ભતિ બે ગોપાલ મને સોંપી દો. હજી કાંઈ બગડયું નથી. ' તેના આ બોલથી બધા યાદવો દંડથી ખરડાયેલ સર્પના જેવા ક્રોધાયમાન અને ભીષણ બ્રહ્મટીવાળા બની ગયા, અને પોકાર કરતા વિવિધ શસ્ત્રોને ધારણ કરતા તે જરાસંધ તરફ દોડ્યા એટલે એક છતાં બાણે અનેકપણાને પામ્યો હોય તેમ જરાસંધે ચારે બાણુ ઘોર બાણોથી શિકારી જેમ મૃગલાંચ્છોને તેમ યાદવ સૈનિકોને વીધી નાખ્યા. તે વળતે ચોદાઓ, પદ્માતિઓ, રથીઓ, અસવારો, તેમજ હાથીના સવારો, મહાયોદ્ધા જરાસંધની આગળ ઉભા રહેવાને સમર્થ થઈ ન શક્યા. વાયુથી કપેલ રૂની જેમ જરાસંધના બાણોથી પીડિત થયેલ સમસ્ત યાદવ સૈન્ય જેમ કૂવે તેમ વિખરાઈ ગયું. ત્યાં સગ્રામમાં સર્પની જેમ જરાસંધ યાદવોને ભીષણ થઈ પડ્યો. અને યાદવો તો બાણુ ચારે બાણુ દેડકા જેવા બની ગયા અથવા તો યાદવ સૈન્યરૂપ મહા સરોવરમાં પાડાની જેમ જરાસંધે સુભટરૂપ જલચર જીવોને કચરી નાખ્યા. દ્વિવિધ સર્પો સમાન જરાસંધના અઠ્યાવીશ પુત્રોએ શસ્ત્રરૂપ વિષને ફેંકતા બલભદ્રને પરાભવ પમાડ્યો. અને બીજા દેવ ને દાનવોની જેમ જરાસંધના ઝોગણોતેર પુત્રોએ કેશવને મારવાની ઇચ્છાથી રોકી લીધો. તેમની સાથે રામ-કૃષ્ણનું મહાયુદ્ધ થયું. પરસ્પરના શસ્ત્રથી ઉત્પન્ન થયેલ રુકુલિંગ-કણ્ણના વરસાદનો સમય આવ્યો. એમ ત્યાં બધાએ તર્ક કરી લીધો હવે જરાસંધના અઠ્યાવીશ પુત્રોને હળથી ખેંચીને રામે સુશલવતી ચોખ્ખાની જેમ તેમને પીસી નાખ્યા એટલે— ' ઉપેક્ષા કરવાથી આ ગોપાલ હજી પણ માર્યા કરે છે ' એમ બોલતા જરાસંધે રામને વજ્ર સમાન ગદા મારી તે ગદાના ધાતથી રામ રૂધિર વમવા લાગ્યા ત્યારે સમસ્ત યાદવ સૈન્યમાં મોટો હાહારવ થઈ પડ્યો. ફરી પણ રામ ઉપર પ્રહાર કરવાને ઇચ્છતા જરાસંધને શ્વેત વાહન અર્જુનને વચમાં આવીને લડાવ્યો તે વખતે રામનું વૈધુર્થ (વ્યાકુલતા) જોઈને ક્રોધાયમાન થયેલ તથા અધરને ફરકાવતા કેશવે આગળ રહેલા જરાસંધના ઝોગણોતેર પુત્રોને મારી નાખ્યા ' આ રામ તો મરશેજ, અર્જુનને મારવાથી શું ? અત્યારે તો કૃષ્ણને મારી નાખું. ' એમ ચિંતવીને જરાસંધ કૃષ્ણ તરફ દોડ્યો ત્યારે ' કૃષ્ણ પણ હવે સુવોજ ' એમ ચોતરફ અવાજ થઈ રહ્યો. એવામાં માતલિએ શ્રી

નેમિપ્રભુને કહ્યું—“ હે ભગવન્ ! અષ્ટાપદ આગળ હાથીના ખન્ધાની જેમ ત્રણે લોકના નાથ એવા તમારી આગળ આ જરાસંધ શું માત્ર છે ? આજે તમે ઉપેક્ષા કરી, ત્યારે હે જગદીશ ! એ જગતને યાદવ રહિત કરવાને ઉભો થયો છે, માટે કંઈક આજે તમારા બળની લીલા દેખાડો. હે પ્રભો ! જો કે જન્મથી તમે સાવધ કર્મ થકી તો વિમુખ છો, તથાપિ વૈરીએ દબાવેલ પોતાના કુળ (સ્વજન) ની ઉપેક્ષા ન કરવી જોઈએ. ” એ પ્રમાણે સારથીના કહેતા વિભુએ ક્રોધ વિના પૌર-હર (ઇદ્ર સંબંધી) શંખને હાથમાં લઈને મેઘની ગર્જના છુપાઈ જાય તેવી રીતે ધમ્યો. એટલે આકાશ-પૃથ્વીના ઉદરને ભરી મૂકનાર તેના અવાજથી જરાસંધના સૈનિકો બહુજ ઘોષ પામ્યા. અને યાદવોનું સૈન્ય ફરી સંગ્રામને માટે સમર્થ ને સ્વસ્થ થયું. પછી શ્રી નેમિની આજ્ઞાથી માતલિએ સંગ્રામમાં રથને સસુદ્રના આવર્ત (ઘુમરી) ની જેમ ભ્રમ્યો, અને સ્વામી નવા મેઘની જેમ ઇદ્ર ધનુષ્યને ખેંચીને અત્યંત દુઃસહ એવી બાણશ્રેણિને વરસાવવા લાગ્યા. તેના ભયથી પરસૈન્યના બધા સુભટો ચોતરફ ત્રાસ પામ્યા. સ્વામીએ કેટલાક ચોદાઓના ધ્વજ છેઘા, કેટલાકના ધનુષ્ય, તથા કેટલાકના રથ લાગ્યા, કેટલાકના મુગટ પાડ્યા. પ્રહારની વાત તો ફર રહી, પણ કંદપાત કાલના સૂર્યની જેમ પરસૈન્યના સુભટો પ્રભુને સામે જોવાને પણ સમર્થ ન થયા. એકલા સ્વામીએ મુગટબદ્ધ લક્ષ રાજાઓને ભાંગી નાખ્યા, કારણ કે ઉછળતા મહાસસુદ્રની આગળ પર્વતો શુ ટકી શકે ? ‘ પ્રતિવાસુદેવને તો વાસુદેવજ મારે. ’ આ મર્યાદાને સાચવતા પ્રભુએ જરાસંધને ન માર્યો. સર્વ પરસૈન્યોને રૂ ખીને વિભુ રથ ફેરવી રહ્યા, એટલે યાદવ સૈનિકો ફરી ઉત્સાહમાં આવીને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. આ વળતે મૃગલાઓને સિંહોની જેમ પાડવોએ બાકી રહેલા કૌરવોને પોતાના વૈરથી મારી નાખ્યા. પછી સ્વસ્થ થયેલા રામે પણ મુશલ અને હલશસ્ત્રને ઉપાડી અનેક શત્રુસૈનિકોને લઠાવીને મારી નાખ્યા. એવામાં યાદવોને દુર્જય જાણીને જરાસંધે ક્રોધથી સમસ્ત યાદવસૈન્યમાં પોતાની જરાવિદ્યા છાડી. ત્યારે તત્કાલ તે જરાવિદ્યાથી યાદવોનું સૈન્ય નિર્જલ, તથા નિશ્ચિંત રીતે ભૂમિતલપર જેના શસ્ત્રો પડી ગયા છે એવું થઈ ગયું. એટલે ચિંતાતુર કેશવે પોતાના કાકાના પુત્ર શ્રી અરિષ્ટનેમિને સમર્થ જાણીને તેન આગળ સૈન્યનો બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળીને બ્રાતાના સ્નેહથી પોતાના સ્વપન (સ્નાત્ર) જળતું માહાત્મ્ય છતાં મહાપુરૂષના લક્ષણથી પ્રભુ કૃષ્ણને જરા ટાળવાનો બીજો ઉપાય બતાવવા લાગ્યા—“ હે બ્રાત ! પાતાલલોકના નાયક ધરણનાગેન્દ્રને ઉદ્દેશીને, અષ્ટમ (અઠમ) તપ કર, તેના દેવગૃહમાં સુરાસુર, વિદ્યાધર અને રાજાઓએ પૂર્વે પૂજેલ એવું ભવિષ્યમાં થનાર ત્રેવીશમા તીર્થંકર શ્રીપાર્શ્વનાથનું બિંબ વિદ્યમાન છે, તેના સ્નાત્ર જળથી બધા યાદવોની જરા ટળશે. અહીં સદેહ નથી. માટે તેની પાસે તું તે બિંબની માગણી કર. તારા

અતિશય પ્રબલ પુણ્યને લીધે તે તને આપશે. ” એ પ્રમાણે ચિંતાને દૂર કરનાર શ્રીનેમિપ્રભુનું વચન સાંભળીને કેશવે તે પ્રમાણે યથાવિધિ અદ્યમ તપ કરી ધરણેંદ્રને સતુષ્ટ કર્યો. પછી તેણે આપેલ શ્રીપાર્શ્વનાથનું બિંબ લઈને તેના સ્નાત્ર જળથી સમસ્ત પોતાના સૈન્યમા કેશવે ત્રણવાર છ ટકાવ કર્યો. તેના મહિમાથી સમસ્ત સૈન્ય જરારહિત થયું, અને પ્રથમની જેમ શત્રુસૈન્ય સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યું. આ જગમોચનનો અધિકાર શ્રી શંખેશ્વરપાર્શ્વનાથના તીર્થકંદપમાં તથા શ્રાદ્ધવિધિ વિગેરે અથોમા વિદ્યમાન છે. માટે અહીં કોઈએ સંશય ન કરવો.

હવે જરા વિદ્યાના બલરહિત ચાદવસૈન્ય પોતાના સૈન્યને મારતું જોઈ મનમા વલખો થયા છતાં માનધન જરાસંધે કૃષ્ણને સ્વાભિમાનયુક્ત આ વચન બોલ્યો:— ‘અરે ગોપાલ ! આટલો વખત તું શીયાળની જેમ માયાથી જ જીવતો રહ્યો છે, માયાથીજ તે મારા જમાઈ કંસને માર્યો અને કાલકુમારને પણ માયાથી જ માર્યો. અશ્વવિદ્યા રહિત તારી સાથે સંગ્રામ જ ન કરવો જોઈએ, છતાં આજે તારા પ્રાણોની સાથે જ માયાનો અત લાવું છું, અને મારી પુત્રી જીવયશાની પ્રતિજ્ઞાને પૂર્ણ કરું છું. ’ ત્યારે હરિ હસીને બોલ્યો:— ‘હે રાજન ! એ તું સત્ય બોલે છે. હું જોવો છું, પણ તારૂં શસ્ત્રાસ્ત્રનું શિક્ષણ તો મને બતાવ. ‘હું એકજ’ એમ તારી જેમ હું આત્મસ્થિતા કરતો નથી, પરંતુ આ એક વચન કંઈક કહું છું કે—“ તારી પુત્રીની પ્રતિજ્ઞા અદ્ય વખતમાજ અગ્નિ પ્રવેશ કરવાથી પૂરી થશે, બીજી રીતે નહિ. આ મારું વચન સત્ય કરીને જ માનજે. ” એ રીતે વિષ્ણુના વચનથી કોંધી બનેલ જરાસંધે તીક્ષ્ણ બાણો છોડ્યા; એટલે હરિએ તે બધાને છેદી નાખ્યા, અને તે બંને જરાસંધ અને કેશવ અષ્ટાપદની જેમ ચીડાઈને યુદ્ધ કરવા લાગ્યા, તથા ધનુર્દંડના શબ્દોથી સર્વ દિશાઓને ગળાવતા તે બંને મહા સંગ્રામ કરવા લાગ્યા. તેમના રણના ધસારાથી સમુદ્રો ફોલ પામ્યા પર્વતો કંપી ઉઠ્યા અને વિદ્યાધરો આકાશમા ત્રાસ પામ્યા. પર્વત સમાન તેમના રથના ગમનાગમનને સહન ન કરતી વસુધાએ પણ ક્ષણવાર પોતાનું સર્વ સહપણ છોડી દીધું. ગોવિંદે મગધેશ્વરના દિવ્ય અસ્ત્રોને દિવ્ય અસ્ત્રોવતી અને તેના લોખંડના શસ્ત્રોને પોતાના લોખંડના શસ્ત્રોવતી લીલામાત્રમા ભેદી નાખ્યા એટલે સર્વ અસ્ત્રો વિકલ થતાં અમર્ષથી ભરેલ છતાં વિલક્ષ થયેલ જરાસંધે અન્ય અસ્ત્રોથી દુઃખે વારી શકાય તથા અમોઘાસ્ત્ર એવા પોતાના ચક્રરતનને સંભાર્યું તેજ વખતે ચક્રરતન આવ્યું. ત્યારે જયના અભિલાષી કૌપાંધ જરાસંધે ચક્રને હાથવતી ગગનમાં ભમાવીને કૃષ્ણ તરફ છોડ્યું. ત્યાં ચક્ર ઉંચે આવતા આકાશમા વિદ્યાધરો પણ કંપી ઉઠ્યા, તથા દીનતાને પામેલ કૃષ્ણનાં સૈન્યો પણ ચોતરફ ફોલ પામ્યાં તેના ચક્રને અટકાવવાને કૃષ્ણ, રામ, યાજ્ઞે પાંડવો તથા બીજા યોદ્ધાઓએ પોતપોતાનાં અસ્ત્રો છોડ્યા, પણ વૃક્ષોથી હથે

ચઢેલ નદીના પ્રવાહની જેમ તે સર્વ અસ્ત્રોથી સ્ખલના ન પામેલ તે ચક્ર આવીને એક તુંબડાની જેમ કૃષ્ણના હૃદયમાં વાગ્યું. એટલે જાણે ભેદનીતિથી ભેદાયેલ હોય તેમ પોતાની પાસે રહેલ, સજ્જ થયેલ જાણે પોતાનો પ્રતાપજ હોય તેમ તે ચક્રને કૃષ્ણે હાથમાં લઈ લીધું. ત્યારે—“ ભરતક્ષેત્રમાં આ નવમો વાસુદેવ ઉત્પન્ન થયો. ” એમ જોલતા દેવોએ આકાશમાંથી ગંધાદત્ત અને પુષ્પની વૃદ્ધિ કરી, અને ઉંચેથી તે જયજયારવ કરવા લાગ્યા. હવે કૃષ્ણે દયા લાવીને જરાસંધને કહ્યું—“ આ પણ શું મારી માયા ? હજી પણ સમજી જા, હજી પણ પોતાના ઘરે ચાલ્યો જા, મારી આજ્ઞા માની લે. ફરી સંપ્રદાથી અત્યંત આભાદ થા, દુઃખદાયક માનને મૂકી દે, ઘરડો છતાં હજી જીવતો રહે, વૃથા મર નહિ. ” ત્યારે તે અભિમાની જોલ્યો—“ આ ચક્રને લાંબા વખતથી મેંજ લાલિત કરેલું છે. તેથી મને તો એ ઉદ્ધમુક (ઉમાડી) સમાન છે, અથવા કુંભારના ચક્ર સમાન છે. જો તારે મૂકવું હોય તો મૂક. ’ એમ જરાસંધના વચનથી ક્રોધી બનેલ કૃષ્ણે જરાસંધ ઉપર તે ચક્ર છોડ્યું. અહો ! એ પણ સત્ય છે કે પરના આયુધ પુણ્યવંતને પોતાના થાય છે તે શત્રુએ છેદેલ જરાસંધ રાજાનું મસ્તક નીચે પડ્યું અને તે ચોથી નરકે ગયો તથા વાસુદેવ ઉપર દેવોએ પુષ્પવૃદ્ધિ કરી.

એ પ્રમાણે શ્રીગુણવિજયગણિ વિરચિત શ્રીમાન્ અરિષ્ટનેમિના
અરિષ્ટમાં આઠમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

નવમ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

શ્રીકૃષ્ણવામુદેવનો રાજ્યાલિપેક.

હે શ્રી નેમિનાથે કૃષ્ણના શત્રુ રાજાઓને નિઝહંથી છુટા કર્યાં એટલે તે અજલિ બેડી પ્રભુને નમસ્કાર કરીને બોલ્યા કે--“ હે નાથ ! જ્યારે યદુવંશમાં ત્રણ લોકના સ્વામી તમે અવતર્યા, તેથીજ અમારો સ્વામી જરાસંધ અને અમે છતાયા એક વામુદેવ પણ પ્રતિવાસુ દેવને તો હણેજ છે, તેમાં સંશય નથી, તો પછી તમારા જેવો બ્રાતા જેને સહાય હોય, ત્યારે તો પૃછવુંજ શું ? પૂર્વે અમે તથા જરાસંધે આ ન ભણ્યું, તે અમે અકાર્ય કર્યું, આવી ભવિતવ્યતાને કેણુ જોળંગી શકે ? હવે આજે તમારા શરણે આવેલા અમ સર્વેનું કલ્યાણ થાઓ. કારણ કે જગતમાં તમે એકજ નિષ્કારણ બાંધવ છે તમારા શરણમાં તો શુભજ પ્રાપ્ત થાય, માટે આપની પાસે અમે કલ્યાણની યાચના કરીએ છીએ. ” એમ કહીને ઉભા રહેલા તે રાજાઓની સાથે શ્રીનેમિ હરિ પાસે ગયા, એટલે રથથી ઉતરીને કૃષ્ણે સ્વામીને ગાઠ આલિંગન આપ્યું. પછી શ્રીનેમિના વચનથી તે સર્વ રાજાઓનો હરિએ સ્વીકાર કર્યો, તથા જરાસંધના પુત્ર સહદેવને સમુદ્રવિજય કાકાની આરાથી મગધ દેશનો થોથો ભાગ આપીને રાજગૃહનગરમાં તેના પિતાના પદપર ગોવિંદે બાણે પોતાનો કીર્તિસ્તંભ હોય તેમ સ્થાપન કર્યો, તેમજ સમુદ્રવિજયના પુત્ર મહાનેમિને ચૌર્યપુરમાં, હિરણ્યનાભના પુત્ર રૂકમનાભને કોશલા નગરીમાં, રાજ્ય ન લેતા ઉચ્ચેનના પુત્ર ધરને મથુરા નગરીમાં-કૃષ્ણે સ્થાપન કર્યાં. હવે સૂર્ય અસ્ત થયો, ત્યારે નેમિનાથે વિસર્જન કરેલ માતલિસારથિ સ્વર્ગમાં ગયો. કૃષ્ણ અને કૃષ્ણની આરાથી ઘીબ પણ પોતપોતાના પડાવમાં ગયા, અને સમુદ્રવિજય વસુદેવના આગમનની રાહ ભેતો રહ્યો.

હવે બીજે દિવસે સમુદ્રવિજય સહિત વાસુદેવને ત્રણ વિદ્યાધરીઓએ આવીને કહ્યું કે—“હે પ્રભો! પ્રદ્યુમ્ન, શાંભ અને વિદ્યાધરે સહિત વસુદેવ અત્યારેજ આ આવે છે તેનું ચેષ્ટિત સાંભળો—આ સ્થાનથી પ્રદ્યુમ્ન, શાંભ અને વિદ્યાધરે સાથે વસુદેવ વૈતાલ્યપર ગયો. ત્યાં ગૂર્પક, નીલકંઠ, અંગારક, માનસવેગ વિગેરે બધા પૂર્વના વૈરીઓએ મળી મળીને તેને લડાવ્યો. તે યુદ્ધમાં ગઈ કાલે નશ્તકના દેવતાએ કહ્યું—‘જરાસંધને મારીને કૃષ્ણ વાસુદેવ થયો.’ તે સાંભળીને બધા વિદ્યાધરોએ સંગ્રામ તણને વિદ્યાધરના સ્વામી મદરવેગને વિનંતિ કરી. તે સાંભળીને તેણે પણ તેમનેજ આદેશ કર્યો કે—‘અરે ! તમે બધા ભેગા થઈ હાથમાં ભેટણા લઈ આવો. વસુદેવ મારફતે આપણે હરિના શરણે જઈશું.’ એમ કહી વસુદેવની પાસે જઈ તે વિદ્યાધરપતિએ પોતાની બહેન પ્રદ્યુમ્નને આપી. બીજા ત્રિપથર્ષભ રાજાએ પણ પોતાની પુત્રી તેનેજ આપી તથા દેવર્ષભ અને વાયુપથ રાજાએ પોતાની પુત્રીઓ પરમાનંદથી શાંભકુમારને આપી. તે બધા વિદ્યાધર રાજાઓ વસુદેવની સાથે આજે આવે છે. અગાઉથી તમને કહેવાને અમને મોકલી છે” એમ તે વૃદ્ધ વિદ્યાધરોએ કહે છે. તેવામાં તરત વિદ્યાધરે શાંભ અને પ્રદ્યુમ્ન સહિત સર્વને નયનના ઉત્સવરૂપ વસુદેવ ત્યાં આવ્યા. તે બધા વિદ્યાધરોએ સુવર્ણ રત્ન વિવિધ સુક્રતાક્રાંત, હાથી, ઘોડા અને પદ્માતિઓથી હરિને સત્કાર કર્યો. પછી કેશવે જયસેન વિગેરેનું પ્રેતકાર્ય કર્યું. સહુદેવે જરાસંધ વિગેરેનું પ્રેતકાર્ય કર્યું. એ રીતે પતિ અને પિતાનો કુળ સહિત સંહાર ભેદને તે જીવ-ચશા જીવતી અગ્નિમાં પેટી અને પોતાની પ્રતિજ્ઞા તેણે પૂર્ણ કરી. જ્યાં યાદવોએ આનંદ કર્યો, ત્યાં સેનપદલી ગામને ઠેકાણે જનાર્દને આનંદપુર કર્યું, તથા થોડે છેટે ત્યાં શંખપુર નામનું નવીન નગર વસાવ્યું અને ત્યાં પોતે કરાવેલ પ્રાસાદમાં કૃષ્ણ મહારાજે શ્રીપાર્શ્વનાથનું ણિંગ સ્થાપન કર્યું. પછી તે સ્થાનથી વિદ્યાધરે અને મનુષ્યોથી પરવરેલ વિષ્ણુએ છમહિનામાં ભરતાર્ધને સાધ્યું અને પછી તે મગધ દેશમાં ગયો ત્યાં એક યોજન વિસ્તૃત અને એક યોજન લાંબી તથા ભરતાર્ધમાં રહેતી દેવ-દેવીઓથી અધિષ્ઠિત એવી કોટિશિલા નામની મહાશિલાને કૃષ્ણે પોતાના ડાબા હાથવતી પૃથ્વીથી ચાર અંગુલ ઉંચે ઉપાડી. તે મહાશિલાને પ્રથમ વાસુદેવ બુદ્ધના અગ્રણ્ય સુધી ઉપાડે બીજે મસ્તક સુધી, ત્રીજે કંઠ સુધી, ચોથાં છાતીસુધી, પાંચમો હૃદય સુધી, છઠ્ઠો કેડ સુધી, સાતમો બે જઘા સુધી, આઠમો જાનું (ઠીંચણ) સુધી અને નવમો વાસુદેવ ભૂમિથી ચાર આંગળ ઉંચે ઉપાડી શકે છે. કારણ કે અવસર્પિણી કાળમાં અનુક્રમે તે ક્ષીણ બળવાળા થતા ભય છે.

પછી કૃષ્ણ દ્વારકાનગરીમાં આવ્યો ત્યાં સોળ હજાર રાજાઓ તથા દેવોએ ભક્તિપૂર્વક વાસુદેવના પદપર તેને અભિષેક કર્યો ત્યાર બાદ વિષ્ણુએ પાંડવોને કુરૂદેશ તરફ, તથા બીજા મનુષ્યો અને વિદ્યાધરોને પોત પોતાના સ્થાન તરફ વિદાય કર્યા. હવે સમુદ્રવિજયાદિક દશ બલવત

દશાહર્ષ, બલદેવાદિક પાંચ મહાવીર, ઉગ્રસેનાદિક સોળહજાર રાજાઓ, પ્રદુર્ગ્ગ વિગેરે સાડી ત્રણ ઊંઠિ કુમારો, હુર્કાંત શાળાદિક સાઠહજાર કુમારો, વીરસેનાદિક એકવીસ હજાર વીરો, મહાસેન વિગેરે પચાસ હજાર મહાબલવંત એવા તાબેદાર મોટા મહર્દિક, તથા બીજા પણ શેઠ સાહુકાર, સાર્થવાહ વિગેરે હજારો લોકો અંજલિ જોડીને શ્રી કૃષ્ણની સેવા બળવતા હતા. સોળહજાર રાજાઓએ વાસુદેવને ભક્તિ પૂર્વક વિવિધ રત્નો તથા યે યે સુદર કન્યા આપી તે બત્રીસ હજાર કન્યાઓમાથી સોળહજાર કન્યાઓને કૃષ્ણ પરણ્યા. આઠ હજારને બલદેવ તથા આઠ હજાર કન્યાઓને બીજા કુમારો પરણ્યા. પછી કૃષ્ણ, રામ તથા બધા કુમારો રમણીય રમણીઓથી પરવરી કીડા-ઉઘાન તથા કીડાપર્વતાદિમાં આનંદથી રમતા હતા.

હવે તેમને કીડા કરતા જોઇને સસુદ્રવિજય રાજા તથા શિવાદેવીએ શ્રી નેમિકુમારને પ્રેમપૂર્વક મીઠી વાણીથી કહ્યું—‘હે વત્સ ! તને જોતાં સદાય અમારા લોચનને આનંદ છે. છતાં યોગ્ય કન્યાના પાણીગ્રહણથી તે નયનોત્સવને અધિક બનાવ ! ત્યારે જન્મથી સ સાર પર વૈરાગ્ય ધરનારા ત્રણ જ્ઞાનસહિત શ્રીનેમિત્રભુજો કહ્યું—‘યોગ્ય કન્યાઓ મારા જોવામાં ક્યાર્થ આવતી નથી; આ તો હુબમાં નાખે તેવી છે. તેથી એ સ્ત્રીઓની અમારે જરૂર નથી. જ્યારે યોગ્ય કન્યાઓ મળી જશે, ત્યારે પરણીશ.’ એ રીતે શ્રી નેમિએ ગંભીર વાણીથી પ્રકૃતિએ સરલ એવા પોતાના માત-પિતાને વિવાહ કરવાના આગ્રહથી અટકાવ્યા.

હવે યશોમતીનો જીવ અપરાજિત વિમાનથી ચવીને ઉગ્રસેનની ધારિણી રાણીના ઉદરે અવતર્યો. પૂર્ણ માસ થતા પુત્રીનો જન્મ થયો. પિતાએ તેનું રાજામતી એવું નામ પાડ્યું. અસાધારણ રૂપ અને લાવણ્યવતી તે અનુક્રમે વધવા લાગી. હવે દ્વારકાવાસી ધનસેન શ્રેષ્ઠીએ પોતાની કમલામેલા નામે પુત્રી ઉગ્રસેનના પુત્ર નભસેનને આપી. એક વખતે નારદ ભ્રમતો ભ્રમતો નભસેન કુમારના ઘરે આવ્યા; પરંતુ વિવાહમા વ્યગ્ર મન હોવાથી તેણે તેને માન ન આપ્યું તેથી તેને અનર્થમા પાડવાની ઇચ્છાથી તે નારદ, રામપુત્ર નિષધના પુત્ર-શાંભ વિગેરેને અતિ વલ્લભ એવા સાગરચંદ્રના ઘરે ગયો. સાગરચંદ્રે ઉભા થઈ સત્કાર કરીને તેને પુછ્યું કે—‘હે દેવર્ષિ ! તે જામણ કરતા કાંઈ આશ્ચર્ય જોયું ? કારણ કે તું કૌતુક જોવામા પ્રેમી છે.’ તે બોલ્યો—‘જગતમા આશ્ચર્યભૂત ધનસેનની કન્યા કમલામેલાને અર્હાંજ મેં જોઈ છે. અને તે અત્યાદેજ નભસેનને આપવામાં આવી ! એમ કહી ઉડીને નારદ અન્ય સ્થળે ચાલ્યો ગયા. ત્યારથી સાગરચંદ્ર તેણીમાં આસક્ત થયો, મનમાં તેનેજ ચિંતવતો અને મંત્રની જેમ યુગમા તેનુંજ નામ જપ્તો હતો. પિત્તથી ઉન્મત્ત થયેલ જેમ સર્વત્ર કનકને જુએ, તેમ તે સર્વત્ર તેનેજ જોતો હતો. પછી તે નારદ કમલામેલાના ઘરે ગયો. ત્યાં સત્કાર કરીને તેણીએ તેને આશ્ચર્યથી પુછ્યું; ત્યારે તે કટમતિ બોલ્યો

કે—‘ હે ભદ્રે ! મેં બે આશ્ચર્ય દીઠા. તેમાં એક રૂપસંપદામાં સાગરચંદ્રકુમાર અને બીજું કુરૂપમાં નભસેન. ’ તે સાંભળી તેણી તરકાલ નભસેનને મૂકીને સાગરચંદ્રમાં આસક્ત થઈ. એટલે તેણીનો રાગ બળીને નારદે જઈ સાગરચંદ્રને કહ્યું. તેણીના વિરહસાગરમાં પડેલ સાગરચંદ્રને જોઈને તેની માતા તથા બીજા કુમારો બહુ દુઃખ પામ્યા. ત્યારે ત્યા શામકુમાર આવ્યો, અને તેવી અવસ્થામાં બેઠેલ સાગરચંદ્રની તેણે મશ્કરીમાં હાથવતી બને આખા ઢાંકી દીધી. ત્યારે સાગર બોલ્યો—‘ અહો ! તુ શું કમલામેલા છે ? ’ શામ બોલ્યો—‘ આ હું કમલામેલા (લક્ષ્મીનો સંગમ કરાવનાર) છું. ’ એટલે સાગરચંદ્ર ફરી બોલ્યો—‘ ત્યારે તો તુજ મને કમલા મેળવી આપીશ. માટે બીજો ઉપાય વિચારવાની શી જરૂર છે ? ’ તે વચ્ચેનો સ્વીકાર ન કરતા છતાં શામને બધા કુમારોએ પ્રબલ મધ્ય પીવરાવીને મનાવ્યો. પછી મદાવસ્થારહિત થતા તે વિચારવા લાગ્યો—‘ અરે ! આ કૃષ્ણ કાર્ય મેં કેમ કબુલ કર્યું ? પણ હવે તો તેને બળવેજ છુટકો. ’ પછી પ્રજ્ઞાસિ વિદ્યાને યાદ કરીને શામકુમાર બીજા કુમારોની સાથે નભસેનના વિવાહના દિવસે ઉદાનમાં ગયો. ત્યાં સુરંગવાટે ઘરથકી કમલામેલાને મંગાવીને આસક્ત એવી તેણીને વિધિપૂર્વક સાગરચંદ્રની સાથે ગ્રામ પરણાવી દીધી. હવે ઘરમાં તેને ન જોવાથી તેણીના પીયર અને શ્વસુરપક્ષના માણસો આમતેમ જોતા તે ઉદાનમાં આવ્યા. ત્યાં જેમણે વિદ્યાધરનું રૂપ કરેલ છે એવા યાદવોના મધ્યભાગમાં બેઠેલી તે કમલામેલાને જોઈને તે બધાએ વિજ્ઞાને વિનંતિ કરી એટલે કૃષ્ણ ગાઢ કોધાયમાન થતાં આવીને કમલામેલાને હરનાર એવા તેમને મારવાને માટે લડાવ્યા. કારણ કે તે કદી અન્યાયને સહન કરતો નહિ. ત્યારે તરતજ શામ પોતાનું સ્વરૂપ કરી કમલામેલા સહિત સાગરચંદ્રને લઈને કૃષ્ણના પગે પડ્યો. તે બધું જોતાં કૃષ્ણ વિલક્ષ થઈને બોલ્યો—‘ અરે ! આ તે શું કર્યું ? કે બિચારા આશ્રિત આ નભસેનને તે આ પ્રમાણે છેતર્યો. ’ ‘ હવે આજે આ શામને શું કરીએ ? ’ એમ નભસેનને સમજાવ્યો. પછી કેશવે કમલામેલા સાગરચંદ્રને જ આપી. એટલે વૈર વાળવાને અસમર્થ નભસેન ત્યારથી સાગરચંદ્રના સદા છિદ્ર જોવા લાગ્યો.

અહીં પ્રધુમ્નની વૈદલી ઝીને અનિરુદ્ધ નામે પુત્ર થયો, અને તે યૌવન પામ્યો. તે વખતે વૈનાટ્ય પર્વત પર શુભનિવાસ નામના નગરમાં મહા બલવાન, મહા માની એવો બાણ નામે વિદ્યાધર રાજા હતો. તેની ઉંણા નામની કન્યા અત્યંત રૂપવતી હતી. તેણીએ પોતાને લાયક વહ્નલ મેળવવા મોટા નિશ્ચયથી ગૌરી વિદ્યાને આરાધી, તે સતુષ્ઠ થઈને બોલી—‘ કૃષ્ણ વાસુદેવનો પૌત્ર દેવ સમાન અનિરુદ્ધ તારો વર થશે. ’ વળી બાણે પણ ગૌરી વિદ્યાને પ્રિય એવા શંકર નામના દેવને આરાધ્યો, તેણે તેને રણભૂમિમાં અજઅપણું આપ્યું. એટલે

ગૌરીએ શંકરને કહ્યું—‘ તમે જે સર્વત્ર અજઅપણાનો વર આપ્યો તે યુક્ત ન કર્યું. કારણ કે મેં તેની પુત્રી ઉષાને પૂર્વે વર આપ્યો છે ત્યારે શંકરે બાણને કહ્યું—‘તું સ્ત્રીકાર્ય શિવાય બીજે અજઅથર્થશ. ’ તે વરથી પણ બાણ સતુષ્ઠ થયો. રૂપની સંપત્તિને લીધે તે ઉષાને કયા કયા વિદ્યાધર અને મનુષ્યોએ બાણ પાસે ન માગી ? પરંતુ તેણે રૂચિ વિના કોઈને તે આપી નહિ. હવે અનુરાગ યુક્ત ઉષાએ ચિત્રલેખા વિદ્યાધરીને મોકલીને અનિરૂદ્ધ કુમારને મનમાં ચિંતવ્યા પ્રમાણે પોતાના ઘરે તેડાવ્યો. તેને ગાંધર્વવિવાહથી પરણી તેડીને તે આલતો થયો. ‘ ઉષાને હરીને હું આ અનિરૂદ્ધ બાઈ છું ’ એમ તે ઉચ્ચેથી બોલ્યો. ત્યારે કોપી ને ધનુર્ધારી એવા બાણ વિદ્યાધર રાજાએ મહા સૈન્ય લઈને શિકારી કુતરાઓને લઈ જેમ વશહ (ભુડ) ને રોકે તેમ અનિરૂદ્ધ કુમારને અટકાવ્યો. એટલે ઉષાએ પાઠસિદ્ધ વિદ્યા પતિને આપી. તે વિદ્યાથી બલિષ્ઠ થઈને તેણે બાણની સાથે લાંબા વખત યુદ્ધ કર્યું. પછી બાણ વિદ્યાધરે હાથીના બચ્ચાંની જેમ અનિરૂદ્ધને નાગપાશથી બાંધી લીધો. ત્યારે પ્રસન્નિ વિદ્યાથી તેણે વિશ્ણુને કહ્યું. એટલે તત્કાળ બલભદ્ર, પ્રદ્યુમ્ન અને શામસહિત હરિ ત્યાં આવ્યા ગરૂડધ્વજના દર્શન માત્રથી તે નાગપાશ છુટી ગયા ત્યારે શંકરે આપેલ વર અને આત્મબળથી ગર્વિષ્ઠ તથા મદોન્મત્ત થયેલ બાણે કૃષ્ણને કહ્યું—‘ તું મારા બળને શું બાણતો નથી ? તે સદા બીજી કન્યાઓનું હરણ કર્યું છે અને તેથી તારા પુત્ર વિગેરેને તે પરંપરાથી આવતી આદત થઈ પડી. પરંતુ તેનું કળ હું આજે તને દેખાડું. ’ ત્યારે કૃષ્ણ બોલ્યો—‘ હે હુષ્ટાશય ! અરે વિદ્યાધરાધમ ! આ તારી વચનયુક્તિ કેવી ? કન્યા તો અવસ્થ ગમે તેને આપવાની જ હોય છે. તો તેના વરવામાં શો દોષ છે ? ’ એમ સાલળી વિદ્યાધરોથી પરવરેલ, બ્રણ્ણીથી જેનું સુખ લીધણ છે અને ધનુષ્યને જેણે ખેંચેલ છે એવા તે બાણે કૃષ્ણ તરફ બાણો ફેંક્યા. છેલ્લે કરવામાં કુશળ એવા કેશવે તે બાણોને અધવચ્ચે છેદી નાખ્યા. એ પ્રમાણે તે બંને વીરોનું બાણયુદ્ધ થયું. પછી કૃષ્ણ ભુજંગને ગરૂડની જેમ કૃષ્ણે તેને અસરહિત કરી, ખડ ખડ કાપીને ચમરાબાના ઘરે મેમાનની જેમ મોકલી દીધો. ત્યારબાદ હરિ મન્મથના જેવા સ્વરૂપવાન ઉષાસાહત અનિરૂદ્ધને આનંદપૂર્વક તેડીને બલભદ્ર, શામ અને પ્રદ્યુમ્નસહિત એકદમ તે પોતાની નગરીમા આવ્યો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજયગણિવિરચિત શ્રીમાન્ અરિષ્ટનેમિના ચરિત્રમાં નવમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

દશમ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

શ્રીનેમનાથ ભગવાનનું ચરિત્ર અને બળ પરિક્ષા.

વે શ્રીનેમિકુમારે બીજા કુમારો સાથે ક્રિંકા નિમિત્તે નગરીમા ભમતાં ચક્ર, ખડગ, શંખ ગદા, ધનુષ્ય વડે શોભિત ઝોલી વાસુ-
દેવની આયુધશાળામાં નિઃશંકપણે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં પ્રભુએ સૂર્ય-
ના ખિંબની જેમ અત્યંત ચળકતું ચક્રરત્ન દીધું તથા શાંખ ધનુષ્ય,
કૌમુદીક્રીગદા, નદ ખડ્ગને ભુજગરાજની જેમ લીધણુ દીધા. તેમ
જ કુમારોની સાથે શ્રીનેમિએ જાણે કૃષ્ણના યશનો મોટો ખબનો હોય, તેવો અને
સુદૃઢ નાટકમાં મંગલાચરણના વાજિંત્ર સમાન એવો પાંચજન્ય શંખ જોયો.
હવે કુતૂહલથી શંખ લેવાને ઇચ્છતા અરિષ્ટનેમિને જાણીને શસ્ત્રશાલાના રક્ષક ચાર
કૃષ્ણે પ્રણામ કરી કહ્યું કે-‘ હે પ્રભો! જો કે તમે હરિનો બ્રાતા છો, અને મહાબ-
લવાન છો, તથાપિ શંખ લેવાને પણ તમે સમર્થ નથી, તો તેને પૂરવાનું સામર્થ્ય
તો ક્યાંથી હોય ? આ શંખ લેવાને અને ધમવાને હરિ વિના કોઈ સામર્થ્ય નથી.
માટે વૃથા પરિશ્રમ ન કરો. ’ ત્યારે શ્રીનેમિએ હસીને તે શંખને ઉપાડ્યો, અને
લીલાથી ધમ્યો, તે વખતે પ્રભુના દાંત અને શખની પ્રભા-એ તેત્રીશ ચંદ્રની
પ્રભા જેવા શોભતા હતા. દ્વારકાના ગઢ સાથે અથડાતા, ભરતી વખતના
સમુદ્રધ્વનિ સમાન તે શંખ શબ્દે આકાશ અને ભૂમિને પૂરી દીધી. તે વખતે
કિલ્લા, પર્વતના શિખરો તથા પ્રાસાદો ગજકર્ણની જેમ કંપવા લાગ્યા, રામ
કૃષ્ણ, દશાર્જી તથા અન્ય પણ મહાસુભટો ફોલ પામ્યા. થાંભલાને ઉખેડી
અને સાંકળોને તોડાવીને હાથીઓ ભાગવા લાગ્યા, અશ્વોપણુ મુખખંધનને
ફૂર કરી ભાગી ગયા, ઇંદ્રવજ્રના ઘોષની જેમ તેના અવાજથી નગરીના દોડોને
મૂર્છા આવી ગઈ, શસ્ત્રશાળાના રક્ષકો જાણે મરણ પામ્યા હોય તેમ પડી રહ્યા.
હવે ગોવિંદે મનમાં ચિંતવ્યું કે-‘ આ શંખ કોણે વગાડ્યો ? શું કોઈ ચક્રવર્તિ
પેદા થયો ? અથવા તો ઇંદ્ર પૃથ્વી ઉપર આવ્યો છે ? હું શંખને પૂરું, ત્યારે

સામાન્ય રાજાઓને ક્ષોભ હોય, પરંતુ એણે શંખ પૂર્યો, એટલે મને અને રામને પણ ક્ષોભ થયો. 'એમ ચિતવતા કેશવને શસ્ત્રરક્ષકોએ આવીને નિવેદન કર્યું કે—'હે પ્રભો ! અરિષ્ટનેમિએ લીલા કરતાં પાંચજન્ય શંખ પૂર્યો. 'તે સાંભળી વિસ્મય પામેલ કૃષ્ણ મનમાં ખાત્રી ન થતાં જેટલામાં ઉભો થયો, તેવામાં શ્રીનેમિ પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. એટલે ઉચિતને જાણનાર કૃષ્ણે આદરપૂર્વક શ્રી નેમિને કીર્તિ આપી ઉપર એસારીને ગૌરવ સહિત કહ્યું—'હે બ્રાત ! શું આજે તેં આ શંખ પૂર્યો કે જેના નાદથી સમસ્ત વસુધા હ્રંચ પણ ક્ષોભમાં પડી છે ? 'શ્રી નેમિએ હા કહી, એટલે પોતે જીજ્ઞાસુની પરીક્ષા કરવાના ધરાદાથી કૃષ્ણે તેને ગૌરવ આપવા સાથે કહ્યું—'એ પાંચ જન્યને પૂરવાને મારા વિના બીજો કોઈ સમર્થ નથી, અને તમે જોને પૂર્યો, તેથી હે બ્રાત ! અત્યારે હું સતુષ્ટ થયો છું, પરંતુ હે માનદ (માન આપનાર) મને વિશેષથી પ્રસન્ન કરવા તારૂં જીજ્ઞાસુ પણ બતાવ, હે બાંધવ ! મારા સાથેજ બાહુ યુદ્ધ કર. 'શ્રી નેમિએ 'હીક છે' એમ કહ્યું, એટલે કુમારેથી પરવરેલા વીરકુંજર તે નેમિ અને કેશવ બંને આશુધ-શાળામાં ગયા. હવે સ્વભાવે દયાળુ પ્રભુએ વિચાર કર્યો કે—'મારા હૃદય, જીજ્ઞાસુ કે પગથી દબાયેલ કેશવનું શું થશે ? માટે એ અનર્થ ન પામે, અને મારૂં જીજ્ઞાસુ જાણી જાય, તેમ મારે કરવું. એમ ધારીને સ્વામીએ કૃષ્ણને કહ્યું—'હે બ્રાત ! વારંવાર જમીનપર આજોટવાનું આ યુદ્ધ નો સામાન્ય લોકોનું છે, પણ આપણા બંનેનું તો પરસ્પર જીજ્ઞાસુવાચીજ યુદ્ધ થવાનું. 'તે વચન માનીને કૃષ્ણે વૃક્ષ શાખાની જેમ પોતાની જીજ્ઞાસુ લાખી કરી, એટલે શ્રી નેમિએ તેને કમલનાલની જેમ લીલા માત્રમાં નમાવી દીધી. પછી તે પ્રમાણે સ્વામીએ પોતાની ડાબી જીજ્ઞાસુ લાખી કરી. તેનાપર સર્વ બલથી કેશવ વૃક્ષપર વાંદરની જેમ લટકી રહ્યો. શ્રી નેમિનો બાહુ સ્તંભ કૃષ્ણ જરા પણ વાળી ન શક્યા. મહા પર્વતની પત્થર ભૂમિને શું વનગજ વિદારી શકે ? પછી શ્રી નેમિના જીજ્ઞાસુ સ્તંભને મૂકીને પોતાની વિલક્ષતા (વલખાઈ) ને છુપાવતો અને શ્રી નેમિને આલિંગન આપતો એવો વિષ્ણુ યોડ્યો—'હે બ્રાત ! મારા બલથી રામ જેમ જગતને વૃણવત માને છે, તેમ તારા બલથી હું વિશ્વને વૃણવત માનું છું. 'એમ કહીને તેણે શ્રી નેમિને વિસર્જન કર્યા. પછી રામને કૃષ્ણે કહ્યું—'હે બ્રાત ! ત્રિજીવનમાં શ્રેષ્ઠ એવું ભાઈનું બળ તેં જોયું ? હું વાનુદેવ છતાં વૃક્ષપર પક્ષીની જેમ જોની જીજ્ઞાસુ લટકી રહ્યો, તેથી હું ધારૂં છું કે—આના બળની બરોબરી કરે એવા ચક્રવર્તિ કે સુરેન્દ્ર પણ નહિ હોય ? આવા બળથી એ સમસ્ત ભરતભ્રતને પણ શું ન સાધી શકે ? આપણો એ બાંધવ શું એવાને એવોજ રહેશે. ? 'ત્યારે રામ યોડ્યો—'જેમ બળથી એ ચક્રવર્તિ કરતા પણ અધિક છે, તેમ શાત મૂર્તિથી રાજ્યમા એ નિરપૃહ અને નિર્દોષી દેખાય છે. 'એમ ગમે કદા છતાં શ્રી નેમિના બલથી શકામાં

પહેલા કૃષ્ણને જોઈને દેવી બોલી—“ અરે કેશવ ! તું ખેદ ન કર. જિનવચન સાંભળ—ગૂર્વે શ્રીનમિજિને કહ્યું છે કે શ્રીનેમિ પરણ્યા વિના કુમારજ તીર્થ કર યશે. તેથી રાજ્યલક્ષ્મીની એને જરૂર નથી. પોતાના અવસરની રાહ જોતા આ શ્રીનેમિ જન્મથી પ્રજ્ઞચારી થઈને દીક્ષા લેશે. હે કૃષ્ણ ! તું અન્યથા ચિંતવ નહિ. ” એમ દેવીએ કહ્યું, એટલે પ્રસન્ન થયેલ કેશવે બલદેવને વિસર્જન કર્યા, પોતે અંતઃપુરમાં ગયા. અને તરતજ શ્રીનેમિને બોલાવ્યા. ત્યા રત્નમય સ્નાનાસન પર બેઠેલા, તથા વારાગના મારકુતે જળકુંડ મંગાવતા તે બંને નેમિ—ગોવિંદે તત્કાળ સ્નાન કર્યું, પછી દેવદ્વંધ્વ વસ્ત્રથી અંગને સાફ કરી, દિવ્ય ચંદનથી વિલિપ્ત થઈને હરિ—નેમિએ ત્યાજ લોજન કર્યું.

એક વખતે અંતઃપુરના સર્વ નોકર પુરૂષોને કૃષ્ણે કહ્યું કે—‘ આ મારો બ્રાતા શ્રીનેમિ મને પોતાના કરતાં બહારો છે, માટે કોઈએ અંતઃપુરમાં જતાં એને અટકાવવો નહિ. લાઈઓની બધી સ્ત્રીઓના મધ્યમાં રહીને નેમિકુમાર ભલે ઇચ્છાનુસાર રમ્યા કરે. તેમાં તમારે કોઈ દોષ ન સમજવો. ’ પછી સત્યભામા વિગેરે પત્નીઓને વિષ્ણુએ કહ્યું—‘ મારા પ્રાણ સમાન આ તમારા દેવર નેમિને માન આપવું. અને નિઃશંકપણે એને રમાડવો. ’ એમ ત્યાં અંતઃપુરમાં કૃષ્ણે કહ્યું. એટલે બ્રાતાની તે સર્વ સ્ત્રીઓથી સત્કાર પામેલ, નિર્વિકાર અને ભોગવિલાસથી વિમુખ એવો નેમિકુમાર સંચરતો હતો. પ્રસન્ન થયેલ હરિ નેમિને પોતાની સમાન સમજીને અંતઃપુર સહિત કીડાપર્વતાદિમાં તે તેની સાથે રમતો હતો.

એક દિવસે વસંતઋતુમાં દશ દશાહ, કુમારો નગરજનો તથા અંતઃપુર સહિત કેશવ નેમિ સાથે દૈવતાચલના ઉદ્યાનમાં ગયો. ત્યા નદનવનમાં જેમ સુરાસુરના કુમારો ખેલે, તેમ કુમારો અને નગરીના લોકો વિવિધ કીડા કરવા લાગ્યા. કેટલાક બકુલવૃક્ષ નીચે બકુલની સુગંધ યુક્ત અને મદનને જીવાડનાર ઐર્ષાદ સમાન એવી મદિરા પીવા લાગ્યા, કેટલાક હાથમાં વીણા લઈને તે વસંતમાં ફાગ-રાગ ગાવા લાગ્યા, કેટલાક મદોન્મત યુવાનો કિન્નરની જેમ સ્ત્રીઓ સહિત નાચવા લાગ્યા; કેટલાક ચંપક, અરોઝ, બકુલપ્રમુખ વૃક્ષો પર સ્ત્રીઓ સહિત, પુષ્પ હરનારા વિધાધરોની જેમ પુષ્પો વીણવા લાગ્યા, કેટલાક કુશળ જનો માળીઓની જેમ પોતે પુષ્પાભરણો ગુંથીને પોતાની પ્રિયતમાઓના અંગ પર મૂકતા હતા, કેટલાક લતા ગૃહોમાં નવ પલ્લવોની પથારી પર પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે કાંઈકિંક દેવોની જેમ ખેલતા હતા, કેટલાક ભોગી પુરૂષો અત્યંત શ્રમિત થતા જળનીકતા તટ પર સર્પોની જેમ મલયાચલનો વાણુ (હવા) લેવા લાગ્યા, રતિ—મન્મથને વિટંબના પમાડનાર કેટલાક પોતાની રમણીય રમણીઓ સહિત કંકેદિલવૃક્ષની શાખાઓમાં બાંધેલ હીંચકા પર હીંચકાની કીડા કરવા લાગ્યા,

કેટલાક પોતાની પ્રિયાઓના ચરણ (પાદ) પ્રહારથી કંકેદિલવૃદ્ધોને, કેટલાક મધના કોમળાવતી બકુલવૃદ્ધોને, કેટલાક સરાગ દુષ્ટિએ જોવાથી તિલકવૃદ્ધોને, કેટલાક ગાઢ આલિંગન આપવાથી કુરૂબકવૃદ્ધોને, તથા ખીબ કામીજનો ખીબ વૃદ્ધોને ખીબ દોહકવરે વિશેષ પુષ્પ અને ફલ સંયુક્ત કરતા હતા. હવે સત્યસામા વિગેરે સ્ત્રીઓથી પરવરેલ કૃષ્ણ શ્રીનેમિ સાથે કીટા કરતો વનમાં અહીં તહીં વનગજની જેમ ભમવા લાગ્યો. નેમિને જોતાં કૃષ્ણને વિચાર આવ્યો કે—‘ જો નેમિનું મન લોભમાં આસક્ત થાય, તો મારી લક્ષ્મી કૃતાર્થ અને બાંધવપણુ સાર્થક થાય, માટે આલિંગન અને ઉદ્દીપનરૂપ વિલાવથી મારે વારંવાર એને અનુકૂલ થવું. એમ કરતાં જો મારો મનોરથ સફળ થાય, તો સાડું. ’ એમ ચિંતવી કૃષ્ણે માયા શુચીને સુક્રાહાર સમાન તે શ્રીનેમિના ગળામાં નાખી, વિચક્ષણ તથા પોતાના પતિના અભિપ્રાયને બાળુનારી એવી સત્યસામા વિગેરે વિષ્ણુની બધી સ્ત્રીઓ વિચિત્ર પુષ્પાલારણ્યો લઈને શ્રીનેમિ પાસે આવીને ઉભી રહી. તંમનાથ કોઈ સુંદરી પીન અને ઉન્નત પોતાના સ્તનના અગ્રભાગવતી સ્પર્શ કરતી સ્નેહથી તે પાછળ ઉભી રહીને શ્રી નેમિને મનોહર પુષ્પમાલાથી ધર્મિભલ (પુષ્પ શુષ્ક) બાધતી હતી. કોઈક આગળ આવીને ભુજલતા ઉચ્ચ કરવાથી પોતાના બાહુમૂલને પ્રગટ કરતી હરિવલ્લભાએ શ્રી નેમિના શિરપર સુગટ રાખ્યો, કોઈક પોતાના હાથવતી કાન પકડીને મદનના વ્યવ્વજ સમાન કર્ણુભરણુ રચવા લાગી, કોઈ શ્રીનેમિની સાથે કીટાના કાલશ્રેષ્ઠને કરવાની ઇચ્છાથી બાહુમાં નૂતન પુષ્પ—બાહુબંધ વારંવાર બાધવા લાગી. એ પ્રમાણે તેઓ ઋતુને ઉચિત શ્રીનેમિના ઉપચાર કરવા લાગી, શ્રીનેમિએ પણ તે પ્રમાણે તંમની તરફ નિર્વિકાર ઉપચાર કર્યા. એ રીતે વિચિત્ર કીટા કરતાં કૃષ્ણ રાત-દિવસ ત્યાં ઉદ્યાનમાં રહીને પછી પરિવાર સહિત દ્વારિકામાં આવ્યો. સસુકવિજય રાજા, અન્ય દર્શાદ, રામ, કેશવ અને ખીબ બધા યાદવો શ્રી નેમિના લગ્નાત્સવમાં ઉત્સાહી અને ઉત્કંઠિત રહ્યા. અનુક્રમે નેમિ સહિત કીટા કરતાં કૃષ્ણે વસંત સમય વ્યતીત કર્યો.

ત્યાર પછી મન્મથની જેમ સૂર્યને ગ્રાહ બનાવતી શ્રીખંડકતુ આવી. તે વખતે બાલ-આતપ પણ કેશવના પ્રનાપની જેમ અસહ્ય થઈ પડ્યો. રાત્રે પણ ગ્રાણીએને કર્મની જેમ ગરમી શાત થતી નહિ, તે ઋતુમાં વિલાસી યુવાનો કદલીની અંદરની તથા સમાન, તથા કન્નૂરી, કર્પૂરાદિ સુગંધી દ્રવ્યથી મિશ્ર એવા જે ‘વન વસને’ ધારણ કરતા હતા. રમણીઓ કુંજરના કર્ણુ સમાન ચંચલ પંખાને મન્મથના દુકમની જેમ હાથથી જરા પણ અલગ કરતી ન હતી. વિચિત્ર કુસુમરસથી કિશુણુ સુગંધી કરેલ ચંદન જળથી યુવાનો પોતાને વારંવાર સિંચતા હતા. કામિનીઓએ મારે બાહુ દ્વંદ્વ પર રાખેલા કમળનાગ સુક્રાહાર

કરતાં પણ અધિક શોભાને પામ્યા. જલાર્દને વારંવાર હૃદયમાં ગાઢ દબાવતા યુવાનો વહ્નશાની જેમ મૂકતા નહિ. એવી રીતે ગરમીથી ભીષણ શ્રીખજતુમાં કૃષ્ણ શ્રીનેમિ સાથે અંતઃપુર સહિત રૈવતાચલના ઉદાન-સરોવર પર ગયો. તેની અંદર મજનકીડા કરવાને શ્રીનેમિ તથા અંતઃપુર સહિત કૃષ્ણે માનસસરોવરમાં હંસની જેમ પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં કંઠ સુધી નિમગ્ન થયેલ કૃષ્ણ-કામિનીઓના સુખોને જોતા તરત નવીન ઉત્પન્ન થયેલ કમલિનીના ખંડની બ્રાંતિ થતી, તે વખતે હરિએ પોતે કોઈક કામિની તરફ અંજલિજળ ફેંક્યું, એટલે તે કુશળકાંતાએ કેળગાના જળથી તેના તરફ પ્રક્ષેપ કર્યો. કેટલીક જળથી ડરતી અને અંગે લાગતી બીકણ લલનાઓથી જનાર્દન પુતળીઓ સહિત સ્તંભ જેવો લાગતો. કલ્લોલની જેમ વારંવાર ઉછળતી તે મૃગાક્ષીઓ વેગથી કૃષ્ણના ઉરસ્તટ પર અથડાતી હતી. જલધાતથી હરિનિતાઓના નયનો પોતાના ભૂષણ રૂપ અંજન ધોવાઈ જવાથી ઉત્પન્ન થયેલ રોષથીજ બધું અધિક લાલાશમાં આવી ગયા કૃષ્ણે સપત્નીના નામથી યોલાવેલ કોઈ સુંદરી કૃષ્ણને લીલા કરાળથી મારવા મંડી ગઈ. બીજી કાંતાને લાંગા વખત સુધી જોતા કેશવને કોઈક સ્ત્રીએ આવીને કમળના પરાગ મિશ્રિત જળવતી માર્યો. કૃષ્ણની ચારે બાજુ ગોપલાવની લીલાની રાસ રમતને ચાહ કરાવતી તે સુંદરીઓ વારંવાર ભમવા લાગી. ત્યાં લાઇના આગ્રહથી શ્રીનેમિ પણ હાસ્ય યુક્ત વચન બોલતી કૃષ્ણાંગનાઓથી ઘેરાયેલો છતાં વિકાર રહિત કીડા કરવા લાગ્યો. 'હે દિયર ! હવે ક્યાં જવાનો છે ?' એમ કહીને હરિની તે પ્રિયતમાઓ સમકાલે ચપેટા—લપડાકથી ઉછળતા જળવતી શ્રીનેમિને મારવા લાગી. જળ છંટકાવથી પડતા કેશવ-કામિનીઓના હાથોવડે બધું નવ પદલવિત વૃક્ષ હોય તેમ સ્વામી શોભતા હતા. જળકીડાના મિષ (ખાના) થી સ્ત્રી સ્પર્શ જણાવવાને તે કૃષ્ણ કાતાઓ શ્રીનેમિના કંઠે આશ્લેષ આપતી હતી, છાતી સાથે અથડાતી અને પોતાની ભુબ્બા ઢાંકી દેતી હતી. કોઈ કમલાક્ષી કીડાથી શ્રીનેમિના મસ્તક પર અંતઃપુરની છત્ર ધરનારીની જેમ છત્રની જેમ સહસ્રપત્ર કમળને ધારણ કરવા લાગી. કોઈ હાસ્યથી શ્રીનેમિના કંઠમાં કમળનાળ નાખવા લાગી, જેમ હાથીના કંઠે આલાનશૃંગલા નખાય છે. કોઈ લલના કંઈક બાનુ જતાવીને શતપત્ર કમળથી મદનબાણથી પણ ન હણાયેલ એવા હૃદયમાં મારવા લાગી. અવિકારી પ્રભુ પણ ક્રિયા-પ્રતિક્રિયાથી તે બધી રમણીઓને રમાડવા લાગ્યા. કીડા કરતા બાંધવને જોતાં કેશવ મનમાં બહુજ હર્ષ પામ્યો, અને ત્યાં જળમાં નદી-વર ગળની જેમ લાંગો વખત રહ્યો. પછી જળકીડા સમાપ્ત કરી 'હરિ સરોવરથી ખૂદાર નીકળ્યા, તથી સત્યભામા અને રૂકિમણી વિગેરે પણ કાંઠે આવીને બેઠી. ત્યારે શ્રીનેમિ પણ રાજહંસની જેમ સરોવર થકી ખૂદાર નીકળ્યા અને

રૂકિમણી વિગેરે ભાંયાં બેઠી છે, ત્યાં તટ ભાગપર આવ્યા એટલે રૂકિમણીએ પોતે ઉઠીને તેને સ્તનમય આસન આપ્યું, અને પોતાના ઉત્તરીય (ઉપરના) વસ્ત્રવતી શ્રી નેમીના અગને લુછ્યું. ત્યારે સત્યભામાએ હાસ્ય અને વિનયપૂર્વક પ્રશ્નને કહ્યું—“હે દેવર ! તમે સદા અમારા વચન સહન કરો છે. તેથી લય વિના હું તમોને કહું છું—હે સુદર ! સોળ હજાર સ્ત્રીઓના સ્વામી કેશવના બ્રાતા છતાં એક પણ કન્યાને કેમ પરણતા નથી ? તમારું રૂપ ત્રણે લોકમાં સર્વોત્કૃષ્ટ અને લાવણ્યકલાપથી પવિત્ર છે, તથા યૌવન પણ નવીન છે, તેમ છતાં આ તમારી કેવી સ્થિતિ ? માત્ર પિતા, ભાઈઓ અને અમે બ્રાતા પત્નીઓ વિવાહને માટે તમોને વીનવીએ છીએ, તો હે દેવર ! એમનો મનોરથ પૂરો કરો, પત્નીના પરિગ્રહ વિના તમે માત્ર એકાગ્ર વાંઠા રહીને કેટલો વખત કહાડશો ? અહો ! તમે પોતેજ તમારા મનમાં વિચાર કરો. હે કુમાર ! તમે શું અજ્ઞ છે ? નીરસ (રસહીન) છો ? અથવા કલીળ (નયુસક) છો. તે અમને કહો સ્ત્રીના લોગ વિના તમે અરણ્યના પુષ્પ સમાન છે. જેમ આદિદેવે પ્રથમ તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું, તેમ તેણેજ પાણિગ્રહણના મંગલ બતાવ્યા છે. તે કારણથી તમે એકવાર સ્ત્રી પરણો અને લોગ સુખો લોગવ. વળી અવસરે યથારૂચિ બ્રહ્મવ્રતને પણ સ્વીકારજો, પણ ગૃહસ્થાવાસમાં બ્રહ્મવ્રત ઉચિત નથી. મત્ર જાપ શું અશુચિ સ્થાને થાય ? ” હવે જાળવતી બોલી—“હે દેવર ! તમારા વશમાં મુનિસુવ્રત-વિવાહિત, પુત્રવાળા અને તીર્થંકર થયા. પૂર્વે પણ જિનશાસનમાં પાણિગ્રહણ કરીને મોક્ષે ગયા સંભળાય છે, તે તો તમે પણ જાણો છે ખરેખર ! તમે એક નવીન મુસુક્ષુ જાગ્યા છો કે મુક્ત થયેલાઓનો માર્ગ મૂકીને જન્મથી સ્ત્રી વિમુગ્ધ થઈ બેઠા. ’ એવામાં બાહ્ય કોપ બતાવીને સત્યભામા બોલી—‘સખી ! આને તમે મધુર વચનથી તો વૃથા સમજાવે છે. એ સામ સાધ્ય જ નથી કારણ કે પિતાએ, વૃદ્ધ બ્રાતાએ તથા બીજાઓએ પણ વિવાહને માટે એમને બહુ આગ્રહથી કહ્યું—પરંતુ તેમને એણે માન્યા નહિ માટે આપણે બધી સ્ત્રીઓ મળીને એને રોકીએ જો આપણું વચન ન માને તો એને કોઈ રીતે મૂકવા નહિ. ’ ત્યારબાદ લક્ષ્મણા વિગેરે બોલી—‘આ દેવર તો આરાધવા યોગ્ય છે. એમ કોપ સહિત બોલવું ન જોઈએ. એને રાજી કરવા-એજ ઉપાય છે. ’ એમ કહેતાં રૂકિમણી વિગેરે હરિ વક્ષ્યાઓ પાણિગ્રહણ માટે આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરતી તે શ્રીનેમિના પગે પડી. તેમનાથી આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરાતા નેમિને જોઈને કૃષ્ણે પણ વિવાહને માટે પ્રાર્થના કરી, અને બીજા યાદવોએ પણ આવીને નેમિને વિનંતી કરી—‘હે નેમિ ! ભાઈનું વચન માન. શિવાદેવી સસુદ્રવિજય તથા બીજા સ્વજનોને સંતુષ્ટ કર. ’ એ પ્રમાણે આગ્રહપૂર્વક તે બધાએ શરમાવેલ એવા શ્રી નેમિએ વિચાર કર્યો—‘અહો ! એમનું અજ્ઞાન ! અને મારા આ દાક્ષિણ્યને પણ ધિક્કાર છે ! કેવળ એ પોતેજ ભવસાગરમાં પડતા નથી, પરંતુ બીજાઓને પણ

ખાંધેલ સ્નેહરૂપ પાપાણીની શિલાથી તેમાં પાડે છે. હવે એમનું વચન અત્યારે વચનમાત્રથી માનવું પડશે, પછી અવસરે તો અવશ્ય આત્મહિત કરવાનુંજ છે. વળી પૂર્વે ઋષભજીને જે વિવાહ કર્યો, તે તો તેવા ભોગાવલિ કર્મને લીધે. કારણ કે કર્મોની ગતિ સિત્ત સિત્ત હોય છે. 'એમ વિચારીને પ્રભુએ તેમનું વચન કબુલ રાખ્યું. તે સાંભળીને સમુદ્રવિજયાદિક બધા હર્ષ પામ્યા

હવે ગ્રીષ્મઋતુ વીતાવીને પરિવાર સહિત કેશવ નેમિ યોગ્ય કન્યા જોવાને ઉત્સુક થતા દ્વારકામાં આવ્યા, ત્યાં સત્યભામા બોલી—'હે પ્રિયતમ ! મારી નાની બેન રાણમતી નેમિને લાયક કન્યા છે. 'ત્યારે કૃષ્ણે તેણીને કહ્યું—'હે સત્યભામા ! ખરેખર ! તું મારી હિતકારિણી છે, કે નેમિને યોગ્ય કન્યાની ચિંતારૂપ સાગરમાં પડેલ એવા મારો તેં ઉદ્ધાર કર્યો. 'પછી કૃષ્ણ પોતે ઉડીને યાદવો, તથા આશ્ચર્ય પામેલા નગરજનોથી જોવાતો તે ઉગ્રસેનના ઘરે ગયો. એટલે ઉગ્રસેને પણ અર્ધ્યાદિકથી કૃષ્ણનો સત્કાર કરીને સિંહાસનપર બેસારી તેને આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ત્યારે કૃષ્ણ બોલ્યા—'હે રાજન્ ! તમારી રાણમતી નામે જે કન્યા છે, તે મારા લઘુ બ્રાતા શુભે કરી મારાથી અધિક એવા નેમિને યોગ્ય છે. 'એટલે ઉગ્રસેન બોલ્યો—'હે પ્રભો ! અમારૂં લાગ્ય કળ્યું, કે હરિ ઘરે આવ્યા. અને અમને કૃતાર્થ કર્યા. આ ઘર, આ લક્ષ્મી, આ અમે, આ કન્યા તથા આ બીજું બધું તમારે સ્વાધીન છે. તો હે સ્વામિન્ ! સ્વાધીન વસ્તુમાં પ્રાર્થના કેવી ? 'આવી વાણીથી પ્રમોદ પામેલ ગોવિંદે તે જઈને સમુદ્રલિજ્યને કહી સંભળાવ્યું. ત્યારે સમુદ્રવિજય બોલ્યા—'હે વત્સ ! વડીલોપર તારી ભક્તિ અને બ્રાતાઓપર ગાઢ વાત્સલ્ય છે કે અમેને આનંદકારી શ્રી નેમિને ભોગની સન્મુખ કર્યો. આટલો વખત તો મારો મનોરથ મનમાજ ઉડી ગયો ગયો હતો કે અરિષ્ટનેમિ કન્યા પાણિગ્રહણ કબુલ કરશે. 'પછી કોબ્હુકિ નિમિત્તિયાને બોલાવીને સમુદ્રવિજય રાજાએ નેમિ રાણમતિના વિવાહનો શુભ દિવસ પૂછ્યો. ત્યારે કોબ્હુકિ બોલ્યો—'હે રાજન્ ! બીજા પણ શુભ આરભો વર્ષાકાલમાં યોગ્ય નથી, તો વિવાહની શી વાત ? એટલે સમુદ્રવિજય બોલ્યા—'અહીં કાલક્ષેપ કરવો યોગ્ય નથી. કૃષ્ણે મહા કષ્ટે અરિષ્ટનેમિને પરણવાને માટે તૈયાર કર્યો છે હવે વિવાહમાં વિધન ન પડે, માટે નજીકનો દિવસ કહે. તારી આજ્ઞાથી ગાંધર્વ સમાન વિવાહ થાય. 'ત્યારે વિચાર કરીને કોબ્હુકિ બોલ્યો—'હે રાજન્ ! જો એમ હોય તો શ્રાવણ માસની અજવાળી છઠ્ઠના દિવસે કાર્ય કરવા જેવું છે 'તે સાંભળીને સમુદ્રવિજયે તે કોબ્હુકિનો સત્કાર કરીને તે દિવસ મનમાં ધારી લીધો, અને ઉગ્રસેનને પણ જણાવી દીધું. તેથી બંને તૈયારી કરવા લાગ્યા. કૃષ્ણે પણ દ્વારકામાં પ્રતિહોટે, દરેક દરવાજે અને દરેક ઘરે અદ્ભુત રતનના માંચડા તથા તોરણાદિ કરાવ્યા,

હવે વિવાહનો દિવસ નજીક આવતાં દશ દશાહો, રામકૃષ્ણ, ઉચ્ચા સ્વરે ગીતગાન કરનારી શિવાદેવી, રોહિણી અને દેવકી વિગેરે માતાઓ, દેવતી વિગેરે બલભદ્રની પત્નીઓ, સત્યભામા વિગેરે વિષ્ણુની સ્ત્રીઓ, તથા બીજી મોટી ધાત્રીઓ એમણે મળીને શ્રીનેમિનાથને પૂર્વાભિમુખ મોટા આસનપર બેસાડ્યા. એટલે બલભદ્ર તથા કેશવે પોતે ગ્રેમથી તેને સ્નાન કરાવ્યું. પછી રાખડી ખાંધી અને હાથમા બાણુ ધારણ કરાવીને ગોવિંદ ઉગ્રસેનના ઘરે ગયો. ત્યાં પૂર્ણિમાના ચંદ્ર સમાન મુખવાળી રાજ્યમતી બાળાને કેશવે પોતે તેજ વિધિથી સ્થાપન કરી, અને પોતે પોતાના ઘરે ગયો. રાત્રિ વ્યતીત કરીને વૈવાહિક ઘરે જવાને શ્રીનેમિને અગે મર્દન કરાવ્યું. પછી શ્વેત છત્ર તથા મનોહર આમરોથી શોભતા, અત્યંત ઉજ્જવળ અને કૌર સહિત વસ્ત્રને ધારણ કરતા, મુકતાભરણુદિકથી વિભૂષિત, અત્યંત સુગંધિ ગોશીર્ષ ચદનથી જેણે અગે લેપન કર્યું છે—એવા શ્રીઅરિષ્ટ-નેમિ શ્વેત અશ્વવાળા રથપર બેઠા. નેમિકુમારની આગળ અપ્પેના હેવારવના અવાજથી સર્વ દિશાઓને બધિર બનાવનાર એવા કૌટિગમે ચઢુ કુમારો આદ્યા. બંને બાજુ હાથીપર બેઠેલા હબ્બરો રાજાઓ, અને પાછળ દશ દશાહો તથા રામ-કેશવ ચાલતા હતા વળી મહા ક્રી મતિ શિબિકાઓ ઉપર ચઢેલી અંત-પુરની બંધી વનિતાઓ તથા બીજી પણુ સુદર સુદરીઓ ગીત ગાતી ચાલી. એ પ્રમાણે શ્રીઅરિષ્ટનેમિએ આગળ મંગળ પાઠકો ઉચ્ચેથી મગળ પઠતાં રાજમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં ગૃહ, અને હાટની અગાસીપર બેઠેલી પૌરસ્ત્રીઓની ગ્રેમાર્દ દષ્ટિઓ મંગલાક્ષતની જેમ શ્રીનેમિ ઉપર પડી પૌરલોકોથી પરસ્પર દેખાડવાતા, તથા હર્ષપૂર્વક વખણાતા એવા શ્રીનેમિ ઉગ્રસેનના ગૃહ સમીપે આવ્યા શ્રીનેમિના આગમનના તુલ્ય સ્વરથી મેઘના ગર્જનથી જેમ મયુરી, તેમ કમલલોચના રાજ્યમતી અત્યંત ઉત્કંઠિત થઈ. એટલે ભાવને બાણી લેનાર સખીઓએ તેણીને કહ્યું—‘હે સુદરી ! તું ધન્ય છે કે જેનો હાથ નેમિકુમાર ગ્રહણ કરશે. હે કમલલોચને ! જો કે નેમિ અહીં આવનાર છે, તોપણ ઉત્સુક થઈને ગવાક્ષમા બેઠેલી અમે તેને આવતા જોઈએ છીએ.’ સખીઓએ પોતાનો મનોગત ભાવ કહેવાથી હર્ષિત થયેલ અને સખીઓથી પરવરેલ તે બહાલથી એકદમ ગવાક્ષ આગળ આવી, અને ચંદ્ર સહિત મેઘની જેમ માલતી કુસુમ સહિત ધર્મિભલ(પુષ્પ ગુચ્છક) ને ધારણ કરતી, કાનના અલંકારરૂપ બે કમળને પોતાના નેત્રથી પરા-ભવ પમાડતી, મુકતા (મોતી) ના કુંડલો સહિત કર્ણથી શુકિતપુટને છતનારી, પાકેલ ક્ષણવાળી બાણુ બિબિકા (લતા વિશેષ) હોય તેમ અળતાયુકત અધર-વાળી, કંઠમા હેમની મેખલાવાળા શખની જેમ સનિષ્ક (કંઠભૂષણ) ને ધારણ કરતી, બિસત તુને ગ્રહણ કરેલ ચક્રવાકની જેમ હારભૂષિત સ્તનને ધારણ કરતી, કમલબાઢ વડે જેમ નદી, તેમ કરકમલથી શોભતી, બાણુ મન્મથની ધનુર્દંતા

હોય તેવા મુદ્દિઆદ્ય (મુકમાં આવી શકે તેવા) મધ્ય ભાગથી દીપતી, જાણે સોનાની હાલ હોય તેવા નિતબથી મનોહર લાગતી, કદલો સમાન જેના જ ધા-યુગલ છે એવી, રત્ન સમાન જેના નખની પંકિત છે, ચંદ્ર સમાન સ્વેત તથા દશી (કોર) સહિત જેના વસ્ત્ર છે, ગોશીર્ષ ચંદનના વિલેપન યુક્ત, એવી તે રાજમતી વિમાનના મધ્યભાગમાં જેમ દેવાગના તેમ તે ગવાક્ષમાં બેઠી. ત્યાં બેઠેલી રાજમતીએ પ્રત્યક્ષ કામદેવની જમ હૃદયમા મદનને જન્યત કરનાર એવા ધ્રીનેમિને દ્રશ્યો જોયા. દૃષ્ટિથી જોતા તે મનમા ચિંતવવા લાગી કે—‘ મનને પણ અગોચર એવો આ વર ફર્લ છે ત્રણ લોકના એક ભૂષણરૂપ એવો એ વર પણ જો મને પ્રાપ્ત થાય, તો મારા જન્મનું ક્ષણ શું સંપૂર્ણ ન થયું ? જો કે આ મને પરણવાની ઇચ્છાથી પોતે આવેલ છે, તો પણ મને વિશ્વાસ આવતો નથી, કારણ કે કયા પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય ? ’ એમ ચિંતવતાં તે રાજમતીની જમણી આખ ફરકી, અને જમણી જુલ પણ ફરકી શરીર અને મનને સતાપ થઇ પડયો. પછી કુવારાની પુતળી સમાન બે નેત્રમાંથી અશ્રુપૂરને વરસાવતી એવી તેણીએ સખીઓને તે લોચનાદિતું સ્ફુરણ ગદગદાટારથી કહી સંભળાવ્યું ત્યારે સખીઓ બોલી કે—‘ હે મુલગે ! હે સખી ! પાપ શાંત થાય ને અમંગલ દૂર જાય. બધી કુળદેવીઓ તને કદ્યાણકારી થાય. ધીરજ ધર. પાણિઅહણને માટે ઉત્સુક એવો આ તારો વર આવ્યો, મંડાત્સવ પ્રવર્તમાન છતાં આ અમંગલનું ચિંતન કેવું ? ’

હવે શ્રી નેમિએ આવતા આવતા અનેકવાર પ્રાણીઓનો કંઠે સ્વર સાંભળ્યો. પોતે બરાબર જાણતાં છતાં પ્રભુએ ‘ આ શું ? ’ એમ સારથિને પૂછ્યું. ત્યારે સારથિ બોલ્યો—‘ હે પ્રભો ! શું તમે જાણતા નથી ? આ નાના પ્રકારના પ્રાણીઓને તમારા વિવાહમા ગૌરવ કરવાને જોરાકને માટે લાવવામાં આવ્યા છે. તેમાં ઘેટા વિગેરે ભૂચરો, તીતર વિગેરે ખેચરો, ગ્રામ્ય તથા અટવીમાંના એ બધા મરણ પામશે. હે સ્વામિન્ ! રખવાળોના હાથ નીચે રાખેલા એ પ્રાણીઓ વાડામાં બરાડા પાડી રહ્યા છે, કારણ કે સર્વ જીવોને મોટામાં મોટો પ્રાણુલય છે. ’ એમ સારથિના મુખથી સાંભળીને દયા વીર શ્રી નેમિએ તેને કહ્યું—‘ જ્યાં આ જીવો બાધ્યા (પૂર્યા) છે, ત્યાં મારા રથને લઇ ચાલ. ’ તે સારથિએ તત્કાલ તેમજ કથું. એટલે ત્યાં ભગવાને પ્રાણના અપહાર લયથી ચકિત (લયલીત) થયેલા વિવિધ પ્રાણીઓને જોયા. તેમાં કેટલાક દોરડીવતી ડોકે બાધેલ હતા, કેટલાક પગે બાધેલ હતા, કેટલાક પાંજરામાં પૂરેલા હતા, કેટલાક પાશમાં પાડેલા હતા, ઉંચે મુખ કરી રહેલા, દીન લોચનવાળા, શરીરે કપતા એવા તે, દર્શનથી પણ આનંદ પમાડનાર એવા શ્રી નેમિને જોવા લાગ્યા. પછી તે બધા ભગવંત પ્રત્યે પોત પોતાની ભાષામાં ‘ બચાવો, બચાવો ’ એમ બોલ્યા. ત્યારે સ્વામીએ પોતાના સારથિને ફરમાવીને તે બધાને છોડાવ્યા હવે તે જીવો પોતપોતાના સ્થાને ગયા, એટલે

ભગવંતે પોતાના ઘર ભાણી રથને પાછો વળાવ્યો. ત્યારે સમુદ્રવિજય રાજા, રામ-કેશવ, શિવાદેવી, રોહિણી, દેવકી વિગેરે તથા બીજા પણ સ્વજનો પોતપોતાના વાહન મૂકીને પ્રભુ આગળ આવ્યા, સમુદ્રવિજય તથા શિવાદેવીએ નેત્રમાં આંસુ લાવીને કહ્યું—‘ હે પુત્ર ! અકસ્માત આ ઓચ્છવ થકી તું શા માટે પાછો ફર્યો ? ’ એટલે શ્રી નેમિએ કહ્યું—‘ આ પ્રાણીઓ જેમ બંધનથી બંધાયા હતા, તેમ આ પણે પણ કર્મ-બંધનોથી બંધાયેલા છીએ. જેમ એમને બંધનથી મોક્ષ થયો, તેમ પોતાના આત્માને પણ કર્મ બંધ રહિત કરવાને સર્વ સુખના અસાધારણ કારણરૂપ એવી દીક્ષાને હું અગીકાર કરીશ ’ શ્રી નેમિતે વચન સાંભળીને તે શિવાદેવી અને સમુદ્રવિજય બંને મૂર્છા પામ્યા, અને સર્વ યાદવો પૂર્ણશ્રુ લોચને રોવા લાગ્યા, ત્યારે જનાર્દને શિવાદેવી અને સમુદ્રવિજયને આશ્વાસન આપી, રૂઢન અટકાવીને શ્રી નેમિને કોમળ વચનથી કહ્યું—“ હે માનદ ! મને, રામને અને તાતને તું સદા માન્ય છે. તારું અનુપમ આ રૂપ અને ચૌવન નૂતન છે અને વળી તે કમલ જેવા લોચનવાળી રાણમતી વધુ પણ દેવાંગના જેવી અનુપમ રૂપવતી અને તને લાયક છે. માટે કહે, કે વૈરાગ્યતુ કારણ શું છે ? જે એ જીવ તારા જેવામા આવ્યા, તેમને તે છુટા કરાવ્યા. માટે હવે વડીલો અને બ્રાતાઓના મનોરથને પૂરણ કર. શોક સાગરમાં નિમગ્ન એવા આ માત-પિતાની તારે ઉપેક્ષા કરવી યોગ્ય નથી. હે બ્રાત ! તેમના પર પણ સર્વ સાધારણ એવી દયા કર. જેમ દીન જીવોને તેં સતુષ્ઠ કર્યા, તેમ પોતાનો વિવાહ બતાવીને રામાદિ બ્રાતાઓને પણ આનંદ પમાડ. ” ત્યારે શ્રી નેમિએ કહ્યું—‘ હે બાંધવ ! માત-પિતા અને તમારા શોકતું કંઈ કારણ મારા જેવામાં આવતું નથી. મારા વૈરાગ્યતુ કારણ તો ચાર ગતિરૂપ આ સંસાર છે, કે જ્યાં ઉત્પન્ન થયેલા પ્રાણીઓ ભવોભવમાં ડુબીને જ અનુભવ કરે છે, જીવને ભવે ભવે માતા, પિતા, બ્રાતા તથા બીજા પણ અનેક સંબંધો થયા, પરંતુ કર્મ ફળમાં કોઈ ભાગીદાર થતો નથી, પોતેજ પોતાનું કર્મ ભોગવે છે. હે હરે ! જો એક, બીજાના ડુબીને છેદી શકે, તો વિવેકી પુરૂષે માત-પિતાને માટે પોતાના પ્રાણ પણ આપી દેવા જોઈએ, પરંતુ પુત્રાદિ છતા પ્રાણી જન્મ, જરા અને મરણના ડુબ પોતે ભોગવે છે. કોઈનું કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી, જો પુત્રો પિતાની દૃષ્ટિને આનંદ પમાડનારા થાય છે, તો મારા વિના પણ મહાનેમિ વિગેરે સુખના કારણરૂપ તે છે, હું તો વૃદ્ધ સુંસારની જેમ સંસાર-માર્ગના ગમનાગમનથી કટાળી ગયો છું, માટે તેના હેતુરૂપ કર્મોનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરીશ, અને દીક્ષા વિના કર્મજેદ સધાતો નથી માટે હું તે દીક્ષાનોજ સ્વીકાર કરીશ. હે કૃષ્ણ ! વૃથા તું આશ્રહ ન કર ” પછી સમુદ્રવિજય રાજા બોલ્યો—“ હે વત્સ ! તું ગર્ભથીજ ધર્મી છે, અને શરીરે અતિ સુકુમાર છે, તો તત્તુ કદ શી રીતે સહન કરીશ ? હે પુત્ર ! ગ્રીષ્મકાળના મહા ઘોર આતપ

સહન કરવા તો દૂર રહો, પણ છત્ર વિના અન્ય કાળનો તરફો પણ સહન કરવો અતિ મુશ્કેલ છે. ક્રુધા, પિપાસાદિ પરીષદો અન્ય પુરૂષોથી પણ સહન ન થઈ શકે, તો હે વત્સ ! દેવલોગને લાયક આ શરીરથી તું શી રીતે સહન કરીશ ? ત્યારે શ્રીનેમિએ કહ્યું—“ હે તાત ! ઉત્તરોત્તર દુઃખોના સમૂહને લોગવતા નારક જીવોને જાણતા પુરૂષો શું આને દુઃખ કહે ? તપના દુઃખથી તો અનંત સુખ કરનાર મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય છે, અને વિષય સુખોથી તો અનંત દુઃખદાયી નરક મળે છે. માટે તમે પોતેજ વિચાર કરીને ગ્રાહો. માણસોને શું કરવું યોગ્ય છે ? વિચાર કરતા બધા લોકો જાણી શકેજ. પણ વિચાર કરનારજ વિરલા હોય છે. ” તે સાંભળતાં માત-પિતા રામ-કેશવાદિ તથા બીજા પણ શ્રીનેમિનો દીક્ષા લેવાનો નિશ્ચય જાણીને ઉઠે સ્વરે રોવા લાગ્યા. શ્રીનેમિકુંજર તો સ્વજનના સ્નેહરૂપ સાકળોને તોડતો સારથિએ ચલાવેલ રથથી પોતાના ઘરે ગયો. એવામા અવસર જાણીને લોકાતિક દેવો આવ્યા, અને શ્રીનેમિને નમીને તે બોલ્યા—“ હે નાથ ! તીર્થને પ્રવર્તવો ’ પછી ઇંદ્રથી આ દેશ પામેલા જુલક દેવોએ પૂરેલ દ્રવ્યથી ભગવાન વાર્ષિક દાન દેવા લાગ્યા.

હવે પાછા વળેલ શ્રીનેમિને ભેઈ અને તેને પ્રતાલિલાપી સાંભળીને વૃક્ષથી ખેંચાયેલ વેલડીની જેમ રાજમતી પૃથ્વી ઉપર પડી. જોટલે લય પામેલી સખીઓએ તેને મુગધિ તથા શીતલ જલથી સિંચન કર્યું, તથા કહલી પત્રથી બનાવેલા પખાવતી તે પવન નાખવા લાગી. પછી સાવધાન થતાં ઉડીને કપોલ યુગલપર જેના કેશ લટકી રહ્યા છે અને અશ્રુધારાથી કાંચળીને જેણે આર્દ્ર કરેલ છે, એવી તે રાજમતી અત્યંત વિલાપ કરવા લાગી—“ એ મનોરથ પણ ન હતો કે નેમિ મારા વર થશે. અરે દેવ ! તને કોણે પ્રાર્થના કરી કે નેમિને તે મારા વર બનાવ્યા ? વળી વર કરીને ક્ષણતે દંડ પાતની જેમ તેં વિપરીત શા માટે કર્યું ? નિશ્ચય તુંજ એક મહા કપટી અને તુંજ વિશ્વાસઘાતી છે અથવા તો પોતાના ભાગ્યના વિશ્વાસથી પૂર્વેજ મેં આ જાણી લીધું કે ત્રણે જગત્મા ઉત્કૃષ્ટ એવો આ નેમિ વર ક્યાં ? અને મંદભાગ્યવાળી હું ક્યાં ? હે નેમિ ! જો તમે મને પોતાને અયોગ્ય જાણી, તો મારું પાણિયહણ સ્વીકારીને મનોરથ શા માટે ઉપજાવ્યો ? અને હે સ્વામિન ! ઉત્પન્ન કરાવીને મારો મનોરથ કેમ ભાંગી નાખ્યો ? કારણકે મહા પુરૂષોએ સ્વીકારેલ કાર્ય જીવનપર્યંત પણ નિશ્ચયજ હોય છે. હે વિલો ! જો તમે પણ પ્રતિજ્ઞાથી ચલાયમાન થશો, તો સસુદ્રા નદી મર્યાદાને ઝોળંગશે. અથવા તો તમારો પણ દોષ નથી એ મારા કર્મનોજ દોષ છે કે વચનથીજ હું આપતુ પાણિયહણ પામી. આ મનોહર માતૃજલ (માથરો) આ રમણીય દિવ્ય મંડપ, આ રત્નવેદિકા, તથા બીજું પણ આપણા વિવાહને

માટે જે કંઈ તે બધું વૃથા થયું. ‘ધનલભંગલથી જે ગવાય છે, તે બધું સત્ય હોતુ નથી’ આ લોકોક્તિ સત્ય થઈ. કારણકે પ્રથમ તમે મારા પતિ કહેવાયા, પણ થયા નહિ. હે નાથ ! પૂર્વ ભવે મેં ‘દંપતી (યુગલો) નો વિયોગ કયો હશે ? કે પતિના કર સ્પર્શથી થતું સુખ પણ પામી નહિ. ’ એ પ્રમાણે વિલાપ કરતી તે રાણમતી પોતાના હાથવતી છાતી કુટવા લાગી. હારને તેણે તોડી નાખ્યો અને કંકણો ભાંગી નાખ્યા

આ વખતે સખીઓ તને કહેવા લાગી કે—“ હે સખી ! ખેદ ન કર તેની સાથે તારે સંબંધ શો ? અથવા તેની સાથે હવે તારે શું કામ છે ? તે તો સ્નેહ-નહિત, સ્પૃહારહિત, લોકન્યવહારથી વિસુખ, વસતિથી જેમ વનવાસી છવ, તેમ વસ્ત્રાગથી સદાય ભીરૂ (ખીકણ) એ કંઈપણ બાણતો નથી દાક્ષિણ્યરહિત, નિષ્કુર મનવાળો, સ્વેચ્છાચારી એવો આ વૈદી નેમિ ગયો, તો ભલે જવા દે, આટું થયું કે અત્યારમાંજ એ આવો જોવામાં આવી ગયો જો એ તને પરણીને એ રીતે મમતારહિત થયો હોત, તો તને કુવામાં નાખીને દોરડી કાપ્યા જેવું કરત હવે તેનું જવાદે. ખીજા શાંખ, પ્રદુમ્ન પ્રસુખ વણા રાજકુમારો છે, તેઓમાં તને રૂંચે તે વર થયે હે સુખ ! સંકેપમાત્રથી તું નેમિને અપાઈ હતી, પરંતુ હે સુખે ! તેણે સ્વીકાર ન કરવાથી તું હજી કન્યાજ છે ” ત્યારે કોપાયમાન થતી રાણ-મતી બોલી—“ હે સખીઓ ! અમારા કુલને કલંકના કારણરૂપ અને કુલદાના કુલસમાન આ તમે શું બોલો છો ? નેમિ તો ત્રણે જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ છે, તેના સમાન ખીજો વર કયો છે ? અથવા ભલે સદગ હોય, તો પણ મારે તેની સાથે શું કામ છે ? કારણકે કન્યાદાન એકજ વાર થાય, હું મન, વચનથી તે નેમિનજ વગી હતી અને વહિલ જનોના ઉપરાધ (વધારે આગ્રહ) થી તેણે પણ મને જીડણી તરીકે સ્વીકારી હતી, છતાં પણ ત્રણ લોકમાં નરોત્તમ એવો નેમિ મને ન પરણ્યા, તો પ્રકૃતિએ અનર્થ ઉપજાવનાર એવા ભોગોતુલ્ય મારે પ્રયોજન નથી જો કે વિવાહ કર્મમાં તેણે મને હાથવતી સ્પર્શી નહિ, નથાપિ દીક્ષા આપતી વખતે તેનોજ હાથ મને સ્પર્શ કર્યો. ” એ પ્રમાણે જેણે પ્રતિજ્ઞા કરેલ છે એવી તે રાણમતી, અન્ય વરની વાત બોલનાર સખીજનને નિષેધીને એક નેમિનુંજ ધ્યાન ધરતી સમય ગાળવા લાગી.

હવે શ્રી નેમિ દિવસે દિવસે દાન આપવા લાગ્યા, અને વેદના પામતા સમુદ્રવિજય રાજા વિગેરે બાળકોની જેમ રેવા લાગ્યા. પ્રભુએ લોકના સુખથી તથા ત્રણ જ્ઞાનથી રાણમતીની તે પ્રતિજ્ઞા બાણી, તો પણ પોતે નિર્મમ થઈનેજ રહ્યા. અનુક્રમે વાર્ષિક દાન સંપૂર્ણ થતાં શકાદિ દેવે દોષે ભગવંતનો દીક્ષાભિષેક કર્યો. એટલે ઉત્તરકુટ નામની રત્ન શિબિકા કે જેનું દેવો અને મનુષ્યોએ ઉપાડી છે તેમાં પ્રભુ બેઠા ત્યાં પ્રભુની આગળ આધર્ષ દ્ર અને ઈશાનેદ્ર બે આમર ધર્યા, સનકુમારે

છત્ર, માહેદ્રે ખડ્ગ, બ્રહ્મેદ્રે દર્પણ, લાંતકેદ્રે પૂર્ણકુંભ, મહાશુક્રેદ્રે સ્વસ્તિક. સહસ્રારેદ્રે ધનુષ્ય, પ્રાણુતેદ્રે શ્રીવત્સ, અચ્યુતેદ્રે નંદાવર્ત અને ખાકીના ચમ રેંદ્ર વિગેરેએ શસ્ત્રો ધારણ કર્યાં. હવે માત—પિતા, પત્ની, બલભદ્ર, ગોવિંદ વિગેરે બ્રાતાઓથી પરવરેલા, મહા મનવાળા ભગવંતે રાજભાગે પ્રચાર્ણ કર્યું અને જ્યારે પોતાના ઘર સમીપે આવેલા પ્રભુને રાણમતીએ દીકા, ત્યારે નવીન ઉત્તમ થયેલ શોકથી તેણીને વારંવાર મૂંઝાં આવી ગઈ. અને ત્યાંથી દૈવતા ચલના ભૂષણરૂપ, નંદનવન સમાન ઉપવન પ્રત્યે ખીલતાં નવીન કેતકી પુષ્પોને લીધે જાણે હસતું હોય, ગળીને પડી ગયેલા જાંબુઓથી જાણે ચોતરફ નીલરત્નથી ખાંધેલ ભૂમિવાળું હોય, કદંબપુષ્પોની શય્યામા શયન કરવાથી જેમાં મંદુકરો ઉન્મત્ત બની ગયા છે, પી છાસમૂહને ઉચે કરી રહેલા મયૂરોના આરભેલ કેકા-રવ અને નાટકથી મનોહર, કામદેવના શસ્ત્રના અગારા સમાન જેમા કુટજ પુષ્પોનો વનવિભાગ ખીલી રહ્યો છે, માલતી, ભુર્ધના પરાગના આમોદ (સુગંધ) ને લીધે પથિક જનોનો સમૂહ જેમા ચોતરફ પડી રહ્યો છે,—એવા સહસ્રાંશ્ર-વનમાં ભગવંતે પ્રવેશ કર્યો. પછી શિખિયાથી ઉતરીને પ્રભુએ આભરણાદિક જે ઉતાર્યાં, તે ઇંદ્રે કૃષ્ણને આખ્યા જન્મથી ત્રણસો વરસ વ્યતીત થતાં શ્રાવણ માસની શ્વેત છઠ્ઠના દિવસે ચડતે પહોરે ચિત્રાનક્ષત્રનો ચંદ્રમાની સાથે યોગ થયે છતે જેણે છઠ્ઠ તપ કરેલ છે, એવા ભગવંતે પંચ સુષ્ટિથી લોચ કર્યો કેશ શકેદ્રે લઈ લીધા અને ભગવંતના સ્કંધપર દેવદૂધ વસ મૂક્યું. તે કેશ ક્ષીર સાગરમા નાખી આવીને શકે લોકોનો કોલાહલ વાર્યો એટલે પ્રભુએ સર્વ સામાયિક લીધું તેજ વખતે જગદ્ગુરૂને ચોથું મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, અને તે અવસરે નારક જીવોને પણ ક્ષણભર સુખ થયું. નેમિ કુમારની સાથે એક હજાર રાજાઓએ દીક્ષા લીધી, પછી ઇંદ્ર, તથા કેશવાદિક શ્રી નેમિને નમીને પોતપોતાના સ્થાને ગયા.

હવે ખીજે દિવસે ભગવંતે ગોષ્ઠ (ગાયો બંધાતી હોય તેવું સ્થાન) માં વરદત્ત વિપ્રના ઘરે પરમાત્મથી પારણ કર્યું. તે વખતે ગંધાદકવૃષ્ટિ, પુષ્પવૃષ્ટિ, હુહુંલીનાદ, વસુધારા (ધનવૃષ્ટિ) એ પંચ દિવ્ય દેવોએ પ્રગટ કર્યાં. અને હર્ષ પામતા તે આકાશમા ‘અહોહાન! અહોહાન!’ એમ વારંવાર કહેવા લાગ્યા. પછી કર્મબંધથી નિવૃત્ત થયેલા અને ધાતિકર્મનો ક્ષય કરવામાં ઉદ્યમી એવા શ્રી નેમિએ અન્ય સ્થળે વિહાર કર્યો.

હવે શ્રી નેમિના લઘુબ્રાતા રથનેમિ રાણમતિને જોતા ઇંદ્રિયોને વશ બનીને ક્રમાતુર થયો. તે સારી સારી વસ્તુઓ રોજ રાણમતીને મોકલતો હતો. તેના લાવને ન જાણતી સરલ આશયવાળી તે સુગંધાએ તેનો નિષેધ ન કર્યો ‘લાઈના સ્નેહથી આ રોજ મારી ઉપાસના કરે છે’ એમ તેણીએ માની લીધું. અને ‘આ મારો

ઉપચાર રાગથી ગ્રહણ કરે છે ' એમ તે રથનેમિ માનતો હતો. તુચ્છ બુદ્ધિવાળો તે દરરોજ રાજમતીના ધરે જતો અને બ્રાતપત્નીના ખ્હાને તેની મસ્કરી કરતો. એક વખતે એકાંતે રહેલ રાજમતીને રથનેમિએ કહ્યું કે—' હે મુગ્ધે ! તને હું પરણું , તું ચૌવનને વૃથા ન શુભાવ. કારણકે લોગ સુખને ન જાણનાર મારા બાધવે તને તણ, પરંતુ લોગ સુખથી તો તેજ વચિત થયો, તેમાં તારું શું ગયું ? હે સુદરી ! પ્રાર્થના કરતા છતાં તે તો તારો વર ન થયો, અને હું તો તારી પ્રાર્થના કરૂં છું. અમારા બનેમાં મોટું અંતર જો, સ્વભાવે સરલાશયવાળી રાજમતીએ તેના તે ભાવથી તેજ વખતે પૂર્વોપચારનું કારણ જાણી લીધું. એટલે ધર્મજ્ઞ એવી તેણીએ ધર્મકથનથી તેને પ્રતિબોધ આપ્યો. પરંતુ તે દુર્ભતિ તે ખોટા વિચારથી ન અટક્યો. એક વખતે મહા બુદ્ધિવાળી રાજમતી સતીએ કંઠ સુધી દુધ પીધું અને તે રથનેમિ આવે છતે વમન કગવનાર એવું મદનકળ (મીઠળ) સુધ્યું. પછી તેણીએ રથનેમિને કહ્યું —' અરે ! સુવર્ણનો થાળ લાવ. ' એટલે કિંકરની જેમ તે તરત થાળ લઈ આવ્યો. ત્યારે તેણીએ તેમાં પીધેલ દુધ વચ્યું અને—' હે રથનેમિ ! આને પીજ ' એમ કહ્યું. તે જોલ્યો—' શુ હું કુતરો છું કે વમનનું પાન કરવાને તું મને કહે છે ? ' એટલે તે જોલી—' તું પણ શું આ અપેય છે એમ જાણે છે ? ' તે જોલ્યો—' કેવળ હું જ નથી જાણતો, પરંતુ એતો બાળકો પણ જાણે છે ? ' ત્યારે રાજમતી જોલી—' અરે ! તું જો જાણે છે, તો નેમિએ વમેલી (તણ દીધેલી) મને લોગવવાને તું કેમ વાંછે છે ? તેનો ભાઈ થઈને પણ એવું કરવાને કેમ ઇચ્છે છે ? હવે પછી નરકબંધના કારણરૂપ આવું જોલીશ નહિ. ' એમ રાજમતીના કહેવાથી લલિજત, ક્ષીણ મનોરથવાળો અને વલગો થઈને શુષ્કપુષ્પ પોતાના ઘરે ચાલ્યો ગયો. અને શ્રી નેમિમાં અત્યંત રાગવતી અને સ વેગ પામેલી તે રાજમતિ દિવસોને વરસો સમાન વ્યતીત કરતી બેસી રહી

એવામા વ્રતથી માડીને ચોપન દિવસ વિચરીને શ્રી નેમિપણ રૈવતગિરિના સહસ્ત્રાક્ષ વનમાં આવ્યા, અને ત્યાં વેતસવૃક્ષની નીચે અહમ તપમાં રહેલ તથા ધ્યાનમાં વર્તમાન શ્રી નેમિના ચાર ધાતિ કર્મો જીર્ણ દોરડીની જેમ તુટી ગયાં. એટલે આસો મહિનાની અમાવાસ્યાના દિવસે ચઠતે પહોરે ચિત્રા નક્ષત્રની સાથે ચંદ્રમાનો યોગ થયે છતે ભગવંતને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ત્યારે આસન ચલા ચમાન થતા સુરેદ્રો તરત ત્યાં આવ્યા. અને ત્રણ ગઢથી શોભિત એવું સમવસરણ રચ્યું. પછી પૂર્વ દ્વારથી પ્રવેશ કરી, ત્યાં રહેલ એકસોવીશ ધનુષ્ય ઉંચા ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપી ' તીર્થાયનમ ' એટલે ' તીર્થને નમસ્કર ' એમ કહીને તે બાવીશમા તીર્થકર શ્રી નેમિનાથ પૂર્વસિંહાસનપર પૂર્વ દિશા ભણી બેઠા, ત્યારે તરતજ બીજી દિશાઓમાં, સિંહાસનપર રહેલ એવા શ્રી નેમિનાથના ત્રણ પ્રતિરૂપ (પ્રતિબિમ્બ) વ્યતર દેવોએ વિકુર્વ્યા એટલે ચાર પ્રકારના દેવ-દેવીઓ ચથાસ્થાને

અંદ્રમામાં જેમ ચક્રાર, તેમ સ્વામીના મુખમાં પોતાની દૃષ્ટિ સ્થાપીને બેઠા. એવામાં તે ઉપવનમાં ભગવત સમોસર્થના સમાચાર, ઉદ્યાનપાલકોએ જમીને કૃષ્ણને સંભળાવ્યા. ત્યારે સાડીબાર કેટી રૂપૈયા તે વનપાલકોને બક્ષીક્ષમાં આપી, ગળદંડ થઈ શ્રી નેમિનાથને વાદવામા ઉત્કંઠિત એવો કૃષ્ણ ચાલ્યો અને દશ દશાર્દો, માતાઓ કોટિકુમારો સમસ્ત અંતઃપુર, તથા સોળહજાર રાજાઓથી પરવરેલ હરિ મહાઋદ્ધિ પૂર્વક સમવસરણુ પાસે આવ્યો. ત્યાંદ્વરથી હાથી પરથી ઉતરી, બધાં રાજા ચિન્હોને તણને કેશવે ઉત્તરદ્વારથી તે સમવસરણુના પ્રાકારમાં પ્રવેશ કર્યો, અને શ્રી નેમિને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ, વંદન કરીને સૌધર્મે દ્રવી પાછળ બેઠા. ત્યાં બીજા પણુ યથાસ્થાને બેઠા પછી ઈંદ્ર અને ગોવિંદ પ્રભુને પુનઃ પ્રણામ કરીને ભારે ભક્તિગર્ભિત વચનથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા—“ હે જગન્નાથ ! સમસ્ત જગતના ઉપકારી, જન્મથી પ્રદક્ષિણારી, કરુણારૂપ હતાને જલધર સમાન, તથા ભવ્ય જીવોનાં રક્ષક એવા તમને નમસ્કાર હો. હે પ્રભો ! ભાગ્યથી ચોપન દિવસમાં શુકલ ધ્યાનથી ધાતિકર્મોને તમે ખપાવ્યાં. હે નાથ ! કેવલ ચતુરુગુણે તમે વિભૂષિત નથી કર્યું. પરંતુ કેવલજ્ઞાનના પ્રકાશમાં સૂર્યરૂપ એવા તમે આ ત્રણે જગતને અલંકૃત કર્યાં છે હે જિનેન્દ્ર ! હે ચતુરુગુણ જગનમાં દિવાકર ! આ ભવસાગર અગાધ છતાં આપના પાદપ્રસાદથી નિશ્ચય ગોખ્યદ (ગાયનો ખુરન્યાસ) માત્ર લાગે. હે તીર્થનાથ ! હે ચતુર્વંશમઠન ! હલનાઓના લાલિત્યથી બધાનું ચિત્ત લેહાય છે, પરંતુ વજ્ર સમાન હૃદયવાળો અને અલેહ (ન લેહાય તેવો) તો ત્રણે જગતમાં તું એકજ છે, બીજો કોઈ નથી, હે સ્વામીન્ ! તમારા પ્રત્યે વ્રત ગ્રહણ કરવાનો નિષેધ કરનારી ગંધુઓની વાણી, અત્યારે તમારી આ સંપત્તિ બોતાં અમને તે અત્યંત પશ્ચાત્તાપ કરાવે છે. સાડું થયું કે તે વખતે દુરાગ્રહી સ્વજનો તમોને રખલના કરનાર ન થયા હવે જગતના પુણ્યોથી ઉત્પન્ન થયેલ અસ્ખલિત કેવલજ્ઞાનવાળા હે પ્રભો ! સંસાર-સાગરના પતનથી અમારું રક્ષણ કરો. ગમે ત્યાં રહેલ હોઈ છતાં, અને ગમે તે કામ કરતો હોઈ, છતાં મારા હૃદયમાં તમો એક ઉપસ્થિત રહેજો બીજાનું શુ પ્રયોજન છે ? ”

એમ સ્તુતિ કરીને તે શક અને કૃષ્ણ વિરામ પામે છતાં ભગવાન સર્વ ભાષાને અનુસરતી વાણીથી ધર્મદેશના દેવા લાગ્યા “ સર્વ જીવોની સંપદાઓ વિજળીના વિલાસ કરતાં પણ વધારે અપળ છે, સંયોગો સ્વપ્નમાં પ્રાપ્ત થયેલ પદાર્થ જેવા અને મહા વિયોગ લાવનારા છે, ચૌવન મેઘની છાયા સમાન ગમન સ્વભાવી છે, પ્રાણીઓના શરીર પણ પાણીના પરપોટા જેવાં છે, માટે અસાર આ સંસારમા સાર કોઈપણ નથી, એક દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્રનું આચરણુ—એ સાર છે નવે તત્ત્વોની શ્રદ્ધા—તે સમ્યગ્દર્શન ગણાય, યથાવસ્થિત તે તત્ત્વોનો બોધ—તે જ્ઞાન અને સાવધયોગથી વિરમણુ, અને

મોક્ષના કારણરૂપ તે ચારિત્ર કહેલ છે. તે ચારિત્ર સાધુઓનો સર્વથકી અને શુદ્ધ સ્થોને દેશ થકી હોય છે. જે દેશચારિત્રમાં વિરત હોય, વિરતિઓની સેવા કરનાર અને સંસારના સ્વરૂપને જાણનાર હોય—તે શ્રાવક કહેવાય. શ્રાવક મધ, માસ, માખણ, મધ, પાંચ જાતનાં ઉદુંબર, અનંતકાય, અબલુયા ફળ, રાત્રિલોજન કાચા ગોરસ (હુધ, દહીં કે છાશ) માં મેળવેલ કઠોર, વાસી ભાત, જે દિવસ ઉપરાંતનું દહીં, તથા કોહી ગયેલ અન્ન—એ બધાનો ત્યાગ કરવો. એ પ્રમાણે દયાપ્રધાન શ્રાવક લોજનમાં પણ વિચારી વર્તનાર તે અનુક્રમે સંસાર—સાગરનો નિસ્તાર પામે છે. ” એ રીતે ભગવંતની દેશના સાંભળીને વરદત્તરાજ સ સારથી પરમ વૈરાગ્ય પામ્યો અને દીક્ષા લેવાને ઉત્સુક થયો.

હવે કૃષ્ણે પ્રભુને પ્રણામ કરીને પૂછ્યું કે—“હે પ્રભો ! તમારા પર તો જો કે બધા રાગી છે, છતાં આ રાજમતીનો વિશેષ અનુરાગ છે—તેનું કારણ શું ? ” એટલે ભગવંતે ધન—ધનવતીના ભવથી માહીને આઠ ભવ સુધીનો તેણીની સાથે થયેલ પોતાનો સંબંધ કહી સંભળાવ્યો. પછી વરદત્તરાજને ઉભા થઈ અંજલિ બેઠીને સ્વામીને વિનંતિ કરી કે—“ હે નાથ ! તમારાથી શ્રાવકધર્મ પ્રાપ્ત થાય, તો પણ પ્રાણીઓને મહાફલ દાયક થાય. જેમ સ્વાતિનક્ષત્રનું જળ છીપમાં મુક્તાફલનું કારણ થાય છે. પરંતુ તમે શુદ્ધ થયા છતાં તેટલેથી હું સંતોષ પામતો નથી. કારણકે કંપવૃક્ષ પ્રાપ્ત થતાં માત્ર પોતાના પાત્ર જેટલું ફાળ મેળવવા ઇચ્છે ? તે કારણથી હું તમારો પ્રથમ શિષ્ય થવાને ઇચ્છું છું. હે દયાનિધાન ! દયા લાવો, અને સંસાર—સાગરથી તારનારી એવી દીક્ષા આપો. ” એમ કહેતા તે રાજને પ્રભુએ પોતે દીક્ષા આપી. ત્યાર પછી જે હજાર ક્ષત્રિયોએ દીક્ષા લીધી. ધનભવમા ધનદત્ત અને ધનદેવ જે બાંધવ હતા, તથા અપરાજિતના ભવમાં વિમળબોધ જે મંત્રી હતો તે ત્રણે સ્વામીની સાથે સંસારભરીને આ ભવમાં રાજ થયા. તે ત્રણે ત્યાં સમવસરણમાં આવ્યા હતા. રાજમતીના પ્રસંગથી પૂર્વ ભવો સાંભળતા, જાતિસ્મરણજ્ઞાન થવાથી પરમ વૈરાગ્ય પામતાં તેજ વખતે તેમણે ભગવંતની પાસે દીક્ષા લીધી. ભગવંતે તેમની સાથે વરદત્તાદિકને યથાવિધિ અગ્યાર ગણધર સ્થાપ્યા. પ્રભુએ તેમને ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રૌવ્યરૂપ ત્રિપદી આપી અને ત્રિપદીના અનુસારે તેમણે દ્વાદશાંગીની રચના કરી. પછી ઘણી કન્યાઓથી પરવરેલ યક્ષિણી રાજકન્યાઓ દીક્ષા લીધી, તેને સ્વામીએ પ્રવર્તિનીના પદે સ્થાપી. દશ દશાહો. રામ—કેશવ ઉદ્ધસેનરાજ, તથા પ્રદ્યુમ્ન, શાંભાદિક—એ બધાએ શ્રાવકપણ સ્વીકાર્યું. શિવા દેવી, શહિણી દેવકી રૂક્મિણી વિગેરે રાણીઓએ તથા બીજી સ્ત્રીઓએ ભગવંત પાસે શ્રાવકધર્મ સ્વીકાર્યો. એ રીતે તે સમવસરણમા પ્રભુનો સંબંધ થયો. પ્રભાતે પ્રથમ પોરૂપીમાં પ્રભુએ દેશના આપી અને બીજી પોરૂપીએ વરદત્તગણધરે દેશના આપી. પછી ભગવંતને નમીને શકાદિ દેવો તથા કૃષ્ણાદિક રાજાઓ પોત-

પોતાના સ્થાને ગયા. હવે તેજ તીર્થમાં જન્મેલ ત્રણ સુખવાળો, વર્ણસ્થામ, પુરૂષ વાહનવાળો જમણા ત્રણ હાથમા બીજપૂર (બીજેર) પરશુ અને ચક્રને ધરનાર, ડાબા હાથે નકુલ, ત્રિશૂલ અને શક્તિને ધરનાર એવા ગોમેધ નામે ભગવંતને શાસનદેવ થયો. તેજ તીર્થમાં જન્મેલ, સુવર્ણ સમાન કાંતિવાળી, સિંહના વાહનવાળી, બે જમણા હાથે આબાની લુપ અને પાશને ધરનારી તથા ડાબા હાથે પુત્રને અંકુશને ધરનારી કુખમાંડી એવા બીજ નામને ધારણ કરનારી અંબિકા નામે પ્રભુની શાસન દેવી થઈ

એ પ્રમાણે તે દેવ દેવીથી અધિષ્ઠિત એવા શ્રીનેમિનાથ પ્રભુ બે ઋતુના ચાર માસ (વર્ષાકાલ) વીતાવીને વિહાર કરવાને અન્યદેશમાં ચાલ્યા.

ઇતિશ્રી ગુણવિજયગણી વિરચિત શ્રીમાન્ અરિષ્ટનેમિના અરિષ્ટમાં દશમે પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

एकादश परिच्छेद.

प्रकरण १८ मुं.

सती द्रौपदीनुं हरणु.

वे पांच पांडवो कृष्ण महाराजना प्रसादशी हर्षित थछं रहैला ने वाराथी द्रौपदीनी साथे लोगविलास करता हता. ओक वખते नारद सभतो सभतो द्रौपदीना धरे आब्यो. परंतु आ ' अविरत छे ' ओम धारीने तेष्ठीओ अद्व्युत्थान के आदर-सत्कार तेने मान न आब्यु. तेथी ' आ द्रौपदी दुःखसाजन केम थाय ? ' ओम श्रितवतो कोधाय-मान थयेलो नारद विरोधी थछने तेष्ठीना धरथी नीकणी गयो, अने आ सारतक्षेत्रमा कृष्णना सथथी तेष्ठीनुं हरणु करनार जेवामा न आववाथी ते धातकीअंडना सारतक्षेत्रमां गयो त्या अ पा नगरीना स्वामी कपिल वासुदेवना सेवक, तथा अभरकंडा नगरीनुं राज्य करनार जेवा पक्षनास पास गयो. ओटह ते राजाओ उला थछं, सत्कारी, ते नारदमुनिने अतःपुरमां लावी पोतानी स्त्रीओ भतावतां कछु—' हे नारद ! आवी स्त्रीओ ते कथा जेछ छे ? ' त्यारे—' अह्रीं जेनाथी भारे अर्थ सिद्ध थरो. ' ओम श्रितवतो नारद गोह्यो—' हे राजन् ! कुवाना हेठकानी जेम आ स्त्रीओथी तु शुं प्रमोह पात्रे छे ? जंथुद्वीपना सारतक्षेत्रमा हस्तिनापुरमां पांच पांडवोनी मुष्य पटशाष्ठी द्रौपदी अतिरूपवती छे तेनी आगण आ तारी गधी स्त्रीओ दासी सभान छे ' ओम कही, उडीने नारद त्यांथी याह्यो गयो. हुवे द्रौपदीना अभिलाषी पक्षनासे पूर्वना सोणती पातालवासी देवने तपथी आराध्यो. त्यारे ते प्रत्यक्ष थछने ' शुं कउं ? ' ओम गोवता देवने पत्रे कछु—' अह्रीं द्रौपदीने लावीने भने सोप. ' ते गोह्यो—' पोताना पांच पतिने भूडीने द्रौपदी अन्य पुरुषने वांछती नथी, परंतु तारा आग्रहथी लछ आवुं छु. ' ओम कहीने ते देव हस्तिनापुरमां गयो. त्यांथी

અવસ્થાપિની નિદ્રા દર્શ રાતે સુતેલી દ્રૌપદીનું હરણ કરી લાવીને તેણે તે પક્ષને આપી. ત્યાં જયંત થતાં પોતાના સ્થાનને ન જોતા વ્યાકુલ થયેલી દ્રૌપદી—‘ શું આ સ્વપ્ન કે ઇંદ્રજાળ છે ? ’ એમ અંતરમાં વિચારવા લાગી. ત્યારે પક્ષે તેણીને કહ્યું—‘ હે મૃગલોચના ! તું હરીશ નહિ. મેં તને અહીં તેડાવી છે. મારી સાથે તું ઇન્દ્રજાળસાર લોગ લોગવ. આ અમરકંકા નગરી છે. અહીં હું પક્ષનાલ રાજા અત્યારે તારે પતિ થવાને ઇચ્છું છું. ’ એટલે તાત્કાલિક બુદ્ધિથી તે સતી પેલા અધમ રાજાને કહેવા લાગી—‘ જો એક મહિનામાં મારો સળધી કોઈ અહીં નહિ આવે, તો તારૂં વચન માનીશ. ’ ત્યારે—‘ જંગ્મદ્રીપવાસીઓનું આગમન અશક્ય છે. ’ એમ ચિંતવતા કપટમા તટપર છતાં પક્ષે તેણીનું વચન માની લીધું પછી—‘ માસ પર્વતે પણ ભત્તારો વિના હું ભોજન નહિ કરૂં. ’ એમ શીલવ્રતરૂપ મહાધનવાળી એવી દ્રૌપદીએ ઉલ્કૃષ્ટ અભિગ્રહ લીધો.

હવે પોતાના ઘરમા દ્રૌપદીને ન જોવાથી પાંડવોએ પણ જલ, સ્થલ, જન, પર્વત કે શુક્રા વિગેરેમા તેણીની બહુ તપાસ કરાવી. પરંતુ તેણીના સમાચાર ક્યાંઈ મળ્યા નહિ. ત્યારે તેમની માતા કુંતીએ આવીને કેશવને કહ્યું. કારણ કે તેમનો આધાર તેજ હતો, કષ્ટમાં તેજ રક્ષણ કરનાર અને બાંધવ હતો. એટલે હાસ્ય અને ખેદ યુક્ત એવા કૃષ્ણે કુંતીને કહ્યું કે—‘ હે તાતલગિની ! અહો ! તારા પુત્રોનું સુલટપણ ! કે પોતાની સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવાને તે સમર્થ ન થયા. હવે હું તપાસ કરાવું છું, તમે ઘરે જાઓ. ’ એમ કૃષ્ણના કહેવાથી કુંતી પોતાને ઘરે ગઈ. હવે કૃષ્ણ કાર્યમૂઠ બનીને બેઠો છે, તેવામાં પોતે કરેલ અનર્થ જોવાને નારદ ત્યાં આગ્યો. ત્યારે કૃષ્ણે સત્કાર કરીને—‘ દ્રૌપદી ક્યાં તમારા જોવામાં આવી ? ’ એમ પૂછતાં નારદે જોલ્યો—‘ હું ધાતકીજડે અમરકંકાનગરીમાં ગયો હતો. ત્યાં પક્ષનાલ રાજાના ભવનમાં દ્રૌપદી જેવી એક સ્ત્રીને મેં જોઈ, બીજું કંઈ જાણતો નથી. ’ એમ કહી ઉડીને તે અન્ય સ્થાને ગયાથો ગયો. ત્યારે કેશવે બ્રહ્મણું કે—‘ આ કલિપ્રિય એવા એ નારદનું જ કામ લાગે છે. ’ પછી કૃષ્ણે પાંડવોને કહ્યું—‘ હે બાંધવો ! તમારી પ્રિયાને પક્ષનાલ હરી ગયો છે, પરંતુ જરાપણ ખેદ કરશો નહિ. હું તેણીને લઈ આવીશ. ’ પછી પાંડવો સહિત કેશવ મહાસૈન્ય લઈને મગધનામે પૂર્વ સમુદ્રના તટપર ગયો, ત્યાં પાંડવોએ કૃષ્ણને કહ્યું—‘ હે પ્રભો ! સંસારની જેમ મહાભીષણ અને અગાધ જળપૂર્ણ આ સાગર જુઓ. અહીં પર્વતો પણ પાષાણની જેમ ક્યાં નિમગ્ન થઈ ગયા છે, ક્યાંક જલચર જીવો પર્વત જેવા લાગે છે, ક્યાંક જળને શોષવાની પ્રતિજ્ઞા કરનાર વહવાનલ અહીં છે. ’ મચ્છીમારોની જેમ વેલંધર દેવો ક્યાંક રહે છે, તથા અહીં મોટા કદલોલ કમડળ સ્ફુલ્લ મેઘને પણ ઝોળાંગી જાય છે,

તે કારણથી આ સમુદ્ર મનથી પણ કેમ જોળંગાય ? ” ત્યારે કૃષ્ણે—‘ તમારે શી ચિંતા છે ? ’ એમ કહી કિનારાપર બેસી અદ્ભુત તપથી નિર્ભળ મને મુનિથિત દેવની આરાધના કરી, એટલે તત્કાલ તે દેવ પણ પ્રગટ થઈને ‘ હું શું કરું ? ’ એમ જોડ્યો, ત્યારે કેશવે કહ્યું—‘ અધમ પદ્મનાભ દ્રૌપદીને હરી ગયો છે, તેને ઘાતકીખંડ નામના ક્ષીપથી જેમ તરત લાવી શકાય, તેમ કર. ’ દેવ જોડ્યો—‘ જેમ પદ્મના પૂર્વસોળવી દેવે તેને હરીને આપી, તેમ હું તમને લાવી આપું. અથવા એમ જો તમને પસંદ ન હોય, તો સૈન્ય અને વાહનસહિત પદ્મને સમુદ્રમાં નાખું, અને દ્રૌપદી તમને આપુ ’ કૃષ્ણે કહ્યું—‘ હે લવણ સમુદ્રના અધિષ્ઠાયક ! હે સુરપુંગવ ! એમ કરતો નહિ, પરંતુ મારા અને પાંડવોના છ રથોને જળમાં નિર્વિધ્ન માર્ગ આપ, કે જેથી અમે પોતે જઈ તે બિચારાને છતીને દ્રૌપદીને લઈ આવીએ. એજ માર્ગ અમને યશસ્કર છે. ’ ત્યારે મુનિથિતે તેમ કહ્યું. એટલે પાંડવો સહિત કૃષ્ણ સ્થલની જેમ સાગરને જોળંગીને અમરકંઠા રાજધાનીમાં ગયા. ત્યાં પોતે પહાર ઉદ્ધાનમાં રહી દાડક સારથિને શિખામણ આપીને કૃષ્ણે તેને દ્વિત બનાવીને મોકલ્યો. એટલે પદ્મરાજ પાસે જઈને ડાખા પગથી તેના પાદપીઠને દબાવતા, બ્રહ્મીથી દેખાવમાં લયંકર, તથા લલાટપર જેણે ત્રિવલિ ચક્રાવેલ છે એવા તે દ્વિતે લાલાના અગ્રભાગથી તે લેખ તેને આપ્યો. પછી તે દાડકે તેને કહ્યું કે—‘ અરે ! કૃષ્ણ વાસુદેવના પાંધવ એવા પાંડવોની પ્રિયા દ્રૌપદીને તું જબ્બીપના ભરતમાથી લાવ્યો છે. તેથી પાંડવોની સાથે સમુદ્રે પણ જેને માર્ગ આપ્યો છે એવા તે કૃષ્ણ મહારાજ અહીં આવી પહોંચ્યા છે માટે જો હવે જીવવાની વાછા હોય, તો સત્વર તે સતી સોપી દે. ’ એટલે પદ્મ પણ મનમાં ચમત્કાર પામી પોતે ક્રોધ લાવીને જોડ્યો—‘ તે કૃષ્ણ તો ત્યાં ભરતમાજ વાસુદેવ છે, અહીંતો છઠ્ઠો મારી આગળ શું માત્ર છે ? માટે તું જા, અને તેને સંજામને માટે સજ્જ કર. ’ ત્યારે દાડકે આવીને તેનું કથન કૃષ્ણને કહી સંભળાવ્યું. એવામાં પદ્મ તત્કાલ સજ્જ થઈને સેના સાથે આવ્યો. સૈન્ય આવતાં વિકસિત લોચનવાળા કેશવે પાંડવોને કહ્યું—‘ અહો પદ્મની સાથે શું તમે યુદ્ધ કરશો ? કે તમે રથમાજ બેસીને યુદ્ધ કરતા એવા મને જોયા કરશો ? ’ એટલે પાંડવો જોડ્યા—“ હે પ્રભો ! પદ્મની સાથે અમે—‘ આ જે પદ્મરાજ છે કે અમે રાજા છીએ. ’ એવી પ્રતિજ્ઞાથી યુદ્ધ કરીશું. ” પછી પાંડવોએ પદ્મની સાથે યુદ્ધ કર્યું. એને તરતજ સખળ સૈન્યવાળા પદ્મરાજએ પાંડવોને છતી લીધા ત્યારે તેમણે આવીને કૃષ્ણને કહ્યું કે—‘ હે સ્વામિન્ ! આ પદ્મ બલવાન છે અને બલવંત સૈન્યો સહિત છે, તેથી એ અમારાથી જીતાય તેમ નથી એને તમે છતી ચક્રીશો માટે હવે રૂએ તે કરો. ’ ત્યારે કેશવ હસીને જોડ્યો—‘ તમે તો ત્યારેજ જીતાયા કે જ્યારે—‘ આજે પદ્મ રાજા કે અમે ? ’ એવું વચન

તમોએ કહ્યું. ત્યારે ‘રાજા હું, પદ્મ નહિ.’ એમ કહીને કૃષ્ણ યુદ્ધ કરવા આવ્યો અને મેઘ જેવો શપ્ત કરનાર એવા પાંચજન્ય શંખને તેણે વગાડ્યો. વિસ્તાર પામતા સિંહનાદથી જેમ મૃગલાઓ ભાગે, તેમ તે શંખનાદથી પદ્મનાભના લશ્કરનો ત્રીજો ભાગ ભાંગી ગયો, પછી તેણે શાંર્ગ ધનુષ્યનો ટંકારવ કર્યો, તેના ધ્વનિથી ફરી તેના લશ્કરનો ત્રીજો ભાગ છૂટી દોરડીની જેમ તુટી પડ્યો એટલે બાકી લશ્કરનો ત્રીજો ભાગ રહેતાં તે પદ્મ રણાગણથી ભાગીને એકદમ અમરકંકામાં પેસી ગયો, અને લોહની અર્ગલા (આગળી) સહિત નગરીના દરવાજા બંધ કરી દીધા હવે કૃષ્ણ ક્રોધથી જ્વલંત થતો તે રથ નીચે ઉતર્યો, અને વૈક્રિય સમુદ્ધાતથી નરસિંહરૂપને ધારણ કર્યું. તથા યમની જેમ પસારેલ સુખ અને દાઢાવડે ભય કર, જખરજસ્ત ગર્જના કરતા એવા તેણે પાદ-ધાત કર્યો, તેથી વૈરીઓના હૃદયની સાથે પૃથ્વી કંપી, કિલ્લાના કાંગરા (મોરચા) પડી ગયા, દેવાલયો જમીન દોસ્ત થયા અને નરસિંહના પદાધાતથી મણિથી ખાંધેલ તળીયાવાળા ભવનો ખરવા લાગ્યા. નરસિંહના ભયથી તે નગરીમાં કોઇ ખાડામાં છુપાઈ ગયા, કોઈ પાણીમાં પેસી ગયા અને કોઈ મૂર્ચ્છા ખાઈ નીચે પડ્યા. તે વખતે ભય પામેલ પદ્મ રાજાએ દ્રૌપદીને વિનંતિ કરી કે—‘હે દેવી ! મારે અપરાધ ક્ષમા કર. યમ જેવા આ કૃષ્ણથી મને બચાવ.’ એમ બોલતા અને પોતાના શરણે આવેલ એવા પદ્મને બેઠેને દ્રૌપદી બોલી—‘હે પદ્મ ! મને આગળ કરી અને પોતે તું સ્ત્રીનો વેષ લઈને કૃષ્ણના શરણે જા. તો જીવી શકીશ. બીજો ઉપાય નથી.’ એમ દ્રૌપદીના કહેવાથી તેણે તેમ કર્યું અને કેશવના પગે પડ્યો. ત્યારે ‘આ કાણુ’ એમ કૃષ્ણે પૂછતાં દ્રૌપદી બોલી—‘જેણે તમારો અપરાધ કર્યો, તેજ આ પદ્મ રાજા છે.’ ત્યારે અત્યંત ક્રોધમાં આવી હરિ બોલ્યા—‘અરે ! અધમ રાજા ! સ્ત્રીવેષ ધર્યો છે, તેથી તને છોડી દઉં છું, અરે લ પટ ! મારા પ્રસાદથી આવ્યો જા, અને તારા કુટુંબને ભેટ.’ એટલે તે કેશવને નમી દ્રૌપદી સોંપીને પોતાના સ્થાને ગયો, અને કૃષ્ણ પણુ દ્રૌપદી અને પાંડવ સહિત સત્વર રથમાં બેસી તેજ માર્ગે પાછા વળ્યા.

એવામાં અંધાનગરીના પૂર્ણભદ્ર ઉદ્યાનમાં સુનિસુન્નત બિન સમોસર્યા તેની પરબદામાં બેઠેલ કપિલ વાસુદેવે કૃષ્ણે પૂરેલ શંખનો અવાજ સાંભળીને ભગવંતને પૂછ્યું—‘હે સ્વામિન્ ! મારા શંખનાદની જેમ અત્યંત ચમત્કારી આ શંખનાદ કોનો ?’ ત્યારે સ્વામી બોલ્યા—‘જંબૂદ્વીપના ભરતાર્ધના સ્વામી કૃષ્ણ વાસુદેવનો આ શંખધ્વનિ છે.’ એમ ભગવંતે કહેતાં—‘શું બે વિષ્ણુ એક સ્થલે હોય ?’ એ રીતે કપિલે ફરી પ્રશ્ન કર્યો. ત્યારે ભગવંતે દ્રૌપદી, પદ્મ કૃષ્ણ અને પાંડવોનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એટલે કપિલે કહ્યું—‘હે નાથ ! અહીં આવેલ મારા સાધર્મિક અતિથિનું શું હું સ્વાગત ન કરું ?’ ત્યારે

સ્વામી બોલ્યા—‘ એક સ્થાને બીજો તીર્થકર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ, બલદેવ અને પ્રતિવાસુદેવ એ કહી મળતા નથી. તે કારણે કામને માટે આવેલ એ કૃષ્ણની સાથે તારો મેલાપ થશે નહિ. ’ એમ જિનવચન સાંભળ્યા છતાં અત્યંત ઉત્કંઠાથી કૃષ્ણને જોવાને કપિલ જે માર્ગે કૃષ્ણના રથના ચીલા પડેલા છે એવા સમુદ્રતટપર ગયો. ત્યાં સમુદ્રમાં જતા કૃષ્ણના રૂપા અને સુવર્ણના પાત્ર સમાન એવી સ્વેત અને પીળી રથની ધ્વજાઓ જોવામાં આવી. પછી તેણે—‘ હું કપિલ વાસુદેવ તમોને જોવાને આવ્યો છું. માટે પાછા વળો. ’ એવા અક્ષરચુકત શંખ ધમ્યો. ત્યારે કૃષ્ણ પણ—‘ અમે દૂર આવી ગયા છીએ, માટે હવે તમારે કાંઈ કહેવા જેવું નથી ’ એમ પ્રગટ અક્ષરે શંખ પૂર્યો. તેના શંખનો ધ્વનિ સાલગતાં સ પૂર્ણ ધમ્મા થયા વિના તે કપિલ પાછો ફર્યો અને અમરકંઠમાં આવીને ‘ આ શું ? ’ એમ પસને પૂછ્યું. એટલે તેણે પોતાનો અપરાધ કહી બતાવ્યો. અને કહ્યું કે—‘ હે પ્રભો ! તમે વિદ્યામાન છતાં જંબુદ્વીપના ભરતના સ્વામી કૃષ્ણે મારો પરાભવ કર્યો. ’ તે સાંભળીને કપિલ બોલ્યો—‘ અરે ! દુરાત્મન ! અસાધારણ બલવાન એવા તે કૃષ્ણ તારો આ અન્યાય શી રીતે સહન કરે ? હું પણ અન્યાયનો પક્ષપાતી નથી. ’ એમ કહી ક્રોધાયમાન થયેલા કપિલે પસને કાહાડી મૂક્યો, અને તેના રાજ્યપર પસના પુત્રને સ્થાપ્યો.

હવે કૃષ્ણે સમુદ્ર ઉતરીને પાંડવોને કહ્યું—‘ હું સુસ્થિત દેવની રજા લઉં, ત્યાંમુધી તમે ગંગા નદી ઉતરો. ’ એટલે નાવપર બેસીને બાસઠ યોજન વિસ્તીર્ણ અને અતિભીષણ એવા ગંગાના પ્રવાહને ઉતરીને તેઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા—‘ આજે વિષ્ણુનું બળ જોઈએ. નાવને અહીંજ મૂકો. નાવ વિના એ ગંગાપ્રવાહને શી રીતે ઉતરશે ? ’ એમ સ કેત કરીને તેઓ ગંગાના તટપર છુપાઈ રહ્યા. એવામાં કાર્ય કરી કૃષ્ણરાજ ગંગાપર આવ્યો. ત્યાં નાવને ન જોવાથી એક ભુજમાં અશ્વ સહિત રથ લીધો અને બીજી ભુજથી તરવા લાગ્યો. જ્યારે ગંગાના મધ્યભાગમાં આવ્યો, ત્યારે અત્યંત થાકી જવાથી કેશવને વિચાર થયો કે—‘ અહો ! પાંડવો કેટલા બધા સમર્થ ? કે નાવ વિના ગંગા તરી ગયા. ત્યારે તેને થાકેલ જોઈને ગંગાએ ક્ષણવાર પોતાનું પાણી ઓછું કરીને રસ્તો આપ્યો. એટલે કેશવ સુખેથી તે ઉતરી ગયો. ત્યાં પાંડવોને તેણે કહ્યું—‘ તમે ગંગાનદી કેમ ઉતર્યા ? ’ ત્યારે—‘ અમે નાવથી ઉતર્યા ’ એમ તેઓએ કેશવને કહ્યું. એટલે—‘ નાવ પાછી વાળીને કેમ ન મોકલી ? ’ એમ કૃષ્ણે પૂછતાં તે બોલ્યા—‘ તમારા બલની પરીક્ષા કરવાને અમે નાવ ન મોકલી ’ ત્યારે કૃષ્ણ કુપીત થઈને બોલ્યા—‘ અરે ! અત્યારે તમે માત્ર બલ જાણવા બેઠા સમુદ્ર તરવામાં અને અમરકંઠમાં પસનો જથ્થો કરતાં માફ બલ તમે ન જાણ્યું ? ’ એમ કહીને હરિએ લોહકંઠથી તેમના રથ લાંબી નાંખ્યા.

ત્યાં રથમર્દન નામે નગર થયું. પછી વિષ્ણુએ પાંડવોને દેશરહિત કર્યાં. અને પોતે સૈન્ય લઈને દ્વારકામાં ગયા.

હવે પાંડવોએ પોતાના નગરમાં જઈને તે વાત કુંતીને કહી. તેણીએ દ્વારકામાં આવીને વાસુંદેવને કહ્યું—‘તેં મારા પુત્રો કહાડી મૂક્યા તો હવે તે ક્યાં રહે ? કારણકે આ ભરતાર્ધમાં એવી ભૂમિ નથી કે જે તારી ન હોય. ’ કૃષ્ણ પૂર્વે કોધાયમાન હતો, છતાં તેણીના ઉપદેશથી તે બોલ્યા—‘દક્ષિણ સમુદ્રના તટ પર પાંડુ મથુરા નામે નવી નગરો વસાવીને તમારા પુત્રો ત્યાં રહે. ’ એમ સાંભળીને કુંતીએ જઈને કૃષ્ણની આજ્ઞા પોતાના પુત્રોને સંભળાવી. એટલે તેઓ સમુદ્રની ભરતીથી પવિત્ર એવા પાંડુ દેશમાં ગયા. કૃષ્ણે હસ્તિનાપુરમાં પોતાની બહેન સુભદ્રાના પાત્ર, અભિમન્યુના પુત્ર પરીક્ષિતને રાજ્ય પર બેસાર્યો.

હવે શ્રીનેમિનાથ પૃથ્વીપીઠને પાવન કરના અનુક્રમે ભદ્રિયપુરમાં આવ્યા ત્યાં સુલસા અને નાગના છ પુત્રો હતા. જે દેવકીના ઉદરથી જન્મેલા અને પૂર્વે હરિ-ભૌગમેષી દેવે આપ્યા હતા. તેઓ દરેક બત્રીશ કન્યા પરણ્યા હતા, પણ શ્રીનેમિનાથથી બોધ પામીને તે બધાએ દીક્ષા લીધી. બધા ગ્રમમશરીરી, દ્વાદશાંગીને ધરનારા, મહાતપ તપતા એવા તે ભગવંતની સાથે વિચરતા હતા એવામાં શ્રીનેમિનિજ વિહાર કરતા દ્વારકાનગરીમાં આવ્યા, અને સહસાન્નવણના ઉદાનમાં સમોસર્યા. દેવકીના તે છ પુત્રો છઠ્ઠ તપના પારણે ત્રણભાગે બે બે મુનિ થઈને દ્વારકામાં પેઠા. તેઓમાંથી અનિકેયશ અને અનંતસેન બંને દેવકીના ઘરે ગયા. તેમને કૃષ્ણ સદૃશ જોઈને બહુ પ્રમેદ પામી સિંહકેસરી મોદક બોદાવ્યા. ત્યાંથી તે ગયા. ત્યાર પછી બીજા અન્નિતસેન અને નિહથશત્રુ બે બ્રાતા ગયા. તેમને પણ તેણીએ પરિહાસ્યા. ત્યારપછી બીજા દેવયશ અને શત્રુસેન આવ્યા તેમને નમી અંજલિ જોડીને દેવકીએ પૂછ્યું—‘શુ દિશાના મોહ (બ્રાંતિ) થી તમે વારંવાર અહીં આવ્યા ? અથવા તો તમે તે નથી, આ મને મનિમોહ થયો ? અથવા તો સ પદાથી સ્વર્ગતુલ્ય એવી આ નગરીમાં ઋષિઓને ઉચિત ભક્ત-પાનાદિ નથી, મળતાં ? ’ ત્યારે તે બંને બોલ્યા—‘અમને દિશામોહ નથી, આ નગરીમાં ઉચિત અન્નપાનાદિકની અપ્રાપ્તિ પણ નથી અને લોકો પણ ભાવ વિનાના નથી, પરંતુ અમે છ ભાઈ ભદ્રિયપુરના વાસી સુલસા અને નાગના પુત્રો છીએ, શ્રી નેમિ પ્રભુ પાસે ધર્મ સાંભલીને અમે છએ દીક્ષા લીધી, અને ત્રણ જોડલા થઈને અનુક્રમે અમે તમારા ઘરે આવ્યા. ’ તે સાંભળીને દેવકીને વિચાર થયો કે—‘આ છએ કૃષ્ણ સમાન કેમ લાગે છે ? એમ તો તલ પણ તલ જેવા થતા નથી પૂર્વે અતિસુક્રાંત મુનિએ જીવતા આઠપુત્રવાળી મને કહી છે. તે કારણથી આ મારા પુત્રો તો નહિ હોય ? ’ એમ ધારીને બીજે દિવસે સંશય પૂછવાને દેવકી સમવસરણમાં શ્રીનેમિનાથ પાસે ગઈ. ભગવંતે અગાઉથીજ

તેનો ભાવ બાણીને કહ્યું—‘ હે દેવકી ! આ તારા છ પુત્રો નૈગમેષી દેવે જીવતા સુલસાને આપ્યા હતા ‘ ભગવંતના સુખથી તે સાંભળીને જેના સ્તનમાથી હંધ સ્ત્રવી રહ્યું છે એવી તે દેવકીએ તે છએ પુત્રોને વાંધા અને કહ્યું—‘ હે પુત્રો ! મહાભાગ્યે તમે જોવામા આવ્યા છો. મારા પુત્રોને ઉત્કૃષ્ટ રાજ્ય હોય અથવા દીક્ષા હોય પણ મને જેટલું એટલોજ છે કે તમારામાંથી એકને પણ મે રમાડ્યો નહિ ‘ ત્યારે ભગવત બોલ્યા—‘ હે દેવકી ! વૃથા ખેડ ન કર. એ પૂર્વભવના કર્મનું ફળ તને આભવે ઉદય આવ્યું છે. પૂર્વ ભવે તે સપતીના સાત રત્નો હરી લીધા હતાં. તે રોવા લાગી ત્યારે એક રત્ન તે તેને પાછું સોંપ્યું ‘ ભગવંતના સુખથી પોતાનો પૂર્વભવ માલગીને પૂર્વ જન્મના પાપને નિવૃત્તી તે દેવકી પોતાના ઘરે ગઈ, અને પુત્ર જન્મની અભિલાષાથી ચિતાતુર થઈ રહી. ત્યારે કેશવે પૂછ્યું—‘ હે માત ! આવી હુંખી કેમ છે ! ’ તે બોલી—તમારા નિષ્કલ જીવિતથી શું ? તું નંદના ગોકુલમાં ઉછર્યો અને તારા છ ભાઈઓ સુલસા નાગના ઘરે વધ્યા, કોયલના પુત્ર (સતાન) ની જેમ મેં સંતાન ઉછેરવાનો લ્હાવો ન લીધો, અને સ્તનપાન ન કરાવ્યું. હે કૃષ્ણ ! માટે બાળકને રમાડવાના કુતુહલથી હું પુત્રને ઈચ્છુ છું. તે પશુઓ પણ ધન્ય છે કે જેઓ પોતાના સંતાનોને રમાડે છે. ” પછી ‘ હું ’ તારી વાંછાને પૂર્ણ કરીશ. ’ એમ કહી હરિ ગયા અને અઠમ તપથી ઇંદ્રના સેનાપતિ નૈગમેષી દેવને તેણે આરાધ્યો. તે પ્રત્યક્ષ થઈને બોલ્યો—‘ તમારી માતાને આઠમો પુત્ર થશે, પરંતુ તે પુણ્યાત્મા હોવાથી યૌવન પામતાજ દીક્ષા લેશે, ’ તે સાંભળી કેશવ હર્ષ પામ્યો. તેના વચન પછી તરત દેવલોકથી ચવીને એક મહાદિક દેવ દેવકીના ઉદરે અવતર્યો, અવસરે પુત્ર થયો, અને તેનું ગજસુકુમાલ એવું નામ પાડ્યું. રૂપમાં કૃષ્ણ સમાન અને દેવકુમાર જેવા તે પુત્રને દેવકીએ પોતે આનદથી ખુબ રમાડ્યો. માતાને બ્રાતાને પ્રાણ સમાન વલ્લભ અને તેમના નેત્રરૂપ ચક્રોરને ચંદ્ર સમાન એવો તે અનુક્રમે યૌવન પામ્યો. ત્યારે દ્રુમ રાજની પ્રભાવતી કન્યા અત્યંત આશ્ચર્યથી પિતાએ તેને પશુબાવી તથા ક્ષત્રિયાણીથી જન્મેલ અને સોમશર્માની સોમા નામે કન્યાને તે ઇચ્છતો ન હતો, છતાં માતા અને બ્રાતાએ આજીજીથી તેને પશુબાવી.

હવે એવા અવસરે સહસ્રાવલુભા શ્રી નેમિ પ્રભુ સમોસંચા. તેમની પાસે સ્ત્રી સહિત સાવધાન થઈને ગજસુમાલે ધર્મ સાંભળ્યો. અને મહાવૈરાગ થતાં બંને સ્ત્રીઓ સહિત તેણે માત-પિતા તથા બ્રાતાઓને મહાકષ્ટે સમજાવીને પ્રભુ પાસે દીક્ષા લીધી. એટલે તેના વિયોગથી બ્યાકુલ થયેલા માત પિતા તથા કેશવ વિગેરે બ્રાતાઓ બહુ રોવા લાગ્યા પછી સંક્યા વખતે ભગવતને પૂછીને ગજસુકુમાલ શમશાનમાં પ્રતિમાએ રહ્યા, ત્યાં પહોંચે નીકળેલ સોમશર્માએ દીક્ષા, એટલે તેને

કોધ થતાં ચિંતવવા લાગ્યો કે — ‘આ પાંખડી દુરાશય વિડંબનાને માટે મારી પુત્રીને પરણ્યો’ એ રીતે બીજા લવના વૈરથી કોધાયમાન અને વિરૂદ્ધચુદ્ધિ એવા તેણે ગજસુકુમાલના મસ્તક ઉપર બળતી ચિતાના અગારથી પૂર્ણ એવો કુંટલ ઘડાનો કાંઠો માઝ્યો તે તાપથી અત્યંત બળ્યા છતાં તેણે બધું સમાધિથી સહન કર્યું. પછી કર્મરૂપ ઈધનને બાળી દેવદાસાન પામીને તે મોક્ષે ગયા.

હવે પ્રભાતે પરિવાર સહિત અને ગજસુમાલને જોવાને ઉત્કંઠિત એવા કૃષ્ણ રથપર બેસીને ભગવંતને વાંઢવા આવ્યા. દ્વારકાથી નીકળતાં તેણે બહાર એક વૃદ્ધ વિપ્રને દેવમંદિર તરફ માથે ઈટો ઉપાડતો જોયો. તેની અનુકંપાથી કેશવે પોતે તે ઈટની લઠ્ઠી આગળથી એક ઈટ તે દેવકુલમાં લઈ ગયો. એટલે તેની પાછળના બીજા કોટિંગમેલોકો તે રીતે ઈટો લઈ ગયા. એ રીતે તે બ્રાહ્મણને કૃતાર્થ કરીને હરિ શ્રીનેભિપાસે આવ્યા. અને બાણે પોતે નિધાન મૂકેલ હોય તેવા ગજસુકુમાલને ત્યાં તેણે દીઠા નહિ. એટલે કેશવે પૂછ્યું—‘મારો બાધવ ગજ કયાં છે ?’ ત્યારે ભગવંતે સોમશર્મા બ્રાહ્મણથી લઈ મોક્ષગમન સુધી ગજસુકુમાલનો વ્રતાંત કહી સંભળાવ્યો. ત્યારે ગોવિંદને મૂર્ચ્છા આવી ગઈ. અને ક્ષણવારે સાવધાન થતાં ફરી ગોવિંદે પ્રશ્નને પૂછ્યું—‘લાઈના વધ કરનારને મારે શી રીતે ઓળખવો.’ ભગવંતે બોલ્યા—સોમશર્મા ઉપર તારે કોપ ન કરવો. તે તો તારા લાઈને તરત મોક્ષે પહોંચાડવામા સહાયકારી થયો, સિદ્ધ લાંબા વખતે સાધ્ય છતાં સહાય થોગે તરત પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ તેં આજે તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણને ઈટો આપવાથી તેની કાર્યસિદ્ધિ સત્વર થઈ. જો સોમશર્માએ તારા બ્રાતાને આમ ન કરત, તો તે કાલક્ષેપ વિના સિદ્ધિ કેમ થાત ? અત્યંત લયબ્રાત થઈ, નગરીમાં પેસતા તને જોઈને જે મરણ પામે, તે તારા લાઈનો વધ કરનાર સમજાવે. ત્યારે ભગવંતને નમીને કેશવે ફરી પૂછ્યું—‘હે પ્રભો મારા લાઈ ઉપર સોમશર્માનું આ લવસંબંધી વૈર હવે કે પરલવસંબંધી ?’ ભગવંતે બોલ્યા—“હે કૃષ્ણ ! પૂર્વલવમાં સ્ત્રીપણામાં તારા લાઈના પાસે કોઈકામને માટે બહાર ગયેલ તેની સપત્નીએ પોતાના પુત્ર મૂક્યો. તે સ્ત્રીએ સપત્નીની ઈધ્યાથી તે બાલકના મસ્તક ઉપર તરતનો પકાવેલ ગરમ રોટલો મૂક્યો. તેના તાપથી કુસુમ સમાન તે બાલક મરણ પામ્યો, ઘરે આવતાં તેની માતાએ જોયો. ત્યારે તેને બહુ દુઃખ થયું. પછી તે બંને સ્ત્રીઓ આયુ ક્ષય થતાં મરણ પામી નરક, નિગાદે, અને તર્થચના લવો લગીને અકામનિર્જ્ઞાના થોગે કેટલાક કર્મ અપાવતાં તે બંને મનુષ્ય પણામા આવી. ત્યાંથી યુદ્ધયોગે બંને દેવ દેવપણાને પામી અને ત્યાંથી બંને દેવ ચવીને સોમશર્મા અને ગજસુકુમાલ થયા બાલકનો શ્રવ સોમા થઈ આહીં પણ પૂર્વ જન્મના વૈરથી—‘આ હુષ્ટે મારી પુત્રીને પરણીને હાંખી કરી’ એવા મિષે જોવા માત્રથી કોપી બનીને સોમશર્માએ તારાલાઈને

માર્યો. પૂર્વ ભવે ઉપાર્જિત કર્મ અન્યથા થતા (ટળતા) નથી. ” એ રીતે પ્રભુના મુખથી પોતાના ભાઈનો પૂર્વભવનો સંબંધ સાંભળતા ભવ સ્વરૂપ બાણુતા છતા મહામોહથી મોહિત થયેલ અને અતિ રૂઢન કરતા કેશવે પોતે ભાઈને સંસ્કારાદિ કર્યા પછી પોતાની નગરીમાં પેસતાં તેણે સોમશર્માને મુલેલો દીઠો તેને પગે દોરડી બાંધીને માણસો પાસે ચોરાશી ચઢુટામા લમાવ્યો. અને પછી નગરીની બહાર ગીધ વિગેરે ને તે નૂતન બલિદાન આપી દીધું.

ગજસુકુમાલના શોકથી ઘણા ચાલ્યો અને વસુદેવ વિના નવ દશાર્દિએ સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. ભગવતની શિવાદેવી માતા, સાત બાંધવ, અને બીજા પણ કૃષ્ણના કુમારોએ પ્રભુ પાસે દીક્ષા સ્વીકારી રાજમતીએ પણ વૈરાગ્યથી સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી. એક નાસાપુટવાળી નદકન્યા તથા બીજી ઘણી યદુસ્રીઓએ શ્રીનેમિ પાસે દીક્ષા લીધી. કૃષ્ણે પોતાની કન્યાઓને ન પરણાવવાનો અભિશ્રુત લીધો તેથી તેના બધી કન્યાઓએ પ્રભુ પાસે ચારિત્ર લીધું. કનકવતી, રાહિણી અને દેવકી વિના વસુદેવની બધી સ્ત્રીઓએ સયમ લીધો. પોતાના ઘરે લવસ્થિતિને ચિંતવતાં કનકવતીને સકલ કર્મ તુટી જવાથી કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે ભગવતે દુરમાયેલ દંવેઓ તેણીનો મહિમા કરતાં તે પોતે દીક્ષા લઈને પ્રભુ પાસે આવી ત્યાં પ્રભુના દર્શન કરી, વનમાં જઈ ત્રીશ દિવસનું અનશન કરી મરણ પામીને તે કનકવતી મોક્ષે ગઈ.

હવે રામના પૌત્ર અને નિષધના પુત્ર સાગરચંદ્ર કુમારે અગાઉથીજ વિરક્ત ભાવે હતો, તેણે આજીવન લીધાં અને તે વખતે તેણે પ્રતિમાને ધારણ કરી, તથા બહાર સ્મશાનમાં જઈને તેણે કાયોત્સર્ગ લીધો, ત્યાં નિરંતર તેના છિદ્રને જોનાર એવા નભસેને તેને દીઠો. અને કહ્યું—‘અરે પાખડી ! આ શું કરે છે ? અત્યારે કમલમેલાને હરણ કરવાના કપટનું કૃપા મેળવો લે’ એમ કહી કુંપટાસય તે નભસેને તેના શિરપર ઘડાનો કાંઠલો મૂકીને તે ચિતાના અગારાથી ભર્યો. સુખુદ્ધિ એવા સાગરચંદ્રે તે બધું શાંતિથી સહન કરી પચ પરમેષ્ઠીના સ્મરણ પૂર્વક મરણ પામીને તે દેવલોકે ગયો.

એક વખતે ઇંદ્રે પોતાની સલામા કહ્યું કે—‘ભરત ક્ષેત્રમાં કૃષ્ણ દોષોને તણને સદા શુણ કીર્તન જ કરે છે. અને અધમ મુદ્ધથી કેદી લડતો નથી’ તેના વચનને સત્ય ન માનતો એક દેવ દ્વારકામાં આવ્યો તે વખતે તે રથપર બેસીને ઇંદ્રજાનુસાર કીડા કરવા નીકળ્યો હતો. તે દેવે રસ્તામાં શરીરે સ્થામ, અતિ-દુરથી પણ દુર્ગંધથી બધા લોકોને બાધતો એવા એક મુલેલ કુતરો વિકુર્યો તેને જોઈને કેશવ બોલ્યો—‘અહો ! આ સ્થામાં કુતરાના ઘાત મરકત રત્નના થાળમાં જેમ મોતી હોય તેમ અત્યંત શોભે છે.’ પછી અશ્વને હરનાર બનીને દેવે કૃષ્ણ અશ્વ-રત્ન સર્જું અને પાછળ દોડી આવતા સૈનિકોને તેણે જીતી લીધા. ત્યારે કૃષ્ણ પોતે

દોડ્યા અને નજીકમાં આવીને તેણે જીતી દેવને કહ્યું—‘અરે ! :મારા અશ્વરત્નને કેમ હરી જાય છે ? હવે મૂકી દે. ક્યાં જવાનો છે ? ત્યારે તે દેવ બોલ્યો—‘અરે ! યુદ્ધમાં મને જીતીને તારા અશ્વને લઈ લે. કૃષ્ણે કહ્યું—‘તો તું રથને લે કારણ કે હું રથી છું, ત્યારે દેવ બોલ્યો—‘મારે રથ કે ગળદિંકની જરૂર નથી. અને બાહુ યુદ્ધ વિગેરે યુદ્ધો પણ નથી કરવા પણ આપણે બંને પીઠથી યુદ્ધ કરીએ’ ત્યારે કેશવે કહ્યું—‘તે’ મને જીતી લીધો, અશ્વને લઈ જા કારણકે બધાનો નાશ થતો હોય તો પણ નીચ યુદ્ધથી હું કદી લડતો નથી. ’ એટલે તે દેવે સંતુષ્ટ થઈ ઇંદ્રની પ્રશંસાનો વૃત્તાત કહેવા પૂર્વક કેશવને કહ્યું—‘હિ મહાભાગ ! વર માગ. કૃષ્ણે દેવને કહ્યું—‘અત્યારે દ્વારકા રોગના ઉપસર્ગથી વ્યાકુલ છે તેની શાંતિને માટે કંઈક આપ. ’ ત્યારે દેવે કૃષ્ણને ભેરી આપી. અને કહ્યું—‘છ છ મહિનાને અંતે આને તમારે નગરીમાં વગાડવી. એનો શબ્દ સાંભળવાથી પૂર્વના રોગ નાશ પામશે અને છ માસ સુધી નવા રોગ ઉત્પન્ન થશે નહીં, એમ કહીને તે દેવ ચાલ્યો ગયો. પછી કેશવે તે ભેરીને તેવીજ રીતે વગાડાવી અને નગરીમાં રોગો શાંત થયા. એવામાં ભેરીની ખ્યાતિ સાંભળીને દાહજવરથી પીડિત કોઈ ધનાઢ્ય દેશાંતરથી આવ્યો અને ભેરીના રક્ષકને તેણે કહ્યું—‘હિ ભદ્ર ! આ લક્ષ દ્રવ્ય લે અને પલ્લમાત્ર ભેરીનો કટકો મને આપ, એટલો ઉપકાર કર. ’ દ્રવ્યના લોભમાં પડીને ભેરીપાલે તે ભેરીનો એક કટકો તેને આપ્યો અને ચંદનના કટકાથી તે બે સાધા પૂરી દીધા એ રીતે દ્રવ્યલોભી એવા ભેરીપાલે બીજાને પણ બંડ બંડ આપતાં તે ભેરી મૂલથી ચંદનના છેદ (કટકા) યુક્ત ગોદડી જેવી થઈ ગઈ. હવે એક વખતે નગરીમાં ઉપદ્રવ થતાં કેશવે તેને વગાડી. પણ તેનો નાદ ઉંદરના જેવો થયો કે જે સભા સુધી પણ પહોંચી ન શક્યો. ત્યારે હરિએ પૂછ્યું—‘ આ શું ? ’ એટલે વિશ્વાસુ પુરૂષોએ કહ્યું—‘ ધનલોભી રક્ષકે તે ભેરીને ગોદડી જેવી કરી છે. ’ તેથી ક્રોધાયમાન થયેલ કૃષ્ણે તે ભેરીપાલને મારી નાંખ્યો અને અઢૂમ તપ કરી દેવ પાસેથી તેણે બીજી ભેરી મેળવી. કારણકે મહા પુરૂષોને શું દુષ્કર છે ? પછી કેશવ રોગશાંતિને માટે તે ભેરીને વગાડતો, અને ધન્વંતરિ અને વૈતરણિ નામના બે વૈદોને વ્યાધિની ચિકિત્સાને માટે તેણે આદેશ કર્યો તેમાં વૈતરણિ લવ્ય હોવાથી જેને જે યોગ્ય ઉપાય હોય, તે કહીને તેનો પ્રતીકાર કરતો અને પોતે પણ ઔષધ આપતો તથા ધન્વંતરિ પાપ-સંહિત ચિકિત્સા કરતો હતો. તેને સુનિઓએ કહ્યું—‘ અમને આ ઉચિત નથી. ’ ત્યારે પાપી અધ્યવસાય યુક્ત તે સામે બોલતો કે—‘ સાધુઓને યોગ્ય કેાઈ આયુર્વેદ હું લખ્યો નથી. માટે માફ વચન ન માનો, ’ એ રીતે બંને વૈદો તે નગરીમાં ચિકિત્સા કરતા હતા.

એક વખતે કૃષ્ણે શ્રીનેમિને પૂછ્યું—‘ આ બે વૈદ્યોની શી ગતિ થવાની ? ’
 લગવંત બોલ્યા—‘ ધન્ય તરિવૈદ્ય સાતમી નરકના અપ્રતિષ્ઠાન નાંમના પાથડામા
 જશે અને વૈતરણીવૈદ્ય વિધ્યાચલમા વાનરો થશે, અને ત્યાજ યૌવન પામતાં તે
 યૂથપતિ થશે તે વનમાં એક વખત સાર્થનીસાથે-ઘણા સાધુઓ આવશે, તેમાં
 એક સાધુના પગમા કાંટો લાંગશે તેની રાહ જોતા અન્ય સાધુઓને તે કહેશે
 કે—‘ મને અહીં મૂકીને તમે જાઓ. નહિં તો બધા સાર્થબ્રહ્મથર્થ મરણ પામશે ’
 એટલે પગમાથી કાંટો કઢાડવાને અસમર્થ અને દીન મનવાળા એવા અન્ય
 સાધુઓ તેને નિર્જીવ ભૂમિપર મૂકીને જશે પછી તે યૂથપતિ વાંદર ત્યાં આવશે.
 આગળના વાદરાઓ તે મુનિને જોઈને કિલકિલાટ કરી મૂકશે તેમના કોલા
 હલથી રૂદ્ધ થયેલ યૂથપતિ આગળ આવશે અને તે સાધુને જોઈને—‘ આવા
 જનને પૂર્વે મેં ક્યાંક જોયો છે ’ એમ વાંદર ચિતવન કરશે એમ તર્કવિર્તક
 કરતા તે પોતાના વૈદ્ય સંબંધી પૂર્વભવને યાદ કરશે પછી પર્વતમાથી વિશદ્યા
 અને રોહિણી એ બે ઔષધી તે લાવશે અને વિશદ્યા ઔષધીને દાતથી
 ચાવીને સાધુના પગપર મૂકશે, એટલે શદ્ય (કંટક) રહિત થયેલ તે પગને
 ત્રણને રૂબવનારી રોહિણી ઔષધિથી તે રૂબવશે. પછી—‘ હું પૂર્વભવે
 દ્વારકામાં વૈતરણિ વૈદ્ય હતો ’ એવા અક્ષરો તે સાધુની આગળ લખશે.
 તેના ચરિત્રને સાંભળતા તે મુનિ તેને ધર્મ સંભળાવશે, એટલે ત્રણ દિવસનું અન-
 થન કરીને તે વાનર સહસાર દેવલોકમા જશે. અને અવધિજ્ઞાનથી તે અનથનમાં
 રહેલ પોતાના શબની પાસે ઉભા રહી નમસ્કાર આપતા તે મુનિને જોશે. ત્યારે
 તેજ વખતે આવી લાકડાથી મુનિને નમીને તે એ નીતે કહેશે—‘ પરોપકારી
 મુનીંદ્ર ! તમારા પ્રસાદથી આ જખરજસ્ત દેવ સમૃદ્ધિ મને પ્રાપ્ત થઈ. ’ એમ કહી
 તે દેવ તે મુનિને લઈને આગળ ગયેલા સાધુઓ સાથે મેળવશે ત્યાં તે સાધુ અન્ય
 સાધુઓને વાનરની કથા કહેશે ” એ પ્રમાણે શ્રીનેમિના મુખથી સાંભળીને વિશે-
 ષથી ધર્મ લાવને ધારણ કરતો કૃષ્ણ સ્વામીને પ્રણામ કરીને સ્વસ્થાને ગયો અને
 લગવંત વિહાર કરીને અન્ય સ્થાને ગયા

એકદા મેઘની જેમ જળતને તૃપ્ત કરનારા નેમિનાથ પ્રભુ વર્ષાકાલના પ્રારંભે
 દ્વારકામાં આવીને સમોસર્યા. ત્યારે સેવા કરતા કૃષ્ણે કહ્યું—‘ હે લગવન્ ! તમે
 અને બીજા મુનિઓ વર્ષાકાલમા કેમ વિહાર કરતા નથી ? ’ સ્વામી બોલ્યા—
 વર્ષાકાલમાં પૃથ્વી નાનાપ્રકારના જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે. તે કારણે જીવોને અભય
 ‘આપનારા મુનિઓ ત્યાં સંચરતા નથી.’ કૃષ્ણ બોલ્યા—‘ જો એમ હોય તો પરિ-
 વાર સહિત વારંવાર જતાં આવતાં મારાથી ઘણા જીવોને નાશ થતો હશે, માટે
 વર્ષાકાલમાં ઘરથી બહાર હું નીકળીશ નહિ. ’ એવો અભિચ્છ હાથ હરિ પોતાના

ઘરે ગયા, અને દ્વારપાલોને તેણે હુકમ કર્યો કે—‘વર્ષાકાલ સુધી કોઇને મારા ઘરે આવવા ન દેવું.’

હવે તે નગરીમાં વીરો નામે શાળવી (વણુકર) કેશવનો પૂર્ણ ભક્ત હતો. કેશવને ભેંધ પૂછને તે જન્મતો હતો, અન્યથા નહિ. તે વખતે હરિના ઘરે પ્રવેશ ન પામતા દ્વારપર રહેલ તે વીરો કૃષ્ણને ઉદ્દેશીને દિવસે દિવસે પૂજા કરતો, પરંતુ કૃષ્ણના દર્શન ન પામવાથી તે કદિ જન્મતો નહિ. હવે વર્ષાકાલ વ્યતીત થતાં હરિ ઘરથી બહાર નીકળ્યા, એટલે બીજા બધા રાજાઓ અને વીરો તેની સેવા કરવા આવ્યા. ત્યાં વાસુદેવે વીરાને પૂછ્યું—‘કેમ હુબળો પડી ગયો છે ?’ ત્યારે દ્વારપાલોએ દાર્ણત્યના કારણરૂપ તેનો વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યો. તે સાંભળાને કૃષ્ણે ઘયા લાવીને પોતાના ઘરે આવવાનો તેનો પ્રતિજ્ઞા દ્વર કર્યો.

એક વખતે પરિવાર સહિત કૃષ્ણ શ્રીનેમિને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં ભગવતે કહેલ યતિધર્મ સાંભળીને તેણે પ્રશ્નને કહ્યું—‘હે ભગવન્ ! સાધુપણમાં હું સમર્થ નથી, તથાપિ બીજાઓને દીક્ષા આપવાનો તથા અનુમોદવાનો હું નિયમ લઉં છું. જે કોઈ દીક્ષા લેશે, તેને હું અટકાવીશ નહિ અને પોતાના પુત્રની જેમ તેનો દીક્ષા મહોત્સવ કરીશ.’ એવો પ્રભુ પાસે અભિચલ લઈને વિષ્ણુ ચાલ્યા ગયા. અન્યદા વિવાહ યોગ્ય કન્યાઓ કૃષ્ણને નમવા આવી, તેમને હરિએ કહ્યું—‘તમે સ્વામિની (રાણી) થશો કે દાસી થશો ?’ ત્યારે—‘અમે રાણીઓ થઈશું.’ એમ બોલતી તેમને કૃષ્ણ કહેતો કે—‘હે ભદ્રાઓ ! તો શ્રીનેમિ પાસે દીક્ષા લઈ લ્યો.’ એમ અનુક્રમે વિવાહ યોગ્ય કન્યાઓને તે દીક્ષા લેવરાવતો હતો. એક વખતે કોઈ રાણીએ પોતાની કેતુમંજરી પુત્રીને કહ્યું—“હે વત્સે ! તને તારો પિતા પૂછે, ત્યારે નિઃશંક થઈને કહેજે કે—‘હે પ્રભો ! મારે દાસી થવું છે, સ્વામિની નથી થવું.” એ રીતે તે વિવાહ યોગ્ય કન્યાને શિખામણ આપીને માતાએ તેને પિતા પાસે મોકલી. ત્યાં પિતાએ પૂર્વવત્ પૂછતાં તેણીએ માતાનું વચન કહ્યું તે સાંભળીને કૃષ્ણને વિચાર થયો કે—‘મારી પુત્રીઓ ભવાટવીમાં ભટકશે અને અપમાન પામશે, તે તો કોઈ રીતે યુક્તજ નથી. માટે હવે માતાની શિખામણ પ્રમાણે બીજી કોઈ ન બોલે તેમ કરું.’ એમ ધારી તર્ક ઉઠાવીને હરિએ વીરા શાળવીને પૂછ્યું—‘તેં કંઈ ઉત્કૃષ્ટ કામ કર્યું છે ?’ તે બોલ્યો—‘ઉત્કૃષ્ટ કામ તો મેં કંઈજ નથી કર્યું.’ એમ બોલતા તેને ફરી કૃષ્ણે કહ્યું—‘તો પણ તું પૂરતો વિચાર કરીને બોલ.’ ત્યારે વીરા શાળવીએ હર્ષ પામીને કહ્યું—“બઢરી (બોરડી) પર રહેલ કાંકિડો પૂર્વે પાષાણ મારીને પૃથ્વી-પર પાડી નાંખ્યો, અને તે મરણ પામ્યો. તથા ચક્રથી પડેલ રેખામાં વહેતું માર્ગનું પાણી મેં ડાળા પગથી દબાવીને અટકાવી દીધું અને તે દૂરથીજ ચાલ્યું ગયું. તેમજ વસપર રહેલા ઘડામાં પેઠેલ અને ગિણગિણાટ કરતી માખીને મે

તેના મુખપર ડાબો હાથ દબને લાંબો વખત પકડી રાખી. ” એમ સાંભળીને કૃષ્ણ રાહ થયો, પછી બીજે દિવસે સલામાં આવીને કેશવે રાત્રીઓની આગળ કહ્યું— ‘ અરે ! પોતાના કુળને અનુચિત એવું આ વીરા શાળવીનું ચરિત્ર છે. ’ એટલે તે બધા સાવધાન મનથી સ્વામિનું દીર્ઘાયુષી થાઓ. ’ એમ બોલતા સાંભળવા લાગ્યા. ત્યારે કૃષ્ણ ફરીથી બોલ્યા—“ જેણે બદરીવનમાં વસતા રક્ષાકુળના આટો-પવાળા નાગને ભૂમિશસ્ત્રથી મારી નાંખ્યો, તે આ શાળવી ક્ષત્રિય, જેણે ચક્રથી ખણુચેલ અને કહુષ જળને વહેતી એવી ગંગાને ડાળા પગથી અટકાવી રાખી, તે આ વણકર ક્ષત્રિય, અને જેણે કલશીપુરમાં વસતી તથા ઘોષ કરતી એવી સેનાને ડાળા હાથથી અટકાવી દીધી, તેજ આ ક્ષત્રિય માટે હે ક્ષત્રિયો ! પુરુષાર્થમાં સારી રીતે પ્રગટ થયેલ અ જમાઈ મને યોગ્યજ છે. ” એમ કહીને હરિએ વીરને કહ્યું—‘ મારી આ કેતુમંજરી પુત્રીને તમે ગ્રહણ કરો. ’ તે તેમ કરવાને ઇચ્છતો ન હતો છતાં કૃષ્ણે બ્રહ્મી ભીષણ થઈને કહ્યું. એટલે વીરે કેતુમંજરીને પરણીને પોતાના ઘરે લઈ ગયો. તેના ઘરે તેણી તો માત્ર પથારીપરજ પડી રહેતી, અને વીરો નિરંતર તેનો દાસ થઈને રહેતો. એક વખતે કેશવે પૂછ્યું—‘ હે વીર ! કેતુમંજરી તારો હુકમ બરાબર બળવે છે ? ’ તે બોલ્યો—‘ હે પ્રભો ! ક્રિકરની જેમ હું તેની આજ્ઞા બરાબર ઉઠાવું છું. ’ ત્યારે કૃષ્ણે તેને કહ્યું—‘ હવે પોતાનું કામ જો તું તેની પાસે જળરાઈથી નહિ કરાવે, તો હું તને કેદબાનામાં નાખીશ. ’ એટલે કૃષ્ણના અભિપ્રાયને બાણી વીરાએ પોતાના ઘરે આવીને કેતુમંજરીને કહ્યું—‘ વચ્ચે માટે પાણુ કર, નિશ્ચિંત થઈને કેમ બેઠી છે ? ’ ત્યારે—‘ કોણી જેવો તું શું મને બાણુતો નથી ? ’ એમ બોલતી તેણીને વીરાએ ક્રોધ લાવીને દોરડીવતી નિઃશંકપણે મારી, એટલે રોતી રોતી કેતુમંજરીએ પિતા પાસે જઈને પોતાનો તે પરાજય કહી બતાવ્યો.

ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું—હે પુત્રી ! સ્વામિની પણાને મૂકીને તે પોતેજ ઠાસીપણું માગી લીધું. ’ તે બોલી—‘ તો તમે મને હજી પણ સ્વામિનીપણું આપો. ’ કેશવે બોલ્યો—‘ અત્યારે તો તું વીરાના તાબામાં છે. મારા તાબામાં નથી. ’ પછી અત્યંત આજીજીથી તેણીએ કહ્યું, ત્યારે કૃષ્ણે વીરાને વારીને ભગવંત પાસે તેણીને દીક્ષા અપાવી.

એક વખતે કૃષ્ણે સમસ્ત મુનિઓને દ્વાદશાવર્ત વાંદણે વાઘા, ત્યારે બીજા રાત્રીઓ નિર્જળ અને ખિન્ન થઈને બેસી રહ્યા. પણ વાસુદેવના અનુસારે કેશવની ભક્તિથી તેની પાછળ વીરાએ પણ બધા સાધુઓને દ્વાદશ વાદણે વાંઘા. પછી કૃષ્ણે સ્વામીને કહ્યું—‘ હે ભગવાન ! ત્રણસો સાઠ સંગ્રામ કરવાથી મને તેવો થાક ન લાગ્યો કે જેવો થાક આ વાંદણાથી લાગ્યો. ’ ત્યારે સર્વજ્ઞ બોલ્યા—હે કેશવ ! તે આજ ઘણું પુણ્ય જીપાળ્ન કર્યું. ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ અને તીર્થંકર નામ કર્મને તે આજે

ઉપાર્જન કર્યું. વળી સાતમી નરક યોગ્ય આયુને ટુંકું કરીને તેં ત્રીજી નરકયોગ્ય આયુ ખાંધ્યું અને પ્રાંતે તું તેને નિકાચિત કરીશ. 'એમ સાલગતાં હર્ષ પાત્રીને કૃષ્ણ બોલ્યા. 'હે નાથ ! હું ફરી વાંદણા આપું કે જેથી પ્રથમની જેમ મૂલથી માફ નરકાયુ તુટી જાય. 'સ્વામી બોલ્યા—'હવે તો તારા દ્રવ્યવાંદણાં થાય, અને ફળ તો ભાવ વાંદણાંથી મળે 'ત્યારે કૃષ્ણે વીરાનુ ફલ પૂછતાં ભગવંતે કહ્યું—'એને કાયકલેશ માત્ર ફળ થયું. કારણકે એ તો તારા અનુસારે વાદે છે 'પછી ભગવંતને વાંદી તેમના વચનને મનમાં ભાવતો કૃષ્ણ પરિવાર સહિત દ્વારકામાં ગયો.

એક વખતે શ્રી નેમિનાથ દેશનામાં અષ્ટમી, ચતુર્દશી વિગેરે પર્વ દિનનુ માહાત્મ્ય વર્ણવતાં કૃષ્ણે અંજલિ જોડી પ્રભુને નમીને વિનંતી કરી કે—'હે સ્વામીન ! રાજ કાર્યમાં વ્યથ હોવાથી બધા પર્વ દિવસોને હું આરાધી શકતો નથી. વર્ષમાં એક ઉત્તમ દિવસ ખતલાવો. 'ભગવાન બોલ્યા—'જે દિવસે તીર્થ કરોના દોઢસો કલ્યાણક થયા છે એવા માગશર મહિનાની અજવાળી એકાદશીનો દિવસ મોટો છે. પૂર્વે પણ સુવૃત શ્રેષ્ઠી વિગેરેએ આરાધેલ છે. 'ત્યારે કેશવે ફરી ભગવંતને પૂછ્યું 'હે જિનેન્દ્ર ! એ સુવૃત શ્રેષ્ઠી કોણ હતો ? 'એટલે પ્રભુએ તે શ્રેષ્ઠીનો બધો સંબંધ ખતાવ્યો અને કૃષ્ણ ચમત્કાર પામ્યો. પછી વિષ્ણુએ પ્રભુને એકાદશી તપનો વિધિ પૂછ્યો. અને ભગવંતે મૌન સહિત ગુણબુદ્ધિ બધો વિધિ કહી ખતાવ્યો. તે સાંભળીને પ્રજા સહિત કૃષ્ણ તે મૌન એકાદશીના મહા પર્વદિનને આરાધવા લાગ્યો.

હવે કૃષ્ણની ઢંઢણા રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ ઢંઢણુ નામે પુત્ર યૌવન પામતાં ઘણી રાજકુમારીઓને પરણ્યો. એકઠા તેણે ભગવંત પાસે ધર્મ સાંભળતા વિરકત બુદ્ધિ થવાથી, પિતાએ દીક્ષા મહોત્સવ કરતાં તેણે દીક્ષા લીધી, ઢંઢણુ પ્રભુની સાથે વિચરવા લાગ્યો, ઘણા સાધુઓને તે માન્ય થઇ પડ્યો એવામાં તેને અંતરાયકર્મ ઉદય આવ્યું જ્યાં જ્યાં તે ગયો, ત્યાં તે ભક્ત પાનાદિક કંઈ પાત્રી ન શક્યો. તેની સાથે જે જે મુનિઓ ગયા, તે પણ ભિક્ષા ન પામ્યા. ત્યારે સાધુઓએ શ્રી નેમિને વિનંતી કરી કે—'હે સ્વામિન ! ત્રણ લોકના નાથ એવા તમારા શિષ્ય અને કૃષ્ણનો પુત્ર ઢંઢણુર્ષિ, મોટા શ્રેષ્ઠી, ધાર્મિક અને ઉદાર જનોથી ભરેલી આ દ્વારકા નગરીમાં ભીક્ષા ને પણ પામતો નથી. તેનું શું કારણ હશે ? ત્યારે પ્રભુ બોલ્યા—'પૂર્વે મગધ દેશમાં ધાન્યપૂરક નામના ગામમાં રાજાનો અધિકારી પરાશર નામે બ્રાહ્મણ હતો. તેણે આશ્ચર્યનો પાસે રાજક્ષેત્રો વાવ્યા. હવે એક વખતે ભોજન આવતા પણ તે બ્રાહ્મણે ખેડુતોને ભોજનને માટે છુટા ન કર્યા. ક્ષુધીત અને તૃષ્ણાતુર તથા થાકેલા તે બળદો અને ખેડુતો પાસે તે વીત્રે ખેતરમાં ફરેક પાસે એકેક આટો વધારે દેવરાવ્યો. તે અંતરાય કર્મ બાધી, મરણ પાત્રી, કેટલોક સંસાર ભમીને આ ઢંઢણુ થયો છે. અત્યારે તે કર્મ તેને ઉદયમાં આવ્યું છે. " તે સાંભળીને સંવેગ પામતા ઢંઢણુર્ષિએ ભગવ તની પાસે—'પરલાબ્ધિથી મળેલ ભિક્ષા

નહિ લઉ, એવો અભીગ્રહ લીધો તે અલાભપરીપહને સહન કરતાં અને અન્યલબ્ધિથી આહાર ન લેતા તેણે કેટલોક કાળ વીતાવ્યો.

એક વખતે સભામાં બેઠેલ વાસુદેવે ભગવંતને પૂછ્યું — ‘હે ભગવાન ! આ મુનિઓમાં કુંકર કરનાર કોણ છે ? સ્વામી બોલ્યા—‘આ બધા મુનિઓ કુંકર કરનારા છે, પણ અલાભ પરીપહને સહન કરનાર ઢંઢણ ઉત્કૃષ્ટ છે, કે જેણે તેમ કરતાં આટલો કાલ વીતાવ્યો, ’ પછી પ્રભુને નમીને હર્ષ પામતા કૃષ્ણે દ્વારકામાં પ્રવેશ કરતા ગોચરીને માટે જતા ઢંઢણર્ષિને જોયા એટલે તરત હાથીપરથી નીચે ઉતરીને અત્યંત ભક્તિથી કેશવે તેને વદન કર્યું. ત્યારે એક શ્રેષ્ઠિએ બેઠેને વિચાર કર્યો આ કોઈ ધન્ય છે કે જેને કૃષ્ણ વદન કરે છે. ’ પછી ગોચરીએ ભમતા ઢંઢણ પણ તેજ શેઠનાં ઘરે ગયા ત્યારે બહુમાનથી તથા અત્યંત ભક્તિથી શ્રેષ્ઠિએ તેને મોઢક બોલારાવ્યા. હવે ઢંઢણે આવી ભગવંતને નમીને વિનતી કરી કે—‘ હે સ્વામિન્ ! મારૂં અંતરાય કર્મ ક્ષીણ થયું કે સ્વલબ્ધિથી હું ભિક્ષા પામ્યો. ’ સ્વામી બોલ્યા— ‘ તારૂં અંતરાય કર્મ ક્ષીણ નથી થયું, પણ આ તો હરિની લબ્ધિ છે, તને હરિએ વાંધો, તેથી ભદ્રકલાવી શ્રેષ્ઠિએ તને પડિલાવ્યો. ’ તે સાંભળી રાંગાદિરહિત તે ઋષિ ‘ આ પરલબ્ધિ છે ’ એમ ધારી તે ભિક્ષાને નિર્જીવ ભૂમિપર પરઠવા લાગ્યા. અને ત્યારે—‘ અહો ! જીવોને પૂર્વે ઉપાર્જેલા કર્મો દુરંત છે. ’ એમ સ્થિર ધ્યાન કરતા અને ભવનું સ્વરૂપ વિચારતા તે ઋષિને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે શ્રી નેમિને પ્રદક્ષિણા દઈ, દેવોએ પૂજિત એવા તે ઢંઢણર્ષિ કેવલીની સભામાં બેઠા.

હવે શ્રીનેમિપ્રભુ શામ, આકર અને નગરાદિક પ્રત્યે વિહાર કરતા એક વખતે પાપાદુર્ગ નગરમાં આવ્યા. ત્યાં લીમ નામે રાજા અને તેની રાજગૃહના રાજા જિતશત્રુ અને કમલારાણીની પુત્રી સરસ્વતી નામે રાણી અત્યંત મૂર્ખ હતી. વંદનને માટે આવેલ તે રાજાએ ભગવંતને પૂછતાં પ્રભુ બોલ્યા—“ પૂર્વભવમાં પદ્મરાજની પદ્મા અને ચંદના નામે બે પત્ની હતી. રાજાએ પદ્માને એક ગાથાનો અર્થ પૂછ્યો, એટલે તેણીએ તે કહી બતાવ્યો. તેના પર પતિનું માન બેઠેને ચંદનાએ ચોપડી (પોથી) બાળી નાખી. તે મરણ પામીને તે કર્મના યોગે આ તારી પત્ની મૂર્ખ થઈ છે. ” એમ સાંભળીને તે બોલી—‘ હે સ્વામિન્ ! આ મારૂં જ્ઞાનાંતરાય કર્મ ક્ષીણ શી રીતે થશે ? ’ પ્રભુ બોલ્યા—‘ જ્ઞાનપત્યમીની આરાધના કરવાથી પછી તેણીએ જ્ઞાનપત્યમી આરાધી અને તેનું જ્ઞાનાંતરાય કર્મ ક્ષીણ થયું.

ત્યારબાદ ત્યાંથી વિચરતા ભગવંત પાછા દ્વારકામાં આવ્યા ત્યાં સ્વામી રહેતે છતે એકવાર અકરમાત્ વૃષ્ટિ થઈ રથનેમિ ગોચરી માટે ભમીને સ્વામી પાસે ચાલ્યા, પણ તે વૃષ્ટિથી એકદમ ભીંજાયેલ રથનેમિ એક યુદ્ધમાં પેઠા. તે વખતે રાજામતી સાંધી પણ ભગવંતને નમીને પાછી ફરી. તેની સહચારી સાંધીએ વૃષ્ટિથી ભય પામીને બધી ચાલી ગઈ, પણ રાજામતી અભણતા તેજ

શુક્રામાં પેઠા. પૂર્વે પેઠેલ રથનેમિને અધકારને લીધે ન જોતી અને ઉપર રહેલ એવી તે રાજમતીએ વસો સૂકવવાને મૂક્યા. તેને વચ્ચરહિત જોઈને કામપીડિત રથનેમિ જોલ્યા—‘હે સુંદરી ! મેં પૂર્વે પણ તારી પ્રાર્થના કરી છે, અત્યારે સંલોગનો અવસર છે.’ તેના સ્વરથી તેને રથનોમ જાણીને તરત પોતાના અગો-પાગ ગોપવીને તે જોલી કુલીન પુરુષોને આવું કદી ન જાણે ! સર્વજ્ઞ ભગવંતનો તું લઘુબ્રાતા અને શિષ્ય છે. તો બને લોકથી વિરુદ્ધ એવી આ બુદ્ધિ તને કેમ સુલ ? હું સર્વજ્ઞની શિષ્યા હોવાથી તારું વાંચિત પૂરીશ નહિ. આવી માત્ર વાંછાથી પણ તું ભવસાગરમાં પડીશ. શાસ્ત્રમાં એવું કહ્યું છે—‘ઐયદ્રવ્યનો વિનાશ કરતા, સાધ્વીનો શીલભંગ કરતા, ઋષિનો ઘાત કરતાં અને જિનશાસનની હીલણ કરતાં પ્રાણી સમ્યક્ત્વરૂપ વૃક્ષના મૂલમાં અગ્નિ નાખે છે.’ અગધકકુળમા ઉત્પન્ન થયેલા સૂર્યો બળતા અગ્નિમાં પેસવાનું કબુલ કરશે, પણ પોતે વમેલ વિષ લોગવવાને તે કદી નહિ ઈચ્છે. અરે અપયશના કામી ! તને ધિક્કાર છે કે તું જીવિ-તના કારણથી વમેલનું પાન કરવાને ઈચ્છે છે. તે કારણથી તને મરણજ કલ્યાણરૂપ છે. હું ઉચ્ચસેન રાજાની પુત્રી અને તું સસુદ્રવિજય રાજાનો પુત્ર, તો અગધક કુલના નાગની જેમ આપણે વમેલ વિષ લોગવવું ન જોઈએ જેથી તું નિશ્ચિત થઈને નિર્મળ ચારિત્રને આચર. મનમથથી પીડિત થઈ જો તું સીતુ વાછા કરીશ, તો વાયુથી હુણાયેલા વૃક્ષની જેમ અસ્થિર બની જઈશ.’ એ પ્રમાણે રાજ-મતીએ પ્રતિજોષેલ તે વારંવાર પશ્ચાતાપમાં તત્પર થઈ, સર્વ લોગજ્ઞાને તણને તીવ્ર વ્રત પાળવા લાગ્યો અને તે દુઃશ્ચરિત્ર પ્રભુ પાસે આલોવી, એક વરસ છઠ્ઠસ્થ રહી શુદ્ધમતિ એવા તે રથનેમિ સુનિશ્ચી કેવલજ્ઞાન પામ્યા.

હવે ભવ્યરૂપ કમલને સૂર્યસમાન ભગવાન અન્યત્ર વિચરીને પુનઃ એકઠા ગિરનાર પર્વતના સહસ્રાબ્રવનમા સમોસર્યા. ત્યારે કેશવે પાલક, શાંખ વિગેરે પુત્રોને કહ્યું—‘અરે ! પ્રભાતે ભગવંતને જે પ્રથમ વાંદશે, તેને હું મન માનતો અશ્વ સોંપીશ.’ તે સાંભળી પ્રભાતે શય્યાથી ઉઠીને ઘરે રહ્યા છતાં શાખકુમારે અત્યંત લાવથી શ્રીનેમિને વાંદ્યા, અને પાલકે મોટી રાત્રે ઉઠી, સારા અશ્વથી ત્યાં જઈ અભવ્ય પણથી હૃદયમા આકોશ પામતા તેણે પ્રભુને દ્રવ્યવદનથી વાંદ્યા. એટલે પાલકે દર્પક-અશ્વ માગતા હરિએ કહ્યું—‘સ્વામી જેને પ્રથમ વદનાર કહેશે, તેને હું અશ્વ આપીશ.’ પછી તરત જઈને કેશવે પ્રભુને પૂછ્યું—‘પ્રથમ તમને કેણે વાંદ્યા ?’ પ્રભુ જોલ્યા—‘પાલકે મને દ્રવ્યથી અને શાંખે લાવથી પ્રથમ વદન કર્યું.’ ‘એટલે શું ?’ એમ કૃષ્ણે પૂછતાં ભગવંત જોલ્યા—‘આ પાલક અભવ્ય છે, અને જાળવતીનો પુત્ર શાંખ તો ભવ્ય ધર્માત્મા છે.’ તે સાંભળીને કોધાયમાન થયેલા કસરિયુ કૃષ્ણે લાવહીન એવા તે પાલક પુત્રને કહાડી મૂક્યો અને શાખને મન માનતો અશ્વ આપીને મહામંડલિક બનાવ્યો.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજય ગણી વિરચિત શ્રી અરિષ્ટનેમિના ચરિત્રમાં અગ્યારમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત.

દ્વાદશ પરિચ્છેદ.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

દ્વારકાહનન-કૃષ્ણવાસુદેવનું અવસાન.

ક વખતે વિનીત્મા કેશવે શ્રી નેમિનાથને નમસ્કાર કરી દેશનાને અંતે અંજલિ ભેડીને પૂછ્યું કે—“ હે પ્રભો ! દ્વારકા, યાદવો અને મારો ક્ષય શી રીતે થશે ? શું કોઈ કારણે ? અન્ય કોઈ કરશે કે પોતે કાલના વશથી થશે ? ” એટલે ભગવાન બોલ્યા—“ શૌર્યપુરની બહાર આશ્રમમાં પરાશર એવા નામે એક તાપસીનો અગ્રેસર હતો. તેણે યમુનાકીપમાં જઈને કોઈ નીચ કુલની કન્યાને સેવી, તેમનો દ્વૈપાયન નામે પુત્ર થયો. યાદવોની સાથે મૈત્રીભાવથી અહીં રહેતા, તે બ્રહ્મચારી પરિવ્રાજકને મદિરામાં અધ બનેલા શાંખાદિક મારશે, તેથી ક્રોધાયમાન થયેલ તે યાદવોની સાથે દ્વારકાને ખાળી નાખશે. તારા ભાઈ જરાકુમારથી તારૂં મરણ થશે. ” ત્યારે બધા યાદવોએ ‘ અરે ! આ કુલાંગાર ’ એમ અંતઃકરણમાં તિરસ્કાર લાવીને જરાકુમારને ભેળો. હવે તે જરાકુમાર ‘ હું વસુદેવનો પુત્ર થઈને શું બ્રાતાનો ઘાત કરનાર થઈશ ? માટે તે બધું ટાળવાને હું પ્રયત્ન કરું ’ એમ ચિંતવતા ઉઠી, શ્રી નેમિને નમી બે ભાથાને ધારણ કરી ધનુષ્યધારી એવા તેણે કેશવની રક્ષાને માટે વનવાસ સ્વીકાર્યો, અને તે દ્વૈપાયન લોકશ્રુતિથી તે પ્રભુનું વચન સાંભળી દ્વારકા અને યાદવોની રક્ષા કરવા વનવાસી થયો. પછી કૃષ્ણસ્વામીને નમી ચિંતાતુર બનીને દ્વારકામાં આવ્યો, અને ‘ આ બધો અનર્થ મઘથી થવાનો છે ’ એમ ધારીને મઘનો અટકાવ કર્યો. કેશવની આજ્ઞાથી પાસેના ગિરનાર પર્વતના કંઠબવનમાં કાઢી ગરી ગુફામાં રહેલ શિલાકુટોમાં પૂર્વે કરેલા મઘ, દ્વારકાના બધા લોકો ધરની ખાળના નીરની જેમ ઉપાડી જઈને નાખ્યા.

હવે સિદ્ધાર્થ નામે બાંધવ સારથિ બળદેવને કહેવા લાગ્યો—‘ આ નગરીની અને યદુકુળની આવી હર્દશા મારાથી કેમ જોવાશે ? માટે મને છુટો કરો કે જેથી હું ભગવંતની પાસે અત્યારેજ મત લઈ લઉં, કાલસેપ મારાથી સહન નહિ થાય.

ત્યારે અથ્થ મુકતાં બલદેવ બોલ્યો—‘હે બ્રાત ! આ શું તું ચોગ્ય બોલે છે ? હે બદ ! વિસર્જન કરવાને અસમર્થ છતાં મેં તને વિસર્જન કર્યો છે, પણ તપ તપી મરણ પામી દેવગતિમા જતાં આ બ્રાતૃસ્નેહને યાદ કરી વિપદમા આવેલા મને તું બોધ આપવા આવ્યો.’ પછી તે કણુલ કરીને સિદ્ધાર્થે સ્વામી પાસે દીક્ષા લીધી, અને છ મહિના હસ્તપ તપી મરણ પામીને તે દેવલોકે ગયો.

હવે અહીં લોકોએ પૂર્વે ગિલાકુંડમાં જે મદિરા નાખી હતી તે નાના પ્રકારના અનેક વૃક્ષોના પુષ્પો પડવાથી બહુજ સ્વાદિષ્ટ બની ગઈ. એવામા વૈશાખ મહિને શાંબકુમારના કોઈ પુરૂષ ભગતો ભગતો ત્યાં ગયો. તરફને લીધે તે મદિરા જોઈને તેનું પીધી, અને હર્ષ પામતા તે મદિરાથી મસક બરીને તે શાંબના ઘરે ગયો, તે ભેટ તેને આપી. એટલે હર્ષ ઉપજાવે એવી તે મદિરાને જોના હર્ષ પામતાં શાંબે તેનું ખુબ પાન કરીને કહ્યું—‘હે ભદ્ર ! તને આ ક્યાં હાથ લાગી ?’ તેણે તેનું સ્થાન બતાવ્યું. પછી બીજે દિવસે મદોન્મત્ત કુમારોની સાથે શાંબ કાદંબરી ગુફામાં ગયો ત્યાં કાદંબરીગુફાના ચોગથી કાદંબરી નામની તે મદિરાને વૃષાતુરજે મનદીને જોઈને હર્ષ પામે તેમ તે પ્રસાદ પામ્યો, અને કુલેલા વૃક્ષોના વનમાં મદિરા પીવાને માટે એક સ્થાન બનાવી નાકરો પાસે મદિરા મગાવીને શાંબે મિત્રો, ભાઈઓ અને કાકાઓ સહિત તેનું પાન કર્યું. ચિરકાલથી પ્રાપ્ત થયેલ, બહુ જુની. આગ દ્રવ્યોથી મિશ્ર થયેલ એવી તે મદિરાને પીતા તેઓ તૃપ્તિ ન પામ્યા પછી મદ્યપાનથી અંધ બનેલા અને કીડા કરતા તે કુમારોએ આગળ તે પર્વતને આશ્રીને રહેલ તથા ધ્યાનસ્થ એવા દંપત્યનરૂપિને જોયો. ત્યારે શાંબે પોતાના સંબંધીઓને કહ્યું કે—‘આ મારા નગરી અને કુલનો નાશ કરનાર છે, માટે એને મારો. જો એને મારી નાખીશું તો પછી શી રીતે એ નાશ કરશે ? આથી કુપિત થયેલા તે બધા પાપાણુ, પાદપ્રકાર, લપડાક અને સુદિવાતથી વારંવાર તેને મારવા લાગ્યા. તેને પૃથ્વી પીઠપર પાડી, મરણતોલ કરીને તે ઠારકામા ગયા, અને પોતપોતાના ઘરમાં પેઠા. તે બધું અર પુરૂષો મારફતે કૃષ્ણે જાણી લીધું. તે જાણતા બહુ ખેદ પામી મનમાં ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘અહો ! કુલનો અંત આજનાર આ કુમારોની દુર્દાતતા !’ પછી સમસહિત કેશવ દંપત્યન પાસે ગયો, ત્યાં ક્રોધથી જેના નેત્ર રક્ત છે, એવા દષ્ટિવિષ સર્પ સમાન તે દંપત્યનને તેણે દીઠો, અને મદોન્મત્ત હાથીને જેમ મહાવત તેમ મહાભયંકર તે ત્રિદંડીને કૃષ્ણ શાંત પાડવા લાગ્યો—‘હે તાપસાગ્રેસર ! ક્રોધ એજ મહાવેરી છે, જે જીવોને માત્ર આજ ભવમાં હુઝ આપતો નથી, પણ પછી લાગે જન્મ સુધી પણ તે હુઝ આપે છે. મદ્યપાનથી અંધ બનેલા અને અજ્ઞાની એવા મારા પુત્રોએ જે તમારો અપગ્રહ કર્યો, હે મહર્ષ ! તે ક્ષમા કરો. તમોને અમર યુક્ત નથી.’ એમ

કેશવે કહ્યા છતાં તે ત્રિદંડી શાંત ન થયો, અને બોલ્યો કે—‘ હે કૃષ્ણ ! તારા આ શામ (ઠંડા) વચનથી મર્યું, તારા પુત્રોએ મને મારતાં લોકો સહિત દ્વારકાને બાળવાનું મેં નિયાણું કર્યું છે અહીં તમે બે વિના બીજો કોઈ છુટી શકે તેમ નથી. પછી રામે કેશવને અટકાવ્યો—‘ હે બાંધવ ! આ પરિત્રાજકને હવે વૃથા મનાવો નહિ. આ અધર્મશિરોમણિ લાગે છે હાથ, પગ અને નાક—એ ત્રણ બેના વાંકા હોય, હોઠ, દાંત અતે નાક—એ ત્રણ બેના ચ્યૂલ હોય, લોચન બેના વિલક્ષણ હોય, અને અંગોપાંગ બેના હીન હોય એવા પુરુષો કદીપણ શાત થતા નથી માટે હે બ્રાત ! એને સુકુમાલ વચન કહ્યા છતાં પણ બે બનવાનું છે, તે કોઈ રીતે ટળનાર નથી. સર્વજનું બોલવું અન્યથા કદી થતું નથી. ’ પછી શોકાતુર કેશવ પોતાના ઘરે ગયો, અને દ્વૈપાયનનું નિયાણું નગરીમાં પ્રગટ થયું. બીજે દિવસે પટહ વગડાવતાં તેમાં લોકોને એવું જણાવી દીધું કે—‘ હે લોકો ! તમે વિશેષથી ધર્મમાં તપ્ત થાઓ. ’ ત્યારે બધા લોકો તે પ્રમાણે કરવા લાગ્યા હવે ભગવાન પણ દેવતાચલપર સમોસર્થા ત્યાં જઈ, વંદન કરી કૃષ્ણે જગતને મહા મોહરૂપ નિદ્રાના અંધકારને દૂર કરવામાં સૂર્યની પ્રભા સમાન દેશના સાંભળી. તે ધર્મ—દેશના સાંભળીને પ્રદુન્ન, શાંભ, નિષધ, ઉત્સુક, સારણ વિગેરે કેટલાક ચંદુકુમારોએ દીક્ષા લીધી. તથા સત્યભામા, રૂઝિમણી, બંબવતી વિગેરે યાદવોની ઘણી સ્ત્રીઓએ વૈરાગ્ય પામી સ્ત્રાગી પાસે દીક્ષા સ્વીકારી. પછી કૃષ્ણે પૂછતાં પ્રભુ બોલ્યા—‘ દ્વૈપાયન બારમે વરસે આ દ્વારકાને બાળશે. ’ ત્યારે કેશવે વિચાર્યું કે—‘ સમુદ્રવિજ્યાદિ ધન્ય છે કે જેમણે અગાઉથી દીક્ષા લઈ લીધી. રાત્ર્યમાં લુપ્થ અને દીક્ષારહિત એવા મને ધિક્કાર હો. ’ તેનો આશ્રય ભણીને ભગવંત બોલ્યા—‘ હે કેશવ ! વાસુદેવો કદી દીક્ષા લેતા નથી. લીધી નથી અને લેશે પણ નહિ. કારણ કે તેઓ નિદાનથી વજની અર્ગલા જેવા બનેલ હોવાથી અવશ્ય અધોગતિમાં જ જાય છે. તું ત્રીજી વાલુકાપ્રભા નરકે જવાનો છે ’ તે સાંભળીને કેશવ અત્યંત આકુલ થઈ ગયો એટલે સર્વજન પ્રભુ ફરી બોલ્યા—“ હે હરે ! તું ખેદ ન કર. કારણ કે ત્યાંથી નીકળીને મનુષ્ય થઈશ. ત્યાંથી મરણ પામીને વૈમાનિક દેવ થઈશ, અને ત્યાંથી ઉત્સર્જિણી કાલ આવતા વૈતાલપર્વતની પાસે પુઢા નામે દેશમાં ગંગાદ્વાર નગરમાં જિતશત્રુ રાજાનો પુત્ર અમમ નામે બારમો તીર્થંકર થઈશ અને બલદેવ બ્રહ્મદેવલોકો જશે, ત્યાંથી ચવીને મનુષ્ય થશે, ત્યાંથી દેવગતિમાં જશે, ત્યાંથી ચવીને આ ભરતશ્વેત્રમાં પુરૂષ થશે. હે કેશવ ! અમમ તીર્થંકર એવા તારા તીર્થમાં તે મોક્ષે જશે. ” એમ કહીને શ્રીનેમિ વિહાર કરતા અન્યત્ર ચાલ્યા ગયા; અને તીર્થંકર પદની પ્રાપ્તિને સાંભળવાથી હર્ષ પામેલ કૃષ્ણ પણ પ્રભુને નમીને દ્વારકામાં ગયો ત્યાં હરિએ ફરીને નગરીમાં તેજ પ્રમાણે ગ્રાપણા કરાવી અને તેથી બધા લોકો વિશેષે ધર્મમાં તપ્ત થયા

હવે દ્રૈપાયન મરણ પામીને અગ્નિકુમારમા ઉત્પન્ન થયો, તે પૂર્વ વૈરને સંભારીને દારકામાં આવ્યો, પરંતુ ત્યાં તે અસુરે બધા લોકોને ચતુર્થ (એક ઉપવાસ), પક્ષ, અને અષ્ટમાદિ તપમાં રક્ત અને દેવપૂજામાં તમર થયેલા દીઠા તેથી ધર્મના પ્રભાવથી ઉપદ્રવ કરવાને અસમર્થ એવો તે દુષ્ટમતિ છિદ્રોને જોતો અગ્યાર વરસ ત્યાં રહ્યો. હવે બારસું વરસ જેસતાં લોકો વિચારવા લાગ્યા કે—‘આ તપથી દ્રૈપાયન બ્રહ્મ થયો અને જીતાયો માટે આપણે સુખે કીડા કરીએ.’ એટલે તે ઈચ્છાનુસાર રમવા લાગ્યા, મદ્યપાન સહિત માસ ખાવા લાગ્યા. ત્યારે છિદ્ર જોનાર દ્રૈપાયનને વખત મળ્યો, પછી દારકામાં કદપાંત કાલના ઉમાત સમાન અને ચમત્કારને દેખાડનારા ઉમાત પ્રગટ થયા, ઉલ્કાપાત પડ્યા, નિર્ધાત (ગડ-ગડાટ) થયા, પૃથ્વી કંપવા લાગી, ગ્રહો ધૂમકેતુ કરતાં પણ અધિક ધૂમ છોડવા લાગ્યા, છિદ્ર સહિત સૂર્યમંડળ અંગારાની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યું, ચંદ્ર-સૂર્યને અકસ્માત્ ગ્રહણ થયું, મકાનોમાં રહેલી બનાવટી પૂતળીઓ ઉંચેથી હાસ્ય કરવા લાગી, ચિત્રમાં આજેએલા દેવો બ્રશુટી ચડાવીને હસવા લાગ્યા, તે નગરીમાં શીયાળ પ્રમુખ વિકાળ માંસાહારી પશુઓ ફરવા લાગ્યા, અને તે દ્રૈપાયન અસુર શાકિની, બૂત, પ્રેત, વૈતાલ વિગેરે સહિત ભમવા લાગ્યો. તથા નગરજનોએ સ્વપ્નમાં પોતાને રક્ત વસ્ત્રથી ઢાંકેલ, કાઢવમા મગ્ન તથા દક્ષિણ તરફ ખેંચાતા જોયા, બળદેવ અને વાસુદેવના હલ, ચક્રાદિક રત્નો બધા નાશ પામ્યા. પછી દ્રૈપાયન અસુરે સંવર્તક વાયુ વિકુળ્યો, તે વાયુ ચોતરફથી તૃણ-કાષ્ઠાદિકને નગરીમાં ઉપાડી આવ્યો, તથા ચારે દિશામાં ભાગતા લોકોને પણ લાવી લાવીને નગરીમાં નાખ્યા. તે વાયુથી આઠે દિશામાં ઉખડી ગયેલા વૃક્ષો અને તૃણ-કાષ્ઠાદિકથી સમસ્ત દારકા પૂરાઈ ગઈ. પછી સાઠ કુલકોટિ બહારના અને બહોતેર કુલકોટિ અંદરના, એમ બધાને દારકામાં ભેગા કરીને તે અસુરે આગ લગાડી કદપાંતકાલના વાયુથી ઉછળેલ અગ્નિ સમાન, અત્યંત નિખિઠ ધૂમસમૂહથી જગતને પણ અધ બનાવતો તે અગ્નિ ધગધગતો બળવા લાગ્યો. ત્યારે એક પગલું પણ જવાને અસમર્થ, બાળકથી વૃદ્ધ સુધી બધા પૌર લોકો બધે પરસ્પર બધાયા હોય તેમ એક બીજાને મળીને ચોટી રહ્યા. એટલે રામ સહિત ગોવિંદે વસુદેવ, દેવકી, અને રોહિણીને અગ્નિથી બચાવવાને રથમાં બેસારી, પરંતુ મંત્રવાદીએ થંભેલા સર્પોની જેમ ત્યાં તે અસુરે થંભેલા તે અશ્વો અને બળદો એક પગલું પણ આગળ ચાલી ન શક્યા. ત્યારે વાસુદેવ અને બળદેવ પોતે તે રથને ખેંચવા લાગ્યા, પરંતુ તત્કાલ તે રથના બે પૈકાં વૃક્ષની ડાળીની જેમ તડતડાટ દઈને ભાગી પડ્યા તથાપિ તે બંને—‘હા રામ ! હા કૈશવ ! અમને બચાવ બચાવ’ એવા વસુદેવાદિકના આક્રોધો સાંભળતાં મનમાં દીન થતા તે રથને પોતાના સામર્થ્યથી નગરીના દ્વાર સુધી લઈ ગયા. એટલે તે અસુરે દ્વારના કપાટ તરતજ બંધ કરી દીધા,

તેથી રામે પોતાના પગની એડીના પ્રહારથી માટીના ઠીંકરાની જેમ તે બને કપા-
ટને લાંગી નાખ્યા, તોપણ જાણે પૃથ્વીએ ગળ્યો હોય તેમ તે રથ જહાર ન
નીકળ્યો. પછી તે દ્વૈપાયન દેવે રામ-કેશવને કહ્યું—‘ અરે ! આ તમારો મોહ
કેવો ? અહો ! મેં તમને પ્રથમથીજ કહ્યું છે કે તમારા બે શિવાય અહીંથી કોઈ
છુટી શકશે નહીં, કારણકે મેં તપતું વેચાણ કર્યું. ’ પછી તે બનેને વડિલો કહેવા
લાગ્યા—‘ હે વત્સો ! તમે બને ચાલ્યા જાઓ, તમે બને જીવતા હશે, તો બધા
ચાલે જીવતાજ છે. અમારા માટે તમે સંપૂર્ણ બળ વાપર્યું, પણ બલવતી
આ લવિતવ્યતાજ દુર્લભ છે. નિર્ભાગી અમે શ્રીનેમિ પાસે દીક્ષા ન લીધી, એ-
ટલે હવે આને સ્વકર્મનું ફલ લોગવીશું. ’ એમ કહ્યા છતાં પણ જ્યારે બલભદ્ર
અને કેશવ ગયા નહિ, ત્યારે વસુદેવ, દેવકી અને રાહિણી કહેવા લાગ્યા—“ હવે
પછી અમારે ત્રિજગતના શુદ્ધ એવા શ્રીનેમિનાથ એજ શરણ છે. અત્યારે અમે
ચતુર્વિધ આહારનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું. અરિહંત, સિદ્ધ, સાધુઅને આર્હત ધર્મ-શર-
ણાભિલાષી એવા અમે એ ચારેના શરણે પ્રાપ્ત થયા છીએ અમે કોઈના નથી
અને અમારો કોઈ નથી. ” એ રીતે પોતે આરાધના કરીને નમસ્કારમાં તત્પર થયા.
પછી તેમના પર પણ દ્વૈપાયન સુરે મેઘની જેમ અગ્નિ વરસાવ્યો, એટલે વસુદેવ-
દિ ત્રણે મરણ પામીને સ્વર્ગે ગયા.

હવે મહાહ. ખાતુર એવા રામ અને કેશવ નગરની જહાર જીર્ણોદ્ધાનમાં
ગયા તે બને ત્યાં રહેતાં બળતી પોતાની નગરીને જોવા લાગ્યા. માણિક્યની
લીતો પાષાણના કટકાની જેમ ચૂર્ણ થવા લાગી, ગોશીર્ષચંદનના મનોહર થાંભલા
પલાલની જેમ લસમ થવા લાગ્યા, કિલ્લાના કાંગરા તડાક શબ્દ કરતા તુટવા લાગ્યા,
મકનોના મજલા અવાજ સાથે પડવા લાગ્યા, સસુદ્રમા જેમ જળ તેમ ત્યા
જવાળાઓનો અંતર ન રહ્યો, કદપાંતકાલના એક સાગરની જેમ બધું એકાનલરૂપ
થઈ ગયું, જવાળામુખ હાથવતી જાણે અગ્નિ નાચતો હોય, શબ્દોથી જાણે ગાજતો
હોય, તથા ધૂમના મિથથી ધીવર (મચ્છીમાર) ની જેમ પૌરૂષ મત્સ્યો ઉપર
તેણે જાળ નાખી.

હવે હરિ રામને કહેવા લાગ્યા—‘ અરે ! ધિક્કાર છે ! કે નપુંસકની જેમ
અત્યારે તટસ્થ રહીને હું બળતી પોતાની નગરીને જોઈ રહ્યો છું. જેમ અત્યારે
નગરીનું રક્ષણ કરવાને હું સમર્થ નથી, તેમ જોવાને પણ સમર્થ નથી. માટે
હે આર્થ ! કહે, આપણે ક્યા જઈએ ? અત્યારે તો બધું આપણાથી વિરુદ્ધ છે. ’
ત્યારે બલભદ્ર બોલ્યા—‘ આપણા મિત્રો સબધી અને લાઈ એવા પાડવો છે.
માટે આપણે બને તેમના ઘરે જઈએ. ’ કૃષ્ણ બોલ્યો—‘ તે વખતે મેં તેમને
દેશપાર કર્યા હતા, તો પોતે કરેલ અપકારથી લલિજત એવા આપણે તેમના ઘરે
કેમ જઈશું ? ’ રામ બોલ્યા—‘ સંતજનો પોતાના મનમાં સદા ઉપકારને ધારણ

કરે છે, પરંતુ કુસ્વમની જેમ અપકારને કદી સંભારતા પણ નથી. અનેક પ્રકારે સત્કાર પામેલા તે પાંડવો કૃતજ છે, તેઓ આપણો સત્કાર જરૂર કરશે. માટે ખાંધવ ! બીજો વિચાર ન કર. 'એમ રામે કહેતાં કેશવ પાંડવોની પાંડુ મથુરા નગરી તરફ અગ્નિપ્રુણે ચાલ્યો.

હવે નગરી બળતી હતી, ત્યારે રામનો પુત્ર, ચરમ શરીરી એવો કુબ્જવારકે ઘરપર ચડીને હાથ ઉચે કરીને બોલ્યા—‘ અત્યારે હું શ્રી નેમિનાથનો શિષ્ય છું. પૂર્વે ભગવતે મને ચરમ શરીરી અને મોક્ષગામી કહેલ છે. જો જિનાસા પ્રમાણુ હોય, તો અગ્નિ મને કેમ બાળે છે ? ’ એમ કહેતાજ જાંભૂકદેવો તેને ઉપાડીને પ્રભુ પાસે લઈ ગયા. તે વખતે શ્રી નેમિ પશ્ચવ દેશમાં સંમોસર્યા, ત્યા પુણ્યાત્મા કુબ્જવારકે દીક્ષા લીધી. પૂર્વે દીક્ષા ન લીધેલ એવી રામ અને કેશવાદિની સ્ત્રીઓ શ્રીનેમિને સંભારતી અનશનપૂર્વક મરણુ પામી, અને સાઠ તથા બહોંતેર કુલકોટિ બળી ગયા. એ રીતે તે નગરી છ મહિના સુધી બળી અને પછી સમુદ્રે તેને પલાળી.

હવે રસ્તે ચાલતાં કેશવ અતુલમે હસ્તિકદંપ નગરમાં આવ્યા. ત્યાં ક્ષુધાની પીડા થતાં તેણે રામને કહ્યું એટલે બલભદ્રે તેને કહ્યું—‘ હે બ્રાત ! તારી ખાતર લોજન લેવાને હું આ નગરમાં જાઉં છું. તું અહીં સાવધાન થઈને રહેજે. જો અહીં મને કોઈ રીતે કષ્ટ થશે, તો હું સિંહનાદ કરીશ. તે સાંભળીને તું આવજે. ’ એમ કહીને રામ તે નગરમાં પેઠા. ‘ આ દેવતા જેવો કોણુ છે ? ’ એમ આશ્ચર્યથી નગરજનોએ તેને જોયો. પછી—‘ દ્વારકા અગ્નિથી બળી ગઈ, ત્યાંથી નીકળીને આ રામ અહીં આવ્યા છે. ’ એ રીતે વિચારજન્ય વાત લોકોમાં પ્રગટ થઈ. રામે પોતાની મુદ્રિકાને બદલે કંઠોઈ પાસેથી વિવિધ પક્વાન અને મધ વેચનાર પાસેથી કડા (કટક) ને બદલે મધ લીધું. તે લઈને બલભદ્ર દરવાજા પાસે આવ્યા, તેવામાં તેને જોઈને વિસ્મય પામેલા સીપાઈઓ રાજ પાસે ગયા. તે નગરમાં ધૃતરાષ્ટ્રનો પુત્ર, કે જેને કૃષ્ણના સેવક પાંડવોએ પૂર્વે માત્ર હણ્યા વિના મૂકેલ એવો અચ્છદંત નામે રાજ હતો. તે આરક્ષકોએ તેને કહ્યું—‘ હે સ્વામિન ! તમારા નગરમાં કોઈ પુરૂષે મહા કીમતિ મુદ્રિકા અને કટક (કડુ) આપીને ચોરની જેમ અત્યારે મધ=લોજન લીધું છે, સ્વરૂપમા તે રામ સમાન છે અને અત્યારેજ તે નગર બહાર નીકળે છે. તે ચોર હોય કે બલદેવ હોય, પણ હવે અમે કહેનારાનો અપરાધ નથી. ’ એમ સાંભળી પોતાના શત્રુનો પક્ષપાત કરનાર તે બલભદ્રને હણવાને તે અચ્છદ ત રાજ તત્કાલ કટકસહિત આવ્યો અને દરવાજાના એ કપાટને બંધ કરીને આગળી (અર્ગલા) દઈ દીધી. એટલે બલદેવ પણ ભક્તપાન મૂકીને ગજસ્તંભ ઉભેડી સિંહનાદ કરીને સર્વ તે શત્રુસૈન્યને હણવા લાગ્યો. સિંહનાદ સાંભળીને કેશવ પણ દોડ્યો, અને પગની એડીના પ્રહારથી દરવાજાના

બંને કપાટ ફાંગીને સસુદ્રમાં જેમ વડ વાનલ તેમ કૃષ્ણ તે નગરમાં પેઠા, અને તે અર્ગલાને લેતા હરિએ તે ઘણા સૈન્યોને માર્યા. પછી વશ થયેલ અચ્છદંતને તેણે કહ્યું—‘હજી પણ અમારું ભુજબલ ક્યાં ગયું નથી, પુરૂષના શરીરના મલ સમાન એવી લક્ષ્મી માત્ર ગઈ છે, તો પણ શું થઈ ગયું ? માટે અરે નૃપાધમ ! તેં શું કર્યું ? હવે અમારા પ્રસાદથી પોતાનું રાજ્ય ચિરકાલ નિશ્ચલ રીતે લોગવ. અપરાધી છતાં તને અમે સુક્રત કરીએ છીએ. ’ એમ કહી પગે પડેલ તેને છોડી મૂકી નગરની બહાર ઉદ્યાનમાં જઈને તે બંનેએ લોભન કર્યું.

પછી દક્ષિણ દિશા તરફ ચાલતાં તં બંને કૌશાંબ વનમાં આવ્યા, અને ત્યાં મધપાનથી, લવણ સહિતના લોભનથી, ઉષ્ણ કાલના વશથી, થાક લાગવાથી, શોકથી, અથવા તો વધારે શુ કહેવું ? પુરૂષ ક્ષીણ થવાથી કેશવને તીવ્ર તૃષા લાગી. ત્યારે કૃષ્ણે બલભદ્રને કહ્યું—‘બ્રાત ! તરસથી તાળવું સુકાય છે. તેથી વૃક્ષોની છાયાથી વ્યાસ છતાં આ વનમાં ચાલવાને હું સમર્થ નથી. ’ બલભદ્ર બોલ્યા—‘હે બાંધવ ! પાણી લાવવાને હું જઈશ, પણ આ વૃક્ષ નીચે વિસામે બાતાં તું સાવધાન થઈને રહેજે. ’ ત્યારે દીંચણ ઉપર પોતાનો પગ મૂકી અને પીત (પીળા) વસ્ત્રથી શરીર ઢાંકીને માર્ગના વૃક્ષ નીચે હરિ સુતા અને તેને નિદ્રા આવી ગઈ. જળ લાવવા જતાં રામે ફરી તેને કહ્યું—‘હે પ્રાણવદલ ! બ્યાં સુધી હું પાણી લાવું, ત્યાં સુધી તું ક્ષણવાર સાવધાન રહેજે. ’ પછી ઉંચે સુખ કરીને ફરી બલદેવ બોલ્યા—‘હે વનદેવ-તાઓ ! ગુણે વૃદ્ધ મારો લઘુ બ્રાતા તમારા શરણે છે. માટે વિશ્વવદલ એવા એનું તમારેજ રક્ષણ કરવું. ’ એમ કહીને તે પાણી લાવવાને આદ્યો. એવામાં તે વખતે ધનુષ્યને ધારણ કરનાર, વ્યાઘ્રચર્મના વસ્ત્રને પહેરનાર, લાંબા કેશવાળો અને કર્મથી ખેંચાયેલો એવો જરા કુમાર શિકારી ત્યાં આવ્યો ત્યાં શિકાર પાછળ ભ્રમતાં તેણે તે પ્રમાણે સુતેલ કૃષ્ણને જોયા, અને મૃગની બુદ્ધિથી તેને પગમાં તીક્ષ્ણ બાણ માર્યું, ત્યારે કેશવ એકદમ ઉડીને બોલ્યા—‘અરે ! અપરાધવિના છળથી બોલાવ્યા વિના મને પગમાં બાણ કેણે માર્યું ? ક્યાંક પણ મેં જ્ઞાતિ અને નામ બદ્યા શિવાય કોઈને માર્યો નથી, તો તમે પણ તમારું ગોત્ર અને નામ કહો ’ એટલે વૃક્ષના આતરે રહેલ તે ચક્રિત થઈને બોલ્યો—‘ચક્રવંશરૂપ સસુદ્રમાં ચંદ્રમા સમાન, એવા વસુદેવ રાજાની જરા રાણીથી ઉત્તન્ન થયેલ જરા કુમાર નામે હું રામ—કેશવનો મોટો ભાઈ છું. શ્રીનેમિતું વચન સાંભળીને કૃષ્ણની રક્ષાને માટે હું અહીં આવ્યો છું. આ સ્થાને રહેતાં મને આજ બાર વરસ વીતી ગયા, પરંતુ અહીં કોઈવાર મેં મનુષ્યને જોયો નથી, અને તું એ પ્રમાણે બોલે છે, તો તું કોણ છે ? ’ કૃષ્ણ બોલ્યા—‘હે પુરૂષ વ્યાઘ્ર ! આવ, હું તેજ તારો બ્રાતા કૃષ્ણ છું, કે જેને માટે તું વનવાસી થયો. હે બાંધવ ! બાર

વરસને તારે પ્રયાસ વૃથા થયો. દિગ્મૂઢતાથી લાંબો ઓળંગેલ માર્ગ જેમ મુસાફરને વૃથા થાય છે તેમ. ” તે સાંભળતાં—‘ શુ અહીં આ કૃષ્ણ ? ’ એમ બોલતો જરા કુમાર એકદમ ત્યાં આવ્યો, અને કૃષ્ણને બેઠાં મૂકી ખાઈને જમીનપર પડ્યો. મહાકળે સજા પામતા કર્ણ સ્વરે રૂદન કરતાં તેણે હરિને પૂછ્યું—‘ હા ! હા ! બ્રાત ! આ શુ ? અહીં તારૂં આગમન કેવું ? શુ દ્વારકા બળી ગઈ ? શુ યાદવોનો નાશ થયો ? તારી આ અવસ્થાથી શ્રીનેમિની બધી વાણી સત્ય થઈ લાગે છે. ’ ત્યારે કૃષ્ણે બધો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એટલે જરા કુમાર ફરી અત્યંત રૂદન કરતા બોલ્યો—“ હા ! અહીં આવેલ બ્રાતાને શુ મેં આ ઉચિત કયું ? હૃદયમાં મગ્ન, બ્રાતાઓનું વાત્સલ્ય કરનાર એવા તને હણતા મને નરક—પૃથ્વીમા પણ કયાં સ્થાન મળશે ? તારા રક્ષણની ભુદ્ધિથી મેં વનવાસ સ્વીકાર્યો, પરંતુ હું બચતો નથી કે વિધાતાએ તારી સમક્ષ આ સ્થાનમા પણ મને યમસદૃશ બનાવી રાખ્યો છે પૃથ્વી ! માર્ગ આપ કે જેથી હું આજ શરીરે આજે તે નરક—પૃથ્વીમા જઈ હવે પછી અહીં રહેવું, તે નરક કરતાં પણ વધારે દુઃખદાયી છે. કારણ કે સર્વ દુઃખો કરતાં મોટામા મોટું બ્રાતૃહત્યાનું દુઃખ મને પ્રાપ્ત થયું. હું વસુદેવનો પુત્ર અને તારો બ્રાતા શા માટે થયો ? અથવા તો હું મનુષ્ય પણ શા માટે થયો ? કે જે મેં આવું કર્મ કયું. શ્રીનેમિનું વચન સાંભળીને તેજ વખતે હું મરણ કેમ ન પામ્યો ? હે હરે ! તું હયાત હોય તો મારા જેવા સામાન્ય માણસના મરણથી શુ ઓછું થવાનું હતું ? ” ત્યારે ગોવિંદ બોલ્યા—“ હે બ્રાત ! હવે શોક કરવાથી તને શુ વળવાનું છે ? તું કે હું ભવિતવ્યતાને ઓળંગી શકતા નથી. યાદવોમાંથી તું જ એક બાકી છે, માટે ચિરંજીવ હવે તું અહીંથી એકદમ ચાલ્યો જા. નહિ તો મારા વધના ક્રોધથી રામ તને મારી નાખશે. મારા કૌસ્તુભ રત્નની નિશાની લઈને તું પાંડવો પાસે જા ત્યાં બધો વૃત્તાંત કહે જે તે તને સહાય આપશે. વળી તારે એવી રીતે વિપરીત પગે જવું કે તારા પગ પાછળ આવનાર રામને તું તરત મળી ન શકે. પૂર્વે ઐશ્વર્યશ્રુક્ત મેં મોકલવા વિગેરેથી ખેદ પમાડેલા તે પાંડવોને તથા બીજા બધાને મારા વચનથી તું ખમાવજે. ” એ પ્રમાણે કૃષ્ણે વારંવાર કહેતા તે જરાકુમાર કૌસ્તુભ લઈ અને કૃષ્ણના પગમાંથી બાણ ખેંચીને ચાલ્યો ગયો.

હવે તે જરાકુમાર ગયે છતે પગની વેદનાથી પીડાયેલ ગોવિંદ ઉત્તર દિશાની સન્મુખ અંજલિ બેસીને કહેવા લાગ્યો કે—‘ અરિહંત, સિદ્ધ, આત્માર્થ, ઉપાધ્યાય અને સાધુ—એ સર્વને મારા ત્રિવિધ નમસ્કાર હો. વૃક્ષના સ્વામી ભગવંતશ્રી અરિષ્ટનેમિને નમસ્કાર થાઓ, કે જે જિનેદ્રે અમ પાપીઓને તણને પોતે પૃથ્વીપર તીર્થ પ્રવર્તાવ્યું. ’ એમ કહી ઘાસના સથારાપર રહી, ઢીચણ ઉપર પગ મૂકી અને તેને વચ્ચેથી ઢાકીને કેશવ પાછો ચિતવવા લાગ્યો—“ તે નેમિનાથ

ભગવાન ધન્ય છે, વરહતાદિ તે ગણધરો ધન્ય છે, પ્રદ્યુમ્ન, શાંભ પ્રમુખ કુમારો ધન્ય છે, અને સત્યભામા, રૂકિમણી વિગેરે મારી સ્ત્રીઓ ધન્ય છે, કે જેમણે સંસાર-વાસના કારણરૂપ ઘરવાસનો ત્યાગ કરીને દીક્ષા ગ્રહણ કરી વિઠંબનાને પામનાર એવા મને ધિક્કાર છે. ”

એ પ્રમાણે વિચારતા એવા તે કૃષ્ણના અગ બધા તુટવા લાગ્યા બાણે યમનોન્મ્રા તા હોય એવા પ્રબલ વાયુનો કોપ થયો હવે તૃષા, શોક, વાયુ અને ઘાતથી પીડિત થયેલ અને તત્કાલ વિવેકથી બ્રહ્મ થતા કૃષ્ણે ફરી ચિંતન્યું કે પૂર્વે કોઈ મનુષ્યો કે દેવોએ જન્મથી મને કદી પરાભવ પમાડ્યો નહોતો, તો મને દ્વેપાત્રન અસુરે પ્રથમ કેવી દશાને પમાડ્યો 'એટલું થયા છતાં જો હું તેને જોવા પામું, તો હું પોતે ઉઠીને તેનો અંત લાવું. તે મારો આગળ શુ માત્ર છે ! તેનું રક્ષણ કરવાને કોણ સમર્થ છે ! ' એમ ક્ષણવાર રોદ્રધ્યાન પામી, એક હજાર વરસનું આયુ પૂર્ણ કરી, મરણ પામીને કૃષ્ણ નિકાચિત કર્મયોગે પૂર્વે ઉપાર્જીત ત્રીજી નરક પૃથ્વીને પામ્યા. સોળ વરસ કુમારાવસ્થામાં, છપન વરસ મંડલિકપદે, આઠ વરસ દિગ્વિજયમાં, અને નવસો વીશ (૯૨૦) વરસ વાસુદેવના પદે—એ રોતે કેશવના હજાર વરસના આયુષ્યનું પ્રમાણ સમજવું.

જે આ ભરતક્ષેત્રમાં અનાગત ચોવીશીમા અમમ નામે તીર્થ કર થશે. જેને ઇંદ્રો નમ્યા છે એવા તે કૃષ્ણના જીવને મારા નિત્ય નમસ્કાર થાઓ.

એ પ્રમાણે શ્રી ગુણવિજય ગણિ વિરચિત શ્રી અરિષ્ટ
નેમિના ચરિત્રમાં બારમો પરિચ્છેદ
સમાપ્ત થયો.

ત્રયોદશ પરિચ્છેદ.

—❀❀❀—

પ્રકરણ ૨૦ મું.

બળદેવજીનું આગ્રિ ગૃહણ-શ્રી નેમિનાથ પ્રભુનું મોક્ષગમન.

વં બલભદ્ર કમલપત્રના દળીયામા પાણી લઈને અપશુકનોથી સ્પર્શના પામતો તરત કેશવ પાસે આવ્યા. ત્યારે—‘ આ સુખે સુતો છે ’ એમ ધારીને ક્ષણવાર ઝેરી રહ્યા, પણ કૃષ્ણના શરીરપર માખીઓ જોઈને તેના મુખપરથી તેણે વસ્ત્ર ખસેડી લીધું અને ચરણ (પગ)માં પ્રહાર જોયો. એટલે બ્રાતાને મરણ પામેલ જોઈને મૂલથી છેદાયેલ વૃક્ષની જેમ તે તરત મૂર્છા ખાઈને જમીનપર પડ્યો; મહાકષ્ટે સંજ્ઞા પામતા તેણે સિ હનાદ કર્યો તે સિ હનાદથી જંગલી પ્રાણીઓ બધા ત્રાસ પામ્યા અને વન કંપી ઉઠ્યું. પછી તે રામે આ પ્રમાણે કહ્યું—‘ અહીં સુખે સુતેલ, જગતમા એક વીર એવા આ મારા લઘુ બાધવને જેમ મહાપાપીએ માર્યો હોય, તે પોતાને પ્રગટ કરે, જો તે મુલત હોય, તો મારી સમક્ષ આવે, સુતેલ, પ્રમત્ત, બાલક, ઋષિ અને સ્ત્રી—એમને પ્રહાર કોણ કરે ? ’ એ રીતે ઉચેથી શબ્દ કરતા રામ તે વનમા ભમ્યા, અને પાછો કેશવ પાસે આવ્યા તેને આલિંગન દઈને અત્યંત કડ્ડણ સ્વરે દેવા લાગ્યા—“ હા બ્રાત ! વસુ ધરામા એક વીર ! હા મારા ઉત્સંગમા રમનાર ! હા વર્ષ કનિષ્ઠ છતાં શુભે જ્યેષ્ઠ ! વિશ્વમાં એક શ્રેષ્ઠ ! હે મારા હૃદય-કમલના સૂર્ય ! તું ક્યા ગેઠો છે ? હે કૃષ્ણ ! ‘ તમારા વિના હું રહેવાને સમર્થ નથી ’ એમ તું પ્રથમ બોલતો હતો, પણ અત્યારે તો તું પોતાનું વચન માત્ર પણ આપતો નથી. હે કેશવ ! તે તારી પ્રીતિ ક્યાં ગઈ ? અથવા તો પૂર્વે મેં તારો કંઈ અપરાધ કર્યો હશે, તેથી તું મૌન પકડીને ગેઠો છે, પણ મને કશું યાદ નથી તું તો સાગર સમાન ગંભીર છે મારા બધાં અપરાધને ક્ષમા કર. અથવા તો પાણી લાવવામા મને જે વિલગ થયો, તે કારણથી તું શુસ્સે થયો હોઈશ. હું કબુલ કરું છું કે તે રોપ વાજબી કર્યો છે. તથાપિ હે વીરાધિવીર ! ઉઠ, સૂર્ય અસ્ત

થાય છે. મહાત્માઓનો આ સુવાનો વળત નથી ” એ પ્રમાણે વિલાપ કરતાં રામે તે રાત્રિ વ્યતીત કરી અને પ્રભાતે પણ—‘ હે બ્રાત ! તુ શાથી રૂઠો છે ? હવે ઉઠ, ઉઠ, મારાપર પ્રસાદ કર ’ એમ તે વારવાર કહેવા લાગ્યા હવે કૃષ્ણ ઉઠ્યા નહીં, એટલે મોહથી મોહિત રામ ઉઠી, તેને પોતાના ખલે ઉપાડીને ગિરિશુક્ર તથા વનાદિકમાં તે ભમવા લાગ્યા. ભાઇના સ્નેહથી વિમોહિત થયેલ બલદેવે કૃષ્ણના કલેવરને ઉપાડતા અને પુષ્પાદિકથી નિરંતર તેને પૂજતા છ મહિના વીતાગ્યા.

એ પ્રમાણે રામ ત્યાંજ ભમતે છતે વર્ષાકાલ આવ્યો ત્યારે દેવપણાને પામેલ તે સિદ્ધાર્થે અવધિજ્ઞાનથી જોયું, અને વિચાર્યું કે—‘ અહો ! બ્રાતૃવત્સલ મારો ભાઈ મૃત કેશવને ઉપાડી ફરે છે માટે એને પ્રતિબોધ આપું. એણે મને પૂર્વે પ્રાર્થ્યો છે કે આપદા વળતે મને બોધ આપજે. ’ એમ ધારીને તેણે પર્વતથી ઉતરતો પાષાણમય રથ વિકુર્ચ્યો. વિષમ પર્વતથી ઉતરીને તે રથ સમ (સરખા) સ્થાનમાં ભાગી ગયો ત્યારે તે દેવ કણ્ણીરૂપે આવીને તે રથને સાંધવા લાગ્યો એટલે બલભદ્રે તેને કહ્યું—‘ અરે મુગ્ધ ! રથને સાંધવાને શુ વાછે છે ? કે જે વિષમ પર્વતથી ઉતરીને સમ સ્થાને ભાગી ગયો ’ દેવ બોલ્યો—‘ હજારો યુદ્ધોમાં જે ન હણાયો, તે યુદ્ધ વિના અત્યારે મરણ પામ્યો બે એ જીવે, તો મારો રથ પણ સજ થાય. ’ પછી તે દેવ પાષાણમાં કમળ રોપવા લાગ્યો. ત્યારે રામ બોલ્યા—‘ અરે પાષાણમાં કમલ શું ઉગે ? દેવ બોલ્યો—‘ બે આ તારો લઘુ બ્રાતા મરેલ જીવતો થશે, તો આ કમળો પણ ઉગશે કમ્પક આગળ જઈને પાછો તે દેવ બળેલા વૃક્ષને જળ સિંચવા લાગ્યા ત્યારે રામે કહ્યું—‘ અરે બગી ગયેલ વૃક્ષ, વધ્યાની જેમ સિંચતા પણ શું પડેલવિત થાય ? દેવે તેને જવાબ આપ્યો—‘ બે તારાખલે રહેલ શબ જીવતો થશે, તો આ પણ ઉગશે ’ પાછો તે દેવ યંત્ર વિકુર્ચીને વેળું પીળવા લાગ્યો એટલે બલભદ્રે કહ્યું—‘ શું આમાથી તેલ નીકળશે ? તેણે કહ્યું—‘ બે તારો મૃત બાંધવ જીવતો થશે, તો આમાંથી પણ તેલની પ્રાપ્તિ મારી વાંછા પૂર્ણ થશે. ’ ફરી તે દેવ આગળપર ગોવાળ બની ગાયોના કલેવરોના મુખોમા જીવતી ગાયોના મુખોમા જેમ નવીન દૂર્વા (ઘાસ) નાખવા લાગ્યો તે જોઈને બલભદ્ર બોલ્યા—‘ અરે મૂઢ માનસ ! હાડકારૂપ થયેલી આ ગાયો શુ કદિ કંઈ ખાય ખરી ? ’ એટલે દેવ બોલ્યો—‘ બે તારો બ્રાતા સજીવન થશે, તો આ ગાયો પણ ઘાસ ચરશે ’ હવે બલદેવ મનમાં ચિંતવવા લાગ્યા—‘ શુ મારો બ્રાતા મરણ પામ્યો તે સત્ય હશે ? કે આ બધા અલગ અલગ એજ એક વાત જણાવે છે ’ ત્યારે તેનું ચિંતિત બાણીને તે દેવ પણ તરત તેની આગળ સિદ્ધાર્થનું સ્વરૂપ ધારીને બોલ્યો—‘ આ હું તારો સિદ્ધાર્થ સારથિ છું. તે વળતે દીક્ષા લેતા મરણ પામીને હું દેવપણાને પામ્યો અને તને પ્રતિબોધવાને અહીં આવેલ છું. કારણ કે તો’ પ્રથમ તેવી માગણી કરેલ હતી.

શ્રીનેમિએ કૃષ્ણનું મરણ જરાકુમારના હાથે કહ્યું હતું, તે તેમજ થયું. સર્વજનું કથન શું અન્યથા થાય ? કેશવે પોતાનું કૈસ્તભરતન નિશાની તરીકે આપીને જરાકુમારને પાંડવો ' મોકલતાં તે ગયો.' તે સાંભળીને બલભદ્ર સત્ય માનતો બોલ્યો—' હે દેવોન્નમ ! તે' મને ઠીક પ્રતિબોધ પમાડ્યો, પરંતુ હમણા જ તાના મગ્નરૂપ હ. બમાગરમા મગ્ન હું શું કરૂં ? ' ત્યારે સિદ્ધાર્થ બોલ્યો—' હવે પછી શ્રીનેમિના બ્રાતા અને વિવેકી એવા તને દીક્ષા વિના બીલું કાંઈ ઉચિત નથી.' એટલે બલદેવે હા કહી, તે દેવની સાથે સિંધુ સંગમપર કૃષ્ણના દેહને ચંદનાદિક કાષ્ઠો અગ્નિસસ્કાર કર્યો હવે રામને દીક્ષાનો અભિલાષી બાળીને અસાધારણ કૃપાલુ એવા શ્રીનેમિપ્રભુએ તરત એક વિદ્યાધરઋષિને મોકલ્યો, તેની પાસે રામે દીક્ષા લીધી, અને તુગિકપર્વતના શિખરપર રહીને તે તીવ્ર તપ કરતો અને સિદ્ધાર્થ નિરંતર તેનો રક્ષપાલ (રખવાલ) થયો.

એક વખતે તે રામ રાજર્ષિને માસખમણના પારણે કોઈ નગરમાં પ્રવેશ કરતાં, બાલકસહિત કુવાના કાંઠે રહેલી કોઈ સ્ત્રીએ જોયા તેના રૂપને જોતાં વ્યથ થયેલા મનવાળી તેણીએ ઘડાને બદલે પુત્રના ગળે દોરકી બાંધી, અને જેટલામાં તે કુવામાં નાખવા લાગી, તેટલામાં બલભદ્ર મુનિએ દીઠી, અને વિચાર કર્યો કે— આ અનર્થને કરનાર એવા માગ રૂપને ધિક્કાર થાઓ. હવે પછી હું આ ગામ, નગરાદિકમાં પ્રવેશ કરીશ નહિ, પરંતુ વનમાં કાષ્ઠાદિ લેનારા લોકો પાસે ભિક્ષા લઈને પાગલું કરીશ, ' પછી તે સ્ત્રીને પ્રતિબોધીને તેજ વખતે બલભદ્રમુનિ વનમાં ગયા, અને માસખમણાદિક હસ્તપ તપવા લાગ્યા. પારણામા તૃણ-કાષ્ઠાદિ લેનારા માણસોએ લાવેલ પ્રાસુક લક્ષ્મ-પાનાદિ જે તેઓ આપે, તે લઈને મુનિ આહાર કરતા. હવે તે તૃણ-કાષ્ઠાદિ લેનારા લોકોએ જઈને પોતપોતાના રાજને કહ્યું કે— ' કોઈક દેવરૂપ પુરૂષ વનમાં તપ તપે છે.' તે સાંભળતાં તેમને શકા થઈ—' શું આપણું રાજ્ય લેવાની ઇચ્છાથી એ આવુ તપ તપે છે ? કે કંઈ મંત્ર સાધે છે ? માટે આપણે જઈને તેને મારી નાખીએ.' એમ ચિંતવીને તેઓ એકી વખતે સર્વ સૈન્ય લઈને રામમુનિ પાસે આવ્યા. એટલે નિરંતર તેના સહાયકારી સિદ્ધાર્થ દેવે જગ-તને ભયંકર એવા અનેક સિંહો વિકુર્ચ્યા, ત્યારે ચક્રિત થયેલા તે રાજાએ તે મહા મુનિને પ્રણામ કરી પોતાનો અપરાધ ખમાવીને ચાલ્યા ગયા. ત્યારથી બલદેવ નરસિંહ એવા નામથી વિખ્યાત થયા. પછી તે વનમાં રહીને તપ તપતા બલભદ્ર ની શ્રેષ્ઠ ધર્મદેશનાથી વાધ, સિંહાદિ ઘણા જીવો વાસિત થઈને અત્યંત ઉપશમ રસને પામ્યા તેમાં કેટલાક શ્રાવક થયા, કેટલાક ભદ્રક થયા, કેટલાક ક્રોયોત્સર્ગ રહ્યા, તથા કેટલાકે અનશન કર્યું. તે બધા માસાહારથી નિવૃત્ત થયા અને બાળે તિર્થચરૂપ ધારી શિષ્યો હોય તેમ રામ મહામુનિના પારિપાર્શ્વક (પડખે રહેનાર) થયા.

હુવે રામનો પૂર્વલવનો સંબંધી જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી અતિ સંવેગ પામેલ એવો કોઈ એક મૃગ, રામનો સદા સહચારી થયો. રામર્ષિની ઉપાસના કરી કરીને તે હરિણ વનમાં ભ્રમતો, અને અન્ન સહિત કાષ્ઠ-તૃણાદિ લેનારા માણસોને શોધતો. જ્યારે તે જોવામાં આવતા, ત્યારે તરતજ આવી ધ્યાનસ્થ રામર્ષિને પગે મસ્તક ઝડાડીને તે લિક્ષાદાયકોની સૂચના આપતો હતો. એટલે રામર્ષિ પણ તેના ઉપદેશથી ક્ષણભર ધ્યાન મૂકી અગ્રગામી તે મૃગ સાથે ત્યાં લિક્ષાને માટે જતા હતા. એક વખતે તે વન વિભાગમાં સારા કાષ્ઠને માટે રથકારો આવ્યા, અને શ્રેષ્ઠ તથા સરલ એવા ઘણા વૃક્ષોને તેમણે કાપ્યા. એવામાં ત્યાં ભ્રમતા તે મૃગદ્વારે તેમને જોઈને તરત રામર્ષિને નિવેદન કર્યું. તેના ઉપદેશથી તે મહામુનિએ પણ ધ્યાન પાળ્યું. પછી તે રથકારો જમવા બેઠા. ત્યારે અગ્રગામી તે મૃગ સાથે માસ ખમણના પારણે રામર્ષિ ત્યાં આવ્યા. એટલે વૃદ્ધ રથકર રામમુનિને જોતા પ્રસન્ન થઈને ચિતવવા લાગ્યો—‘ અહો ! આ મહારણ્યમા પણ જંગમ કટ્ટપવક્ષ સમાન એવા આ સાધુ મને પ્રાપ્ત થયા, અહો ! એતું રૂપ ! અહો સૂર્યસમાન એતું તેજ ! અહો મહાન્ ઉપશમ કેવો ! આ અતિથિ મુનિએ સર્વથા મને કૃતાર્થ કર્યો. ’ એમ ચિતવી પંચાગ પ્રણામથી ભૂપીઠને સ્પર્શી તે રથકારે નમન કરીને બલભદ્ર મુનિને અન્ન-પાનાદિ બોલારાવ્યા. ત્યારે રામર્ષિએ ચિંતવ્યું કે—‘ આ કોઈ શુદ્ધમતિ શ્રાવક સ્વર્ગસ્થિતરૂપ કર્મ ઉપાર્જન કરવાને મને લિક્ષા આપવા તૈયાર થયો છે. જો આ લિક્ષા હું ગ્રહણ ન કરું તો એની સદ્ગતિનો અંતરાય કરનાર થાઉં તે કારણથી આ આહારને હું ગ્રહણ કરું. ’ એમ ચિંતવી કર્ણધારસ ના ક્ષીરસાગર તથા પોતાના શરીરની અપેક્ષા રહિત છતા રામર્ષિએ તેની પાસેથી આહાર લીધો. એવામાં ઉંચે મુખ કરી રહેલ, અને અશ્નુપાતના જગથી જેણે પોતાના નેત્ર યુગલને ભી જળ્યા છે એવા તે મૃગ, મુનિ અને રથકારને જોતાં ચિંતવવા લાગ્યો કે—‘ અહો ! કૃપા નિધાન, પોતાના શરીરમાં પણ નિરપેક્ષ તથા તપના એક સ્થાન એવા આ મુનિએ રથકાર પર અનુગ્રહ કર્યો. અહો ! આ રથકાર ધન્ય છે અને એનો અવતાર સફલ થયો કે જેણે આ ભગવાન્ મહામુનિને અન્ન-પાનાદિ બોલારાવ્યા. હું તો મહામંદભાગી. તપ કરવાને તથા વહોરાવવાને અસમર્થ છું. તેથી તિર્થંચના ભવથી દૂષિત એવા મને ધિક્કાર થાઓ. ’ એરીતે મુનિ, રથકાર અને મૃગ એ ત્રણે જેટલામાં ધર્મ ધ્યાનમાં તત્પર થયા, તેવામા મહા વાયુથી હજીયેલ એવું અર્ધ કાપેલ વૃક્ષ તત્કાલ પડી ગયું, એટલે પડતા તે વૃક્ષથી ત્રણે હજીયા. અને મરણ પામીને બ્રહ્મદેવલોકમાં પક્ષોત્તર નામના વિમાનમાં દેવતા થયા. સાઠ માસખમણ, સાઠ પક્ષખમણ તથા ચાર ચાતુર્માસિક વિગેરે દુસ્તપ તપી સો વરસ વ્રત પાળી, ખારસો વરસનું આયુષ્ય ભોગવી પાચમા દેવલોકમાં ગયેલ તે બલભદ્ર દેવે અવધિજાનથી ત્રીજા નરકમાં રહેલ બ્રાતાને જોયો. એટલે બ્રાતાના

મોહથી મોહિત થયેલ રામ વૈક્રિય શરીર કરીને ગોવિંદની પાસે ગયો, અને પરમ પ્રીતિથી તેને આલિંગન આપીને બોલ્યો—‘ હું રામ તારો વૃદ્ધ બાંધવ, તારૂં રક્ષણ કરવાને બ્રહ્મદેવલોકમાંથી અહીં આબ્યો છું. માટે કહે, તને પ્રસન્ન કરવા શું કરું ? ’ એમ કહીને તેણે કૃષ્ણને હાથવતી ઉપાડ્યો, પરંતુ હાથમાંથી તે પારાની જેમ શીર્ણ થઇને (વીળરાઇને) જમીન પર પડી ગયો, અને ફરી મળી ગયો. પ્રથમ આલિંગનથી, ત્યારબાદ પૂર્વભવ કહેવાથી અને પછી ઉપાડવાથી જાણવામા આવેલ રામને કેશવે અતિ હર્ષથી ઉડીને નમસ્કાર કર્યો. પછી બલભદ્ર તેને કહ્યું કે—‘ હે બ્રાત ! શ્રી નેમિએ તે વખતે વિષયજન્મ સુખને પરિણામે દુઃખરૂપ કહ્યું, અત્યારે તને પ્રત્યક્ષ થયું કર્મથી જકડાયેલ તને દેવલોકમાં લઈ જવાને હું સમર્થ નથી. માટે હે હરે ! તારા મનની પ્રીતિને માટે હું તારી પાસે રહું. ’ ત્યારે ગોવિંદ બોલ્યો—‘ હે બ્રાત ! તારે અહીં રહેતાં પણ શું થઈ શકે ? તું અહીં હોય છતાં પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલ આ નરકાયુ તો મારેજ લોગવવાનું છે. નરક કરતાં પણ મને અધિક દુઃખ તો તે થયું, કે આ મારી અવસ્થાથી શત્રુઓને હર્ષ થયો અને મિત્રોને ખેદ થયો, માટે તું ભરતક્ષેત્રમાં જા અને ચક્ર, શાંગધનુષ્ય અને ગદાધારી, પીતવસ્ત્ર, ગરુડધ્વજ અને વિમાનપર બેઠો હોઈ તેવી રીતે મારું સ્વરૂપ લોકોને બતાવ. તથા નીલવસ્ત્ર, તાલધ્વજ, હલ-સુશલશ્મને ધરનાર તથા વિમાનપર રહેલ એવા તારા પોતાના સ્વરૂપને તું સર્વત્ર પગલે પગલે દર્શાવ, કે જેથી ‘રામ-કેશવ મહા બલવાંત, અવિનશ્વર અને સ્વેચ્છા વિહારી છે ’ એમ પૂર્વના તિરસ્કારને અટકાવાનાર પ્રવેશ લોકમા જાહેર થાય. ” એ પ્રમાણે સાંભળી અને કબુલ કરીને રામ ભરતક્ષેત્રમાં આબ્યો, અને તેજ રીતે તે બે રૂપ બનાવીને તેણે સર્વત્ર દેખાડ્યા અને કહ્યું કે—“ અરે લોકો ! તમે અમારી સુંદર પ્રતિમાઓ કરીને સર્વોત્કૃષ્ટ દેવ બુદ્ધિથી સ્વીકારો અને પૂજો. કારણકે અમેજ મૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરનારા છીએ. અમે દેવલોકથી અહીં આબ્યા છીએ, અને સ્વેચ્છાએ દેવલોકમાં જઈએ છીએ. દ્વારકાને અમે બનાવી હતી અને જવાની ઈચ્છા થતા અમેજાએજ તેનો સંહાર કર્યો, બીજો કોઈ કર્તા (હરનાર) નથી. સ્વર્ગ આપનારા પણ અમેજ છીએ ” એ પ્રમાણે તેની વાણીથી બધા લોકો ગામ-નગરાદિકમાં રામ-કેશવની પ્રતિમાઓ કરી કરીને પૂજવા લાગ્યા. તે દેવે પ્રતિમાને પૂજનારા લોકોની બહુ ઉન્નતિ કરી. તેથી બધા લોકો તેમના ભક્ત થયા. એ પ્રમાણે રામદેવ બ્રાતાનું વચન ભરતક્ષેત્રમા બળવીને ભાઈના દુઃખથી મનમા ફલાતો તે પાછો દેવલોકમા ગયો.

હવે જરાકુમારે આવીને પાંડવોને કૌસ્તુભરત આપ્યું અને દ્વારકાના દાહ વિગેરેની વાત કહી, તે સાંભળતાં શોકમાં નિમગ્ન થયેલા બાધવોની જેમ એક વરસ સુધી રૂદ્ધ કરતા તેમણે કેશવના વિશેષથી મૃતકાર્યો કર્યા. તેમને દીક્ષા લેવાને

ધૃત્યતા બાણીને શ્રીનેમિએ પાચસો મુનિઓ સહિત તથા ચાર જ્ઞાનને ધરનાર એવા ધર્મદોષમુનિને મોકલ્યા. અત્યંત સવેગ પામેલા તે પાઠવોએ જરાકુમારને પોતાના રાજ્યપર બેસાડીને દ્રૌપદી વિગેરે સહિત તે મુનિની પાસે દીક્ષા લીધી, અને અભિગ્રહ સહિત તપ કરવા લાગ્યા. ‘હું’ લાલાના અગ્રભાગ વતી આપેલ ઉંછ (ભક્ત વિશેષ) લઈશ ’ એવો અભિગ્રહ લીમસેને લીધો અને તે છ મહિને તેનો પૂરો થયો. દ્વાદશાગીના અભ્યાસી એવા તે પૃથ્વીપર વિચરતા અનુક્રમે શ્રીનેમિને વાદવાને ઉત્સુક થઈ ગયા.

હવે મધ્ય દેશાદિમા વિહાર કરી, શ્રીનેમિપ્રભુ ઉત્તર દિશામાં રાજગૃહાદિક નગરો તરફ વિચરવા લાગ્યા. ત્યાંથી જીમાન પર્વતપર જઈ અનેક મ્લેચ્છ દેશોમાં વિચરતા ભગવતે રાજા, પ્રધાન વિગેરે અનેક ઘોડોને પ્રતિભોધ્યા. સ્વામી આર્થ—અનાર્થ દેશોમાં વિચરીને પાછા જીમાન પર્વતપર આવ્યા ત્યાંથી જગતના મોહને હરન રા પ્રભુ કિરાત દેશમા વિચર્યા જીમાન પર્વતથી ઉતરીને દક્ષિણ દેશમા સ્વામી લબ્ય—કમલના વનખંડને સૂર્યની જેમ પ્રતિભોધતા વિચર્યા. એ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાનની ઉત્પત્તિથી માડીને શ્રીનેમિનાથના વિહાર કરતા અઢાર હજાર સાધુઓ થયા, મુખુદ્ધિવાળી ચાલીશ હજાર સાધ્વીઓ થઈ, ચારસો ચૌદ પુર્વધારી થયા, પંદરસો અવધિજ્ઞાની થયા, પંદર સો વૈકિયલગ્ધિવાળા અને કેવળજ્ઞાની થયા, એક હજાર મનઃપર્વજ્ઞાની થયા, આઠસોવાદી થયા, એક લાખ યોગણુતેર હજાર શ્રાવકો થયા, ત્રણ લાખ યોગણુચાલીશ હજાર શ્રાવિકાઓ થઈ, એ પ્રમાણે ચતુર્વિધ પરિવારથી પરવરેલ, તથા સુરાસુર અને રાજાઓ યુક્ત ભગવાન પોતાનો નિર્વાણ અવસર બાણીને ગિરનાર પર્વતપર ગયા. ત્યાં ઈંદ્રોએ રચેલ સમવસરણુમાં સ્વામીએ વિશ્વની દયાની ખાતર અતિમ દેશના આપી. તે દેશનાથી ત્યા પ્રતિભોધ પામેલા કેટલાકોએ દીક્ષા લીધી, કેટલાક શ્રાવક થયા અને કેટલાક ભદ્રક થયા. પછી સ્વામીએ પાચસો છત્રીશ સાધુઓ સાથે પાદોપગમન અનશન કર્યું, અને આપાઠ માસની અજવાળી અષ્ટમીના દિવસે ચિત્રાનક્ષત્રની સાથે ચદ્રમાનો યોગ થયે છતે ઉત્તમ શૈલેષી ધ્યાનમાં રહેલા ભગવંત શ્રીનેમિનાથ તે મુનિઓની સાથે સધ્યા વખતે નિર્વાણ પામ્યા.

પ્રધુસ, શાંભ વિગેરે કુમારો, કૃષ્ણની આઠ પટરાણીઓ, ભગવંતના બ્રાતાઓ, બીજા પણ ઘણા સાધુઓ, અને રાજામતી વિગેરે સાધ્વીઓ પરમપદ પામી ચારસો વરસ ઘરવાસમાં, એક વરસ છન્નસ્થપણામાં, અને પાંચસો વરસ કેવલીપણામાં એ રીતે શ્રીરથનેમિનું આયુષ્ય બાણવું કોમારાવસ્થા, છન્નસ્થાવસ્થા અને કેવલજ્ઞાનાવસ્થાના વિભાગથી રાજામતીની પણ આયુસ્થિતિ એવીજ હતી શિવાદેવી અને સમુદ્રવિભય માહેન્દ્ર દેવલોકે ગયા. બીજા પણ દશાર્દો મહદ્ધિક દેવ થયા. કુમારાવસ્થામાં ત્રણસો વરસ છન્નસ્થાવસ્થા અને કેવલાવસ્થામાં

સાતસો વરસ—એમ શ્રીનેમિપ્રભુનું હજાર વરસનું આયુષ્ય હતું. શ્રી નેમનાથના નિર્વાણથી પાંચ લાખ વરસ વીતતા બાવીશમા તીર્થંકર શ્રીનેમિનાથનું નિર્વાણ થયું.

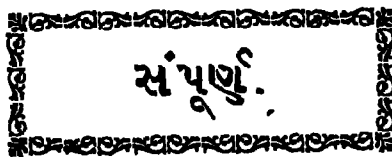
હવે સૌધર્મેદ્રની આજ્ઞાથી ધનદે શિખિકા વિકુર્વી. પછી શકે વિધિપૂર્વક ભગવતના અગને પૂજાને પોતે ત્યાં સ્થાપન કર્યું. દેવોએ નૈઋત દિશામાં નાના પ્રકારના રત્નની શિલાપર ગોશીર્ષચ દન સમાન ઇંધનની ચિતા કરી, ત્યાં સૌધર્મેદ્ર સ્વામીની શિખિકા ઉપાડીને લાંબો, અને ચિતા ઉપર પ્રભુનું શરીર રાખ્યું. ત્યારબાદ શકના આદેશથી અગ્નિકુમાર દેવોએ ચિતામાં અગ્નિ સળગાવ્યો, અને વાયુકુમારોએ તરત તેને બળતો કર્યો. પછી મેઘકુમારોએ ક્ષીરસમુદ્રના જળથી ચિતા અગ્નિને ઠાર્યો 'શક-ઇશાનાદિ ઇંદ્રાએ ભગવંતની દાદાઓ લીધી, બીજા દેવોએ શેષ હાડકા, તેની દેવીઓએ પુષ્પો, રાજાઓએ વસ્ત્રો, અને લોકોએ શ્રી નેમિપ્રભુની ભસ્મ લીધી. ત્યાં સ્વામી શરીરના સંસ્કારવાળા વૈદુર્ય શિલાતલપર ઇંદ્રે ભગવંતના લક્ષણો તથા નામ વજ્રથી કોતર્યા એમ કરોને સૌધર્મેદ્રાદિ ઇંદ્રો પોતા-પોતાના સ્થાને ગયા.

હવે પાંડવો તે વખતે હસ્તિકદંપ નગરમાં હતા, 'આ સ્થાનથી ગિરનાર પર્વત ખારયોજન છે. માટે પ્રભાતે શ્રી નેમિપ્રભુને વાંદીને અમે માસખમણનું પારણું કરીશું' એમ પરસ્પર પ્રીતિથી બોલતા તેમણે તે નગરમાં સાંભળ્યું કે—'શ્રી નેમિપ્રભુ તે તે સાધુઓથી પરવરીને મોક્ષે ગયા' તે સાંભળીને પાંચે પાંડવો અત્યંત શોકાતુર અને મહાવૈરાગ્યવત થઈ શ્રી વિમલાચળ પર ગયા ત્યાં એક મહિનાનું અનશન કરી, કેવલજ્ઞાન પામીને મોક્ષે ગયા, અને દ્રૌપદી બ્રહ્મદેવલોકે ગઈ.

સમસ્ત દેવો, ઇંદ્રો, ચંદ્ર, અને મનુષ્યો જેને નમ્યા છે એવા બાવીશમા તીર્થંકર શ્રી નેમિનાથ, કૃષ્ણ, બલદેવ અને અસહ્ય તેજસ્વી તેમનો શત્રુ જરાસંઘ-વિશદ શુભ્રાથી પ્રસિદ્ધ, મનુષ્યોમા યશ પામેલા, પૃથ્વીતલમા પ્રખ્યાત અને અત્યંત કીર્તિનો નિધાનરૂપ એવા એ ચારેને આ ગ્રંથમાં વર્ણવ્યા છે.

એ પ્રમાણે અત્યંત પ્રમોદ પનાડનાર, નવ ભવોથી વિસ્તીર્ણ, સુલલિત શ્રેષ્ઠ ગદ્યબંધયુક્ત, વસુધાવલ્લભ એવા કસારિ-કૃષ્ણ, બળદેવ, જરાસંઘ—એમની સત્કથાથી મનોહર એવું શ્રીમાન્ અરિષ્ટનેમિનું આ ચરિત્ર કાને સાંભળતાં સુખકારી થાય છે

એ પ્રમાણે શ્રીગુણવિજયગણિ વિરચિત શ્રીમાન્ અરિષ્ટનેમિના ચરિત્રમાં તેરમો પરિચ્છેદ સમાપ્ત થયો.

શ્રીવીરના પદ્મરૂપ કમળને સૂર્ય સમાન એવી જ્ઞાનરૂપ કણ્ણી એક વસિ (વાવણી) જેને પ્રાપ્ત થઇ એવા મુધર્મસ્વામી નામે ભગવતના પાંચમા ગણધર પૃથ્વીપર ગમ્મછધારી થયા, તેમના પાટાનુપાટે આવેલા આચાર્યોમા સિંહ સમાન એવા જગત્થ દ્રસ્ટરિ પ્રખ્યાત થયા. કે જેણે મુનિઓના એક શ્રેષ્ઠ આધારરૂપ ધરવર કિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો (૧૨૮૫)મા વરસે અદ્ભુત તપથી પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ એવું તપા નામે જેણે બિરૂદ ધારણ કર્યું. ત્યાર પછી પૃથ્વીના સ્વામી એવા ઘણા આચાર્યો વ્યતીત થયે છે તે અનુક્રમે આનંદવિમલ નામે આચાર્ય થયા. તપાગમ્મ રૂપ વૃક્ષને મેઘ સમાન એવા જે આચાર્ય સત્સાધુઓને સુખકારી એવા સત્કિયાનો ઉદ્ધાર કર્યો. તેમના પાટે ગુણના સ્થાનરૂપ, પોતાના રૂપથી ઇંદ્રને જીતનાર તથા પૃથ્વીમા પ્રખ્યાત એવા શ્રીવિજયદાન સૂરિ થયા. તેમના પદ્મરૂપ ગગનમા સૂર્ય સમાન એવા શ્રીહીરવિજયસૂરિ થયા, જેમણે અત્યંત પાપરૂપ અંધકારને દૂર કર્યો અને મ્લેચ્છ ભૂપતિ અકળરને જંતુ પ્રત્યે દયાળુ બનાવ્યો. તેમના પાટે લક્ષ્મીરૂપ શ્રીવિજયસેન સૂરિ વિરાજમાન થયા કે જેમણે શ્રીમાન્ અકળરશાહની સલામાં જયવાદ મેળવ્યો હતો. શ્રીવિજયદેવસૂરિ પ્રમુખ સાધુઓની શ્રેણિથી સદા વિરાજિત તથા ભવિરૂપ કમળને સૂર્યસમાન એવા તે ગુરૂવર્યો જગતમાં જયવત રહો. તેમના શિષ્યોમા ગરિષ્ઠ, મુધજનોમા મોટા તથા પોતાની વાણીના સરસપણાથી અમૃતને જીતનાર એવા, કેનકવિજય પડિત થયા તેમના પદ્મકલ્પમા રાજહુંસ સમાન, તથા શ્રીવાચકવર્ધ વિવેકહર્ષના પ્રસાદથી વિશુદ્ધ વિદ્યાને મેળવનાર એવા શ્રીગુણવિજય ગણિ જાણવા તેમણે શ્રીહિમચ્છ ગુરૂએ રચેલ ચરિતાનુસારે અતિમુગમ એવું આ ચરિત્ર હિત બુદ્ધિથી ગદ્યમા રચ્યું. શ્રીમાન્ સૌરાષ્ટ્ર દેશમા સુરપત્તનની પાસે આવેલ દ્રંગબદરમા સમુદ્રકિનારે તે આરંભ્યું અને ત્યાજ સંપૂર્ણ કર્યું. સવત (૧૬૬૮) ના વરસે અષાઢની પચ્ચમીએ કરવા માંડ્યું અને શ્રાવણની છઠ્ઠે તે પૂર્ણ કર્યું. વ્યાકરણ, પ્રમાણ, સાહિત્ય કે ગણિતશાસ્ત્રને હું જાણતો નથી. માટે બુદ્ધિમત લોકોએ આ જાલ આપવ્યને સહન કરી લેવું. મૂર્ખ શિરોમણિ એવો હું જે કંઈ પ્રગટ જાણુ છું, તે આત્મ અને કોયલના ન્યાયથી સુગુરૂનું મહાત્મ્ય છે મોહને લીધે મારાથી કંઈ અસંમત કે કૃત લખાઈ ગયું હોય, તા માત્સર્ય રહિત બુદ્ધ જનોએ કૃપા કરીને તે બધું સંશોધી લેવું. જીતવિજય ગણિની પ્રાર્થનાથી મેં એ રચ્યું. પ્રથમ આદર્શમાં સ્વકૃત્યને માટે તેમણેજ આ લખ્યું આ ગદ્ય શા માટે રચ્યું ? એમ કહીને કોઈએ નિંદવું નહિ, સ્વદેવમતિવાગાને હર્ગમ કરતા આ અતિમુગમ થશે. (૫૨૮૫) શ્લોક ગણીને મેં યથાભૂત કહેલ છે.

જ્યાં સુધી મેરૂ પર્વત, દિશાઓ, સાત સમુદ્ર જ્યાંસુધી ચંદ્ર, સૂર્યને ગ્રહો સમસ્ત પૃથ્વી ધર્મ મહાનરેંદ્રથી પોષણ પામેલ રાજ્ય અને જ્યાં સુધી જગત વિદ્યમાન છે ત્યાં સુધી સદા સુનજનોથી વંચાતુ આ મનોહર ચરિત્ર જયવંત રહે.

❧ इति प्रशस्ति ❧

